Muzeul Național Cotroceni

Studii și articole de istorie și istoria artei

SIGMA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL NAȚIONAL COTROCENI

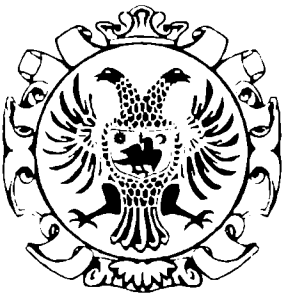

STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE ŞI ISTORIA ARTEI

Editura SIGMA

https://biblioteca-digitala.ro

Pe copertă, fotografie de epocă: Ministrul de externe al Regatului Sârbilor, Croaților şi Slovenilor, Pasič, şi Ionel Brătianu, însoțiți de un grup de politicieni români şi sârbi, în curtea Palatului Cotroceni, 20 februarie 1922 (ziua logodnei principesei Maria – Mignon cu regele Alexandru)

https://biblioteca-digitala.ro

STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE ŞI ISTORIA ARTEI

Coordonatori

Istorie: Dr. DIANA FOTESCU
Istoria artei: MARIAN CONSTANTIN

https://biblioteca-digitala.ro

Coordonatori: Istorie: Dr. Diana Fotescu
Istoria artei: Marian Constantin
Consultanți de specialitate: Istorie: Aristide Ștefănescu
Istoria artei: Valentina Rotaru

Redactor: Carmen Dobre
Lectori: Oana Uță-Bărbulescu, Daniel Dumitru Dănilă
Tehnoredactor: Cristina Imireanu
Index realizat tehnic: Loredana Claudia Ciocan
Cristina Imireanu
Coperta: Florin Mandiuc
Ion Tilea

Traducerea din limba engleză: Ovidiu Bărbulescu
Glee Wilson: *Jurnalul vizitei lui George H. Huntington la Cotroceni (24 ianuarie-10 februarie 1925)*, Shona Lowe: *O casă regală în copac la Sinaia: colaborare artistică dintre principesa Maria şi arhitectul Baillie Scott*

ISBN: 973-649-045-9

Volumul apare cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor

©2001 – Editura Sigma
Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin Editurii Sigma.
Nici o parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă fără acordul scris al Editurii Sigma.

Editura Sigma

Sediul central: str. Gen. Berthelot nr. 38, sect. 1, Bucureşti
tel. / fax: 313.96.42; 315.39.43; 315.39.70.
Distribuție: str. Maltopol nr. 12, sect. 1, Bucureşti
tel. / fax: 659.56.47; 659.21.20; 659.21.95;
210.54.04; 210.16.61.
e-mail: edsigma@fx.ro; sigmadistrib@yahoo.com;
www.sigmaeducational.net

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

PARTEA I: ISTORIE

CAPITOLUL I
Cantacuzinii – locul şi rolul lor în istoria românilor

- *Panait I. Panait*: Bucureşti – oraşul de reşedinţă domnească a lui Şerban Cantacuzino 11
- *Paul Cernovodeanu*: Legăturile Stolnicului Constantin Cantacuzino cu lumea engleză 16
- *Benonia Jităreanu*: Documente ale cancelariei domneşti în vremea lui Şerban Cantacuzino 32
- *Mariana Lazăr*: Domeniul feudal cantacuzin în opţiunile testamentare ale Elinei Cantacuzino 39
- *Olga Cicanci*: Rolul Cantacuzinilor din Ţările Române în răsăritul ortodox (sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea) 50
- *Eugen Denize*: Imaginea Italiei în opera Stolnicului Constantin Cantacuzino 55
- *Panait I. Panait*: Proprietăţi ale lui Şerban Vodă Cantacuzino la Istambul 66
- *Aristide Ştefănescu*: Prezenţe cantacuzine la Curtea veche din Bucureşti 76

CAPITOLUL II
Cotroceni – ctitorie şi reşedinţă domnească (mănăstirea, proprietăţi, domnitori)

- *Benonia Jităreanu*: Testamentul moral al ctitorului Cotrocenilor 89
- *Mariana Lazăr*: Mănăstirea Cotroceni. Consideraţii generale privind constituirea şi evoluţia domeniului său funciar (sec. XVII-XIX) 94
- *Aristide Ştefănescu*: Biserica Mănăstirii Cotroceni. Sinteza informaţiei arheologice 103
- *Maria Ioniţă*: Cotrocenii lui Gheorghe Lazăr 108
- *Mihai Ipate*: Tudor Vladimirescu şi Cotrocenii 113
- *Adriana Harasim*: Din istoria administrării mănăstirii Cotroceni 119
- *Constantin Căzănişteanu*: Palatul Cotroceni în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza 126
- *Mihai Ipate*: Amenajări la Cotroceni în epoca modernă 129
- *Mirela Târnă*: Azilul „Elena Doamna" 139

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III
Reşedinţa regală de la Cotroceni. Evenimente şi personalităţi

- *Adrian Silvan Ionescu*: Cotrocenii la 1877 145
- *Anica St. Constantin*: Carol I şi Cotrocenii 154
- *Marian Constantin*: Un personaj din „Belle Epoque": regina Maria 160
- *Radu Ionescu*: Regina Maria, portretistă 165
- *Anica St. Constantin*: Ion Kalinderu – administrator al Domeniului Coroanei 173
- *Adina Renţea*: Aurel Vlaicu la Cotroceni 178
- *Ion Agrigoroaiei*: Consiliul de Coroană de la Cotroceni (14/ 27 august 1916). Semnificaţia unei hotărâri istorice 182
- *Glee Wilson*: Jurnalul vizitei lui George H. Huntington la Cotroceni (29 ianuarie - 10 februarie 1925) 188
- *Ion Scurtu*: Un episod dramatic din istoria monarhiei româneşti consumat la cumpăna anilor 1925-1926 204
- *Daniela Popescu*: Funeraliile Regelui Ferdinand 209
- *Valeriu Florin Dobrinescu*: Sensul neutralităţii României (Cotroceni, septembrie 1939) 213
- *Nicoleta Gură*: Palatul Cotroceni de la Reşedinţă regală la Palat al Pionierilor 224

CAPITOLUL IV
Casa Regală din România şi implicaţiile ei politice

- *Sorin Damean*: Carol I şi gruparea conservatoare în anii 1871-1876. O colaborare bazată pe afinităţi 237
- *Diana Fotescu*: Casa Regală din România: soluţii politice în anii primului război mondial 244
- *Ştefania Ciubotaru*: Regina Maria – „Mama Răniţilor" – pe frontul din Moldova 251
- *Diana Fotescu*: Regina Maria – un diplomat ad-hoc al României la Paris şi Londra (1919) 262
- *Constantin Iordan*: Monarhie şi politică: proiectul unui voiaj regal din Italia (1924) 270
- *Kurt W. Treptow*: Politica regală şi alegerile din 1937-1938 277
- *Cristian Sandache*: Autoritate şi spiritualitate în tipologia regimului carlist 287
- *Constantin I. Stan*: Relaţiile Iuliu Maniu - Carol al II-lea în vara anului 1940 294
- *Gheorghe Buzatu*: Regele Mihai şi mareşalul Antonescu 303
- *Sorin Damean*: Rezistenţa la sovietizarea societăţii româneşti: Manifestaţia promonarhică din 8 noiembrie 1945 313

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA A II-A: ISTORIA ARTEI

CAPITOLUL I
Arhitectură aulică de interior şi peisageră

- *Răzvan Theodorescu*: Artele decorative – simptom stilistic în civilizația românească 321
- *Daniela Dâmboiu*: Date privind activitatea ebenistului Johann Bauernfeind în Palatul Brukental, Sibiu 325
- *Camelia Ene, Ionel Zănescu*: Ansamblul Ghica-Tei 329
- *Shona Lowe*: O casă regală în copac la Sinaia: colaborare artistică dintre principesa Maria şi arhitectul Baillie Scott 336
- *Constantin Căzănişteanu*: Mobilierul caselor domneşti de la Cotroceni la jumătatea secolului al XIX-lea 341
- *Elisabeta Drăgan*: Variante de amenajare a sălii de vânătoare a Palatului Cotroceni 345
- *Mihaela Varga*: Grădinile de la Balcic ale Reginei Maria 348
- *Nicoleta Petcu*: Sufrageria regală de la Castelul Bran 353
- *Diana Fotescu*: Colecții de artă ale Reginei Maria aflate în palatul Cotroceni 359
- *Marian Constantin*: Grădină versus cetate 368

CAPITOLUL II
Arta anilor 1900-1930 între secession şi bizantinism

- *Mihaela Varga*: Aspecte ale comerțului de artă la începutul secolului XX 375
- *Gheorghe Lanevschi*: Interior de farmacie art nouveau din Arad 383
- *Rodica Hârca*: Oradea – Feronerie 1900 387
- *Ana Maria Harțuche*: Memoria recuperatoare a unui interior de la începutul secolului XX 391
- *Gheorghe Lanevschi*: Feronerie art nouveau din Arad 395
- *Beatrice Bednarik*: Elena şi Ignat Bednarik, artişti decoratori 399
- *Gabriela Lupu*: Piese de ceramică „Troița" din colecția Muzeului Național Cotroceni 404
- *Petre Oprea*: Inițiative, realizări şi eşecuri în promovarea artelor decorative autohtone în Bucureştiul perioadei interbelice 407
- *Petre Oprea*: Jean Baras, un promotor al Art-Deco-ului 410
- *Eugenia Antonescu*: Porțelanul danez. Noi determinări 413
- *Petre Oprea*: Maestrul olar Ştefan Dumitru 417

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III
Artişti decoratori, tehnici şi obiecte de artă decorativă

- *Anca Fleşeriu*: Tâmpla lui Şerban Cantacuzino de la Curtea de Argeş 421
- *Doina Antonescu, Doina Ionescu*: Ceramica de Batiz în colecția de artă decorativă a Muzeului civilizației dacice şi romane Deva 428
- *Cristina Anton-Manea*: Un serviciu de voiaj de la începutul secolului al XIX-lea în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României 432
- *Lucia Ionescu*: Costumul de curte ilustrat în pictura secolului al XIX-lea din Moldova 437
- *Michaela Pupeza*: Pianul Reginei 442
- *Aurelia Geantă*: Modul de decorare a armelor din secolele XV – XVII în colecția Muzeului Peleş 445
- *Ana Andreescu*: Legături de carte artistice din secolul al XX-lea românesc 449
- *Virgiliu Z. Teodorescu*: Contribuții la cunoaşterea activității sculptorului Emil W. Becker 452

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA I: ISTORIE

CAPITOLUL I

Cantacuzinii – locul şi rolul lor în istoria românilor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

BUCUREŞTI – ORAŞUL DE REŞEDINȚĂ DOMNEASCĂ A LUI ŞERBAN CANTACUZINO

Conf. dr. Panait I. Panait

Cu domnia lui Gheorghe Ghica, scurtă şi impusă după evenimente dramatice, determinate de înăbuşirea ridicării antiotomane a lui Mihnea al III-lea (1658-1659), Țara Românească şi-a fixat reşedința unică la Bucureşti. Şi până atunci oraşul de pe râul Dâmbovița fusese preferat de domnie. Cu excepția lui Matei Basarab, interesat permanent de frontiera de pe Milcov, fapt pentru care şi-a ordonat şederea în tron atât la Târgovişte cât şi la Bucureşti, înaintaşii lui imediați, Alexandru Iliaş, Leon Vodă Tomşa, Radu Iliaş, au fost aproape în exclusivitate domni bucureşteni. Recomandarea Sublimei Porți de a se stabili capitala la Bucureşti în 1659, consemnată şi în cronicile de epocă[1], nu făcea altceva decât să consolideze o practică locală, cu mult anterioară. Hotărârea respectivă a avut însă repercusiuni deosebite pentru dezvoltarea oraşului Bucureşti. Şi înaintea acesteia Bucureştiul era cel mai important centru urban al Țării Româneşti. Devenirea lui ca unic oraş de scaun a determinat stabilirea definitivă a unor meşteşugari, negustori, dregători, oşteni, obligați până atunci să însoțească domnia în peregrinările ei. Ca atare, a doua jumătate a secolului al XVII-lea a înregistrat nu numai un spor demografic, ci şi o creştere a potențialului economic al capitalei.

Domnia lui Şerban Cantacuzino (1678-1688) a reprezentat, în ansamblu, un deceniu de progres pentru Țara Românească, inclusiv pentru Bucureşti. Stingerea disensiunilor dintre, facțiunile boiereşti, introducerea unor măsuri autoritare şi în acelaşi timp favorabile unei vieți economice, lărgirea intereselor şi audienței Țării Româneşti[2], atât în Balcani cât şi spre centrul şi estul Europei, au constituit factori de revigorare economică a țării, de care a beneficiat în primul rând oraşul de reşedință. Din punct de vedere demografic, oraşul Bucureşti se plasa în rândul centrelor urbane europene de dimensiune mijlocie. Călătorul Deodot Baksic a evaluat în 1640 numărul caselor bucureştene a fi de 12.000, ceea ce ar însemna circa 60.000 locuitori şi nu 100.000 cum afirmă prelatul catoli[3]. La rândul său, spahiul în garda sultanului Murat al IV-lea, Ewliya Mehmed Zilli, afirmă, în urma celor două prezențe la Bucureşti, între 1659-1660 şi după 1666, că oraşul de pe râul Dâmbovița „are în total douăsprezece mii de case spațioase, acoperite cu trestie şi şindrilă, în majoritatea lor cu un singur cat"[4]. Cifra de 12.000 case conduce spre aceeaşi populație bucureşteană de circa 60.000 locuitori. În cartea ce a văzut lumina tiparului la Veneția, în 1718, fostul secretar domnesc Anton Maria Del Chiaro socoteşte componenta

https://biblioteca-digitala.ro

demografică a capitalei Țării Românești ca depășind 50.000 locuitori[5]. Cu cifrele de 50.000-60.000 locuitori, orașul București era în a doua jumătate a secolului al XVII-lea cel mai important centru urban de pe teritoriul locuit de români. În același timp, orașul Iași număra, după aprecierea aceluiași Baksic, 9.600 case, deci 48.000 locuitori sau 58.000 locuitori, cum acceptă Bandini[6]. Alte orașe românești înregistrau circa 25.000 oameni la Târgoviște[7], circa 20.000 la Brașov, Sibiu, Cluj, circa 15.000 locuitori la Galați ș.a. Pe plan continental, se remarca detașarea unor mari aglomerări urbane alcătuite din mai multe sute de mii de locuitori, dintre care Paris și Londra depășeau 400.000 suflete, Napoli 300.000. În arealul de centru-est-european cel mat însemnat oraș era Viena, cu peste 100.000 suflete. Plasându-l în context european, orașul București se afla la nivel demografic similar centrelor Bruxelles, Gand, Bruges, Hamburg (60.000 locuitori). Sub cifrele privitoare la orașul de reședință a lui Șerban Cantacuzino se aflau cele privind Praga, Budapesta, unde în 1720 trăiau 12.200 locuitori[8], Breslau, Leipzig și Dresda cu circa 20.000 locuitori. Reședința valahă se afla demografic la nivelul Berlinului, care în 1688, înglobând și cinci comune din vecinătate, avea o populație de 58.000 locuitori, dintre care însă numai 20.000 se stabiliseră în vatra veche a orașului. În Balcani, metropola bosforeană, Istambul, se alătura marilor concentrări urbane europene. În schimb, orașele existente sau care se vor consolida ulterior erau cu mult în urma Bucureștilor. Târziu, în secolul al XIX-lea orașul Belgrad, ridicat peste anticul Singidunum, va atinge 59.000 locuitori[9], Tirana numai 10.000[10], în aceeași perioadă, Atena circa 15.000 în 1834[11] ș.a. Mai puternice erau centrele Scutari, Janina sau Dubrovnik, dar și acestea cu mult sub potențialul demografic bucureștean. Din punct de vedere teritorial orașul București se compunea din două zone: vatra urbană și moșia orășenilor – ocolul în care se aflau ogoare, vii, vetre de sate[12]. Dincolo de limitele ocolului era hinterlandul alcătuit, în exclusivitate, din așezări rurale. Niciodată orașul București nu a permis înfiriparea vreunui târg, orășel în apropierea lui, atât în evul mediu cât și în cel modem. Cele mai apropiate centre urbane se află la 60-100 km, așa cum era și în vremea lui Șerban Cantacuzino, și acestea erau: Târgoviște, Ploiești, Roșiori, Giurgiu ș.a. Orașul de reședință domina autoritar, încă din secolul al XVI-lea, o întinsă arie geografică, obligată să graviteze în jurul capitalei, unde locuiau cei mai mulți dintre posesorii domeniilor agrare din centrul Câmpiei Române. Bucureștiul a fost cel mai mare beneficiar al excedentului de forță de muncă rurală, inclusiv al producției agricole, silvice, piscicole, zootehnice, obținută în gospodăria țărănească și pe moșiile boierești. Vecinătatea față de capitală a stimulat ridicarea de curți, conace, palate domnești sau boierești, mănăstiri, biserici, a căror densitate este revelatoare față de situația întregii țări. Ca atare, Bucureștiul se compunea din vatra urbană și moșia care pornea din albia Colentinei până în dealul Bucureștilor, acoperind o suprafață de circa 8 milioane stânjeni pătrați. Terenul ocupat cu construcții, uliție, reprezenta circa a opta parte din întreaga moșie a capitalei. În timpul lui Șerban Cantacuzino

https://biblioteca-digitala.ro

şi al urmaşului său imediat, Constantin Brâncoveanu, Bucureştiul îşi conturase planul circular, fapt remarcat şi de Del Chiaro, oferind o suprafaţă mult mai mare pe cap de locuitor faţă de oraşele contemporane, Paris sau Viena. Această situaţie s-a păstrat şi se menţine şi în zilele noastre, ca un specific bucureştean. Nucleul vechi de la vărsarea Bucureştioarei în Dâmboviţa a fost şi a rămas totdeauna centrul aşezării. Desigur, un rol însemnat l-au avut, mai întâi cetatea şi apoi Curtea domnească, în jurul cărora s-au amenajat străzile meşteşugăreşti şi negustoreşti. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea centrul urban era bine structurat atât prin stabilirea celor două târguri, de Sus şi de Jos, cât şi prin conturarea de străzi în funcţie de meşteşugul sau ocupaţia practicată: şelari, olari, tabaci, croitori, cavafi, boiangii etc. Documentele scrise evidenţiază prezenţa a peste 80 categorii de meşteşugari, oraşul Bucureşti fiind cea mai puternică aglomerare de acest gen de pe teritoriul românesc extracarpatin. În aceeaşi perioadă, de exemplu oraşul Piteşti adăpostea circa 20 categorii de meşteşugari, Craiova 24 categorii, Buzăul 15 etc. O situaţie bună se înregistrează şi în domeniul meşteşugurilor din satele înconjurătoare şi de pe domenii[13]. Nu era un aspect nou, căci şi în secolele XV-XVI aşezările rurale beneficiaseră de anumite categorii de meşteşugari folosiţi şi în treburile oraşului, cum au fost de exemplu meşterii de mori[14]. Săpăturile arheologice din vatra satului Măicăneşti, din vecinătatea capitalei, au sugerat că din cele 23 categorii de obiecte descoperite 18 puteau fi executate de localnici, deci în casele unor meşteşugari săteşti[15]. Ritmul de evoluţie a meşteşugului sătesc a fost mult mai slab decât în societatea urbană, unde la sfârşitul secolului al XVIII-lea îşi făcuseră loc stabilimente manufacturiere precum lumânăria de ceară, tipografia mitropolitană, jitniţa domnească. Chiar lui Şerban Cantacuzino i se atribuie manufactura de postav de pe moşia Afumaţi, parte componentă a domeniului Cantacuzinesc. La rândul ei, Curtea domnească grupa pe cei mai buni meşteşugari atât pentru cerinţele ansamblului voievodal, cât şi pentru alte construcţii ridicate de către domnitor. Informaţiile scrise confirmă, în acelaşi timp, adâncirea specializării, în cadrul unor meşteşuguri mai vechi sau mai noi. Ca atare, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, oraşul Bucureşti asigura şi în domeniul forţei de muncă o varietate de meserii capabile să concure la realizarea unor edificii, locaşuri sau ansambluri voievodale şi bisericeşti. Moştenirea rămasă de la domnia celui mai mare ctitor al Ţării Româneşti, Matei Basarab, şubrezită un timp, graţie convulsiilor sociale şi politice care au urmat, a fost revigorată şi impulsionată de ispravnicul Şerban Cantacuzino, devenit Şerban Vodă. El face parte dintre domnitorii cu pregătire şi înclinare spre actul de construcţie. Recunoscându-l ispravnic la biserica mitropolitană, apoi la hanul Sfântul Gheorghe Nou, la casele domneşti de la Curte, apoi la Biserica Doamnei şi la propriile case de pe Podul Mogoşoaiei[16], la marele han ce i-a purtat numele[17], precizăm constructorul şi nu numai comanditarul. De fapt, osârdia lui în domeniul construcţiilor depăşeşte raza oraşului Bucureşti. Şi dincolo de limitele Bucureştilor

https://biblioteca-digitala.ro

se afla atunci moşia satului Cotroceni. Şerban Cantacuzino devenise stăpânitor prin avatarurile cunoscute de familie şi ciudată aşteptare. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea fiii postelnicului Constantin Cantacuzino (graţie şi moştenirii domneştii lor mame) erau stăpânitorii unui întins domeniu care înconjura oraşul Bucureşti din toate părţile: Afumaţi spre est, căruia i se va alătura moşia Fundenii Doamnei pe Colentina, Cotroceni în vest şi părţi din Grozăveşti, Detcoi şi Lupeşti, Comana, în sud, Dobreni, vechea moştenire a Elinei jupâneasa ş.a. Aproape toate aceste proprietăţi, ca şi cele dinspre dealul prahovean, Măgureni, Filipeştii de Pădure[18], au dobândit edificii care au înfruntat veacurile. Cel mai important dintre ele a fost ansamblul Cotroceni, datorat lui Şerban Vodă şi devenit loc de îngropăciune a membrilor de frunte ai neamului lui[19]. Actul de fundaţie arată în ce condiţii s-a început lucrarea. Practic, în zona propriu-zisă a oraşului nu mai rămăsese un loc corespunzător ambiţiei ctitorului. Cele trei dealuri de pe muchea înaltă a Dâmboviţei fuseseră ocupate mai întâi de Alexandru II Mircea cu clădirile Mănăstirii Sf. Troiţă, apoi de Mihai, marele ban de Craiova, cu Mănăstirea Mihai Vodă, şi nu cu mult timp în urmă de Constantin Şerban, căruia i se datora piatra de fundament pusă în Dealul Podgorenilor pentru a înălţa, peste ea, biserica mitropolitană. În aceste condiţii, Şerban Cantacuzino prefera moşia micului sat pitulat între arborii Codrilor Vlăsiei. Locul ales era tot un bot de terasa împins din trei părţi în lunca largă a râului Dâmboviţa. Nu era nici aceasta o noutate în practica bucureşteană. În vecinătatea limitelor moşiei orăşenilor fuseseră ridicate, cu secole în urmă, conace, biserici şi mănăstiri, tot atât de trainice şi de frumoase ca şi cele din capitală. Printre acestea era mănăstirea de la podul Colentinei – Plumbuita – devenită în secolul al XVI-lea loc de tipărire de carte[20], palatul lui Matei Basarab de pe malul lacului Fundeni[21], casele şi biserica de la Afumaţi ale stolnicului Constantin Cantacuzino, apoi conacele boiereşti de la Ştefăneşti şi Tunari, transformate în locuri de popas domnesc ş.a. În primul rând, distanţa mică faţă de Curtea domnească, pe care epigrafistul Edmund Chishull consideră că a parcurs-o, în 1702, în 1/2 de oră[22], apoi drumul mare al Dragomireştilor care, desprinzându-se din Podul Calicilor pentru a urca şaua, strada Cazărmii de mai târziu, permitea, pe coama terasei Dâmboviţa, o legătură imediată cu ctitoria de la Cotroceni[23]. În fine, poziţia naturală care a făcut ca ansamblul Cotroceni să fie căutat în timpul sezonului estival de domnitorii secolelor XVII-XIX şi apoi de familia regală. Trăinicia şi complexitatea construcţiilor sugerează faptul că de la început Mănăstirea Cotroceni a avut o dublă funcţionalitate: aşezământ monahal şi reşedinţă voievodală. Începând cu Şerban Vodă şi continuând cu Constantin Brâncoveanu, Nicolae şi Constantin Mavrocordat şi ceilalţi domni fanarioţi, s-a păstrat practica şederii vara la Cotroceni[24].

Monumentul, început în mai 1679, la numai câteva luni de la urcarea pe tron a ctitorului, a devenit un loc istoric al Bucureştilor, al istoriei românilor şi al popoarelor din sud-estul Europei.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, ed. A. Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 102.
2. Ştefan D. Pleşia, *Doi mari diplomaţi: Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu*, în „Bucureşti", X, 1981, pp. 156-158.
3. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Ed. Sport-Turism, ed. II, Bucureşti, 1979, p. 218.
4. *Călători străini despre Ţările Române*, Bucureşti.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. G. Mihăescu, E. Fruchter, C. Manolescu, *Târgovişte*, Bucureşti, 1982, p. 24 (se referă la cele 500 case, cifră consemnată de Ewlya Zilli).
8. *Enciclopedia Italiană*, ed. 1949, Roma, VIII, p. 23.
9. *Enciclopedia Italiană*, ed. 1949, Roma, VI, p. 538.
10. *La Grande Encyclopédie*, Paris, 1885-1901, p. 1135.
11. *Enciclopedia Italiană*, ed. 1949, Roma, V, p. 169.
12. Panait I. Panait, *Oraşul Bucureşti în timpul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, în „Bucureşti", XI (în curs de apariţie).
13. Ştefan Olteanu, *Locul şi rolul oraşului Bucureşti în contextul producţiei meşteşugăreşti din Ţara Românească în evul mediu*, în „Bucureşti", VIII, 1971, pp. 114-115.
14. DIR, veac XVI / 6, p. 311.
15. Panait I. Panait, *Dezvoltarea economică şi socială a aşezărilor din bazinul mijlociu al Argeşului în secolele X-XVI*, Teză de doctorat, 1975.
16. Radu Ciobanu, *Oraşul Bucureşti în politica balcanică a lui Şerban Cantacuzino*, în „Bucureşti", IX, 1972, p.132.
17. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985, pp. 34-47.
Autorul descifrează dorinţa lui Şerban Cantacuzino de a face han încă din vremea domniei lui Grigore Ghica, fapt pentru care a cumpărat, între 1666-1680, un lot de 39 locuri, pe care îl va spori ulterior.
18. Vasile Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, 1976.
19. Panait I. Panait, *Cercetări privind biserica mănăstirii Cotroceni din Bucureşti*, BMI, 1992, 1 (în curs de apariţie).
20. Ludovic Demeny, *Bucureşti – centru de tiparniţă în secolul al XVI-lea*, în „Bucureşti", IX, 1972, pp. 123-128.
21. Panait I. Panait, *Un palat bucureştean atribuit lui Matei Basarab,* în „Matei Basarab şi Bucureştii", Bucureşti, 1983, pp. 87-96.
22. Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, *Cetatea de scaun a Bucureştilor*, Bucureşti, 1976, p. 49.
23. *Planul lui Purcel din 1791*, publicat de G.D. Florescu, în „Bucureştii Vechi", Bucureşti, 1935.
24. G.M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) şi Grozăvescilor*, Bucureşti, 1902; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, 1961, pp. 47-50.

https://biblioteca-digitala.ro

LEGĂTURILE STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO CU LUMEA ENGLEZĂ

Dr. Paul Cernovodeanu

Figura emblematică a stolnicului Constantin Cantacuzino, un adevărat „Principe al Renaşterii" româneşti, îmbinând tradiţiile lumii orientale ortodoxe cu modernitatea gândirii şi felului de trai apusean, a avut nebănuite legături de ordin spiritual şi politico-diplomatic cu lumea îndepărtatei monarhii insulare de la celălalt capăt al continentului.

Într-adevăr primele ştiri pe care le deţinem asupra unor asemenea contacte datează chiar din perioada tinereţii viitorului stolnic, când aflăm că el s-a bucurat de protecţia influentului ambasador al regelui Carol al II-lea Stuart la Poartă, Heneage Finch, lord Winchilsea, în timpul studiilor efectuate la Constantinopol între 1665-1667. Înainte de plecarea din Constantinopol pentru a-şi desăvârşi învăţătura la Padova, tânărul studios, potrivit însemnărilor sale de drumeţie, spre a nu se încărca cu mulţi bani asupra lui, a depus la 10 ianuarie (st.v.) 1667 tezaurierului Companiei Levantului din capitala Imperiului otoman, William Hedges, apreciabila sumă de 400 ughi şi 500 lei, pe care apoi, i-a primit, la cerere, la sosirea sa la Veneţia[1]. Constantin Cantacuzino a beneficiat de scrisoarea de recomandare a lordului Winchilsea din 13/23 ianuarie 1667 adresată vărului său Sir John Finch, trimisul Coroanei britanice la Florenţa pe lângă marele duce de Toscana. Ambasadorul arătând că „un boier din Ţara Românească, anume Constantin Cantacuzino, scoborâtor din vechea familie imperială, trebuind să plece la Padova"[2] urma ca scrisoarea încredinţată lui să fie remisă consulului englez din Veneţia, Jones, „de către acest boier, domnul Cantacuzino, care se gândeşte să locuiască la Padova pentru câtăva vreme şi dacă va avea nevoie de ceva de la domnia ta – se adresa el lui Sir John Finch – te rog foarte mult să faci tot ce poţi pentru dânsul. Familia sa este una dintre cele mai mari ale boierilor sau nobililor din Ţara Românească şi are acolo un vast domeniu deosebit de nu mai puţin 5.000 robi ţigani printre alţii"[3]. În sfârşit într-o scrisoare asemănătoare trimisă la 20/30 ianuarie 1667 lui Joseph Williamson, secretarul lui Sir Henry Bennet, lord Arlington, Secretarul de Stat al Afacerilor Externe, ambasadorul Winchilsea făcea precizarea că în vederea identificării unui impostor care se pretindea emisar al domnului Moldovei pe lângă Curtea regală de la St. James, bănuit a se afla în Italia, „am vorbit cu un boier grec (a Greek Gentleman) care pleacă cu o corabie la Veneţia – adică viitorul stolnic să se intereseze despre dânsul şi să dea de ştire rezidentului Majestăţii Sale din Florenţa"[4]. Nu mai suntem informaţi asupra demersurilor

https://biblioteca-digitala.ro

pe care le-ar fi întreprins tânărul Cantacuzino în Italia în această privință, dar rămâne ca o mărturie faptul că el s-a bucurat de timpuriu de atenția şi protecția diplomaților englezi din Imperiul otoman şi statele italiene. În mod răzleț mai întâlnim apoi o mențiune despre el în jurnalul de călătorie al cunoscutului medic şi mineralog englez Edward Brown (1644-1708) care s-a întâlnit în colonia grecească din Viena, în decembrie 1669, cu „Constantin Cantacuzenos", pe care îl socoteşte „un om de seamă... din sângele crăiesc al Cantacuzinilor" (of the Blood Royal of the Cantacuzeni)".

Dar adevăratele şi intensele relații cu reprezentanții Coroanei britanice ale stolnicului Constantin Cantacuzino, ajuns la vârsta maturității şi a înțelepciunii politice, s-au realizat de abia trei decenii mai târziu în timpul marelui război al Ligii Sfinte reunind Imperiul habsburgic, Polonia, Veneția şi Rusia împotriva Imperiului otoman, sprijinit de Franța, după răsunătorul eşec al asediului Vienei de către oştile marelui vizir Kara Mustafa paşa. În acest îndelungat conflict care a durat 16 ani – între 1683-1699 – Anglia şi Olanda, la început neutre, au alcătuit cu Imperiul habsburgic şi alte țări europene Liga de la Augsburg împotriva Franței lui Ludovic al XIV-lea, după alungarea Stuarților şi ridicarea la tronul britanic a stadhuderului Willem de Orania, devenit regele William al III-lea. Pentru a-şi elibera aliatul habsburgic de efortul unui război dus pe două fronturi, în Apus şi Răsărit, diplomația britanică, asociindu-şi pe cea neerlandeză, a hotărât să medieze pacea, între imperiali şi otomani, rolul cel mai important revenind ambasadorilor celor două puteri maritime de la Viena şi Constantinopol. Inițiativa corespondenței înfiripată cu domnul Țării Româneşti de atunci, Constantin Brâncoveanu şi avizatul său sfetnic, stolnicul Constantin Cantacuzino, a aparținut ambasadorului englez la Poartă, lordul William Paget, în urma necesității de a-şi asigura trimiterea scrisorilor oficiale la Viena şi a primirii răspunsurilor de la colegul său din capitala Imperiului habsburgic, Sir Robert Sutton, folosind calea Țării Româneşti, a Transilvaniei şi a Ungariei; toate acestea, pentru a uşura şi grăbi medierea păcii între austrieci şi turci, împreună cu colegul său Jacob Colyer, rezidentul Olandei la Curtea sultanului. După cum scrie lordul Paget la 10/ 20 februarie 1694 fostului dragoman al rezidenței imperiale la Poartă, Marc Antonio Mamuca della Torre, singura cale pentru expedierea corespondenței sale oficiale la Viena era numai aceea prin Țara Românească, folosită cu succes de ambasadorul olandez Colyer, ce-l cunoscuse pe Vodă Brâncoveanu cu câțiva ani mai înainte la Constantinopol încă de pe vremea când era mare boier"[5]. La îndemnul lui Colyer şi aflând de la dânsul că domnul Țării Româneşti era înclinat să aducă unele servicii puterilor creştine în ascuns de turci, ambasadorul englez s-a hotărât să i se adreseze în scris în limba latină – limba oficială a diplomației timpului – la 9 iunie 1694 cerând îngăduința trecerii depeşelor sale prin principatul muntean[6]; cererea nu era cu totul insolită deoarece şi predecesorii lui Paget la Constantinopol, Sir William Trumbull şi Sir William Hussey, avuseseră sporadic aceeaşi permisiune

https://biblioteca-digitala.ro

de la voievodul muntean, pentru a-şi expedia scrisorile la Viena „via Valachia"[7]. Domnul a răspuns favorabil cererii ambasadorului englez la 29 iunie 1694[8] printr-o epistolă în limba latină încât Paget s-a simţit obligat să-i scrie din nou la 19 octombrie spre a-i mulţumi şi a-i dezvălui greutăţile prilejuite de transmiterea unor scrisori pe calea mării spre Italia sau a Serbiei spre Viena[9]. În decembrie 1694 ambasadorul britanic şi-a trimis chiar pe secretarul său, George Philipp Schreyer von Wegmar, în Anglia, sfătuindu-l să ia calea de uscat prin Europa de sud-est şi centrală. Astfel acesta a trecut şi prin Ţara Românească fiind primit cu toată ospitalitatea la Curtea domnească de către Brâncoveanu şi de către stolnicul Cantacuzino, care şi-a făcut, astfel, intrarea în scenă. Din scrisoarea trimisă lordului Paget de la Sibiu de către Schreyer la 7/17 decembrie 1694, rezulta că acesta din urmă a poposit la Bucureşti între 29 noiembrie - 1 decembrie, fiind găzduit la porunca stolnicului într-o mănăstire aşezată la o jumătate de oră de oraş (probabil Cotroceni), asigurându-i-se, prin grija aceluiaşi boier, tainul şi un ceauş însoţitor până la hotare; în capitala Ţării Româneşti a făcut cunoştinţă şi cu secretarul de limbă italiană al lui Brâncoveanu, Giovanni Candido Romano (alias Ioan Romanul sau Francul autorul *Foletului Novel*) şi care era însărcinat cu expedierea pachetelor cu scrisori către ambasadorii englez şi olandez de la Viena şi Constantinopol[10]. Atât Brâncoveanu[11] cât şi stolnicul au scris lui Paget la 8 decembrie 1694 despre primirea secretarului său la Bucureşti, dar misivei cărturarului muntean îi era anexată în dar către ambasadorul englez şi schiţa asediului cetăţii Petrovara din Ungaria de către turci din toamna trecută (9 septembrie - 1 octombrie 1694), acţiune terminată printr-un eşec pentru oştirea otomană; schiţa fusese văzută de Schreyer la stolnic şi acesta din urmă s-a menţinut la stadiul relaţiilor epistolare cu lordul Paget prin oferirea acestei reuşite schiţe aflată în posesia lui, sigur realizată sub auspiciile sale sau poate chiar de mâna proprie[12] cunoscute fiind aplecările boierului Cantacuzin pentru geografie şi cartografie[13].

Astfel a fost iniţiat un fructuos dialog epistolar între dregătorul muntean şi ambasadorul englez, păstrându-se 32 scrisori autografe ale stolnicului în limbile italiană şi latină alcătuite între 8 decembrie 1694 - 22 februarie 1701, precum şi 22 misive de la lordul Paget, păstrate în ciornă în copierul ambasadorului, redactate în aceleaşi limbi, între mai 1695 şi 12 noiembrie 1701[14]. Totodată în urma întâlnirii dintre Schreyer şi Cantacuzino s-au stabilit relaţii amicale între dânşii, cimentate prin revederea celor doi la Bucureşti pe drumul de întoarcere spre Constantinopol a secretarului englez în aprilie 1695 şi menţinute şi mai târziu prin corespondenţă. Astfel ne-au parvenit 16 scrisori în ciornă din copierul lui Schreyer trimise dregătorului muntean în intervalul 11 iulie 1696 - 29 decembrie 1697 şi doar două din misivele autografe ale acestuia din urmă adresate numitului secretar, datând însă din 9 şi 13 aprilie 1699[15]. Din examinarea problemelor atinse în schimbul de scrisori între Cantacuzino şi Paget se relevă pe de o parte curiozitatea intelectuală a stolnicului, capacitatea de a înţelege

https://biblioteca-digitala.ro

evenimentele şi dorinţa de a menţine principatul muntean în afara teatrului de război prin păstrarea unei politici de echilibru între adversarii austrieci şi turci iar pe de alta dezvăluirea ţelurilor politicii engleze în spaţiul sud-estic al Europei de către ambasadorul britanic şi anume, restabilirea necesară a păcii pe continent pentru a fi stăvilite ambiţiile hegemonice ale Franţei lui Ludovic al XIV-lea. Alte aspecte ale acestei corespondenţe priveau oferirea reciprocă de daruri şi schimbul de emisari, precum şi obişnuitele complimente şi formule de politeţe. De pildă la 8 februarie 1695 stolnicul mulţumea din Bucureşti lordului Paget pentru un dar în postavuri fine englezeşti făcut pentru ospitalitatea cu care fusese primit secretarul său Schreyer şi transmiterea corespondenţei diplomatice către Viena şi Constantinopol[16]; înaltul dregător îl asigura pe ambasador în epistola din 6 mai 1695, trimisă din Brâncoveni, de îndeplinirea aceluiaşi serviciu cu devotament şi promptitudine[17]. În răspunsul său din aceeaşi lună mai, după întoarcerea secretarului Schreyer la Constantinopol, Paget îşi manifesta din nou gratitudinea faţă de Cantacuzino pentru dubla prietenească primire făcută acestuia în Ţara Românească şi misivele primite[18]. În scrisoarea din tabăra de lângă Olt stolnicul înştiinţa pe ambasadorul englez la 27 iunie 1695 despre plecarea Kapukehaielii domnului Ţării Româneşti, Ianachi Porphyrita, din Adrianopol la Constantinopol, în suita sultanului Mustafa al II-lea şi de aceea, pentru continuitatea corespondenţei, îl ruga să facă apel la patriarhul de Ierusalim, Dositei al II-lea Notara, aflat acolo, prin care urma să primească cele destinate lui[19]; dar Paget îi făcea cunoscut lui Cantacuzino la 23 iulie 1695 că şi patriarhul amintit părăsise Adrianopolul, urmând însă ca şi el însuşi să se întoarcă la Constantinopol[20]. Alte misive ale Stolnicului din 25 iulie, 17 şi 26 august, ca şi cele din 20 decembrie 1695 şi 27 aprilie 1696, expediate din Târgovişte şi Bucureşti[21], continuă schimbul de amabilităţi cu ambasadorul britanic şi cuprind înştiinţarea trimiterii corespondenţei diplomatice între Viena şi Constantinopol prin intermediul său şi al domnului citat ca „Il Noto", „Notus Amicus" sau „Il Noto Signore" spre a nu deconspira numele lui Brâncoveanu în faţa Porţii. Foarte interesantă este scrisoarea adresată de Paget lui Cantacuzino la Poartă la 29 aprilie 1696 din Constantinopol, în care îi făcea cunoscută eşuarea complotului unor opozanţi la viaţa regelui William al III-lea de Orania (aluzie la faimosul „Treason Act" în care a fost implicat fanaticul iacobit Sir John Fenwick, ce a fost chiar executat)[22], precum şi la desfăşurarea campaniei trupelor anglo-olandeze în Flandra împotriva forţelor franceze[23]. La acestea stolnicul a răspuns la 31 mai 1696 din Bucureşti pe un ton emfatic: „Mulţumesc... acestei prevăzătoare Providenţe care cu mâna ei puternică a apărat persoana regească a Majestăţii Sale Britanice împotriva unei aşa trădătoare conspiraţii şi nemiloase uneltiri ale mai mult decât barbarilor duşmani ai Majestăţii Sale..."[24]; totodată îi expedia prin capuchehaia Ianachi Porphyrita „le Gazette" – ziarele – primite din Veneţia pe care stolnicul, după parcurgerea lor, le trimitea spre documentare ambasadorului[25]. La 18 mai 1696 Paget făcea cunoscute din Constantinopol,

https://biblioteca-digitala.ro

corespondentului său, marile pregătiri militare ale imperialilor puşi sub comanda principelui elector al Saxoniei, August şi cerea lămuriri despre mersul treburilor din principatul Transilvanie[26], iar la 16 iunie mulţumea pentru bunele urări făcute pentru succesul armatelor britanice în Flandra[27]; în sfârşit, la 21 septembrie ambasadorul amintea despre unele operaţiuni veneţiene în Adriatica şi mulţumea pentru darul în blănuri de zebelină primit[28]; tuturor acestor epistole stolnicul le-a răspuns din Târgovişte şi Bucureşti la 5 august şi 21 decembrie 1696 însoţindu-le şi de urările tradiţionale pentru Crăciun şi Anul Nou[29]. Anul 1697 s-a arătat decisiv atât pentru luptele duse împotriva Franţei lui Ludovic al XIV-lea, scoasă din competiţie prin pacea de la Ryswick (tratatele din 30 septembrie şi 30 octombrie) cât şi a înfrângerii iremediabile a oştilor otomane la Zenta. În misiva din 23 februarie 1697 ambasadorul anunţa înaltului dregător muntean hotărârea sultanului Mustafa al II-lea de a trimite pe marele Kapudan Hüsein paşa (cunoscutul amiral venetian renegat Mezzomorto) cu o escadră în Marea Neagră spre a da ajutor tătarilor din Crimeea în urma înfrângerilor suferite de ei la Azov[30], iar la 8 mai 1697 îi făcea cunoscută tatălui sosirea fiului său, vtori-logofătul Ştefan Cantacuzino (viitorul domn) şi a ginerelui stolnicului, Radu Dudescu, la Constantinopol, primiţi cu toată ospitalitatea de către diplomatul britanic[31]. La rândul său Constantin Cantacuzino comunica lordului Paget la 18 august din Cemeţi despre operaţiile forţelor turceşti aflate sub comanda lui Giafer, paşa de Timişoara, în regiunea Tisei între Titel şi Szeged, susţinute de trupe răzleţe dintre curuţii lui Thököly; stolnicul se interesa de asemenea despre perspectivele încheierii păcii între beligeranţi în apusul continentului[32].

Ambasadorul britanic îi răspunde la 7 şi 12 septembrie 1697 din Constantinopol făcând cunoscute înaltului dregător muntean atât preconizata sa chemare în patrie de către rege[33], cât şi apropiata semnare a tratatului de pace de la Ryswick, precum şi ştirile comunicate de un căpitan de navă engleză sosită la Smirna privind ciocnirile navale indecise între escadra kapudanului Hüssein paşa (Mezzomorto) şi alta venetiană, în dreptul insulei Andros din Marea Egee[34]. Luând cunoştinţă de toate acestea Constantin Cantacuzino scria din Piteşti la 2 octombrie 1697 lordului Paget, informându-l despre marea victorie a imperialilor de sub comanda principelui Eugeniu de Savoia obţinută asupra turcilor la Zenta (11 septembrie) în următorii termeni: „Nu mă îndoiesc că Excelenţa Voastră va fi primit până acum ştiri pe larg despre prea fericita şi prea glorioasa izbândă strălucită a imperialilor cu ajutorul lui Dumnezeu, care, desigur, se datorează atotputerniciei dumnezeeşti"[35]; mai informa pe diplomatul britanic şi despre încoronarea principelui elector al Saxoniei, August al II-lea, la 15 septembrie, ca rege al Poloniei, şi-i împărtăşea speranţele de a vedea restabilită pacea cu francezii cât mai degrabă pe continent[36]. Tot din anii 1696-1697 s-au păstrat în copierul lordului Paget, George Philipp Schreyer, copiile celor 16 scrisori adresate stolnicului Cantacuzino, fără a fi fost găsite însă şi misivele acestuia. Punând la curent pe ambasador cu preocupările ştiinţifice ale

https://biblioteca-digitala.ro

cărturarului muntean, Schreyer făcea cunoscut acestuia că i-a trimis din ordinul stăpânului său două lunete mici, dar dintre cele mai bune găsite pe piața din Adrianopol, pentru observații astronomice, dar că la primirea altora mai mari, lordul i le va trimite şi pe acelea, însoțite de două perechi de ochelari[37]. Expediția obiectelor împreună cu un pachet de scrisori către generalul Jean Louis de Bussy, conte de Rabutin, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, a fost încredințată marelui cămăraş lordache Crețulescu şi tovarăşului său de drum Gheorghe sau Gheogachi, fiul marelui postelnic Dumitraşcu Caramanlâu plecați din Constantinopol şi ducând cu ei şi pe un fost prizonier de război german răscumpărat de englezi, Andreas Steinbeck, cu rugămintea de a-l trece peste Carpați[38]. La 26 noienibrie 1696 Schreyer trimitea, o dată cu scrisoarea sa, complimentele lui Paget şi darurile acestuia către stolnic, Vodă Brâncoveanu şi emisarul domnului, Panaiot, constând din suluri de postav englezesc de culoare albastru închis şi verde „dintre cele mai fine care s-au putut găsi şi recent sosite din Anglia" („i più freschi che hò potuto trovare & nuovamente arrivanti da Inghilterra")[39]. În misivele din 16 ianuarie[40] şi 23 februarie 1697 secretarul mulțumeşte stolnicului pentru „gli foglietti italiani" şi „le gazette" foarte prețuite de Paget pentru informațiile ce le cuprindeau; dar Schreyer adaugă în ultima misivă şi ultimele ştiri despre cele petrecute la Poartă şi anume o devalorizare monetară reprezentând o scădere a piastrului şi trimiterea unei escadre de 40 de vase de război în Arhipelag împotriva veneților şi a altor 5 nave puse sub comanda lui Kücü Mehmed paşa şi a 24 de galere ale lui Derviş oglu în Marea Neagră spre a întări apărarea Crimeii, atacată de ruşi[41]. La 31 martie 1697 Schreyer revine cu ştiri privind schimbările din armata imperială, unde generalissimul Enea Silvio de Caprara urma să fie înlocuit de prințul Eugen de Savoia; înştiința de asemenea pe Cantacuzino „că a primit nota sa pentru cărți pentru care nu va precupeți să depună ori şi ce efort spre a le procura („ha ricevuto la nota per i libri li quali non mancarò d'impiegare ogni studio di procurarli")[42], de unde şi concluzia interesantă că stolnicul şi-a completat bogata bibliotecă şi cu cărți comandate în Anglia. Secretarul lordului Paget îşi mai informa corespondentul la 8 mai 1697 că a fost vizitat la 14 aprilie şi 2 mai de fiul acestuia, Ştefan Cantacuzino, şi de însoțitorul său (de fapt cumnatul lui) Radu Dudescu, cărora le-a făcut o frumoasă primire, mulțumind şi pentru gazetele trimise[43]; peste o zi, la 9 mai, Schreyer anunța stolnicului plecarea a 16 nave de război spre Arhipelag pentru a lupta contra veneților, alăturându-li-se şi două corăbii din Alger; alte ştiri urmau să fie trimise prin viu grai cu fiul stolnicului[44]. La 7 septembrie 1697 secretarul ambasadorului englez i-a trimis o scrisoare prin Ianachi Vlasto, fosta capuchehaie a domnului Moldovei Constantin Duca, ginerele lui Vodă Brâncoveanu, prin care îi trimitea veşti de pe frontul din Mediterana unde francezii au fost respinşi la asediul cetății Bari din regatul Neapolului cu pierderi de 12.000 soldați iar otomanii se înfruntaseră indecis pe mare în Arhipelag cu veneții. Deoarece se vorbea de sosirea unui nou

https://biblioteca-digitala.ro

ambasador englez la Poartă în locul lordului Paget, Schreyer anunța pe stolnic că „speră că acele cărți dorite vor sosi înaintea plecării noastre. Dacă nu, Excelența Voastră poate să fie asigurată, că voi avea grijă să-i fie trimise" („spero che quelli libri desiderati possono arivar avanti la nostra partenza. Se no, V.E. puo assicurarsi che havrò cura che siano mandati")[45]. La 26 noiembrie 1697 secretarul ambasadorului informa pe Cantacuzino despre încheierea păcii de la Ryswick între Anglia, Olanda şi Spania pe de o parte, şi Franța pe de alta (20 septembrie), ştirea sosind cu un emisar de la Toulon trimis cu o lună mai înainte care a făcut cunoscut că mai continuau încă tratativele cu imperialii. De pe fronturile de luptă din Balcani şi de la Dunăre, Schreyer făcea cunoscută retragerea trupelor lui Eugeniu de Savoia din Bosnia, după ce a pustiit regiunea şi deblocarea Timişoarei de către oştirea generalului Rabutin, care ocupase Ujpalanka şi Panciovo; mai făcea cunoscute şi unele intrigi ale francezilor în Polonia care susțineau candidatura prințului de Conti împotriva electorului August de Saxonia, favoritul imperialilor[46]. În sfârşit în ultima scrisoare cunoscută nouă adresată de Schreyer stolnicului la 29 decembrie 1697 acesta îl anunța că printr-un curier sosit la 9 decembrie aflase şi ştirea încheierii păcii între Imperiul habsburgic şi Franța la 30 octombrie, tot la Ryswick, punându-se astfel capăt războiului în Occident. Tot atunci au fost respinse şi pretențiile prințului de Conti la coroana Poloniei, prințul elector de Saxonia fiind ales de Dietă ca rege sub numele de August al II-lea. În sfârşit mai era adusă la cunoştința înaltului dregător muntean şi starea de oboseală şi de descurajare simțită la Poartă care înclina acum, la rândul ei, spre pace[47]. Într-adevăr, schimbul de scrisori dintre lordul Paget şi stolnicul Cantacuzino – din anul 1698 – s-a referit mai ales la perspectivele de pace Între puterile din Liga Sfântă şi otomani şi de situația principatului muntean prins la mijloc între taberele beligerante. În epistolele adresate de dregătorul muntean ambasadorului englez la 4, 5 martie, 6 şi 18 aprilie 1698[48], se recomanda atenției acestuia scrisorile trimise de Brâncoveanu militând pentru neluarea în discuție în viitoarele tratative de pace a problemei Țării Româneşti, râvnită atât de austrieci cât şi de poloni, urmând ca ea să rămână mai departe în componența Imperiului otoman ca principat vasal. Aflând de noua misiune de explorare a intențiilor imperialilor de către Schreyer la Viena, stolnicul scria lui Paget la 14 mai şi 4 iunie[49], exprimându-şi dorința ca aceasta să fie încununată de succes iar pacea să fie încheiată. Într-adevăr, datorită insistențelor lui Brâncoveanu, cât şi a faptului că nici imperialii şi nici polonii nu puteau aplica Țării Româneşti principiul *uti possidetis*, nefiind sub ocupația lor militară, în timpul tratativelor de la Karlowitz problema principatului muntean a fost lăsată de o parte, iar pacea încheiată cu rezultatele cunoscute la Karlowitz (Karlovac) la 16/26 ianuarie 1699 După anunțarea păcii, atât Brâncoveanu[50], cât şi stolnicul şi-au manifestat satisfacția prin scrisori către diplomatul englez, ca şi trimisul lor, marele portar Matei Cleronomos, însoțit de secretarul domnului, Andreas Wolff, însărcinați să-l întâmpine pe ambasador cu daruri, vin şi fructe

https://biblioteca-digitala.ro

proaspete la Rusciuck, în drumul său de întoarcere la Constantinopol. Astfel, în epistola sa din 9 aprilie 1699 Cantacuzino mărturisea lui Paget cu uşurare despre încheierea războiului „pentru ca şi această pustiită şi înfricoşată țară să poată răsufla şi ea în puțină tihnă" („accio è questa dispopolata ed angoasciata Provincia respiri ed ella în un poco di riposo")[51]. El îşi manifesta regretul la 13 aprilie, din Bucureşti, că, fiind suferind, a fost împiedicat să vină să-şi prezinte omagiile ambasadorului şi se arăta dezamăgit şi de ratarea întâlnirii portarului şi secretarului domnesc cu dânsul în urma părăsirii oraşului Rusciuck înaintea sosirii lor[52]; în epistola din 28 aprilie Cantacuzino recomanda bunăvoinței lui Paget primirea şi ocrotirea la Adrianopol a episcopului Dionisie de Cervenvoda care îl întâmpinase la Rusciuk[53]. La 20 septembrie 1699 stolnicul se bucura de primirea ospitalieră făcută nepotului său de frate, vtori-logofătul Toma Cantacuzino, de către ambasadorul britanic[54]; mai târziu, acesta din urmă se întâlnea la 8 iunie 1700 şi cu fratele cărturarului muntean, marele spătar Mihai Cantacuzino, în trecere prin Constantinopol[55]. Lordul Paget mulțumind stolnicului la 28 ianuarie 1701 pentru trei butoaie de vin alb (Moscato) primite de la Elia Pylarino din Cefalonia la porunca domnului, recomanda bunăvoinței sale şi a lui Brâncoveanu pe fiul internunțiului habsburgic în Imperiul otoman, contele Dominik von Oettingen care urma să ia calea întoarcerii la Viena prin Țara Românească[56]. Stolnicul îi răspundea la 22 februarie 1701 aducând la cunoştința lui Paget despre primirea cu toate onorurile făcută contelui Oettingen la Bucureşti de către domnul țării, care l-a găzduit timp de patru zile, apoi i-a asigurat o escortă care l-a condus peste hotarele principatului până la Braşov[57]. Ultimele scrisori care au fost adresate de ambasadorul englez cărturarului muntean sunt acelea din 13 mai şi 13 noiembrie, în prima anunțându-i moartea secretarului său Schreyer, vechea cunoştință a stolnicului, după o scurtă suferință la 29 aprilie[58], iar cea din urmă, rechemarea sa de la Poartă şi apropiata călătorie de revenire în patrie, alegându-şi drumul de întoarcere prin Țara Românească spre a se întâlni cu dânsul şi cu Vodă Brâncoveanu[59].

Intențiile lui Paget s-au realizat, căci într-adevăr lordul a avut prilejul să călătorească spre Viena prin Țara Românească şi Transilvania în primăvara anului 1702. După mărturiile din jurnalul doctului reverend anglican Edmund Chishull făcând parte din suita ambasadorului[60], precum şi din cele ale unui secretar al său, rămas anonim[61], cunoaştem în amănunțime primirea fastuoasă făcută lui Paget la Curtea lui Brâncoveanu între 24 şi 28 aprilie 1702, unde a avut mai multe întrevederi cu domnul şi stolnicul, făcând între ei şi un schimb de daruri. Constantin Cantacuzino este descris de Chishull ca „un om mai în vârstă, care a călătorit prin mai toate părțile lumii [...], priceput în controversele religiei sale ca şi în ştiințele liberale, [...] de asemenea foarte cunoscător în ale politicii", sprijinind prin sfatul său pe domn „spre cinstea şi folosul țării"[62]. La plecare ambasadorul a primit din partea stolnicului „un cal frumos de rasă românească" şi i-a dăruit în schimb „un inel cu diamant prețuit la 300 de lire

https://biblioteca-digitala.ro

sterline"[63]. Cărturarul muntean a onorat şi pe reverendul Chishull cu mai multe cărţi[64], primind, la rândul său, de la acesta, diferite lucrări cu subiect teologic, printre care *Il Cardinalisimo di Santa Chiesa*, Parte terza, Venezia, 1668, ce purta autograful clericului anglican[65].

Este cazul să precizăm aici că în biblioteca stolnicului s-au putut identifica o serie de cărţi publicate în Anglia – procurate fie prin amintitul secretar Schreyer, fie prin alte modalităţi – ce în majoritatea lor conţineau mai ales contribuţiile unor filologi clasici şi teologi din centrele universitare de la Cambridge şi Oxford aduse la clarificarea unor texte biblice şi ale părinţilor bisericeşti sau la editarea vechilor scriitori greco-latini. O excepţie o constituie manualul de mecanică al cunoscutului matematician John Wallis (1616-1703), profesor la Universitatea din Oxford, tipărit în latină la Londra în 1670[66], destinat, desigur, preocupărilor de geografie şi astronomie ale posesorului. În ceea ce priveşte filozofia şi teologia, preferinţele cărturarului muntean s-au îndreptat numai înspre operele autorilor englezi sau irlandezi catolici, adversari ai protestantismului, cu toate că în aceasta perioadă ortodoxia, mai cu seama în Transilvania ocupată de Habsburgi, era primejduită de prozelitismul catolic. Printre aceste cărţi semnalăm opera celebrului filozof nominalist medieval John Duns Scotus (c. 1265-1308), prezentată prin intermediul comentariului foarte amplu, în patru tomuri, editat la Veneţia în 1690 de teologul francez minorit Jean Gabriel Boyvin[67] sau lucrarea clericului cistercian Francis Eustache, *Summa philosophiae quadripartita de rebus Dialecticis, Ethicis, Physicis et Metaphysicis*, tipărită la Cambridge în 1640[68]. Stolnicul poseda, totodată, opusculele antiprotestante datorate lui Richard Smith sau Smyth (1500-1563), profesor de Teologie la Oxford, apoi la Douai în Ţările de Jos, ce combătea ideile lui Philipp Melanchton[69], precum şi acelea ale lui Thomas Stapleton (1535-1598) care respingea interpretarea eronată a Evangheliilor de către „ereticii" reformaţi[70]. În sfârşit, mai menţionăm glorificarea Sfintei Fecioare Maria, scrisă la Anvers în 1625 de profesorul de teologie în ţările catolice occidentale Richard Gibbons (1550-1632)[71], admirator al celebrului cardinal Roberto Bellarmino (1542-1621), unul din capii Contra-Reformei, atacat cu vehemenţă de puritani şi în special de William Ames şi volumul al III-lea din tratatul de teologie generală tiparit la Köln în 1688, scris de clericul irlandez Richard Archdekin (Archdeacon) (c.1619-1693), profesor la colegiile catolice din Louvain şi Anvers[72].

În ceea ce priveşte textele biblice, Vechiul şi Noul Testament, cărturarul muntean, care a sprijinit ca toţi contemporanii săi luminaţi opera de traducere şi tipărire a Bibliei în limba română la Bucureşti în 1688, s-a îngrijit să-si procure pentru comparare şi confruntare, fastuoasa *Biblia sacra polyglota* editată între 1653-1657 în 6 volume de către cunoscutul orientalist Brian Walton (1600-1661) în limbile samariteană, greacă, chaldeică, siriană, arabă, etiopiană, persană şi latină[73] ca şi un *Lexikon heptagloton*, tipărit la Londra în 1686, necesar, traducerilor din limbile mai sus amintite[74]. Dintre clasicii antichităţii în ediţii îngrijite

https://biblioteca-digitala.ro

de învățații englezi, stolnicul Cantacuzino n-a posedat decât poemul *Alexandria* a filologului grec Lycophron (sec.III î.Hr.) adnotat de John Patter, profesor la Colegiul Lincoln din Oxford, indexat de Richard Wright şi editat în acest centru universitar la 1697[75]. Rechemarea lordului Paget din postul de ambasador la Poartă a privat desigur pe stolnic de una din posibilitățile cele mai sigure de a-şi procura cărțile dorite din Anglia, dar l-au lipsit în acelaşi timp, atât pe el cât şi pe Vodă Brâncoveanu de capacitatea de a fi bine informați – nu numai din gazetele din Viena şi Veneția – asupra mersului politicii generale europene. Şi aceasta în condițiile ingrate ale reizbucnirii flăcărilor războiului pe continent, Anglia, Olanda şi Imperiul habsburgic înfruntându-se din nou, începând din 1701, cu Franța lui Ludovic al XIV-lea, pentru succesiunea coroanei spaniole. Şi totuşi s-ar părea că fostul ambasador a cerut omologului său de la Viena, sir George Stepney, să mențină legăturile cu corespondenții săi din Țara Românească. În acest sens ar pleda scrisoarea adresată de Stepney, în limba franceză stolnicului, la 23 mai 1703, conținând ştiri despre peripețiile prin care a trecut lordul Paget în timpul călătoriei sale de întoarcere în Anglia, când navele de război care-i escortau vasul la trecerea prin Marea Mânecii au fost atacate de flota franceză, dar el a reuşit să scape cu bine şi să ajungă la Londra la 12/23 aprilie. După ce îl mai ținea la curent pe cărturarul muntean cu mersul campaniei duse de vestitul comandant englez John Churchill, duce de Marlborough, împotriva trupelor mareşalului francez Claude Louis de Villars şi a principelui elector al Bavariei, Maximilian al II-lea Emanuel, în nord-vestul Germaniei, Stepney trecea la obiectul cererii sale şi anume rugămintea adresată stolnicului de a-l lămuri asupra veracității zvonului conform căruia „50.000 de turci ar mărşălui acum fie împotriva moscoviților, fie a polonezilor. Rog pe Excelența Voastră să mă înştiințeze prin câteva rânduri de scrisoare despre ce este vorba" („Il court un bruit que 50.000 Turcs sont actuellement en marche ou contre les Moscovites ou contre les Polonois. Je prie V<otre> E<xcellence> de me faire savo <ir> par un petit mot de lettre ce qui en est")[76]. Nu am cunoştință de vreun răspuns al stolnicului la această scrisoare, în care erau relevate unele zvonuri care circulau la Viena asupra unor închipuite mişcări de trupe turceşti, dat fiind că atunci Poarta a păstrat o strictă neutralitate în timpul războiului european pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701-1713) iar până în 1710 şi în războiul nordic ruso-suedez, început la 1700. Nu cred că epistola amintită a fost singulară şi că nu s-a înfiripat şi un dialog epistolar Stepney-Cantacuzino, deoarece atât dregătorul muntean, cât şi Vodă Brâncoveanu s-au arătat bine informați, mai târziu, în relațiile lor cu alți corespondenți asupra situației din Imperiul habsburgic care se afla atunci în luptă şi cu rebelii curuți ai lui Francisc al II-lea Rákoczi. Dar pentru a dovedi existența unei asemenea corespondențe mai trebuie efectuate explorări în arhivele engleze şi mai ales în acelea personale ale lui Sir George Stepney.

Cu acest episod se încheie ştirile pe care le deținem asupra legăturilor directe între stolnicul Cantacuzino şi lumea engleză. Nu mai rămâne decât să

https://biblioteca-digitala.ro

amintim că, după tragedia suferită de Vodă Brâncoveanu şi familia sa, prăbuşirea, la rândul lor, a Cantacuzinilor, prin deportare şi ucidere la Constantinopol este semnalată – în treacăt – în corespondenţa diplomatică a succesorului lui Paget la Poartă, Sir Robert Sutton. Acest ambasador raporta Secretarului britanic de Stat al Afacerilor externe la 29 decembrie 1715 că „mazilirea domnului Ştefan Cantacuzino, fostul principe al Ţării Româneşti" se datorează „în parte [...] geloziei marelui vizir Ali Damad paşa", ginerele sultanului Ahmed al III-lea[77]. Într-un raport ulterior din 30 ianuarie 1716 se arată că „voievodul a fost nevoit să sufere de a fi arestat de aga ce a fost trimis ca să-l mazilească, care îl aduce acum la Poartă împreună cu tatăl său, Constantin Cantacuzino"[78]. La câteva zile după sosirea lor în capitala Imperiului otoman, Ştefan vodă şi stolnicul au şi fost ameninţaţi cu tortura spre a-şi declara averile după cum raporta din nou Sutton la 18 februarie 1716: „Domnul Ştefan Cantacuzino, fostul principe al Ţării Româneşti şi tatăl său Constantin Cantacuzino, un bărbat în vârstă0 de 80 de ani, au fost conduşi aici cu întreaga lor familie de către aga, care a fost însărcinat cu transmiterea poruncii mazilirii principelui. După câteva zile au fost în temniţă şi băgaţi în fiare şi toţi banii, bijuteriile şi mobilele ce le-au luat cu ei şi despre care se spune că sunt de mare preţ, sunt inventariate acum de tefterdar efendi. Se crede că ei vor fi torturaţi spre a se descoperi restul bunurilor lor, dar s-ar putea să scap e cu viaţă"[79]. Din nefericire previziunile ambasadorului britanic nu s-au îndeplinit, deoarece Ştefan vodă cu bătrânul său tată, apreciatul cărturar Constantin Stolnicul au căzut victime – ca şi alţi membri ai familiei – răzbunării sultanului şi a marelui vizir, ce le cunoşteau ataşamentul pentru cauza creştină, pierind de mâna gâdelui în noaptea de 26 mai/6 iunie spre 27 mai/ 7 iunie 1716, înaintea Duminicii Tuturor Sfinţilor. Dar momentul uciderii nefericitului voievod şi a tatălui său n-a mai fost prins de Sir Robert Sutton, care, încheindu-şi misiunea la Poartă, părăsise Constantinopolul, lipsit atunci de prezenţa vreunui reprezentat britanic.

La capătul acestor investigaţii se impun, credem, unele scurte concluzii. În primul rând datorită aptitudinilor şi aplecării sale timpurii spre ştiinţa de carte, Constantin Cantacuzino a fost apreciat de timpuriu la Constantinopol de ambasadorul Angliei la Poartă, lord Winchilsea, între anii 1665-1667, ca şi de medicul Edward Brown la Viena în 1669 şi apoi recomandat altor diplomaţi ai Coroanei britanice din statele italice ca să-l sprijine în timpul şederii sale pentru învăţătură la Padova. Mai târziu, în epoca maturităţii, prin pregătirea politică şi poziţia înaltă ce o deţinea în principatul muntean ca dregător şi mentor al nepotului său de soră Constantin Vodă Brâncoveanu, stolnicul a stabilit – prin forţa împrejurărilor – contacte directe cu Georg Philipp Schreyer, secretarul ambasadei engleze de la Poartă, menţinute apoi printr-un schimb intens de scrisori şi cu deţinătorul postului, lordul William Paget, cu care – până la întâlnirea directă din 1702 – a întreţinut iarăşi strânse relaţii epistolare, cu schimburi de interesante informaţii din sfera politicii curente. Această corespondenţă dovedeşte

https://biblioteca-digitala.ro

apreciabilele cunoştinţe ale stolnicului în domeniul diplomaţiei, precum şi atitudinea sa cumpătată în faţa primejdiilor ce ameninţau principatul muntean, mai ales din partea turcilor.

În sfârşit, un al treilea reprezentant al lumii diplomatice britanice, Sir George Stepney, ambasador la Viena, a căutat la rândul său, să întreţină corespondenţă cu avizatul dregător muntean. Nu trebuie pierdut din vedere, în acelaşi timp, că legăturile stabilite cu diplomaţii monarhiei insulare i-au înlesnit stolnicului şi procurarea unor instrumente optice pentru observaţiile sale astronomice ca şi posibilitatea de a comanda cărţi în Anglia pentru vasta sa bibliotecă în care şi-au găsit locul firesc multe lucrări de patristică şi literatură clasică antică, editate în limba latină de universitari eruditi de la Cambridge şi Oxford. Exemplul său a constituit un caz unic pentru istoria românească a acelor vremuri – constituind şi o pildă urmată mai târziu de Nicolae vodă Mavrocordat în legăturile intelectuale înfiripate cu arhiepiscopul de Canterbury, William Wake[80] – şi reflectă gradul înalt de cultură pentru spiritualitatea răsăriteană atins de învăţatul dregător muntean ca un început de integrare în „intelighentia" europeană a epocii sale.

Note

1. Constantin Cantacuzino, *Opere* (ed. N. Iorga), Bucureşti, 1901, p.1; P. Cernovodeanu, *Contacte de ordin ştiinţific şi cultural între intelectualitatea engleză şi cărturari din Ţara Românească şi Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi primele decenii ale celui de al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 23 (1970), nr. 4, pp.721-722.
2. „A Gentleman of Valachia named Constantin Catacusenos of the ancient Imperial Family, being to goe to Padova..."
3. „...This letter goeth enclosed to Consul Jones by that Gentleman Signor Catacusenos who intends to live at Padova some time, if in any thing, he wants your assitance I pray doe him best offices you can. His Family are of the great Bojares or lords of Walachia and have there a vast country and at least 5,000 slaves that are Chingani besides others", cf. E.D. Tappe, *An English contribution to the biography of Nicolae Milescu* în „Revue des études roumaines", Paris, 1(1953), p.158, *Appendix A*.
4. State Papers, Foreign, Turkey, Dosar 97/18, f. 161; E.D. Tappe, *op.cit.*, pp.158-159, *Appendix B.*; L. Demény şi P. Cernovodeanu, *Relaţiile politice ale Angliei cu Moldova, Ţara Românească şi Transilvania în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1974, p. 167. Edward Brown, *An account of several Travels Through a great part of Germany in four Journeys...*, London, 1677, p.108.
5. School of Oriental & African Studies (S.O.A.S.), London University, *Paget Papers*, Bundle, no. 10, f 15-16v.
6. E.D. Tappe, *Documents concerning Rumania in the Paget Papers* în „The Slavonic and East European Review ", XXXIII (1954), no. 80, p. 203 şi *Appendix A*, no. 1, p. 207.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Astfel la 5/ 15 mai 1690 Sir William Trumbull făcea cunoscut Secretarului de Stat pentru Afaceri externe, Sir Daniel Finch, conte de Nottingham, la Londra, că a scris lui Constantin Vodă Brâncoveanu spre a-i cere consimţământul să-şi expedieze corespondenţa diplomatică spre Viena şi Londra prin Ţara Românească, cf. E.D. Tappe, *op.cit.*, p. 201, n. 2; de asemenea domnul Ţării Româneşti anunţa pe cancelarul Transilvaniei Mihály Teleki la 30 iunie 1690 de sosirea cu poşta de la Adrianopol a unor scrisori de la ambasadorul britanic, pe care s-a grăbit să i le trimită, cf. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, vol. XI, Acte şi scrisori (1661-1690)*, Bucureşti, 1939, p. 429, doc. 267; Paul Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă şi diplomaţia promovate de Constantin Brâncoveanu 1688-1714*, Bucureşti, 1997, p. 67, doc. 14. La rândul său, Sir William Hussey folosea acelaşi itinerar – Ţara Românească şi Transilvania – pentru depeşele sale către Viena după cum atestă el însuşi în scrisorile din 7, 29 iulie şi 25 august 1691, cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 48 (dosar nepaginat), doc. 9, 10 şi 12.

8. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 61-61v şi 62v, doc. 31; Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, pp. 72-73, doc. 21.

9. „...Per mare navigatio incerta, et infrequentes navium opportunitates. Per Italian transitus anceps, modestus saepe et incertus; adeo ut unica commoda et opportuna transmittendi literas via (permittente Vestra benevolentia) per Celsitudinis Vestrae regiones est", cf. E.D. Tappe, *op.cit.*, p. 203.

10. *Călători străini despre ţările române*, vol. VIII, Bucureşti, 1983, pp. 132-133.

11. P. Cernovodeanu, *op.cit.*, pp. 73-74, doc. 23.

12. Idem, *Un croquis du siège de la forteresse de Petrovarain (1694) appartenant au sénéchal Constantin Cantacuzène* în „Revue des études sud-est européennes", XIV (1976), no.4, pp. 591-601.

13. Vezi Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, în „Revista istorică română", XIII (1943), facs. 1, pp. 1-28; Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste româneşti - Istorie. Semnificaţii. Organizare*, Bucureşti, 1974, pp. 98-100.

14. E.D. Tappe, *Documents... in the Paget Papers*, pp. 207-208, *Appendix A*.

15. *Ibidem, Appendix B*, p. 209. Schreyer a întreţinut corespondenţă şi cu secretarul lui Brâncoveanu, Andreas Wolf (sau Wolff) din Cotnari „pisarul leşesc" (cf. P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor...*, p. 17) căruia îi scria în limba latină la 9 iulie, 14 decembrie 1696 şi 16 ianuarie 1697 în legătură cu vizita la Constantinopol a lui Gheorghe, fiul marelui postelnic Dumitraşco Caramanlâul, şi cu eliberarea unui captiv german, Andreas Steinbeck, trimis în Transilvania, cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 13, f. 60, 68v şi 70v, doc. 42/ 1, 42/ 6 şi 42/ 8.

16. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 3-4, doc. 2.

17. *Ibidem*, 75, doc. 3.

18. *Ibidem*, Bundle no. 12, f. 39, doc. 24.

19. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 7, doc. 4.

20. *Ibidem*, Bundle no. 12, f. 41-42, doc. 26-27.

21. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 9-9v, 11, 13-13v, doc. 5-7; f. 71-74, doc. 36-37.

22. Vezi amănunte asupra complotului urzit de Sir John Fenwick şi alţi complici în primăvara anului 1697 în *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol.I, Oxford, 1975, p. 672. Pentru domnia lui William al III-lea şi conflictele sale cu iacobiţii vezi, mai ales, Stephen B. Baxter, *William III*, London, 1966, XII+460 p.

23. „Non li scrivo nuove, havendo nissune dalla Christiannità, se no quelle dalla miracolosa preservatione di Sua Maestà Britannica dalla conspiratione Traditoria delli Suoi piu che barbari nemici; et delli felici principii della Campagna gid cominciata in Fiandra, della qualle non li dico le particolarità, perche essendo publiche e stampate, sò che saranno note a Vostra Eccelenza. Quando occore qualche cosa che meriti esser scritta, non mancaro d'informarla", cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 14, f. 52, doc. 47; E.D. Tappe, *op.cit.*, p. 203.

https://biblioteca-digitala.ro

24. „Ringrazio... quell' ochiuta Provide <n>za che con potente mano difesè la Real Persona di S<ua> M<aesta> B<ritannica> da una si traditoria conspirazione, ed inesora congiura dalli più che barbari nimici di S<ua> M<aesta>...", cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 59, f. 77, doc. 39; P. Cernovodeanu, *Arhiva diplomatică a lordului William Paget (1637-1713)* în „Revista Arhivelor", and LII (1975), vol. XXXVII, nr. 1, p. 91.
25. „P.S. Questa lettera da un Amico del Sig<nor> Schreyer venuta l'invio. Le Gazette, che al presente hebbi, l'inviai al Sig<nor> Ia<nachi> P<orphyrita> pregandola farle capitare e nelle mane di V<ostra> E<ccelenza> solo per curiosità per sapere ciò che nel commune alla giornata s'agira", cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 59, f. 77v, doc. 39.
26. „...Da Allemania si parla di gran preparationi, si dice che com<m>anderà l'armata l'Elettore di Sassonia, come Generalissimo, mà, al solito loro, credo che saranno tardi în Campagna. Non sapendo chi hà la direttione delle cose in Tr<ansilvani>a, non hò potuto ricom<m>andar le incluse carte adalcun particolare la supplico di suplir a questo difetto come meglio poterà". Cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 14, f. 55, doc. 50/ 1.
27. „Li resto con obligo grande per le bone brame di prosperità alle arme della M<aes>ta Britt<anni>ca spero che la providenza feliciterà le sue giuste intrapese si, che ne poterà, in poco tempo, sera al beneficio la Christianità" (*Ibidem*, Bundle no. 14, f. 57, doc. 51).
28. *Ibidem*, f. 60, doc. 54.
29. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 15-15v., doc. 8 şi f. 79-79v., doc. 40.
30. „Novità qui non habbiano, solam<en>te haggi è venuto da Adri<anopo>li un Hasseky al Capitan Passa con ordine del Gr<an> Sig<no>r che siano spedite le navi al Mar Negro con ogni diligenza, pare però che non siano affatto parati a partire; in tanto duono che li Moscoviti fanno preparatione di molte barche per portar l'armata loro nella Crimea, dove, secondo che apprehende il Tartar Han, potranno inottrarsi assai, se la forza mandata di quà non impedisce li dissegni loro", cf. *Ibidem*, Bundle no. 17, f. 1, doc. 1.
31. *Ibidem*, Bundle no. 16, f. 31, doc. 24.
32. „Nova, quibus Excellentiam Vestram hinc participem redderem; alia non adsunt, quam, Supremus Sultanus nona presentis traiecto Danubio, armamentum navale per Danubium, deinde Tibiscum, cum Csaffer Passa Temisvariensi Tytel versus praemiserit. Ipse per siccum eundem secuturus, ubi quomodo res succedet, et quo alterius arma movebit, (cum in continuis dicatur esse consiliis et instabilitatibus) tempus monstrabit. Armada Germanica prope Tibiscum iam inter Tytel et Segedinum non spernenda etiam esse dicitur, quamvis eam Cruczones rebelles parvam et aliter repraesentabant. Ex quibus utrique, quid Deus fururum decrevit, illi soli constat. De Pace Christianorum general qualem Excellentia Vestra habebit versificationem, summe rogo dignetur mihi notificare, cum hic ex diversi partibus scribatur, brevi futura. Quam Divina Misericordia et immensa Eius bonitas ad consolationem totius Christianitatis quantocyus optatissimo coronet eventu", cf. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 25, doc. 13; E.D. Tappe, *op.cit.*, pp. 203-204.
33. „Benignae apprecationes pro com<m>odo in Patria reditu mihi sunt gratismae. Rex quidem Guilielmus III, Princeps meus Clement<issi>mus gratiose mihi veniam revertendi in Patriam concessit, sed qui morari opportet alterius adventum legati, nescio quando iter sim incepturus & fieri posset...", cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 16, f. 32, doc. 25. Paget se referă la intenția regelui William al III-lea din august 1697 de a-l înlocui în calitatea de ambasador la Poartă cu Sir James Rushout, proiect nerealizat datorită decesului acestuia din urmă în februarie 1698, cf. Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford, 1935, p. 252.
34. „Pacem Generalem Ryswicki tractatam praeprospere progredi volunt aliqui, ego tamen ex libris meis, nihil tale colliger possum. Capitanus Navis Anglicana Smirna, nuper appulsae dicit, se 22do Augusti vidisse Classes (Turcam sci<lice> & Venetam) congressas, prope Insulam Andros dictam, ubi Ottomana Navis Praetoria, cui praefuit Thalassiarcha

https://biblioteca-digitala.ro

Mezzomorto, sex validissimis Venetum navibus circumdatus per ses qui horam strenue pugnavit, atq<ue>ita bene rem gessit, ut praeclare se extricavit; & Clavis Veneta recedere, quam confligere diutius satiis ducens, Andri Portum versus se subduxit; illam<que> subsequntus est dictus Thalassiarcha, sed quid damni ulterius perpessi sit nondum liquet. Abduxere se Veneti, Turca consetante adeoq<ue> Actio haec huic glonae dicitur", cf. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 16, f. 29-29v., doc. 22.

35. „De felicissima et gloriosissima Caesareanorum (Deo Secundante) triumphali Victoria, quae soli Divinae Omnipotentiae attribuit<ur>, non dubito E<xcellenti>am V<est>ram hactenus prolixam obtinuisse notitiam", cf. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 27, doc. 14; P. Cernovodeanu, *Constantin Cantacuzino stolnicul. Corespondență diplomatică la Londra* în „Manuscriptum", anul VII (1976), no. 4(25), p. 156.

36. *Ibidem*.

37. „Li canocchiali mandati da Ad<riano>poli erano piccioli, mà pure i migliori ch' havevamo in quel tempo, doppo di che arrivarono altri più grandi, delli quali S<ua> Ecc<ellenz> a mio Pad<ro>ne manda 2 con 2 pari di occhiali, pregando V<estra> E<cclenza> di accettarli con Sui affetuos<issi>mi Saluti", SOAS, *Paget Papers*, Bundle, no. 13, f. 61, doc. 42/ 2.

38. *Ibidem*.

39. *Ibidem*, f. 68, doc. 42/ 5.

40. *Ibidem*, f. 70, doc. 42/ 7.

41. *Ibidem*, f. 71v., doc. 42/ 10.

42. *Ibidem*, f. 72, doc. 42/ 11.

43. *Ibidem*, f. 73, doc. 42/ 12.

44. *Ibidem*, f. 73v., doc. 42/ 13.

45. *Ibidem*, f. 75v., doc. 42/ 15.

46. *Ibidem*, f. 77v., doc. 42/ 18.

47. *Ibidem*, f.78, doc. 42/ 20.

48. *Ibidem*, Bundle no. 59, L31-31v, doc. 16; f.33-33v., doc. 17; f. 35, doc. 18; f. 41-41v., doc. 21.

49. *Ibidem*, f. 39-39v., doc. 20; f. 45-45v., doc. 23.

50. P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor...*, pp. 83-85, doc. 36-39.

51. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 59, f. 89-90, doc. 45.

52. *Ibidem*, f. 91-91v., doc. 46. Despre trimiterea portarului Cleronomos şi a secretarului domnesc Wolff să întâmpine pe Paget, Cantacuzino a scris şi lui Schreyer în italiană la 9 şi 13 aprilie 1699, cf. *Ibidem*, f. 51-54, doc. 26 şi 27.

53. *Ibidem*, f. 93-94, doc. 47. Episcopul Dionisie de Cervenvoda s-a adresat chiar personal lordului Paget la 31 octombrie 1699 cerându-i protecţia sa, cf. P. Cernovodeanu, Din legăturile Bisericii Răsăritului cu ambasadorul Angliei la Constantinopol, lordul William Paget (între 1693-1702) în „Biserica ortodoxă română", XCIV (1978), nr. 1-2, pp. 219-220 şi pp. 223-224, anexa a II-a.

54. SOAS, *Paget Papers*, Bundle no. 59, f. 57-57v., doc. 29.

55. *Ibidem*, Bundle no. 23, doc. 4.

56. „Questi giorni passati partì di quà intentionato di passar per la Vallachia il Signor Co<nte> Domenico d'Oettingen quel tempo non credeva convenevole incomodarla con lettere mentre mi promise representar sua Celsitudine come al Ecc<ellenz>a V<ost>ra, con viva voce, il rispetto che la porto dell' E<ccelenza> V<ostra>", cf. *Ibidem*, Bundle no. 21, f. 1v., doc. 2.

57. „Che V<ostra> E<ccelenza> colla venuta dell' Ill<ustrissi>mo S<igno>r Co<nte> Oetting non scribe a S<ua> A<ltezza> ed a me suo servitore, non sminui ponto l'affetto e la divozione, che li professiamo, anzi cbe abbastaza lui qui predico la gran prudenza di V<ostra> E<ccelenza> e le prerogative de quali e in supremo grado arricchita. Qual Cavaliero fu accosto da S<ua> A<ltezza> con ogni stima e affetio, e dopo quattro giorni, che qui dimorò, sequitò il suo viaggio per la Transilvania, e fu scortato da gli huomini di S<ua> A<ltezza>

https://biblioteca-digitala.ro

sino a Corona, facendo tutto il possibile secondo il tempo, e'l stato della Provincia per suo servizio", cf. *Ibidem*, Bundle no. 59, f. 59-59v., doc. 30.
58. „Se fin'hora non hò sodisfatto alle parti del mio dovere con la riposta; la causa di questa dilatione fù non solo la mia indispositione, della quale fui à lungo incommodato, ma anche la improvisa morte del mio Secretario, il quale s'amulo alle 21 del decorso mese et mori alli 29 con gran dispiacere", cf. *Ibidem*, Bundle no. 79 (*Miscellaneous letters*), doc. 32.
59. „Al Cels<issi>mo Principe raccommando la caldezza della mia riverenza; vivendo assai ansioso aspettando con impatienza di desiderio quel felice momento, nel quale come spero, passando per costa havro l'honore di salutare la sua Persona, e quella dell'Eccelenza Vostra, l'una e l'altra tanto tempo da me con distintione di rispetto coltivata, benche da lontano", cf. *Ibidem*, Bundle no. 76 (*Miscellany*), doc. 50
60. Edmund Chishull, *Travels in Turkey and back to England*, London, 1747, pp. 78-82; cf. şi *Călători străini despre ţările române*, vol. VIII, Bucureşti, 1983, pp. 196-200.
61. P. Cernovodeanu, *Le journal inédit du voyage de lord William Paget d'Andrinople à Vienne (1702)*, în „Revue roumaine d'histoire", XXV (1986), no. 1-2, p. 93; cf. şi *Călători...*, VIII, p. 220.
62. E. Chishull, *op.cit.*, p. 79.
63. *Ibidem*, p. 80.
64. *Ibidem*.
65. Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1967, p. 211, nr. 237.
66. *Mechanica, sive De Motu, Tractatus Geometricus*, [3]+110 p.+2 tabele, cf. C. Dima-Drăgan, *op.cit.*, p. 196, nr. 207.
67. *Philosophia Scoti. A prolixitate, et subtilitas eius ab obscuritate libere et vindicata...*, cf. C. Dima-Drăgan, *op.cit*, p. 132, nr. 56-58.
68. *Ibidem*, pp. 135-136, nr. 68.
69. *Refutatio locorum communium theologicorum Philippi Melanchtonis, Germani, M. Lutheri discipoli primarii...*, 1563, Duaci<Douai>, 11+112 p., cf. Dima-Drăgan, *op.cit.*, p. 238, nr. 327.
70. *Promotuarium catholicum, Ad instructionem Cancionatorum contra haereticos nostri temporis...*, Veneţia, 1596, [21 f.]+325+320 p., cf. C. Dima Drăgan, *op.cit.*, pp. 238-239, nr. 328 şi 329.
71. *De laudibus B<eatae> Mariae Virginis Libri XI...*, Antverpiae, 1625, [3 f.] + 1190 p., cf. Dima-Dragan, *op.cit.*, p. 218, nr. 259.
72. *Apparatus doctrinae sacrae...*, Coloniae Agrippinae, 1688, 288 p., cf. C. Dima-Drăgan, *op.cit.*, pp. 203 -204, nr. 220.
73. C. Dima-Drăgan, Livia Bacâru, *Stolnicul Constantin Cantacuzino călător prin Europa veacului XVII*, în „Ateneu", Bacău, V (1968), nr. 6(47) p. 12.
74. *Ibidem*.
75. *Lycophronis Chalcidensis Alexandra, quem Grecia Isaacii Tzetzis Commentariis...*, Oxonii, 1697, [6]+183+[11] p., cf. Dima-Drăgan, *Biblioteca...*, pp. 118, 120, nr. 25.
76. P. Cernovodeanu, *Une lettre inédite de George Stepney à Constantin Cantacuzine (1703)*, în „Revue roumaine d'histoire", XXX (1991), nr. 3-4, p. 267.
77. PRO (Public Record Office – Arhivele Naţionale din Marea Britanie, State Papers, Foreign, Turkey, Dosar 97/ 23, f. 217v.-218; Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu şi a Cantacuzinilor* (Ed. P. Cernovodeanu şi colaboratori) în „Opere complete", VI, tom II, Bucureşti, 1996, p. 153, n. 155.
78. PRO, State Papers, Turkey, Dosar 97/ 23; Dimitrie Cantemir, *op.cit.*, pp. 153-154, n. 157.
79. PRO, State Papers, Turkey, Dosar 97/ 23, f. 232-232v.; Dimitrie Cantemir, *op.cit.*, p. 154, n. 158.
80. J. Bouchard, *Les relations épistolaires de Nicolas Mavrocordatos avec Jean Le Clerc et William Wake* în „O Eranistys", Atena, tom II (1974), pp. 80-90.

https://biblioteca-digitala.ro

DOCUMENTE ALE CANCELARIEI DOMNEŞTI ÎN VREMEA LUI ŞERBAN CANTACUZINO

Benonia Jităreanu

Studiul documentelor emise de cancelariile domneşti în epoca medievală a oferit întotdeauna informaţii de excepţie din sfera istoriei şi relevante elemente cu conţinut artistic pentru unele perioade.

Cred că nu relev un aspect necunoscut arătând că documentele medievale româneşti se bucură de o tratare evenimenţială, surprinzându-se momente şi fapte care au marcat viaţa socială, economică sau politică. Dimensiunea artistico-simbolică şi corelaţiile cu alte domenii care ar trebui să releve o epocă sub multiple aspecte a rămas mai mult un deziderat.

În ceea ce priveşte documentele cancelariei domneşti din vremea lui Şerban Cantacuzino voievod, doresc să fac preliminar câteva precizări. Aceste documente se găsesc în mare parte la Arhivele Naţionale din Bucureşti şi câteva filiale din provincie. Un grup mai restrâns se află în posesia unor arhive şi instituţii din străinătate (Germania, Bulgaria, Austria, Grecia, Turcia).

Documentele au un caracter divers, cuprinzând acte cu conţinut juridic, politic, economic, danii, corespondenţă diversă. Limba utilizată pentru documentele interne este limba română, folosindu-se alfabetul chirilic. Există doar câteva cazuri de documente în limba greacă şi limba slavonă. Documentele emise pentru exterior sunt scrise în limba greacă, germană, turcă. Un aspect demn de menţionat se referă la tipul de litere folosit: scrierea cursivă este utilizată, dar nu este predominantă. Ceea ce conferă un prim caracter unitar documentelor cancelariei domneşti în epoca lui Şerban Cantacuzino este scrierea cu caractere de tipar, care ne duce cu gândul la manuscrisele medievale occidentale.

Literele chirilice au forme echilibrate, cu majuscule subliniate prin dimensiune şi frecvent, prin culoare (auriu sau roşu). Uneori literele sunt cele folosite în scrierea latină medievală, deşi textul are la bază alfabetul chirilic. Textul este întotdeauna extrem de ordonat, marcat cu semne de punctuaţie (virgulă, punct), accentuate ca dimensiune. Privind utilizarea culorilor ar fi de subliniat câteva aspecte specifice care conferă documentelor cancelariei lui Şerban Cantacuzino un al doilea aspect de unitate, alături de tipul de litere utilizat. Se folosesc maximum trei culori – auriu, negru şi roşu – culoarea dominantă fiind auriul ce conferă documentelor un aspect deosebit, sugerând poate gustul aulic al domnitorului. Multe documente sunt în întregime aurite: textul, miniaturile, stema de stat şi de familie. Culoarea roşie apare comparativ mai rar, dar aş menţiona că în hrisovul

https://biblioteca-digitala.ro

de danie pentru mănăstirea Cotroceni (1683, februarie 10)[1] culoarea aurie lipseşte cu desăvârşire, fiind înlocuită de negru şi roşu.

În ceea ce priveşte miniaturile care decorează documentele putem preciza o serie de elemente care conferă o altă notă de unitate.

Textul unui număr mare de documente este strict delimitat prin chenare (pe verticală) şi miniaturi (pe orizontală). Partea superioară a documentelor prezintă stema țării sau doar emblema cantacuzină. Stemele sunt incluse aproape întotdeauna în medalioane circulare, completate cu elemente decorative vegetale, antropomorfe (îngeri, sfinți) şi zoomorfe (şerpi, dar mai ales păsări). Această zonă a documentului formează o parte distinctă care echilibrează însă o altă compoziție, situată în partea inferioară a acestuia.

Litera inițială a textului este situată într-un cartuş de cca 8 x 6 cm, cu o extrem de bogată decorație vegetală, zoomorfă ori antropomorfă, chiar litera în sine prezentând modulații decorative extrem de rafinate. Elementele decorative şi expresia literelor sunt reluate apoi în compoziția de sub text care cuprinde titulatura domnitorului, pecetea aplicată şi cartuşul cu semnătura lui Şerban Cantacuzino, situat peste numele său din titulatură sau deasupra peceții. Raportată la textul propriu-zis, compoziția decorativă ocupă întotdeauna aproape jumătate din suprafața documentului şi uneori chiar mai mult, relație matematică care dă documentelor un aspect original, imediat sesizabil.

Poate că cel mai important aspect în epocă era legat de faptul că aceste documente reprezentau „solia" unor noi abordări artistice care vor debuta aproape concomitent prin construirea primelor ctitorii cantacuzine ale perioadei. Documentele devin modele reprezentative pentru epocă, creând o nouă optică privind rostul documentului emis de cancelaria domnească.

Este izbitoare asemănarea ce merge până la identitate între motivele decorative, tipul de litere, combinațiile heraldice din documentele primilor ani ai domniei lui Şerban Cantacuzino (1679-1682), cu cele aflate în decorația pietrei de la ctitoria sa, mănăstirea Cotroceni şi cu primele pietre tombale cantacuzine (1685-1690). Asemănările şi similitudinile nu pot fi puse pe seama purei întâmplări şi nici că meşterii pietrari au sugerat maniera decorativă a documentelor de cancelarie. Documentele sunt contemporane sau preced în timp decorația pietrei, ceea ce face posibilă angajarea ipotezei privind existența unui grup intelectual care promovează un program decorativ unitar, susținut de Şerban Cantacuzino.

În ceea ce priveşte conținutul documentelor, dincolo de ordonarea lor cronologică, o grupare tematică este extrem de necesară. Se detaşează astfel grupul de documente cu caracter de danie şi de întărire pentru persoane fizice şi pentru aşezăminte religioase. Reprezintă o categorie numeroasă, sunt cele mai expresive din punct de vedere artistic, aparțin primilor ani de domnie ai lui Şerban Cantacuzino, iar cele legate de ctitoria sa, mănăstirea Cotroceni, oferă şi detaliate informații cu caracter documentar.

https://biblioteca-digitala.ro

În continuare vom face o serie de precizări privind documentele de cancelarie emise pentru mănăstirea Cotroceni. Ele relevă în mare măsură elementele cu conținut artistic subliniate anterior, fiind în marea lor majoritate emise între anii 1680 şi 1682. Sunt acte de danie pentru terenuri funciare, urbane, vii, livezi, prăvălii şi mili din venitul domnesc de sare, vin, peşte, vama târgurilor. Reținem sublinierea în fiecare caz a modalităților prin care au ajuns în proprietatea lui Şerban Cantacuzino, cât şi a faptului că erau numai posesiuni personale care nu aveau legătură cu averea comună, atât de disputată, a Cantacuzinilor. O serie de documente relevă atenția specială manifestată de Şerban Cantacuzino pentru zona Cotrocenilor în anii premergători domniei. În acest sens, Şerban Cantacuzino a realizat unele schimbări de moşii net defavorabile care nu pot fi puse pe seama lipsei sale de experiență, dar care completau zona Cotrocenilor unde deținea moşia şi satul aferent[2]. Astfel, pentru o ocină situată în apropiere, Lupeşti, de 500 stânjeni, loc care „nici de un folos nu era sfintei monastiri, nici un venit de pe dânsul nu avea, că era un loc fără de nici o hrană, fiind pe dânsul tot pădure şi mărăcine", Şerban Cantacuzino oferă „o moşie la lacul Tătarului, ot sud Ialomița, 1070 stânjeni în lat", „fiind o moşie bună de hrană şi cu mult venit"[3].

Privind moşia Cotrocenilor, aflăm detalii privind categoriile de terenuri: câmp, pădure, vaduri de moară, mori gata, vii şi livezi. Sunt interesante şi elementele de topografie pentru satul Cotroceni, „satul Cotroceni unde iaste zidită mănăstirea" cât şi hotarele moşiei: „den hotarul Cotrocenilor în jos, pre marginea bălții până în fundu în malul apei Dâmboviței", „den hotarul Cotrocenilor în jos [...] peste şanțul Dâmboviței", „den hotarul Cotrocenilor în jos, den stejarul cel mare [...] pre deasupra dealului de cătră drumul Piteştilor în jos, până în capul unui şanțu", „den hotarul Cotrocenilor, dentr-un plopu den drumul Craiovei unde iaste o cobâltiță pre tufe în jos", „den hotarul Cotrocenilor în jos spre puțul den drum, împotriva stupinii" [4].

Din documentele consultate până în prezent nu rezultă decât o singură menționare a celui de-al doilea hram al mănăstirii, cel al sfinților Serghie şi Vacho, în hrisovul de închinare la Muntele Athos[5]. Pe locul unde s-a ridicat mănăstirea, nu reiese să fi existat un schit anterior cu acest hram, preluat apoi şi de ctitoria lui Şerban Cantacuzino. Rostul acestui hram poate fi explicat însă şi într-un alt context, simbolic, legat de o concepție, mai vastă a lui Şerban Cantacuzino. Sfinții Serghie şi Vacho erau de mare tradiție în orientul ortodox, fiind de multe secole patronii spirituali ai Constantinopolului bizantin. Ei puteau astfel sugera originea şi descendența constantinopolitană anterioară cuceririi turceşti. Alăturați fecioarei Maria, hramul Adormirii fiind cea mai importantă sărbătoare a Comunităților de la Muntele Athos, puteau sugera astfel tradiția bizantină şi importanța ortodoxiei în efortul refacerii unității creştinătății orientale supusă dominației turceşti.

O simbolistică asemănătoare o sugerase cu mai bine de 1000 ani în urmă şi împăratul Justinian care a ridicat între 525 şi 527 e.n. la Constantinopol,

https://biblioteca-digitala.ro

alături de basilica sfinților Petru și Pavel, o a doua, dedicată sfinților Serghie și Vacho, unite printr-un atrium, subliniind astfel unitatea lumii creștine și speranța reunificării celei romane.

Una din cele mai complete istorii ale unei proprietăți a lui Șerban Cantacuzino este relevată de documentele pentru moșia Pietrile din fostul județ Vlașca[6]. Fosta proprietate a doamnei Elina trece împreună cu altele pe seama domniei, pentru a deveni proprietatea lui Radu Năsturel în urma intervențiilor făcute de postelnicul Constantin Cantacuzino pe lângă Grigore Ghica voievod. Tatăl lui Șerban Cantacuzino cumpără în acest context moșia și satul Pietrile, revândute lui Radu Năsturel de mama sa, Elina postelniceasa, pentru a reveni definitiv apoi lui Șerban vodă.

Moșia, de cca 9.000 stânjeni, era situată „den hotarul Bănesii din Cetățuie, pre malul Dunării în jos", la hotarul sudic al țării. Moșia și satul au devenit o slobozie, scutită de aproape toate obligațiile vremii: „ertați de bir mărunt de lună, de talere, de sămării, de miere cu ciară, de găleată și de fân, de dijma de stupi și de râmători, de oerit, de vinăricio domnesc, de împrumute de galbini", „să aibă pace și de la vameșii de la Greaca, ca să nu le ia samă de peaște..." Scutiți erau și de „fumărie, mătărie, bani de marține, bănișori de județu, cai de olac, podboane, mertice, conace, lucru domnescu, scânduri de lemne, de oae seacă, de zahereale, de satarale ce se pun pe siliște, de birul haraciului, de cară de oaste, de cai domnești și împărătești, de birul tutunării și de toate dajdiile ..."[7].

Locuitorii aveau doar câteva obligații în bani și în natură față de mănăstirea Cotroceni căreia Șerban Cantacuzino îi dăruise această slobozie. Egumenul mănăstirii avea obligația să soluționeze diferendele juridice locale. Interesant de subliniat și statutul celor care s-ar fi stabilit în zonă: „Așișderea și alți oameni străini care ar veni de peste Dunăre, au dintre acele țări, sârbi, greci, arbănași, moldoveni, unguri, să fie ertați de toate."[8]

Într-adevăr, documente din secolele XVIII-XIX relevă prosperitatea acestei zone cât și stabilirea mai multor grupuri de străini. În această zonă, Nicolae Iorga observa la începutul secolului nostru fizionomiile constituite în timp: „Vezi multe croieli de trup și de față foarte străine: pe lângă linii fine, ochi buni cu tăietura aleasă, mustăți rare și subțiri, un stat mlădios, par și mai neplăcute fărturile scurte, îndesate, cu picioarele arcuite, cu fața boțită, fruntea mică, ochii înfundați, neînțelegători sau crunți, fălcile ieșite, mustățile groase."[9]

Fără a intra în alte detalii, reținem că relativ aproape, în satul Herăști, dăruit de Șerban Cantacuzino tot mănăstirii Cotroceni, românii au nume cu rezonanță deosebită: Radoslav, Stepan, Donosie, Balica, Sulga, Nestor, etc.[10].

Printre cele mai expresive și interesante acte de cancelarie, se numără milele domnești către biserici și mănăstiri. Remarc documentul pentru biserica din Văleni[11] – 100 bolovani sare de la Teișani, și vinăriciul din dealul Scheii, pentru mănăstirea Bistrița[13] – Vinăriciul din dealul Piteștilor și Scoarța. Pentru

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstirea Cotroceni, Şerban Cantacuzino dă mai multe mili domneşti, documentele numărându-se printre cele mai reuşite realizări artistice ale cancelariei sale.

Trei astfel de documente sunt emise în 1680, luna mai, două având chiar aceeaşi zi (5 mai), iar al patrulea datează din iunie 20, 1682. Primele trei documente sunt mili din venitul oraşului Floci[14], vinăriciul moşiilor Ţigăneşti şi Viticheşti[15] şi sare de la ocna Telega[16], iar al patrulea, vinăriciul din dealul Bucureştilor[17]. Din extrem de bogata şi rafinata miniatură a documentelor realizate de cancelaria domnească la doar un an de la suirea pe tron a lui Şerban Cantacuzino, deducem, fără prea multă dificultate, o orientare nouă care individualizează nu numai documentele, dar le conferă statutul unor repere artistice de necontestat. La fel de interesante sunt reprezentările heraldice legate de stema de stat şi emblema cantacuzină.

În frontispiciul documentelor apar diverse combinaţii, alternând în principal stema clasică a Ţării Româneşti – vulturul, cu acvila bicefală cantacuzină. Vulturul valah apare uneori singular, situat pe pieptul acvilei sau sub aceasta[18], însoţit de elemente cosmice (soare, lună).

Acvila bicefală apare atât coronată, cât şi simplă sau susţinută de doi şerpi şi completată cu motive decorative vegetale[19]. În unele cazuri, compoziţia prezintă cele două jumătăţi ale acvilei complet separate, unite doar la partea superioară printr-o coroană deschisă[20]. La finalul unor documente, emblema cantacuzină apare de asemenea intercalată decorativ în titulatura domnitorului, conferind actului o specifică trimitere la ceea ce a fost în epocă mentalitatea Cantacuzinilor[21].

Un caz specific, legat de documentele cancelariei domneşti a domniei lui Şerban Cantacuzino, îl reprezintă cea mai veche condică a mănăstirii Cotroceni, datată la 15 mai 1681[22]. Aceasta cuprinde daniile ctitorului în moşii, terenuri urbane, rumâni, ţigani dar mai ales interesează obiectele de cult cu care a înzestrat biserica mănăstirii. Condica nu prezintă tipicele miniaturi ale cancelariei domneşti decât pe foaia de titlu care are tipul de scriere menţionat ca specific documentelor acestei epoci, fiind în întregime aurit. Lipsind semnătura şi pecetea domnească, presupunem că este o copie a originalului, care a dispărut sau a fost trimis la Muntele Athos. Remarcăm totuşi că pe foaia de titlu, în frontispiciu, apare, într-un chenar dreptunghiular, stema Ţării Româneşti şi textul chirilic: „Io Şărban Cantacuzino Basarab den mila lui Dumnezeu Domnu şi oblăduitorul a toată Ţeara Rumănească." Textul propriu-zis argumentează ctitorirea mănăstirii şi enumeră sintetic categoriile de danii făcute către aceasta, încheindu-se cu un succint dar sugestiv blestem, primul din cele care urmau să protejeze această ctitorie cantacuzină. La finalul textului se specifica: „Suptu care săntu întărite şi adeverite cu pecetia mea şi iscălitura noastră."[23].

Fiecare capitol al condicii are un titlu care indică că sunt emise prin autoritatea donmească: „Arginturile ce am dat domnia mea la svânta

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstire"[24] sau „Aicea am semnat svintele odăjdii ale svintii mănăstiri Cotrocienii"[25] etc. Sunt singurele mărturii scrise de altfel, cu referiri clare şi precise la fiecare obiect dăruit bisericii. Descrierea obiectelor include tipul de material, de metal, culoarea, elemente de decoraţie, greutatea şi, uneori, proveniența, în cazul manufacturilor din străinătate (Veneția, Florența, Țarigrad, lumea germană etc.). Redau doar câteva exemple extrem de edificatoare: „Evanghelie ferecată preste tot şi poleită, greciască", „Evanghelie rumânească, ferecată preste tot şi poleită", „cristelniță făcută la Braşov, bătută cu flori şi poleită pe den lăuntru", „cruce ferecată cu auru, cu zmalțu, cu robinuri feațele", „cruce ferecată iar cu argint şi cu zmalțu, lucru nemțescu"[26] „2 patrahire cusute în mangan tot cu fir, unul pre atlas roşu, altul pre atlas mohorât, lucru de Veneția, foarte iscusite şi greale", „două patrahire de seraset greu de Veneția, cu solzi, unul cu firul galben şi deşchisul roşu, altul cu firul deşchisului mohorât"[27], „patru poale [de icoane] de saraset greu, făcute la Veneția, cu gripsori în mijloc, foarte greale, cu sângifurile lor de saraset albu cu flori", „două poale lucrate la Țarigrad, în mangan, cusute cu sârmă, cu obraze, cu chipurile domneşti", „dvere de saraset greu, făcute la Veneția, cu gripsori în mijloc, foarte greale"[29].

Trebuie făcută şi observația că nu apare menționată nici o piesă de mobilier, ceea ce ar presupune că în mai 1681, nu erau încă în dota bisericii.

Toate aceste considerații pot argumenta, parțial, emiterea acestei condici prin intermediul cancelariei domneşti şi sub supravegherea ctitorului, singura persoană care ar fi putut oferi informațiile deosebite asupra bogatelor piese de cult.

Deşi scurta prezentare este insuficientă pentru a sublinia importanța documentelor cancelariei domneşti din vremea lui Şerban Cantacuzino, considerăm că acestea trebuie judecate la adevărata lor valoare, ele reprezentând un tezaur de informație istorică şi un reper artistic care nu mai trebuie neglijat în considerațiile generale sau specifice legate de debutul manifestărilor artistice ale perioadei cantacuzino-brâncoveneşti.

Note

1. ANIC, *Fond Suluri*, I/ 7.
2. Idem, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, 1/ 20.
3. *Ibidem*, 1/ 40.
4. Idem, *Fond Manuscrise*, nr. 693, f. 8.
5. *Ibidem*, nr. 691.
6. Idem, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, XCIII/ 1.
7. *Ibidem.*
8. *Ibidem.*
9. Nicolae Iorga, *România cum era până la 1918.*
10. ANIC, *Fond Suluri*, I/ 10.
11. Idem, *Fond Peceți*, nr. 84.
12. *Ibidem*, nr. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

13. *Ibidem*, nr. 83.
14. Idem, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, XXXIII/ 1.
15. *Ibidem*, XXXIII/ 2.
16. *Ibidem*, XXXIII/ 4.
17. *Ibidem*, XXXII/ 3.
18. *Ibidem*, XXXIII/ 4.
19. *Ibidem*, X/ 17.
20. *Ibidem*, XXXIII/ 3.
21. *Ibidem*, XXXIII/ 1.
22. Idem, *Fond Manuscrise*, nr. 691.
23. *Ibidem*, f. 5-6.
24. *Ibidem*, f. 36.
25. *Ibidem*, f. 41.
26. *Ibidem*, f. 37.
27. *Ibidem*, f. 43-44.
28. *Ibidem*, f. 45.
29. *Ibidem*, f. 46.

https://biblioteca-digitala.ro

DOMENIUL FEUDAL CANTACUZIN ÎN OPȚIUNILE TESTAMENTARE ALE ELINEI CANTACUZINO

Mariana Lazăr

Abordarea problematicii moştenirii postelnicului Constantin Cantacuzino şi a soției sale, Elina, a fost determinată de controversele generate în jurul ei, semnificative pentru relațiile de familie, mentalitatea omului medieval şi, totodată, pentru viața politică din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, confruntată cu o gravă criză a sistemului de conducere a statului, prin tutelarea domniei de către marea boierime.

Constituirea domeniului funciar cantacuzin din Țara Românească a fost rezultatul unui proces de acumulare derulat de-a lungul unei jumătăți de secol. Din această perspectivă, informațiile oferite de documentele privind achizițiile de moşii sunt concludente pentru analiza evoluției proprietății din Țara Românească în secolul al XVII-lea, familia Cantacuzino fiind una dintre cele mai reprezentative ale epocii. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în structura proprietății feudale au loc modificări importante, ale căror aspecte esențiale sunt concentrarea moşiilor în mari domenii funciare aparținând unui număr restrâns de familii boiereşti şi sărăcirea micilor proprietari rurali, având drept consecință accelerarea ritmului de aservire a obştilor țărăneşti şi creşterea numărului țăranilor dependenți; actele de vânzare ca rumâni (singuri sau cu moşia) se înmulțesc în secolul al XVII-lea[1].

Consecință a evoluției interne a societății, acest proces a fost accelerat de conjunctura politică externă, marcată de accentuarea, dominației otomane în condițiile unei crize de structură ce afecta Poarta[2]. Necesitățile financiare tot mai mari ale domniei, urmare a cheltuielilor pentru obținerea şi menținerea tronului, pentru plata tributului, au determinat impunerea populației la plata a numeroase dări. Multiple sunt cazurile în care proprietari rurali îşi vând moşiile pentru a achita datoriile față de domnie. Beneficiarii acestor situații erau, în primul rând, boierii care dispuneau de mari averi şi de influență prin dregătoriile deținute.

Marile proprietăți boiereşti s-au constituit prin danii domneşti, moşteniri şi achiziții, având drept caracteristică esențială faptul că sunt hotărnicite şi divize în raport cu cele ale micilor proprietari, care le stăpâneau în devălmăşie. Acesta era şi cazul proprietății Cantacuzinilor. Componenta sa de bază au constituit-o moşiile moştenite de Elina Cantacuzino de la strămoşii săi. Domeniul boieresc al lui Radu Şerban, tatăl său, a fost una dintre cele mai mari proprietăți boiereşti de la sfârşitul secolului al XVI-lea, cuprinzând moşiile deținute de bunica şi

https://biblioteca-digitala.ro

mama sa, Anca şi Maria din Coiani, de la înaintaşii lor – boierii Craioveşti (linia postelnicului Radu Craiovescu şi a soţiei sale, Velica din Şitoaia, fiica lui Vintilă Florescu). Conform unui act de întărire domnească Radu Şerban stăpânea, la 1589, 28,5 sate din averea Craioveştilor[3] . Acestora li s-au adăugat satele, moşiile primite drept zestre de către soţia sa, Elina, moştenitoarea bogaţilor boieri din Mărgineni[4]. Cea mai mare parte a acestui domeniu boieresc va fi moştenită de Elina Cantacuzino, fiica lor.

Constituind subiectul principal în jurul căruia se construieşte discursul nostru istoriografic, considerăm necesară o scurtă prezentare biografică. Născută la Suceava în 1611[5], moment în care tatăl său îşi pierde tronul, Elina cunoaşte anii grei ai exilului familiei sale, ajunsă într-un final la Viena, unde vor locui până la moartea lui Radu Şerban (martie 1620). Prin testamentul redactat de fostul domn la 28 februarie 1620, erau desemnate drept moştenitoare ale averii provenite de la mama sa („... toate moşiile câte sunt despre partea dumneaei şi despre a părinţilor dumneaei...") cele două fiice din „cununie dreaptă", Anca şi Elina, „care în vreme de bătrâneţe ne-au dăruit Dumnezeu", lăsând mamei lor, doamnei Elinii dreptul de folosinţă „... până unde va fi doamna-mea şi soţul mieu... vie"[6]. În perioada ulterioară s-au reîntors în ţară Elina şi mama sa (data exactă nu o cunoaştem)[7], în timp ce sora, Anca, purtătoarea numelui străbunicii, căsătorită cu Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, rămâne la Viena şi va reveni în ţară după 1640. Probabil că în acest răstimp Elina din Mărgineni, aşezată în casa strămoşilor ei, care va deveni şi cea a Cantacuzinilor, va dobândi moşiile boiereşti ale lui Radu Şerban şi pe ale sale, confiscate de domnie după plecarea lor. Astfel, fiica sa devenea una dintre cele mai bune partide ale timpului. Nu suntem încă elucidaţi asupra conjuncturii în care s-a produs întâlnirea şi căsătoria cu soţul său, Constantin Cantacuzino (descendent şi el al unei importante familii greceşti)[9], dar se pare că în jur de 1630 li se năştea primul copil – Drăghici. În timpul domniei lui Matei Basarab Constantin deţinea deja o dregătorie importantă – mare postelnic, funcţie pe care o va păstra aproape în tot cursul vieţii. Mariajul lor a fost unul prolific (10-12 copii, dintre care 6 băieţi, toţi deţinând mari dregătorii, caz unic în istoria Ţării Româneşti)[10], devenind una dintre cele mai importante familii ale timpului şi datorită politicii de alianţe matrimoniale cu vechi case boiereşti (Brâncovenii, Creţuleştii, Filipeştii, Corbenii etc.).

În acelaşi timp, postelnicul a continuat achiziţionarea de sate, moşii, vii, rumâni, mărindu-şi considerabil domeniul funciar. În societatea medievală exista o strânsă corelaţie între averea deţinută şi influenţa exercitată în viata politică a statului. Deţinând mari proprietăţi, Constantin Cantacuzino devine unul dintre boierii cei mai influenţi ai ţării, sfetnic al domnilor şi cu relaţii în exterior[11]. Influenţa sa atinge apogeul o dată cu obţinerea domniei pentru Grigore Ghica[12]; ceea ce-l caracterizau, însă, erau cumpătarea şi realismul politic. Tendinţele autoritare ale noului domn îl determină să îndepărteze tutela postelnicului, poruncind uciderea sa (decembrie

https://biblioteca-digitala.ro

1663)[13] şi arestarea fiilor acestuia (este contextul în care Şerban va fi însemnat la nas ca pretendent la domnie)[14]. Urmează o perioadă dificilă pentru familia Cantacuzino, integrată crizei politice care afecta întreaga societate românească.

Încă de la începutul secolului al XVII-lea, o dată cu înfrângerea lui Mihai Viteazul, statul feudal domnesc fusese înlocuit cu o nouă formă de organizare politică în care autoritatea centrală era subordonată marii boierimi[15]. Către mijlocul secolului al XVII-lea se manifestă tendința de restrângere a numărului de familii boiereşti care participă la conducere, ceea ce declanşează o luptă înverşunată pentru acapararea puterii şi impunerea unui domn favorabil; se formează două partide adverse – a Cantacuzinilor şi a Bălenilor – ale căror dispute vor domina viața politică a Țării Româneşti în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Acestea sunt manifestările crizei în care intrase statul, incapabil de a face față noilor situații: agravarea dominației otomane prin creşterea pretențiilor economice şi ingerințe tot mai mari în treburile interne. Se produce o slăbire accentuată a domniei (reînnoită din 3 în 3 ani), care nu mai poate asigura ordinea internă şi împiedica lupta între facțiunile adverse, ceea ce explică desele schimbări de domni, favorabili unei tabere sau celeilalte.

În aceste condiții, cunoscând vremelnicia timpului şi a vieții omului, Elina, văduva postelnicului, consideră că „...ajungând acum la bătrânețe (56 de ani, n.n.) şi la mare slăbiciune, cugetat-am în inema mea încă mai nainte până nu mă petrec din lumea aceasta de am tocmit şi am aşezat pre 6 feciori ai mei... împărțitu-le-am toate satele şi moşiile, rumânii, câte am avut în Țara Românească şi de moştenire şi de cumpărătoare..."[16]. Acesta este primul testament redactat de ea la 1 septembrie 1667, cu acordul celor 6 fii (5 prezenți, Constantin fiind la „Roma" pentru „învățătura şi cunoştința ştiințelor"). Pe baza catastifului de împărțire a averii putem aprecia dimensiunea domeniului funciar cantacuzin (63 de sate, moşii, vii, locuri de casă în Bucureşti şi Târgovişte), unul dintre cele mai mari ale timpului, cuprinzând atât partea Elinei, cât şi a surorii sale, Anca, cea din urmă rămânând în folosința fiicei acesteia, Elina, căsătorită cu Eustratie Leurdeanu, „...să o hrănească până va fi cu zile", urmând ca după moartea ei să revină Cantacuzinilor, „...căci alți feciori den trupul ei n-au născut", rămânând văduvă după uciderea soțului său de către Mihnea al III-lea.

Dintre aceste proprietăți, cele alăturate vechii reşedințe a familiei: Mărginenii, Filipeştii, Călineştii, Bălțații, reveneau celor patru fii mai mici (Constantin, Mihai, Matei, Iordache), ceilalți având propriile curți boiereşti, Drăghici la Măgureni şi Şerban la Drăgăneşti. În repartizarea teritorială a proprietăților se constată existența unor zone de concentrare: jud. Prahova şi Dâmbovița – moşiile de moştenire de la boierii Mărgineni, jud. Ilfov şi Vlaşca – cele de la Craioveşti şi a treia zonă, jud. Ialomița, Buzău, Râmnicu Sărat – atât din zestrea Mărginenilor, cât şi de cumpărătoare ale Cantacuzinilor, deținând şi în celelalte județe câte 2-3 moşii. Acestea erau stăpânite şi exploatate în devălmăşie de către frați, asociați câte 2, 3 sau 4 pe o proprietate, unele rămânând în posesia tuturor.

https://biblioteca-digitala.ro

Testamentul nu este explicit în ceea ce priveşte administrarea proprietăţilor, formula utilizată fiind: „să-şi ţie fieştecarele a lui parte cu bună pace".

Presupun că ele au rămas sub tutela Elinei, aşa cum procedaseră bunica şi mama sa, care-şi administraseră singure averile după moartea soţilor lor. O asemenea prezumţie are la bază analiza unor documente. În diata sa, întocmită probabil în perioada imediat anterioară morţii, postelnicul Constantin Cantacuzino precizase: „... lasu pre soţul mieu, pre Ilina nesevârşitu stăpână întru toate câte am câştigat... să le strângă şi să le stăpânească ca o desăvârşită stăpână..." . Înclin să dau credibilitate acestui act, de fapt o copie, deoarece reglementările sale corespund celor din testamentele Elinei Cantacuzino (repartizarea moşiilor la cei 6 fraţi, concordanţa sfaturilor pentru fiii săi). Un alt document care vine să sprijine afirmaţia noastră este mărturia patriarhului Dionisie, căruia Elina îi spusese în 1681: „... am socotit să nu îndepărtez nimic din ale mele de la stăpânirea mea, nici cea mai mică parte din ce s-ar putea împărţi, cât voiu fi în viaţă... "[18]. Convingerea deplinei stăpâniri de către Elina a averii sale o manifesta şi mitropolitul Teodosie, în disputa pe care a avut-o cu Şerban Cantacuzino pentru autentificarea celui de-al doilea testament[19]. De altfel, contextul politic în care s-au desfăşurat acţiunile Cantacuzinilor a determinat menţinerea stăpânirii averii de către Elina, ajutată fiind de către fiii săi; prigonirea din partea unor domnitori, impunerea la diferite plăţi au necesitat sume mari de bani, care puteau fi obţinute numai din exploatarea unitară a întregului domeniu funciar.

La scurt interval de timp (13 februarie 1668), Radu Leon voievod întăreşte postelnicesei Elinei şi fiilor săi moşiile şi satele rămase de la strămoşii ei – Drăghici vornicul şi Udrişte vistierul din Mărgineni, partea mamei şi de la Anca şi Maria din Coiani, partea tatălui[20]. Întărirea domnească se producea în urma morţii doamnei Ancuţa, sora postelnicesei şi a fiicei sale, Elina. Din averea lor au trecut pe seama domniei moşiile provenite de la soacra sa, doamna Stanca, soţia lui Mihai Viteazul şi cele ale soţului Elinei, Eustratie Leurdeanu, morţi fără descendenţă (conform principiului juridic al desherenţei masculine)[21]. Prin acest act Elina Cantacuzino şi fiii săi deveneau singurii moştenitori ai celei mai mari părţi din domeniul feudal al lui Radu Şerban.

Unei perioade de maximă influenţă a Cantacuzinilor, corespunzând domniei lui Antonie vodă din Popeşti, îi urmează prigonirea şi suferinţele din timpul lui Grigore Ghica, hotărât să distrugă această partidă politică: „... că toată pizma lor era mai vârtos ca să surpe casa răposatului Costandin postelnicul..."[22]. Şerban reuşeşte să fugă, dar fraţii săi sunt închişi şi impuşi la plata unor mari sume de bani. Pentru a achita datoriile, Elina este nevoită să vândă o parte din moşii şi să permită răscumpărarea unor rumâni. Unul dintre ele este satul Pietrile, vândut lui Radu Năsturel şi răscumpărat de Şerban în timpul domniei[23]. De bani au avut nevoie şi în timpul exilului la Constantinopol şi în Creta, după ce Şerban le obţinuse eliberarea[24], ca şi pentru aducerea unui domn favorabil – Gheorghe Duca. Acesta încearcă formula unei politici de echilibru între grupările

https://biblioteca-digitala.ro

boiereşti, dar eşuează, nedispunând de susţinerea necesară. Urmează o nouă perioadă de persecuţii pentru Cantacuzini. O imagine sugestivă a acestei situaţii, în care este implicată Elina, ne-o oferă „Letopiseţul Cantacuzinesc": „... iar alţii pedepsea pre ticăloasa maica lor şi o mustra, în tot chipul, iar ea nimica nu răspundea, făr cât numai ce ofta şi lăcrăma..."[25].

Soluţia finală va fi favorabilă grupării Cantacuzine prin înscăunarea pe tronul ţării a lui Şerban Cantacuzino (1678), care vine cu o nouă concepţie de guvernare a statului, ale cărei aspecte esenţiale vizau: pe plan intern o domnie autoritară, fără tutelă boierească şi pe plan extern alianţa cu puterile creştine împotriva turcilor[26]. Tendinţa de aplicare în practică a acestui program politic, în special componenta lui externă, a determinat disensiuni în interiorul familiei şi crearea unei grupări de opoziţie în jurul stolnícului Constantin Cantacuzino şi a spătarului Mihai Cantacuzino, care refuzau o acţiune deschisă contra Porţii.

Era una dintre problemele ce au afectat unitatea familiei, cealaltă, esenţială, fiind legată de moştenirea Elinei Cantacuzino. Aceasta în 1681 (la 70 ani) se hotărăşte „... să călătorescu cătră Ierusalim, să mă închin acolo sfântului loc unde au fost îngropat prea curatul trup al sfinţii sale, să plângu mulţimea păcatelor mele"[27], context în care redactează un nou testament, ce-l modifica pe primul. La baza acestei acţiuni s-au aflat mai multe consideraţii. În primul rând, se produseseră transformări în structura domeniului său funciar prin vânzarea moşiilor pentru achitarea datoriilor în domnia lui Grigore Ghica şi deci exista o inegalitate între părţile celor 6 fraţi. Un al doilea considerent era legat de schimbarea statutului lui Şerban, care devenise domn. Cunoscând efemeritatea domniei: „nestătător lucru domnia este"[28], ca şi existenţa unui obicei în practica timpului „când vreun domn cade de la domnie, să ia domnul ce vine după dânsul averea lui, adică a mazilului"[29], Elina hotărăşte să realizeze o nouă împărţire a averii pe 5 fraţi: Constantin, Mihai, Matei, Iordache şi fiii lui Drăghici (mort în 1667). Pentru Şerban „...socotit-am eu singură ca să nu ţie parte pren toate satele împreună cu ceştelalţi, ci am ales din toate moşiile mele nişte sate întregi şi le-am potrivit să fie tocmai cu ce i-ar fi venit partea lui despre toate satele, să aibă a le da cocoanelor lui şi mie nepoate zestre"[30]; argumentarea sa pentru o asemenea decizie era că, dacă acesta va lua părţi din sate în devălmăşie cu fraţii săi, se vor amesteca moşiile ei cu cele domneşti şi „... când va fi să ajungă de la cei de faţă la cei ce au să fie, nu vor avea pace cândva fiii şi urmaşii mei, deoarece mâna domnească are putere mare şi apucă fără frică cele de departe..."[31]. Prin acest testament lăsa ca epitrop al familiei pe Constantin stolnicul, care se dovedise un bun administrator al averii părinteşti, refăcând pierderile suferite sub Grigore Ghica şi având grijă de ea şi în timpul persecutării familiei de către Gheorghe Duca.

După elaborarea acestei diate, autentificată de înalte feţe bisericeşti: mitropolitul ţării, patriarhii Constantinopolului şi Ierusalimului, Elina pleacă în pelerinaj la Sfântul Mormânt, însoţită de fiul său, Mihai şi de fiica sa, Stanca. În

https://biblioteca-digitala.ro

urma acestui act se declanşează conflictul între fraţi; Şerban, nefiind de acord cu noua împărţire, la întoarcerea mamei sale în ţară încearcă să o convingă, prin intermediul patriarhilor, să renunţe la ea, ameninţând-o chiar. Elina rămâne însă fermă în opţiunile sale, considerându-l vinovat pe Şerban pentru persecuţiile la care au fost supuşi de Grigore Ghica „...şi închisorile şi multă groază şi grele patime au tras fraţii lui aceşti mai mici atuncea, fiind toată pricina pentru fiiu-său, Şerban vodă..."[32]. Cea de-a doua diată va fi întărită de Elina şi înainte de moartea sa. Ea este deosebit de interesantă pentru cunoaşterea psihologiei unei domniţe cu experienţa vieţii, cu un caracter dârz, ferm, format în timpurile grele pe care le-a trăit. Îndemnurile sale la unitate frăţească, la înţelegere şi toleranţă sunt relevante pentru mentalitatea unei femei care fusese prinsă între atâtea dispute. Temându-se de urmările actului său, cunoscând firea lui Şerban, Elina, după ce le cere: „să îngăduiţi unul altuia, ca nu cumva să stricaţi numele cel bun al neamului vostru..." întăreşte testamentul prin „blestem mare".

Contrar dorinţei mamei sale, imediat după moartea acesteia (1687 martie 2)[33], Şerban, prin presiuni şi ameninţări, îşi determină fraţii (de fapt pe Constantin şi Mihai, Matei fiind mort, iar Iordache aliat) să-i dea vechiul catastif de împărţire a averii, ca şi pe cel de al doilea testament, pe care-l distruge. Pentru a-şi întări actul şi a-i conferi legalitate obţine, tot prin presiuni, de la ieromonahul Ştefan, confesorul Elinei, de la mitropolitul Teodosie şi de la fostul patriarh al Constantinopolului Dionisie, scrisori prin care declarau nevalabilă cea de-a doua diata, „fiind silnic şi putiarnic"[34]. Este punctul culminant al conflictului, marcat şi de disputa pe plan politic, generată de hotărârea de a încheia un tratat cu imperialii, în care sens şi trimesese o delegaţie la Viena. Moartea lui Şerban Cantacuzino survine în asemenea condiţii; aceasta explică şi zvonul că ar fi fost otrăvit de fraţii săi, cunoscute fiind în epocă relaţiile dintre ei[35]. Soluţia de guvernare politică aleasă de stolnic este aducerea pe tron a nepotului său, Constantin Brâncoveanu, boier cu mare experienţă politică, ce reuşeşte să stabilizeze situaţia internă şi externă a ţării. În etapa imediat următoare este soluţionată şi problema moştenirii Cantacuzinilor.

La 25 noiembrie 1688 (o lună de la moartea lui Şerban Cantacuzino), întărind unchilor şi verilor săi „...toate satele şi moşiile şi ţiganii câte au rămas după moartea răposatei maicii dumnealor, moaşăi domni<i>i mele, doamnei Elincăi"[36], confirma de fapt cea de-a doua diată a Elinei Cantacuzino, la elaborarea căreia fusese martor. De altfel, Cantacuzinii deţineau o copie a acesteia, autentificată de patriarhul Ierusalimului în momentul în care Şerban o distrusese pe cea adevărată. Totodată, fraţii Cantacuzino obţin confirmarea celui de-al doilea testament de către înalţii prelaţi implicaţi în evenimentele anterioare: de la actualul şi fostul patriarh al Constantinopolului, Iacov şi Dionisie[37] (1691 ianuarie), Dositei al Ierusalimului (1691 martie)[38], mitropolitul Teodosie şi ieromonahul Ştefan. Intrând în stăpânirea moşiilor părinteşti, ei îşi luaseră măsuri

https://biblioteca-digitala.ro

de prevedere a oricărei revocări din partea urmaşilor lui Şerban, acum emigraţi în Ardeal. Totodată se remarcă faptul că în actul respectiv nu sunt specificate proprietăţile pe care Elina le desemnase pentru nepoatele sale, fiicele lui Şerban. Emigrate cu mama şi fratele lor, este posibil ca acestea să nu fi intrat niciodată în posesia respectivelor moşii, rămase unchilor şi verilor lor.

Era finalul unei dispute care marcase relaţiile în interiorul unei familii puternice, distrugându-i unitatea. Domeniul funciar canacuzin, prin achiziţiile făcute şi de cei 6 fii ai postelnicului, devenise cea mai importantă proprietate boierească de la sfârşitul sec. XVII şi începutul lui XVIII. Destinul său, însă, îl va urma pe cel al proprietarilor săi, destrămarea familiei ducând, în bună parte la destrămarea sa. Documentele de secol XVIII consemnează iniţiativa domnului Nicolae Mavrocordat de a lua pe seama domniei şi a le dărui apoi unor sfetnici credincioşi, moşiile Cantacuzinilor (Toma, fiul lui Matei, stolnicul Constantin şi ale fiului său Ştefan, ca şi ale lui Mihai). În timp, o dată cu ştergerea amintirii acţiunilor lor şi cu venirea unor domni neimplicaţi în problemele respective, Cantacuzinii reuşesc să reintre în posesia unora dintre acestea, constituindu-şi propriile lor domenii funciare (cazul banului Mihai Cantacuzino, în secolul al XVIII-lea şi al lui Gh.Gr. Cantacuzino – Nababul, în secolul al XIX-lea).

Note

1. P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală*, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R, 1967, pp. 250-251.
2. Vezi: a) N. Beldiceanu, *La crise monétaire ottomane au XVI-eme siècle et son influence sur les Principautés Roumaines*, în „Südöst-Forschungen", XVI (1957), p. 70-86; b) Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioţi: Observaţii asupra politicii externe româneşti* în „SMIM", III (1975), pp. 101-137.
3. Constantin Rezachievici, *Domeniul boieresc al lui Radu Şerban* în „Studii", 23 (1970), nr. 3, pp. 469-493. Vezi şi documentul în *DIR*, B, XVI, V (1952), Dosar 420, pp. 402-407.
4. George D. Florescu, *Boierii Mărgineni din secolele XV şi XVII. Studiul genealogic*, Vălenii de Munte, Aşezământul tipografic „Datina Românească", 1930.
5. *Istoria Ţării Roumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)*, în „Cronicari munteni", vol. 1, ed. Mihail Gregorian, Bucureşti, Ed. pentru literatură, 1961, p. 143.
6. *DIR*, B, XVII, III (1951), Dosar 439, pp. 484-485.
7. În ceea ce priveşte întoarcerea Elinei din Mărgineni, la 5 octombrie 1620 ea trecea prin Cluj spre Ţara Românească. Vezi I. Lupaş, *Domni şi boieri din ţările române în oraşul Cluj, şi românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 47. Înainte de 1625 Elina vânduse jumătate din satul Ruşeţu, deci îşi recuperase, dacă nu în totalitate, cel puţin o parte dintre moşii; vezi *DIR*, B, XVII-4, pp. 561-563.
8. Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1902, p. 216.
9. Jean Michel Cantacuzène, *Mille ans dans les Balkans. Chronique des Cantacuzène dans la tourmente des siècles*, Paris, Ed. Christian, 1992, pp. 148-151. În ceea ce priveşte data căsătoriei, ea se produsese înainte de 1629, când, într-un document din 18 mai 1629, Constantin Şerban, fratele Elinei, îl numea pe postelnic cumnat, vezi *DRH*, B, XXII, nr. 278, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

10. Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XVI-XVII*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1971, p. 136.
11. În 1655 obţine de la Gheorghe Rackozi II dreptul de a se refugia în Transilvania în caz de primejdie, cu familia sa; vezi Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ediţia Nicolae Iorga, Bucureşti, 1902, pp. 92-93. În timpul domniei lui Mihnea al III-lea se refugiază în Transilvania; vezi *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 175.
12. *Ibidem*, pp. 182-183.
13. *Ibidem*, p. 185.
14. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Rumâneşti*, în „Cronicari munteni", vol. 1, p. 395.
15. Eugen Stănescu, Studiu introductiv la *Cronicari munteni*, vol. 1, p. XXVI.
16. Biblioteca Academiei Române, A 3191, f. 1 şi o copie la Arh. St. Buc., *Documente istorice*. CCI/ 25, vezi şi Nicolae Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, Bucureşti, 1902, pp. 84-95.
17. ANIC, *Documente istorice*. CCI/ 25, f. 2; Violeta Barbu, *Câteva diate munteneşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Revista de Istorie Socială", tom 1, 1996.
18. Nicolae Iorga, *Testamentele domniţei Elina Cantacuzino*, în AARMSI, s. III, t. XVI (1934), p. 100. Din păcate nu a indicat şi sursa de proveniență a documentului.
19. Idem, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 125.
20. ANIC, *Documente istorice*, CCI/ 28; vezi şi Nicolae Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, pp. 72-75.
21. Desherenţa masculină – principiu de drept feudal conform căruia celor care mureau fără descendenţă masculină şi care nu-şi asociaseră fetele la moştenire, în cazul în care existau, li se prelua averea de către domnie. Vezi: I. Minea, L.T. Boga, *Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 2 vol., 1933, 1935; D.C. Arion, *Încercare asupra domeniului eminent din principatele Munteniei şi Moldovei în sec. XIV şi XV*, în „Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani", Cluj, 1931, pp 12-24; Valeria Costăchel, *Dreptul feudal şi „prădalica"* în „Revista istorică", XXX (1945), nr. 1-12.
22. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 197.
23. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, III/ 13. Acest sat le revenea lui Şerban şi lui Matei, conform actului de împărţire a averii.
24. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 200.
25. *Ibidem*, p. 204.
26. Eugen Stănescu, *op. cit.*, pp. LXXVIII-LXXX.
27. ANIC, *Documente istorice*, CCI/ 33; vezi şi Gh. Brancovici, *Cronica Brâncovenească*, ediţia Damaschin Mioc, Marieta Adam Chiper, Bucureşti, 1987, p. 174; N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 104.
28. N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 151.
29. *Ibidem*, p. 138.
30. ANIC, *Documente istorice*, CCI/ 33; N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 108.
31. N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 151.
32. *Ibidem*, p. 134.
33. *Letetopiseţul Cantacuzinesc*, p. 211.
34. N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 129.
35. Radu Popescu, *op.cit.*, p. 466.
36. ANIC, *Docmente istorice*, CXXXIV/ 59.
37. N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, pp. 146-149.
38. *Ibidem*, pp. 137-141.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexă

Nr.	Sat, moşie, vie	Judeţ (sec.XVI)	Proveniență	Moştenitorii Cantacuzini
1.	Afumaţi (vii, heleşteu)	Ilfov	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Drăghici, Constantin
2.	Bâcleşul (tot satul)	Mehedinţi	Boierii Craioveşti	Şerban
3.	Bălţişoara (moşie)	Gorj	Probabil boierii Craioveşti	Drăghici, Şerban, Constantin, Mihai, Matei, Iordache
4.	Bălţaţi (vie)	Prahova	Probabil boierii din Mărgineni	Constantin, Mihai, Matei, Iordache
5.	Berteşti	Ialomiţa	Boierii Mărgineni	Toţi 6 fraţii
6.	Bezdead	Dâmboviţa	Boierii Craioveşti	Toţi 6 fraţii
7.	Brăneşti (1/2 sat)	Dâmboviţa	Boierii Mărgineni	Drăghici, Iordache
8.	Breaza (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Şerban, Matei
9.	Căcănăul (tot satul, vii, balta)	Teleorman	Boierii Craioveşti	Drăghici, Şerban
10.	Căldăreşti	Buzău	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
11.	Călineşti (moşie)	Prahova	Probabil boierii din Mărgineni	Constantin, Mihai Matei, Iordache
12.	Căpreşti (tot satul)	Buzău	Boierii Mărgineni	Toţi 6 fraţii
13.	Căscioarele (tot satul)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Drăghici, Constantin, Iordache
14.	Căscioare	Râmnicu Sărat	Boierii Măgineni	Toţi 6 fraţii
15.	Cătunul (tot satul, balta)	Teleorman	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Constantin, Iordache
16.	Cetăţele (1/2 sat)	Ialomiţa	Boierii Mărgineni	Constantin, Mihai, Iordache
17.	Chiliani (moşie)	Râmnicu Sărat	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
18.	Cioara (tot satul, vii)	Teleorman	Cumpărat de post. C. Cantacuzino	Mihai, Matei
19.	Ciorăşti	Buzău	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
20.	Clincenii de pe Sabar (tot satul)	Ilfov	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Iordache

https://biblioteca-digitala.ro

21.	Cocul (moşie)	Argeş	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Drăghici, Şerban
22.	Coiani (tot satul)	Vlaşca	Boierii Craioveşti	Drăghici, Constantin, Iordache
23.	Comarnic (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Constantin, Mihai
24.	Cucleş (moşie)	Ilfov	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Iordache
25.	Dâlbanul (moşie)	Râmnicu Sărat	Probabil cumpărată de Catacuzini	Toţi 6 fraţii
26.	Dobreni (tot satul)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Şerban, Mihai, Matei
27.	Dobriţa (moşie)	Gorj	Probabil boierii Craioveşti	Toţi 6 fraţii
28.	Dudeşti (tot satul)	Buzău	Boierii Mărgineni	Toţi 6 fraţii
29.	Filipeşti (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Constantin, Mihai,Matei, Iordache
30.	Fututi (moşie)	Buzău	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
31.	Găojani (tot satul)	Vlaşca	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Mihai, Matei
32.	Gropeni (moşie)	Teleorman	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Constantin, Iordache
33.	Gruia (1/2 sat)	Mehedinţi	Boierii Craioveşti	Drăghici
34.	Gurguiaţi	Râmnicu Sărat	Boierii Mărgineni	Toţi 6 fraţii
35.	Iedera (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Drăghici
36.	Ivaneţ (tot satul, heleşteu, vii)	Olt	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Drăghici, Şerban
37.	Izvoarele (tot satul)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Drăghici, Constantin, Iordache
38.	Largul (moşie)	Buzău	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
39.	Mărgineni (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Constantin, Mihai, Matei, Iordache
40.	Mireşti (moşie)	Ialomiţa	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Constantin,Mihai, Iordache
41.	Moreni (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Mihai, Matei
42.	Nişcoteni (moşie)	Râmnicu Sărat	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toţi 6 fraţii
43.	Obidiţii (tot satul)	Ialomiţa	Boierii Craioveşti	Constantin, Mihai, Iordache

https://biblioteca-digitala.ro

44.	Opitiți (moşie)	Buzău	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toți 6 frații
45.	Pietrile (a 3-a parte, vii)	Vlaşca	Cumpărată de post. C. Cantacuzino	Şerban, Matei
46.	Pietroşani (tot satul)	Teleorman	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Drăghici, Şerban
47.	Pietroşița (moşie)	Ialomița	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Constantin
48.	Poiana (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Şerban, Matei
49.	Prislopul (munte)	Prahova	Boierii Mărgineni	Drăghici, Iordache
50.	Prundul (tot satul, balta, vii)	Vlaşca	Boierii Craioveşti	Drăghici, Constantin, Mihai, Iordache
51.	Radovani (tot satul)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Drăghici, Constantin, Iordache
52.	Răchițele (moşie)	Argeş	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Drăghici, Şerban
53.	Risipiți (1/2 sat)	Mehedinți	Boierii Craioveşti	Drăghici
54.	Roteni (moşie)	Ilfov	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Drăghici, Constantin
55.	Runcul (tot satul)	Gorj	Boierii Craioveşti	Toți 6 frații
56.	Ruşeț (1/2 sat)	Buzău	Boierii Mărgineni	Toți 6 frații
57.	Săpățeni (moşie)	Rîmnicu Sărat	Probabil cumpărate de Cantacuzini	Toți 6 frații
58.	Sărata (din 1/2 sat 3 părți)	Buzău	Boierii Mărgineni	Şerban, Mihai, Matei, Iordache
59.	Scrofeni	Râmnicu Sărat	Boierii Mărgineni	Toți 6 frații
60.	Secăria (1/2 sat)	Prahova	Boierii Mărgineni	Drăghici, Iordache
61.	Stoieneştii de Câmp (moşie)	Buzău	Probabil cumpărată de Cantacuzini	Toți 6 frații
62.	Ştefăneşti (vie, delnițe)	Argeş	Cumpărată de post. C. Cantacuzino	Drăghici, Şerban
63.	Vărăşti (tot satul)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Şerban, Mihai, Matei
64.	Viişoara (tot satul, vii, balta)	Teleorman	Boierii Craioveşti	Constantin, Iordache
65.	Vladimireşti (1/2 sat)	Ilfov	Boierii Craioveşti	Şerban, Mihai, Matei
66.	Voivodeasa	Olt	Probabil cumpărat de Cantacuzini	Drăghici, Şerban
67.	Zăvoaiele	Râmnicu Sărat	Boierii Mărgineni	Toți 6 frații

https://biblioteca-digitala.ro

ROLUL CANTACUZINILOR DIN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN RĂSĂRITUL ORTODOX (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVII-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL XVIII-LEA)

Conf. dr. Olga Cicanci

Asupra rosturilor Cantacuzinilor în Țările Române s-a scris relativ mult, publicându-se şi documente, corespunzător cu ponderea pe care aceşti urmaşi ai Bizanțului au avut-o în viața politică şi culturală a Moldovei şi mai cu seamă a Țării Româneşti. Fiind socotiți de istorici ca „greci împământeniți", potrivit unor criterii care nu au fost încă riguros stabilite, Cantacuzinii se vor identifica cu interesele țării, în care-şi aveau familia şi avutul, aflându-se în fruntea partidei boiereşti autohtone. Ei vor ocupa dregătorii importante în ambele Țării Româneşti aspirând, începând cu Şerban şi Dumitraşcu Cantacuzino, la cele mai înalte funcții în stat.

Dar Cantacuzinii „de neam de împărat creştin" cum ne spune Neculce, îşi vor păstra, ca şi alți reprezentanți ai diasporei greceşti din Țările Române, legături trainice la Constantinopol, în primul rând prin intermediul membrilor familiei lor, dar şi al altor reprezentanți ai lumii greceşti constantinopolitane. Această realitate devine mai evidentă mai cu seamă o dată cu ocuparea funcției de dragoman al Porții de către grecul Panaiotis Nicussios, dregătorie cu putere de influență asupra politicii externe a Imperiului otoman. Aceşti dragomani, cărora li se vor adăuga alți funcționari, mai mari sau mai mici, de etnie greacă vor acționa în favoarea grecilor, creând un sistem de relații care vor avea repercusiuni asupra vieții politice din întregul răsărit ortodox.

Acest rol este sesizat şi de Rusia lui Petru cel Mare, ajunsă la hotarele româneşti şi interesată tot mai mult de zona sud-est europeană. Pentru că, dincolo de interesul manifestat de Rusia față de ortodoxism şi contribuția unor înalți prelați ai Bisericii răsăritene, cum erau patriarhii Ierusalimului, de pildă, Dositei şi Hrisant Notara, sau a unor învățați greci: frații Lihudi sau Paisios Ligaridis, la organizarea vieții spirituale a societății ruseşti, cancelaria rusă avea evidente contacte de interese politico-militare cu numeroşi reprezentanți ai lumii greceşti. Printre aceştia un rol de seamă îl aveau şi Cantacuzinii din Țările Române, îndeosebi prin cei mai de seamă reprezentanți ai lor, Mihai şi Constantin Cantacuzino, ca şi nepotul lor Constantin Brâncoveanu.

Dată fiind complexitatea problemei puse în discuție, a bogăției de informații referitoare la aceasta, în cele ce urmează ne vom referi numai la unele date noi provenite din arhivele cancelariei ruseşti şi mai precis din fondurile 52 şi 68 din Arhiva Centrală de Stat a Actelor vechi (T.G.A.D.A .)[1].

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un studiu referitor la *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*[2], Lidia Semionova utilizează o parte din informațiile provenite din corespondența cuprinsă mai ales în fondul 68, dintre țarul Petru și Cancelaria rusă, pe de-o parte, și Șerban și Constantin Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, Gheorghe Castriotul și David Corbea, pe de alta. În fondul 52 al Arhivei amintite se află îndeosebi corespondența dintre Dositei și Hrisant Notara cu Petru cel Mare și Cancelaria rusă, rămasă în cea mai mare parte inedită și necunoscută după știința noastră. Or, patriarhii de Ierusalim și îndeosebi cei doi Notara, foarte implicați atât în viața spirituală și culturală, dar și în cea politică a Răsăritului ortodox, vor avea în această întreprindere ca foarte apropiați colaboratori pe Cantacuzinii din Țările Române. Aceasta se poate constata prin parcurgerea întinsei corespondențe purtate de aproape toți membrii familiei Cantacuzino Brâncoveanu cu Dositei și Hrisant Notara și publicată în cele trei părți ale volumului al XIV-lea al Colecției Hurmuzaki.

Dacă Dositei și Hrisant Notara vor avea un rol determinat în întemeierea și organizarea Academiilor domnești de la București și Iași, a unor biblioteci și tipografii în Țările Române, ei îi vor avea în permanență alături pe Cantacuzini, cum a și fost, de altfel, dovedit[3]. La rândul lor Cantacuzinii își vor aduce contribuția la susținerea materială a unor lăcașuri de cult, la organizarea învățământului sau la tipărirea unor cărți pentru întreg răsăritul ortodox. De pildă, aproape toți învățații greci care au organizat Academia greco-slavonă și tipografia greacă de la Moscova (îi citâm pe Ioanichie și Sofronie Lihudi, Paisios Ligaridis, medicii Iacob Pylarinos, Ioan Comnen, Sevastos Kimenites, Georgios Policahas[4] etc. au fost legați într-un fel sau altul de Cantacuzini și ca reprezentanți ai lumii grecești și exemplele care s-ar putea da sunt numeroase. Din corespondența inedită mai sus citată, ca și din alte surse, cum ar fi de pildă *Catalogul manuscriselor grecești*[5] din Muzeul de istorie de la Moscova, publicat de Boris Fonkiç în anul 1993, aflăm noi informații în acest sens.

Pe Hrisant Notara îl găsim între anii 1686 și 1692 în Moldova, dar mai ales în Țara Românească, ca profesor al fiilor Cantacuzinilor și ai voievodului Brâncoveanu, pe care apoi îl va însoți la studiu la Padova, Viena sau la Paris. Între 1693 și 1696 îl aflăm pe Hrisant la Moscova, trimis de patriarhul Dositei pentru a întemeia o tipografie grecească în folosul Orientului ortodox, dar și pentru reorganizarea Academiei greco-slavone[6].

De asemeni, se poate constata că circulația valorilor culturale și spirituale dintre Veneția, Constantinopol și Moscova se făcea prin Țările Române, rolul stolnicului Cantacuzino ca și al altor Cantacuzini (Ștefan și Răducanu Brâncoveanu, Toma Cantacuzino etc.) este deja atestat în istoriografia românească[7]. La acestea se pot adăuga și alte date cuprinse în lucrări, în curs de publicare, cum este de exemplu cea realizată la Institutul de Studii Sud-Est Europene intitulată *Cartea greacă în Țările Române în veacurile XVII-XIX*, alcătuită de Olga Cicanci și Cornelia Papacostea Danielopolu.

https://biblioteca-digitala.ro

Istoria politico-diplomatică a sfârşitului secolului al XVII-lea şi începutul celui următor ne indică pregătirea unei răscoale antiotomane a popoarelor ortodoxe din sud-estul Europei cu sprijinul Rusiei[8]. Dacă contactele lui Şerban Cantacuzino cu cancelaria rusă apar, după cum reiese din corespondenţa prezentată de Lidia Semionova, ca o încercare a domnului Ţării Româneşti de a stabili o alianţă cu Rusia, Mihai şi Constantin Cantacuzino şi de multe ori Constantin Brâncoveanu se socoteau a fi reprezentanţii întregului Răsărit Ortodox şi vom da câteva exemple în acest sens.

David Corbea, solul Ţării Româneşti la Moscova îl informa pe Feodor Alexievici Golovkin că a sosit la Bucureşti patriarhul Ierusalimului Dositei, care, având o consfătuire cu fraţii Mihai şi Constantin Cantacuzino, precum şi cu principele Brâncoveanu, „au vorbit mult între ei şi s-au consultat asupra salvării tuturor creştinilor ortodocşi care gemeau sub tirania Turcului", inamic al bisericii răsăriteane. Patriarhul acţiona astfel cu acordul „tuturor grecilor, sârbilor, bulgarilor, albanezilor, românilor şi de asemenea al românilor din Transilvania şi de către alţi vecini care trăiau in jurul Munteniei"[9]. De altfel, Dositei Notara, reiese din Fondul 52 din arhiva mai sus citată, purta o intensă corespondenţă cu ţarul şi cancelaria rusă, epistole expediate adeseori din Ţările Române şi din Constantinopol sau Ierusalim sunt pline de informaţii asupra situaţiei politico-militare a Imperiului otoman, dar şi a Europei în general. Între anii 1701-1707, aflăm din câteva scrisori, Constantin Brâncoveanu trimitea informaţii privind Poarta prin intermediul Patriarhului Ierusalimului[10].

La 29 ianuarie 1701 Petru I îi scria prin intermediul lui Hrisant Notara lui Constantin Brâncoveanu, oferindu-i acestuia şi unchilor săi Cantacuzini moşii în Ucraina pentru serviciile aduse, printre care şi trimiterea unor scrisori ambasadorului rus la Poartă. Pentru că Hrisant Notara era unul din purtătorii de corespondenţă dintre reprezentanţii lumii ortodoxe şi Rusia. Devenit patriarh al Ierusalimului în 1707 îi scria ţarului Petru şi cancelarului Golovkin că a fost sprijinit în urcarea în Scaunul patriarhal numai de „domnul Ungrovlahiei şi a unchiului său boierul stolnic Cantacuzino, care-i sunt fideli şi prieteni siguri"[11].

Semnificativă mi se pare a fi scrisoarea trimisă la 23 ianuarie 1708 de stolnicul Cantacuzino cancelarului rus prin care îl atenţiona în primul rând că la Poartă „avem acolo greci, turci, care se ţin cu unele cheltuieli. Dintre cei ce scriu Domnului numai doi trimit copiile scrisorilor la Înălţimea Voastră, unul în limba turcă precum V-am scris, acesta fiind effendi la o cancelarie, celălalt grec. De la acesta va afla Înălţimea Voastră ce scriu. De asemenea orice voi afla de acum înainte, cum am spus, multe vor servi Înălţimii Voastre dând orice ştiri voi despre toate". De asemenea îl informează pe cancelar cu ceea ce se întâmplă la Viena, Veneţia şi Paris, iar într-un „codicel" sunt cuprinse informaţii asupra mişcării trupelor turceşti în Hios, Creta şi Cipru etc., făcându-se constatarea că se pregăteşte o răscoală care „va fi însă curmată cu siguranţă aşa se spune". Stolnicul îşi manifestă temerea că cei ce urmează a se răscula

https://biblioteca-digitala.ro

„tot sistemul ortodox" nu sunt încă pregătiți şi-l îndeamnă pe țar să încheie „un tratat cu cei eretici, încă pentru un timp, după aceea cum vrea, iarăşi bun va fi Dumnezeu şi-şi va întoarce fața sa luminoasă înspre aceste locuri pentru că aşa se vor vedea cei mai deştepți şi practici bărbați, care, dacă vor gândi la împrejurările timpului de astăzi, vor găsi că trebuie foarte urgent să se facă acest lucru. Pentru binele comun. Că dacă măcar bunul Dumnezeu Atotputernic îi va învrednici pe creştinii ortodocşi să asculte vor putea vedea luminoasa, fericita zi"[13].

Cât de importanți erau Cantacuzinii în viața politică a Răsăritului ortodox o aflăm şi dintr-o scrisoare trimisă de țarul Petru domnului Țării Româneşti în 1707, prin care îl roagă să-i comunice motivele înlăturării lui Mihail Cantacuzino din funcția de Mare spătar, rugându-l totodată să-l repună în fosta lui dregătorie, ceea ce se va şi întâmpla, chiar dacă numai pentru o scurtă perioadă[14]. Stolnicul Cantacuzino continuă să fie preocupat de starea ortodoxiei din Serbia de pildă, într-o epistolă trimisă la 9 septembrie 1708[15] patriarhului Ierusalimului şi continuă să-l informeze până în 1713 cu tot ce se întâmplă în Europa. Dacă pentru Hrisant Notara popoarele din sud-estul Europei alcătuiau „neamul ortodox" (*ὀρθοδοξος γενος*) pentru stolnicul Cantacuzino ele formau „un sistem ortodox".

Potrivit tradiției familiei şi Ştefan Cantacuzino îi transmitea lui Hrisant Notara la 26 aprilie 1712 informații asupra primejdiei în care se afla „lumea ortodoxă" în urma unor succese militare turceşti asupra cărora îi dă detalii patriarhului Ierusalimului[16].

Ne oprim aici cu exemplele, deoarece ele sunt încă numeroase, dar chiar şi din cele relatate putem constata că în perioada la care ne referim, atât pe plan politic, cât şi cultural, Cantacuzinii nu au fost numai reprezentanți marcanți ai Țărilor Româneşti în viața internațională, ci s-au considerat a fi şi exponenți ai lumii ortodoxe ce se pregătea să înlăture dominația otomană. Deliberat nu ne-am referit la cealaltă mare putere cu interese tot mai pronunțate în zona sud-est europeană, mai cu seamă după ocuparea Transilvaniei şi anume Imperiul habsburgic în relație cu Cantacuzinii, subiect asupra cărora istoricii s-au pronunțat mai pe larg. Am încercat să aduc în atenția specialiştilor noi surse de informații, din Arhivele Cancelariei ruseşti, utilizate fragmentar sau deloc, de obicei după traduceri ruseşti, făcute în epoca respectivă, după originalele greceşti. Pentru că toată corespondența dintre Cantacuzini, Constantin Brâncoveanu, Mihail Racoviță, David Corbea etc., ca şi dintre cei doi patriarhi ai Ierusalimului cu țarul Rusiei sau cancelaria rusă, se purta în limba greacă.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Vezi O. Cicanci, *Date noi despre Hrisant Notara în arhivele ruseşti* în „Sud-estul şi contextul european" Buletin, vol. V, Bucureşti, 1996, p. 117 şi urm.
2. În „Romanoslavica", V, Istorie, Bucureşti, 1962, pp. 29-52.
3. Citãm câteva: N.Iorga, *Bizanţ după Bizanţ*, Bucureşti, 1972; A. Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în Ţările Române în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1983 etc.
4. O. Cicanci, *Médicins grecs participant à la vie politique et culturelle des Pays Roumains aux XVII-e et XVIII-e siècles*, în Tom X, Atena, 1993-1994, pp. 37-90.
5. *Greek documents and manuscripts, icons and applied art objects from Moscow depositaries*, Moscova, 1995.
6. O. Cicanci, *Date noi...*, p. 118.
7. Idem, *Cărturari greci...*
8. O. Cicanci, *Acţiuni politice româno-greceşti (sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea)* în „Cercetări de istorie şi civilizaţie sud-est europene", Bucureşti, 1988, p. 124 şi urm.
9. L. Semionova, *op.cit.*, p. 37.
10. *T.G.A.D.A.*, fond 52, fol. 16-18, 13-16; 45-52; 62 etc.
11. *Ibidem*, fol.1-2, 8-8v.
12. *Ibidem*, fol. 29-39.
13. O. Cicanci, *Acţiuni politice...*, p. 126.
14. L. Semionova, *op. cit.*, p. 38.
15. *T.G.A.D.A.*, fond 52; fol. 69-70.
16. *Ibidem*, fol. 22-23v; 28-28v.

https://biblioteca-digitala.ro

IMAGINEA ITALIEI ÎN OPERA STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO

Dr. Eugen Denize

În ceea ce priveşte formarea imaginii Italiei şi a italienilor în cultura română, în mentalul colectiv românesc, două credem că sunt căile sau modalităţile prin intermediul cărora s-a putut desfăşura acest proces. În primul rând este vorba de romanitatea românilor, ideea forţă care a însoţit întreaga istorie a poporului nostru şi care l-a făcut să manifeste un interes deosebit pentru pământul de unde au venit o parte din strămoşii săi, pentru istoria Romei şi a romanilor, pentru descendenţii lor italieni. În al doilea rând avem în vedere contactul direct pe care românii l-au avut cu Italia şi cu italienii, contact care a constat în multiple legături politice, economice, culturale, religioase şi de altă natură.

Un moment deosebit de important, sub toate aspectele, în ceea ce priveşte contactele româno-italiene şi formarea imaginii Italiei în cultura noastră l-a constituit perioada ultimelor decenii ale secolului al XVII-lea şi a primelor decenii din secolul al XVIII-lea, perioadă cunoscută în Ţara Românească sub denumirea de epocă brâncovenească. Dacă în această perioadă legăturile politice cu lumea italiană au fost destul de slabe[1], în schimb cele economice, mai ales cu Veneţia, au fost importante[2], iar cele culturale, în primul rând tot cu Veneţia şi spaţiul aflat sub influenţa sa, deosebit de importante.

În epoca lui Brâncoveanu, Ţara Românească, din răscrucea geografică şi culturală în care se afla, a privit constant spre Occidentul catolic şi protestant[3]. În contactele cu acesta au existat, distincte, două drumuri care, convergente, nu o dată, şi-au avut fiecare specificul său. Cel dintâi conducea, pe o filieră transilvană, către lumea central-europeană. Cel de-al doilea drum, spre Apus, era cel al Italiei, de fapt – în mod iarăşi tradiţional şi analog finalului de veac XVI – cel al Veneţiei. Aici unde, în cetatea universitară a Serenissimei de la Padova, studiaseră Constantin Cantacuzino stolnicul şi câţiva dintre cărturarii apropiaţi voievodului aflat, de altfel, în raporturi cu biserica catolică şi papa Clement XI[4] – unde aristotelismul conservator şi gustul pentru decorativul excesiv, persistenţa neobişnuită a goticului medieval marcaseră o certă întârziere faţă de dezvoltarea Peninsulei italice, dar permiseseră şi noi apropieri, prin afinitate, ale Veneţiei de Orientul postbizantin, şi el ataşat aristotelismului, decorativului şi remanenţelor medievale – duceau nu puţine căi ale culturii brâncoveneşti.

Epoca brâncovenească a însemnat pentru Ţara Românească, dar şi pentru celelalte teritorii româneşti, un adevărat sfârşit de ciclu istoric şi, în acelaşi timp, un nou început de drum. Deşi principalii săi exponenţi au avut un sfârşit

https://biblioteca-digitala.ro

tragic, temeliile puse de ei, mai ales în direcția dezvoltării şi modernizării culturale, nu au putut fi distruse. Dovezile cele mai elocvente în acest sens credem că sunt dezvoltarea învățământului şi răspândirea unui număr de traduceri ale unor opere literare şi istorice, dintre care multe erau de origine italiană. Deschiderea spre Occident pe care o înregistrăm în epoca brâncovenească se va face, în primul rând, în direcția Italei[5], şi ea se va consolida în secolul XVIII mai ales în Țara Românească şi Moldova, unde domnii fanarioți vor avea puternice legături cu lumea italiană[6], dar şi în Transilvania, unde va fi favorizată de unirea religioasă cu Roma[7].

Sigur este că deschiderea spre înnoire din epoca brâncovenească s-a manifestat din plin prin prezența lui Constantin Cantacuzino, viitorul mare stolnic din anii 1675-1677, la Universitatea din Padova, acel „Athenaeum Patavinum" unde este menționat între aprilie 1667 şi august 1668[8], în „Hellonomousaion-ul" întemeiat în 1653 de către Ioan Cothunios din Verria[9]. Acest contact al unui Cantacuzino cu marele centru universitar nord-italian, cu spiritul neoaristotelic şi antiiezuit dominant aici, menit unei răspândiri internaționale sud-est europene, mai ales prin Teofil Corydaleu, elevul lui Cesare Cremonini, dar şi prin viitorii dragomani ai Porții, Panaiotis Mikussios şi Alexandru Mavrocordat Exaporitul[10], nu a fost decât începutul unor legături constante întreținute de Cantacuzinii munteni în mediile occidentale ale barocului italo-grecesc de factură venețiană. S-au adăugat cele stabilite – în vremea exilului din 1674 din Creta cea abia cucerită de turci de la Veneția (1669) – de stolnicul Constantin şi de fratele său, viitorul domn Şerban[11] mai apoi probabilele contacte cu Italia ale spătarului Mihai, celălalt frate Cantacuzin, ca şi sigur atestatele studii ale lui Răducanu[12], fiul stolnicului, iarăşi la Padova, între 1697 şi 1700, drept tot atâtea etape ale inițierii Cantacuzinilor în știința, gândirea, literatura şi arta apuseană din Seicento, într-unul dintre centrele spirituale eminente ale acestuia, la hotarele Orientului cu Occidentul.

Un alt semn important al înnoirilor culturale pe care le-a adus cu sine epoca brâncovenească îl constituie acela al întemeierii unor masive biblioteci umaniste româneşti, cele mai importante fiind acelea ale Cantacuzinilor, ale lui Constantin Brâncoveanu şi ale Mavrocordaților[13], biblioteci unde puteau fi întâlnite numeroase opere italieneşti, științifice şi literare. Demne de remarcat în acest sens sunt apostilele făcute în limba italiană de domnitorul Nicolae Mavrocordat pe o ediție a operelor lui Niccolo Machiavelli, apărută în trei volume la Veneția în 1726[14].

De asemenea, nu putem trece cu vederea influențele arhitecturii italiene, mai cu seamă a celei renascentiste, asupra stilului arhitectonic brâncovenesc[15]. Aceste influențe au pătruns în Țara Românească fie direct din Italia, în mai mică măsură, fie din Transilvania, în primul rând[16]. Arhitectura muntenească din această perioadă reprezintă, în anumite privințe, o continuare pe o treaptă superioară a Renaşterii ardelene. Stilul arhitectonic brâncovenesc este un

https://biblioteca-digitala.ro

reflex al şcolii Renaşterii italieneşti sosit în Ţara Românească cu întârziere, sugerat probabil şi de unii din boierii care vor fi văzut monumentele aparţinând acestui stil în Italia, dar mult mai uşor de explicat prin schimbul de experienţă dintre meşterii munteni şi cei din Transilvania, cu care în această vreme se întreţin frecvente legături politice şi culturale şi unde principiile de compoziţie şi formele Renaşterii dăduseră roade importante încă din veacul anterior.

Cel mai important exponent al culturii din Ţara Românească în epoca brâncovenească a fost, fără nici o îndoială, stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716). Acesta, deşi nu a lăsat posterităţii opere egale ca întindere şi importanţă cu cele ale lui Dimitrie Cantemir, se ridică, împreună cu domnul moldovean, cu mult peste toţi cronicarii şi oamenii de cultură români contemporani lor. Primul, prins toată viaţa de vârtejul politicii, a găsit vreme doar pentru a redacta începutul unei mari lucrări plănuite, în timp ce al doilea este autorul unui însemnat număr de scrieri, din cele mai diferite domenii. Cu toate acestea, ei sunt spirite înrudite; amândoi pot fi încadraţi în largul curent de erudiţie[17] ce caracterizează istoriografia europeană în secolul XVII şi prima jumătate a veacului următor, putând fi comparaţi numai cu exponenţii de frunte ai Şcolii Ardelene şi cu cei ai culturii româneşti de la mijlocul secolului XIX.

Constantin Cantacuzino era fiul postelnicului cu acelaşi nume, executat din porunca domnitorului Grigore Ghica în 1663, de origine greacă, stabilit în Ţara Românească în prima jumătate a secolului XVII. Născut în jurul anului 1640[18], stolnicul şi-a făcut primele studii la Târgovişte, cu Ignatiu Petritzis[19], iar apoi la Braşov, cu Martin Albrich[20]. Între 1665 şi 1667 a studiat la Constantinopol[21], de unde, la 18 ianuarie 1667, s-a îmbarcat pe corabia Madona del Rosario care-l va duce la Veneţia şi, de aici, va merge la Padova[22]. Ajuns în acest celebru oraş universitar el va studia, în 1667 şi 1668, logica, fizica şi *De anima* după Aristotel cu Albanio Albanese, *Geometria* lui Euclid cu V. Bonvicinus, dreptul cu Antonio dell'Acqua prin lecţii particulare[23]. Stolnicul însuşi mărturiseşte: „Am început a învăţa cu toată a mea putere omenească [...]"[24]. Dintr-o matricolă padovană din anul şcolar 1667-1668 aflăm că *D.Constantinus Cantacuzenus Constantinopolitanus pupillus, die dicta* (adică la 17 septembrie 1667-n.n.) s-a înscris la *Universitas artistarum*[25]. Se pare că după 1668, Constantin Cantacuzino a călătorit în Italia, Franţa şi Anglia[26], apoi a ajuns în Germania, la Köln[27], după care, prin Austria, Ungaria şi Transilvania a revenit în Ţara Românească[21]. Călătoria prin Europa a sporit în mod sigur cunoştinţele acestui excelent observator, înzestrat acum cu criteriile noi ale unei instrucţiuni apusene.

Din păcate, Cantacuzino nu a mai găsit timpul necesar pentru a pune pe hârtie impresiile culese din această călătorie, de la el păstrându-se doar câteva însemnări despre palatul dogilor din Veneţia: „În palatul Veneţii sunt acestea. Scris este în casa ce şade prinţipul cu alalţi mari, în podina casei, întâi cum intri, pre uşa cea ce sta în faţă (aceste provlime): «Robur imperii»; mai mergând puţin, este: «Nunquam derelicta», şi iar, la mijlocul casei: «Reipublicae fundamentum», iar in fundul casei aceasta: «Gubernatores libertatis»".

https://biblioteca-digitala.ro

La Padova şi la Veneţia a început stolnicul să facă şi importante achiziţii de cărţi, achiziţii ce vor continua în anii următori şi care vor constitui nucleul cel mai important al bibliotecii Cantacuzinilor[30]. Deşi există un singur ex libris italienesc al stolnicului Constantin Cantacuzino[31] din cele aproximativ 350 de cărţi ale bibliotecii sale de la Mărgineni, 213 au fost publicate în Italia, iar 66 dintre ele erau scrise în limba italiană[32].

Putem spune, prin urmare, că stolnicul Constantin Cantacuzino avea cunoştinţe întinse, o cultură sistematică, era posesorul celei mai bogate biblioteci stăpânite de un român în acea vreme, dar nu a avut decât puţin timp pentru a pune pe hârtie câteva din gândurile şi cercetările sale. A fost un cărturar „...care a citit atât de mult şi a scris atât de puţin"[33]. Totuşi, lucrările sale, atâtea câte au fost, sunt adevărate capodopere pentru cultura românească din acea vreme, cu mult peste cele ale contemporanilor săi din Ţara Românească, şi dovedesc un ataşament profund pentru Italia şi civilizaţia ei.

Două au fost lucrările sale fundamentale. Prima de cartografie, o hartă a Ţării Româneşti, iar a doua de istorie, *Istoria Ţării Româneşti*. Nemulţumit de felul în care era reprezentată grafic Ţara Românească, el a alcătuit, probabil prin 1698-1699, o hartă a ei, destul de cuprinzătoare. Scrisă în greceşte, având mărimea 132 x 64 cm, ea a fost tipărită, nu întâmplător, la Padova, în anul 1700, de către Hrisant Nottara, arhimandrit al Patriarhiei din Ierusalim. Are un titlu foarte lung în care se precizează că a fost făcută de stolnic pentru documentarea medicului Ioan Comnen şi închinată domnului Constantin Brâncoveanu[34]. Harta indică hotarele ţării şi ale judeţelor, în număr de 17, oraşele şi târgurile, în număr de 23, reşedinţele mitropolitane şi episcopale, 526 de sate şi de 73 de mănăstiri. Pentru vremea ei, este cea mai bună hartă a Ţării Româneşti, un adevărat monument al genului[35], a fost folosită de mai mulţi învăţaţi contemporani şi reprodusă şi de Anton Maria del Chiaro, însă micşorată, în lucrarea sa *Istorie delle moderne rivoluzioni della Valacchia*, tipărită la Veneţia, în 1718.

Singura lucrare istorică rămasă de la Constantin Cantacuzino poartă următorul titlul: *Istoria Ţării Româneşti, întru care se coprinde numele ei cel dintâi, şi cine au fost lăcuitorii atunce, şi apoi cine a mai descălecat şi a stăpânit până în vremile de acum, cum s-au tras şi stă, pe scurt Istoria Ţării Româneşti*[36]. Pentru a cunoaşte concepţia istorică şi metoda de lucru a autorului, de mare importanţă este prezentarea introducerii, a Predosloviei lucrării[17]. Referindu-se la dificultăţile întâmpinate în adunarea materialului, stolnicul se dovedeşte a fi primul istoric român care ştie ce înseamnă critica textelor, folosirea cu discernământ a surselor. Pe tradiţia orală, susţine el, nu se poate pune bază; documentele interne aflate la boieri şi mănăstiri, pe care le-a cercetat, sunt prea sumare, iar letopiseţul ţării „... destul de scurt, întunecat şi fără orânduială iaste", căci „... acela ce l-au făcut den neştiinţă să vede să-l fie scris sau den negrijuire doar, căci atâta iaste de netocmit, de încurcat şi de scurt, cât mai

https://biblioteca-digitala.ro

multă turburare şi mirare dă celui ce ceteşte, decât a şti cevaşi adevăr dintr-însul"[38]. Pentru a acoperi golurile, foloseşte istorici străini, mai ales latini, greci, poloni, unguri[39]; aceştia povestesc însă doar unele aspecte ale istoriei noastre şi nu sunt pe deplin obiectivi. Autorul nu se mulţumeşte, prin urmare, să înşire tot felul de date găsite în diferite categorii de izvoare, ci încearcă mai întâi să stabilească valoarea şi credibilitatea fiecărei informaţii, confruntând ştirile descoperite. Metoda de prezentare este de a cita în cuprinsul naraţiunii autorii folosiţi, comparând afirmaţiile lor, lucrarea devenind astfel mai curând dezvoltarea unor probleme, decât o simplă relatare a evenimentelor. Sunt folosiţi astfel 26 de autori antici, medievali sau mai apropiaţi de epoca lui.

Aşa cum s-a păstrat, *Istoria Ţării Româneşti* cuprinde doar Predoslovia şi opt capitole, doar epoca veche a istoriei noastre, de la daci şi luptele lor cu romanii, până la aşezarea hunilor în Câmpia Panonică, în secolul V. Fireşte, intenţia autorului era de a scrie o istorie completă, care să meargă până în zilele lui. Pregătindu-se să scrie istoria unei singure provincii româneşti, el este însă conştient de originea comună şi unitatea tuturor românilor, idei pe care le subliniază cu vigoare. De fapt, ceea ce cunoaştem din lucrare reprezintă o istorie a tuturor românilor, o dezvoltare a problemei esenţiale privind originea latină şi continuitatea poporului român. Un alt merit incontestabil al acestei lucrări este acela că stolnicul plasează problema latinităţii romanilor într-un amplu cadru de istorie universală.

Interesul cel mai mare pentru stolnic din istoria universală, având în vedere subiectul pe care-l trata, îl reprezenta, evident, Imperiul roman şi istoria sa. La început el s-a gândit să facă doar o scurtă prezentare a Imperiului roman, folosindu-se de lucrările ce-i stăteau la dispoziţie: „Zice Ioann Şleidan (Sleidanus, istoric german, n.n.) în cârticeaoa ce istoreşte pe scurt. De patru monarhii ale lumii ce au fost, că romana monarhie şi putere (care au stătut mai mare, mai tare şi mai mult decât toate alalte) atâta numai n-au luat şi n-au supus ţări, câte n-au vrut şi atâtea i-au scăpat, la câte n-au vrut să meargă"[40]. Pentru cei care doreau să cunoască mai multe, stolnicul le recomandă să-i citească pe Titus Livius şi pe Flavio Biondo: „Însă cui iaste poftă, citească pe Tito Livie Padovanul, carele di-nceput ale romanilor şi foarte pe amănuntul scrie, şi pe Flavie Biond, unde istoreşte şi zice Triunfantis Rome, şi de acolo lesne poate cunoaşte fieştecarele câte împărăţie şi până în câtă putere au fost ajuns romanii. Şi aceasta iaste de crezut, pentru că şi biserica noastră de Octavie Avgust chesar, împăratul romanilor mărturiseşte, potrivind monarhia lui pre pământ, cum a lui Hristos, cela monarhind, mulţimea stăpânirii oamenilor s-au potolit [...]"[41].

Ceva mai departe însă stolnicul şi-a dat, probabil, seama că pentru a prezenta în adevărata ei semnificaţie cucerirea şi romanizarea Daciei, este necesar să facă o mică incursiune în istoria Imperiului roman. Astfel, el face o foarte scurtă istorie a acestuia, prima de acest fel din istoriografia noastră. Dacă prima istorie a Imperiului roman *scrisă în limba română* poate fi considerată

https://biblioteca-digitala.ro

aceea care apare în cronograful lui Moxa[42], dar ea este doar o simplă traducere şi, pe alocuri, o compilaţie, cea a stolnicului este prima scrisă de un român. Ea este sinteză în care, pe lângă indispensabilele fapte, apar şi puncte de vedere ale autorului, care dau culoare şi atractivitate lecturii. De aceea credem că merită osteneala de a o cita în întregime: „Acestea dară împărăţia socotind şi sfătuind, aceia mai timpuriu ei a o face decât alţii, la cale pusese să o facă, precum au făcut şi în vremile cele ce împăraţi monarhi încă la Roma nu era, ci numai aleasa boierime şi capetele cele mari otcârmuia împărăţia (carii au ţinut aşa după uciderea craiului lui Sexest Tarcfinie celui ce-i zicea şi Trufaşul, care au călcat şi casa Lucreţie romane cei cinstite şi înţelepte).

Multă mulţime de oi până la Iulie Chesar, fiind atuncea dar voevod oştilor romane Stipion African, acolo în Africa mergând, de unde şi numele-i African au rămas, şi biruind cu mare putere domniia şi tăriia carthoghenilor (ce înfloriia şi ia atunce cu multe bunătăţi), însă romanii den faţa pământului şi marea cetate aceia o au sfărâmat şi toată biruinţa lor o au risipit. Aşa Numanţii cetăţii marei şi frumoasei în Spania Ştipionu Emyliu, şi minunatului pe atunce Corinthului în Elada Mu(mmius) au făcut, den temelie sfărâmându-le şi risipindu-le, pentru că supuse fiind lor, iale să hicleniia şi ucidea pe romani. Şi altora ca acelora aşa au făcut, măcar că romanii acelea mai mult ca să dea groază şi spaimă vrăjmaşilor şi supuşilor lor celor neascultători le făcea; căci într-un alt chip acea împărăţie foarte au stătut direaptă şi milostivă şi era privighetoare în toate cele cuvincioase şi direpte, mai mult decât toate alalte monarhii şi stăpâniri câte au stătut în lume şi până astăzi stau, precum toate istoriile scriu de dânşii, pre larg arată. Afară, zic, după ce au venit samoderjeţii împăraţi, au mai bine tirani, cum le zic, că apoi ei apucând împărăţiia şi vrând fieştecarele a împărăţi cumu-i va fi voia, nu dupre cum legile şi obiceiurile lor era puse, atuncea, deci, unii dintr-înşii nu domni sau oameni să par că au fost, ci mai răi şi mai cruzi decât fiarăle cele nedumesticite şi mânioase şi decât aspidele şi vasiliscii cei otrăviţi şi veninaţi, cum au fost Cane Caligula, Domeţie, Neron, Domeţian, Diocliţian şi alţi ca şi ei mulţi. Şi nu numai la dânşii au fost ca aceia, ci şi la alte neamuri şi domnii, precum şi până astăzi unde şi unde nu lipsesc de a nu fi de acei cruzi tigri şi veninaţi balauri, stârpituri şi terata, fiind din neamul omenesc, iar nu rod omenesc"[43].

După ce face această scurtă istorie a Imperiului roman, care este, de fapt, o critică a monarhiilor absolute ce riscă să cadă în tiranie şi o laudă, nu putem spune a formei republicane de conducere, ci a conducerii aristrocratice, boiereşti, Constantin Cantacuzino trece la prezentarea cuceriri şi romanizării Daciei: „Aşa dară sculându-se Traian cu toată puterea-i, şi în mai înlăuntrurile ţării intrând, odată şi altă dată, mare şi tare războiu cu Decheval având, nu puţină vărsare de sânge dintr-amândoao părţile s-au făcut. În cea de apoi însă, Decheval, biruindu-se, au fugit [...]. Aşa deci Traian, supuind şi desăvârşit domolind toată Dachia şi socotind ca să o tocmească într-acelaş chip, de la

https://biblioteca-digitala.ro

care să nu mai aibă alte turburări, nici să le mai vie alte griji, au poruncit duprenjurele biruințelor sale de au adus romani lăcuitori, de i-au așezat aici și dintr-a sa oaste au lăsat, câți au trebuit de a-i lăsa, ca să se așeze aici, rămâind lăcuitori acestor țări, carii și până astăzi să trag, cum vom arăta, dintr-aceia"[44]. În continuare sunt spuse numeroase lucruri despre romanitatea românilor, continuitatea și unitatea lor pe întreg spațiul ce-l locuiesc, dar sunt făcute și destule mențiuni referitoare la istoria romană, mai ales din epoca târzie, de destrămare a imperiului.

Stolnicul crede că separarea imperiului în două, eveniment generat de mutarea capitalei de la Roma la Constantinopol în timpul lui Constantin cel Mare, a fost cauza primă și ultimă a prăbușirii lui: „Care aceasta iaste cea mai mare și mai întâi pricina stricăciunii și surpării monarhiei romanii, lăsându-se și smulgându-se den împărățiia de la Țarigard, care acolo scaunul Constandin cel Mare mutase de la vechea Romă, chiemându-l Noao Roma, și credință cu înnoite dogme decât biserica cea bătrână și adevărată a răsăritului și împărați osebi au început a-și numi, blogoslovindu-i sfinția sa papa și le-au dat și tituluși de ei a să zice și a să scrie împărații romanilor și pururea avguști. Iară împărații Țarigardului să se zică ai răsăritului împărați și ai grecilor"[45].

De asemenea este amintită amenințarea pe care hunii lui Atila au reprezentat-o pentru Italia: „... Atila, când veniia și spre Roma cu mare putere, dupe ce stricase și luase multe și alte locuri, și Italia, eșindu-i înainte departe de Roma, cu tot clirosul bisericii și cu toți cei bătrâni carii mai era atunce sfatul Romei, și-l ruga să nu-i calce, să nu-i strice și să nu-i piarză"[46].

Pentru Cantacuzino separarea și apoi destrămarea Imperiului roman a fost și una din cauzele pentru care Italia și-a pierdut unitatea, ea fiind împărțită într-o grămadă de state până în timpul vieții sale: „Că iată și astăzi într-acea Italie să află, nu o stăpânire numai, ci mai multe de șapte, opt, cu respublicele ce le zic, (adecăte otcârmuire de obște), cum iaste Veneția,Ghenova; și Florența au fost până într-o vreme, apoi o au supus unul dintru dânșii, nu prea de multă vreme, carele era mai bogat și mai cu rudenie, de-l chiema Cozma de Mediți și s-au făcut domnu singur stăpânitoriu, dându-i încă papa și tituluș, de-i zic ei acum *Gran Duca de Fiorenta*, dentr-al cărui neam tot unul dupe altul trăgându-se și până astăzi iaste domni"[47]. De asemenea, eruditul nostru istoric nu uita să sublinieze și importanța papalității, poate tocmai pentru că ea își avea sediul la Roma, orașul de unde au venit strămoșii românilor: „Însă peste toți care într-acea Italie cu stăpânire iaste papa, carele nu numai la ale bisericii și la clirici iaste mai mare și să amestecă, ci și la cele mirenești și la stăpâniri ca acelia multe crăiiașe ; și mai vârtos de când s-au despicat și s-au despărțit de biserica răsăritului și de pravoslavnicele dogme de atuncea, nu numai ca un patriarh, ci mai mare întru rânduiala țercovnicilor au priimit, ce și în biserica și în politica mireasca monarh să fie"[48].

https://biblioteca-digitala.ro

Opera stolnicului Constantin Cantacuzino, unanim apreciată de către cei mai de seamă istorici ai literaturii române, ca şi de către principalii săi exegeţi, ca un moment de vârf atins de cultura noastră la sfârşitul secolului XVII şi la începutul celui următor[49], a reprezentat în acelaşi timp şi un moment culminant al pătrunderii influenţei italiene în Ţara Românească şi al formării imaginii Italiei în cultura română. Prin prezenţa sa în Italia, prin studiile pe care le-a făcut la Padova, prin contactele permanente pe care le va întreţine cu lumea italiană şi cu personalităţii italiene[50], prin opera sa, redusă ca dimensiuni, dar mare ca profunzime şi valoare, Constantin Cantacuzino a fost unul dintre cei care şi-au adus o însemnată contribuţie la cunoaşterea Italiei şi a italienilor în spaţiul românesc, la formarea imaginii lor în cultura noastră.

Note

1. Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*. Redactori coordonatori Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Bucureşti, 1989, pp. 123-138.

2. Pentru sumele de bani depuse de Constantin Brâncoveanu la Zecca din Veneţia (în total 196.498 ducaţi şi 39 groşi vărsaţi prin agentul domnesc Niccolò Caragiani) a se vedea: Hurmuzaki, *Documente*, VI, Bucureşti, 1878, p. 140, doc. LXX; IX, 1, Bucureşti, 1897, p. 536, doc. DCLXXIII; C. Esarcu, *Documente istorice inedite descoperite în arhivele din Veneţia*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", II, 1883, pp. 145-176; C. Giurescu, N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1907, pp. XXXVIII-XXXIX; Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu şi a Cantacuzinilor*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii de Paul Cernovodeanu. Transcriere, traducere şi indici de Emil Lazea, Bucureşti, 1995, pp. 7, 19; Al. Doboşi, *Relaţiile comerciale ale Principatelor Române cu Veneţia*, Cluj, 1936, p. 34 şi urm.; idem, *Depozitele lui Constantin Brâncoveanu la „Banca di Venezia"*, Cluj, 1938, pp. 1-11; Constantin Bălan, *Aspecte economice din Ţara Românească în epoca brâncovenească*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, pp. 43-44.

3. Pentru rolul de punte de legătură culturală şi spirituală între Orient şi Occident îndeplinit de spaţiul românesc şi de cel sud-est european în general a se vedea lucrarea lui Victor Neumann *Tentaţia lui homo-europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală şi Sud-Est*, Bucureşti, 1991.

4. V. Vasiliu, *Constantin Brâncoveanu e il cattolicismo. Alcune notizie intorno alla sua politica religiosa*, în *Ephemeris daco-romana*, III, 1925, pp. 110-128.

5. A se vedea în acest sens Virgil Cândea, *Umanismul românesc*, în „Studii şi articole de istorie", XVII, Bucureşti, 1972, pp. 15-16, 21; idem, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, pp. 262-263, 264-265.

6. Domnitorii Constantin Mavrocordat, Grigore şi Alexandru Calimachi vorbeau limba italiană, limba care se vorbea şi la curtea lui Alexandru Ipsilanti, domnitorul care aduce arhitecţi din Italia şi un pictor de la Veneţia. La curtea lui Mihai Şuţu o trupă italiană de teatru, sosită în 1787, a dat reprezentaţii timp de mulţi ani, iar în biblioteca particulară a Marietei Cantacuzino, de dinainte de 1821, se aflau o traducere italiană din Fénelon, o antologie italiană etc. (Ovidiu Papadima, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, Bucureşti, 1975, p. 67). Sunt doar câteva exemple dintr-o listă ce ar putea fi mult mai lungă.

https://biblioteca-digitala.ro

7. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, vol. II, Bucureşti, 1905, pp. 49-54; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania*, Bucarest, 1916, pp. 18-25.
8. Cametul de studii al lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, în *Operele lui Constantin Cantacuzino*, publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1901, pp. 1-12; Mario Ruffini, *L'opera culturale di Venezia nell'Oriente Europeo nei secoli XVIe, XVIe e XVIIe*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series Philologica, fasciculus 2, 1963, p. 22; George Lăzărescu, *Prezenţe româneşti în Italia*, Bucureşi, 1995, pp. 28-37.
9. V. Papacostea, *La fondation de l'„Académie grecque" de Bucarest. Les origines de l'erreur de dotation et sa pénétration dans l'historiographie*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes", tome IV, no. 3-4, 1966, p. 434, n. 72; R. Theodorescu, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. I, Bucureşti, 1987, p. 65.
10. C. Tsourkas, *Gli scolari greci di Padova nel rinovamento culturale dell'Oriente ortodosso*, Padova, 1958; idem, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, ed. a II-a, Salonic, 1967.
11. Pentru legăturile culturale dintre spaţiul românesc şi cultura veneto-cretană a se vedea Daniel Barbu, *Şcoala veneto-cretană şi ilustraţia manuscriselor slave din ţările române în secolul al XVI-lea*, în „Revista de istorie şi teorie literară", XXXIX, nr. 3-4, pp. 403-408 şi idem, *Arta românească şi cultura veneto-cretană în secolul al XVII-lea*, în „Sud-Estul şi contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene", I, 1994, pp. 107-112.
12. N. Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928, pp. 45-46; Al. Marcu, *L'Italia nella storia dell'insegnamento*, în „Il Giornale di Politica e di Letteratura", IV, 1928, p. 720.
13. Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste româneşti. Istoric. Semnificaţii. Organizare*, Bucureşti, 1974.
14. C. Radu, *Apostilele lui Ion Neculai Mavrocordat pe o ediţie a operelor lui Niccolò Machiavelli*, în „Roma", VIII, 1928, no. 2, pp. 32-35; T. Sotirescu, *Apostilele domnitorului Nicolae Mavrocordat la o ediţie a operelor lui N. Machiavelli*, în *Prima sesiune ştiinţifică de bibliografie şi documentare*, Bucureşti, 1957, pp. 238-285.
15. R. Ortiz, *op.cit.*, pp. 38-39.
16. Pentru stilul arhitectonic brâncovenesc a se vedea Gheorghe Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, 1981, pp. 244-245; Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1982, p. 394; Gheorghe Sebestyén, *O pagină din istoria arhitecturii României. Renaşterea*, Bucureşti, 1987, p. 173.
17. Pentru erudiţia şi sprijinul umanist al stolnicului a se vedea, printre altele: R. Ortiz, N. Cartojan, *Un grande erudito romeno a Padova: 10 „Stolnic" Constantin Cantacuzino*, Bucarest, 1943, p. 93; I. Ionaşcu, *Din viaţa şi activitatea stolnicului Constantin Cantacuzino (1640-1716)*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 19, nr. 4, 1966, pp. 633-650; V. Cândea, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic-umanistul*, în *ibidem*, pp. 651-666 şi tom 20, nr. 1, 1967, pp. 45-61; Corneliu Dima Drăgan, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul*, Bucureşti, 1967, pp. 1-30; Lucia Rosetti, *Constantin Cantacuzino, studente romeno a Padova, în Quaderni per la storia dell' Università di Padova*, I, Padova, 1968, pp. 147-154; P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVII et XVIII siècles*, I, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome IX, no. 4, 1970, p. 684.
18. C. Dima-Drăgan, *Orizonturi umaniste în cultura românească din secolul al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 19, nr. 4, 1966, pp. 673-674, n. 11; idem, *Le stolnic Constantin Cantacuzène*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome X, no. 5, 1971, pp. 853-868.
19. N. Iorga, *O carte a lui Constantin Cantacuzino*, în „Revista istoria", tom 19, nr. 1-3, 1933, p. 16; V. Papacostea, Originile învăţământului superior în Ţara Românească, în „Studii. Revistă de istorie", tom 14, nr. 5, 1961, p. 1152.
20. C. Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român...*, pp. 230-231.

https://biblioteca-digitala.ro

21. Idem, *Le stolnic Constantin Cantacuzène*, p. 861.
22. Stolnicul însuşi povesteşte această călătorie cu lux de amănunte, dar noi vom sări peste acestea şi ne vom opri doar la ceea ce ni s-a părut esenţial: „...ieşit-am den Constantinopol zi Vineri, Gen. 18, [...], am purces călătorind, dar în corabiia căria era căpitan Bernard Martinenco, corabia osebiavând nume două: unul *Madona de Rozario*, altul *Corona aurea*. Această corabie este făcută de Veneţia. Iar otcârmuitorii ei sunt Franţozi, şi însăş căpitanul care mai sus este numit [...] şi, în noapte aceaia sculâdu-se, am vânit pân în prânzul mic, de am sosit la Veneţia, zi Marţu, Fev. 19 [...]". (*Carnetul de studii al lui Constantin Stolnicul Cantacuzino*, pp. 4-8).
23. *Ibidem*; V. Cândea, *Stolnicul între contemporani*, Bucureşti, 1971, p. 26.
24. *Carnetul de studii...*, p. 8.
25. L. Rosetti, *art. cit.*, p. 148.
26. *Quanto di più curioso, e vago hà potuto sacorrere Cornelio Magni nel primo biennio da essoconsumato in viaggi, e dimore per la Turchia...*, în Parma, 1679, pp. 431-433.
27. Hurmuzaki, *Documente*, XIV, 3, p. 47 şi XIII, p. 359.
28. C. Dima-Drăgan, Silvia Bacâru, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, călător prin Europa veacului XVII*, în „Ateneu", Bacău, 5, 1968, nr. 6 (47), p. 12.
29. *Carnetul de studii...*, p. 4.
30. C. Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste româneşti*, p. 40.
31. El a fost identificat pe pagina de titlu a lucrării *La filosofia morale derivata dall'alto fonde del grande Aristotele Stagirita, dal conte e cavalier Gran Croce D. Emmanuele Tesaure partitio Torinese*, Veneţia, MDCCIII (1703), sub forma *Di Constantino Cantacuzeno* (*Ibidem*, p. 43).
32. Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1973, p. 45.
33. V. Cândea, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic-umanistul*, p. 51.
34. Titlul complet în traducere românească este următorul: *Tabula geografică a prea înălţatei Domnii a Ungrovlahiei, împărţită în 17 judeţe, după descrierea şi forma foarte exactă pe care a făcut-o prea nobilul, prea învăţatul şi prea înţeleptul boier Stolnicul Constantin Cantacuzino pentru documentarea prea eminentului medic filosof Ioan Comnen. Acum pentru întâia oară tipărită cu litere greceşti şi închinată în chip respectuos prea înaltului şi prea piosului Domn şi Stăpânitor a toată Ungrovlahia, domnului Ioan Constantin Basaraba Voevod de către Hrisant presviterul şi arhimandritul apostolicului şi prea sfântului scaun patriarhicesc al Ierusalimului* (Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Revista Istorică Română", XIII, 1943, fasc. 1, p. 3).
35. *Ibidem*, p. 27; Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice şi cartografice*, Bucureşti 1978, pp. 171-174.
36. P. Cernovodeanu, *Préoccupation...*, I, p. 683; Lucian Boia, *Evoluţia istoriografiei române*, Bucureşti, 1976, p. 40.
37. Constantin Cantacuzino Stolnicul, *Istoria Ţării Rumâneşti*. Ediţie critică de Damaschin Mioc. Studiu introductiv de Damaschin Mioc şi Eugen Stănescu, Bucureşti, 1991, pp. 57-62.
38. *Ibidem*, p. 59.
39. Pentru izvoarele lui Constantin Cantacuzino a se vedea P. Cernovodeanu, *Préoccupations...*, I, p. 684.
40. Constantin Cantacuzino Stolnicul, *op.cit.*, p. 64.
41. *Ibidem*.
42. Despre Mihail Moxa (Moxalie) şi *Cronograful* său a se vedea, printre altele: Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Bucureşti, 1904, pp. 128-130; idem, *Istoria literaturii româneşti*, ed. a II-a, vol. I, Bucureşti, 1925, pp. 236-237; 310-311; Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a III-a, Sibiu, 1936, pp. 88-89; C. Nicolăescu-Plopşor, *Hronograful lui Moxa*, în „Oltenia", IV, 1943-1944, pp. 1-28; L. Predescu, *Mihail Moxa şi opera sa*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXVIII, 1960,

https://biblioteca-digitala.ro

nr. 9-10, pp. 905-918; Doru Mihăescu, *Cronograful lui Mihail Moxa*, I-II, în „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte" (Academia R.S.România), seria IV., tom III, 1981 (1983), pp. 209-238 și tom IV, 1982 (1984), pp. 165-191; Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediția critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihailă, București, 1989, pp. 120-142.

43. Constantin Cantacuzino Stolnicul, *op.cit.*, pp. 70-71.

44. *Ibidem*, pp. 71-72.

45. *Ibidem*, p. 105.

46. *Ibidem*, pp. 106-107.

47. *Ibidem*, p. 104.

48. *Ibidem*, p. 105.

49. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, tom I, București, 1969, p. 138; N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, p. 271; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, București, 1982, p. 33; Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria literaturii române*, I, *Perioada veche*, ed. a III-a, București, 1970, p. 312; V. Cândea, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic-umanistul*, pp. 60-61; I. Ionașcu, *art. cit.*, p. 650; George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, București, 1969, p. 226; C. Dima-Drăgan, *Orizonturi umaniste în cultura românească...*, pp. 668-669; idem, Livia Bacarău, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, București, 1971, p. 289; Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, p. 17; Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 302; Andrei Pippidi, *Istoria Țării Românești, autorul și data ei*, în „Revista de istorie", tom 42, nr. 12, 1989, pp. 1209-1224.

50. Poate cea mai marcantă personalitate italiană care a întreținut relații strânse cu stolnicul a fost contele Ferdinando Luigi Marsigli. Acesta a primit numeroase informații din partea lui Cantacuzino, informații cu caracter istoric și geografic, pe care le-a folosit la redactarea lucrării sale *Danubius pannonico moesicus*, publicată mai târziu, în 1727, la Amsterdam (N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, 1899, pp. 62-78; N. Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, pp. 33-35).

https://biblioteca-digitala.ro

PROPRIETĂȚI ALE LUI ŞERBAN VODĂ CANTACUZINO LA ISTANBUL

Conf. dr. Panait I. Panait

Către sfârşitul lunii aprilie1453 Constantinopolul intra în ultima parte a lungii lui agonii, prevestită de neaşteptata faptă a tânărului sultan Mehmed II de a purta peste stânca Gialatei, în Cornul de Aur, galerele militare. Actul final se va petrece la 2 mai acelaşi an, printr-un efort concentrat al asediatorilor de pe uscat şi ape căruia i se opuneau ostaşii cetăţii bosforene îmbărbătaţi de împăratul Constantin al XII-lea Dragasses şi de clopotele ce băteau în dungă ale tuturor lăcaşelor din Peninsula istorică în care Constantin cel Mare ridicase, cu peste 1100 ani în urmă, Noua Romă. O minoră neatenţie a bizantinilor a dus la pierderea controlului asupra a ceea ce se numea Kerkoporta[1], pe unde s-au revărsat, apoi, luptătorii anatolieni, lichidând prin biruinţa lor o structură politică, Imperiul bizantin, dar nu şi o societate cu temeinice trăsături definitorii. Când febra victoriei s-a ostoit, este cert în condiţii dramatice pentru învinşi padişahul a impus măsurile ce aveau să consfinţească biruinţa şi prin ea actul de definire a Imperiului Otoman şi pe continentul european. Se ştie că au fost însuşite avuţii de tot felul, au căzut numeroase victime, bisericile au devenit moschei, dar multe din practicile de curte imperială, mergând până la costum şi la organizare, s-au transferat învingătorilor. Anticul Bizanţ, devenit în secolul IV e.n. Constantinopol, a primit atunci numele de Islambol, oraşul plin de musulmani[2], Istanbul. Şi totuşi societatea metropolei de pe Bosfor şi Cornul de Aur păstra multe din familiile bizantine locale, cărora li se adăugaseră altele venite din insule. Printre acestea erau şi Cantacuzinii din rândul cărora se ridicase un distins general, devenit apoi controversat împărat, Ioan VI Cantacuzino, favorizant al stabilirii otomanilor la Tzympe, în peninsula Galliopoli pe la 1353-1354, sub comanda temerarului Soleiman paşa[3]. Dar marea familie Cantacuzino nu începea cu împăratul devenit călugăr la Athos, şi nu se termina cu el şi urmaşii lui direcţi. Era dintre familiile bizantine care au supravieţuit orgiei şi au prosperat până dincolo de mijlocul secolului al XVI-lea când pala mâniei sultanale s-a abătut asupra lui Mihail Cantacuzino Şaitanoglu în 1578[4], dislocându-i urmaşii în insule şi în Ţările Române. Rămânea pentru cei fugiţi aducerea aminte a casei lor de lângă Patriarhia constantinopolitană unde locuise Mihail Cantacuzino, administratorul salinelor de la Anchialos. Şi acolo marele bogătan grec avea un palat în care îl va ajunge sfârşitul, în ştreang[5].

Istanbulul secolelor XVI-XVII era structurat, precum marile oraşe ale epocii, pe cartiere, în care etnia ocupa un rol însemnat. Otomanii s-au stabilit, după

https://biblioteca-digitala.ro

1453, în Peninsulă în timp ce Galata şi Pera rămâneau gazde ale societăţii italice. Galata grupa evreimea în timp ce Fanarul devenea rezervat grecilor[6]. A fost cartierul care a păstrat tradiţionalele case bizantine etajate, din scânduri, dar cu turnuri şi balcoane sculptate. Tot în Fanar s-au menţinut cultului ortodox câteva biserici din rândul cărora făcea parte şi basilica Sfânta Maria Pammacaristos în care s-a refugiat Patriarhia scoasă de la Sf. Sofia.

A rămas în această zonă învecinată Cornului de Aur până către jumătatea secolului al XVII-lea când a fost nevoită să se refugieze în Fanar, biserica devenind Fethiye Çamii[7]. Abia pe la 1720 se va construi actuala catedrală patriarhală din Fanar. Biserica patriarhală şi cartierul grupat în juru-i s-au menţinut în tot timpul peregrinăriii ca punct nodal al păstrării moştenirii bizantine. Către această parte a capitalei otomane şi-au îndreptat atenţia şi Ţările Române ajunse în situaţia de a susţine la Istanbul sedii ale reprezentanţelor lor şi loc de adăpostire a diverselor categorii de emisari: tineri ostatici, trimişi oficiali, retraşi din tron dar şi spioni ş.a.[8]. Erau cunoscute sub numele de Bogdan Sarai şi Vlah Sarai, adevărate complexe arhitectonice alcătuite din case, biserică, acareturi, grădini ş.a. Mai întâi apare în actele scrise Bogdan Sarai fără a fi totuşi o certitudine asupra priorităţii sediului moldovean faţă de cel valah. Unele studii atribuie Bogdan Saraiul istanbuliot lui Ştefan cel Mare după 1496[9], altele se opresc la domnia lui Bogdan III, fiul şi succesorul marelui voievod sau chiar la domnia lui Petru Rareş. Argumentul cel mai pertinent pare a fi capitulaţia dintre Bogdan III şi sultanul Selim I din 1513 în care se stipulează dreptul moldovenilor de a întreţine o casă la Istanbul pentru capuchehaie şi o biserică[10]. Târziu, cronicarul Nicolae Costin consemna în Letopiseţul Ţării Moldovei, că cel care a obţinut acest drept a fost logofătul Ion Tăutu cu prilejul aducerii tributului suspendat de Ştefan cel Mare şi reluat de către Bogdan III[11]. Cum marele dregător a murit în 1511[12] înseamnă că favorul de a beneficia de o clădire proprie – Bogdan Sarai era dobândit anterior capitulaţiei din 1513, dacă şi datarea acesteia este corectă, şi cu mult înaintea anului 1516, cum se afirmă de către alţi istorici[13]. În ceea ce îl priveşte pe Petru Rareş acesta a fost găzduit în clădirea respectivă[14] aşa cum se vor perinda şi alţi ostatici moldoveni. Cert este faptul că într-un raport veneţian din 29 mai 1610 se vorbea de „casa veche din Constantinopol a domnilor Moldovei"[15]. Bogdan Saraiul se plasa în partea de vest a bisericii patriarhale, pe când „Casa Ţării Munteneşti"[16], cum numea Dimitrie Cantemir Vlah Saraiul, se ridica pe latura estică a catedralei ecumenice. Ca atare ambele rezidenţe româneşti se aflau pe extrema continentală a peninsulei istorice a Bizanţului.

Dacă aceasta era, în mare, situaţia clădirilor oficiale de care beneficiau Moldova şi Ţara Românească, în secolul al XVII-lea a sporit numărul palatelor istanbuliote intrate în interesul domnitorilor noştri. Urcarea în tron a familiilor Ghica, Duca şi chiar Cantacuzino prin acel Dumitraşco, şezător în scaunul Muşatin, în trei rânduri, plasate între noiembrie 1673 - iunie 1685, a îmbogăţit lotul caselor din Istanbul cuprinse în sferele de interese ale societăţii româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Unele dintre ele vor adăposti progeniturile sortite a purta coroana precum Grigore Ghica, altele vor găzdui, în etape de restriște și de așteptare, pe cei care, căzuți în dizgrație, nutreau șansa de a reveni în înaltele funcții. Se știe, de exemplu, că în decembrie 1695 padișahul poruncea scoaterea din domnie a lui Constantin Duca și retragerea lui imediată la Istanbul, precizându-se „să locuiești în casa tatălui tău [Gheorghe Duca, n.n.] sub protecția mea padișahală"[17]. La acea dată bătrânul Duca era răposat la Iehi de 12 ani, proprietățile istanbuliote fiindu-i totuși recunoscute pentru urmași. Am putea spune că Sublima Poartă nu a manifestat restricții privind proprietățile străinilor chiar în capitala Imperiului sau în alte părți. Este drept că actul de hainie atrăgea de la sine confiscarea acestor bunuri, considerate ca un gir al fidelității posesorilor lor. Domnitorii și chiar unii mari boieri români au beneficiat de această situație procurându-și case la Istanbul sau pe drumul ce unea Dunărea cu Edirne și Țarigrad. Așa s-au constituit proprietățile unor familii românești la Istanbul și în imediata apropiere: San Stefano, Curu-Çeşme, Arnăut Kioi, Tarabia, la Edirne, Arbănasi în apropierea orașului Târnovo – Bulgaria[18], unde și astăzi se păstrează casele Brâncovenilor și în alte părți. Ca atare, proprietăților deținute de familii locale intrate ulterior în contact cu societatea românească, li s-au adăugat, în secolele XVII-XVIII, casele cumpărate sau chiar zidite de către români. Actele vremii arată că era mult mai ușor de procurat posesiuni în Imperiul otoman decât în orașele de peste Carpați. O dovedește cu prisosință strădania lui Constantin Vodă Brâncoveanu de a intra în stăpânirea unor case din Brașovul vechi, în 1702, ce se adăugau celor din Schei pentru care mediaseră frații Teodor și David Corbea cu un an mai înainte, dezlegând ceea ce autoritățile locale brașovene „întunecat" scriseseră voievodului valah[19]. Practica dobândirii de case în capitala otomană o urmase cu mult înaintea lui Șerban Cantacuzino domnul Moldovei Vasile Lupu[20]. Și acesta beneficiase în cartierul Curu-Çeşme, aflat pe malul european al Bosforului, de un luxos edificiu, în care și-a petrecut ultima parte a vieții după eliberarea lui de la Yedikule[21]. Cartierul respectiv va concura practic cu opțiunea pentru Fanar manifestată de autoritățile domnești române. Curu-Çeşme va include, în afara proprietăților lui Vasile Lupu, și palatele lui Gh. Duca, Șerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, ale familiei Ipsilanti, casele în care a șezut Mihai Racoviță în surghiun, cele unde Alexandru Ghica adăpostea pe la 1740 pe patriarhul Neofit, persecutat atunci de marele vizir al Porții[22]. Din nefericire nu beneficiem de acte concludente privind datele și condițiile în care posesorii au intrat în drepturile lor. Aceeași carență se înregistrează și în privința posesiunilor Cantacuzino, mai corect spus ale lui Șerban Vodă la Istanbul. Sigur este faptul că domnul Țării Românești a stăpânit două proprietăți, vila din cartierul Curu-Çeşme și palatul din cartierul Fanar din dealul Sangiakdar lokusu. Sunt publicate listele cu cheltuielile făcute de arhitectul lui Șerban Cantacuzino „la strălucitul palat" de la Curu-Çeşme[23] și Istanbul Haiati în „Viața Stanbulului", document emis în 1690, intrat în câmpul de investigație a savantului H. Dj. Siruni[24] și mai recent a istoricului Tahsin Gemil[25].

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce priveşte prima proprietate, deşi documentele nu stabilesc o cronologie clară, vila era zidită de către Şerban Vodă, răspunzând cerinţelor oficiale şi celor ale familiei voievodale. Edificiul includea odăi domneşti, o sală mai mare către Constantinopol şi o alta spre Arnăutkioi, odaia Doamnei, cele ale fetelor din casă şi ale coconilor, alte încăperi. Faptul că apartamentul domnesc era pavat cu pietre ne face să presupunem că era o construcţie numai cu parter, eventual înălţat. În jur era grădina cea mică, închisă cu zid, lăsând să se presupună şi un parc mai extins. Pentru finisarea lucrării arhitectul justifica plata tâmplarilor şi caldarămgiilor cărora le achitase, în total, suma de 5.650 aspri, cifră modică în acea vreme. Documentul nu este datat, putându-se plasa în oricare din anii 1678-1688. El reprezintă momentul final al lucrărilor de care arhitectul a răspuns faţă de domnul Ţării Româneşti. Referindu-se la cartierul Curu-Çeşme, Dimitrie Cantemir îi tălmăceşte numele „stâncă seacă", precizând că „aici se poate vedea un palat foarte elegant care înainte de aceasta aparţinuse lui Şerban Cantacuzino, principelui Munteniei"[26]. Clădirea era plasată în vecinătatea palatului construit la rându-i de către Dimitrie Cantemir între cele două şederi ale sale în tronul Moldovei[27].

Cea de a doua proprietate a lui Şerban Cantacuzino la Istambul ridică de asemenea probleme atât în ceea ce înseamnă zidirea cât şi semnificaţia actului constructiv. Noua stăpânire cantacuzină se plasa în vecinătatea Patriarhiei constantinopolitane de atunci. Faptul acesta a stârnit diferite justificări, unii istorici văzând în iniţiativa lui Şerban Vodă o revigorare a prestanţei antecesorilor. Terenul respectiv se întindea în vecinătatea porţii Stegarului, în faţa căruia a căzut ultimul împărat bizantin. De aici ideea de premeditare din partea cantacuzinului român, mânat de ambiţia reînvierii prestigiului imperial.

Nici un document ştiut astăzi nu arată modul în care domnitorul de la Bucureşti intrase în posesia pieptişului de stâncă din Fanar pentru a-şi zidi palat. Cert este că Şerban Cantacuzino cunoştea Istanbulul cu mult timp înainte de a dobândi tronul Ţării Româneşti. Îşi făcuse instrucţia la Academia grecească din Fanar[28], avusese atâtea legături cu Vlah Saraiul şi mulţi dintre susţinătorii lui, în acele ultime luni ale anului 1678 erau locuitori ai cartierului flancat de Cornul de Aur şi de apele Mării Marmara. Când la 6 ianuarie 1679 sosea la Bucureşti ca domn, în pofida enormelor cheltuieli făcute de rivalul său Gh. Duca, Şerban îşi dovedise calităţile atât pe tărâm politic, cât şi arhitectonic, cultural. Construise deja la Mitropolie, la Sf. Gheorghe Nou, la Curtea domnească de la Bucureşti, la palatul de pe Podul Mogoşoaiei[29] în 1678 şi apoi va lucra marele han ce i-a purtat numele, început în 1683 şi continuată lucrarea până la dispariţia voievodului[30]. Dacă adăugăm acestora şi importanta ctitorie de la Cotroceni, precum şi alte biserici, rezultă că cea mai mare parte a deceniului de şedere în tron a fost consacrată ridicării de construcţii în ţară şi dincolo de hotarele ei[31]. Una din trăsăturile definitorii ale actului său de construcţie este iniţierea unor vaste ansambluri arhitectonice. Atât palatul bucureştean, cât şi Cotrocenii, Hanul

https://biblioteca-digitala.ro

de pe Ulița cea Mare, cărora le alăturăm zidirile din Fanar depășesc dimensiunile curente ale vremii. Deși bogat prin proprie strădanie, satele și moșiile lui răspândindu-se la un moment dat în opt județe, cele mal multe fiind în Prahova[32], sau prin deposedarea fraților săi, Șerban Vodă s-a aflat uneori depășit de cheltuielile cerute pe marile lui șantiere. Situația, cea mai concludentă se găsește la Hanul Șerban Vodă, unde după trei ani de lucru „partea dinspre crivăț" era încă neridicată. Este drept că vara anului 1683 a pus Țărilor Române obligații aparte, generate de marea expediție otomană asupra Vienei. Subliniem acest aspect pentru a încerca plasarea în timp a lucrărilor din Fanar. Marcel Romanescu afirmă că „zidirea a început imediat după noiembrie 1678[33]. Este greu de admis o asemenea dată ținând seama de amploarea construcțiilor în care noul domn era angajat în 1678-1679 când el ridica deodată casele noi de pe Podul Mogoșoaiei și mănăstirea Cotroceni a cărei cărămidă de fundație o pusese singur la 26 mai 1679[34]. Presupunem începerea șantierului istanbuliot după despresurarea Vienei, în cea de a doua parte a domniei lui Șerban Cantacuzino. Nu este exclus ca acest act să fi fost o încercare de liniștire a înalților dregători ai Sublimei Porți informați tot mai sigur de politica prohabsburgică a domnitorului valah[35]. Așa cum se prezintă astăzi construcția din Fanar ea depășea cerințele unui simplu oficiu diplomatic. Era mai degrabă un palat în genul celuia al lui Dimitrie Cantemir de la Ortaköy despre care va scrie „că e foarte elegant și totul respiră a frumusețe"[36]. Palatul lui Șerban Vodă se ridică pe partea înaltă a unei pante stâncoase destul de abrupte. Constructorii au modelat mai întâi terenul amenajându-l în terase. Scări de piatră fățuită permiteau legătura între aceste platforme, dintre care cea mai de jos era rezervată bisericii, păstrată și acum, și unui ochi de apă. Lipsit de turle, lăcașul are planul de sală, acoperișul în două pante – exonartex închis de ferestre mari. Vestigiile palatului se ridică pe terasele superioare, masivitatea lor fiind evidentă atât din interiorul curții, cât și din strada cu multe trepte tăiată ulterior din pământul cantacuzinesc[37]. Tehnica de construcție poartă amprenta locală. S-a zidit din blocuri de piatră așezate în șiruri separate cu unul sau două rânduri de cărămizi puternic arse. Este o cărămidă îngustă, roșie, mult asemănătoare cu aceea folosită și la alte construcții de epocă. Mortarul a fost bine pregătit păstrând cuiburi de var nestins și bucăți de cărămidă sau din olane. Nu toate zidurile aparțin aceleiași faze de construcție. Palatul central era orientat est-vest permițând vederea spre Tekfur-Sarai și spre apele Cornului de Aur, iar în cealaltă parte, spre Fanarul străbătut de ulițe înguste și întortochiate. Se puteau urmări de acolo minaretul de la Khora/Kariye Camii/ împins spre poarta Edirne și în partea opusă sulița adăugată deasupra bisericii Sf. Maria Pammakariskos rebotezată Fethlye Çamii, și mai departe moscheia padișahului Selim.

Ca și la Hanul din București și la palatul din Fanar nu s-a putut ajunge la finisarea lucrării. O neînțelegere ivită cu autoritățile otomane a condus la sistarea construcției, iar stingerea din viață a voievodului, în octombrie 1688, a pus capăt

https://biblioteca-digitala.ro

primei faze de edificare, pe parcursul căreia se cheltuise enorma sumă de 35.000 galbeni[39].

Dreptul de proprietate a lui Şerban Cantacuzino atât asupra vilei de la Curu-Çeşme, cât şi a palatului din Fanar rezultă clar din porunca sultanală emisă în mai 1690 pentru caimacanul Istanbulului Omer paşa şi către cadiul metropolei. Documentul este dat drept răspuns la cererea lui Constantin Vodă Brâncoveanu de a beneficia de cele două proprietăți ale unchiului şi înaintaşului său. Din textul respectiv rezultă că „în Istanbulul bine apărat, numitul Şerban voievod, care a murit pe când era voievodul Țării Româneşti, a posedat o casă înlăuntru de poarta Edirnei şi o vilă pe țărmul mării în Curu-Çeşme, către Rumeli Hisari. Casa şi vila de pe țărmul mării care au fost menționate au revenit prin moştenire legală (spune documentul, n.n.) fiului său şi fiicei sale (sic) şi soției sale. Cum aceştia au fugit la ghiaurii nemți şi s-au răzvrătit, menționata casă şi amintita vilă de pe țărmul mării au devenit [bunuri] ale miriei"[40]. Porunca sultanală, apreciind supuşenia şi credința Brâncoveanului, îi dăruia acestuia, ca recompensă, casa şi vila decedatului Şerban, scăzându-le din evidențele fiscului şi hotărând „înscrierea acestor averi în registrele corespunzătoare ca proprietate a sa personală"[41]. Cum s-a exercitat actul gospodăresc al lui Constantin Vodă Brâncoveanu asupra celor două ansambluri arhitectonice este mai greu de spus în acest stadiu. Din nefericire nici cronica oficială a lui Radu Greceanu[42] şi nici celelalte însemnări şi scrieri de epocă nu menționează nimic privind moştenirea „istanbuliotă preluată de nepotul primului Cantacuzin autohtonizat urcat în tron". Acestea aduc informații asupra altor probleme adiacente clădirilor de pe Bosfor şi din Fanar.

După cum s-a menționat, Țările Române au beneficiat de reprezentanțe oficiale permanente pe lângă Sublima Poartă numite capuchehaiele, adăpostite în Bogdan Sarai şi Vlah Sarai[43]. Constantin Brâncoveanu nu se mulțumeşte numai cu serviciile acestei instituții diplomatice şi practică metoda trimiterii unor înalți dregători fideli ai scopurilor sale pentru perioade mai lungi sau mai scurte. Misiunea lor era să susțină interesele țării şi pe cele ale domnitorului. Au fost angajați în aceste misiuni cei mai de seamă dintre marii boieri începând cu Constantin şi Mihai Cantacuzino, Bunea Grădişteanu, Toma Cantacuzino, Ianache Văcărescu, Iordache Crețulescu, Radu Dudescu, Constantin Ştirbei ş.a. De obicei plecau în misiune doi sau chiar mai mulți boieri, excepție făcând Ştefan Cantacuzino, Iordache Văcărescu şi desigur stolnicul şi velspătarul Mihai, care puteau reprezenta şi singuri domnia Țării Româneşti. Pe lângă aceşti mari dregători erau folosiți şi demnitari de rang inferior precum Drăghici Câmpineanul, vătaf de aprozi, Mândilă vel şetrar, Iorga vel sluger, Sterie căpitanul. Desigur emisarii nu mergeau singuri atât pentru activitatea politică pe care o purtau cât şi pentru traiul lor curent. Considerăm că pentru atari delegații ceruse voievodul în 1690 palatul din Fanar şi vila drept „adăpost pentru servitori", lăsând să se înțeleagă chiar şi pentru el. Nu va sta la Istanbul decât în tragicele luni ale captivității lui din 1714. A fost în schimb la Odriu, în 1703 şi atât. Până la

https://biblioteca-digitala.ro

zurbalâcul ulemalelor soldat cu detronarea sultanului Mustafa II şi urcarea în tron a fratelui său Ahmed III, Adrianopolul atrăsese curtea sultanului, ceea ce a creat mari nemulţumiri istanbulioţilor. Chiar şi în aceste condiţii Constantin Brâncoveanu îşi mâna emisarii săi la Istanbul ţinându-i, la rândul lor, sub supraveghere bănească şl politică. Aşa a apărut necazul cu cheltuielile neaşteptate făcute de Dumitraşcu Caramanlâu vel postelnic ajutat de marele clucer Vergo şi de vel Comisarul Bunea. De la fandoselile şi cheltuielile fără de rost s-a născut răceala între voievod şi Toma Cantacuzino suspendat pe neaşteptate din misiunea lui la Stanbul. În mod cert programul diplomatic al lui Constantin Brâncoveanu impunea spaţii cu mult mal mari decât vechiul Vlah Sarai.

La rândul ei şi familia văduvei doamne Maria nu se resemnase în privinţa moştenirii lăsată de Şerban Vodă în ţară şi în alte părţi. Din luna mai 1697 se cunoaşte o poruncă a sultanului Mustafa II către Antioh Cantemir, domn al Moldovei, împuternicit să comunice văduvei lui Şerban Vodă la Braşov că i s-a aprobat cererea de a se stabili la Istanbul cu copiii şi rudele ei şi „să li se restituie legal bunurile care fiind mai înainte în mâinile lor le-au fost luate cu forţa"[44]. Întrucât Maria Doamna nu s-a grăbit să „vină la Poarta fericirii pentru a se prosterna" nici prevederile de mai sus nu au fost transpuse în fapt. Vor trebui să mai treacă doi ani până la 9/19 mai 1699 când Casandra, una din cele patru fiice ale lui Şerban Cantacuzino, devine soţia lui Dimitrie Cantemir.

După nunta domnească petrecută la Iaşi şi o scurtă şedere în casele bătrâneşti cumpărate de la Ghiculeasca visterniceasa[45], tânăra familie a plecat la Istanbul unde învăţatul moldovean „s-a pus să-şi edifice o casă şi să studieze datinile şi uşurile ţării"[46]. Fără îndoială că este vorba de palatul din cartierul Ortaköy, ale cărui urme se văd şi azi la piciorul european al primului pod de peste Bosfor şi mai puţin probabil de moştenirea Cantacuzină din Fanar. În primii ani ai secolului al XVIII-lea Dimitrie Cantemir acuză o jenantă lipsă de bani. „Sunt chinuit într-una din griji casnice, sunt copleşit de nevoi domestice în particular şi oficial"[47], nota el în condiţiile în care Antioh pusese mâna pe moşiile din Fălciu, mezinului rămânându-i doar casele din Iaşi. Până la împăcarea cu Vodă Brâncoveanu în urma căreia va primi o subvenţie de 10 pungi pe an, adică 5000 de galbeni[48], resursele tinerei familii erau modeste.

În aceste condiţii ne întrebăm dacă proprietăţile lui Şerban Vodă au intrat sau nu în grija domnescului soţ al Casandrei. Părerile sunt împărţite, afirmă în marea sa sinteză românească din 1940 că palatul lui Cantemir „nu era decât continuarea celui al lui Cantacuzino"[49]. Marcel Romanescu precizează că palatul respectiv a fost stăpânit de Dimitrie Cantemir între 1705-1711 când s-au finalizat şi lucrările[50]. Marcu Beza plasează descrierea făcută de Cantemir Palatului de la Ortaköy în Fanar[51]. Noi înşine inspiraţi de marea placă de marmură cu medalionul domnului moldovean prinsă pe zidul străzii Sangiakdar lokusu am susţinut ca certă prezenţa lui Dimitrie Cantemir în palatul socrului său.[52] Este drept că în art. 15 al tratatului de la Luţk se prevedea că „proprietăţile şi palatele

https://biblioteca-digitala.ro

pe care el (Dimitrie Cantemir - n.n.) le are la Ţarigrad şi le lasă acolo pentru măria noastră ţarul, îi vor fi despăgubite de măria noastră Ţarul cu altele, la Moscova..."[53] Se foloseşte pluralul „palatele", dar într-o notă însoţitoare se fac referiri clare la casa „de pe malul mării" cu parc, grădină, anexe. Un alt izvor de epocă arată că purtându-şi amarul în refugiul impus de înfrângerea de la Stănileşti, Casadra Doamna se va stinge la 11 mai 1713, în Rusia, cu mare durere, căci, reţine eruditul N. Tindal, traducătorul Istoriei Imperiului Otoman, toate bunurile „atât ale sale cât şi ale bărbatului său au fost confiscate de către Poarta Otomană"[54]. Afirmaţia este generală putându-se referi la bunurile personale ale fiicel lui Şerban Vodă sau şi la cele eventual dobândite după 1700, respectiv, construcţiile din Fanar. Dar în cursul tratativelor purtate de Luca vistiernicul cu ruşii, înaintea semnării tratatului de la Luţk se ajunsese la înţelegerea „să aibă împăratul moschicesc a da lui Dumitraşco-Vodă două părechi de curţi în stoliţă şi moşii pentru moşiile din Moldova"[55]. Aceste două rânduri de case recompensau practic proprietăţile din Iaşi şi pe cele din cartierul Ortakőy, unde într-adevăr familia domnitoare din Moldova era pe deplin stăpână. Actul cel mal concludent rămâne cel din 6 iunie 1712 care consemnează însuşirea de către statul otoman „a bunurilor imobile şi mobile ale creştinului numit Cantemir oglu Dumitraşcu, fiul lui Cantemir, care fugise mai înainte de aceasta, pe când era voievodul Moldovei, fiscul a confiscat şi vila de pe malul mării situată în Ortakőy ca şi tot ceea ce se află în cadrul hotarului cunoscut aflat în acelaşi sat care se găseau în chiria menţionatului creştin"[56]. Fusese un edificiu construit de fratele marelui vizir Cerkes Mehmed paşa şi cumpărat de Dimitrie Cantemir cu 25.000 tl care va ajunge, după 1711, tot cu calitatea de vakâf, în posesia „ginerelui împărătesc, vizirului cu sufletul luminat, măritul Ali paşa"[57], viitorul călău al familiei Brâncovenilor. Abia atunci, în 1714, palatul cantacuzinesc din Fanar cade din nou în incidenţa măsurilor practicate în caz de hainie, rupându-se definitiv de starea de proprietate românească. Vor rămâne acolo importante documente şi cărţi provenite din fonduri mănăstireşti din Moldova şi Ţara Românească, închinate Sf. Mormânt[58]. Va deveni un vestigiu, acum trist, sufocat de bălării, ridicat de voievodul animat atât de noblețea antecesorlior bizantini[59] cât şi de calitatea de voievod român. Dimitrie Cantemir va avea cuvinte alese faţă de Şerban Vodă, descriindu-l ca „un principe generos din familia imperială a Cantacuzinilor şi plin de zel pentru religiunea creştină"[60]. În urma acestor ştiri, până la descoperirea altora, reiese că marele palat făcut de Şerban Cantacuzino în Fanar a rămas în folosinţa Ţării Româneşti, a lui Constantin Vodă Brâncoveanu, neputându-se adeveri prezenţa lui Dimitrie Cantemir şi a famillei sale în impunătoarea construcţie a socrului său de pe Cornul de Aur.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

* Comunicare prezentată la Colocviul româno-american cu tema *Cotrocenii în istorie*, Bucureşti, 15-17 iulie, 1993.

1. Steven Ruciman, *Căderea Constantinopolului*, 1453, Bucureşti, 1971, p. 154.
2. H.Dj. Siruni, *Le nom de la ville de Constantinopole dans les textes armeniens et turcs*, în „Studia et Acta Orientalia", III/ 1961-1962, p. 161-175. Încă din sec. X e.n. autori arabi folo-seau numele Istanbul, Enciclopedia Italiana, Roma, 1949, XI, voce: Constantinopol.
3. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, pp. 121-122.
4. Mihai Banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, Ed. Nicolae Iorga, 1902, p. 22.
5. Nicolae Iorga, *Despre Cantacuzini*, Bucureşşti, 1902, p. XXIX.
6. Louis Enault, *Constantinopole et la Turquie*, Paris, 1855, pp. 368-372.
7. H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană*, Bucureşti, 1941, p. 60.
8. Ioan. D. Condurachi, *Soli şi agenţi ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1920, pp. 68-69 şi Aurel H. Golimas, *Despre Capuchehaile Moldovei*, Iaşi, 1943, p. 99.
9. *Ibidem*, p. 26.
10. I. Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României, 1354-1920*, Bucureşti, 1975, p. 69.
11. Nicolae Costin, *Letopiseţe*, III, p. 152.
12. Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVI*, Bucureşti, 1968, p. 288.
13. Marcel Romanescu, *Monumente româneşti la Stanbul*, în „Boabe de grâu", iunie, 1932, p. 4.
14. H. Dj. Siruni, *op.cit.*, p. 60.
15. E. Hurmuzachi, *Documente*, IV/ 2, p. 308.
16. Dimitrie Cantemir, *Evenimentele Cantacuzinlior şi Brâncovenilor*, *Opere*, Bucureşti, Ed. G. Sion, 1878, V, p. 30.
17. Tahsin Gemil, *Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta Otomană* în „Documente turceşti, 1601-1712", Bucureşti, 1984, p. 434.
18. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1942, III/ 1.
19. Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969, p. 202.
20. Nicolae Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, Bucureşti, 1940, VII, p. 9.
21. Alexandru Ligor, *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1987, p. 153.
22. H. Dj. Siruni, *op.cit.*, p. 58, nota 73.
23. E. Hurmuzaki, Nicolae Iorga, *Documente*, XIV/1, pp. 261-262 şi Nicolae Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, Bucureşti, 1913, p. 30 în limba română şi pp. 84-85 în greacă.
24. H. Dj. Siruni, *op.cit.*, p. 58.
25. Tahsin Gemil, *op.cit.*, pp. 396-397.
26. Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, Ed. Hodosiu, 1878, IV, p. 561, nota 128.
27. Paul Cernovodeanu, *Le plan de Constantinopole par Démèter Cantemir*, R.E.S.-E.E., tom XXVII, 1989, 1-2, p. 46.
28. Alexandru Popescu, *Şerban Cantacuzino*, Bucureşti, 1978, p. 10.
29. Ştefan Ionescu, *Podul Mogoşoaiei*, Bucureşti, 1962, p. 41.
30. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985, p. 35.
31. Radu Şerban Ciobanu, *Oraşul Bucureşti în politica balcanică a lui Şerban Cantacuzino*, Bucureşti, IX, 1972, p. 132.
32. George Potra, *Averea lui Şerban Cantacuzino şi întemeierea Mănăstirii Cotroceni*, în RIR, IV, 1934, fasc. 1-4, pp. 3-8.

https://biblioteca-digitala.ro

33. *Marcel Romanescu*, *op.cit.*, p. 11.
34. Panait I. Panait, *Cercetări privind biserica mănăstirii Cotroceni din Bucureşti* în „Revista Monumentelor Istorice", an IXI, 1992, 1, p. 13.
35. Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *op.cit.*, p. 36.
36. Demetriu Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, Ed. Hodosiu, 1877, pp. 90, 145.
37. Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Prezenţe culturale româneşti*, Bucureşti, 1982.
38. Panait I. Panait, *La cumpăna continentelor*, Bucureşti, 1980, p. 90.
39. Ilie Minea, Despre *Dimitrie Cantemir, Omul, Scriitorul, Domnitorul*, Iaşi, 1926, p. 63, nota 3.
40. Tahsin Gemil, *op. cit.*, pag 397.
41. H. Dj. Siruni, *Domnii români*, pp. 59-60, nota 73.
42. Radu Greceanu, Istoria domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu Voievod, 1688-1714, Bucureşti, Editura Aurora Ilieş, 1970.
43. Dan Berindei, *Din începuturile diplomaţiei româneşti moderne*, Bucureşti, 1965, p. 17.
44. Tahsin Gemil, *op.cit.*, p. 443.
45. Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1982, p. 399.
46. Demetriu Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, 1876, p. 798.
47. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 46.
48. Ion Neculce, *op.cit.*, p. 456, (Banii s-au dat „pentru chiverniseala lui ca să se odihnească în Ţarigrad la casa lui cu paci").
49. Nicolae Iorga, *Histoire des Roumains*, VII, p. 9.
50. Marcel Romanescu, *op.cit.*, p. 10. Aceeaşi afirmaţie la Ilie Minea, *op.cit.*, p. 63, nota 3 în care se evocă sprijinul primit de Dimitrie Cantemir din partea lui Ali paşa.
51. Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, Bucureşti, Editura II, 1937, p. 92.
52. Panait I. Panait, *La cumpăna continentelor*, pag 94.
53. Tahsin Gemil, *Ştiri noi din Arhivele turceşti privitoare la Dimitrie Cantemir*, în Analele Inst. Ist. şi Arh. „A.D. Xenopol", Iaşi, X, 1973, p. 437, Vezi şi Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relaţiile Internaţionale ale României în documente (1368-1900)*, Bucureşti, 1971, pp. 198-202.
54. Viaţa lui Demetriu Cantemir, în *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, Ed. Hodosiu, 1878, IV, p. 801.
55. Ion Neculce, *op.cit.*, p. 528.
56. Tahsin Gemil, *op.cit.*, pp. 500-502.
57. Idem, *Ştiri noi*, p. 437; Franz Babinger, *Izvoarele turceşti ale lui Dimitrie Cantemir*, în „Arhiva Românească", tom VII, 1941, p. 1.
58. Paul Mihailovici, *Registrele actelor moldoveneşti din arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt*, în „Rev. Soc. Istorico-arheologice bisericeşti din Basarabia", XXIV/ 1934, Chişinău, pp. 5-56, Paul Mihail, *Alte acte româneşti de la Constantinopol (1578-1820)*, II, An. Inst. Ist. Arh. „A. Xenopol", Iaşi, IX, 1972, pp. 455-467.
59. Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, Bucureşti, 1971, p. 13.
60. Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, 1878, IV, pp. 506-507, nota 73.

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENȚE CANTACUZINE LA CURTEA VECHE DIN BUCUREŞTI*

Aristide Ştefănescu

Împământenită în țările noastre în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, familia Cantacuzinilor, a cărei origine se pierde în lumea bizantină a scoborâtorilor din împăratul Ioan Cantacuzenul[1], din veacurile XIII- XIV[2], s-a integrat curând în atmosfera şi structura socială medievală.

Încă de la început prin întinsele moşii prahovene de la Mărgineni, Măgureni şi celelalte s-au încadrat temeinic vechilor boieri ai țării. Prin căsătoria postelnicului Constantin Cantacuzino cu domnița Elina, fiica lui Radu Şerban Voevod (1601, 1602-1610; 1611) înrudirea Cantacuzinilor cu membrii dinastiei Basarabilor a consolidat poziția urmaşilor postelnicului. Aceleaşi condiții i-au angajat în marile îndatoriri ale Basarabilor, ca oameni politici, ctitori şi călăuzitori de neam, ziditori de lăcaşe şi de impunătoare reşedințe de familie. Aceasta i-a impus destul de curând pe o orbită gravitând în imediata apropiere a celei mai înalte demnități medievale, aceea a domniei. Implicarea în viața politică al cărei centru era oraşul Bucureşti i-a determinat pe Cantacuzini să caute cu predilecție dobândirea şi stăpânirea unui domeniu funciar în oraşul de pe Dâmbovița şi a numeroase case în acest oraş. Pe de altă parte, urmaşii Cantacuzinilor bizantini deveniți şi urmaşii Basarabilor, au împânzit oraşul Bucureşti şi împrejurimile cu mulțime de ctitorii bisericeşti care îi legitima în ochii autohtonilor drept autentici păstrători de străbune datini, integrându-i temeinic în autentica boierime locală. În secolele XVII-XVIII, ei dețineau la Bucureşti şi în împrejurimi, în întregime sau porțiuni din moşiile satelor: Afumați, Fundeni, Fundenii Doamnei, Cotroceni, Grozăveşti, Lupeşti[3].

Evident, Cantacuzinii au construit mult pe întreg cuprinsul țării, aducându-şi o strălucită contribuție la evoluția arhitecturii civile, urbane şi rurale, la evoluția arhitecturii aulice, şi nu în ultimul rând la impulsionarea şi evoluția arhitecturii religioase.

Mulțimii reşedințelor şi a bisericilor din oraşele şi satele Țării Româneşti şi dincolo de hotarele acesteia i se adaugă numeroase case, biserici şi ansambluri la Bucureşti.

Cantacuzinii au locuit şi au avut impunătoare clădiri pe terasa de pe malul drept al Dâmboviței, în apropierea bisericii Sfinții Apostoli. Acolo s-a născut Şerban Cantacuzino, viitorul domn (1634), în mahalaua Scorțarului şi a copilărit împreună cu cei 11 frați şi surori. Apropierea de biserica Sfinții Apostoli i-a făcut pe Cantacuzini enoriaşi şi ctitori ai refacerii lăcaşului[4].

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt rând de case cantacuzine a fost ridicat pe locuri cu grijă cumpărate[5] şi alăturate proprietăţilor anterioare din vechea mahala a Tabacilor[6]. S-ar cuveni spus că vatra iniţială în care se practica acest meşteşug era de-a lungul pârâiaşului iscat din coasta terasei Cercului Militar Naţional din zilele noastre, curgând către marele cot al Dâmboviţei pe undeva prin faţa Zlătarilor. Casele acestea, situate pe podul Mogoşoaiei[7] vis-à-vis de proprietăţile Grecenilor şi de locul pe care Maria, Doamna lui Şerban Cantacuzino voievod, a ctitorit şi una din cele mai frumoase biserici, numită biserica Doamnei.

Nu poate fi omis din enumerare ansamblul de la Cotroceni, cu biserica, casele egumeneşti, chiliile, turnul şi casele domneşti de pe nord, din care se păstrează porţiuni însemnate în ansamblul princiar refăcut în secolele XIX-XX.

În aceeaşi ordine, a simplei enumerări, amintim şi casele Cantacuzinilor de la capul dinspre Dâmboviţa al Podului Mogoşoaiei, acolo unde, pe locul bisericii de lemn ctitorite de Şerban Vodă Cantacuzino, Pârvu Cantacuzino Măgureanul a ridicat mai târziu biserica de zid a Măgureanului[8].

În prezentarea succintă a ctitoriilor cantacuzine de la Bucureşti, mai pot fi adăugate: ansamblul arhitectonic de la Colţea, realizat în anii 1700-1715 de către Mihai Cantacuzino[9] – bijuterie arhitectonică, biserica Fundenii Doamnei[10], datorată aceluiaşi mare spătar, târnosită la 1 mai 1699 şi biserica Sfântul Nicolae Şelari, ridicată mai întâi de Şerban, fiul lui Drăghici Cantacuzino împreună cu Iorgu Staroste şi Apostol Lazăr[11] pe la 1700.

Analiza monumentelor bucureştene ale Cantacuzinilor, subliniază vocaţia constructivă a acestui întreprinzător neam, predilecţia către marile ansambluri de construcţii cu multiple funcţiuni. Fiecare din ctitoriile lor, civile sau religioase ar comporta studii ample, mergând de la localizarea celor dispărute, relevarea vestigiilor identificate şi păstrate, până la valorificarea unor impresionante fonduri arhivistice. Nu ne propunem să facem acest lucru în momentul de faţă.

Ne stăruie în preocupări, de mai multă vreme, contribuţia cantacuzină la cel mai complex monument medieval bucureştean – Curtea Veche din Bucureşti[12].

Astăzi, după campanii arheologice succesive desfăşurate în anii 1976-1985 la care am fost părtaş, se poate identifica cu claritate ceea ce aparţine cetăţuii de cărămidă din secolul al XIV-lea, se poate distinge cu uşurinţă momentul constructiv al cetăţii lui Vlad Ţepeş din anii 1458-1459, identificăm cu precizie ceea ce a însemnat efortul constructiv de la mijlocul veacului al XVI-lea, atunci când Mircea Vodă Ciobanul (1545-1554; 1558-1559) a impus în peisajul bucureştean palatul domnesc. Ştim şi vedem porţiunile adăugate acestui palat de Alexandru II Mircea (1568-1577). S-au păstrat până la noi, în parte, bolţile adăugate pivniţelor în vremea lui Matei Basarab (1632-1654).

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi în prima parte a veacului următor, s-au succedat la intervale mici de timp, trei etape de extindere a reşedinţelor bucureştene, având ca rezultat momentul maximei înfloriri a palatului propriu-zis, de amplificare şi de maxim rafinament al clădirilor ocupate

https://biblioteca-digitala.ro

de domn, de instituțiile domniei şi de familia lui. Construcțiile acestei faze de înfrumusețare se datoresc unui grup de trei întreprinzători dintre anii 1677-1716, doi dintre ei fiind din neamul cantacuzinesc, iscusiți ziditori de ansambluri, ca mari dregători şi apoi voievozi, cel de-al treilea fiind rubedenia lor, Constantin Vodă Brâncoveanu.

Aici se înscriu construcțiile din vremea lui Gheorghe Duca Voievod (1674-1678), al căror ispravnic a fost Şerban Cantacuzino, viitorul domn, cele ale lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) şi cele din vremea şi din inițiativa lui Ştefan Cantacuzino Voievod (1714-1716).

Cele trei etape sunt suficient de bine cunoscute din descrierile cronicarilor şi ale călătorilor. Prin cercetările noastre[13], socotim că cea mai mare parte a construcțiilor palatului sau palatelor de la Curtea Veche a fost dezvelită aşa încât putem afirma că dispunem de toate elementele pentru ca să încercăm o identificare a ceea ce s-a construit fundamental sub oblăduirea celor doi voievozi Cantacuzini.

O realitate constant observată la Curtea Veche este aceea că din secolul al XIV-lea şi până în secolul al XVIII-lea, nucleul reşedinței a rămas acelaşi, adaosurile respectând principiul: cele mai vechi sunt mai apropiate nucleului inițial, cele mai noi sunt mai departe de acesta.

Reconstituim cu oarecare nedumerire, din înscrisul lui Paul de Alep, aspectul curții domneşti în 1656. El afirmă că Matei Basarab a dărâmat palatul foarte învechit, moştenit de la înaintaşi şi a rezidit reşedința pe care pelerinul sirian o găsea „elegantă, cu un aspect încântător şi mai frumos şi mai vesel decât curtea de la Târgovişte."[14] În teren s-a putut identifica situația reală, deformată evident de Paul de Alep. Matei Basarab n-a dărâmat în întregime vechile construcții. El a modificat, cu siguranță, sistemul de acoperire a pivnițelor, înlocuind vechile grinzi de stejar ce odihneau în locaşe de sprijin, de dimensiunile de 0,43 x 0,29 m. În loc a pus să se facă o rezistentă boltă din cărămidă, sprijinită din 5 în 5 metri pe arce dublouri de cărămidă, pornite din stâlpii de piatră şi cărămidă ai secolului al XVI-lea. Se păstra astfel nucleul vechiului palat, cu pivnițele cetății din secolul al XV-lea, precum şi compartimentarea acestora din secolul al XVI-lea pe sistemul a patru travee paralele.

De bună seamă, modificarea părții superioare a pivnițelor a implicat serioase transformări şi în parterul clădirii centrale. S-au adăugat şi câteva încăperi fără pivnițe, adosate zidurilor de est şi de vest. Lucrările au fost de bună calitate şi din material rezistent, permițându-i lui Grigore Ghica voievod (1660-1664; 1672-1674) să adauge pe colțul de nord-vest al palatului un paraclis cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul sau „Paraclisul despre Doamna", localizând astfel şi poziția apartamentelor doamnei în raport cu odăile ocupate de domnitor.

La reluarea bunelor raporturi între Grigore Ghica voievod în cea de-a doua domnie şi Cantacuzini, după sângerosul episod petrecut la 30 decembrie 1663, când a fost ucis postelnicul Constantin Cantacuzino[15] în trapeza mănăstirii

https://biblioteca-digitala.ro

Snagov, ispravnic la construcția palatului a fost numit logofătul Şerban Cantacuzino, viitorul domn.

Am insistat asupra acestei faze, deoarece ea reprezintă momentul în care zona construcțiilor inițiale a fost închisă, nici un alt adaos fundamental neproducându-se aici până în zilele noastre.

În cumplita „mare" a patimilor politice, la 1674, în tronul de la Bucureşti a fost numit Gheorghe Duca (1674-1678). Bătrân şi iubitor de bani, a ştiut să-i folosească pe Cantacuzini, mărindu-i şi încurajându-le spiritul de inițiativă. Astfel, logofătul Şerban Cantacuzino este ales ispravnic al lucrărilor de la curte, supraveghetor al noilor construcții ce se inițiau. Era vorba de o casă în curte, la ridicarea căreia voievodul n-a fost prezent, lipsind îndelung din pricina îndatoririlor sale militare, alături de oştirile Porții.

Isprăvnicia construcțiilor unor atât de importante clădiri (Mitropolia[16], complexul de la Sf. Gheorghe Nou, lucrările de la palat) implicau cunoştințe şi priceperi specializate.

Ne întrebăm dacă nu cumva Şerban Cantacuzino era unul din specialiştii vremii, unul din ceea ce azi numim inginer de construcții. Să mai adăugăm şi faptul că, întreprinzător, el adaugă caselor şi bisericii fratelui său de la Afumați, o manufactură de postav, iar în apropierea curții domneşti de la Bucureşti, ridică Hanul Şerban Vodă, unul din cele mai mari ale oraşului[17].

Se ştie că în 1678 lucrările de construcție erau gata, spre marea plăcere a Anastasiei, mai tânăra doamnă a lui Duca Vodă, sensibilizată se pare de zelul şi energia tânărului ispravnic. S-a vorbit chiar atunci de o mare apropiere între cei doi[18], petrecută sub ochii îngăduitori ai doamnei Dafina, mama Nastasiei[19].

Casa nouă[20], din curte, „palatul cuconilor" era o construcție din temelie. Paralel au fost efectuate meremeturile obişnuite şi amenajările curente din vechile spații. Despre aceste case avea să spună logofătul Şerban Cantacuzino: „Bune case pentru domn tânăr[21]". Foarte probabil, acestea erau construcțiile, pe care, văzându-le în 1678, călătorul maghiar Ovary Ianoş, menționa palatul principelui de la Bucureşti ca „impunător şi destul de strălucit"[22].

Una din majorele carențe ale informațiilor referitoare la Curtea Veche, este lipsa unei iconografii edificatoare. Şi de această dată a revenit arheologiei rolul de a identifica în păienjenişul zidăriilor de acolo, pe cele menționate în documente.

Judecate din acest unghi, zidăriile aflate în partea de nord a nucleului central, prefigurează existența unui corp de clădire, închizând o curte interioară în această parte (Str. Soarelui nr. 8).

Edificiul, paralel vechiului nucleu clădit, se poziționează în colțul de nord-vest al acestuia, la o distanță de 10 m de la zidul traveei de nord. S-a putut observa că, spre sud, dispunea de un pridvor deschis. Accesul la catul superior era posibil printr-o scară exterioară aflată la capătul vestic al pridvorului. Starea de conservare a vestigiilor n-a permis stabilirea numărului de camere din

https://biblioteca-digitala.ro

această construcție. Remarcăm însă dimensiunile lor mici (9 mp, 16-18 mp) deşi zidurile fragmentate au grosimi de 0,80 m, ce ne poartă cu gândul spre o clădire cu cel puțin parter şi un cat. Casa aceasta nu dispunea de pivnițe. Un culoar făcea legătura între vechiul palat şi cel nou, separate de curtea interioară din fața paraclisului.

Nu cunoaştem natura stâlpilor pridvorului, dar putem considera că la o clădire cu astfel de ziduri şi fundații, aceştia puteau fi din piatră.

Pridvorul se deschidea spre o curte interioară – grădină, o parte din marea grădină a curții aflată spre nord de vechiul nucleu construit, străbătută de un izvor al cărui jgheab de cărămidă îi asigura libera curgere şi în secolul al XIX-lea, aşa cum au relevat-o descoperirile din subsolul cramei domneşti. Mai spre est, grădina era străbătută de conducte de apă, cu olane, de aducțiune, probabil din zona Zlătarilor.

Aşa cum o relevă descoperirile arheologice, palatul ridicat în vremea lui Gheorghe Duca a avut o existență efemeră. La începutul secolului al XVIII-lea, un incendiu marcat printr-o dungă groasă de arsură şi bârne carbonizate a scos din funcțiune eleganta clădire înainte de a putea fi evacuate frumoasele piese din vesela cuhniilor domneşti, cuprinzând vase din producția unor valoroase ateliere otomane dar şi locale. Este probabil că aceste case au căzut victimă incendiului din august 1712, menționat de Radu Greceanu[23].

Ca domn, Şerban Cantacuzino (1678-1688) şi-a împărțit timpul între palatul de la Curtea Veche unde erau adăpostite instituțiile tradiționale şi casele familiei sale pe care le-a adus la nivelul adevăratelor reşedințe domneşti. La Curtea Veche au continuat lucrări începute în vremea isprăvniciei de natură să reliefeze cu pregnanță continuitatea bizantino-bosforană la curtea de la Bucureşti.

Între corpul edificat în secolul al XVI-lea, datorat lui Mircea Ciobanul şi corpul adăugat de Alexandru II Mircea, Şerban Cantacuzino a prefăcut totul, amenajând o cameră cu lunete de 72 mp (9 m x 8 m), devenită spătăria cu stele. În tencuiala crudă a acestor încăperi, pe zidul dinspre sala tronului, meşterii au imprimat sigilii inelare, poligonale, cu decor şi înscrisuri în maniera sfârşitului de veac XVII. În ziua morții voievodului, la 28 octombrie 1688, „boierii cei mari şi al doilea, care se întâmplase în Bucureşti, s-au strâns toți în spătăria cea mică, nouă, care-i zic cu stealile", pentru a se consulta asupra succesorului.

Se poate spune că în deceniul lui Şerban Voievod, axa de extindere a fost spre est, în spațiul dintre vechiul nucleu şi aliniamentul corpului clădit de Alexandru II Mircea. Impresionează nu atât proporțiile cât, mai ales, finisajele pline de fast. Stele mari de aur împodobeau sălile şi iatacurile. Printre elementele decorative, cercetarea arheologică a relevat cahlele cu motive florale, cu scene urbane şi vulturi.

În acest palat se va fi petrecut nunta domniței Smaranda cu Grigore Băleanu, chezăşuind stingerea unei duşmănii de câteva decenii. Pe aici îşi va fi purtat paşii Dimitrie Cantemir, viitorul ginere al voievodului muntean. La curte, dascăli

https://biblioteca-digitala.ro

invitați de voievod, prețuind erudiția stolnicului, aduceau lumina învățăturii istoriei, limbilor străine, filozofiei, pentru fiii nobililor valahi, ca să nu vorbim prea mult de rolul său în întemeierea Academiei Domneşti de la Sfântul Sava[25].

Cel de-al doilea Cantacuzin a cărui operă constructivă de la Curtea Veche ne propunem să o identificăm astăzi, este Ştefan Cantacuzino (1714-1716). În ciuda sprijinului întregii familii şi cu deosebire al tatălui său, stolnicul Constantin Cantacuzino, acesta nu s-a putut menține în scaunul domniei decât aproape doi ani. A fost un interval care putea trece neobservat, dacă spiritul gospodăresc cantacuzin nu ar fi încercat să depăşească vitregia vremilor şi mulțimea problemelor familiei sale.

Cu siguranță cele petrecute la 24 martie 1714, când în odăile palatului voievozilor de la Bucureşti s-a întâmplat să fie doi domni de-o dată, primul acoperit de năframa neagră a mazilirii, celălalt plin de speranțele deşarte ale măririi, nu se mai întâlniseră anterior.

Timp de câteva zile, în palatul de la Curtea Veche au trăit sub acelaşi acoperiş doi domni, unul prizonier în casa pe care o adusese la maximă înflorire (C. Brâncoveanu), celălalt (Ştefan Cantacuzino) trăindu-şi primele ceasuri de mărire şi orgoliu.

Acest sinistru moment n-ar fi putut fi şters în scurta domnie a lui Ştefan Cantacuzino. Cu deosebire, Doamna Păuna, căreia gândul sângerosului măcel al Brâncovenilor de la Istanbul i-a agravat boala de nervi de care suferea, de mai mult timp, a simțit permanent disconfortul locuirii în palatul domnesc, scena terifiantei prăbuşiri a neamului Brâncovenesc. Apoi jefuirea palatelor brâncoveneşti de către oştenii însoțitori ai lui Mustafa Aga, în căutarea fabuloaselor comori ale „prințului aurului", s-a încheiat cu jefuirea palatului de la Curtea Veche, de unde vor fi încărcat care cu bogată pradă.

Rămas alături de familia sa, Ştefan Vodă Cantacuzino a trecut la transpunerea în operă a unor importante lucrări la curtea domnească. Lucrările s-au lansat cu energie în 1715.

Simultan sunt reluate lucrările începute de marele vornic Şerban Drăghici Cantacuzino încă din 1684 la mănăstirea „Dintr-un lemn" şi accelerate refacerile de la biserica Sfinții Apostoli din Bucureşti, unde pe pereții interiori a fost aşternută pictură nouă, iar deasupra intrării s-a aşezat pisanie dăltuită în piatră, amintind mai vechile etape.

O importantă danie trebuie să fi fost făcută de voievod mănăstirii în construcție a lui Antim Ivireanu, motiv pentru care pomelnicul din 1746-1758 îl menționează printre marii binefăcători ai aşezământului[26].

La Curtea Veche, activitatea constructivă a voievodului s-a manifestat în două sectoare:

a) Biserica domnească,

b) Palatul Doamnei.

Pisania[27] dăltuită în piatră frumos decorată, de la intrarea în biserică, exprimă cu claritate lucrările intreprinse. Amintind hramul bisericii „BI<a>goveştenia

https://biblioteca-digitala.ro

preaslăvitei Născătoarii de D<u>mn<e>zeu şi pururea Fecioarii Mariei", Ştefan Cantacuzino reţine că lăcaşul a fost zidit din temelii de Mircea Vodă Ciobanul, lucrările fiind încheiate de fiii săi Petru cel Tânăr, Radu şi Mircea.

La rândul său, Ştefan Cantacuzino voievod „...au deschisu uşa, fiind fost foarte strâmtă, făcând-o de piatră precum se vede şi o au înfrumuseţat atât pe-dinlăuntru cu frumoase icoane şi podoabe, cât şi pe dinafară, precum se vede, întru slava marelui şi atotţiitorului Dumnezeu şi întru pomenirea a lui, a părinţilor şi a moşilor lui, săvârşindu-se de lucrulu ei la leat 7223 (1715) august 2011[28]. Noua înfăţişare a bisericii, cu ancadramentul intrării şi pisania încastrată în 1715 de Ştefan Cantacuzino, de profundă inspiraţie stilistică Cantacuzino-Brâncovenească, este socotită astăzi, imagine tipică a stilului acestui moment[29].

Din pictura aşternută pe pereţii bisericii în 1715, se mai păstrează eşantioane disparate, în nişele din stânga şi din dreapta intrării[30]. Mai multe fragmente mărunte de frescă au fost semnalate cu prilejul săpăturilor efectuate în timpul restaurării[31] din 1935, dar şi în cuprinsul săpăturilor arheologice din 1953-1954[32].

Complexului de clădiri al curţii domneşti de la Bucureşti, în afara lucrărilor curente, Ştefan Cantacuzino i-a adăugat încă un corp ridicat din temelii.

Anton Maria del Chiaro Fiorentino[33], secretarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care cunoştea direct situaţia, a descris astfel reşedinţa domnească: „Palatul principelui (cu totul de piatră şi cu scara principală din marmură) este destul de mare. Sălile lui mari sunt boltite şi la prima dintre ele era în mijloc un rând de coloane, dar destul de scunde. Sala a doua serveşte pentru adunarea Divanului (adică pentru judecăţi), unde se mai fac şi banchete în zile solemne; altele sunt săli sau camere de audienţă, de unde intri apoi în iatacul domnului şi de-aici în cămările doamnei, care în realitate sunt numai două şi o cămăruţă (aceasta ar putea fi partea oficială, de reprezentare, moştenită de la domnii anteriori), până când domnul Ştefan Cantacuzino puse să se zidească în timp de câteva luni un frumos şi mic palat cu opt odăi, ocupând pentru acest edificiu un colţ de grădină. Această grădină, la drept vorbind, e foarte frumoasă, de formă pătrată şi desenată după bunul gust italian; în mijlocul ei, domnul Constantin Brâncoveanu a pus să se ridice un foişor frumos, spre a lua masa acolo şi a se odihni după masă, în timpul verii, în parfumul feluritelor flori plantate de jur împrejur"[34].

Informaţia oferită de rafinatul florentin este fără îndoială exactă. Şi pe el îl va fi frapat faptul că dacă până atunci toate strălucitele doamne ale voievozilor Ţării Româneşti, ca şi soţiie sultanilor, beneficiau de numai două sau trei încăperi, de această dată, Doamna Păuna, născută în familia Grecenilor, dispunea de un veritabil palat.

Informaţia lui del Chiaro cuprindea suficiente elemente de localizare, la vremea lui, în raport cu grădina. Este însă cu mult mai greu de identificat în teren, acum, când grădina, nu numai că a dispărut, dar nici măcar tradiţia ei nu a mai rămas.

https://biblioteca-digitala.ro

Se adaugă, în zona probabilă grădinei şi deschiderea unei străzi, str. Soarelui, în secolul al XIX-lea când s-au construit şi cele mai multe din prăvăliile ce au acoperit vestigiile curții.

Şi totuşi, spre nord, la o distanță de circa 50 de metri de nucleul palatului vechi, dincolo de vestigiile identificate de noi ca fiind „palatul coconilor", ridicat în vremea lui Gheorghe Duca, în str. Soarelui nr. 2 a fost sesizată o construcție asemănătoare descrierii Palatului Doamnei Păuna. Şi în tradiția locului, acest corp de casă este mai vechi decât toate cele care îl înconjoară.

Clădirea are o formă relativ dreptunghiulară, cuprinzând opt odăi şi un salon central de dimensiuni mai mari. Până în zilele noastre s-a păstrat, cu numeroase intervenții (închideri de goluri de ferestre, deschideri de alte goluri, porțiuni rezidite etc.) pe o înălțime corespunzătoare unui parter şi etaj, măsurând circa 33 m pe axa est-vest şi 15 m pe axa nord-sud.

Prima intervenție asupra frumosului palat s-a petrecut la numai patru ani după construcție, în februarie 1719, când distrugerile au putut fi cu uşurință înlăturate[35]. Intervențiile ulterioare şi integrarea clădirii în urbanismul secolului al XIX-lea i-au modificat simțitor fațadele, decorația interioară şi exterioară, intrările, scările pe care le bănuiam exterioare. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clădirii i-a fost adosată o aripă, racordată celebrului Hotel Fieschi din str. Şelari, integrându-se unei clădiri mergând de la o stradă la alta, pe o lungime de 50,5 m.

Sondajele arhitectonice practicate cu ocazia restaurării[36] din anii 1979-1980, restrânse ca amploare, au scos la iveală un nivel de construcție corespunzător secolelor XVII-XVIII. La partea superioară a acestuia se înscrie şi nivelul reprezentând momentul construcției edificiului în discuție. În strat, ceramica observată, de factură îngrijită, acoperită cu smalț verzui, constituind principalul element de datare, se încadrează ceramicii specifice începutului de veac XVIII.

Având exact aceeaşi planimetrie, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, atunci când Constantin Hangerli (1797-1799) a scos la mezat teritoriul curții şi ruinele fostului palat, pe acest loc figura o clădire aparținând vechiului ansamblu[31], menționată distinct în planul de parcelare.

Este greu de stabilit acum care a fost şi cum arăta fațada principală a construcției, dar este de crezut că încăperile dinspre sud constituiau spațiile de locuit, mai luminoase şi adăpostite, iar cele dinspre nord, mai puțin spațioase erau holuri de acces. În plan, acest palat se înscrie dincolo de vestigiile „palatului coconilor" din vremea lui Gheorghe Duca Voievod, la ridicarea căruia stăruise Şerban Vodă Cantacuzino. De remarcat este şi faptul că nivelul de călcare în momentul construcției clădirii atribuite Palatului Doamnei Păuna este cu 25-48 cm mai sus decât nivelul pe care călcau constructorii „palatului coconilor" din vremea lui Duca. Acesta este un argument arheologic demn de luat în seamă, demonstrând o diferență în timp între cele două clădiri, stabilind anterioritatea uneia din construcții în raport cu cealaltă.

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de celelalte ctitorii cantacuzine, şi Curtea Veche din Bucureşti a cunoscut timp de aproape patru decenii interesul şi iniţiativa gospodărească a membrilor acestei familii. În acest interval, în trei etape s-au adăugat corpuri şi case noi, implicându-se în imaginea de ansamblu a curţii domneşti de la Bucureşti.

Intervalul de patru decenii a fost scurt. Analiza materialului de construcţie şi a tehnicii de lucru nu face decât să ne convingă de apartenenţa lucrărilor efectuate meşterilor acestui interval, poate, de fiecare dată, aceiaşi sau, în orice caz, apropiaţi în timp. Sunt evidente asemănări. S-a folosit acelaşi material – cărămida. Ea are aproximativ aceleaşi dimensiuni. Mortarul este aşternut în aceeaşi manieră. Poate doar în analiza chimică să se distingă unele deosebiri. La examinare, cu posibilităţile arheologului, menţionăm că mortarul folosit în cazul ultimei etape (Palatul Doamnei Păuna) conţine pigmenţi de cărbune. Se poate reţine şi mai neglijenta repartiţie a liantului pe suprafaţa cărămizilor, datorată grabei cu care s-au desfăşurat lucrările.

Din cele trei etape menţionate, două sunt de atribuit lui Şerban Vodă Cantacuzino şi lui Ştefan Cantacuzino voievod. Ei au sporit zestrea locativă a Curţii Vechi, cu clădiri ridicate din fundaţii şi până la acoperiş, aşezate alături de ceea ce au moştenit şi au folosit, amenajând în condiţii de maxim rafinament, din corpul vechiului palat de reprezentare de la Bucureşti.

Se poate distinge cu claritate predilecţia Cantacuzinilor către ansamblurile monumentale, către complexele de clădiri după model bizantino-bosforan, filtrat de rafinamentul cult al Cantacuzinilor, buni cunoscători ai civilizaţiei Europei meridionale şi de vest.

Se reflectă însă şi dorinţa retragerii în universul intim pe care nu-l putem concepe fără decoraţia specifică şi cu deosebire fără podoabele mobile din interior. Din toate acestea, până la noi, pe zidăriile atribuite Palatului Doamnei Păuna[38], s-au păstrat doar fragmente ale unui decor floral acoperit cu roşu şi galben[39], culorile preferate.

O concluzie finală ce se impune este aceea a participării cantacuzine la momentul maximei înfloriri a ansamblului de monumente de la curtea domnească din Bucureşti. Din complex, Palatul Doamnei înscria ultimul moment de construcţie şi extindere a nucleului palatului de reşedinţă după care au urmat rapida degradare şi, cu toate eforturile, părăsirea curţii domneşti celei vechi, din centrul târgului.

Note

* Comunicare la Colocviul *Cotrocenii în istorie*, Muzeul Naţional Cotroceni, 14-16 iulie, 1994.

1. Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Istoria delle moderni rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, pp. 123-124.

2. Genealogia întocmită de Alexandru Ioan Cantacuzino, în coordonarea lui Jean Michel Cantacuzène, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Panait I. Panait, *Cercetări privind biserica mănăstirii Cotroceni din Bucureşti*, în „Revista monumentelor istorice", 1992.
4. Alexandru Elian şi colaboratori, *Inscripţiile medievale ale României, I, Oraşul Bucureşti*, Ed. Academiei, 1965, pp. 369-370; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul Bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1961, pp. 67-69.
5. George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1961, pp. 108-109.
6. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 80.
7. Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 76.
8. George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, 1935, p. 33; Panait I. Panait, *Însemnări arheologice pe şantierele de construcţii din Bucureşti II, Calea Victoriei*, în MIM, 7, MIMB, 1969, pp. 31-32.
9. Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, pp. 182-188.
10. Idem, p. 211.
11. Idem, p. 292.
12. Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, *Muzeul Curtea Veche Palatul Voievodal*, MIMB, 1973, pp. 1-21.
13. Colectivul arheologic a fost constituit din: Panait I. Panait şi Aristide Ştefănescu.
14. Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, p. 49.
15. Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op.cit.*, p. 124.
16. Alexandru Elian şi colectiv, *op.cit.*, p. 307.
17. Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op.cit.*, p. 13; Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, pp. 116-118.
18. Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *Curtea Veche din Bucureşti*, Bucureşti, 1974, pp. 41-43; Neculai Şandru, *Vulturul Cantacuzin*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1975, pp. 29-30.
19. Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *op.cit.*, pp. 41-43.
20. Genealogia Cantacuzinilor, p. 210; conform Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 31.
21. Nicolae Costin, *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, pp. 17-19.
22. Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 31.
23. Radu Greceanu, *Viaţa lui Constantin Brâncoveanu*, în „Cronicari munteni", ed. Grecescu, p. 232, conform Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 33.
24. Popescu Lumină, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, 1935, p. 42.
25. George Ioan Lahovari, *Marele dicţionar geografic al României*, I, Bucureşti, 1898, p. 730.
26. Alexandru Elian şi colaboratori, *op.cit.*, p. 202.
27. Idem, p. 245.
28. *Ibidem*.
29. Dinu V. Rosetti, *Curtea Veche*, în „Bucureştii de odinioară", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, pp. 150-165.
30. Grigore Ionescu, *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic*, 1938, p. 175; Dan Berindei, Sebastian Bonifaciu, *Bucureşti. Ghid turistic*, Ed. Sport Turism, 1978, p. 32.
31. Restaurare efectuată după planurile arh. Horia Teodoru.
32. Dinu V. Rosetti, *op.cit.* , pp. 147-165.
33. Anton Maria del Chiaro, *op. cit.*, pp. 12-13.
34. Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *op.cit.*, p. 83.
35. Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *op.cit.*, p. 62.
36. Proiectul de restaurare a fost întocmit de arh. Nicolae Pruncu, 1980, problemele restaurării acestei construcţii au fost readuse în actualitate în cadrul unui proiect de diplomă elaborat de arh. Cristina Woinaroschi, iulie, 1994.
37. Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, p. 149.
38. Suntem informaţi că în aceste zile o amplă cercetare de arhitectură şi o nouă încercare de restaurare a fost iniţiată de stud. arh. Cristina Woinaroschi.
39. Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro

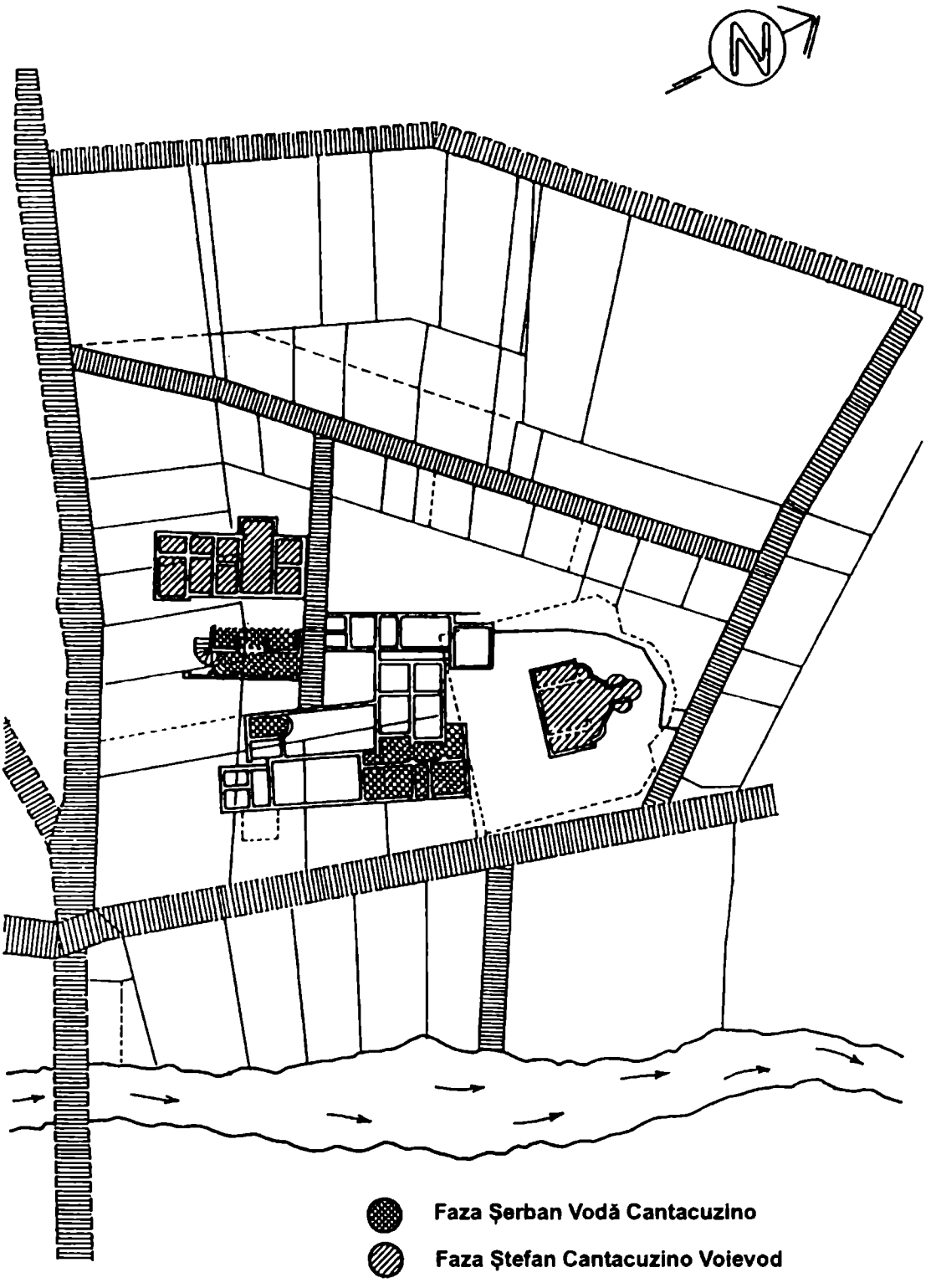

PLANUL CONSTRUCŢIILOR CURŢII DOMNEŞTI
la sfârsitul secolului XVIII

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

Cotroceni – ctitorie şi reşedință domnească (mănăstirea, proprietăți, domnitori)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TESTAMENTUL MORAL AL CTITORULUI COTROCENILOR

Benonia Jităreanu

Epoca şi personalitatea lui Şerban Cantacuzino sunt în general bine cunoscute. Mai puțin studiată este însă cea mai importantă ctitorie a sa – Mănăstirea Cotroceni – şi în mod deosebit unele aspecte privind scopul, statutul şi destinul acesteia, aşa cum le-a gândit şi realizat practic ctitorul ei.

Studiul nostru reprezintă ipoteza de lucru în cercetarea şi interpretarea bogatelor surse documentare, deoarece Şerban Cantacuzino nu a lăsat familiei, şi astfel nici posterității, un testament propriu-zis. Nici măcar în acea ultimă toamnă a vieții sale din anul 1688 nu a întocmit vreun act juridic care să asigure viitorul urmaşilor şi mai ales al averii sale. De ce nu a făcut-o? Răspunsul pe care vi-l propun, probabil surprinzător, este acela că de un asemenea act nici nu mai era nevoie. Testamentul lui Şerban Cantacuzino era însuşi Cotroceniul, proiectat a deveni o reşedință personală cu mult înainte de a deveni domn, şi care va concentra întreaga sa avere sub numele Mănăstirii Cotroceni.

Pentru realizarea acestui scop, Şerban Cantacuzino a urmărit câteva direcții „strategice" precise. Este un fapt cunoscut că, anterior domniei, acesta acumulase o considerabilă avere şi în mod firesc, proprietățile funciare au ocupat un loc important. Analizând documentele acestei perioade, în special intervalul 1670-1678, am constatat că viitorul domn a insistat în mod neobişnuit, utilizând un întreg arsenal de metode, pentru a avea această zonă din vecinătatea Bucureştilor.

Din moşia Cotrocenilor deținea o parte relativ mică încă de la 10 iunie 1660, dăruită de Grigore Ghica, între „muchia dealului Cotroceni", matca Dâmboviței, moşia Detcoi şi Măgurele[1]. Un întreg şir de judecăți, hotărnicii, cumpărări, vânzări şi schimburi de terenuri, presiuni şi promisiuni se leagă de această zonă a Cotrocenilor, pe care Şerban Cantacuzino o vrea în totalitate şi cât mai repede. Nu se disputa valoarea funciară, pentru că, de exemplu, zona unde va ridica ctitoria sa „era un loc fără de nici o hrană, fiind pre dânsul tot pădure şi mărăcini"[2].

În primele luni de domnie, Şerban Cantacuzino obținuse o zonă relativ întinsă care cuprindea moşia şi satul Cotroceni, Grozăveştii de Sus, o mare parte din Grozăveştii de Jos, moşia Lupeşti şi cea cumpărată de la Ionachi, logofăt „ot Cotroceni". La 13 mai 1679 întărea cu zapis şi martori stăpânirea sa, ocazie pentru a se preciza clar intenția domnitorului de a-i da o utilizare deosebită pentru că „vrea Măria Sa să facă şi monastire pe moşia Cotrăceni"[3].

Faptul că în hrisoavele de ctitorie şi de închinare la Athos Şerban Cantacuzino insista asupra ascunderii la Cotroceni, unde doar protecția divină i-ar fi salvat viața, trebuie interpretat ca o întâmplare ce venea fericit în întâmpinarea proiectelor sale şi nu motivul esențial al construirii mănăstirii[4].

https://biblioteca-digitala.ro

Prin sistemul construcțiilor și funcția lor, biserica urmând să devină principala necropolă cantacuzină[5], iar edificiul de pe latura nord, nord-est, case pentru domn, sistem de apărare (inclusiv naturală) și mai ales, subliniez în mod special, prin transferul sub forma daniilor a aproape întregii sale averi funciare și a impresionantelor donații în obiecte de preț, Cotrocenii era gândit ca o reședință domnească, unic depozitar al averii sale.

Șerban Cantacuzino excludea astfel posibilitatea amestecului altor cantacuzini în gestionarea averii sale, iar testamentul mamei sale, Elina Cantacuzino, din 1 septembrie 1681, era răspunsul și la gestul fiului, care se separase lucid din jocul proprietăților lor[6].

Biserica a fost primul edificiu construit la Cotroceni. Începută la 26 mai 1679[7], lucrându-se „din zi și din noapte", ea era terminată surprinzător de repede, chiar spre sfârșitul anului, deoarece în aprilie 1680 patriarhul Ierusalimului, Dositei afirma că Șerban Vodă „a ridicat din pajiște și din temelie, cu a lui mărinimie, o sfântă și cinstită mănăstire... în domnescul oraș iubitor de Hristos al Bucureștilor..."[8].

În decembrie 1679[9], începea șirul aproape incredibil al donațiilor ctitorului: moșii, sate, terenuri urbane în București și alte localități, rumâni, țigani, mili cu adevărat domnești de lemne, sare, pește, vin, vămile târgurilor, podurilor și vadurilor de ape[10]. Toate moșiile erau proprietăți pe care Șerban Cantacuzino le adunase prin eforturi proprii „din banii lui, din însăși a lui avere"[11], cum recunoștea și patriarhul Constantinopolului în februarie 1681 și cum insista să se menționeze de fiecare dată însuși domnitorul în Hrisovul de ctitorie.

Transferul proprietăților s-a făcut în mare grabă, de multe ori la interval de 2-3 săptămâni sau chiar mai puțin, uneori de-abia cumpărate. Menționez din cele peste 30 moșii câteva: cea din muntele Bucegiu „de către apusul Soarelui", Făurei, Zimnicile, Pupezeni, Sârbi, Muscel, Pietrile, Cepturile, Mătășești, morile de pe Argeș. Adaugă și „toate prăvăliile ce au fost ale Domniei Mele din Bucuresci, care sunt la ulița cea mare", și la 10 iulie 1680, „moșia și satul Cotrăceni cu viile, pometurile, morile și toate vadurile de pe apa Dâmboviței"[12].

Celelalte două edificii importante ridicate de Șerban Vodă și soția sa – Hanul Șerban Vodă și Biserica Doamnei – înzestrate din belșug cu moșii și privilegii, erau închinate cu întreaga lor avere la Mănăstirea Cotroceni, în aceeași idee a unei administrări unice[13]. Schituri și mănăstiri, unele pe moșii cantacuzine, erau grabnic închinate, cu averea „mișcătoare și nemișcătoare" la aceeași ctitorie cantacuzină din dealul Cotrocenilor, în anii domniei lui Șerban Vodă (Văleni, Ruptura, Budișteni, Dobroeștii de Jos)[14].

În 1681, biserica, căreia i se adăugaseră și alte construcții, primește bogăția donațiilor ctitorului ei. Ele ne sunt cunoscute astăzi datorită unicului inventar al averii mănăstirii din vremea lui Șerban Vodă, datat 1681, anume „Catastih de moșiile, țiganii, clăcașii și toate lucrurile cu care a înzestrat Mănăstirea Cotrăceni domnul Șerban Vodă"[15].

https://biblioteca-digitala.ro

Asistăm de data aceasta la un transfer în aur, argint şi diamante al pungilor cu bani ale domnitorului-ctitor. Aş remarca cele peste 7 kg de aur folosită pentru obiecte de cult ale bisericii: candele şi cădelniţe, potire, tipsii, anafornița şi cristelnița, cruci etc. Erau, cu doar câteva excepţii („lucru nemţesc"), executate la Braşov şi Sibiu de meşteri renumiţi (Anastasie Sigduri, Sebastian Hann, Thomas Klosh, Hermann Martinus III, Georgius May)[16].

Valoarea propriu-zisă, dar mai ales cea artistică, era deseori subliniată în cazul celor peste 160 de textile, lucrate în marea lor majoritate în oraşele Italiei – Veneţia şi Florenţa – şi la Ţarigrad. Reţinem câteva piese edificatoare: „2 patrahire cusute cu margăritare, cu fir..., lucru de Veneţia, foarte iscusite şi grele"[17], „4 poale (de icoane) de stofă grea, făcute la Veneţia, cu gripsori în mijloc, foarte grele şi cu flori", „2 poale lucrate la Ţarigrad, în mărgăritare, cusute cu sârmă, cu obraze, cu chipuri domneşti"[18], „epitaful cusut tot în mărgăritare, pre atlas roşu caramiz, foarte lucru greu şi scump"[19]. Două evanghelii, ferecate şi poleite, în greceşte şi „rumăneşte", deosebit dar al ctitorului, completau donaţiile sale. Mai adăuga Şerban Vodă 16 preţioase cărţi bisericeşti, tipărite la Veneţia, la tipografia Glykys, până la 1685.

Aceste foarte sumare exemplificări ne permit să înţelegem cum se cuvine comparaţia Cotrocenilor cu a unui diamant neprețuit şi deosebitele laude aduse „preastrălucitului, preacreştinului şi preamăreţului Domn Io Şerban Voievod", în scrisoarea de mulţumire a Muntelui Athos din 1688[20].

Peste toată această risipă reală de bogăţie, ctitorul aşază cuvintele Hrisovului de închinare la Athos – 26 octombrie 1682 – şi de ctitorie din 11 februarie 1683[21]. Închinarea la Athos, către cele 20 aşezăminte creştine, era un ultim punct al strategiei utilizate de Şerban Cantacuzino pentru supravegherea şi autonomia Cotrocenilor în care investise bani, eforturi, speranţe: „această tocmeală pohtim nemişcată şi neclădită să se păzească şi nu numai în zilele Domniei noastre, ci şi la cei ce dupre urma noastră vor veni Domni...".

Formularea des utilizată a închinării Mănăstirii Cotroceni ca unic gest de mărinimie a lui Şerban Cantacuzino consider că trebuie reevaluată. A fost soluţia practică pentru a se evita în timp disoluţia averii sale, măcar în coordonatele ei majore, fiind cunoscut faptul că domnitorul avea mulţi duşmani, mai ales în ţară, iar unii membri ai neamului său râvneau făţiş la deloc neglijabila sa avere[22].

Cert este că până târziu, la începutul secolului al XIX-lea, administraţia mănăstirii, în ciuda multor deficienţe, nu a îndrăznit să înstrăineze moşiile sau, şi mai grav, obiectele de preţ ale ctitoriei[23]. Şi nici un domnitor nu a avut curajul să rezideze în sfânta mănăstire fără a-i face cel puţin o mare danie[24], fiind cunoscut faptul că biserica trebuie să pomenească alături de ctitor şi familia sa şi „pe toţi domnii ce au fost şi vor fi..."[25].

„Şerban Cantacuzino al valahilor", cum simbolic erau înscrise aceste cuvinte pe marea cruce dăruită la 1681, gândise Cotrocenii ca o carte deschisă a timpului istoric românesc. Funcţia practică şi imediată a bisericii era aceea

https://biblioteca-digitala.ro

de a cuprinde între zidurile ei veşnica odihnă a osemintelor cantacuzine, cum subliniază şi ctitorul în Hrisovul din 1682, compensând astfel multele disensiuni care începeau treptat să altereze unitatea acestei familii. Necropola avea astfel un loc bine definit în planul bisericii şi împreună cu pronaosul supralărgit făceau evidente unele asemănări cu biserica Mănăstirii Curtea de Argeş: „iar când va fi a ne da şi noi datoria cea de obşte omenească... în pământul nostru să se facă îngroparea noastră... aşezându-se trupul nostru în sfânta mănăstire..., iar de ne va găsi săvârşitul într-altă parte şi în pământ străinu atuncea a se aduce trupul nostru la mănăstire... şi să-l îngroape cu cinste mare ca şi când aş fi răposat aici în ţară"[26].

După cutremurul din 1802, majoritatea clădirilor au fost refăcute: tavanul şi acoperişul caselor domneşti, casa egumenească mare situată la stânga bisericii, turnul-clopotniţă şi casele egumeneşti din dreapta incintei. Zidurile bisericii, cu excepţia pridvorului, sunt reînălţate „pe trei laturi", păstrând dispoziţia anterioară. Coloanele primesc un soclu, dar se reduce uşor lărgimea pronaosului şi a naosului. Noua pictură din interiorul bisericii relua doar câteva scene originale, conform documentelor din perioada 1802-1810: ctitorii cu miniatura bisericii lor, Adormirea Maicii Domnului, Sfânta Treime, Răstignirea lui Iisus[27]. Din păcate, fresca, amintită şi de englezul E. Chisthull la 1702, cu ctitorii „cu fratele lui (Mihai Cantacuzino) şi alte rude ale căror chipuri alături de altele acopereau o bună parte din zidul apusean" nu a fost reluată, pierzându-se astfel imaginea unei mari fresce de familie, probabil asemănătoare cu cea a bisericii Mărgineni, tot o ctitorie a neamului cantacuzin[28].

Chiar Divanul Ţării Româneşti, finanţând o parte a lucrărilor de refacere[29], insista asupra obligaţiei morale ce o are faţă de ctitoria lui Şerban Vodă care, folosită de domnitorii ţării, căpătase şi o accentuată trăsătură de reşedinţă politică.

Interdicţiile privind distrugerea prin voinţă pământeană formulate de ctitor sunt considerate şi acceptate şi la sfârşitul secolului al XIX-lea, când s-a hotărât construirea palatului regal la Cotroceni. Nimeni nu a avut curajul să dărâme propriu-zis vechile case domneşti, compuse din pivniţe, parter şi etaj. Se menţinea planul, dispunerea camerelor şi chiar funcţionalitatea unora dintre ele, aşa cum le păstrase îndelungata tradiţie de locuire domnească: camera domnitorului, biblioteca, marele salon de recepţii, sufrageria, coridorul etajului I (spre incintă)[30].

Chiar şi Carol I dona bisericii, în acelaşi spirit de respect faţă de trecutul ctitoriei cantacuzine, două iconostase – donaţii ale mitropoliţilor Moldovei (la 1902), cu ocazia reparării ei [31].

Istoria şi-a urmat cursul, iar Cotrocenii au rămas martori, veghind ultimele clipe ale bisericii, învăluite de cuvintele asprului blestem, străjuit în hrisovul de ctitorie, de apocaliptică imagine a mâinilor tăiate şi însângerate în ziua Judecăţii de Apoi, ale celui ce-i va aduce prejudicii: „... să fie afurisit şi blestemat şi neiertat de Dumnezeu şi nedesfăcut după moarte în veacul acesta şi în cel

https://biblioteca-digitala.ro

viitor... şi partea lui şi a celor ce-l vor sfătui şi vor lucra cu el la aceasta să fie ca cel dintâi vânzător de Iuda. Să afle pe Dumnezeu luptând cu el în ziua judecății şi să se crape pământul şi să-l înghită".

Şi totuşi, de peste 300 de ani, Şerban Cantacuzino ne adresează îndemnul care a fost cheia de boltă a testamentului său, numit Cotroceni: „... şi toți să silească şi să osteneasca spre folosul şi starea de bine a acestei dumnezeieşti case".

Note

1. ANIC, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, I/ 20, I/ 26.
2. *Ibidem*, 1/ 28, 1/ 40.
3. *Ibidem*, 1/ 27. A.
4. ANIC, *Fond Manuscrise*, nr. 691, f. 11-13.
5. *Ibidem*.
6. Idem, *Fond Achiziții noi*, CCXCIII/ 44.
7. Conform pisaniei bisericii săpată pe ancadramentul uşii.
8. *Documente privind Istoria Românilor*, Colecția Hurmuzachi, XIV/ 1, pp. 231-236.
9. ANIC, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, XXVIII/ 3, 1679, decembrie 20, prima danie a lui Şerban Cantacuzino era o parte din vama oraşului Floci.
10. Idem, *Fond Manuscrise*, 691, 693; *Colecția Suluri* I/ 10.
11. *Documente privind Istoria Românilor*, XIV/ I, p. 238.
12. ANIC, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, pachetele I-XXXV cuprind actele de vânzare-cumpărare şi schimburi de moşii făcute de Şerban.
13. Idem, *Fond Manuscrise*, 691, f. 106.
14. Idem, *Fond Mănăstirea Cotroceni*; în acest fond se află majoritatea actelor de închinare la Mănăstirea Cotroceni.
15. Idem, *Fond Manuscrise*, 693, 72 p.
16. *Ibidem*, f. 36-37.
17. *Ibidem*, f. 43-44.
18. *Ibidem*, f. 45-46.
19. *Ibidem*, f. 47.
20. *Documente privind Istoria Românilor*, XIV/ I, p. 245.
21. ANIC, *Fond Manuscrise*, 691; *Colecția Suluri*, 1/ 7.
22. Vezi cronicile de epocă şi referirile făcute de Dimitrie Cantemir în *Jurnalul lui Petru cel Mare*, II, traducere în lucrarea banului Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, 1902.
23. ANIC, *Fond Ministerul Agriculturii şi Domeniilor*, dosar 1107/1862; în inventarul din 16 martie 1862 al obiectelor din biserică se menționa „dat(ă) de ctitor" sau „de la Biserica Şerban Vodă".
24. Idem, *Colecția Suluri*, I, nr. 10, 14, 15.
25. *Documente privind Istoria Românilor*, Colecția Hurmuzachi, XIV/ 1, pp. 231-236.
26. ANIC, *Fond Manuscrise* , 691, f. II-13.
27. Idem, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, CXIII, CIV (distrugeri provocate de cutremurul din 1802 şi reparații până la 1810).
28. *Călători străini despre Țările Române*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983, vol. VIII, pp. 198-199.
29. ANIC, *Fond Mănăstirea Cotroceni*, CXIII/ 2.
30. Idem, *Fond Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Serviciul Bunuri*, 1312/ 1862 şi 1308/ 1862.
31. *Inventar al bisericii Mănăstirii Cotroceni*, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

MĂNĂSTIREA COTROCENI

Considerații generale privind constituirea și evoluția domeniului său funciar (sec. XVII – XIX)

Mariana Lazăr

În societatea medievală, cu o mentalitate marcată de poziția primordială a divinității în viața de zi cu zi a omului, actul de ctitorire a unei biserici, o „Casă a lui Dumnezeu", dobândea semnificații deosebite. Se constituia, în primul rând, în modalitatea principală prin care credinciosul își exprima recunoștința pentru protecția și sprijinul acordat de „dumnezeiasca providențe" în existența cotidiană sau în împrejurări critice și speranța în dobândirea vieții veșnice – aceasta deoarece preocuparea pentru „viața de dincolo", obsesia mântuirii și teama de Infern deveniseră esențiale în mentalitatea creștinului medieval[1]. Iar dintre faptele bune prin care credincioșii sperau să obțină susținerea divină „mai mare iaste a ridica cineva și a zidi și a face case sfinte și dumnezeiești lăcașuri"[2].

Dintr-o altă perspectivă, a existenței sociale, actul de ctitorie devenea și unul de prestigiu public, mărturisind poziția ctitorului în comunitate prin mărimea și bogăția lăcașului construit.

În mod asemănător va fi gândit și Șerban Cantacuzino atunci când, la 26 mai 1679, punea piatra de temelie a ctitoriei de la Cotroceni[3], destinată a deveni necropola familiei sale domnitoare. Ansamblul mănăstiresc, cuprinzând biserica, poate un paraclis, casele domnești și pe cele egumenești, chiliile, clopotnița, pivnițele și cuhniile, a fost construit într-o perioadă relativ scurtă (1679-1680)[4]: „am nevoit dentru cât ne-a fost putința, ziua și noaptea, vremea îngăduind, de am zidit sfânta mănăstire"[5]. Pârvu Mutu și zugravii săi au pictat biserica[6], iar ctitorul a împodobit-o cu prețioase odoare de cult (pisania din pronaos – 14 august 1682)[7].

Chibzuind îndelung asupra bunei „tocmiri" a ctitoriei sale, spre a-i asigura trăinicia în timp și prestigiu, Șerban Cantacuzino o închină tuturor celor douăzeci de mari mănăstiri de la Muntele Athos – centrul spiritualității ortodoxe, cu dispoziții precise privind administrarea lăcașului, insistând asupra menținerii intacte a proprietății sale.

Componentă intrinsecă a actului de ctitorire, înzestrarea mănăstirii cu proprietăți funciare a devenit o preocupare permanentă a domnului: „și o am întărit și o am adaos cu sate cu rumâni, cu moșii, cu venituri, cu vii, cu mori, cu țigani..."[9]. Daniile sale vor constitui nucleul domeniului funciar al mănăstirii Cotroceni, care se va amplifica în timp prin alte danii și cumpărări sau schimburi de proprietăți. Realizarea unei estimări a donațiilor funciare ale domnului ne este facilitată de existența unui catastif, întocmit din porunca sa, unde sunt sintetizate hrisoavele de danie din primii ani ce au urmat actului de ctitorire[10].

https://biblioteca-digitala.ro

Din parcurgerea conținutului s-a constatat că Şerban Cantacuzino şi-a înzestrat mănăstirea cu 20 de sate, părți de sate sau moşii, cu rumâni, cu vii la Țigăneşti şi Viticheşti, Muscel, vaduri de moară, prăvălii în Bucureşti, unde va construi hanul „Şerban Vodă", sălaşe de țigani.

Majoritatea proprietăților donate mănăstirii Cotroceni au fost achiziționate de ctitor în primii ani de domnie, concomitent construirii lăcaşului, fiind redus numărul celor provenite din însemnatul său domeniu boieresc[11]. Probabil că această donație a fost şi o formă mascată de protejare a proprietății, cunoscut fiind în practica timpului obiceiul ca noul domn să preia averea celui detronat, în special moşiile achiziționate în timpul domniei. În ceea ce-l priveşte pe Şerban Cantacuzino, rațiunea acestui gest pare cu atât mai plauzibilă dacă parcurgem mărturiile epocii referitoare la acțiunile sale de la începutul domniei, care-l acuză de preluarea abuzivă a averilor adversarilor săi politici, pentru sine şi familia sa[12]. Însă, nici unul dintre cei care vând lui Şerban Cantacuzino o proprietate nu apare în documentele epocii ca făcând parte din partida adversă a Bălenilor. De altfel, nici în perioada ulterioară domniei sale nu avem informații despre vreo contestare a vânzării unei moşii, ca fiind rezultatul abuzului domnului. Revenind la ideea inițială, chiar dacă intenția sa ar fi fost să-şi protejeze proprietățile achiziționate ca domn, actele de danie ale lui Şerban Cantacuzino către mănăstirea Cotroceni nu specifică nimic relativ la implicarea sa în gestionarea veniturilor mănăstirii, rezervându-şi pentru sine şi urmaşii săi numai dreptul de a supraveghea buna funcționare a acesteia[13]. De remarcat faptul că majoritatea donațiilor sale se încadrează în intervalul 1679-1683, în etapa ulterioară manifestând preocupare doar pentru construirea hanului „Şerban Vodă", egumenilor revenindu-le sarcina de a mări domeniul funciar al mănăstirii.

Înscriindu-se în procesul general de evoluție a marii proprietăți feudale, caracterizat prin comasarea moşiilor în regiuni învecinate, pentru o mai bună valorificare a lor, remarcăm, şi în cazul proprietăților donate mănăstirii Cotroceni, tendința de a le concentra în județe apropiate acesteia: Ilfov (majoritatea), Vlaşca, Ialomița, Prahova şi Muscel (în acestea din urmă aflându-se, în special, viile din renumitele podgorii ce țineau de dealul Piteştilor). Situația aceasta este valabilă nu numai pentru județele vecine, ei şi pentru moşii. Cotrocenilor (achiziționată în mai multe etape 1660-1680), după ctitorirea mănăstirii, îi alătură o parte din moşia Lupeşti (zona Elefterie), dobândită prin schimb de la mănăstirea Radu Vodă; tot în apropiere va mai achiziționa şi satele Clanța, Cârstieneşti şi o parte din Grozăveştii de Jos (acesta, prin schimb cu mănăstirea Sfântul Sava)[14], unite într-un singur trup, ce apare în documentele secolului al XVIII-lea cu numele Herăstrău. Fenomenul este similar şi pentru alte moşii. O constantă a moşiilor donate de ctitor este suprafața lor întinsă, de peste 1000 de stânjeni, dispunând, unele dintre ele, de un număr însemnat de rumâni, calitate esențială în condițiile unei nevoi acute de forță de muncă pe domeniul feudal[15].

https://biblioteca-digitala.ro

Un aspect remarcat din studierea documentelor este că, o dată dobândită proprietatea asupra unei părți de sat sau moşii, la scurt timp urmau achiziții succesive, de către Şerban sau de către egumenii mănăstirii, până când se întregea moşia; este cazul moşiilor Cotroceni, Viticheşti, Pupezeni (cumpărată în intervalul 1683-1686 de la 23 de slujitori domneşti şi de la țărani), Bucul, Țigăneşti etc. Este posibil ca unele dintre asemenea vânzări să fi fost urmarea presiunilor exercitate de domn, aspect ce nu poate fi sesizat din documentele mănăstirii, întocmite fiind sub supravegherea acestuia. O dată dobândită o moşie, la solicitarea sa, se făcea delimitarea ei precisă în raport cu vecinii, prin hotărnicire – o caracteristică, de altfel, a marilor proprietăți boiereşti şi mănăstireşti.

Referitor la structura socială a persoanelor de la care Şerban Cantacuzino a achiziționat moşiile, acestea sunt, în general, boieri mari şi mici, orăşeni, țărani liberi. Într-o epocă de intensificare a procesului de rumânire a țăranilor liberi, constatăm că nici unul dintre actele sale de cumpărare nu a avut ca finalitate aservirea proprietarilor satelor respective. Din această perspectivă, trebuie subliniată o asemenea atitudine a lui Şerban Cantacuzino, comparativ cu alți domni, deveniți mari proprietari în special prin „robirea" satelor de țărani liberi (ex. Mihai Viteazul, Matei Basarab).

O componentă deosebită a daniilor sale au reprezentat-o milele domneşti. În societatea medievală românească, anumite venituri ale economiei erau rezervate domniei, constituindu-se în surse de întreținere a acesteia. De-a lungul timpului, unii principi acordă o parte dintre ele lăcaşurilor de cult, ca acte de binefacere: „Aflându-se aici în țeara domni<i>i méle multe sfinte şi dumnezeieşti mănăstiri, zidite şi înălțate de alți pravoslavnici şi răposați domni mai denainte vreme şi le-au miluit şi le-au întărit cu multe mile şi danii dentru ale țării, den veniturile domniei..."[16]. Urmând exemplul acestor domni-ctitori, Şerban Cantacuzino alocă mănăstirii Cotroceni unele dintre veniturile domneşti, act recunoscut şi întărit de aproape toți succesori săi până în secolul al XIX-lea.

Perceperea vinăriciului din dealurile Țigăneşti, Viticheşti[17], din satul Pietrile[18] aducea mănăstirii venituri importante; pentru cel din dealul Bucureştilor, egumenii de la Cotroceni vor intra în conflict cu slujitorii Bisericii Curții domneşti, deținătorii a 200 ughi/ an din această dare, dispută soluționată în mod echitabil pentru ambele părți de Constantin Brâncoveanu[19]. Nivelul acestei dări era stabilit la o vadră de vin din zece. Către mijlocul secolului al XVIII-lea, crescând importanța economiei monetare, apare posibilă convertirea lui în bani, valoarea sa variind de la 2 bani/ vadră cu părpărul[20] la 5 bani/ vadră cu părpărul[21].

Din impozitele încasate de vameşii din oraşul Floci ctitorul i-a dăruit mănăstirii a treia parte „den tot venitul ce are vama de acolo al treilea ban şi den trei peşti un peşte şi den judecăți, den gloabe, den toate tot al treilea ban..."[22]. La sfârşitul secolului, desființându-se vama de aici, Alexandru Moruzi îi acordă dreptul de a percepe 200 de taleri/ an de la cumpărătorii vămii de la Urziceni[23]. Şi exploatarea sării constituia un privilegiu domnesc; de la Şerban Cantacuzino

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstirea Cotroceni primeşte dreptul de a ridica 400 de bolovani de sare de la Ocna Telega, fiind scutită de toate cheltuielile de extragere a sării, ca şi de vamă, cu libertatea de a vinde oriunde va dori[24]. Cu timpul suma se micşorează, ajungând la 150 de bolovani de sare[25].

Ctitorul acordase mănăstirii şi permisiunea de a percepe vamă din peştele pescuit din balta Pietrilor, sat proprietate a mănăstirii, „... de la tot omul, pre deplin, precum au luat şi stolnicii domneşti de la Greaca..."[26], din 10 peşti un peşte.

Prin daniile sale, Şerban Cantacuzino îi asigurase ctitoriei sale o bază economică solidă, astfel încât veniturile obţinute „să poată fi de ajuns spre hrana şi traiul celor ce întru dânsa se vor afla lăcuitori, părinţi şi posluşnici şi de folosul străinilor celor ce ar nimeri din afară şi celor ce ar veni spre vederea şi închinarea la svânta mănăstire"[27] – lăcaş de închinăciune şi binefacere.

Proprietăţile donate de ctitor vor constitui componenta principală a domeniului funciar al mănăstirii Cotroceni, ce-şi va stabili configuraţia definitivă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; prin danii, cumpărări şi, mai rar, prin schimburi, sate şi moşii intră în proprietatea sa, dovedind priceperea şi interesul egumenilor ce au administrat-o, desemnaţi de comunitatea athonită. Trăind într-o societate profund religioasă, credincioşii – de la cel bogat la cel sărac – îşi exprimau prin danie speranţa în mântuire, în „veşnica pomenire" pentru ei, dar şi pentru rudele decedate. Devenită o necropolă cantacuzină – alături de Şerban Cantacuzino, aici fiind înmormântate fiicele sale, Smaranda şi Ilinca, fraţii săi, Iordache şi Matei Cantacuzino, nepoţi şi nepoate – mănăstirea Cotroceni va primi daniile făcute de unii dintre membrii acestei numeroase familii pentru sufletele morţilor lor: Maria, fiica lui Iordache Cantacuzino, dăruieşte o moşie şi vii pentru pomenirea tatălui, dar şi a surorii sale, Casandra[28], exprimându-şi prin diată dorinţa de a fi înmormântată în acest lăcaş[29]; Stanca face danii pentru sufletul soţului, Radu Cantacuzino şi al fiului, Constantin[30]; aici va fi îngropată şi fiica sa, Smaranda, soţia viitorului domn Constantin Mavrocordat[31]; Ruxandra, nora ctitorului, lăsase prin testament să fie înmormântată la Cotroceni, fiii săi dăruind o moşie pentru pomenire[32].

Dovadă a poziţiei deosebite pe care mănăstirea şi-o dobândise în timp şi a puterii de convingere a egumenilor, daniile credincioşilor, înrudiţi sau nu cu Cantacuzinii, au contribuit în mare măsură la constituirea domeniului funciar al mănăstirii Cotroceni. În acelaşi context, consemnăm o formă specială de danie – închinarea unor lăcaşuri de cult ca metohuri, intrate în subordinea mănăstirii cu proprietăţile şi veniturile lor, deloc neglijabile (1684 – schitul Budişteni, mănăstirea Văleni; 1689 – Biserica Doamnei, ctitorie a soţiei lui Şerban Cantacuzino, Maria; începutul secolului al XVIII-lea – schitul Micşani-Pârlita; 1742 – schitul Cătăluiu)[33].

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea se continuă mărirea fondului funciar al mănăstirii, urmare a unei eficiente activităţi a egumenilor; daniile sunt mai rare, modalitatea preponderentă de dobândire a unor proprietăţi

torie - Cantacuzinii

https://biblioteca-digitala.ro

constituind-o achizițiile. O mărturie documentară privind situația mănăstirii Cotroceni către mijlocul secolului al XVIII-lea este reprezentată de „Condica de documente ale mănăstirilor din Țara Românească"[34] cuprinzând informații din intervalul 1730-1740.

Din porunca domnului Constantin Mavrocordat, la începutul programului său reformator se întocmesc o serie de recensăminte fiscale şi catagrafii, care privesc şi mănăstirile; constatările rezultate din parcurgerea acestor inventare probabil că au stat la baza măsurilor luate şi pentru reglementarea situației aşezămintelor religioase. Conform acestei catagrafii mănăstirea Cotroceni ar fi deținut 28 de moşii, 6 vii, hanul „Şerban Vodă", 9 prăvălii în Bucureşti şi țigani[35] – o situație ce pare a nu fi cea reală, din studierea documentelor de arhivă rezultând un număr mai mare al proprietăților sale. Probabil că o asemenea omisiune era o formă de protejare a veniturilor; aceasta, deoarece, din parcurgerea conținutului inventarului se observă că din cei 10 ani prezentați, în 6, mănăstirea are un buget deficitar, cu cheltuieli mari, ale căror componente (capitole) principale sunt dările pe care fusese obligată să le plătească domniei, în condițiile grele, de război, cu prezența trupelor străine în țară.

Mijlocul secolului al XVIII-lea este perioada de maximă extindere a domeniului său funciar, cea de-a doua jumătate marcând începutul degradării situației mănăstirii. Studierea fondurilor documentare ale mănăstirii Cotroceni a permis realizarea unei evaluări numerice a proprietăților sale, ce nu are, totuşi, un caracter definitiv; de-a lungul celor două secole de funcționare în proprietatea sa s-au aflat cca 60 de moşii, sate sau părți de sate, cu rumâni, vii, mori, hanul „Şerban Vodă" şi prăvălii în Bucureşti, țigani, cărora li s-au adăugat proprietățile metohurilor, administrate prin egumeni desemnați de egumenul sau de soborul mănăstirii Cotroceni. Domeniul său funciar devenise, astfel, unul dintre cele mai mari domenii mănăstireşti din Țara Românească. Aria de răspândire geografică a proprietăților o reprezentau județele: Ilfov, Vlaşca, Ialomița, Prahova, Saac, Muscel, Dâmbovița, Teleorman; moşiile apropiate au fost comasate, preluând numele celei mai importante, unele dintre acestea schimbându-şi denumirea în timp (Bolintin, Herăstrău). Deşi dispunea de un domeniu funciar important, mănăstirea nu s-a remarcat printr-o eficientă valorificare a lui; veniturile cele mai mari le obținea din încasarea vinăriciului şi a otaştinei, din închirierea încăperilor hanului „Şerban Vodă" şi a prăvăliilor din Bucureşti[36], ca şi din colectarea milelor domneşti cu care o înzestrase ctitorul şi, mai puțin, din „exploatarea" directă a moşiilor.

Situația mănăstirii Cotroceni, ca, de altfel, a majorității acestor aşezăminte, în special a celor închinate, cunoaşte o degradare continuă către sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, pe fondul general de instabilitate (internă şi externă). Achizițiile de proprietăți devin extrem de rare, preocuparea principală a egumenilor constând în menținerea intactă a domeniului funciar, în condițiile unor încălcări permanente a hotarelor moşiilor

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstirii de către vecinii săi. Jalbele egumenilor către domnie solicită sprijinul acesteia pentru realizarea unor noi hotărnicii[37] sau pentru obligarea țăranilor de a-şi da dijma şi de a-şi presta claca față de mănăstire[38]. Problema devenea şi mai complicată în timpul deselor războaie din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când fuga populației în fața trupelor armate lua proporții considerabile. În această situație, deşi dispunea de un domeniu funciar însemnat, mănăstirea nu-l putea valorifica.

În asemenea condiții se constată o implicare mai mare a domniei în reglementarea situației aşezămintelor mănăstireşti. De pe poziția de importantă mănăstire domnească, Cotrocenii beneficiaseră în timp de atenția domnilor – prin danii de proprietăți[39], întăriri ale proprietăților sau ale milelor domneşti acordate de ctitor, scutiri de dări[40] , în credința că „pravoslavia şi blagocestia măririi domnilor şi oblăduitorilor şi dentru alte bunătăți să cunoaşte, iar mai mult să pricepe la toți dintru facerea de bine ce arată către sfintele şi dumnezeieştile mănăstiri, de la care şi lauda să măreşte şi pomenire vecuitoare rămâne..."[41].

Degradarea continuă a stării aşezămintelor de cult către sfârşitul secolului al XVIII-lea determină însă intervenția cu o crescută autoritate a domniei. În cazul mănăstirilor închinate, constatându-se abuzurile tot mai mari ale egumenilor străini în administrarea acestora, sunt elaborate o serie de prevederi care să pună ordine în activitatea lor. Constantin Hangerli hotărăşte ca egumenii acestor mănăstiri să fie desemnați de domn[42]; ca urmare, orânduieşte la Cotroceni pe Visarion[43], cu toată opoziția comunității athonite, poruncindu-i să repare construcțiile mănăstirii[44]. Sub presiunea Comunităților de la Locurile Sfinte, Alexandru Moruzi revocă hrisovul lui Hangerli, revenind la respectarea testamentelor ctitorilor, dar stabilind cu mai multă precizie modul de administrare a mănăstirilor, interzicându-le egumenilor înstrăinarea bunurilor acestora şi obligându-i să-şi prezinte bilanțul (veniturile şi cheltuielile) din trei în trei ani[45]. Actul său este întărit şi de Ioan Caragea, considerând că „...cei ce sunt însărcinați cu ocrotirea de lucruri obşteşti... cuvine-să şi sunt datori ca nu numai cele ce au scăzut din cea dintâiu a lor bunăstare să le întemeieze... ci şi cele ce să află în bună stare să le îndrepteze şi să le întărească..."[46].

Impedimente deosebite întâlnea mănăstirea Cotroceni şi în încasarea veniturilor; adesea îi era încălcat monopolul vânzării băuturilor alcoolice, deşi anaforele domneşti specificau întotdeauna „vin şi rachiu să nu fie volnic nimeni a vinde" pe moşiile mănăstirii[47]. Alexandru Ipsilanti considerând că trebuie „...să fim cu râvnă şi cu fierbinte dragoste către sfintele şi dumnezeieştile lăcaşuri", reglementează situația chiriaşilor din hanul mănăstirii, care nu-şi mai plătiseră chiria, iar unii dintre ei îşi extinseseră folosința, ajungând a subînchiria altora camerele deținute, în detrimentul profiturilor mănăstirii[48].

Această reducere drastică a veniturilor nu le-a mai oferit egumenilor sursele necesare întreținerii mănăstirii şi achitării obligațiilor față de Muntele Athos, ca şi a contribuțiilor față de stat, determinându-i să împrumute sume deosebit de mari.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările de refacere pe care le inițiază egumenul Visarion după cutremurul din 1802 sunt întrerupte prin ocuparea mănăstirii de trupele ruseşti şi turceşti, care-i produc pagube deosebite. Veniturile fiind mici, egumenul este nevoit să se împrumute din nou pentru a continua renovarea, astfel încât la moartea sa, în 1814, mănăstirea avea o datorie de 500.000 de taleri.

În aceste condiții, domnul Ioan Caragea desemnează o eforie (Gheorghe Caragea beizadea, Grigore Brâncoveanu şi Grigore Băleanu) care să se ocupe de achitarea datoriilor, numindu-l ca epitrop pe Dionisie Plumbuițeanu şi respingându-l pe egumenul trimis de la Athos[49]. Pentru rezolvarea situației, domnul aprobă în 1816 vânzarea a 15 prăvălii, a unei case, unui hănişor şi a unei pivnițe din Bucureşti, care, împreună cu veniturile ce se vor realiza în următorii 6 ani ar fi trebuit să-i acopere datoriile[50].

Măsura luată reprezenta începutul afectării domeniului funciar al mănăstirii, în sensul înstrăinării primelor sale proprietăți. Sumele încasate fiind insuficiente, în 1818, sunt vândute şi moşiile Bărbăteşti, Adămeşti şi Comăneşti (Teleorman)[51]. Din catastifele întocmite după 1821, când lui Tudor Vladimirescu îi urmează oştile turceşti, care devastează mănăstirea, rezultă că cea mai mare parte a veniturilor sale mergeau spre acoperirea împrumuturilor făcute de egumenii greci, deşi mănăstirea necesita lucrări urgente de reparații[52].

Probabil că în această perioadă sunt înstrăinate unele dintre proprietățile mănăstirii, deşi aceste vânzări nu apar în documentele studiate. În acest mod s-ar explica prezența în catagrafiile de la mijlocul secolului al XIX-lea a numai 16 moşii şi a 3 vii în proprietatea mănăstirii Cotroceni[53]. Se produsese o reducere drastică a domeniului său funciar, cu implicații deosebite asupra poziției acesteia. Arendarea devenise modalitatea principală de valorificare a acestor proprietăți, obținându-se totuşi venituri deosebite. Din statisticile întocmite către mijlocul secolului rezultă că mănăstirea Cotroceni ar fi realizat un venit de 1.023.600 de lei, fiind desemnată drept cea mai bogată dintre mănăstirile închinate din Țara Românească[54].

Din păcate, cea mai mare parte a acestor venituri lua drumul mănăstirilor athonite sau intra în „buzunarele" egumenilor greci, în detrimentul aşezământului de la Cotroceni.

Situația aceasta fiind comună tuturor mănăstirilor închinate, după multe discuții, lovindu-se de refuzul Comunităților de la Locurile Sfinte de a clarifica problema, autoritățile române, principele Alexandru Ioan Cuza adoptă măsura radicală de secularizare a averilor mănăstireşti. Mănăstirea Cotroceni îşi pierde toate proprietățile, modificându-i-se total statutul, dintr-o mare mănăstire domnească devenind o biserică parohială. Clădirile sale, reamenajate, devin sediul reşedinței de vară a domnului – destinație care nu constituia o noutate, pentru ca, după 1893, în locul lor să se ridice noul palat al principilor moştenitori, Ferdinand şi Maria.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

* Lucrarea este o sinteză a comunicărilor susținute în 1993, 1994.

1. Jacques le Goff, *La Civilisation de l'Occident*, Paris, 1964, p. 240.

2, ANIC, *Documente istorice*, XI/ 31.

3. *Inscripții medievale ale României. Oraşul Bucureşti*, coord. Alexandru Elian, Bucureşti, 1965, nr. 83, p. 234, pisania bisericii; săpăturile arheologice efectuate înainte şi după demolarea bisericii de la Cotroceni în 1984, au dovedit nefondate afirmațiile din unele lucrări mai vechi despre existența unui vechi schit la Cotroceni. Citind greşit pisania bisericii, G.M. Ionescu în *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor şi Grozăveştilor*, Bucureşti, 1902, pp. 18-19, identifica un mai vechi fondator al schitului, „bătrânul Lunea", textul corect fiind „bătrânului lu<i> nea<m>". Referitor la dania jupâneselor Stanca şi Elena, actul lor vizează clar mănăstirea Cotroceni şi nu o altă biserică mai veche, aşa cum afirma tot G.M. Ionescu; vezi şi ANIC, *Manuscrise*, nr. 705, f. 536.

4. Mărturie ne este catastiful averii lui Şerban Cantacuzino, întocmit la 13 decembrie 1680, unde majoritatea acestor componente sunt menționate; vezi Mariana Lazăr, *Catastiful averii lui Şerban Cantacuzino*, în „Revista de Istorie Socială", tom. 1, 1996, pp. 479-494.

5. *Ibidem*, p. 488.

6. Teodora Voinescu, *Pârvu Mutu Zugravu*, Bucureşti, 1968, p. 10.

7. Eugen Gheorghe Popescu, *Precizări şi completări privitoare la pisaniile, obiectele şi cărțile vechi de la biserica mănăstirii Cotroceni*, în „Glasul Bisericii", nr.7-8/ 1970, pp. 787-797.

8. ANIC, *Suluri*, I/ 7, originalul românesc; originalul grecesc în *Documente privind Istoria Românilor*, Hurmuzaki-Iorga, Bucureşti, vol. XIV/ 1, p. 248. De remarcat faptul că singurul lăcaş închinat întregii comunități athonite fusese mănăstirea „Trei Ierarhi", Iaşi, ctitoria lui Vasile Lupu, act semnificativ pentru mentalitatea acestor domnitori.

9. ANIC, *Manuscrise*, nr. 691, f. 16v.

10. *Ibidem*, nr. 693.

11. Mariana Lazăr, *Domeniul boieresc al lui Şerban Cantacuzino*, în SMIM, tom. XV, 1997, pp. 203-213.

12. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, pp. 172, 176.

13. ANIC, *Suluri*, I/ 7.

14. Actele pentru Cotroceni; Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, I/ 20, I/ 26, I/ 27, I/ 39; pentru Lupeşti, *Ibidem*, I/ 40; pentru Clanța, *Ibidem* XC/ 25; pentru Cârstieneşti, *Ibidem*, XC/ 21.

15. Florin Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1972, p. 74.

16. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XXXIII/ 1.

17. *Ibidem*, X/ 14,

18. Idem, *Manuscrise*, nr. 693.

19. Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, XXXVI/ 5,

20. *Ibidem*, XXXIII/ 8, XXXIII/ 9, XXXIII/ 10, X/ 26.

21. *Ibidem*, XIV/ 9, LXXXIV/ 1.

22. *Ibidem*, XXXIII/ 1.

23. *Ibidem*, XXXIII/ 5.

24. *Ibidem*, XXXIII/ 3.

25. *Ibidem*, XXXIII/ 10.

26. ANIC, *Suluri*, I/ 10,

27. *Ibidem*, I/ 7.

28. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, LV/ 56.

29. *Ibidem*, XXXI/ 1.

30. *Ibidem*, LIII/ 4.

https://biblioteca-digitala.ro

31. ANIC, *Manuscrise*, nr. 690, f. 177.
32. Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, XXXI/ 1.
33. Idem, *Manuscrise*, nr. 690, f. 83-84, schitul Budişteni; Idem, Mănăstirea Cotroceni, LVI/ 3; mănăstirea Văleni, *Ibidem*, LXXIV/ 1; Biserica Doamnei, ANIC, *Manuscrise*, nr. 207, f. 6, schitul Micşani-Pârlita; Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, II/ 31, schitul Cătăluiu.
34. Idem, *Manuscrise*, nr. 377, f. 9-27.
35. *Ibidem*, f. 9-12.
36. *Ibidem*, f. 13-27.
37. *Ibidem*, nr. 692, f. 92, 289.
38. *Ibidem*, nr. 690, f. 29v-30.
39. Ştefan Cantacuzino îi dăruieşte o vie în dealul Cotrocenilor, proprietate a mamei lui C. Brâncoveanu, Stanca, ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, I/ 45.
40. Mihai Racoviţă scuteşte de văcărit 1.000 de vite din satul Pietrile, proprietate a mănăstirii, hotărând ca banii cuveniţi (44 de vită) să se trimită mănăstirilor de la Muntele Athos, *Ibidem*, III/ 22. Prin hrisovul lor de reformare a societăţii româneşti, Constantin Mavrocordat scutea mănăstirile de plata oricăror dări către stat, ANIC, *Suluri*, I/ 17. Alexandru Moruzi şi urmaşii săi iartă mănăstirea de plata oieritului pentru 400 de oi şi-i acordă 15-20 de lude – oameni scutiţi de dări, folosiţi în treburile mănăstirii, Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, XXXIII/ 15, 16; LXIV/ 9.
41. *Ibidem*, III/ 22.
42. V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. VII, Bucureşti, 1894, pp. 377-379.
43. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, CXI/ 5.
44. *Ibidem*, CXI/ 8.
45. ANIC, *Suluri*, I/ 50; vezi şi Mariana Lazăr, *Acte domneşti reglementând statutul mănăstirilor închinate (sfârşitul sec. al XVIII-lea)*, în „Revista de Istorie", nr. 5-6, 1996, pp. 427-436; hrisovul său îl încredinţează spre păstrare mănăstirii Cotroceni.
46. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XL/ 26, vezi şi Mariana Lazăr, *op.cit.*, pp. 435-436.
47. ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XXVIII/ 26.
48. Idem, *Suluri*, I/ 41.
49. Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, CXI/ 38, 39.
50. *Ibidem*, CIX/ 98 - datoria era 449.424 de taleri
- venitul pe 6 ani 201.370
- vânzarea prăvăliilor 250.000
451.370
51. *Ibidem*, CX/ 45, 46.
52. *Ibidem*, CXI/ 107, la 1828; Catagrafia 1823, ANIC, *Manuscrise*, nr. 430, f. 496-503.
53. ANIC, *Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, Dosar 3413/ 1840; 4056/ 1854; 4206/ 1855; 4560/ 1856; 1107/ 1862.
54. *Ibidem*, Dosar 253/ 1863.

https://biblioteca-digitala.ro

BISERICA MĂNĂSTIRII COTROCENI

Sinteza informației arheologice*

Aristide Ştefănescu

Veche de peste trei secole, Biserica Mănăstirii Cotroceni beneficiază de o bogată literatură de specialitate, care reflectă cu minuțiozitate evoluția lăcaşului. Documentele cercetate încă din secolul al XIX-lea, izvoarele epigrafice, mărturiile diverşilor călători, au oferit repere de cunoaştere a istoriei monumentului. Nu în ultimul rând, deşi s-au produs mai târziu, cercetările arheologice au dus la dezvăluiri de detaliu asupra construcțiilor şi a principalelor etape de locuire pe Dealul Cotrocenilor şi în zonele înconjurătoare.

Este astfel dovedită puternica locuire a teraselor de pe malul drept al Dâmboviței, pentru epoca feudală în secolul al XIV-lea, în vetrele de la Ciurel, Grozăveşti sau din veacul al XV-lea veac, în Lupeştii învecinați.

În ceea ce priveşte toponimicul Cotroceni, el poate fi precizat drept numele unui sat, localizat arheologic la jumătatea pantei, între lunca Dâmboviței şi terasa înaltă, cu aspectul unui deal. În raza satului Cotroceni, fără să se poată preciza locul, se ştie că, la sfârşitul secolului al XVI-lea, funcționa un schit cu hramul Sfinților Mucenici Serghie şi Vach, pe care lumea creştină ortodoxă i-a prăznuit la 7 octombrie. Schitul fusese ctitorit[1] de jupâneasa Stanca cu fiica ei Ilinca şi de „marele şi bătrânul Lunea".

Săpăturile arheologice s-au desfăşurat în etape[2], scurte, după cum urmează: în 1960, 1977, 1980, 1985, 1986-1987, 1992. Ele nu au putut surprinde vestigii ale menționatului schit şi au condus la concluzia că vatra satului Cotroceni din secolele XVI-XVII nu corespunde cu amplasamentul marii mănăstiri, a cărei construcție s-a desfăşurat în perioada 1679-1680, dispărută astăzi. Menționăm că toate campaniile arheologice au avut în vedere restaurarea bisericii. În 1992, cu prilejul ultimei campanii de investigații arheologice, scopul urmărit a fost de a se marca şi de a se executa pe cât posibil protecția vestigiilor bisericii demolate în 1984-1985, acoperite apoi cu pământ. Aceasta a fost singura intervenție de natură să conserve vestigiile, prezentându-le ca pe un exponat al complexului monument-muzeu.

Din analiza documentelor s-ar putea distinge că pădurea, în care s-a ascuns marele logofăt de atunci, Şerban Cantacuzino şi locul viitoarei mănăstiri, era dincolo de satul Cotroceni[3]. Menționăm în acest sens şi faptul că, în cursul repetatelor campanii arheologice, n-au fost remarcate nici morminte şi nici alte amenajări databile în faza anterioară mănăstirii.

Aşa cum au relevat-o cercetările arheologice la inițierea construcției complexului mănăstiresc, s-a procedat şi la o amenajare a monticolului, pe

https://biblioteca-digitala.ro

care se găseşte mănăstirea. Acesta a fost transformat într-o terasă, pe care se putea construi. Raderea explică dispariţia urmelor de locuire anterioară, dar nu şi dispariţia mormintelor fazelor anterioare, cum nu explică nici dispariţia amenajărilor specifice vetrelor satelor.

În 1681, patriarhul Iacob al Constantinopolului reţinea dimensiunile mari ale bisericii, iar la 1702, Edmund Chisthull nota şi el măreţia lăcaşului[4]. Ori, cercetările arheologice demonstrează că atât cât a existat, biserica a păstrat aceleaşi fundaţii.

Dintre campaniile arheologice, cea declanşată în 1977 avea ca scop expres strângerea mărturiilor şi completarea cunoştinţelor necesare proiectanţilor în vederea alcătuirii unui fundamentat plan de restaurare a bisericii. Celelalte s-au axat pe diverse alte sectoare ale curţii.

Astăzi, sintetizând observaţiile, pe categorii de probleme, arheologic vorbind, lucrurile se prezintă astfel:

I. Zidăria

Investigaţiile arheologice pot stabili că dimensiunile fundaţiilor vechi sunt de 31,75 m pe axul longitudinal, din care pridvorul avea 4,61 m[5]. Pe axa nord-sud, în zona pronaosului biserica măsura 12,05 m. Întreaga construcţie beneficia de fundaţii[6] groase, de 1,52-1,57 m, în zona altarului, zidul în elevaţie fiind de 1,22 m grosime.

Secţiunea trasată în axul bisericii, pornită din faţa treptelor bisericii, parcurgea întreg interiorul şi depăşea peretele estic cu câţiva metri[7]. Alte cinci secţiuni trasate, în 1977, se înscriau perpendicular pe latura de sud, partea nordică fiind mai puţin accesibilă cercetării din cauza intervenţiilor produse pentru instalaţia de încălzire. În spaţiul din jurul bisericii se adăugau numeroasele gropi de morminte, aparţinând monahilor de la Cotroceni.

Fundaţia groasă a bisericii, în zona altarului, prezenta chiar în ax o fisură profundă, veche, a cărei lărgime atingea, în unele puncte, 4-5 cm. S-ar părea că aceleaşi cauze au determinat o fisură similară a fundaţiilor zidului dintre pronaos şi pridvor[8].

În interiorul masivei zidării şi cu deosebire în zonele de curburi ale acesteia, s-a folosit sistemul tiranţilor din lemn, lungi de 2-3 m. Prinderea tiranţilor în zidărie s-a făcut cu piroane din fier şi scoabe, indicând preexistenţa zidurilor, de care s-au montat tiranţii cu prilejul refacerii.

În altar, la 4 m vest de partea exterioară a zidului de est, la 2,4 m de la partea interioară a aceluiaşi zid, săpătura efectuată de noi, cu scopul marcării fundaţiilor, în 1992, a întâlnit o platformă de zidărie. Aceasta susţinea altădată talpa piciorului Sfintei Mese din altar. Platforma are un aspect patrulater, cu latura de 1,02-1,10 m.

Ulterior, această zidărie a fost marcată cu o cruce din piatră, recuperată de undeva, de pe teritoriul oraşului Bucureşti[9].

https://biblioteca-digitala.ro

Reținem şi faptul că, arheologic, n-a fost surprinsă, sub nivelul de călcare, fundația catapetesmei, care închidea la vest, altarul.

În pronaos, zidăria patrulateră, de numai 0,90 m grosime, susținea coloanele din această parte a bisericii.

II. Nivelul vechi de călcare

Nivelul de călcare al construcțiilor din anii 1679 a fost identificat la -1,08 m față de nivelul 1977, al trotuarului exterior bisericii. Oricum el se distingea prin faptul că partea îngropată a fundației era complet acoperită cu mortar prelins, la exterior.

Fundația, aşa cum au demonstrat-o diversele etape ale cercetărilor, străpungea, imediat sub nivelul de călcare al construcțiilor, un strat de locuire, corespunzător culturii Glina III din epoca bronzului, având o vechime de circa 3.600 de ani. Aşadar, singurul nivel de locuire, anterior anului 1679, surprins arheologic, aparține unui orizont foarte îndepărtat, motiv ce ne-a determinat să intuim o pregătire a terenului de către meşterii lui Şerban Cantacuzino. Aceştia, în momentul fondării, au marcat în teren o dungă de mortar ce acoperă perfect nivelul de locuire din epoca bronzului.

Zidurile, în elevație, atât cât s-au putut observa în săpătură, purtau la exterior o tencuială cu praf de cărămidă, de culoare roşiatică, tipică epocii cantacuzine şi brâncoveneşti.

III. Pardoselile

În ceea ce priveşte pavimentele anterioare ale bisericii, sub mozaicul existent în 1977, se afla un altul, mai vechi, cu dale din piatră cenuşie de 96 cm x 93 cm. Acest paviment a funcționat până la marile refaceri din secolul al XIX-lea. Uzura indica folosirea îndelungată a acestui paviment.

IV. Mormintele din interiorul bisericii

Mormintele au fost cercetate în cursul campaniei declanşate în aprilie 1984, când s-a sugerat şi extragerea unor suprafețe din fresca lăcaşului şi evacuarea inventarului.

M.1. În spațiul dintre naos şi pronaos, unde încă din timpul vieții, Şerban vodă Cantacuzino rezervase loc pentru mormintele ctitorilor, s-a aflat cripta voievodului. Mort la 29 octombrie 1688 şi înmormântat două zile mai târziu, Şerban Cantacuzino a fost depus la Cotroceni, unde ar fi trebuit să rămână de-a pururi. Deasupra mormântului a fost aşezată o frumoasă piatră tombală. Marmura, cu lucrătură sculptată, era ridicată cu 0,96 m față de ultimul paviment. La introducerea raclei, aşternerea pietrei, zidurile de est şi de vest ale gropniței au fost cioplite, pentru a se crea spațiu pentru sicriul de 2,20 m, în raport cu cei 1,70-1,72, cât se rezervase inițial[10]. Cripta din cărămidă a voievodului a fost spartă, iar mormântul a fost profanat de mai multe ori, ultima dată în 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

Din schelet s-au păstrat numai câteva fragmente, dar şi părţi ale ţesăturii prinse de scândura sicriului cu pioneze din argint aurit. Se mai adaugă un fragment de candelă din sticlă albă, resturi ale unui ou de struţ etc.

În pronaos, atât pe stânga, cât şi pe dreapta s-au aflat alte şase morminte, din care cinci au aparţinut membrilor familiei ctitorului.

M.2. Mormântul vel spătarului Iordache Cantacuzino se afla în stânga pronaosului, purtând deasupra o lespede de marmură cu înscrisul anului morţii, 1692. Placa a fost de mai multe ori reaşezată, ultima dată, după 1800. Şi acest mormânt a fost deranjat, în criptă aflându-se şi oase ale altor persoane.

M.3. Aflat în partea de sud-est a pronaosului, mormântul adăpostea resturile pământeşti ale celui care a fost Constantin Cantacuzino, fiul marelui spătar, Radu Cantacuzino, mort în 1729. Şi acest mormânt a fost profanat şi jefuit de mai multe ori. În ciuda acestora profanări, sau tocmai în urma lor, în mormânt, alături de osemintele deranjate s-au mai găsit o monedă din secolul al XIX-lea şi un inel bărbătesc din argint aurit, purtând pe disc, iniţialele „Т; Г; К; Г."

M.4. În apropiere, în partea de sud a bisericii se afla mormântul marelui spătar Radu Cantacuzino, mort în 1715. Ca şi celelalte morminte şi acesta a fost acoperit cu o lespede de marmură. Mormântul a conţinut resturile funerare ale unui bărbat, mormântul fiind profanat.

M.5. În acelaşi mormânt s-a amenajat, alături, o criptă pentru fiica marelui spătar, Smărăndiţa, moartă de tuberculoză în 1729. M.5. a fost singurul mormânt cantacuzin neprofanat, din biserica Mănăstirea Cotroceni. Acolo a fost găsită o rochie de mătase cu 36 de bumbişori şi un inel femeiesc, din aur, cu iniţialele Ш.В.N.Г.

M.6. Aşa cum era scris, pe cea de-a cincea lespede, acesta era mormântul care aparţinea marelui agă Matei Cantacuzino, mort în decembrie 1658. Acesta pare să fi fost primul din neam, înmormântat în interior la Cotroceni. Cripta din cărămidă a fost spartă şi mormântul profanat, în interior fiind depuse oseminte diverse, ale înmormântărilor surprinse cu prilejul diverselor etape de construcţie din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

În suprafaţa restrânsă cercetată în 1984, în partea de nord a bisericii, lângă mormântul lui Iordache Cantacuzino, a fost mormântul simplu al principelui Mircea, fiul Regelui Ferdinand şi al viitoarei Regine Maria, mort în 1916. Mormântul a fost găsit gol, racla şi resturile fiind depuse la Curtea de Argeş, cu ani în urmă[11].

V. Concluzii

Biserica aşa cum a putut fi văzută până în 1984, era rezultatul a două mari etape de construcţie şi a mai multor etape de reparaţii. Este clar că, forma bisericii a fost conferită în 1679, zidăria fiind refăcută după cutremurul din 1802. Diferenţa între dimensiunile cărămizilor, remarcate în fundaţiile dezvelite în secţiunile arheologice (30,5 x 15 x 4 cm), cu mortar dur, şi cele ale cărămizilor

https://biblioteca-digitala.ro

măsurate la zidurile în elevație (26 x 14 x 4 cm), cu mortar gălbui, ne întăresc convingerea că afirmația privind rezidirea bisericii peste vechile temelii, după 1802, de către starețul Visarion poate reflecta realitatea.

Biserica Mănăstirii Cotroceni a fost cea mai de seamă ctitorie a lui Şerban vodă Cantacuzino, sortită a fi mândria voievodului pe timpul vieții şi mausoleul familiei sale, după moarte. Ea se identifica cu ambiția unui neam întreg, mândru şi puternic, cu serioase veleități constructive. Orice atingere a acestei lavre cantacuzine era o atingere a numelui şi activității mândrului voievod, iar orice cinstire adusă lăcaşului era cinstire pentru sine şi apoi pentru memoria sa.

Tocmai de aceea, astăzi, la comemorarea a 310 ani de la trecerea sa în lumea veşnică, stă în puterea noastră şi se cuvine să ne gândim pios spre marele voievod şi să aşternem cărămidă peste cărămidă, aşa cum ilustrul înaintaş însuşi a făcut-o în 1679, pentru a reda oraşului ce l-a adoptat podoaba pe care a pus-o să strălujie în Dealul Cotrocenilor, la păstrarea tradiției, la gloria şi nemurirea strădaniei voievodului şi a neamului nostru, în fruntea căruia s-a aflat timp de un deceniu.

Note

*Comunicare prezentată la „Colocviul de Istorie", Muzeul Național Cotroceni, ed. a VII-a, 15-16 octombrie 1998.

1. Panait I. Panait, *Cercetări privind biserica Mănăstirii Cotroceni din Bucureşti*, în „Revista Monumentelor Istorice", An XLI, 1, 1992, p. 13.
2. Aristide Ştefănescu, *Observații arheologice privind biserica Mănăstirii Cotroceni*, în „Colocviul Național de Istorie", Cotroceni, ed. a II-a, Muzeul Național Cotroceni, 1993, p. 2.
3. Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, p. 4.
4. Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 14.
5. *Ibidem*, p. 14.
6. Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, loc.cit., p. 5
7. Panait I. Panait, *op.cit.*, loc.cit., p.17.
8. Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, p. 5.
9. *Ibidem*, p. 9.
10. Aristide Ştefănescu, *op.cit.*, loc.cit., p. 8.
11. Panait I. Panait, *op. cit.*, loc.cit., pp. 18-24.

https://biblioteca-digitala.ro

COTROCENII LUI GHEORGHE LAZĂR

Dr. Maria Ioniță

Într-o litografie datată cu aproximație către mijlocul secolului al XIX-lea şi semnată de vienezul Georg Venrich, ne apare imaginea Dealului Cotrocenilor văzut dinspre răsărit, având în vârf Mănăstirea Cotroceni. Aşa va fi arătat Dealul Cotrocenilor şi în vremea când Tudor Vladimirescu şi-a aşezat aici tabăra şi când Gheorghe Lazăr, animat de aceleaşi nobile idealuri naționale şi-a părăsit şcoala şi elevii pentru a i se alătura.

Dar până a parcurge această importantă pagină a vieții sale, suntem datori, mai ales că în septembrie 1993 s-au împlinit 170 de ani de la săvârşirea sa din această lume, să ne aplecăm asupra câtorva momente importante din viața şi activitatea lui Lazăr, care-i explică prezența în tabăra Vladimirescului.

Gheorghe Lazăr sau mai precis Gheorghe Eustatie Lăzăroaie s-a născut la 5 iunie 1779[1] în satul Avrig (Sibiu), într-o numeroasă familie de țărani liberi. Petrecându-şi copilăria şi adolescența în atmosfera creată de răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan, el îmbrățişează cu entuziasm cauza românilor transilvăneni care-şi cereau drepturile sociale şi politice, recunoaşterea ființei lor naționale. Crezul său se profilează încă din 1806, când, într-o scrisoare trimisă de la Viena părinților afirmă printre altele: „Mai încolo am să mă duc odată chiar la împăratul şi să-i spun lucruri despre români, de care n-au auzit niciodată. De aceea să nu vă fie jale de mine, pentru că eu am venit aici, tocmai pentru ca să lucru spre uşurarea sorții noastre triste".[2]

După absolvirea claselor primare la şcoala din sat, având-l ca învățător şi sfătuitor pe bunul său prieten de mai târziu, scriitorul Ioan Barac[3], Gheorghe Lazăr îşi continuă studiile la liceul piariştilor (greco-catolic) din Cluj şi la Liceul greco-catolic din Sibiu[4], susținut cu greu din punct de vedere financiar de familie, fără a avea încă vreun sprijin material din partea statului. În aceleaşi grele condiții urmează şi cursurile filozofice şi anul I al Academiei de drept la Cluj.[5]

.Pentru a putea obține o bursă şi astfel să-şi continue studiile la Viena, Lazăr trebuie să renunțe deocamdată la „ştiințele pozitive", pentru care pare că avea aptitudini deosebite. În 1806, Episcopia ortodoxă din Sibiu îi acordă un stipendiu anual pentru a urma studiile teologice în capitala Imperiului Habsburgic, sumă în schimbul căreia se angaja ca la întoarcere să instruiască candidații la preoție din Transilvania.[6]

În Viena ocupată de trupele lui Napoleon Bonaparte, Gheorghe Lazăr ia contact cu ideile revoluției franceze, al căror adept devine. Alături de alți tineri aflați la studii acolo este şi el recrutat în armata franceză ca topograf[7], lucru ce îi oferă posibilitatea să-şi pună în aplicare cunoştințele de matematică dobândite

https://biblioteca-digitala.ro

în liceu şi dovedeşte, parţial, de ce era atât de necesară în 1821 prezenţa sa în tabăra pandurilor de la Cotroceni. În cursul şederii la Viena, paralel cu studiile teologice pe care le urmează regulat, frecventează şi cursuri de ştiinţe fizico-matematice. Dar departe de a-i fi un sprijin, temeinica sa pregătire, faptul că stăpânea multe şi diverse cunoştinţe din toate domeniile constituie piedica principală în calea desăvârşirii studiilor sale teologice şi a hirotonisirii sale ca preot. Din acelaşi motiv, i se respinge de două ori candidatura la scaunul episcopal din Sibiu şi apoi la cel din Arad, preferându-i-se un om mai puţin pregătit, dar mai docil şi cu idei ce corespundeau vederilor bisericii şi autorităţilor din Imperiul Habsburgic.

La întoarcerea în ţară nu primeşte decât un modest post de profesor la Seminarul ortodox de pe lângă Episcopia din Sibiu. Seriozitatea şi corectitudinea sa, spiritul său luminat îl fac însă să intre repede în conflict atât cu autorităţile şcolare cât şi cu cele ecleziastice de aici. Gheorghe Lazăr încearcă să-şi facă meseria de profesor aşa cum îi dicta conştiinţa, vrea ca învăţăceii săi să devină nu simpli „cântare de strană", ci viitori răspânditori de învăţătură, de cultură naţională.[8] Faptul că într-una din predicile sale se ridicase împotriva asupririi naţionale a românilor din Transilvania, cerând ca ei să nu aibă numai datorii faţă de stăpânirea hasburgică, ci să se bucure şi de drepturi politice[9], determină autorităţile poliţieneşti să-l pună sub urmărire, interzicându-i să părăsească Sibiul. În sfârşit, este acuzat că într-o grădină publică refuzase să bea în cinstea împăratului Austriei, Francisc I, închinând paharul în sănătatea lui Napoleon, abia întors la Paris din Insula Elba, fapt pentru care este destituit din învăţământ în 1815, ca „element suspect şi periculos ordinei publice".[10]

În toamna anului 1816, fără slujbă şi puternic afectat de cele întâmplate, Gheorghe Lazăr pleacă la Braşov, unde află un preţios sprijin material şi moral la Ioan Barac. Se pare că acesta este cel care-l recomandă Ecaterinei Bărcănescu, sora banului Grigore Dimitrie Ghica, viitorul domn al Ţării Româneşti.[11] Devenit profesor al copiilor văduvei Bărcănescu, la sfârşitul anului 1816, Lazăr trece munţii şi se stabileşte la Bucureşti.[12] Atmosfera acelui Bucureşti de început de secol al XIX-lea nu este însă pe placul său. Ţara Românească, ca de altfel şi Moldova, se aflau sub stăpânirea fanarioţilor care acaparaseră şi domeniul spiritual. Ca limbă oficială şi literară se folosea limba greacă. Singura şcoală superioară din Bucureşti era Academia grecească, ai cărei profesori acreditau ideea, susţinută şi de cercurile conducătoare, că limba română nu poate exprima noţiuni ştiinţifice şi nici terminologia filozofiei, fizicii, chimiei, matematicii.

Se înţelege, astfel, de ce Gheorghe Lazăr, patriot înflăcărat şi iubitor al obiceiurilor şi limbii străbune porneşte încă de la venirea sa în capitala Ţării Româneşti lupta pentru organizarea învăţământului superior în limba română, afirmând „că cu ruşine vine unui popor şi neam, ce este aşa veichi, aşa vestit, proslăvit şi înzestrat cu toate rodurile pământului... să nu aibă şi el o şcoală

https://biblioteca-digitala.ro

mai de treabă, o Academie cu ştiinţă, chiar în limba maicii sale...".[13] Printre cei care îl susţin în munca pentru materializarea acestei idei generoase se numără banul Constantin Bălăceanu, vornicul Iordache Golescu, mitropolitul Dionisie Lupu, oameni de cultură care porniseră „mişcarea în folosul cărţii româneşti".[14] Făcând parte din eforia Şcoalelor, ei întocmesc la îndemnul lui Lazăr, mai întâi în decembrie 1817 şi apoi în martie 1818, două anaforale pe care le prezintă domnitorului Ţării Româneşti, Ion Caragea şi în care arată necesitatea înfiinţării unei şcoli cu limba de predare română. Ei aduc la cunoştinţă domnitorului că s-au străduit să găsească printre dascălii români pe cei mai potriviţi pentru o asemenea întreprindere şi cel mai iscusit li s-a părut inginerul Gheorghe Lazăr venit de curând din Transilvania, cunoscut deja prin lecţiile particulare ce le dădea fiilor de boieri şi printr-o serie de măsurători şi hotărnicii care le făcuse pe la moşii. La 24 martie 1818, Ion Vodă Caragea dă un hrisov prin care aproba înfiinţarea şcolii, dispunând eliberarea unor „odăi" din Mănăstirea Sf. Sava în care urmau să se desfăşoare cursurile.[15] În august 1818, Lazăr publică o „Înştiinţare către toată cinstea vrednică tinerime", în care arată că şcoala de la Sf. Sava îşi propunea să instruiască tineretul începând cu noţiunile elementare (scris, citit şi socotit), până la cunoştinţe de învăţământ superior, de filozofie şi ştiinţe juridice. În acelaşi timp, prima şcoală de învăţământ superior în limba română din Ţara Românească era şi prima şcoală de ingineri hotarnici, îndeletnicire care până atunci fusese practicată, aproape în exclusivitate, de străini, mai ales „nemţi".

Deşi la deschiderea ei în toamna lui 1818, şcoala de la Sf. Sava număra puţini elevi, care, după afirmaţia unuia dintre ei, Petrache Poenaru, erau prăvăliaşi, scriitori de pe la cancelarie şi unii din elevii mai maturi de la Academia grecească, ea polarizează în scurt timp un vast auditoriu recrutat din toate categoriile sociale, atras de ideile noi propovăduite de Gheorghe Lazăr. Lecţiile sale nu aveau numai un conţinut ştiinţific şi pedagogic. Ele erau şi o şcoală de înalt patriotism, Lazăr cultivând dragostea de ţară, dragostea faţă de limba naţională pentru a cărei bogăţie şi frumuseţe pleda. Totodată, de la catedra sa făcea o aspră critică a moravurilor timpului şi a privilegiaţilor ce se aflau la cârma ţării. La şcoala lui Lazăr se va pregăti noua generaţie, viitorii revoluţionari de la 1848, ctitori al României moderne, printre elevii săi numărându-se Ion Heliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, Simion Marcovici, Christian Tell, Marin Serghiescu, ş.a.[16]

De altfel, când în 1821 izbucneşte revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu, şcoala lui Lazăr îşi închide cursurile, autorităţile socotindu-l pe dascălul transilvănean ca fiind direct implicat în pregătirea evenimentelor, pentru că împărtăşea şi propovăduia idealurile de dreptate socială şi naţională ale „domnului Tudor". Într-adevăr, mulţi dintre elevii de la Sf. Sava, în frunte chiar cu dascălul lor se alătură revoluţionarilor. Ţinând seama de cunoştinţele de inginerie şi topografie ale lui Gheorghe Lazăr, Tudor Vladimirescu îi solicita

https://biblioteca-digitala.ro

ajutorul în organizarea şi fortificarea taberei militare din Dealul Cotrocenilor şi chiar în instruirea militară a celor care luptau şi în conducerea sa. Mărturie stau aprecierile făcute pe această temă de chiar unii dintre elevii săi. Astfel, amintindu-şi de relaţiile dintre cei doi, Christian Tell, în a cărui casă a fost găzduit Gheorghe Lazăr în timpul revoluţiei, precizează: „Se cunoştea foarte bine cu Tudor şi foarte adeseori era poftit în castrele de la Cotroceni. El, Lazăr, învăţa pre oamenii lui Tudor cum să facă afeturile (patul tunurilor) şi cum să dea cu tunul. Lazăr însuşi îndreaptă o dată, din ordinea lui Tudor, tun asupra unei biserici unde se închiseseră boiarii, şi lovi în turnul bisericesc. Pandurii, pân-a nu da cu tunurile, zicea: Staţi să vie neamţul, să îndrepte tunul. Neamţul era Lazăr".[17] Despre prezenţa lui Gheorghe Lazăr la Cotroceni în timpul evenimentelor, unul dintre cei mai preţuiţi elevi ai săi, care s-a aflat printre continuatorii demni ai operei sale, Ion Heliade Rădulescu, îşi aminteşte că: „Lazăr era în toate zilele binevenit la Cotroceni unde Tudor se afla asediat cu trupele sale; era adesea consultant la întăririle ce se făcea lagărului şi mai totdeauna îl însoţeam dimineaţa şi mă întorceam cu dânsul seara; în câteva nopţi am şi dormit acolo împreună".[18] Iar Alexandru Papiu Ilarian, preluând informaţiile furnizate de Christian Tell, consemnează: „Lazăr era prieten cu Tudor. Învăţa pe panduri cum să facă eafeturile şi cum se da cu tunul, după sistemul nemţesc. Lazăr însuşi îndreaptă tunul, din ordinul lui Tudor, asupra unei biserici unde se închisese seara boerii şi lovi în turnul bisericii".[19]

Condiţiile de viaţă din tabăra lui Tudor şi zbuciumul sufletesc de până atunci n-au făcut decât să înrăutăţească starea sănătăţii lui Lazăr şi aşa destul de şubredă. La redeschiderea şcolii, după revoluţie, îl găsim bolnav, locuind la un văr de-al (său?) George, în târgul din Afară, pe locul unde mai târziu Ion Heliade Rădulescu a construit tipografia „Curierului Românesc". În 1823, în iunie, Lazăr părăseşte Bucureştii, însoţit de fratele său Ilie (Onu), primar al Avrigului, luând cu el doar un cufăr cu cărţi. Merge în satul natal unde se stinge din viaţă la 17 septembrie 1823, la numai 44 de ani.

Simbolizând prin însăşi fiinţa lui unitatea de neam a românilor de dincolo şi de dincoace de Carpaţi, Gheorghe Lazăr a contribuit prin activitatea sa la trezirea conştiinţei naţionale, constituindu-se într-un adevărat „regenerator al naţionalităţii române"[20], cum îl numea cunoscutul prieten al românilor, publicistul francez A.H.J. Ubicini.

Note:

1. Dr. Avram Sădean, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, p. 5.
2. Valeriu Popa, *Gheorghe Lazăr. Elementul religios în personalitatea sa*, Suceava, 1943, p. 18.
3. Gh. I. Mateiu, *Gheorghe Lazăr – Pagini de pomenire*, Cluj, 1936, p. 14.
4. Idem, p. 19.
5. Idem, p. 20.
6. Idem, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Victor Lazăr, *Gheorghe Lazăr*, Cluj, 1924, p. 15.
8. Idem, pp. 19-20.
9. Petrache Poenaru, *Georgiu Lazăr şi şcoala română*, Bucureşti, 1871, p. 11.
10. Bogdan Duică, *Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1924, pp. 189-200. Popa-Lisseanu, *George*, p. 200.
11. Nicolae Iorga, *Cel dintâiu învăţător de ideal naţional: Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1916, p. 43.
12. Gh.I. Mateiu, *op.cit.*, p. 37.
13. Gheorghe Lazăr, *Înştiinţare despre şcoala de la Sf. Sava*, Bucureşti, august, 1818, Biblioteca Academiei Române, F.V. 14.
14. Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 50
15. *XXX, Gheorghe Lazăr, întemeietorul primei şcoli româneşti*, Bucureşti, 1956, p. 10.
16. Bogdan Duică, *George, Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1924, p. 105.
17. Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu-Ilarian*, Cluj, 1972, pp. 32-33.
18. Eugenia R. Marinescu, *Gheorghe Lazăr ca pedagog naţional*, Bucureşti, 1929, p. 61.
19. *Ibidem*.
20. Paul Papadopol, *Gheorghe Lazăr şi opera sa*, Bucureşti, 1937, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

TUDOR VLADIMIRESCU ŞI COTROCENII

„Dar după această turburare toate să vor schimba,
toate să vor preface, toate să vor îndrepta, dobîndind ţara o orînduială,
o obläduire, o cîrmuire mai bună, mai blîndă, mai liniştită şi mai temeinică ..."
Iordache Golescu

Mihai Ipate

I. Punerea problemei

Printre personalităţile de seamă din istoria naţională, ale căror destine se leagă de trecutul Cotrocenilor se numără şi Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluţiei de la 1821, revoluţie care marchează primul eveniment major al epocii moderne, epocă a renaşterii naţionale.

Dacă până acum câţiva ani legătura dintre Tudor şi Cotroceni putea fi realizată doar tangenţial, acum acest handicap este înlăturat. De ce am amintit acest lucru? Pentru că nu se poate vorbi despre Tudor şi revoluţia din 1821 fără să se vorbească despre Cotroceni, adevărata reşedinţă domnească din perioada sus menţionată.

Deoarece evenimentul, în ansamblul său, a fost reflectat printr-o bogată literatură de specialitate, în cele ce urmează ne vom opri doar asupra acelor aspecte ale revoluţiei strict legate de Cotroceni. Pornind de la aceste considerente ne-am concentrat eforturile asupra discutării unor probleme mai puţin prezente în literatura de specialitate legată de evenimentul în cauză.

II. De ce şi-a aşezat Tudor tabăra la Cotroceni?

La baza alegerii sale au stat câteva considerente care l-au determinat să-şi aşeze tabăra la Cotroceni. În primul rând, pentru că venea din vestul ţării, din Oltenia. Astfel, îndreptându-se spre Bucureşti, Tudor a folosit drumul Mehedinţilor, calea cea mai importantă de acces în oraş, unul dintre marile drumuri care străbăteau Ţara Românească, fiind totodată şi foarte circulat. Locul ales de Tudor pentru tabără era un *important punct strategic*: cine venea din afara oraşului avea, de aici, din dealul Cotrocenilor cea dintâi vedere panoramică a Bucureştilor. Tudor putea astfel să ţină sub observaţie o întinsă zonă. O *reţea de vechi drumuri* se întretăiau aici, printre ele, alături de cel mentionat, aflându-se şi Drumul Sării - nume care arăta locul pe unde treceau carele cu sare venite de sub munte spre schelele de la Dunăre. Accesul pe deal dinspre lungul Dâmboviţei era practic imposibil din cauza *mlaştinilor*. În acest sens, cazul unui atac armat venind din vale era exclus. Şi, nu în ultimul rând, mănăstirea Cotroceni şi casele domneşti prin solidul lor sistem de construcţie reprezentau pentru Tudor o garanţie în plus, dovedind înţelepciunea alegerii sale, căci ctitoria cantacuzină era *o fortăreaţă cu ziduri puternice*.

https://biblioteca-digitala.ro

III. Tudor Vladimirescu la Cotroceni

În data de 16 martie, Tudor a sosit la Bolintin, lângă Bucureşti, localitate din care a trimis un detaşament la Cotroceni. În aceeaşi zi, adresează bucureştenilor o *proclamaţie* în care menţionează că din Adunarea norodului ajunsă la Bolintin, o parte a plecat spre Cotroceni şi o parte la Ciorogârla domnească[1]. Se pare că în seara aceleiaşi zile,Tudor însuşi soseşte la Cotroceni[2] (aflat la acea dată lângă Bucureşti). Pe 17 sau 18 – documentele nu menţionează data exactă – Tudor se îndreaptă spre Bucureşti, intrând în oraş pe Podul Calicilor[3]. El dorea să intre în Mitropolie „ca să poată aduna acolo boierii şi toate celelalte stări pentru consfătuiri pentru a pune la cale soarta poporului," dar Tudor găseşte porţile închise. În aceste condiţii, îşi „aşează garda pe care şi-o alesese singur în curtea şi în casele lui Brâncoveanu sub Mitropolie, trăgând în gazdă în casele Orăşanu tot sub Mitropolie,Orăşanu fiind un vechi amic al lui", relata maiorul Pappasoglu în lucrarea sa „Istoria fundării oraşului Bucureşti"[4].

În data de 30 martie, Tudor se va afla din nou la Cotroceni, după cum atestă documentele. În aceeaşi zi, cere marelui aga Scarlat Grădişteanu şi marelui vornic Grigore Băleanu să trimită la Cotroceni cherestea, cuie, dulgheri şi care.

Iată că, îndată ce s-a reîntors la Cotroceni, Tudor a hotărât începerea lucrărilor de geniu necesare întăririi capacităţii de apărare a locului. Astfel, a pus să se facă şanţuri şi metereze împrejurul mănăstirii aducând orăşeni, săteni şi chiar puşcăriaşi[5]. Urmele lucrărilor se puteau vedea şi la sfârşitul secolului trecut lângă azilul Elena Doamna. Sute de meşteri fierari, rotari reparau şi făceau arme, roţi pentru tunuri, se făceau provizii de orz, făină, mălai, pastramă, pesmeţi. Un document datat 30 martie[6] arată că Hariton, egumenul mănăstirii a dat un aconto din porunca rnitropolitului pentru nevoile trupelor cantonate, fapt care atestă o înţelegere prealabilă între Tudor şi mitropolit. De cum a venit la Cotroceni, Tudor cere divanului să se instituie un **tribunal special** compus din trei judecători şi un condicar „vrednic de a cerceta principiile"[7], tribunal care să judece netrebniciile şi hoţiile făcute de soldaţii săi. Hotărârea a luat-o după ce i-au fost aduse la cunoştinţă la Cotroceni aceste fapte. De altfel, în aceeaşi zi de 31 martie[8], Tudor a vestit în tot oraşul că orice locuitor era autorizat să prindă şi să-i predea spre pedepsire pe orice fel de ostaş care s-ar fi dat la jaf şi silnicii. Toate acestea reflectă spiritul lui Tudor, hotărât să menţină ordinea şi disciplina atât în oraş cât şi în oastea sa.

Dar activitatea lui Tudor la Cotroceni nu s-a concretizat doar în luarea unor măsuri de întărire a taberei şi stabilirea unui regim de respectare a disciplinei. Cotrocenii deveniseră centrul deciziei politice. Tudor era un adevărat domn, iar Cotrocenii reprezentau cetatea sa de scaun. În acest sens, scria meşteşugarul Ioan Dobrescu în cronica sa: „Iar Tudor în Cotroceni îşi punea **titla de domn**, iar cîţi boeri mai era, toţi asculta. Boeri **boerea, ispravnici punea, poştile la el venea, judecăţi făcea şi jalbi primea**"[9]. Lucrarea lui I. Dobrescu nu este deloc de neglijat, el fiind originar din Bucureşti şi aflându-se în

https://biblioteca-digitala.ro

oraş în timpul evenimentelor. Aceeaşi afirmaţie, referitoare la statutul lui Tudor o întâlnim după douăzeci de ani de la evenimente, în „Prescurtare istorică a Ţării Româneşti şi a vestitului prinţ Mihail Viteazul" unde Florian Aaron concluziona: „Tudor, după o scurtă şedere în Bucureşti, eşi din oraş şi se aşează în mănăstirea Cotroceni, de unde **administra ţara ca un domn**"[10].

IV. Cancelaria lui Tudor la Cotroceni

O dată cu Tudor a venit la Cotroceni episcopul Ilarion al Argeşului – eruditul care a avut un rol major în revoluţie. Se poate afirma că el a fost ideologul revoluţiei, capul mişcării, iar Tudor braţul, după cum se exprima Aricescu în a sa logică şi documentată istorie a revoluţei. Ilarion era princpalul sfătuitor al lui Tudor[11], având un rol important în redactarea actelor şi transcrierea lor în limba franceză. Alături de Ilarion se aflau stolnicul Geani Orăşan şi Ioniţă Chinopsi – luat la 21 ianuarie din Târgu Jiu de Tudor, fost grămătic al ispravnicului de Gorj[12]. De asemenea, Petrache Poenaru. Aceştia formau cancelaria lui Tudor de la Cotroceni. Ei au rămas tot timpul cu Tudor.

Din nefericire, de la membrii cancelariei lui Tudor nu s-au păstrat amintiri sau însemnări care să contribuie la lămurirea unor aspecte ale revoluţiei, la lărgirea orizontului ştiinţific legat de această problemă majoră a istoriei moderne naţionale.

V. Activitatea militară şi politică

„Cum să ne necinstim, unindu-ne cu fanarioţii
împotriva patrioţilor noştri, împotriva ţării noastre!"

În ceea ce priveşte aspectul tactic, militar, Tudor se baza pe cunoştinţele lui Gheorghe Lazăr. Acesta era zilnic la Cotroceni dând sfaturi referitoare la întărirea taberei lui Tudor. După cum ne transmit documentele, pandurii erau învăţaţi de către Lazăr cum să regleze tirul şi să tragă[13]. Tudor dispunea de şapte tunuri mici aflate în proastă stare. Două le-a găsit la Mitropolia din Bucureşti, două în puşcăria pentru criminali, unul era adus din Craiova şi două dintr-o mănăstire din judeţul Mehedinţi, unde fuseseră părăsite de ruşi în războiul dintre anii 1806-1812 şi nici acestea nu mai erau bune[14]. Tudor, cu ajutorul lui Lazăr şi al meşterilor le-a reparat şi le-a pus în funcţiune. În tabără se aflau şi doi ingineri, foşti ofiţeri austrieci, Moritz von Oth şi Freywald[15]. Oth făcuse nişte proiecte de întărire a taberei, dar acestea nu au fost luate in seamă de către Tudor „fiindcă cerea mulţi bani"[16] spre deosebire de Lazăr care nu dorea nimic în schimb. În tabăra de la Cotroceni l-a insoţit pe Lazăr scriitorul I. H. Rădulescu care, a şi înnoptat de câteva ori aici.

Curând după instalarea sa la Cotroceni, Tudor a trimis paşalelor de la Dunăre petiţii pentru a interveni la Poartă în favoarea rezolvării cererilor norodului şi pentru a trimite emisari care să se încredinţeze de adevărul cuprins în petiţii. Astfel de emisari au şi sosit la Cotroceni fiind primiţi cu cinste şi lăsaţi să se plimbe în voie prin tabără pentru a lua informaţii. Tudor era sfătuit de trimişii turcilor să dea

https://biblioteca-digitala.ro

dovadă de devotament față de Poartă şi să curețe țara de rebelii răsculați împotriva Turciei[17]. Tudor a făcut promisiuni în acest sens, cu condiția ca turcii să nu intre în țară. Unii dintre turcii trimişi de către paşii din Vidin şi Rusciuc s-au strecurat incognito la Cotroceni, dar şi pe aceştia Tudor îi lăsa să culeagă datele care-i interesau[18].

Înainte de sosirea lui Ipsilanti lângă Bucureşti ajunge şi trimisul seraschierului de Silistra, Nuri Aga. Acesta a venit în tabăra de la Cotroceni pentru a se încredința de devotamentul lui Tudor şi al poporului român față de sultan şi, totodată, pentru a cere capul prințului Ipsilanti. Tudor a arătat imposibilitatea acestui lucru din cauza lipsei de mijloace şi a cerut praf de puşcă şi tunuri. Nuri Aga a plecat cu mesajul lui Tudor, dar a revenit aducând răspunsul seraschierului conform căruia praf de puşcă şi tunuri nu pot fi aduse, invocându-se modul în care Serbia înşelase Poarta. În schimb i s-au oferit lui Tudor trei mii de pungi pentru a cumpăra trupele prințului Ipsilanti. Tudor refuză banii arătând că se teme să-i împartă căpitanilor şi trupelor lui Ipsilanti pentru a nu fi trădat[19]. Demn de semnalat este faptul că episcopul Ilarion l-a sfătuit pe Tudor să-l înlăture pe Ipsilanti. Neînlăturându-şi la timp dușmanul (căci Ipsilanti şi trupele pe care le conducea au provocat neorânduieli, jafuri, crime, deşi intraseră în țară ca prezumtivi aliați, s-au comportat ca o mişcare haotică, paralelă cu revoluția română, determinând intervenția turcească prin dezavuarea ei de către oficialitățile țariste), Vladimirescu şi-a semnat propria condamnare la moarte.

La 9 aprilie, căminarul Alecu, trimisul paşei din Giurgiu însoțit de doi turci ajunge la Guştinari – unde erau avanposturile lui Tudor – după care a fost dus sub escortă la mănăstirea Cotroceni, unde a stat timp de două zile. Căminarul fusese trimis pentru a asculta doleanțele valahilor. Rezultatul întrevederilor de la Cotroceni s-a concretizat într-o scrisoare care urma să fie trimisă paşei. Scrisoarea a fost concepută după indicațiile lui Tudor, care, printre altele, a cerut să se menționeze ca domnii din Țara Românească să nu mai fie fanarioți. Scrisoarea a fost semnată de mitropolit şi de toți boierii care se mai găseau în Capitală. Tudor a întrunit de mai multe ori, la Cotroceni, pe boieri la consfătuiri, iar la începutul lunii aprilie a dorit să formeze şi să trimită o „deputație către poartă, dar fără succes"[20].

La 16 aprilie se mai executau lucrări de întărire la mănăstirea Cotroceni. Se săpau şanțuri şi se lucra la o redută aflată lângă podul de pe Dâmbovița[21].

În timp ce Tudor se străduia să mențină ordinea în oraş, iată ce afirma un raport consular austriac: „hoardele arnăuților lui Ipsilanti conduse de Iordache şi Farmache mai fac şi acum cele mai ruşinoase excese şi cele mai înfricoşătoare jafuri fără nici cel mai mic respect. Totul e în doliu şi deplânge ruina deplină a acelei țări binecuvântate"[22].

La 2 mai sosesc 400 de panduri la Cotroceni, urmând în scurt timp alți 600[23]. În cinstea noilor veniți, la 8 mai, s-a ținut o slujbă solemnă şi s-au tras salve de către trei tunuri.

https://biblioteca-digitala.ro

În această lună mai, din tabăra de la Dudeşti, turcii l-au trimis de mai multe ori pe Nuri Aga la Tudor pentru a-l convinge să acţioneze împreună cu ei împotriva eteriştilor, dar niciodată turcii nu au putut obţine un răspuns hotărât. După numeroase tratative Tudor s-a angajat să evacueze Bucureştii şi să se retragă în Oltenia, fără să se amestece în operaţiunile turcilor, păstrând în acest fel neutralitatea.

Începând cu data de 11 mai, Tudor „s-a închis în mănăstirea Cotroceni şi dacă este nevoie de el emite numai ordine scrise către mitropolit"[24]. Documentul atestă pe de o parte, preocuparea lui Tudor în faţa pericolului iminent al ocupaţiei turceşti şi pe de altă parte, caracterul relaţiilor stabilite între conducătorul revoluţiei şi forţele politice boiereşti, factorii politici de răspundere prezenţi în Capitală, subordonarea acestora puterii lui Tudor, întărind cele afirmate mai sus prin documentele narative care îl evidenţiază pe Vladimirescu ca lider al ţării.

În data de 15 mai[25], Tudor s-a retras din Cotroceni de două ori şi s-a reîntors pentru a se retrage definitiv de teama arderii Capitalei de către turci. Tudor a plecat însoţit de 4000 de panduri, cinci tunuri, 500 de bulgari călări conduşi de Prodan Macedonski, care cu provizii. După plecarea lui Tudor şi a trupelor sale a rămas în mănăstirea Cotroceni un singur călugăr[26]. Ulterior, ea a fost ocupată de turci.

Aici, la Cotroceni a fost scrisă o pagină din istoria relaţiilor diplomatice turco-române. În acest sens, Tudor şi cancelaria sa au desfăşurat o activitate intensă, pe linia negocierilor în vederea prezentării în faţa părţii otomane a situaţiei concrete existente în ţară şi conştientizării necesităţii obiective a schimbărilor profund structurale, instituţionale, financiare şi, nu în ultimul rând, a evitării unei confruntări armate.

Note

1. *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*. Ed. Academiei, Bucureşti, 1959, vol. I, doc. 220, p. 372.
2. C.D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821*, Craiova,1874, p. 187.
3. *Ibidem*.
4. D. Pappasoglu, *Istoria fundării oraşului Bucureşti*, 1892, p. 72.
5. *Documente privind Istoria României. Răscoala din 1821*, Ed. Academiei, vol. V, Bucureşti, 1962, p. 67.
6. *Ibidem*, doc. 268, p. 427.
7. *Ibidem*, doc. 275, p. 437.
8. *Ibidem*, doc. 275, p. 437.
9. I. Corfus, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii şi articole de istorie", vol. VIII, Bucureşti, 1968, p. 351.
10. *Almanahul statului din Prinţipatul a toată ţara Românească*, 1844, cuprinde studiul editat de Vladimir de Blaremberg, p. 41.
11. *Documente privind Istoria României*, vol. V, doc. 808, p. 908.
12. G. Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţământului în ţara noastră*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1963, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Gh. Bogdan Duică, Gh. Popa Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 274.
14. *Documente privind Istoria României*, vol. V, doc. 641, p. 874.
15. Gh. Părnuță, *Gheorghe Lazăr. Contribuția sa la dezvoltarea învățătmântului*. București, 1973, p. 101.
16. *Ibidem*.
17. C.D. Aricescu, *op. cit.*, p. 210.
18. C.D. Aricescu, *op. cit.*, p. 212.
19. *Documente privind Istoria României*, vol. V, p. 279.
20. *Ibidem*, doc. 842, p. 676.
21. *Ibidem*, doc. 645, p. 682.
22. *Ibidem*, doc. 860, p. 706.
23. *Ibidem*, doc. 658, p. 703.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, doc. 659, p. 704.
26. *Ibidem*, doc. 659, p. 705.

https://biblioteca-digitala.ro

DIN ISTORIA ADMINISTRĂRII MĂNĂSTIRII COTROCENI

Adriana Harasim

Numeroşii călători care, de-a lungul timpului, au avut norocul de a trece prin aceste locuri ale Cotrocenilor s-au întrecut în a lăuda minunatele privelişti ce încântau ochiul. Izvoare limpezi şi bogate ţâşneau repezi din muchia dealului şi se vărsau în ochiuri de apă păzite de sălcii, iar de aici îmbogăţeau apele Dâmboviţei, care, la începutul secolului al XIX-lea, şerpuia în largi meandre chiar la poale. Iată cum descrie, ceva mai târziu, Alexandru Lahovari, în al său *„Guide du voyageur"*, acest colţ de rai: „La marginea unde dealul se înclină spre valea vecină, se înalţă zidurile de cărămidă ale unei vechi mănăstiri, asemănătoare mai degrabă unei cetăţi decât unui loc de rugăciune. Sunt ziduri fără ferestre, de un alb strălucitor, ce se detaşează viguros pe albastrul cerului de vară. O mare poartă boltită deschide intrarea într-o curte tristă şi goală, înconjurată de chilii, mănăstire tăcută, unde păsările cerului şi-au ales adăpostul. Printr-o altă boltă pătrunzi într-o curte mai mare, în mijlocul căreia este biserica...

La stânga privitorului, o scară... conduce în apartamentele alese ca reşedinţă de vară a principilor români. La dreapta, o pantă lină care urcă în lungul meterezurilor te conduce sub o vastă cupolă, care servea, sub principele Ştirbei, de sufragerie de vară. De jur împrejur, câmpia se întinde în infinite orizonturi, la picioarele sale... alei umbroase şi parfumate. În depărtare, Dâmbovița apare şi dispare în frânturi argintate printre arbori maiestuoşi şi mai departe, în mijlocul unor masive de verdeaţă, se ridică miile de cupole metalice ale oraşului Bucureşti. Nimic mai răcoros, de liniştit şi de paşnic decât această privelişte care odihneşte ochii şi mintea". O descriere idilică, plină de poezie. Dar ce drame nu se petreceau în mijlocul pădurii seculare ce împodobea dealul Cotrocenilor sau în spatele zidurilor mănăstirii. Trecuseră pe aici oştiri străine – turceşti, ruseşti şi austriece –, zidurile mănăstirii apăraseră o parte a oştirii lui Tudor în primăvara lui 1821, iar în 1848 porţile mănăstirii se închiseseră ca temniţă pentru revoluţionari. Peste bătrâna mănăstire se abătuseră şi focul şi cutremurele. Dar, mai cumplit decât toate, se abătuseră lăcomia şi jaful.

Din bogata şi impunătoarea ctitorie a lui Şerban Cantacuzino, la începutul secolului trecut, nu mai rămăsese decât o mănăstire înglodată în datorii. O tristă imagine de sărăcie şi ruină a ctitoriei domnitorului, care o înzestrase cu averi aducătoare de mari venituri, cu moşii întinse, ogoare, păduri, sate, iazuri şi lacuri bogate în peşte, mori şi chiar munţi. Şi totuşi, iată că într-un document din 28 decembrie 1823 mănăstirea se judecă cu un anume Zalinchin pentru nişte taleri pretinşi de acesta. În 1826 sunt numeroase cazuri în care adminis-

https://biblioteca-digitala.ro

trația mănăstirii se împrumută de la Obștească Epitropie a sărmanilor cu 500 de taleri; tot în acel an, egumenul Iosif cere 7.120 de taleri pentru plata datoriilor la casa răposatului ban Ralet; în anul următor, același egumen cere bani de la Epitropia sărmanilor evgheniți pentru plata datoriei către medelnicerul Nicolae; două luni mai târziu, 11.752 de taleri de la Epitropia cea mare, pentru plata datoriei către pităreasa Safta, în 1828, 10.000 de taleri pentru plata datoriei la casa răposatului medelnicer Florea. Este adevărat că și obligațiile impuse de stăpânire erau și ele destul de multe, de pildă cisla, de 83.000 de taleri pentru zahereaua armatelor turcești. Pentru plata datoriilor către Eforia sinisforalei mănăstirilor, administrația Cotrocenilor arendează, în 1825, postelnicului Nicolae Vlădescu moșia Cotroceni și moara de la Grozăvești.

Privită în ansamblu, starea Mănăstirii Cotroceni la acest început de secol nu se deosebea mult de aceea a multor mănăstiri românești închinate bisericilor de Răsărit. Se considera că vina o poartă egumenii străini ai mănăstirilor pământene, ajungând, așa cum ne spune Alexandru Xenopol, „o dareveră seculară", căci de fapt ea dura de când începuse închinarea mănăstirilor românești către cele din Răsărit. Prelungirea, timp de secole, a acestei stări făcuse ca egumenii greci să considere averile mănăstirești, dota cu care ctitorii le înzestraseră, ca averi personale și să le folosească, pe cât le era posibil, în propriul interes. Dorințele ctitorilor au fost treptat nesocotite, grăitor fiind chiar Hrisovul de închinare al Mănăstirii Cotroceni către muntele Athos și care hărăzește „lavrei sfinte numai ceea ce va prisosi peste trebuințele mănăstirii și după ce se vor face reparațiile trebuitoare, iar în anii de lipsă, să se trimită mai puțin". În realitate, egumenii străini au căutat fie să-și însușească averile pământene, fie să sporească, prin cumpărări de moșii și sate, averea mănăstirii închinate, veniturile luând aproape în întregime drumul mănăstirilor din Răsărit sau intrând în buzunarul propriu. Se întețesc fraudele, se refuză organelor puterii pământene prezentarea oricăror documente privind veniturile și cheltuielile mănăstirii. Treptat, de la întemeierea acestor mănăstiri și până în 1863, anul secularizării averilor mănăstirești, călugării pământeni sunt „împrăștiați în cele patru vânturi", cum zice Xenopol. Rămân puțini călugări, mai puțini la număr chiar decât cei ce ar fi trebuit să înlocuiască pe cei de baștină, și doar aceia de care are nevoie egumenul, pentru administrarea averii, folosită însă în alte scopuri decât cele orânduite de ctitori – întreținerea mănăstirii și actele de binefacere. Regulile bisericii și organizării monahale din Răsărit, care interziceau supunerea unor comunități de călugări altor comunități de călugări, au acționat și la Cotroceni, mănăstirea patroană, prin reprezentantul ei, egumenul, desființând treptat comunitatea religioasă de aici. Și, deoarece interesul pentru păstrarea măreției sfântului locaș dispăruse, se înțelege de ce, după cutremurul cel mare din 14 octombrie 1802, egumenul Visarion nu se frământă prea mult pentru refacerea ctitoriei lui Șerban Cantacuzino decât în măsura în care poate justifica ceva cheltuieli. În pisania grecească pusă de el după repararea bisericii, și care este a treia pisanie din biserica mănăstirii, el scrie: „am ridicat această monastire din temelie", deși aceasta nu fusese distrusă complet. Argumentul i-a servit

https://biblioteca-digitala.ro

însă pentru a face mari împrumuturi şi a se prezenta, în 20 iulie 1815, în faţa „Dumnealui cinstitului chezaro-crăiesc aghent" cu conturi de 355.500 de taleri cu dobânda neplătită pe mai mulţi ani. Visarion construieşte, în locul vechii şi măreţei biserici cu patru turnuri, aşa cum ne apare pe o poală de icoană din zestrea mănăstirii, o biserică mai mică, doar cu două turnuri, care a rămas de altfel imaginea cunoscută de noi.

După moartea lui Visarion, urmează Ignatie, apoi, sub domnia lui Vodă Caragea, este numit egumen Dionisie Plumbuiteanul. Vodă cere să i se prezinte deîndată situaţia averii Cotrocenilor – căci „după proasta stare întrucare este căzută această monastire, pentru greutatea de mai înainte egumeni şi epistaţi, acum face trebuinţă de un obraz osârduitor".

Pentru plata datoriilor mănăstirii vodă aprobă vânzarea, într-o primă etapă, a optsprezece prăvălii din Bucureşti din averea Cotrocenilor. Vor urma alţi egumeni – Hariton, mai apoi, Procopie Iviritul, care rămâne aici până prin 1838, timp în care mănăstirea este lăsată cu desăvârşire în paragină. Urmează Teofan Dohiaritul până prin anii 1840, când se prezintă un puternic pretendent la egumenie – arhimandritul Meletie Căscioreanul, fost egumen al mănăstirii Căscioarele. Cu aprobarea domnitorului Alexandru Ghica, Meletie este instalat la Cotroceni de către Sinesie Apostoleanul, exarh al comunităţilor de la Muntele Athos. Dar domnitorul cere şi inventarul mănăstirii şi situaţia financiară. Meletie însă, om de o lăcomie fără margini, egoist şi cârcotaş, nu se supune. Mai mult, în anii ce vor urma, va aduna avere după avere, ajungând, la acea vreme, multimilionar, cu moşii întinse şi chiar rânduri de case în Bucureşti, pe actuala Cale a Plevnei, pe atunci Podul de Pământ. Nu mai trimite bani nici la Sfântul Munte, fapt ce face ca obştea părinţilor din Athos să cerceteze cazul prin arhimandritul Nyllos, dar fără succes, căci Nyllos se va aşeza şi el bine la Cotroceni şi nu va pleca decât ridicat, de către domnitorul Cuza, „Manu militari", cum se exprimă G.M. Ionescu, şi trimis peste graniţă.

Ne găsim însă în faţa unui fapt deocamdată inexplicabil, şi anume, motivul pentru care informaţiile pe care ni le dă G.M. Ionescu asupra lui Meletie sunt eronate. Fie autorul *Istoriei Cotrocenilor* nu le-a reţinut bine, fie preotul Ilie Nicolau, îngrijitor al mănăstirii şi cel ce i-a furnizat informaţiile, i le-a transmis voit eronat. Informaţiile se referă la perioada ce a urmat de la secularizarea averilor mănăstireşti şi până la moartea lui Meletie şi despre care G.M. Ionescu ne spune că fostul egumen s-a retras de la mănăstire în casele sale de pe strada Plevnei, unde a murit în 1876.

Adevărul este că în timpul frământatei domnii a lui Cuza şi în primii ani de domnie ai principelui Carol I, profitând de lipsa unui control serios din partea Ministerului Cultelor şi de greutăţile de început ale noii situaţii a ţării, Meletie, deşi nu mai era egumen al Cotrocenilor, a rămas la mănăstire, semănând discordie în rândul puţinilor slujbaşi de aici şi căutând să profite de ceea ce se mai putea apuca în situaţia de atunci. El a fost acela din pricina căruia încercările de a organiza administrarea mănăstirii după secularizare au dat greş câţiva ani, timp în care între membrii personalului mănăstirii au fost mereu neînţelegeri,

https://biblioteca-digitala.ro

care au culminat cu anchete din partea ministerului. Cu puțin timp înainte de secularizare, în vara anului 1862, pe un loc din pământul mănăstirii, începe construcția unuia dintre cele mai moderne așezăminte de binefacere și educație din țară și chiar din Europa. Este vorba de Azilul „Elena Doamna". Elena Cuza, abia revenită în țară, dorind dezvoltarea azilului de orfani organizat de soții Davila pe proprietatea lor din Cotroceni, în apropierea reședinței princiare de vară, cere, prin „Ministerul din Intru", eliberarea terenului rezervat azilului și care era ocupat de aria de treierat grâu a arendașului moșiei mănăstirii. Cu ocazia punerii pietrei de fundament a azilului, în 29 iulie 1862, îl regăsim pe Meletie, numit acum Cotroceanul, împreună cu arhimandritul Nyllos, împărțind 1.000 de pâini și două butii mari cu vin celor ce jucau hora la acea festivitate. Dar cuvioșii egumeni auziseră deja de iminenta secularizare a averilor mănăstirești, așa că, la cererea domnitorului Cuza de a elibera o parte din încăperile mănăstirii folosite de domnitorii Țării Românești, mai ales de la Alexandru Ipsilanti încoace, ei refuză categoric. Măsurile domnești au fost însă drastice și Nyllos, așa cum am văzut, gonit din țară. Secularizarea, decretată în octombrie 1863 și desfășurată până în luna decembrie a aceluiași an, va pune capăt egumeniei lui Meletie și va însemna, pentru Mănăstirea Cotroceni, ca și pentru atâtea altele din țară, revenirea, după mai bine de un secol, la administrarea pământeană. Dar ce moștenea această nouă administrație? O mănăstire și o reședință princiară părăginite, datorii, iar de la noua cârmuire o leafa mizeră pentru preoții, diaconii și cântăreții bisericii, căci mănăstirea era afară din oraș, nu centrală, ca Sfântul Gheorghe, Sărindar sau Zlătari.

Domnitorul Cuza, dorind să păzească ce mai rămăsese din zestrea mănăstirii și să pună capăt abuzurilor ulterioare, îl numește, la 10 noiembrie 1863, ca îngrijitor provizoriu al Mănăstirii Cotroceni pe Marin Serghiescu, el însuși absolvent al Seminarului Teologic și bun cunoscător al muzicii bisericești, cerându-i să întocmească, împreună cu prefectul capitalei, inventarul mănăstirii. În aprilie 1864 se ia o măsură în plus contra abuzurilor, prin obligația ca „toți curatorii de biserici să dea ministerului o garanție de 200 galbeni... pentru a garanta buna întrebuințare a sumelor ce li se încredințează după buget și că nu vor înstrăina nici un obiect din cele ce le sunt încredințate ca inventar".

Marin Serghiescu rămâne însă îngrijitor provizoriu până după abdicarea domnitorului Cuza și abia în 17 februarie 1866 este numit ca preot îngrijitor la Mănăstirea Cotroceni, ieromonahul Ieremia Măcărescu. Ordinul este semnat de Locotenența Domnească a Principatelor Unite – Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu. În fine, în martie 1866, prefectura județului Ilfov, prefect E. Crețulescu, trimite la minister primul inventar al mănăstirii.

Ieremia Măcărescu, venit din Moldova, de la Mănăstirea Neamțului, era un om de treabă, cucernic, modest și cu multă tragere de inimă. El nu știa însă ce-l așteptă la Cotroceni, căci Meletie, rămas aici, plin de ciudă pentru situația pierdută, îi va face zile foarte amare sărmanului ieromonah Ieremia. Acestuia din urmă nu i se dă la început nici locuință, căci încăperile respective erau ocupate fie de garda militară a reședinței princiare, fie de către funcționarii

https://biblioteca-digitala.ro

Ministerului Cultelor, fie de către vizitii, grădinari etc. Greutățile de început nu-l demoralizează pe îngrijitor. Dimpotrivă, ca bun român, la auzul veştii că turcii s-ar fi adunat la graniță cu gândul de a năvăli în Principate pentru a-l îndepărta pe proaspătul domnitor, principele Carol I, cere în 3 iunie 1866 să fie înscris „ca preot la vreunul din corpurile de voluntari ce se formează spre a-i însoți în campanie, vroind să răspundă chemării în ajutorul patriei şi ca tot românul, care ştie să şi-o iubească şi să-şi dea viața chiar, să poată sta în drepturile noastre strămoşeşti". Pericolul invaziei trece şi Ieremia Măcărescu va continua să se zbată la Cotroceni cu intrigile lui Meletie. Şi, pentru că îngrijitorul vrea ca la o biserică de reşedință domnească să aibă cântăreți buni, la prima încercare de organizare şi selectare a acestora, Meletie, semnând în fruntea unei reclamații, reuşind să-i întărâte şi pe ceilalți preoți (căci erau patru) cere ministerului: „În numele Măriei Sale Domnitorului Carol I şi în numele Legii (!) să rămânem nesupărați şi domnul curator să ne lase în bună pace" (!) căci: „Ce să fie? Paşe sau Creştin?". Reclamația era semnată şi de un preot, Vasile, şi de Isihie Duhovnicul, Ieromonahul, acesta din urmă un om simplu şi credul, pradă uşoară pentru Meletie. În august 1866 se reduce un post de preot la Cotroceni, prilej pentru Meletie, care reclamă din nou, cerând reducerea chiar a postului îngrijitorului. Părintele Ieremia, ajuns la capătul răbdării – să nu uităm că Meletie, deşi proprietar de case pe Calea Plevnei (Podul de Pământ de atunci), se încăpățâna să ocupe camere la mănăstire, în timp ce preoți şi diaconi stăteau cu chirie prin oraş – trimite şi el o plângere: „...preotul redus din buget să fie ieromonahul Meletie, care nu încetează de-a face felurite intrigi,... provocări de scandal... numitul nu încetează din calea sa rătăcită speriindu-i pe ceilalți că Potropopu va pedepsi...".

Însuşi principele Carol, intrigat probabil de atâtea reclamații şi dorind să cunoască personal ce se petrece la Mănăstirea Cotroceni, studiază plângerile, fiind nevoie însă ca acestea să-i fie traduse în franceză. Preotul Vasile, unul dintre semnatarii numeroaselor reclamații făcute de Meletie, declară că a fost semnat în fals, în timp ce el nu era în mănăstire.

Cu toate necazurile, părintele Ieremia, înțelegându-se cu profesorul Ioan Cart pentru şcolirea cântăreților de la Cotroceni, alege pe seminaristul Ilie Nicolae, „Sârguincios în urmarea Horului vocal", iar în următoarele luni, prin concursurile ce se vor ține la Conservator, Flechtenmacher va înnoi mereu cântăreții bisericii bucureştene, inclusiv ai Cotrocenilor. Sub administrarea lui Ieremia Măcărescu sunt de amintit unele evenimente deosebite: în toamna anului 1866, Mănăstirea Cotroceni se judecă cu Casa Ipsilanti pentru moşia Zimnicele din Teleorman, moşie care, prin secularizare, trecuse pe seama statului. În acelaşi an, se iau de la mănăstire o „evanghelie mare îmbrăcată cu argint, o cruce mare îmbrăcată asemenea şi două din treptele care se întrebuințează la slujba cu arhiereu", se va plânge bietul părinte Măcărescu la minister. Şi tot el continuă: „Cât despre chivote le-am văzut la Muzău şi nu cred că se vor putea da. Iar cât pentru celelalte menționate mai sus, va rog, Domnule Ministru, a se libera dacă nu pentru totdeauna cel puțin pentru hram fiind necesitat", dar rezoluția lui Ghidionescu sună scurt: „Neputându-se da...".

https://biblioteca-digitala.ro

Un fenomen des întâlnit, atât în secolul trecut cât şi în zilele noastre, nu a ocolit nici Mănăstirea Cotroceni. Din grabă, ori din lipsă de mijloace, adeseori erau transportate şi refolosite dintr-un loc într-altul, mobilierul, elementele de construcţii şi alte materiale, făcând astăzi cu atât mai grea sarcina cercetătorilor.

În 21 decembrie 1866, Ministerul Cultelor primeşte o cerere din partea preoţilor epitropi şi enoriaşilor bisericii Cărămidarii de Jos, din celălalt capăt al oraşului: „Acum vreo 12 ani am cugetat", spun ei, „de a ne face o sfântă biserică de zid, pentru podoaba oraşului", căci avem, spun ei, „o biserică de lemn veche şi sfărâmată în care ne depunem rugăciunile" şi. „din contribuţia ce am putut face din mahala, am început-o, dar scurgându-ni-se mijloacele, ne-am văzut nevoiţi a o lăsa zidită până la învelitoare, nemai având cu ce continua lucrarea... am tencuit-o pe dinăuntru. Luând curajul de a vă face cunoscut că la Monastirea Cotroceni am văzut nişte obiecte bisericeşti, precum strane, icoane şi altele rămase la reparaţia ce s-a făcut acum câţiva ani, şi care putrezesc într-o magazie, care stă ocupată cu nişte obiecte netrebuincioase monastirii... Venim cu tot respectul rugându-vă a le dărui bisericii noastre spre a ne scuti cu dânsele de altele noi ce trebuie să facem..., golesc şi magaziile ce s-ar putea folosi în alte scopuri ale palatului...". Surpriza ministerului este mare, căci obiectele cerute nu erau trecute în inventarul mănăstirii. Se cer lămuriri de la părintele Măcărescu, îngrijitorul mănăstirii. Acesta, cu adresa numărul 1 din ianuarie 1867, răspunde că „aflătoare la această biserică" sunt:

- două jilţuri mari săpate care au necesitate de reparaţii şi de poleială (deci fuseseră aurite);
- o tâmplă de biserică mai întreagă săpată după moda veche, care asemenea va avea necesitate de reparaţie şi poleială;
- 13 cercevele mari de ferestre cu geamuri... câteva icoane care trebuiesc d-a se zugrăvi din nou.

La 3 februarie 1867, primăria comunei Bucureşti, prin adresa nr. 1093 către Ministerul Cultelor, face cunoscut că, la acea vreme, la biserica Cărămidarii de Jos sunt curatori parohul George Ioan Tănase şi domnul Stoian Gâlea. Se dă ordin Mănăstirii Cotroceni să le dea obiectele şi se trimite şi înştiinţare epitropilor bisericii Cărămidari. Mai apucă părintele Măcărescu să obţină fonduri pentru noi veşminte preoţeşti, dar în primăvara anului 1867, este scos din camerele din mănăstire şi i se micşorează şi leafa, bugetul ţării fiind la mare strâmtoare. Necăjit, face către minister o cerere, din care răzbate toată obida adunată: „deşi este în contra voinţei mele, dar mă văd nevoit a vă face cunoscut că un preot anume Meletie şade aici în curte, are casele sale în mahala care sunt în apropiere de biserică" şi cere odaia în care stă Meletie sau „cel puţin să rămân în odaia în care am şezut anul trecut, iar dacă nu se poate nici una nici alta, atunci să luaţi aceasta drept demesie..." şi-l recomandă în locul lui pe unul din preoţii bisericii Cotroceni, „anume Vasile Dimitrescu, care este seminarist". Vestea demisiei părintelui Ieremia afectează profund credincioşii din enoria bisericii Cotroceni şi, scriu ei către domnitor, „Să faceţi a nu se primi demisia părintelui

https://biblioteca-digitala.ro

Irimia Măcărescu... n-am avut şi poate nici vom avea un altul ... care prin predicile sale şi buna sa conduită au îndulcit şi au atras simpatia întregii mahalale... veţi face o mare mângâiere... căci, deşi numitul este moldovean, a ştiut să atragă iubirea noastră...", dar ieromonahul Măcărescu se va întoarce la mănăstirea lui din Moldova, iar locul lui va fi ocupat de preotul Vasile Dimitrescu, care va rămâne îngrijitor destul de puţină vreme. Cântăreţii bisericii vor continua să se schimbe adesea, pe măsură ce găseau posturi mai bune la bisericile din centrul oraşului.

În noiembrie, fostul cântăreţ Ilie Nicolau este hirotonisit preot şi, când în anul următor, 1868, preotul Vasile îşi dă şi el demisia, îi urmează în postul de îngrijitor al Mănăstirii Cotroceni. Dar în aceşti ani, 1867 şi 1868, cuviosul Meletie nu încetase cu intrigile, scandalul ajungând la culme şi făcându-l pe Dimitrie Gusti să ceară Mitropolitului Ungro-Vlahiei „a rândui stricta cercetare spre a supune pe culpabili unei pedepse meritabile". Preotul Ilie Nicolau este numit în funcţie în 23 noiembrie 1868. Este o dată importantă, căci în timpul administrării sale de bun gospodar se fac reparaţii clădirilor, calitatea slujbelor bisericeşti şi a corului aduc serviciul divin de la Cotroceni la rangul cerut de o biserică a palatului princiar. Meletie, cel ce pricinuise atâtea necazuri micii comunităţi din mănăstire, bolnav, cere, în decembrie 1868, un concediu de 15 zile pentru a se trata la Spitalul Brâncovenesc, dar înainte de a ajunge aici „a încetat din viaţă, în 20 ianuarie 1869" (la Cotroceni), relatează preotul Ilie, „şezând pe scaun îmbrăcat şi pregătit numai de a se sui în trăsură şi să plece". Din marea lui avere s-a ales doar praful şi certuri între fel de fel de moştenitori. O dată cu el s-a încheiat lunga noapte a bătrânei ctitorii a lui Şerban Cantacuzino. Consolidarea domniei regelui Carol I, disciplina şi ordinea ce-au început a-şi arăta roadele şi la palatul Cotroceni au readus treptat la strălucirea de odinioară Cotrocenii, astfel că spre 1900 frumuseţea acestor locuri a încântat ochii şi sufletul celor ce i-au apreciat farmecul.

Am prezentat doar câteva momente din lunga istorie a Cotrocenilor, momente de răspântie dintre două epoci, dar înţelegerea evenimentelor, mari sau mărunte ca importanţă, ne dezvăluie continuitatea acestei istorii, în care nimic nu este întâmplător.

Bibliografie

1. ANIC, *Fondul M.C.I.P.*, 1091/ 1863; 1770/ 1863; 584/ 1864; 1595/ 1864; 980/ 1862.
2. A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. 1903.
3. G.M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor şi Grozăvescilor*, Bucureşti, 1879.
4. *Bucarest. Manuel du voyageur*, Bucarest, 1879.
5. Arhivele Mitropoliei Ţării Româneşti, 1822, 1823, 1825, 1826, 1827.
6. Elena Perticari Davila, *Amintiri din copilărie*, Ed. Casei Şcoalelor, 1940.
7. *Istoricul fortificaţiilor Cetăţii Bucureşti*, 1903.
8. *Memoriile Regelui Carol I al României*, vol. I.

https://biblioteca-digitala.ro

PALATUL DE LA COTROCENI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

Constantin Căzănişteanu

Orice reşedinţă a unui şef de stat, în funcţie de durata utilizării ei, sfârşeşte prin a deveni expresia însăşi a vieţii politice. Cotrocenii nu fac excepţie de la această regulă. Palatul domnesc, situat în incinta mănăstirii lui Şerban Cantacuzino, nu a rămas un simplu cadru sau decor al vieţii politice româneşti, ci a devenit unul din centrele vieţii de stat a României moderne, funcţie ce a culminat, desigur, cu hotărârea din 1916 privind începerea Războiului de întregire naţională.

Istoria palatului Cotroceni nu este numai istoria unui monument de arhitectură, ci reconstituirea unei secvenţe din trecutul societăţii româneşti, ce cuprinsese în desfăşurarea ei numeroase componente: economice, politice, sociale, culturale, mentale şi artistice.

O monografie a Cotrocenilor implică, aşadar, o amplă investigaţie, care trebuie să meargă, după formula lui Emmanuel Le Roy Ladurie, „din pivniţă până în pod". În cazul nostru, această formulă este de luat în dublu sens: la propriu şi la figurat. La propriu, în înţelesul cunoaşterii amănunţite a diverselor faze de construcţie şi refacere a clădirii, şi la figurat (sensul avut în vedere de istoricul francez), de la infrastructurile economice la suprastructurile ideologice şi mentale ale societăţii, care a avut în palatul de la Cotroceni unul din centrele sale diriguitoare.

În stadiul de faţă, ne propunem să înfăţişăm date inedite despre amenajarea reşedinţei domneşti de vară a lui Alexandru Ioan Cuza.

Iată impresia domnitorului Carol I, consemnată în memoriile sale din 10/22 iunie 1866, la numai o lună de la sosirea acestuia la Bucureşti, despre clădirea care fusese pentru înaintaşii lui, şi avea să devină şi pentru el, „Palatul de vară de la Cotroceni al Înălţimii Sale Domnitorul": „încă din timpul prinţilor Ştirbei şi Cuza se aranjase o parte a clădirii monăstireşti, pentru reşedinţa de vară, numai câteva camere: totuşi zidurile groase şi vechi şi ferestrele adânci le dau un aspect simpatic"[1].

Modesta, de altfel intima şi agreabila construcţie din interiorul Mănăstirii Cotroceni nu-l impresionase deci în chip deosebit pe cel obişnuit din copilărie cu impunătoarele şi bogat împodobitele palate princiare germane. Îi atrăsese luarea-aminte doar parcul, cu mulţimea lui de „copaci înalţi, umbroşi şi vederi cu adevărat fermecătoare asupra oraşului, a turnurilor sclipitoare"[2].

Dar în timpul lui Alexandru Ioan Cuza palatul de la Cotroceni nu a fost doar un simplu loc de agrement sau refugiu al familiei domnitoare de arşiţa capitalei în timpul verii; an de an, din mai până în septembrie, atunci când reşedinţa se muta de la Bucureşti la Cotroceni, palatul devenea centrul vieţii

https://biblioteca-digitala.ro

publice şi politice româneşti. Aceasta a fost cauza imediată care a determinat măsurile ce s-au luat şi fondurile ce s-au alocat de statul român şi domnul Unirii pentru modernizarea lui, pentru a-i conferi o înfăţişare şi o funcţionalitate cât mai corespunzătoare.

Construcţia propriu-zisă se întindea pe două niveluri: un demisol şi un prim cat; aici erau concentrate încăperile principale, care serveau cerinţelor oficiale şi private ale domnului şi doamnei, asigurându-le un confort decent. Denumirile ce le poartă sunt edificatoare în privinţa destinaţiei: Salonul cel Mare, Cabinetul Măriei Sale, Camera secretarului, Camera adjutantului, Camera ofiţerilor, Camera orientală, Salonul roşu, Salonul galben, Salonul verde, Salonul albastru, Biblioteca, Sufrageria, Dormitorul, Camera de toaletă, camerele pentru suită şi servitori etc. Încăperilor principale li se adăugau cuhnia, câteva chilii, alte spaţii secundare, dependinţe de tot felul şi o serie de anexe, precum corpul de gardă pentru paza palatului, grajdurile şi gheţăria.

Această enumerare ne dă putinţa nu numai de a cunoaşte diversitatea componentelor palatului la acea dată, dar şi să intuim întrucâtva însăşi valoarea lor arhitecturală şi artistică. Fără a avea grandoarea altor construcţii similare, palatul nu era lipsit totuşi de un anume bun gust şi o rafinată simplitate.

Pentru a-i ridica *standing*-ul, ca să apelăm la un termen folosit azi, Ministerul Afacerilor Externe, în grija căruia se afla, s-a angajat, după actul Unirii din 1859, într-o vastă acţiune de renovare şi de reînzestrare a reşedinţei de vară de la Cotroceni. În anul 1862, Ministerului de Externe i s-au acordat două credite deosebite: unul de patru mii de galbeni pentru executarea „mobilaţiilor de la Cotroceni"[3] şi altul, în completarea primului, de şase sute de galbeni, pentru „pregătirea definitivă a dotaţiunii palatului"[4]. În total, patru mii şase sute de galbeni, cea mai mare investiţie suplimentară efectuată în perioada 1859-1866, adaos peste fondul obişnuit de întreţinere prevăzut anual în bugetul ţării. Pentru urmărirea investiţiei s-a constituit o comisie specială, formată din ministrul de externe şi câte un director de la acelaşi departament şi de la cel de interne; comisia trebuia să treacă „de îndată la contractarea mobilaţiei necesare la apartamentele palatului de la Cotroceni", să caute a „cumpăra mobilele cu preţul cel mai înjosit" şi „să ţină cont exact despre sumele ce se vor cheltui pentru acest finit"[5].

Lucrările, pornite operativ, s-au desfăşurat de-a lungul câtorva luni bune, aşa cum reiese şi din derularea operaţiunilor financiare efectuate. Astfel, din primul credit de 4.000 de galbeni sau 126.000 lei, acordat în martie, se cheltuise până la începutul lunii octombrie 1862 suma de 124.500 lei; din cel de-al doilea credit, deschis în iulie, la aceeaşi dată se mai găseau disponibili 5.405,5 lei.

În ce au fost investite aceste fonduri, care, la cursul de atunci al leului, erau destul de substanţiale? Pentru reparaţii la faţada exterioară a palatului şi în interiorul acestuia; pentru zugrăvirea şi tapetarea unor încăperi; pentru repararea dependinţelor, anexelor şi a mobilierului uzat din întregul palat; cea mai mare parte a fondurilor a fost însă repartizată achiziţionării masive de mobilier şi alte articole necesare înzestrării palatului, încât, din acest punct de vedere, se poate spune că în 1862 a avut loc o reînnoire aproape totală, o

https://biblioteca-digitala.ro

redotare cuprinzătoare a tuturor încăperilor acestuia. Din țară și din străinătate s-au adus piese dintre cele mai diverse pentru mobilare și decorare, precum: șifoniere, birouri, bufete, paturi, divane, canapele, fotolii, mese, scaune, oglinzi, lavabouri, covoare, perdele, garnituri pentru birouri, corpuri de iluminat, paravane, servicii de masă, tacâmuri, pahare etc.

Facem mențiunea că pentru lucrările de la exteriorul palatului și ale clădirilor anexe a mai contribuit cu aproximativ zece mii de lei și Mănăstirea Cotroceni, proprietara de drept a palatului, după o insistentă corespondență între miniștrii de externe și culte, întrucât arhimandritul Nil, egumenul mănăstirii, a acceptat cu greu să dea acești bani.

Lucrările de reparații și de reamenajare din 1862 s-au executat sub conducerea arhitecților P. Tabai și Scarlat Beneșiu, arhitecții titulari ai ministerelor lucrărilor publice și cultelor. Maiștrii care au condus lucrările de reparații, ca și cei care au confecționat o parte din mobilier – Pavel Rădulescu, Ilie Puricescu, D'Arcy, Carol Knape – erau dintre cei mai pricepuți. La fel și furnizorii de la care s-au cumpărat diverse piese și mobilier – Vasile Grigoratu, Vasile Iordanovici, Levi, Fr. Bruzesi, R. Bossel, Jules Roulle – erau nu numai cei mai vestiți pentru calitatea mărfurilor pe care le comercializau, dar treceau și ca foarte inițiați în procurarea produselor cu o elevată încărcătură artistică.

Așa cum se poate constata, pentru reamenajarea încăperilor și pentru dotarea lor cu cele necesare s-a făcut apel la tot ce era mai competent în diversele sectoare chemate să contribuie la modernizarea Cotrocenilor. De aceea, recepționarea lucrărilor comandate și a articolelor importate nu putea fi lăsată pe seama unor funcționari de minister, lipsiți de pregătirea de specialitate cerută; în consecință, ea a fost încredințată unei comisii de experți în ebenisterie și tapiserie, care aviza orice lucrare sau achiziție.

Din efortul de reamenajare și modernizare a palatului de la Cotroceni în epoca lui Alexandru Ioan Cuza nu ni s-a păstrat decât consemnarea lui documentară. Vicisitudinile timpului au făcut să dispară ziduri și obiecte, dar documentele stau mărturie pentru strădania de a se da prestanță și strălucire reședinței de vară a întâiului domnitor al Principatelor Unite. Se poate conchide că istoria Cotrocenilor în anii domniei lui Cuza reflectă fidel istoria României înseși. Același curent de modernizare pe care domnul Unirii l-a promovat consecvent și energic la scară națională s-a făcut simțit și în interioarele de la Cotroceni. Cu mijloace modeste – reamintim că decizia de achiziționare a diverselor bunuri necesare palatului prevedea ca prețul să fie cel mai scăzut – s-au obținut rezultate vrednice de laudă. În propriu-i palat și în propria-i țară, Alexandru Ioan Cuza s-a manifestat ca un mare constructor și inspirat modernizator.

Note

1. *Memoriile lui Carol I, Regele României. De un martor ocular*, vol. I, București, 1992, p. 61.
2. *Ibidem*.
3. ANIC, *Inventar Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Serviciul Bunuri*, Dosar 1308/1862, f. 9 copie.
4. *Ibidem*, Dosar 1310/ 1862, f. 2. ciornă.
5. *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

AMENAJĂRI LA COTROCENI ÎN EPOCA MODERNĂ

Mihai Ipate

Câteva considerații privind ansamblul Cotroceni

În evul mediu, Cotrocenii au fost o reşedință domnească de vară. Ulterior, domnul Tudor îşi alege Cotrocenii ca cetate de scaun, stabilindu-se aici centrul revoluției de la 1821. Astfel, începutul epocii moderne este legat de aceste locuri. De altfel, casele domneşti îşi pierd caracterul de reşedință temporară, devenind o reşedință de comandă, aspect accentuat în perioada domniei lui Al.I. Cuza[1], Carol I şi Ferdinand.

În cele ce urmează vom reliefa câteva aspecte semnificative referitoare la ansamblul Cotroceni, atât sub raport istoric, cât şi arhitectonic, conturând părțile sale componente şi apariția unora dintre ele. Astfel, ansamblul Cotroceni a cuprins de-a lungul anilor mănăstirea, casele domneşti, pavilionul, obahta (corpul de gardă), anexele, grădina (o parte a ei va deveni grădină botanică), Azilul Elena Doamna, capela azilului, monumentul funerar al principesei Maria, palatul ridicat începând cu 1893, serele[2], casa grădinarului[3], manejul[4], remiza auto[5], casa indiană, gara regală[6], bariera.

Unele părți ale ansamblului nu mai există. Cea mai importantă piesă a acestuia, biserica a fost dărâmată în 1984, celelalte au fost demolate cu ocazia diferitelor modernizări: casele domneşti în 1893, pavilionul (1893), monumentul funerar al principesei Maria, casa grădinarului (1940), gara, bariera (au dispărut ca urmare a extinderii oraşului). De asemenea, au dispărut manejul, remiza auto, casa indiană.

Cunoscând părțile componente ale ansamblului să facem o incursiune în timp întorcându-ne la mijlocul secolului trecut pe aceste meleaguri.

Cotrocenii la 1952

În ceea ce priveşte evoluția istorică şi arhitectonică a ansamblului de la Cotroceni există câteva monumente esențiale (de referință): primul este cel legat de ctitorirea mănăstirii şi a caselor domneşti de către Şerban Cantacuzino; al doilea se leagă de numele domnitorului Barbu Dimitrie Ştirbei, care măreşte şi reface ansamblul. Astfel, în 1852, el reface şi modernizează mănăstirea, casele domneşti, pavilionul, obahta, anexele, înființează grădina Cotroceni, de asemenea, legătura cu oraşul este asigurată printr-o cale modernă de acces şi anume, prin şoseaua cu acelaşi nume. Astfel, la mijlocul secolului trecut, Cotrocenii se prezentau sub o față nouă. Trebuie menționat faptul că modernizarea

https://biblioteca-digitala.ro

acestor locuri nu este un fapt singular în epocă, ci se înscrie în ansamblul modernizărilor care au loc în țară, în general, şi în Bucureşti, în particular. Cu această ocazie menționez doar câteva exemple: pavarea drumurilor, inaugurarea noii clădiri a Teatrului Național – la 31 decembrie 1852 – reamenajarea grădini Cişmigiu. De altfel, întreaga societate românească cunoştea un proces accentuat de evoluție, proces care, din nefericire, a fost frânat din cauza ocupațiilor străine.

Palatul Cotroceni

După refacerea efectuată de Ştirbei în 1852[7], palatul de la Cotroceni avea un aspect neoclasic. Modificările realizate cu această ocazie au survenit pe orizontală şi nu pe verticală. Astfel, construcția avea, ca şi mai înainte, parter şi etaj. Planul palatului precum şi modificările au fost făcute de către arhitectul Anton Hefft, şeful Despărțirii de arhitectură din cadrul Ministerului din Lăuntru, iar cel care s-a ocupat cu mobilarea palatului a fost clucerul Constantin Pencovici, şeful Secției Lucrărilor Publice din acelaşi departament[8].

Sub aspectul arhitecturii exterioare şi interioare, palatul se înscrie în linia tradițională din Țara Românească a acestui tip de locuință, caracterizată prin existența următoarelor spații şi destinațiile lor:

- pivnițe şi două caturi (parter şi etajul întâi)
- parter ocupat cu încăperi anexe
- etajul destinat locuințelor domneşti şi spațiilor oficiale.

Aceeaşi compartimentare, pe verticală şi orizontală, este întâlnită şi la celelalte palate domneşti şi boiereşti din aria amintită anterior. Menționez dintre acestea: Curtea Veche, Curtea Arsă, palatul lui Dinicu Golescu de pe podul Mogoşoaiei, palatele lui Brâncoveanu din actuala Piață a Unirii şi de la Mogoşoaia, palatul Ghica-Tei.

Deşi se afla într-un spațiu înconjurat de edificii monahale, palatul de la Cotroceni avea, pe toate laturile sale numeroase ferestre, fiind bine luminat şi, deci, nefiind o construcție întunecoasă. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care apare în presa vremii sub titulatura de „vesela"[9] rezidență.

Pentru a ajunge la palat trebuiau străbătute cele două curți ale mănăstirii, iar accesul în reşedință se făcea urcând treptele unei scări mari de piatră, deasupra căreia s-a aşezat o streaşină de tinichea sprijinită pe stâlpul de fier[10]. Domnitorul putea ajunge în apartamentele sale urcând o scară de fier în formă de melc aflată la capătul aripii dinspre sud, lângă gang[11]. Pa latura de nord a palatului se aflau două frontoane[12]. În ceea ce priveşte compartimentarea, situația se prezenta astfel: în partea de sud-est, se găsea apartamentul domnului, în capătul opus, în aripa de Nord, apartamentul doamnei – care cuprindea mai multe odăi decât cel al soțului. În partea centrală se afla marele salon, cea mai mare încăpere a palatului.

Dar să parcurgem încăperile palatului folosind documentele întocmite cu ocazia mobilării[13]. Ele au fost numerotate de la 1 la 13, începând cu apartamentul prințului domnitor:

https://biblioteca-digitala.ro

Salonul de lucru şi de dormit al Măriei Sale
Odaia de lângă prezisul salon
Salonul cel mic de adăstat
Odaia camendinerului
Gangul (care în cele două extremităţi era mărginit de două firide rotunde)
Odaia adjutanţilor
Salonul cel mare
Salonul de primit al Măriei Sale doamna
Salonul de prânzit
Salonul cel mic al Măriei Sale doamna
Odaia de dormit a doamnei
Gangul de lângă apartamentul doamnei
Odaia camerierelor

Interioarele au fost zugrăvite[14], mobilierul a fost reparat[15] de asemenea, s-a comandat altul nou la Viena[16] şi în Bucureşti[17]. Uşile au fost capitonate[18], mascate de draperii[19]. Din planul întocmit de către arhitectul Hefft, în data de 3 martie 1852, rezultă şi modul în care a fost decorat palatul cu mobilier[20]. Mobilier care, spre deosebire de perioada anterioară, s-a îmbogăţit şi diversificat. Odăile erau încălzite cu sobe nemţeşti[21]. Parterul cuprindea 4 încăperi, iar subsolul 2 pivniţe[22].

În rândul caselor domneşti se aflau 2 hambare de cărămidă, iar dedesubtul lor o vărzărie şi o magazie[23].

Mănăstirea Cotroceni

Domnitorul Ştirbei nu s-a rezumat la refacerea palatului domnesc de la Cotroceni şi a anexelor sale, ci a refăcut şi mănăstirea[24]. La mijlocul secolului trecut ea se prezenta astfel:

- în prima curte se aflau casele egumeneşti, biserica, un puţ de piatră, chiliile, clopotniţa
- în a doua curte se aflau grajdurile şi un şopron.

Prima curte

Spre miazăzi se aflau casele egumeneşti. Aveau parter şi etaj.

La parter se găseau trei odăi de locuit şi o magazie. Etajul cuprindea cinci încăperi încălzite cu sobe nemţeşti. La ele se ajungea urcând o scară răsucită. Casele egumeneşti erau învelite cu tablă. În rândul acestor case, spre apus, se mai afla o construcţie cu cinci odăi, dintre care o odaie era cuhnie (dotată cu maşină de gătit). Pe dinaintea odăilor se afla o galerie cu stâlpi şi pardosită cu cărămidă.

La apus de biserică se aflau chiliile: câte patru la dreapta şi la stânga clopotniţei. De fiecare parte se găseau câte o cuhnie (în dreapta, cea mică, iar în stânga, cea mare) şi o magazie. În cuhnia mare s-a reparat cuptorul, s-a

https://biblioteca-digitala.ro

reparat maşina de gătit, s-a tăiat în zid un nou coş, au fost aduse şi aşezate două cazane mari de apă la două vetre de cărămidă[21]. În faţa chiliilor era o galerie cu stâlpi de piatră. Încălzitul chiliilor se făcea cu ajutorul sobelor. Odăile erau învelite cu olane.

Clopotniţa, învelită cu tablă, avea trei clopote dintre care două erau mari. Încă din 1850, Ştirbei a dorit aşezarea în clopotniţă a unui ceasornic. În acel an nu s-a putut pune din cauza ocupării mănăstirii de către trupele turceşti[26], iar ulterior, datorită dezinteresului egumenilor s-a tot amânat aşezarea lui[27]. La baza clopotniţei se afla poarta care făcea legătura cu a doua curte a mănăstirii.

A doua curte

În partea dreaptă, se aflau două grajduri de cărămidă, cu stâlpi de piatră, cu o odaie pentru vizitiu, pardosită cu cărămidă. Grajdurile erau acoperite cu olane.

În partea stângă, s-a reclădit un şopron de cărămidă, compartimentat în trei, acoperit şi el tot cu olane.

Mănăstirea era înconjurată de un zid de cărămidă.

Obahta

Corpul de gardă al palatului, aflat în apropierea pavilionului, lângă gang, a fost la rândul său renovat. S-au efectuat, de asemenea, în luna mai lucrări de dulgherie. S-a refăcut mobilierul şi s-a completat, iar în faţa obahtei s-a realizat o duşumea de scânduri având o suprafaţă de 35 m^2, pentru rastelul puştilor (30)[28].

Pavilionul

Denumit la început chioşc, a fost construit în jurul anului 1780, în timpul domniei lui Al. Ipsilanti şi refăcut de Barbu Ştirbei. Avea o formă pătrată, iar nivelul de călcare era mai înalt decât cel al primului cat al caselor domneşti. Din foişor privind spre Dâmboviţa, se înfăţişa privirii o întinsă panoramă a Bucureştilor. Iată şi descrierea acestui pavilion în catagrafia mănăstirii Cotroceni din 27 februarie 1855: „Spre miazăzi de la casele domneşti se află chioşcul de zid reparat din nou şi zugrăvit, având 16 stâlpi, învelit cu tinichea albă şi pardosit cu scânduri de brad, dedesubt(ul) căruia este o magazie cu uşile căptuşite cu fier"[29].

Coloanele pavilionului aveau capitele tip compozit, decorate cu frunze de acant. Bazele erau prismatice, având ca decor motive florale, iar fusul era canelat[30]. Interesant este faptul că, între coloane sunt puse perdele[31]. De asemenea, în pavilion se afla o „masă mare de mâncare", folosită de domn la ospeţe[32].

Grădina Cotroceni

1852 este un an esenţial în istoria acestei grădini. De ce esenţial? Pentru că el marchează chiar înfiinţarea sa, începuturile sale, pe care le-am reconstituit pe baza a numeroase documente ale vremii. Se impunea acest fapt cu atât mai mult cu cât s-a scris foarte puţin despre această veche grădină bucureşteană.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel, în 1847, a fost chemat de la Berlin grădinarul peisagist Wilhelm Mayer în vederea alcătuirii planului de înfrumusețare şi îngrijire a tuturor grădinilor[33]. În acest sens domnitorul Barbu Ştirbei a acordat o atenție deosebită Cotrocenilor – fapt reflectat şi prin grija cu care s-a lucrat la realizarea grădinii. În anul 1851, domnul a hotărât înființarea acesteia[34]. Lucrările au demarat la începutul lunii februarie a anului următor[35], deci încă din iarnă, ceea ce atestă dorința serioasă şi grabnică de realizare a grădinii la care, de altfel, s-a lucrat până la sfârşitul lunii decembrie a anului 1852[36]. Planul grădinii a fost întocmit de către Mayer[37] – Directorul Grădinilor Publice. Pentru lucrarea grădinii a fost asigurată de la buget suma de 53.391 lei care, de altfel, a fost depăşită apărând numeroase cheltuieli peste buget[38]. În acest sens fiind sugestiv ceea ce scria, la 10 octombrie, Departamentul Trebilor din Năuntru Comisarului Grădinii Cişmigiu care avea în sarcină realizarea grădinii Cotroceni: „...iarăşi se văd cheltuieli de prisos la acea grădină...".

Lucrările au avut un caracter complex şi sistematic. Amenajarea acestei grădini necesita o muncă imensă şi bine organizată. A fost efectiv schimbată fața locului. S-au făcut nivelări[40], au fost astupate gropile, asanate bălțile şi zonele mlăştinoase dinspre râul Dâmbovița cu pământ adus din deal[41], au fost plantați sute de copaci (mai precis 690 de plopi şi salcâmi, aduşi de la pepiniera grădinii Kisseleff şi din grădina Cişmigiu[42]), s-au plantat flori, s-a pus gazon[43]. Astfel, au fost făcute, cu căruțele, mii de transporturi de pământ, nisip, piatră, de asemenea[44], aduşi 80 de saci cu floare de fân[45], copaci, sămânță de iarbă. S-au tăiat drumuri prin grădină[46], drumuri acoperite cu nisip şi având o suprafață de 1.160 de stânjeni pătrați (aprox. 2.200 m^2)[47]. S-a ridicat o magazie de scânduri pentru unelte, s-au pus bănci şi s-a împrejmuit grădina[41].

Au fost folosiți zeci de lucrători în perioada cuprinsă între lunile februarie-iulie, pentru ca în perioada de maximă desfăşurare a lucrărilor numărul lor să ajungă la 132[49] (în iunie). Din august s-a renunțat la zileri şi au fost tocmiți oameni cu luna[50].

Alături de aceşti lucrători se aflau Matei Karl – primul grădinar al Cotrocenilor[51], 6, iar apoi 7 paznici[52], câțiva sacagii, căruțaşi. Conducătorul lucrărilor era V. Nedelcovici[53], iar inginerul Orăscu[54] a verificat lucrarea.

La sfârşitul lunii octombrie, domnitorul Barbu Ştirbei, stând la Cotroceni, şi-a arătat nemulțumirea față de starea drumurilor din gradină din cauza ploilor, cerând încheierea unui contract pentru refacerea lor şi tăierea unui mal care dădea spre şosea, ceea ce atestă dorința domnului de a întreține lucrarea în bună stare[55].

Mai trebuie menționat faptul că lucrările de la grădina Cotroceni au fost date în antrepriză prin licitație publică[56].

Şoseaua la Cotroceni

Pentru asigurarea unei bune şi rapide legături cu oraşul era necesară o cale de acces modernizată. Pentru aceasta a fost întocmit un plan[57] pe baza căruia se reface vechiul drum care ajungea la mănăstire. Astfel, la sfârşitul

https://biblioteca-digitala.ro

lunii noiembrie a anului 1851 se publică în „Buletinul Oficial" înştiinţarea referitoare la licitaţia pentru construirea şoselei[58], iar în luna martie a anului următor se face cunoscută ţinerea unei licitaţii pentru a se da în antrepriză terminarea şoselei Podului de Pământ şi a celei de la Cotroceni, care pornea din prima[59], în luna mai este repetat anunţul privind ţinerea licitaţiei deoarece, la datele stabilite pentru anterioara licitaţie nu se arătaseră doritori[60]. În luna septembrie se pavează drumul dinspre palat rămânând de terminat porţiunea care se intersecta cu şoseaua Podului de Pământ[61].

Amenajări la Cotroceni între 1890-1900

În timpul lui Carol I lucrările de modernizare a ansamblului Cotroceni au început pe la 1890.

O dată cu 1893 – anul începerii construcţiei noului palat – începe o nouă etapă esenţială (a treia) în istoria acestor locuri. Dar terminarea palatului nu a marcat şi terminarea lucrărilor de modernizare a ansamblului. Mai erau încă multe de făcut. În cele ce urmează ne vom referi doar la câteva aspecte legate de această problemă.

În luna octombrie 1889, s-a hotărât introducerea alimentării cu apă în grădina palatului. Lucrarea a fost dată în antrepriză la firma Teirich & Leopolder, câştigătoarea licitaţiei[62]. Lucrarea presupunea două etape:

- instalarea canalizării în grădina palatului
- realizarea racordului cu conducta de apă din şosea.

Racordul s-a făcut de către Compania generală de ape din Liège, care deţinea monopolul unor astfel de lucrări[63]. Compania a executat prost lucrările şi fără ca ele sa poată fi verificate de către primărie şi de arhitectul Ministerului agriculturii care fusese delegat să conducă lucrările de instalare a canalizării în grădina palatului[61]. Astfel, au mai trecut câteva luni până la darea finală în exploatare a racordului. Operaţiunile de introducere a canalizării au demarat mai târziu datorită sosirii cu întârziere a materialelor comandate în străinătate şi vremii urâte. La sfârşitul primăverii lui 1890 s-a finalizat lucrarea[65]. După terminarea lucrărilor la palat, în februarie 1896 s-au amenajat curţile interioare. S-au făcut trotuare, folosindu-se piatra de Sinaia, s-a turnat pietriş, s-au pavat curţile bisericii, grajdului şi şopronului[66]. Toate acestea s-au făcut cu ocazia instalării la Cotroceni a lui Ferdinand, moştenitorul tronului regelui Carol I.[67]

În luna septembrie 1896, au demarat lucrările la ridicarea „florăriei"[68]. Ele au luat sfârşit în 1897[69]. Această florărie va juca, peste câteva decenii un rol important în istoria economică a palatului – după cum am arătat într-o altă lucrare[70].

În 1898 se ridica, tot în grădina palatului, o altă construcţie. Este vorba de noua casă a grădinarului palatului. Locuinţa grădinarului I.M. Schneider se afla într-o stare deplorabilă, având acoperişul deteriorat, lemnăria plină de putregai, zidăria crăpată şi igrasioasă, iar tavanele ameninţau să cadă. De asemenea, când ploua, apa pătrundea în casă pe sub uşi. O cauză a acestei stări de

https://biblioteca-digitala.ro

lucruri era generată de poziția în care se afla casa, în partea cea mai joasă a parcului, unde apele ploilor se acumulau şi stagnau degajând miasme. Ca urmare, grădinarul şi familia sa erau bolnavi de friguri[71].

Note

1. Mihai Ipate, *Cotrocenii – centrul politic al unității şi modernizării României*, în vol. „Cotrocenii la sărbătorirea Principatelor", Muzeul Național Cotroceni, 1996.
2. Terminate în 1897, ANIC, *Fond Ministerul Agriculturii, industriei, comerțului şi domeniilor. Serviciul de arhitectură*. Dosar 10/ 1890-1902, f. 71.
3. Idem, f. 205, construită în 1898.
4. Construit în 1907, *Fond Ministerul Agriculturii, industriei şi domeniilor. Serviciul arhitectură*. Dosar 3/ 1907, f. 1.
5. Idem, f. 86.
6. A fost pusă în circulație la 13 decembrie 1872. Situată între stațiile Gara de Nord (2,7 km) şi Dealul Spirea (1,3 km). Servea exclusiv palatul Cotroceni cf. p. 705 din „Marele dicționar geografic al României", G. Lahovari, C.I. Brătianu, Gr. Tocilescu, vol. II, Bucureşti, 1899.
7. ANIC, *Fond Obştescul Control al Țării Româneşti*, Dosar 598/ 1852; Dosar 597/ 1952.
8. *Ibidem*, Dosar 598/ 1852, f. 23.
9. Vestitorul românesc, gazeta semi ofițială, No. 83/ 1852.
10. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 598/ 1852, f. 3.
11. *Ibidem*, f. 2, vezi şi planul palatului.
12. Vezi planul palatului.
13. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 598/ 1852.
14. *Ibidem*, Dosar 589/ 1852, f. 2.
15. *Ibidem*, f. 20.
16. *Ibidem*, f. 30.
17. *Ibidem*, f. 2-3.
18. *Ibidem*, f. 2.
19. *Ibidem*, f. 3, la salonul mare.
20. *Ibidem*, f. 29.
21. ANIC, *Fond Ministerul cultelor şi instrucțiunii publice*, Dosar 4206/ 1855, f. 6.
22. Idem.
23. Idem.
24. ANIC, *Fond Ministerul cultelor şi instrucțiunii publice*, Dosar 4206/ 1855, Dosar 598/ 1852.
25. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 598/ 1852, f. 12.
26. ANIC, *Fond Ministerul cultelor şi instrucțiunii publice*, Dosar 2313/ 1850, f. 4.
27. *Ibidem*, f. 15-16.
28. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 598/ 1852, f. 6, 11, 19.
29. ANIC, *Fond Ministerul cultelor şi instrucțiunii publice*, Dosar 4206/ 1855, f. 6.
30. Descriere realizată după martori fotografici.
31. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 598/ 1852, f. 19.
32. *Ibidem*, f. 27.
33. George Potra, *Din Bucureştii de ieri*, vol. I, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1990, p. 323.
34. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 595/ 1852, f. 2.
35. *Ibidem*, f. 4.
36. *Ibidem*.
37. *Ibidem*, f. 55.
38. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 596/ 1852, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

39. *Ibidem*, Dosar 593/ 1852, f. 66.
40. *Ibidem*, Dosar 595/ 1852, f. 3.
41. *Ibidem*, f. 37.
42. *Ibidem*, f. 3.
43. *Ibidem*, f. 17.
44. Menţionate numărul lor în Dosarul 595/ 1852, f. 43.
45. *Ibidem*, f. 3.
46. *Ibidem*, f. 4.
47. *Ibidem*, f. 3.
48. Idem.
49. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 593/ 1852, f. 43.
50. *Ibidem*, Dosar 412/ 1852, f. 48.
51. *Ibidem*, f. 64.
52. *Ibidem*, f. 2-4. 6 în luna mai, iunie-octombrie, 7.
53. *Ibidem*, f. 54.
54. *Ibidem*, f. 56.
55. *Ibidem*, f. 86.
56. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 595/ 1852, f. 86.
57. Buletinul Oficial al Principatului Ţara Românească, No. 23, p. 89.
58. *Ibidem*, No. 107, p. 426.
59. *Ibidem*, No. 23, p. 89.
60. *Ibidem*, No. 37, p. 145.
61. ANIC, *Fond Obştescul Control*, Dosar 595/ 1852, f. 62.
62. ANIC, *Fond Ministerul Agriculturii, industriei şi domeniilor. Serviciul de arhitectură*. Dosar 10/ 1890-1902, f. 1.
63. *Ibidem*, f. 7.
64. *Ibidem*, f. 9.
65. *Ibidem*, f. 18.
66. *Ibidem*, f. 49, 51, 52.
67. *Ibidem*, f. 55.
68. *Ibidem*, f. 65.
69. *Ibidem*, f. 84.
70. Mihai Ipate, *Palatul Cotroceni în 1938*, Muzeul Naţional Cotroceni, 1995.
71. ANIC, *Fond Ministerul Agriculturii, industriei şi domeniilor. Serviciul de arhitectură*. Dosar 10/ 1890-1902, f. 198.

https://biblioteca-digitala.ro

Proiect pentru reconstruirea casei grădinarului palatului regal de la Cotroceni
(realizat în martie 1898, de arhitect Georg Waltenberger)

https://biblioteca-digitala.ro

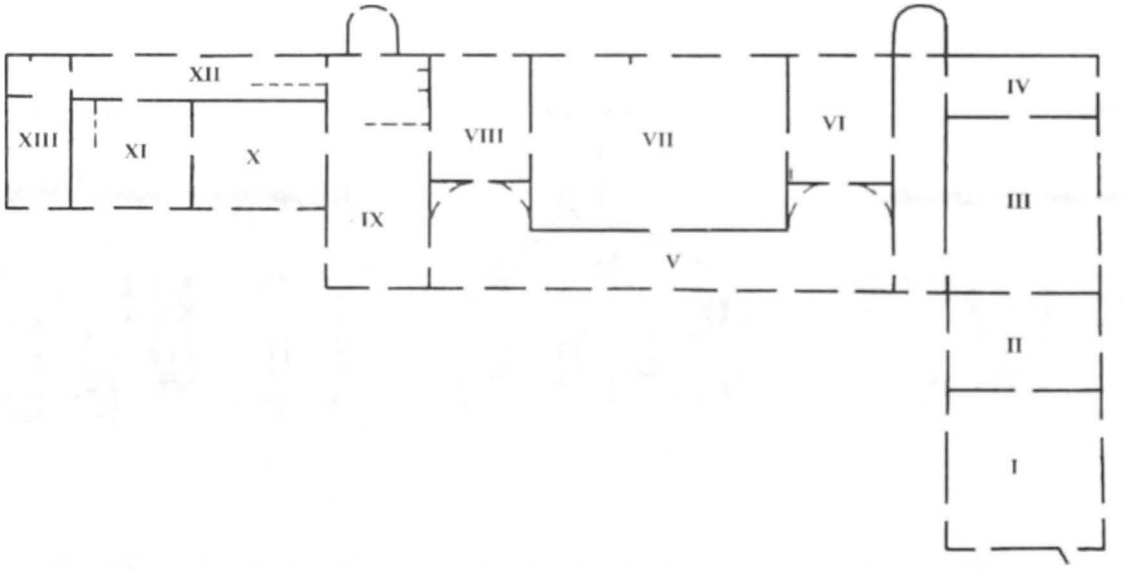

Planul palatului Cotroceni realizat în 1852
de arhitect Anton Hefft

https://biblioteca-digitala.ro

AZILUL „ELENA DOAMNA“ (1862-1884)

Mirela Târnă

În ansamblul construcțiilor de la Cotroceni, un loc aparte îl ocupă, prin destinația şi activitatea pe care a avut-o, Azilul „Elena Doamna“ înființat din necesitatea de a ajuta copiii orfani ori abandonați, azilul ajunge să capete, în timp, noi dimensiuni. Vom urmări, în cele ce urmează, evoluția acestei instituții de la înființare, în 1862, până în 1884, la moartea creatorului său, Carol Davila.

Începuturile azilului le aflăm în anii 1860-1861, atunci când Carol Davila a constatat în urma numeroaselor cercetări sociale, numărul mare al copiilor abandonați pe străzi şi s-a luptat pentru ca, de îngrijirea lor să se ocupe serviciul sanitar. Pentru a veni în sprijinul acestor copii (mai precis, 40 de fetițe), Davila înființează un orfelinat în casele sale din strada Colței (lăsate prin testament de fosta sa soție, Maria de Marcillac). După căsătoria sa, în aprilie 1861, cu Anica Racoviță Golescu, el mută orfelinatul în casele pe care le avea în Dealul Cotrocenilor, la marginea grădinii dinspre Sf. Elefterie.

După mutarea fetelor din strada Colței, Davila adună acolo 40 de băieți şi înființează un alt orfelinat, cunoscut sub numele de Orfelinatul de la Pantelimon[1].

Elena Cuza vizitează în iulie 1862 spitalele civile (Filantropia şi cel al Israeliților), precum şi stabilimentul de orfani creat lângă Palatul Cotroceni. După această vizită, a susținut necesitatea „ridicării unui nou azil lângă acela care există pe cosița de lângă grădina Palatului Cotroceni şi în acest scop oferă suma de 1.000 galbeni din caseta sa particulară“[2]. Prin Decretul domnitorului Alexandru Ioan Cuza din 18 iulie 1862 „...suma de 1.000 galbeni se va întrebuința îndată la începerea clădirii azilului orfanilor prin îngrijirea Preşedintelui Consiliului Ministru din Năuntru. Acest azil al orfanilor se va clădi pe cosița de lângă Palatul Cotroceni şi va purta numele patroanei sale, Elena Doamna“[3].

Duminică, 29 iulie 1862, are loc la Cotroceni, solemnitatea punerii fundamentului noului azil[4]. În ajutorul ridicării azilului s-au deschis liste de subscripții, făcându-se apel la episcopi, stareți şi egumeni ai mănăstirilor din toată țara; se organizează o loterie, iar Vasile Alecsandri dăruieşte poeziile populare culese de el sub titlul: „Copiii găsiți ai geniului român“, ca să se vândă după publicare în folosul azilului.

Pe vremea aceea, „Palatul Cotroceni n-avea încă aspect de castel modern; nu l-a dobândit decât mai târziu ...“, aşa cum spunea Constantin Argetoianu, iar „Ograda Palatului şi a Azilului Elena Doamna se cam confundau şi toată valea era mai mult sau mai puțin neglijată prin plantațiuni neregulate... Proprietatea lui Davila, căci cumpărase toată întinderea până în Dâmbovița, era şi mai încurcată

https://biblioteca-digitala.ro

şi căteşi-trele proprietăţi, a Palatului, a Azilului şi a doctorului erau aşa de încâlcite încât nu ştiai unde începe una şi unde sfârşeşte alta."[6]

Foarte repede, după înfiinţare, numărul cererilor pentru înscrierea în azil creşte, solicitările venind din toată ţara, datorită publicităţii care s-a făcut în jurul înfiinţării azilului, prin publicarea listelor de subscripţii. Fetele care intrau în Azilul „Elena Doamna" erau, fie orfane, fie proveneau din familii nevoiaşe cu mulţi copii, care nu aveau mijloace materiale pentru a le întreţine şi educa, dar au existat şi cazuri speciale. De exemplu, în anul 1868, un preot pe nume Mihail Catihet a fost condamnat pe viaţă la Salinele Telega şi astfel, şi-a lăsat în capitală trei fiice în vârstă de 8, 13 şi 15 ani, fără nici o protecţie. În acest caz, însuşi Ministrul de Interne se adresează Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, rugându-l să accepte, din consideraţii umanitare, înscrierea fetelor în azil, „... unde dacă nu mai mult, dar cel puţin, să poată fi asigurată acestor nenorocite, hrana de toate zilele".

Şcoala Azilului „Elena Doamna" a fost organizată, de la început, astfel: şcoala froebeliană, cursul primar şi cursul secundar normal, ale cărui absolvente obţineau diplome de maturitate echivalente cu bacalaureatul. La acestea se adaugă şcoala profesională, unde existau secţiuni de ţesătorie, croitorie, flori artificiale, dantelă etc. Se instituie şi o secţie destinată menajului, unde un comitet compus din cinci eleve – pe rând, alcătuit din cele mai mari – aveau răspunderea cumpărăturilor, socotelilor, împărţirii alimentelor[8]. De instrucţia copiilor din azil se ocupa Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în timp ce, de probleme de administraţie se ocupa Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti[9]. Pentru limbile străine, azilul a avut institutoare elveţiene, germane, franceze, aduse din ţările respective, mai târziu profesori de xilografie, sculptură, pictură pe porţelan. Muzica era predată de italianul Bianchi, apoi de Cohen şi Ştefănescu[10]. Educaţia fizică nu era neglijată, în grădină aflându-se în acest sens: fus, paralele, trapez, inele, scări de sfoară etc. Prin secţiile şcolilor profesionale şi prin toate aceste discipline care se predau, se încerca descoperirea unor înclinaţii şi talente ale elevelor pentru a fi îndrumate într-o direcţie sau alta. Azilul avea o bibliotecă, bogată în cărţi, legate frumos, donate de Ţarul Alexandru al II-lea şi de Principesa de Wied, de familia Golescu şi sute de volume ale Anei Davila.

După sosirea în ţară, Principesa Elisabeta face o vizită la Azilul „Elena Doamna" şi constată că acesta nu avea o biserică. În acest sens, se adresează, în 1871, Preşedintelui Consiliului de Miniştri: „Vizita mea la Azilul Elena mi-a făcut cea mai bună impresie şi voi păstra o plăcută aducere aminte. Am fost primită ca o mamă de către copile şi ţin a fi mama lor. Cu o vie satisfacţiune am constat chipul cum copilele sunt îngrijite acolo, precum şi progresele în instrucţiune care fac a spera că acest aşezământ va putea da învăţătoare pentru şcolile de fete. Solicitudinea mea se concentrează în acest moment în săvârşirea Azilului şi în construcţia unei Capele... Propun dar a se deschide o subscripţiune spre acest scop... Mă înscriu în capul listei cu 12.000 franci... "[11].

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările de terminare a azilului şi de ridicare a unei Capele s-au prelungit, lipsa fondurilor ducând la Hotărârea Consiliului de Miniştri din 25 aprilie 1874, prin care, la cererea Eforiei Spitalelor, se aproba ideea terminării lucrărilor la Capelă şi acelea de la partea stângă a azilului, cu bani de la buget.[12] Biserica, o dată ridicată, avea să-şi aibă propriul paroh, preotul G. Georgescu, cel ce preda şi ore de religie. La Prohodul din Vinerea Mare asista întotdeauna Regina Elisabeta.

Dacă pentru fetele de la Azil, Carol Davila era considerat un adevărat tată, Regina Elisabeta a devenit pentru ele, „muma noastră sufletească", cum o numea una dintre eleve şi marea protectoare a talentelor. Regina înfiinţase un Atheneu, în cadrul căruia se studia muzica, desenul, pictura, poezia şi unde au fost introduse şi cele mai talentate eleve ale azilului. Avem, în acest sens, mărturia uneia dintre ele, Zefirina Hasnaş, fostă elevă a Azilului, devenită institutoare: „Am avut onoarea a studia Desenul şi Pictura în Atheneul Majestăţii Voastre – sub conducerea celei mai corecte profesoare cu care Majestatea Voastră a binevoit a ne onora. În urma a trei ani de studii serioase, încurajată mult de profesoara mea, am luat deciziunea de a nu rămâne cu studiile aci, dar a mă perfecţiona într-o altă ţară..."[13].

Pregătirea elevelor în şcoala Azilului „Elena Doamna" este apreciată de reprezentanţii Ministerului Instrucţiunii Publice. La examenele generale de la sfârşit de an şcolar, participa întotdeauna şi un reprezentant (membru) al Consiliului Permanent al Instrucţiunii Publice, care la final întocmea un raport privind desfăşurarea examenelor şi pregătirea elevelor. Iată un exemplu concret: la examenele pe anul 1873-1874, a asistat D. Petrescu, care a întocmit următorul raport: „...elevele claselor primare, la întrebările ce li se propuneau, răspundeau cu siguranţă şi claritate, ceea ce este o dovadă că ele au priceput, nu numai au memorat lecţiile ce li s-au predat în cursul anului şcolar şi aceste bune rezultate nu se pot atribui decât metodei institutricelor, care sunt vechi eleve ale acestui azil. Tot aceeaşi constatare am făcut şi la examenele elevelor claselor normale... fiecare elevă după terminarea studiilor face pedagogia în timp de un an... şi în fine că acest institut posedă aparatele necesare pentru predarea studiilor..."[14].

Carol Davila a organizat, împreună cu elevele de la azil, primele colonii şcolare la Bughia, Răteşti, Brebu, unde elevele se ocupau de populaţia rurală, împărţind medicamente şi îngrijind copii săraci. Mai mult decât atât, Davila trimite institutoare române în Bulgaria (Târgovo) şi în Macedonia (Bitolia, Grebena până la Salonic) pentru a ajuta învăţământul în limba română în aceste zone[15].

Alături de Carol Davila, în organizarea şi conducerea Azilului „Elena Doamna", s-a aflat soţia sa, Ana Davila, care a primit, de altfel, titlul de director onorific al azilului, la 19 august 1873, din partea Eforie Spitalelor Civile[16]. Despre ea, Ioan Slavici spunea: „Nimeni nu dăduse Anichii Davila această însărcinare, şi-o luase singură şi nu din simţământul de datorie, nu pentru a-şi câştiga pâinea

https://biblioteca-digitala.ro

din toate zilele, ci din neastâmpărul de a face binele, îşi jertfea ea tihna orelor sale de repaus. Iubirea către sărmanele copile a făcut-o să se ostenească şi singură, iubirea acestor copile era răsplata ostenelilor sale"[17]. Femeie frumoasă şi inteligentă, de o rară distincţie, Ana Davila moare tragic la 13/25 ianuarie 1871, datorită gravei greşeli a doctorului Bernhart, şeful serviciului farmaceutic de la Spitalul Colţea, care în loc să-i administreze o doză de chinină, i-a dat stricnină.

Peste un deceniu, la 10 decembrie 1883, Davila îşi vede propria creaţie în pericol, prin izbucnirea unui incendiu la Azilul „Elena Doamna". Deşi bolnav, el organizează evacuarea elevelor şi liniştirea lor. Incendiul a fost localizat şi stins, dar Davila a contactat o bronşită acută care i-a grăbit sfârşitul. Moare la 24 august 1884, iar Guvernul a hotărât să-i facă funeralii naţionale. Corul azilului a cântat în tot timpul slujbei. „Cu zăbranice negre pe cap şi cu o lumânare în mână, elevele au urmat carul funebru imediat după familie".

La fel ca şi soţia sa, Carol Davila este înmormântat în imediata apropiere a azilului. Deşi creatorul său moare, Azilul „Elena Doamna" continuă să funcţioneze, având deja o tradiţie şi un renume.

Note

1. Elena General Perticari Davila, *Din viaţa şi corespondenţa lui Carol Davila*, Bucureşti, Fundaţia „Regele Mihai I", p. 127.
2. ANIC, *Fond M.C.I.P.*, Dosar 579/ 1962, f. 3.
3. *Ibidem*, f. 13.
4. *Ibidem*, f. 4.
5. *Ibidem*, f. 56, 62, 66, 79, 83.
6. Constantin Argentoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I partea I până la 1888, Bucureşti, 1991, p. 85.
7. ANIC, *Fond M.C.I.P.*, Dosar 73/ 1868, f. 17.
8. Elena General Perticari Davila, *op.cit.*, p. 501.
9. ANIC, *Fond M.C.I.P.*, Dosar 77/ 1876, f. 2.
10. *Ibidem*, Dosar 422/ 1887, f. 16, 17, 18.
11. Elena General Perticari Davila, *op. cit.*, pp. 292-293.
12. ANIC, *Fond M.C.I.P.*, Dosar 77/ 1876, f. 4.
13. *Ibidem*, Dosar 149/ 1887, f. 13.
14. *Ibidem*, Dosar 2531/ 1874, f. 12.
15. Elena General Perticari Davila, *op.cit.*, p. 502.
16. *Ibidem*, p. 385.
17. *Ibidem*, p. 112.
18. *Ibidem*, p. 386.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III

Reşedința regală de la Cotroceni. Evenimente şi personalități

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COTROCENII LA 1877

Dr. Adrian-Silvan Ionescu

În perioada premergătoare izbucnirii „conflictului oriental" şi în timpul campaniei din 1877, care avea să aducă independența României şi, peste patru ani, proclamarea regatului, palatul Cotroceni avea să-şi aibă rolul său important, acoperind trei necesități: de reprezentare, ca rezidență şi ca spital.

Pe 3 mai, a doua zi după sosirea sa în România, Marele Duce Nicolae Nicolaevici, comandantul suprem al trupelor ruseşti de operațiuni, vine în capitală de la Ploieşti, unde îşi avea cartierul general, spre a face o vizită prințului Carol I şi principesei Elisabeta. Marele Duce era legat de familia domnitoare prin strânse relații de rudenie: soția sa – născută principesă de Oldenburg – era vară primară cu principesa Elisabeta de Wied (mamele lor fiind surori). Primirea este pe măsura înaltei poziții a oaspetelui şi a impozantei sale suite, între care se afla şi fiul Marelui Duce, numit tot Nicolae (şi care, în primul război mondial, avea să fie, la rândul său, comandant suprem al trupelor ruse). După prânz se face o plimbare prin Bucureşti şi împrejurimi. Ajuns la Cotroceni, grupul se întâlneşte cu o brigadă de cazaci din Corpul XII Armată în drum spre malurile Dunării, pe care ducalul oaspete o pune să defileze în fața gazdelor. Două zile mai târziu, domnitorul îi oferă Marelui Duce palatul Cotroceni drept reşedință[1]; acesta declină însă gentila ofertă preferând să aştepte venirea fratelui său, țarul Alexandru al II-lea, la Ploieşti, în casa ce-i fusese pusă la dispoziție acolo. Totuşi, la revenirea sa în capitală, pe 10 mai 1877, cu ocazia zilei naționale a României, când se sărbătorea şi proclamarea independenței, Marele Duce Nicolae şi fiul său locuiesc la Cotroceni unde, a doua zi de dimineață, domnitorul şi doamna îi vizitează pentru a-şi lua cafeaua împreună[2].

Marele Duce Vladimir Alexandrovici, al doilea fiu al țarului, sosit în România pe 21 mai, înaintea tatălui său, face vizita de rigoare chiar a doua zi, pe 22, însoțit de unchiul său, Marele Duce Nicolae, şi de fiul acestuia. După prânz, înaltul oaspete se întoarce la Ploieşti, în vreme ce unchiul şi vărul său rămân la Bucureşti, petrecând seara la palatul din oraş şi înnoptând la Cotroceni. A doua zi, domnitorul şi doamna se relaxează în compania oaspeților, în ambianța liniştitor-reconfortantă a acestei reşedințe de vacanță[3].

Tot acolo este stabilită şi rezidența imperială atunci când țarul Alexandru al II-lea întoarce vizita familiei domnitoare la Bucureşti, pe 3 iunie. Țarul este însoțit de țareviciul Alexandru şi de alți doi fii ai săi, Marii Duci Vladimir şi Sergiu de Leuchtenberg şi de o strălucită suită de generali şi ofițeri de ordonanță. Prânzul este servit în grădina palatului, la umbra arborilor. Asistența a fost delectată în timpul mesei de melodii interpretate de două fanfare şi de corul de fete al Azilului

https://biblioteca-digitala.ro

„Elena Doamna". Seara este dat un concert în cinstea oaspeților, la care principesa Elisabeta, doamnele sale de onoare şi celelalte invitate au purtat veşminte tradiționale populare, „pentru ca împăratul să aibă cunoştință de toate variațiunile acestor costume"[4].

Gazetarul A. Mlochowski de Belina – unul dintre puținii corespondenți de front care tratează acest moment mai pe larg – face o descriere plină de culoare palatului: „Minunată reşedință acest Cotroceni! Maiestatea Sa (țarul – n.n.) s-a dus cu fiii şi fratele şi au prânzit pe terasa palatului, sau, mai bine-zis, a mănăstirii, căci Cotroceniul este o veche mănăstire pe care n-au avut încă timpul să o transforme în palat. Nu este decât o semimănăstire sau un semipalat, având în vedere că doar jumătate din această veche construcție a fost adaptată să servească de vilegiatură domnitorilor României, prin grija prințului Cuza. Cotroceniul este construit pe o înălțime de unde se vede Bucureştiul la fel de bine cum se vede Parisul de pe terasa de la Saint Germain. De adăugat că această măgură este înconjurată de vii şi de arbori seculari. Trandafirii, daliile şi o infinitate de dafini şi de plante exotice acoperă terasa. Prințul şi prințesa României au aranjat bine lucrurile: două muzici militare şi-au interpretat repertoriul, iar la desert tinerele fete de la Azilul Elena Doamna, ascunse după nişte boschete, au cântat coruri româneşti"[5]. Cronicarul rubricii „Hier, aujourd'hui, demain" din ziarul bucureştean „L'Orient" observă satisfacția produsă asupra mesenilor de muzica auzită: „...Două muzici militare, una de infanterie, alta de cavalerie, au cântat alternativ cele mai bune bucăți ale lor; la desert, tinerele fete de la Azilul Elena Doamna, ascunse după boschete, au cântat coruri care au impresionat profund pe Maiestatea Sa şi pe ceilalți iluştri convivi. Dineul o dată terminat, împăratul Alexandru a coborât în grădină şi a felicitat călduros pe d. Barbu Constantinescu, director, pe d. Bianchi, maestrul de canto şi muzică al azilului, precum şi pe tinerele fete. Împăratul părea fericit, deşi puțin suferind; Marele Duce Nicolae nu a încetat un moment să îşi arate buna sa dispoziție; fiii şi nepotul împăratului şi-au consumat întreaga veselie a vârstei lor. Toți şi-au arătat satisfacția față de tinerele coriste, a căror modestie a fost pusă la grea încercare. Principesa (Elisabeta – n.n.), mulțumită de fericirea iluştrilor ei oaspeți, nu a fost niciodată mai voioasă, mai grațioasă, mai amabilă; aceasta spune mult. Pentru a încheia, fetițele au cântat imnul *Steaua României*, pe versuri de d. Simion şi muzică de maestrul Bianchi, care a obținut un mare succes. [...] Nu putem să terminăm această prezentare, rapidă şi incompletă, fără a spune că ideea de a da țarului un fel de serenadă de către tinerele fete ale Azilului Elena Doamna i-a venit domnului doctor Davila. Trebuie dat Cezarului ce este al Cezarului: este deviza pe care o adoptăm"[6].

În numărul 1790/16 iunie 1877 al revistei „L'Illustration", pe prima pagină apare imaginea cu „Palatul Cotroceni, în apropierea Bucureştiului, reşedința de vară a prințului Carol, pus la dispoziția împăratului Alexandru". În legendă se precizează „Dessin d'apres nature de M.L.E. Petrovitz, correspondant particulier

https://biblioteca-digitala.ro

de l'Illustration". Artistul vienez Ladislaus Eugen Petrovitz (1839-1907) surprinde o alee umbroasă ce duce la intrarea în palat. Ronduri de gazon şi flori, bănci pe care stau doi ofiţeri ruşi creează cadrul odihnitor al locului. Intrarea în palat este străjuită de o santinelă. Balconul de deasupra ei este protejat de soare printr-o pergolă de pânză vărgată. Peste acoperiş se profilează turlele bisericii din incintă. Textul însoţitor face o scurtă descriere a reşedinţei: „Acest palat, a cărui vedere o dăm la începutul acestui număr, este o veche mănăstire, construită în 1679 de voievodul Şerban Cantacuzino pe malul drept al Dâmboviţei, pe vârful unei coline împădurite. Primul care a mutat aici reşedinţa sa de vară a fost prinţul Cuza în 1859. Clădirile, destul de şubrede, au fost atunci restaurate şi înfrumuseţate, atât cât s-a putut. Cu toate acestea, această locuinţă princiară nu se recomandă decât prin amplasamentul ei. Din grădinile sale, care sunt etajate în amfiteatru pe latura colinei ce o încoronează, se vede derulându-ţi-se în faţă Bucureştiul, cu bisericile sale, palatele sale, promenadele sale şi satele înconjurătoare, panoramă foarte frumoasă, cu râul său care nu trebuie uitat şi despre care se spune: «Dâmboviţă, apă dulce, cine bea nu se mai duce»"[7].

Marele Duce Nicolae vine pe neaşteptate la Cotroceni, pe 8 iunie, spre a-şi lua rămas bun de la domnitor pentru că pleca la Dunăre. Este un nou prilej de a lua prânzul împreună[8].

Don Carlos, duce de Madrid, pretendentul pribeag la tronul Spaniei, soseşte în aceeaşi zi în vizită la Bucureşti, dorind să asiste la campanie. Seara este dată o serbare de amatori în folosul Crucii Roşii, la care asistă domnitorul cu doamna şi oaspetele lor iberic[9]. Acelaşi gazetar atent care era Mlochowski de Belina face o amănunţită prezentare a spectacolului, neuitând să menţioneze pe toţi aceia care se remarcaseră: „Tot high-life-ul din Bucureştiul patriotic – aceşti doi mari termeni sunt inseparabili în România – s-a reunit la Teatrul cel Mare, unde s-a dat o serată de amatori în profitul Societăţii Crucii Roşii. Crema societăţii româneşti împreună cu marchizul de Laubespine-Sully, amabilul secretar general al companiei franceze a Căilor Ferate Române, şi doamna de Laubespine-Sully s-au transformat în actori pentru această operă de caritate. Spectacolul s-a compus din *Două văduve*, *Pălăria unui ceasornicar* şi *Gramatica*. În concluzie, seară foarte reuşită, care nu va fi uitată vreodată. Amatorii s-au arătat actori perfecţi. Să citim, în ordine, numele acestei trupe de elită: d-na prinţesă Alexandrina Ghica, d-na marchiză de Laubespine-Sully, d-na Caterina Florescu, domnii de Laubespine-Sully, Bengescu, Grigore Paleologu, prinţul Ioan Cantacuzino, Cerchez şi Strat. Sala era plină. A.A.L.L. prinţul Carol şi principesa Elisabeta, ducele de Saxa-Altenburg, Don Carlos au asistat la reprezentaţie. Corespondenţii principalelor jurnale europene erau acolo, în frac şi cravată albă. Te puteai crede la o premieră la Paris. [...] Încasarea netă în profitul ambulanţelor a fost de 1436 franci. [...] Trupa Crucii Roşii, cum a botezat-o Domnul Pipera de la jurnalul *L'Orient*, va da mâine la Cotroceni o a doua reprezentaţie în prezenţa Maiestăţii Sale Împăratul, a auguştilor săi fii,

https://biblioteca-digitala.ro

marii duci Vladimir, Alexis şi Sergiu, şi a ducelui de Saxa-Altenburg, care a venit să o întâlnească pe Maiestatea Sa"[10].

În scrisoarea trimisă pe 15 iunie tatălui său, prinţul Carol Anton de Hohenzollern, domnitorul României, îi relatează ultima sa întâlnire cu ţarul la Bucureşti, înainte ca acesta să-şi mute cartierul general pe malul Dunării, dând amănunte şi despre spectacolul programat în cinstea oaspetelui: „15 iunie. Scrisoarea mea a stat două zile neterminată. Duminică a venit împăratul la Cotroceni cu cei patru fii ai săi, cu ducii de Leuchtemberg şi cu Albert de Altenburg – care nu s-a schimbat deloc – pentru ca să prânzească cu noi. Seara am aranjat o mică reprezentaţie teatrală pentru împărat. Mult timp nu l-am văzut aşa mulţumit şi buna lui dispoziţie a mai fost sporită printr-o veste de biruinţă din Asia pe care a primit-o la masă. Excelenta muzică a regimentului Preobrajenski venise de la Ploieşti, din ordinul împăratului, ca să cânte în timpul mesei. Ea se schimba la cântece cu două muzici militare româneşti, care izbuteau să ţină piept celei mai bune din toate orchestrele ruseşti"[11].

Ion Pipera, semnatarul cronicii ziarului „L'Orient" face o prezentare detaliată a acestei seri petrecute de ţar în parcul Cotrocenilor: „Împăratul a sosit la Bucureşti duminică la 3 după-amiază. Îndată ce a debarcat, el a alergat la spital, unde fusese transportat un general, rănit dimineaţa la Giurgiu; dar el nu a găsit decât un cadavru. Alexandru al II-lea s-a aplecat asupra frunţii palide a omului mort în serviciul patriei şi, profund marcat, a depus un sărut şi o lacrimă. S-a dus apoi la Cotroceni unde, la ora 6, a fost servit dineul pe terasă. Opt tacâmuri; masă absolut intimă. Aranjarea la masă: într-o parte, împăratul, având la dreapta sa pe principesă, la stânga sa pe prinţ şi pe ţarevici la dreapta principesei. În faţă, ceilalţi trei fii ai împăratului, marii duci Vladimir, Alexis şi Sergiu, şi ducele de Saxa-Altenburg. Mai departe se afla o altă masă pentru adjutanţii împăratului şi cei ai prinţului. Muzica gărzii imperiale, venită în mod special de la Ploieşti şi ascunsă în spatele unor boschete, a făcut să se audă mai multe piese în timpul mesei, cântând alternativ cu muzica românească.

Împăratul era trist; scena de la spital l-a impresionat puternic. O depeşe, anunţând o mare victorie rusească aproape de Kars, a venit, din fericire, să-l reanime. Această depeşe, sosită în timpul dineului, a fost citită cu voce tare. După-masă, împăratul s-a dus el însuşi să o citească fanfarei şi, din acel moment, a început să-şi recapete buna dispoziţie. Muzica a cântat Imnul rusesc în timp ce militarii prezenţi strigau ura şi băteau din palme. Dineul s-a terminat mai bine decât începuse.

Totdeauna prevenitoare, principesa a improvizat un mic teatru, unde excelenta trupă a [...] Crucii Roşii – eu am botezat-o aşa – a jucat *Pălăria unui ceasornicar*. Împăratul, devenit surâzător, aproape vesel, s-a amuzat mult în timpul reprezentaţiei; a aplaudat intens actorii şi, mai târziu, când trupa i-a fost prezentată, a făcut fiecăruia meritatele complimente.

Vorbesc de trupă, de actori, de comedie: cred că s-a înţeles că este vorba de d-na principesă Alexandrina Ghica, de d-na Caterina Florescu, de domnii

https://biblioteca-digitala.ro

Bengescu, Ion Cantacuzino, Grigore Paleologu, Nicolae Cerkez şi Strat. Toţi s-au întrecut duminică seara şi au meritat din plin să fie aplaudaţi. Deja am spus că au fost, mai ales de împărat, mare amator de teatru şi, de asemenea, mare cunoscător.

În afară de personajele care au cântat la Cotroceni, la reprezentaţie au asistat, de asemenea, şi câţiva rari invitaţi. Citez la întâmplare: dl general Ion Ghica, soţul principesei Alexandrina, adjutant ataşat pe lângă împărat, d-na Mavrogheni, doamnă de onoare a principesei, d-ra Rosetti, domnişoară de onoare, d-ra Assan, d-na Duca, baron Stuart, agentul diplomatic al Rusiei, şi personalul său etc.

La ora 9, M.S. ţarul a părăsit Cotrocenii pentru a se întoarce la Ploieşti. A fost condus la gară de prinţ şi de principesă"[12].

Din cauza căldurilor înăbuşitoare din capitală, familia domnitoare se mută la Cotroceni pe 19 iunie 1877. Acolo sunt vizitaţi de prinţul Henric de Hessa, văr al lui Carol I, sosit la Bucureşti pentru a-l înştiinţa pe ţar de urcarea pe tronul ducatului de Hessa a fratelui său, Marele Duce Ludwig al IV-lea. Oaspetele pleacă în aceeaşi noapte spre cartierul general rusesc de la Zimnicea[13]. Curând se întoarce şi, în seara zilei de 25 iunie, se dă un dineu în cinstea sa în grădina Cotrocenilor, la care participă şi cancelarul Rusiei, prinţul Gorciakoff, baronul Jomini, consilierul privat al ţarului şi secretarul precedentului, şi consulul german von Alvensleben[14].

Pe 28 iunie, perechea princiară pleacă la Craiova, pentru a petrece câteva zile de odihnă în satul Simnic, după care, pe 1 iulie, se despart, domnitorul Carol I deplasându-se la cartierul său general de la Poiana, iar doamna întorcându-se la Bucureşti[15] pentru a supraveghea, la Cotroceni, amenajarea unui spital. În scrisorile din acea perioadă ale lui Carol către principesă apar ecourile clipelor plăcute petrecute, împreună cu oaspeţii, în frumosul parc al palatului: „... Îţi alătur aici o scrisoare de la Fritz, din care vei putea să vezi că gospodăria şi curtea noastră sunt foarte bine judecate". Prinţul Friedrich de Hohenzollern scrie fratelui său: „Cu bucurie am aflat din scrisori trimise din Bucureşti la diferite persoane cât aţi făcut împăratului. Marele duce Vladimir a scris şi dânsul nevestei sale că toată curtea ta, cai, trăsuri, servitori, în sfârşit, întreaga ta casă sunt într-o stare excelentă şi primirea a fost extraordinar de strălucită. Şi prânzurile au fost de asemenea foarte bune, ceea ce stăpâna casei va asculta desigur cu plăcere"[16].

Rămasă singură la Cotroceni, principesa Elisabeta se dedică în totalitate spitalului ei. În ultima scrisoare redactată pe pământ românesc, din satul Grădinile, de lângă Corabia, înainte de trecerea Dunării pe 20 august 1877, domnitorul încheie astfel: „... Curând o să avem şi noi răniţi; să dea Dumnezeu să nu fie mulţi! Pregăteşte-te dar ca să le dai îngrijiri"[17]. Doamna era deja pregătită pentru aşa ceva. Societatea de binefacere care purta numele „Elisabeta Doamna" amenajase zece corturi capabile să adăpostească fiecare

https://biblioteca-digitala.ro

câte zece paturi, iar alte cincizeci se aflau în baraca ridicată în apropierea palatului, pe cheltuiala doamnei[18]. Acolo primeşte vizita a doi reporteri de front, austriacul Johann Nepomuk Schönberg (1844-1903), colaborator la „Le Monde Illustré" şi „The Illustrated London News", şi Irving Montagu (1850-1901), trimis special al lui „The Illustrated London News". Cei doi expediază la redacţia revistei londoneze o corespondenţă cu amănuntele acestei întrevederi, împreună cu schiţele de rigoare, ce sunt publicate în numărul 1998/October 27, 1877. Una dintre imagini o prezintă pe principesa Elisabeta primindu-şi oaspeţii într-un salon al spitalului, înconjurată de doamne din înalta societate angajate în acţiunea caritabilă de a îngriji suferinzii. Johann Nepomuk Schönberg, purtând favoriţi şi haină scurtă, face o plecăciune doamnei ţării în vreme ce Irving Montagu, îmbrăcat într-un palton lung, îşi aşteaptă rândul pentru a-şi prezenta omagiile. Camera este spaţioasă. Pe perete, în dreapta, se vede o icoană a Mântuitorului şi un ceas. Pe noptierele de lângă paturile răniţilor se află ghivece cu flori. Cei internaţi par a avea răni grave, pentru că doar unul s-a ridicat într-un cot şi priveşte curios la vizitatori. În stânga, o infirmieră dă de mâncare unui soldat rănit la mâini, iar altul îşi aşteaptă rândul. Textul însoţitor face o succintă biografie a doamnei şi o descriere a spitalului: „Doi dintre artiştii noştri speciali aflaţi la război, Herr Schönberg şi Irving Montagu, au vizitat împreună Spitalul Militar din Bucureşti, care a fost înfiinţat şi este personal condus şi administrat de principesa României. Alteţa Sa Serenisimă Elisabeta, soţia prinţului Carol de Hohenzollern, suveranul acelei ţări şi comandantul armatei sale, este o doamnă germană, fiica răposatului prinţ Hermann de Wied, şi este într-al treizeci şi patrulea an al vieţii. Ea este foarte iubită şi respectată de poporul român, iar eforturile ei pline de abnegaţie şi munca de a alina suferinţele soldaţilor răniţi aduşi în capitală au mărit admiraţia pentru ea. Într-una din cele două schiţe ale artiştilor noştri cu acest spital, ea (principesa – n.n.) este reprezentată în timp ce primeşte cu bunăvoinţă vizita lor, în prezenţa a două doamne de companie şi a consulului olandez la Bucureşti, care stă în spatele micii mese din stânga principesei. Mai mulţi pacienţi, întinşi în paturi în dreapta şi stânga, unul luând câteva linguri de supă din mâna unei infirmiere, arată realitatea activităţii umanitare din această instituţie. Exteriorul marii clădiri în care este amplasată îl reprezintă cealaltă instituţie..."[19]. Acest desen înfăţişează mai multe construcţii cu acoperiş în două ape pe care flutură steagul Crucii Roşii, aşezate în apropierea capelei Azilului „Elena Doamna". În dreapta se vede silueta elegantă a Mănăstirii Cotroceni, iar în planul întâi apar trei căruţe cu coviltir venite cu provizii pentru spital.

Totdeauna când soseau trenuri cu răniţi – indiferent de ora din zi sau din noapte – principesa se afla la gară spre a-i întâmpina şi a le alina, pe cât posibil, durerile. Era însoţită de câte o doamnă de onoare şi de doi valeţi, care purtau coşuri cu dulciuri şi vin, pe care doamna le împărţea cu propriile-i mâini bravilor soldaţi suferinzi, interesându-se de rana fiecăruia şi mângâindu-i cu vorbe blânde şi cu încurajări de rapidă însănătoşire[20]. Pentru a face faţă eforturilor

https://biblioteca-digitala.ro

şi presiunii psihice pe care i-o cauzau suferinţele omeneşti la care asista zilnic, doamna îşi impusese un program sever din care exclusese distracţiile sau timpii morţi. Singura excepţie o constituia o scurtă plimbare matinală prin parcul palatului şi îngrijirea mormântului fiicei prea de timpuriu pierdută. Acolo o întâlneşte cronicarul ziarului „L'Orient", într-o dimineaţă a lunii septembrie, prilej cu care face şi o amănunţită descriere a acestui minunat loc de relaxare: „...Era ora şase dimineaţa. În ajun plouase, dar cerul redevenise pur şi senin; nici un nor pe bolta azurie. Soarele se ridicase strălucitor şi inunda cu primele lui raze admirabilul peisaj al Cotrocenilor, ca surâsul după lacrimi. Natura era în sărbătoare şi părea că renaşte. Totul era prospeţime, veselie, poezie.

Mă plimbam în grădină, visând la fraţii noştri care sunt în Bulgaria, departe de prieteni, de părinţi, de flori. Deodată, la o cotitură a aleii, m-am pomenit în faţa Alteţei Sale. Confuz, interzis, cred că o salutai foarte stângaci pe principesă care, foarte amabilă, văzând încurcătura mea, mi-a adresat cuvântul. În fiecare dimineaţă, la răsăritul soarelui, principesa Elisabeta face o lungă plimbare, în compania uneia dintre doamnele sale de onoare. Aceasta explica prezenţa ei matinală în grădină.

Această grădină, de care e timpul să vorbesc, este într-adevăr un loc încântător. Aşa îmi imaginez paradisul terestru. Se intră – în grădină, nu în paradis – pe o mică uşă care se deschide într-un colţ al palatului. Întâi ajungi pe o terasă acoperită de boschete şi decorată, din loc în loc, de bănci, scaune şi mese de fier. Oriunde ţi-ai arunca ochii nu vezi decât flori în mase dense. De pe terasa aranjată în zigzaguri se coboară o scară care duce într-un fel de micuţă vale împădurită şi brăzdată de poteci înguste, şerpuind de la dreapta la stânga. În această mică pădure domneşte o răcoare eternă, căci frunzele marilor arbori nu permit nici celei mai mici raze de soare de a pătrunde până la pământ. Părăsind pădurea, se urcă o mică înălţime şi se ajunge la grilajul care separă grădina palatului de Azilul Elena Doamna.

Suflul îmbălsămat al zefirului vă va spune că trebuie să o luaţi spre dreapta. Faceţi câţiva paşi în acea direcţie şi vă veţi găsi în faţa unei mici grădini înconjurată de un grilaj de fier şi conţinând florile cele mai rare şi mai parfumate. Intraţi în acest regat al Florei, dar nu mergeţi mai departe şi descoperiţi-vă: sunteţi în faţa unui mormânt. Aici odihneşte prinţesa Maria, acel copil plăpând şi dulce, smuls atât de devreme dragostei părinţilor lui şi a românilor.

O mică înălţime în mijlocul unei grădini indică locul unde tânăra prinţesă doarme pentru vecie. La căpătâi se află o cruce de marmură pe care sunt gravate cuvintele adresate de prinţ naţiunii române pentru a-i mulţumi pentru participarea la doliul său. În spatele crucii de marmură se înalţă o salcie plângătoare, ale cărei ramuri acoperă integral monumentul.

Principesa vine în fiecare dimineaţă să plângă pe acest mormânt, atât de prematur săpat. Însăşi A.S. poartă de grijă florilor care înconjoară monumentul fiicei sale mult iubite şi mult regretate. În rest, nici una din părţile grădinii nu este

https://biblioteca-digitala.ro

întreținută cu o grijă atât de mare şi, dintr-o simplă ochiadă, ghiceşti că o mamă a trecut pe acolo. [...] Grădinarul Cotrocenilor, Knechtl, a fost în serviciul împăratului Maximilian al Mexicului, creatorul Miramarului şi Cromei, unde se găsesc cele mai frumoase grădini din Europa. Grădina Cotrocenilor nu putea fi încredințată unor mâini mai abile"[21].

După război, Cotrocenii vor purta încă mult timp amintirile campaniei, iar apariția „micilor dorobanți"[22] va face aceste amintiri şi mai vii şi pregnante. Ideea i-a venit tot generalului doctor Carol Davila, care a îmbrățişat inițiativa unor părinți de a-şi îmbrăca odraslele în mici uniforme identice acelora purtate de bravii „curcani" la Plevna şi Grivița, ducând-o mai departe şi constituind prima organizație de copii din țară. Doctorul Davila s-a interesat constant de instruirea şi dotarea „micilor dorobanți": a dăruit instrumente muzicale pentru fanfară, a procurat uniforme celor nevoiaşi, a propus un model de puşcă din lemn, uşoară şi acceptabilă ca dimensiune pentru plăpândele vlăstare ce aveau să o poarte. Exercițiile s-au făcut, la început, în Cişmigiu[23], dar, mai târziu, când organizația s-a mărit şi a devenit o structură stabilă, şi-a mutat locul de instrucție pe platoul de la Cotroceni. Duminică, 24 iunie 1879, are loc prima demonstrație făcută acolo, în fața domnitorului Carol I, care a apreciat pregătirea „micilor dorobanți" şi, voind a împărtăşi şi doamnei bucuria sa, i-a comandat însuşi, mărşăluind prin fața ei. Presa saluta cu entuziasm apariția acestor mici soldați care aveau să devină viitorii apărători ai țării: „...Duminica trecută, (vre-uă) 600 băieți, în costumulu de dorobanți, se strânseseră la 6 ore dimineață, în grădina Cişmigiu, de unde plecară la Cotroceni. Acolo se înşiruiră în fosta grădină botanică, unde M.S.R. Domnitorulu îi trecu în revistă. Domnitorulu a părutu încântatu de resultatele obținute. M.S. a comandat însuşi diferite exerciție, ce s'au făcutu cu uă precisiune care nu se găsesce totu-d'a-una la tinerii recruți. Apoi, precedați de M.S.R. Domnulu şi de d. gen-lu Davila, micii dorobanți au suitu platoulu de la Cotroceni, au intratu în grădina palatului şi au defilatu înaintea M.S.R. Doamnei, care a părutu forte mulțumită şi a felicitatu pe d. gen-lu Davila pentru succesulu întreprinderei sele.

De acolo, băieții s'au coborâtu în grădina d-lui Davila, unde s'au odihnitu. Aci erau covrigi atârnați de pomi şi lasu pe cetitoru să-şi închipuiescă decă au mai rămasu covrigi până cându trâmbițele şi musica au anunciatu împărțirea premieloru de gimnastică şi esercițuri militare. Micii dorobanți s'au formatu în cercu, cu părinții loru la midlocu şi a începutu împărțirea, în urma căreia s'a datu semnalulu plecărei. Rândurile s'au formatu din nou şi mititica armată, supt comanda d-lui gen-lu Davila, s'a întorsu în oraşu şi a defilatu înaintea statuei lui Mihaiu Bravulu.

Diua de 24 Iuniu va rămâne în inima acestoru copii ca uă di de scumpă amintire. Ei nu voru uita onorea ce le-a făcutu M.S.R. Domnitorulu venindu în persoană să-şi dea sema de progresele loru... "[24].

https://biblioteca-digitala.ro

În timp de război, ca şi în timp de pace, palatul Cotroceni şi împrejurimile sale au fost un loc mirific de odihnă şi refacere a puterilor, atât pentru princiarii lui locatari şi oaspeţii acestora, cât şi pentru oamenii simpli, combatanţii de rând sau copiii lor, care s-au bucurat de îngrijirea şi blândeţea părintească a familiei domneşti a României.

Note

1. *Memoriile Regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, Ed. Tipografiei Ziarului „Universul", Bucureşti (f.a.), vol. IX, p. 80.
2. *Ibidem*, p. 85.
3. *Ibidem*, p. 96.
4. *Ibidem*, vol. X, p. 8.
5. A. Mlochowski de Belina, *De Paris à Plevna, Journal d'un journaliste, De Mai à Décembre 1877*, Paris (f.a.), pp. 63-64.
6. „L'Orient", nr. 4/ Dimanche 5/ 17 Juin 1877.
7. „L'Illustration", no. 1790/ 16 Juin 1877.
8. *Memoriile Regelui Carol I al României*, ed. cit., vol. X, p. 11.
9. *Ibidem*.
10. A. Mlochowski de Belina, *op.cit.*, pp. 83-84; „L'Orient", no.1/ Jeudi 2/14 Juin 1877; no. 12/ Lundi 13/ 25 Juin 1877.
11. *Memoriile Regelui Carol I al României*, ed. cit., vol. X, p. 14.
12. „L'Orient", no. 14/ Mercredi 15/ 27 Juin 1877.
13. *Memoriile Regelui Carol I al României*, ed. cit., vol. X, p. 18; „L'Orient" no. 22/ Jeudi 23 Juin/ 5 Juillet 1877.
14. *Memoriile Regelui Carol I al României*, ed. cit., vol. X, p. 21.
15. *Ibidem*, p. 23.
16. *Ibidem*, p. 24.
17. *Ibidem*, p. 71.
18. *Ibidem*, p. 12.
19. *Roumanian War Hospital*, în „The illustrated London News", no. 1998/ October 27, 1877, p. 396; Adrian-Silvan Ionescu, *Observatori de front englezi în războiul din 1877-1878*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", tom 38/ 1991.
20. „L'Orient", no. 97/ Mercredi 7/ 19 September 1877.
21. Ion Pipera, *Chronique*, în „L'Orient", no. 90/ Mardi 30 Août/ 11 Septembre 1877.
22. Adrian-Silvan Ionescu, *Costumul popular şi militar în vestimentaţia copiilor din secolul al XIX-lea*, în „Revista muzeelor", nr. 1/ 1990.
23. „Românul", sâmbătă 23 Iuniu 1879.
24. Micii Dorobanţi, în „Românul", joui 28 Iuniu 1879.

https://biblioteca-digitala.ro

CAROL I ŞI COTROCENII

Anica St. Constantin

După abdicarea forţată a lui Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866, pentru conducerea treburilor ţării până la alegerea noului domnitor, s-a instituit o locotenenţă domnească formată din liberalul Nicolae Golescu, conservatorul Lascăr Catargiu şi colonelul Nicolae Haralambie[1].

Lui Ion C. Brătianu i-a revenit misiunea de maximă importanţă a demersurilor pe plan extern pentru aducerea principelui străin[2]. În acest scop el s-a deplasat la Paris, unde s-a consfătuit cu împăratul Napoleon al III-lea în privinţa persoanei prezumptivului domn, urmărind totodată să se asigure că puterile europene nu se vor opune dinastiei străine. Din Paris, la 14 februarie 1866, el comunica soţiei sale că „împăratul este pentru noi, şi cred că ne va apăra drepturile"[3].

Imediat după ce contele Filip de Flandra a refuzat onoarea ce i s-a făcut de a fi propus poporului român, pentru a fi ales ca domn al său, Ion C. Brătianu a continuat acţiunea destinată acestui scop în spaţiul germanic. Sfătuit şi de monarhul francez, el îl va întâlni la Düsseldorf, în ziua de 30 martie 1866, pe prinţul Carol Anton de Hohenzollern, căruia îi comunică faptul că „locotenenţa domnească din România are de gând să propună poporului să-şi aleagă ca domn pe al doilea fiu al său, prinţul Carol"[4]. În seara aceleaşi zile, Brătianu a avut o convorbire particulară cu prinţul Carol, pe care l-a informat asupra situaţiei existente în România şi, evocând pericolul la care ar fi expusă ţara dacă starea de provizorat s-ar prelungi, l-a rugat pe acesta să ia o hotărâre favorabilă în privinţa Principatelor Române. Necunoscând atitudinea în legătură cu această problemă a regelui Prusiei, şeful dinastiei, prinţul Carol n-a putut da un răspuns imediat. Atât el, cât şi membrii familiei sale au fost însă cuceriţi de personalitatea lui Ion C. Brătianu, distincţia şi elocinţa acestuia, ca şi de farmecul său personal[5]. Ca urmare a votului exprimat de popor în cadrul plebiscitului încheiat la 8 aprilie 1866, a fost ales ca domn ereditar al ţării principele Carol de Hohenzollern, sub numele Carol I[6]. La 16 aprilie, prinţul Carol comunica în scris tatălui său că este hotărât să primească Coroana României şi să plece direct la Bucureşti, contrar voinţei Conferinţei de la Paris.

Pentru hotărârea luată trebuiau consultaţi regele Prusiei, ministrul-prezident Bismark şi prinţul de Coroană. Dacă la început Wilhelm îl îndemna să aştepte hotărârea Conferinţei de la Paris – unde Rusia şi Poarta se opuneau alegerii unui principe străin –, Bismark îi sugera ideea faptului împlinit, adică să plece direct spre România, să ceară un concediu regelui Prusiei în străinătate, de unde să-şi trimită demisia din armată şi în secret să meargă în Franţa la Napoleon, în vederea

https://biblioteca-digitala.ro

realizării intenției sale. Deoarece în țară situația devenea tot mai grea, Ion C. Brătianu, însoțit de dr. C. Davila, inspector general al serviciului sanitar român, fost aghiotant al domnitorului Al.I. Cuza, vor merge la Düsseldorf, stăruind pentru plecarea fără întârziere a prințului Carol în România[7]. Ceea ce s-a şi întâmplat după ce regele Prusiei şi-a dat consimțământul.

Carol I, pentru a înşela supravegherea autorităților austriece, a călătorit incognito spre Bucureşti, sub numele de Carol Hettingen, cetățean elvețian/ având paşaport elvețian. După un lung voiaj plin de peripeții, Carol I, însoțit de Ion C. Brătianu, a pus piciorul pe pământul României, în data de 8 mai 1860, la Turnu Severin.[8] În acest moment, Ion C. Brătianu l-a salutat ca pe Domnul țării. Prin alegerea ca domn a principelui străin, românii sperau să se pună capăt luptelor interne şi să-şi asigure un sprijin diplomatic mai stabil pe plan extern[9].

Trecând împreună cu însoțitorii săi prin Craiova, în drum spre Bucureşti, principele Carol a ajuns în seara de 9 mai la Piteşti. Aici au fost întâmpinați de Ion Ghica, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi de generalul Nicolae Golescu, care i-au condus pe oaspeți la Goleşti, unde au fost primiți într-o atmosferă sărbătorească de Zinca Golescu[10].

Sosind la Bucureşti, în data de 10 mai 1866, prințul Carol a descins la fostul palat al lui Al. I. Cuza din Calea Victoriei, care inițial fusese o casă particulară a familiei Golescu. Pe câmpul de manevre de la Cotroceni, armata română va depune jurământul de credință către Domnitor, în ziua de 12/ 24 mai 1866. Cu această ocazie, Carol a îmbrăcat pentru prima dată uniforma de general român şi a ținut următorul discurs:

„Ofițeri, subofițeri, caporali şi soldați! Cea mai sacră a voastră datorie este a servi patria cu ascultare nemărginită şi devotament plin de credință. Jurământul ce ați făcut astăzi vă va aduce totdeauna aminte despre aceasta.

Sunt pe deplin convins că fiecare dintre voi se va jertfi cu bucurie pentru patria sa şi, când va trebui, veți şti, împreună cu mine, apăra drepturile națiunii până la cea de urmă picătură de sânge".[11]

Căldurile insuportabile din oraş l-au determinat pe Carol să se strămute la Cotroceni, unde, la 10/ 22 iunie 1866, Corpurile Legiuitoare i-au oferit ca reşedință de vară vechile case domneşti[12].

În împrejurările unei situații internaționale grave, prințul invită, la 15/ 27 iunie, un mare număr de deputați în grădina de la Cotroceni şi le cere să se înțeleagă asupra Constituției. Dacă în problemele votului şi a posibilității succesiunii colaterale în familia prințului de Hohenzollern s-a ajuns, în cele din urmă, la o înțelegere, discuții aprinse s-au iscat la dezbaterea problemei evreieşti. După vizita făcută la Târgovişte (18/ 30 iunie), Carol va merge la Ploieşti, unde intenționa să rămână peste noapte, dar vestea dărâmării sinagogii din Bucureşti de către antisemiți l-a determinat să se întoarcă la Cotroceni, unde era aşteptat de Lascăr Catargiu, ministru prezident, şi de generalul Golescu, care i-au raportat insuccesul gărzii naționale în apărarea bisericii evreieşti.

https://biblioteca-digitala.ro

În ziua de 18/ 30 septembrie 1866, la Cotroceni a avut loc o mare consfătuire la care au fost chemați, în afară de miniştri, şi reprezentanții tuturor partidelor politice: C.A. Rosetti, D. Brătianu, prințul D. Ghica, Costaforu, Boerescu etc. Problema dezbătută a fost recunoaşterea definitivă de către Poartă a prințului Carol I, ca domnitor al României.

Încă de la venirea în țară, principele Carol a acordat o atenție deosebită culturii româneşti. O apropiere mai profundă de această cultură presupunea în primul rând cunoaşterea limbii. Carol începe instrucția în limba țării cu profesorul A.Treboniu Laurian (29 mai/ 10 iunie 1866) de la Universitatea din Bucureşti şi-şi va da toată silința pentru însuşirea ei[13]. După numai un an de la stabilirea sa în țară, în mai 1867, era în stare să poarte discuții în mod fluent cu oamenii politici şi cu populația[14].

La 4/ 16 august acelaşi an, principele Carol primea la Cotroceni pe membrii Societății Literare – viitoarea Societate Academică Română – exprimând grija deosebită ce o poartă înaltului for ştiințific şi spiritual al țării. Strânsele raporturi ale lui Carol cu instituția academică română s-au manifestat în întreaga perioadă a domniei sale.

În ziua de 10/ 22 septembrie 1867, pe câmpia de la Cotroceni, principele Carol I a împărțit Gărzii Naționale cele dintâi steaguri cu inscripția „Patria şi dreptul meu". În discursul ținut cu acest prilej, Carol I s-a referit la rolul cetățenilor Gărzii în apărarea ordinii publice şi a tronului[15].

Domnitorul Carol I s-a căsătorit cu Elisabeta Otilia Luiza de Wied la 3/ 15 noiembrie 1869. Despre familia principesei Elisabeta, D.A. Sturdza, în scrisoarea adresată lui Mihail Kogălniceanu, datată 14/ 26 octombrie 1869, relata: „în timpul studiilor mele am avut fericirea a fi introdus în casa Principelui de Wied, care era cunoscută de Germania întreagă ca una din casele cele mai nobile, cele mai distinse prin spirit, prin cultură, prin simțăminte; în saloanele de la Neuwied întâlnea cineva totdeauna toate celebritățile Germaniei"[16].

Suveranii au avut un singur copil: principesa Maria, născută la 27 august/8 septembrie 1870, care, după o scurtă boală (scarlatină şi difterie), a decedat la vârsta de 3 ani, 6 luni şi o zi (la 29 martie 1874). A fost înmormântată în apropierea bisericii Cotroceni (unde fusese botezată în rit ortodox), „la umbra capelei Azilului Elena Doamna"[17]. Pe placa de bronz de pe mormânt a fost tipărită scrisoarea adresată cu această ocazie de domnitorul Carol I lui Lascăr Catargiu, Preşedintele Consiliului de Miniştri, în data de 31 martie 1874, din care citățm: „Legea copilei Noastre, limba ce Ea vorbea, a dobândit o nouă sfințenie pentru Noi, căci fiecare cuvânt românesc ne va fi de aci înainte un răsunet al acelui glas, pe care nu-l vom mai auzi pe pământ.

S'a rupt într-adevăr, în cercul restrâns al familiei noastre, cea mai duioasă legătură, însă o legătură mai tare Ne uneşte acum cu familia noastră cea mare: poporul român care împreună cu Noi plânge copilul Nostru şi al Său"[18].

Lângă mormântul principesei Maria a fost construit în anii 1894-1895 un mausoleu, unde se afla statuia acesteia, lucrată în marmură de sculptorul Karol

https://biblioteca-digitala.ro

Störk. La intrarea în mausoleu se puteau citi versetele biblice: „Nu este aicea, ci s-au sculat", iar la baza mausoleului: „Nu a murit, ci doarme"[19].

Pentru a fi mai aproape de locuința de veci a copilului lor, suveranii se vor muta la Cotroceni (21 aprilie/ 3 mai 1874), unde vor fi vizitați de principele Serbiei, cu ocazia întoarcerii sale din Constantinopol[20].

În timpul războiului pentru independență, Palatul Cotroceni a fost folosit ca rezidență şi ca spital.

Sosit în data de 2 mai 1877 la Ploieşti, unde îşi avea cartierul său general, Marele Duce Nicolae Nicolaevici, comandantul suprem al trupelor ruseşti de operațiuni, va fi în ziua următoare – împreună cu suita sa – oaspetele familiei domnitoare, de care era legat prin relații de rudenie: soția sa, născută principesă de Oldenburg, era verişoară primară cu principesa Elisabeta de Wied (mamele lor erau surori). Două zile mai târziu, principele Carol I a pus la dispoziția Marelui Duce palatul Cotroceni, dar acesta preferă să aştepte venirea fratelui său, țarul Alexandru al II-lea, la Ploieşti. Revenind în capitală, pe 10 mai 1877, cu ocazia zile naționale a României şi a proclamării independenței, Marele Duce Nicolae şi fiul său vor locui la Cotroceni[21], ca de altfel şi pe 22 mai[22].

Palatul Cotroceni va servi drept reşedință pentru țarul Alexandru al II-lea şi suita sa pe timpul vizitei făcute de acesta perechii princiare, în data de 3 iunie 1877. Țarul a fost însoțit de Marii Duci: Cezarevici, Vladimir, Sergiu, Nicolae Nicolaevici, Nicolae Nicolaevici fiul, ducii Eugeniu şi Sergiu de Leuchtenberg, precum şi principele de Battenberg. Prânzul a fost servit în grădina palatului, unde oaspeții au ascultat un frumos cor cântat de elevele de la Azilul Elena Doamna. În cinstea oaspeților s-a dat seara un concert, la care principesa Elisabeta şi doamnele de onoare au purtat costume naționale, „pentru ca împăratul să aibă cunoştință de toate variațiunile acestor costume"[23].

Ultima întâlnire a domnitorului Carol I cu țarul la Bucureşti este relatată în scrisoarea din 15 iunie 1877, adresată tatălui său, prințul Carol Anton de Hohenzollern: „Duminica a venit împăratul la Cotroceni, cu cei patru fii ai săi, cu ducii de Leuchtenberg şi cu Albert de Altenburg – care nu s-a schimbat deloc – pentru ca să prânzească cu noi. Seara am aranjat o mică reprezentație teatrală pentru împărat. Mult timp nu l-am mai văzut aşa mulțumit şi buna lui dispoziție a mai fost sporită printr-o veste de biruință din Asia, pe care am primit-o la masă"[24].

Din primul moment al izbucnirii războiului din 1877, principesa Elisabeta a transformat palatul princiar în atelier pentru confecționarea scamei, a pansamentelor şi a tuturor celor necesare pentru îngrijirea răniților[25]. Ea a înființat şi întreținut pe cheltuiala sa la Cotroceni două barăci – spitale cu aproape 80 de paturi, la care a vegheat deseori, îngrijind cu un devotament de adevărată mamă pe răniți, care din această cauză au numit-o „mama răniților"[26]. Împărăteasa Maria a Rusiei, plăcut impresionată şi ea de activitatea principesei României în cursul campaniei din 1877, i-a trimis ordinul Sfintei Caterina în briliante.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt eveniment important petrecut în timpul domniei lui Carol I a fost ceremonia încoronării acestuia ca rege al României, la 10 mai 1881.

Pentru serbările încoronării au sosit în țară prințul Leopold, fratele regelui, și cei doi fii ai săi, Ferdinand și Carol. La ora 10 ieșea de la palatul Cotroceni cortegiul. Prințul Leopold, în mare ținută de general prusian, stătea alături de regină, dinaintea prinților Ferdinand și Carol.

La plecarea de la Cotroceni, cortegiul a urmat Calea Griviței, Victoriei, străzile Lipscani, Rahova, Bibescu Vodă, apoi, întorcându-se, s-au îndreptat prin Calea Griviței spre Calea Târgoviștei. De aici s-au înapoiat la Palatul de la Cotroceni[27].

După inaugurarea Castelului Peleș, la 7 octombrie 1883, regele Carol venea foarte rar la Palatul Cotroceni, își primea cu mai multă plăcere musafirii la Sinaia, marea dragoste a vieții lui[28].

La 16 septembrie 1896, împăratul Franz Iosef va veni în București. După trecerea în revistă a trupelor pe platoul Cotroceni, perechea regală îi va oferi un dejun în palatul Cotroceni, iar în 18 septembrie suita regală se va deplasa la Sinaia.

Carol I a reușit să ridice țara de la condiția de principat vasal unei mari puteri la rangul de regat independent și respectat în Europa. Dar aceasta s-a datorat și faptului că a fost înconjurat de cei mai mari sfetnici, de cele mai ilustre figuri politice ale neamului nostru: Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghika, Golescu, Rosetti, Sturdza, Stătescu, Maiorescu, iar în cadrul armatei de generali de seamă: Arion, Barotzi, Budișteanu, Berindei, etc.[30]. Așadar, Cotrocenii au fost sub Carol I o reședință înainte de toate.

Note

1. Mihail Polihroniade, Alexandru Cristian Tell, *Domnia lui Carol I (1866-1877)*, vol I, București, Tipografia Vremea, 1937, p. 7.
2. Nicolae Iorga, *Activitatea politică și literară a lui Ion C. Brătianu*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", 1922 , p. 295.
3: *** *Din corespondența familiei I.C. Brătianu*, vol. I, București, Imprimeriile „Independența", 1933, p. 73.
4. *** *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. I, București, Ed. Tipografiei ziarului „Universul", 1912, p. 14.
5. O. Sumea, *I.C. Brătianu*, Sibiu, Ed. Asociațiunii, 1922, p. 431.
6. BAR, Mss 864 – Al.C. Papadopol, *Amintiri și istorie (1853-1888)*, f. 250.
7. Elena General Petricari Davila, *Din viața și corespondența lui Carol Davila*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1935, p. 162.
8. BAR, Mss 864 – Al.C. Papadopol, *Amintiri și istorie (1853-1888)*, f. 251.
9. Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origine până în zilele noastre*, Munchen, Ed. Ion Dumitru, 1984, p. 181.
10. *** *Memoriile regelui Carol I al României*, vol.I, București, Ed. Tipografiei ziarului „Universul", 1912, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

11. *** *Carol I domnitorul românilor*, Bucuresci, Tipografia Lucrătorilor Asociați, pasajul român, 1868, p. 43; vezi şi *Cuvântările regelui Carol I*, vol. I, Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1939, p. 12.
12. G.M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) şi Grozăveştilor*, Bucuresci, Tipografia şi Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1902, p. 12.
13. *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. I, Bucureşti, Ed. Tipografiei Ziarului „Universul", 1912, p. 64.
14. Klaus Heitmann, *Carol I, Carmen Sylva şi cultura românească*, textul unei conferințe ținute la Universitatea din Bucureşti, în data de 6 noiembrie 1991, p. 1.
15. *** *Regele Carol I – Cuvântări şi scrieri*, vol. I (1866-1886), Bucureşti, Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1939, p. 44.
16. ANIC, *Fond Kogălniceanu*, Dosar 195/ 1869, f. 3.
17. Idem, *Fond Casa Regală Carol I (Academie)*, Dosar 48/ 1874, f. 1.
18. G.M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) şi Grozăveştilor*, Bucuresci, Tipografia şi Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1912, p. 194.
19. *Ibidem*, p. 193.
20. ANIC, Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, Dosar 128/ 1874, f. 3.
21. *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. IX, Bucureşti, Ed. Tipografiei Ziarului „Universul", 1912, p. 85; vezi şi *Fond Casa Regală*, Dosar 78/ 1877, f. 78.
22. *Ibidem*, p. 96.
23. *Ibidem*, vol. X, p. 8.
24. *Ibidem*, p. 14.
25. V. Mestugean, *Regina noastră*, Bucureşti, Ed. Tipografiei Ziarului „Universul", 1912, p. 100.
26. *** *Istoricul Crucii Roşii*, Bucureşti, Societatea Națională de Cruce Roşie a României, 1939, p. 118.
27. Monitorul Oficial al României, Nr. 32, 14/ 26 mai 1881, p. 995.
28. Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, Iaşi, Ed. Moldova, 1991, p. 242.
29. C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. II (1885-1901), Bucureşti, Ed. Tipografiei Ziarului „Universul", p. 214.
30. General adj. Gr. Berindei, *Din domnia regelui Carol I*, Bucureşti, Ed. Cuvântul nostru, 1939, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

UN PERSONAJ DIN „BELLE EPOQUE“: REGINA MARIA

Marian Constantin

Unii s-ar putea îndoi de oportunitatea aplicării apelativului de personaj unei personalități marcante a istoriei noastre moderne. Merita, oare, un astfel de calificativ regina care a jucat un rol hotărâtor în atingerea idealului național?

După cum se ştie, termenul de personaj provine din literatură, aşadar din aria imaginarului, teritoriu căruia i se asociază ideea de aparență existențială. De aici decurg, prin raportare la real, tot atâtea conotații peiorative precum futilul, stereotipul, histrionicul.

S-ar putea spune că mai aproape de aceste atribute ale măştii era regina Elisabeta a României. Contemporanii ne-au lăsat suficiente mărturii despre modul uneori ridicol sub care se producea Carmen Sylva în cadrul nelipsitelor ei şezători literare. Avea facultatea rară de a se exalta până la uitare de sine când citea şi excela în a-şi împodobi invitații cu calități închipuite, lucru care-i atrăgea, pe ascuns, bătaia de joc a auditoriului.

Împărăteasa Elisabeta a Austriei, deşi admiratoare a Carmen Sylvei, se ferea, când scria versuri, de a fi asimilată posturii caraghioase pe care o inspira regina României în situații asemănătoare: „Elisabeta se puse să scrie din nou versuri cu ardoare. Ea se lua singură peste picior căci nu vroia ca lumea să-şi bată joc de ea ca de Carmen Sylva“. Aceasta tocmai îi trimisese Valeriei un portret al său, perfect, care o reprezenta pe cale de a face versuri în pădure, înveşmântată în costum național, „ciufulită ca o adevărată literată; o veritabilă actriță...“.

Hannah Pakula a relatat, la rândul ei, câteva din impresiile Mariei despre atitudinile rizibile ale Carmen Sylvei. În contact cu masele: „Missy a fost îngrozită când regina a deschis larg o fereastră a palatului ce dădea în Calea Victoriei şi a început să pozeze „în atitudini pline de afecțiune“ în aşteptarea mulțimii care ştia că se va aduna dedesupt“'.

Maria însăşi, derutată de velocitatea debordantă a reginei de față cu oricine, de incredibila ei lipsă de simț al realității, căuta s-o scuze punând totul pe seama „temperamentului de poet care are nevoie să plângă şi să se veselească în public, să-şi dezvăluie tot sufletul fără reticență şi cu o totală lipsă de simț al umorului“.

Deşi Maria încearcă, în „Povestea vieții mele“, să se delimiteze de poziția histrionică a reginei Elisabeta, opunând exuberanței acesteia o imagine despre sine rezonabilă, logică, date importante din biografia sa plăsmuiesc totuşi figura unei persoane puternic implantate în sfera spectaculosului.

https://biblioteca-digitala.ro

Trăsătura cea mai vizibilă care demonstrează aceasta este „poza", adică afişarea unei atitudini extravagante, uneori chiar „căutate". Maria nu a fost, în nici un caz, o afectată. Dar grija de a se pune într-o postură aparte depăşea normele „aparițiilor" princiare, rigorile ceremonialului de la Curtea României.

Am fi, desigur, tentați să punem tendința ei puternică de a „poza" pe seama nonconformismului tinereții sau al cochetăriei feminine, în general.

Regina Maria a fost, se ştie, una dintre cele mai frumoase femei ale vremii sale. De la prințul Nicolae al Greciei, care ne-o descrie ca pe o „culme a frumuseții", la membrii curții imperiale ruse, numeroşi admiratori ai tinerei progenituri cu sânge albastru ne-au lăsat mărturii elocvente despre farmecele acesteia. Iată cum şi-o aminteşte mai târziu prințul Felix Iusupov: „Prințesa Maria era deja celebră pentru frumusețea ei: ochii ei minunați aveau nuanța atât de rar întâlnită de albastru-gri, încât era imposibil să-i uiți. Trupul ei era înalt şi mlădios asemeni unui plop tânăr şi m-a fascinat într-atât încât am urmat-o pretutindeni ca o umbră...".

De altfel, pe măsură ce devenea conştientă de propria-i frumusețe, tânăra principesă nu precupețea nimic pentru a şi-o pune în valoare.

Pentru achiziția unor toalete somptuoase era capabilă să încalce chiar şi temutele restricții ale regelui Carol I. O contemporană care o însoțea la balurile bucureştene o descrie astfel: „era îmbrăcată întotdeauna în rochii frumoase şi de mare efect din tul vaporos şi muselină, împodobite cu țechini sau pene ori brodate".

Bijuteriile pe care le purta erau minunate, însă se spunea că apela destul de frecvent la rigidul rege Carol „...rugându-l să achite notele de plată pe care nu putea să şi le plătească...".

Aparițiile Mariei erau de natură să deruteze nu numai societatea românească, care, de altfel, o privea cu ochi indulgenți, punându-i frivolitatea pe seama imaturității.

Ducesa de Malborough este neplăcut impresionată de „vedetismul" afişat de nepoata reginei Marii Britanii, aflată într-o vizită în Anglia: „Ştiind că era nepoata reginei Victoria nu eram pregătită pentru aerul boem derutant pe care-l afişa; şi nici dorința ei evidentă de a plăcea nu înlocuia cu succes demnitatea care era de aşteptat. Am considerat nepotrivită dorința ei şi am fost conştientă de o teatralitate de obicei asociată mai de degrabă cu o primadonă decât cu o prințesă de bunăcredință".

Episodul nu este singular. În timpul unei şederi a Mariei la Berlin, Kaiserul, contrariat de ținuta extravagantă a verişoarei sale, a întrebat-o dacă „se imagina Lohengrin sau Lorelei". La rândul său, ducesa de Coburg îşi va apostrofa fiicele pentru vestimentația prea arătoasă purtată cu ocazia încoronării țarului Nicolae al II-lea: „Susținea că vrem să semănăm cu Elisabeta din Tannhäuser şi poate că în aceasta nu se prea înşela, căci portul acelei nefericite era desigur unul dintre idealurile noastre".

https://biblioteca-digitala.ro

După cum se remarcă, Maria sugera celor cu care venea în contact imaginea unei actrițe şi nu a unui personaj princiar. De altfel, asemenea analogii nu erau greu de făcut. Maria însăşi mărturiseşte mai târziu că în tinerețe „idealul meu erau rochile purtate de actrițele mari pe scenele pariziene..." şi, mimând lipsa de experiență a vârstei tinere, adaugă: „nu-mi dădeam seama că, uneori, mă îmbrăcam în chip prea arătos".

În fapt, acest exhibiționism a fost, într-o formă sau alta, o constantă a personalității Mariei. Omul politic I.G. Duca, în portretul nu tocmai binevoitor pe care i-l face în „Amintiri politice", după ce observă că regina României „este strălucitoare [...] încât îți ia văzul, nimeni nu o poate întrece", constată că, de fapt, însuşirile ei sunt excesive: „Are exagerări şi excese, uneori împinse până la lipsă de gust. Când scrie abuzează de calificative, când pictează abuzează de tonalitățile vii. Îndeosebi atrasă de ceea ce luceşte, aurul şi portocaliul sunt culorile ei de predilecție, apartamentele ei sunt poleite, indiferent dacă lucrurile sunt de metal prețios sau simple imitații, destul să facă efect". Chiar dacă I.G. Duca exagerează, el neînțelegând motivațiile profunde ale acțiunilor suveranei, se poate spune că dorința de a epata, osârdia de a se face remarcată, sunt permanențe ale felului de a fi al Mariei. Primele tentative majore de emancipare de sub tutela auguştilor unchi, concretizate în redecorarea încăperilor preferate la Cotroceni şi Pelişor, sunt edificatoare pentru „stilul Mariei": o manieră foarte personală caracterizată printr-un eclectism pronunțat. Motive decorative celtice, elemente ornamentale post-bizantine se alătură unor insolite motive art-nouveau pentru a compune hibrizi stilistici al căror numitor comun îl constituie debordanta fantezie a prințesei. Rezultatul producea întotdeauna efectul scontat datorită, în special, simțului scenografic de excepție al autoarei. Descriind „salonul de aur" de la Cotroceni, prințesa Ana Maria Calimachi spunea: „Trecând pragul, ezitai între oroare şi râs, iar apoi te hotărai să te concentrezi asupra gazdei, frumoasă în mătăsurile ei de brocart sau voalurile ei vaporoase, purtând bijuterii grele şi primitive, imaginate pentru a se armoniza cu decorul, care i se potrivea perfect".

De altfel, interioarele decorate din inițiativa Mariei au constituit fundalurile preferate pentru sute de fotografii pe care şi le-a comandat, pozând fie singură, în posturi târziu romantice sau travesti, fie înconjurată de copii, cărora a încercat să le transmită o atitudine tipică „belle epoque". Este semnificativ că din mulțimea impresionantă de fotografii care o reprezintă, puține redau imaginea unui individ obişnuit al secolului al XX; icoana consacrată a Mariei poartă, inevitabil, amprenta teatralității ei funciare.

Dacă aspectele din viața reginei analizate până acum pot caracteriza pe cineva indiferent de timp sau de loc, unele inițiative ale personajului nostru îl circumscriu strict în perioada de timp cunoscută sub numele de „belle epoque".

Am menționat interesul special al reginei pentru designul de interior. Trecând peste faptul că Maria a avut o viziune „integralistă" asupra decorației spațiului interior, în cel mai pur spirit art-nouveau, concepându-i toate elementele

https://biblioteca-digitala.ro

constitutive de la mobilier la textile şi până la nelipsitele aranjamente florale, interesează rezultatul acestei creaţii: camerele Mariei, de inspiraţie feerică, plăsmuiesc o lume ideală, închipuită de prinţesă în dublul scop de a epata şi de a se refugia în reverie.

Spaţiul este de aşa natură compartimentat încât cotloanele, căldura intimă a colţurilor se constituie în tot atâtea echivalente ale noţiunii de cuib. Este izbitoare de asemenea analogia dintre casele de vis ale reginei şi motivul colibei, frecvent cultivat de scriitorii din „la belle epoque".

Patronajul artistic a fost o altă formă de a se produce în spiritul epocii.

În anul 1900 Maria s-a solidarizat cu un grup de artişti români şi au fondat împreună societatea „Tinerimea artistică". Noutatea unui asemenea demers constă în aceea că, dându-şi girul pentru arta promovată de nişte plasticieni neconsacraţi, principesa moştenitoare submina, implicit, arta oficială aflată sub protecţia lui Carol I. Prin faptul că încuraja estetica secesionistă de la „Tinerimea artistică", Maria îndeplinea un nou act nonconformist, îndepărtând, încă o dată, prejudecăţi şi interdicţii.

Anul 1914 marchează sfârşitul briliantei "la belle epoque". Prima conflagraţie mondială spulberă iluzia permanenţei valorilor tradiţionale.

Asumându-şi responsabilităţi majore, traversând momente de cumpănă în timpul războiului, Regina Maria trece printr-un proces rapid de maturizare. Anii '20 o consacră regină a României Mari. Ea are toate motivele să-şi savureze roadele intuiţiilor, satisfăcută ca urmare a împlinirii idealurilor naţiei sale. Cu toate acestea, o umbră de regret pentru epoca apusă persistă în gândurile Mariei: raportarea la trecut devine obsedantă, nostalgia otrăveşte timpul împlinirilor.

Într-o cărticică scrisă în 1925, intitulată „Dinainte şi după război", Maria îşi exprimă dezamăgirea faţă de valorile post-belice: „Am asistat la nivelarea claselor, la ridicarea maselor, la o enormă evoluţie într-un timp aşa de scurt. Am văzut dispărând multe lucruri frumoase la privire; bună parte din pitorescul vieţii s-a dus, pentru a face loc unor instituţii mai practice, dar mai puţin atrăgătoare".

Până şi arta, un domeniu atât de familiar înainte, o descumpăneşte acum: „Ştiu că de când sunt regină [...] cele mai grele încercări dintre îndatoririle mele regale sunt ascultarea plângerilor opoziţiei şi vizitarea expoziţiilor ultramoderne, unde sunt nevoită să zâmbesc unei forme de artă care îmi aduce un fel de jignire aproape fizică".

Făcând un summum al informaţiilor de până acum, credem că o concluzie majoră se impune: Maria, ca personaj, este rodul unor multiple tensiuni între ideea de centru şi cea de periferie. Dacă barierele geografice le depăşeşte relativ repede, mult mai dificil de surmontat sunt pretenţiile cercului în care trebuia să-şi îndeplinească rolul ce-i era destinat. Asistăm la o inadecvare la rol din diverse cauze: în primul rând imaturitatea, care o împiedică să înţeleagă ce se aştepta de la ea odată ajunsă principesă moştenitoare a României.

https://biblioteca-digitala.ro

Crescută într-o atmosferă de libertate cvasitotală, ferită de implicațiile politice şi dinastice ale rangului ei, tânăra de 17 ani ignora cu desăvârşire aspectele profunde ale noii sale situații odată ajunsă în România. Monarhii români nu întreprind nimic pentru a o lămuri. Dimpotrivă, regele Carol şi Elisabeta considerau că autonomia sau puterea de decizie erau incompatibile cu statutul moştenitorilor tronului. Maria se va revolta când va înțelege că regele Carol îi rezervă drept unică menire perpetuarea monarhiei, şi va refuza să-şi joace rolul cu docilitate.

Constatăm, aşadar, o relație negativă între rol şi individ, relație amplificată de felul de a fi extravertit al prințesei.

Aşa cum am văzut, datele sale biologice o impuneau în centrul atenției, în timp ce poziția socială îi pretindea discreție, rezervă. Dacă în alte părți – la curtea țarilor, de exemplu – natura sa exuberantă ar fi putut fi privită ca o virtute, în anturajul lui Carol I era considerată indecentă, fiind deci dezavuată.

Caracter puternic, Maria va reacționa la oficial prin nonconformism, emanciparea sa producându-se sub formele pe care le-am trecut în revistă. Din spirit de frondă, ea se va delimita de modelul statusului pentru a-şi crea un model al personajului: este felul său de a reveni în centru printr-un paradoxal proces centrifug. Prin crearea unui climat neprotocolar, prin decorația de interior sau prin patronaj artistic, adică prin tot atâtea acte contestatare, de automarginalizare – Maria îşi edifică noi centre care, pentru un timp, se vor dovedi viabile. În acelaşi timp, acest fel extravagant de a acționa, acutizându-se, sfârşeşte prin a o modela, împrumutându-i ceva din însuşirile lui „homo fictus" din „la belle epoque".

Bibliografie

1. Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, New York, 1985.
2. Cesar Egon, *Comte Corti: Elisabeth d'Autriche*, Payot, Collection Prismes, 1987.
3. Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. I, Ed. Moldova, ediția a III-a, Iaşi, 1990.

https://biblioteca-digitala.ro

REGINA MARIA, PORTRETISTĂ

Dr. Radu Ionescu

Admirată până la idolatrizare în timpul vieții, plânsă de un întreg popor când, în 1938, era coborâtă în Cripta de la Curtea de Argeş, chipul Reginei Maria s-a şters încetul cu încetul, în urma unui minuțios program de aneantizare a tot ce a însemnat strălucire a trecutului. Părinți care evitau să spună, de teamă, copiilor lor adevărurile pe care aceştia nu le învățau la şcoală, profesori timorați sau mărginiți şi, mai ales, o politică mârşavă a cărei țintă era Monarhia, începând chiar cu Regele Carol I şi continuând cu toți urmaşii săi.

Nu este de mirare că, în ultimii ani, în ciuda conservatorismului de tip comunist şi a celor de rea credință, *Povestea vieții mele* şi caietul de *Însemnări zilnice (1919-1920)* s-au bucurat de un aproape nebănuit succes la public. Era normal: într-o lume cenuşie, într-o epocă a afirmării veleitarilor şi a profitorilor de speță josnică, răsărea, din aceste pagini, personalitatea fascinantă a Reginei.

Citisem *Povestea vieții mele* încă din anii liceului, iar, după reeditare, în afara aceloraşi bucurii şi interes al lecturii, am descoperit calitățile de scriitor şi de fin observator ale Reginei Maria. Observațiile diseminate în cele patru volume publicate compun o suită remarcabilă de portrete, începând cu acelea ale familiei regale, zăbovind apoi asupra unor mari personalități politice sau militare, prieteni apropiați sau chiar slujitori îmbătrâniți în serviciul Casei Princiare sau Regale.

Din scrierile sale este clar că Regina Maria era tot atât de obiectivă judecându-i pe alții, ca şi pe ea însăşi. Poate pe nici unul din cei portretizați de ea nu l-a privit cu atâta severitate ca pe ea însăşi.

Evocându-şi copilăria şi anii adolescenței, Regina recunoaşte că avea un oarecare talent de a povesti şi „mă bucuram când mi se îngăduia să-mi aleg singură subiectele de compoziție. Aveam şi scriere frumoasă, dar memoria nu prea ajuta; puteam bunăoară să-mi amintesc o poveste, dar niciodată datele istorice. Toate acestea arată că pe vremea aceea nu prea eram intelectuală; poate că nici nu sunt; dar cu timpul am ajuns întrucâtva un om care gândeşte. Abea mai târziu, când începui să-mi întrebuințez pana, îmi dădui seama ce dar neştiut de observație avusesem în tinerețe şi cât de mare era belşugul de cunoştințe adunat de-a-lungul anilor; chiar anii ce păreau numai frivolitate şi fierbere, fuseseră ani de învățătură în care se făureau încet inima şi sufletul. Nimic în viață nu e fără înțeles. Anii pârguiesc pe om, cum soarele pârguieşte grâul...

În tinerețe, nu-mi trecuse niciodată prin gând să încerc a scrie. Timp de mulți ani, mi-a fost cu neputință să mă iau în serios sau să-mi închipuiesc că aş putea fi vreodată destoinică în altceva decât în călărie. Şi mulți ani mi-am

https://biblioteca-digitala.ro

închipuit că eram tot fetişcana neştiutoare care plecase de acasă la vârsta de şaptesprezece ani, cu puţină ştiinţă şi nici un talent.

Mi-aduc aminte că mulţi ani după aceasta, stăteam într-o zi de vorbă cu prietena mea Elisa Brătianu, o doamnă pentru care am avut întotdeauna mult respect şi de care chiar mă cam temeam. Mă întrebă de ce nu făceam cutare lucru şi eu răspunsei uşuratec: «Pentru că nu sunt deşteaptă». Prietena mea se întoarse şi se uită la mine cu ochii ei pătrunzători: «N-ai dreptul să spui aşa ceva! Eşti plină de deşteptăciune, dar eşti prea leneşă ca să te slujeşti de ea; ia încearcă şi vei vedea câte lucruri vei putea face când vei înceta de a fi leneşă.»

Această nemiloasă mustrare mă puse pe gânduri. Deşteaptă? Eram eu oare deşteaptă? Niciodată nu mă privisem în această lumină. Era un punct de vedere nou; îmi deschidea o zare nevăzută încă şi neghicite nădejdi. Deşteaptă? Să fie adevărat? Elisa vorbise cu atâta autoritate! Apoi adăugase că sunt leneşă, prea leneşă ca să mă slujesc de inteligenţa mea; leneşă? poate că eram...

Aceasta arată pe deplin felul cum gândeam despre mine însămi: nu aveam nici cea mai mică năzuinţă de a-mi încerca agerimea minţii".

Un om care se judecă atât de lucid – poate chiar prea – ne obligă să acordăm credit schiţării portretelor celor din jurul său. Cu seriozitate şi cu umor, cu un excepţional spirit de observaţie şi cu o memorie prodigioasă, personajele sale apar solid construite, fără patimă sau prejudecăţi. Poate doar în timpul războiului şi al tratativelor pentru pace, vehemenţa dragostei pentru România şi conştiinţa efortului supra-omenesc făcut de armata noastră – abandonată de unii aliaţi, trădată de alţii – să fi înclinat puţin balanţa obiectivităţii.

Amintiri din copilărie o evocă pe Fräulein: „aş putea-o asemăna cu vântul de miazăzi. Avea vocea blândă, purtări blajine, părea toată numai bunătate, dulceaţă şi dragoste pentru omenire. Nimeni nu putea întrebuinţa vorbe mai mieroase. După cum zice o veche zicătoare: «parcă în gura ei, nici untul nu s-ar topi». Se deosebea în mod plăcut de Mademoiselle, uscăţiva şi friguroasa bătrână domnişoară. Mademoiselle purta ochelari, călca cu vârful picioarelor în afară; era cât se poate de evlavioasă. O impunătoare bătrână era Contesa Alexandrina Tolstoi. Fusese impunătoare pe vremea când era mamă tânără şi rămăsese tot aşa şi în timpul nostru. Ciudăţenia înfăţişării sale se datora unei serii de bărbii, care ajunseseră cu vârsta moi şi fleşcăite, ca nişte saci de piele deşerţi. Avea obrazul mare şi nasul cu nările largi deschise era prea mic pentru acel chip. Pierduse într-un accident degetul mijlociu de la mâna dreaptă. Din această pricină căpătase un tic nervos, şi nu înceta de a freca unul de altul degetul al doilea şi al patrulea peste rămăşiţa degetului ce-i lipsea, şi apoi îşi trecea mâna peste obraz şi nas, parcă ar fi gonit o muscă. Această mişcare nervoasă o repeta necontenit".

Primul contact cu România a fost o încercare dură pentru tânăra principesă de nici 17 ani, crescută în spirit britanic, în afara constrângerilor protocolare care îi vor apăsa existenţa primilor ani ca Principesă moştenitoare. Ferdinand,

https://biblioteca-digitala.ro

cu toată dragostea ce o purta frumoasei sale soții, nu putea ține piept rigorii impuse la Curte de asprul Rege Carol.

„Nu puteai să stai mult cu Ferdinand, principe moştenitor al României, fără a şti că «der Onkel», cum îi zicea, se înălța ca o nălucă aproape apăsătoare deasupra vieții lui. Când vorbea de dânsul, i se umpleau ochii de un fel de îngrijorare, asemănătoare întrucâtva cu teama, parcă simțeai că-l trece un fior.

«Der Onkel» era de bună seamă pentru tânărul principe, mai degrabă un vânt rece, decât o flacără ce încălzeşte.

Trebuie să spun, spre cinstea Regelui Carol, că era cumpănit la minte, cum rar s-a văzut. Îi plăcea puterea şi nu era lipsit de unele deşertăciuni, dar erau neînsemnate şi nu se poate spune că l-au stăpânit vreodată. Se credea un mare politician şi poate aşa şi era; oricum ar fi fost, era înțelept şi plin de chibzuială; tămâia aprinsă în fața lui niciodată nu i-a tulburat judecata. Avea o înaltă idee despre priceperea lui, «ego» la el era mai presus de orice, însă fiind deplin stăpân pe sine şi ajuns dincolo de orice dorință, era destul de tare pentru a stăpâni pe alții şi ştia cum să-i țină la distanța cuvenită. Se pricepea de minune să alcătuiască un adevăr al său din toate adevărurile ce i se aduceau. Regele Carol nu avea nici o năzuință omenească, îşi stăpânea cu aceeaşi putere inima, ca şi nervii şi dorințele; lăsase în urma lui toate patimile. Sta singur în fața vieții, cu ochiul limpede, cu voința de fier; nu-l mânau nici o simpatie şi nici o antipatie personală, era nepărtinitor, impersonal, prevăzător şi credea în dreptul lui de a domni.

«Der Onkel» fusese un stăpân aspru, umbra lui ne apăsase tinerețea ca o povară, dar ştia să mânuiască puterea aşa cum se cuvine, fără patimă, cu răceală, cu dreptate, şi, în mâna lui, puterea nu se dădea la nici un abuz. Faptul că nu înțelegea pe cei tineri, se trăgea din marea lui stăpânire de sine; în ochii lui, orice nu era muncă era de prisos, nevrednic şi aproape fără înțeles. Unchiul era exigent, însă cu o oarecare lărgime, şi nu simțise niciodată nevoia de a avea un prieten.

Regele Carol era mic de statură şi, la prima vedere, n-avea nimic impunător, afară de mişcările-i încete, hotărâte, pline de demnitate şi de ochii lui albaştri, ageri, atotvăzători, cam mici şi uneori injectați. Regele Carol părea că vede toate împrejur fără a întoarce capul, ca o acvilă. S-ar putea spune că privirea lui pâlpâia şi sclipea ca o flăcără.

Spre deosebire de Regele Carol, Regina Elisabeta, era personificarea bunătății, generozității, revărsată asupra unei firi romantice, stăpânită de o neobosită fantezie. Ea îmi amintea pe mătuşa Vicky, al cărei zâmbet avea ceva asemănător cu lumina soarelui când timpul nu era cu adevărat cald. Românii au un cuvânt foarte nemerit pentru o astfel de căldură: o numesc «soare cu dinți».

Mătuşa mea Elisabeta a României (Carmen Sylva), avea acelaşi fel de zâmbet. Era nespus de luminos, minunat, dar era mai mult luminos decât călduros, dacă vă puteți da seama de ceea ce vreau să spun. Era ceva «voit»

https://biblioteca-digitala.ro

în zâmbetul amândurora, era ca să zic aşa «scos la poruncă», cum dai drumul luminii electrice. Când arătau că fac mult haz de ceva, nu te simţeai pe deplin încredinţat că în adevăr făcea haz; era în acel zâmbet ceva puţin teatral, parcă prea le sta la îndemână, ajungând ca să zic aşa un fel de manierism.

Aunty se îndeletnicea veşnic cu câte un plan măreţ, cu câte o închipuire fantastică, pentru fericirea poporului ei sau pentru binele omenirii. Ea nu vedea nimic în proporţii strâmte, toate trebuiau întocmite cu o măreţie primejdioasă.

De când lumea nu a fost femeie mai altruistă decât ea. Era gata să-şi dea ultimul ban, să-şi scoată rochia de pe ea ca să uşureze o suferinţă ori să mulţumească o cerere, însă, din pricina acestei nemărginite dărnicii faţă de toată lumea, fu o pradă uşoară pentru oamenii necinstiţi.

Carmen Sylva, era, fără îndoială, o fiinţă de neuitat. Părul îi încărunţise de tânără şi acum era aproape alb; ochii ei, de un albastru adânc, aveau o privire pătrunzătoare. Râdea adesea, căci avea dinţi de o minunată frumuseţe, dar râsul ei alcătuia un contrast izbitor cu privirea dramatică a ochilor. Fără a fi fost vreodată socotită drept o frumuseţe, avea într-însa un dar nespus de a fermeca şi era cu neputinţă să nu te simţi vrăjit de ea, cel puţin la început. Pentru cei tineri era ca o legendă întrupată pe pământ. Avea o voce nemaipomenit de melodioasă; când îşi punea în minte să încânte, rareori se întâmpla să dea greş. Nu insufla iubire aprinsă, ci admiraţie, iar umbra tragică ce-i plutea asupra-i îi făcea pe toţi să simtă dorinţa de a-i uşura povara, chiar când nu înţelegeau care să fi fost acea povară.

Firea omului cuprinde într-însa soarta lui. Firea lui Carmen Sylva o împingea spre jertfire de sine şi dramă. Vedea tragicul în orice şi schimba în dramă şi în tragedie până şi cele mai simple întâmplări ale vieţii zilnice".

În preajma Regelui şi a Curţii, oamenii politici – mai mult sau mai puţin apropiaţi, mai mult sau mai puţin fideli – constituiau o lume asupra căreia ochiul necruţător al Reginei zăbovea adesea. Iată-l pe iniţiatorul şi viitorul administrator al Domeniilor Coroanei, Ioan Kalinderu:

„Arăta în toată înfăţişarea lui un fel de înţelegere şireată, părând totdeauna plin de veşti misterioase şi de destăinuiri regeşti. Fiecare gest al lui părea că proclamă tuturor neasemănata favoare de care se bucura. Îi plăcea să simuleze o nespusă smerenie, dar o smerenie «à la Kalindero», care n-avea nimic din însuşirea proverbială a violetei. Ioan Kalinderu nu se ascundea sub frunziş verde; cu toată smerenia lui, bătea la ochi, ca nimeni altul."

Un loc de frunte, timp de zeci de ani, a ocupat în politica românească Ionel Brătianu, fiul celui ce-l adusese în ţară pe Regele Carol şi care asistase (dusese chiar purparleuri) la căsătoria Principesei cu Ferdinand.

Portretul este excelent, dovedind, o dată în plus, agerimea înţelegerii şi capacitatea de a aşterne pe hârtie a Reginei:

„Deşi împovărat de gloria tatălui său, el, o personalitate prin el însuşi, şi, ceea ce pentru mine avea atunci mai multă însemnătate, Ion Brătianu al II-lea

https://biblioteca-digitala.ro

era un tovarăş cât se poate de plăcut; trebuie chiar să adaug aici că avea slăbiciune pentru femei.

Înalt, însă chiar în tinerețe de o statură cam greoaie, avea ochi negri frumoşi şi catifelați, însă vocea cam prea subțire. Ironic fără răutate, chibzuit până la vicleşug, nu lăsa să scape nimic privirilor lui. Mişcările îi erau încete, indolente. Niciodată n-a prea dat atenție felului cum se îmbrăca. Pe vremea aceea era cu grijă înăbuşit de către Dimitrie Sturdza, dar se vedea totuşi în chip netăgăduit că avea să ajungă departe.

Brătianu, simțind că în mine era viitorul, nu făcu niciodată greşeala de a mă privi ca pe o ființă fără însemnătate; mă făcu să înțeleg de la început că, pentru el cel puțin, eu existam şi nu numai într-un singur înțeles al cuvântului.

Dacă aş spune că pe atunci îmi plăcea, aş spune mai mult decât adevărul, dar era un om ce nu putea fi trecut cu vederea; îşi dădea toată osteneala ca să fie plăcut, era tânăr, ambițios, departe văzător şi de la început fusese cât se poate de prețuit de către Regele Carol. Ca ministru al comunicațiilor, era datoria lui să ne însoțească de câte ori călătoream prin țară. Nu şi-ar putea închipui cineva un tovarăş de călătorie mai plăcut. Tovărăşia lui era înviorătoare, conversația hazlie, plină de duh, interesantă, dar cu toată purtarea lui ademenitoare, nu pierdea niciodată prilejul de a te face să simți că glumele şi curtenia lui nu erau decât învelişul unei personalități hotărâte şi neînduplecate ce se ascundea dedesubtul lor. Gata întotdeauna să glumească cu haz, nu voia să se uite că el era urmaşul de azi.

Soțului meu îi plăcea Brătianu, însă nu fără o uşoară nuanță de teamă; nu ştia încă bine cu cel fel de om avea de a face. Era în Brătianu ceva ce deştepta o senzație de neliniște; mâna cu care atingea era parcă îmbrăcată într-o mănuşă de catifea, sub care nu prea ghiceai ce se ascundea.

Brătianu era ademenitor cu femeile; îi plăcea şi ştia cu o nuanță de orientalism să-şi pună în joc farmecul de cuceritor, având totuşi o grijă să nu fie niciodată amăgit.

Ne-a fost urzit să ne sfătuim adesea împreună mai târziu, când ne-a venit vremea, lucru care a fost mult criticat, şi comentat în mii de feluri. Iubirea ce o simțeam amândoi pentru România ne-a făcut să ne folosim de putința noastră de a munci şi de a ne dovedi prin fapte patriotismul. Aceasta a fost legătura temeinică a prieteniei noastre.

Brătianu, care a ghicit că mă străduiesc să aduc o schimbare în starea de azi a lucrurilor. Avurăm o convorbire lungă şi nu prea plăcută; a fost de fapt ciocnirea a două voințe puternice care ar trebui să lucreze mână în mână, iar nu să se înfrunte. Simții puterea dintr-însul şi voința lui de a juca un rol secundar, dar eu mă ridicai vitejeşte, luptând pentru părerea pe care ştiam că trebuie să o apăr. Am fost nevoită să-mi mărturisesc mie însămi că el era mult mai deştept decât mine, dar va trebui şi el să admită că am dreptate în unele lucruri. La asta va ajunge cu greu. El e obişnuit să domine şi ştie că nici un partid nu e mai

https://biblioteca-digitala.ro

puternic decât al lui. Fiind eu însămi, din fire, o luptătoare, prețuiam dibăcia fiecărei mișcări a lui; totuși nu pot spune că a fost o întrevedere satisfăcătoare".

Bătrânul Dimitrie Sturdza făcea parte din prima generație de politicieni ai României moderne.

„Dimitrie Sturdza, adevărat șef al partidului său, era și temut și respectat; Unchiul avea despre el o înaltă părere, iar soția lui, născută Cantacuzino, fiica cea mare a plăcutei doamne bătrâne, care fusese de față la cununia mea, avea limba cea mai tăioasă din toată România, duhul cel mai ascuțit din tot partidul, căci «laptele blândeței umane» nu curgea în vinele ei. Vorbele ei de spirit făceau senzație, și nu rămânea mare lucru din cei asupra cărora își ascuțea tăișul umorului. Era mică, uscățivă, mai mult temută decât iubită, și, fiind mai întotdeauna bolnavă, era de-o paloare de mort. Nu cred ca ochii ei să nu mă fi privit totdeauna cu îngăduință.

Dintre nenumăratele personalități politice care se perindau prin fața ochilor noștri aș mai reține doar pe Take Ionescu, atât de bine cunoscut și în Anglia; era un orator strălucit și trecea drept un om foarte deștept și foarte plăcut. În discuțiunile dintre Rege și Prințul îi auzeam schimbând păreri asupra acestui tânăr plin de făgăduințe, despre care amândoi povesteau că va avea o carieră strălucită, însă totdeauna adăugau: «numai de te-ai putea bizui pe caracterul lui». Nu prea înțelegeam ce vroiau să zică; când întrebai pe soțul meu, îmi răspunse că Take Ionescu n-avea moralitate în politică. Totuși până în ziua de azi, nu sunt deplin lămurită asupra înțelesului acestor cuvinte. N-aș putea spune că moralitatea și politica au multe legături între ele, dar îmi închipui că și aici, ca în toate lucrurile, sunt trepte deosebite. Take Ionescu avea inima călduroasă și plină de înțelegere, avea mintea largă, era plăcut la vorbă, însă îi lipsea curajul fizic, ceea ce întotdeauna m-a mirat. Într-o zi chiar mi-a mărturisit pe față, dar aceasta s-a întâmplat mult mai târziu și nu-și are locul aici."

Lista acestora se încheie, în această succintă culegere, cu Iorga, care „a devenit președintele Camerei și tratează Parlamentul ca o școală, foarte amuzant. Ocazional, vine la mine cu oameni așa de comici, și de asemenea îmi dă impresia că ar fi învățătorul meu.

Iorga este acum președintele Camerei și niciodată un «președinte» nu s-a luat atât de în serios ca el; el constituie, într-adevăr, amuzamentul și disperarea fiecăruia. Pentru cei care au umor el constituie o sursă inepuizabilă de amuzament, dar pentru acei care vor ordine și să se facă o activitate serioasă «dans le Chambre», metodele lui deranjează enorm. El tratează întreaga Cameră ca o vastă clasă de elevi și cred că sunt scene mai bune decât orice piesă de teatru. Cineva urma să ridice și Vaida să răspundă, dar totul a eșuat din cauza lui Iorga care se consideră mult superior celorlalți și vrea să conducă el totul, iar sărmanul Vaida, oricât de bune intenții ar avea, este pur și simplu strivit de acel bătrân profesor vanitos, impulsiv și puțin smintit."

Din aristocrația română, cei trei frați Ghyca au fost adesea în preajma Reginei. Cel mai apropiat însă, cel mai plăcut dintre toți era Emil Ghyca, cel de

https://biblioteca-digitala.ro

la Viena. „Era un omuleț mic, cu nasul cârn şi cu păr ca puful, mai târziu alb de tot, dar pe atunci cărunt. Avea picioarele scurte şi le ținea cu vârful întors înăuntru. Pielița obrazului era albă şi trandafirie, iar zâmbetul şi glumele lui nespus de fermecătoare. Era un diplomat de seamă, mult prețuit în toate posturile ce a ocupat şi cât se poate de bine ajutat de aristocrata şi inteligenta lui soție Catherine, născută Florescu, care la statură se potrivea întocmai cu soțul ei. Amândoi alcătuiau perechea cea mai plăcută ce-şi poate cineva închipui, erau apropiați, plini de demnitate şi de duh; o oră în tovărăşia lor era o adevărată desfătare."

Cred că unul dintre portretele cel mai greu de schițat a fost cel al Marthei Bibescu, prietena din tinerețe a Reginei, legate şi prin admirația ambelor pentru Enescu, prietenie însă, din păcate, destrămată datorită labilității politice interesate a Marthei Bibescu, a vanității ei şi a sentimentului că Regina Maria ar fi uzurpat un loc ce ar fi fost „de drept" al lui George Valentin Bibescu şi al ei. Corectă, ca în toate portretizările, Regina nu trece sub tăcere calitățile certe ale Marthei Bibescu, fără a încheia cu un discret sentiment de amărăciune.

„Fetița frumoasă ajunsese o femeie cât se poate de atrăgătoare, ba chiar o adevărată frumusețe: cu ochii ei mari şi miopi, cu o ciudată gură cam mare, Martha avea ceva din Circé în puterea ei de a fermeca. «În caracterul omului stă scris destinul lui.» Martha îşi pusese în gând să se ridice cât mai sus şi să izbândească: aşa a şi făcut. Ştiuse să atragă în cercul vieții ei lucrurile pe care le visase. Intră în legătură cu oameni al căror nume stă în fruntea tuturor în curgătoarea şi schimbătoarea noastră viață de azi.

Încetul cu încetul adună în jurul ei persoane de talent şi de mare renume. Mintea ei ageră descoperă orice îi poate fi de folos din punct de vedere social; primeşte persoane regale, diplomați, oameni politici, artişti, scriitori, savanți şi aristocrați. Călătorăşte în multe țări şi musafirii ei sunt totdeauna dintre cei mai aleşi şi cu vază. Ca pe vremea când era fetiță şi-i ziceam «pony», urechile şi ochii ei sunt mari deschişi şi nu uită niciodată ce aude şi ce vede. Martha a ajuns una din cele mai vestite şi prețuite scriitoare, o scriitoare admirată de criticii cei mai critici. Cunoştința limbii franceze e la ea desăvârşită, stilul ei e de o migăloasă şl minunată dibăcie, descrierile bogate şi pline de poezie; cărțile sunt pătrunse de înțelepciune şi de adâncă cunoaştere a lucrurilor, iar fiece frază e şlefuită ca o piatră nestemată.

Mintea ei cercetătoare nu lasă să se piardă nimic, fiecare citat al ei arată gândirea adâncă, o erudiție de necrezut şi o uimitoare cunoştință a subiectului tratat; nimic nu e lăsat la voia întâmplării sau după pofta clipei.

Orice e frumos o mişcă şi găseşte cuvinte alese cu care descrie ceea ce vede şi aude. Tocmai această iubire a frumosului pe care o împărtăşeam amândouă ne-a făcut să fim ani îndelungați tovarăşe strâns legate.

Ne plăcea la amândouă grădinăritul şi florile, ne plăcea să plănuim locuințe ciudate şi originale, să colecționăm pietre antice sau să descoperim colțuri

https://biblioteca-digitala.ro

tainice neexplorate, biserici vechi, case părăsite şi atâtea alte lucruri pline de farmec, pentru care alţii nu au ochi. Ne plăceau cărţile şi poezia şi culorile frumoase şi sunetul clopotelor în îndepărtări; da, ne asemănam în multe privinţe, dar cu cât înaintam în viaţă, drumurile ni se despărţiră treptat, năzuinţele ei o duseră pe altă cale şi aceleaşi lucruri încetaseră de a părea la amândouă de aceeaşi însemnătate".

Recent a început publicarea memoriilor lui Argetoianu. Mai toată lumea îl cunoştea drept un abil şi instabil politician. După publicarea primului volum (cel puţin al acestuia), îmbogăţirea istoriei literaturii române cu un incontestabil scriitor este evidentă. Asemeni lui, memoriile şi jurnalul Reginei Maria luminează istoria dar, totodată, adaugă o pagină literaturii.

Mulţi critici au zăbovit administrativ – şi au scris – despre Regina Maria – scriitoarea. Mai importante credem că sunt rândurile unei mari şi exigente scriitoare: Virginia Woolf.

„Regina Maria a României a făcut ceva ce nimeni nu a îndrăznit înaintea ei: a deschis uşa curţii şi a ieşit să se plimbe pe stradă. Regina Maria ştie să scrie, de aceea graţiile au căzut în câteva secunde. În locul presupuselor duioşii şi amabilităţi ne lovim de cuvinte mici, tăioase... ea posedă acea forţă rară de a mâna tot acest conglomerat viu într-un torent verbal irezistibil. Datorită condeiului şi-a cucerit libertatea".

https://biblioteca-digitala.ro

ION KALINDERU – ADMINISTRATOR AL DOMENIULUI COROANEI

Anica St. Constantin

La puțin timp după ce România devenea regat, se constituia în anul 1884, la propunerea lui Ion C. Brătianu, Domeniul Coroanei, compus din 12 proprietăți imobiliare, situate în cele mai diferite regiuni ale țării şi care cuprindeau peste 130.000 de hectare.

„Regele trebuie să fie primul proprietar al pământului românesc"[1], opina Brătianu, cu dorința ca aceste proprietăți ale Coroanei să devină model pentru statul român. Şi această speranță s-a îndeplinit în decursul anilor, datorită grijii permanente a regelui Carol I, care va acorda o atenție deosebită nu numai agriculturii româneşti, ci şi legăturii ei pe mai departe cu întreprinderile existente.

În şedința Adunării Deputaților din 9 iunie 1884, Carol I preciza: „Prin instituirea Domeniului Coroanei, ați afirmat din nou că monarhia ereditară constituțională este piatra angulară a edificiului nostru național şi ați voit să-mi dați o nouă dovadă de iubire şi încredere. Primesc acest semn de devotament cu recunoştință şi fiți încredințați că în Palatul Meu, care este al națiunii, toate ideile, toate simțămintele, toate nevoile cele mari ale țării vor găsi întotdeauna un răsunet puternic şi în toate împrejurările un sprijin călduros..."[2]

După refuzul lui T. Rosetti de a primi conducerea Administrației Domeniului Coroanei, aceasta a fost încredințată lui Ion Kalinderu[3] , născut la 28 decembrie 1840 în Bucureşti, doctor în drept al Universității din Paris, preşedintele Curții de Casație din Bucureşti[4].

Din domeniul Coroanei făceau parte următoarele proprietăți: Ruşetu (județul Brăila), Sadova şi Segarcea (județul Dolj), Cocioc (județul Ilfov), Domnița (județul Râmnicu Sărat), Gherghița, Clăbucet Taurului şi muntele Caraiman (județul Prahova), Sabasa-Farcaşa, Mălini, Borca (județul Suceava), Dobrovăț (județul Vaslui), Bicaz (județul Neamț)[5].

Administrația centrală a Domeniului Coroanei se afla în Bucureşti şi cuprindea trei secțiuni: silvicultura, agricultura şi contabilitatea[6].

În afara lucrărilor curente şi a celor privind controlul activității personalului, sub nemijlocita conducere a administratorului, primele două secțiuni se ocupau cu planurile de exploatare agricolă şi amenajamente silvice, care erau realizate de serviciile exterioare.

Serviciul exterior era împărțit în 11 circumscripții, aflate fiecare sub conducerea unui şef, agronom sau silvicultor, care lucra după proiectele şi bugetele aprobate de administratorul Domeniului Coroanei.

https://biblioteca-digitala.ro

În scopul obținerii de rezultate cât mai bune în ceea ce privește eficiența economică, agenții superiori, însoțiți de Ion Kalinderu, făceau excursii de studii în provinciile învecinate, care se asemănau cu cele din țară ca poziție geografică și chiar ca populație, se întruneau pe unul din domenii, unde dezbăteau probleme referitoare la agricultură, silvicultură sau de interes obștesc.

În vederea modernizării tehnologiei agricole, pe Domeniul Coroanei s-au introdus treptat mașini și unelte de profil din categoria celor mai noi sisteme, semințe colecționate și experimentate în câmpuri special destinate acestui scop, existente pe fiecare domeniu, precum și îngrășăminte agricole. Se cultivau cereale, plante textile, industriale, dar și viță de vie.

Pe domeniile Sadova și Segarcea s-au realizat instalații perfecționate pentru producerea vinului. Se practica albinăritul și sericicultura. Ultima îndeletnicire se afla sub protecția reginei Elisabeta, care a înființat societatea „Țesătoarea", al cărui scop era dezvoltarea culturii gândacilor de mătase și a țesătoriei mătăsii în România[7].

În vederea încurajării creșterii animalelor de către săteni, pe fiecare domeniu se organizau concursuri cu premii oferite de administratorul Domeniului Coroanei.

Pădurile de pe Domeniul Coroanei se exploatau potrivit reglementărilor aprobate de Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, decretate apoi de rege.

Pentru mai eficienta lor exploatare s-au construit căi ferate, funiculare și canale. Urmând dezvoltarea exploatării pădurilor, Administrația domeniului Coroanei a folosit serviciile firmei Eichler, cu care a fost de la început în relații de afaceri, mai ales pentru lemnul de rezonanță (care intra în construcția pianului, a viorilor etc.). Scândurile de rezonanță se exportau în cantități apreciabile în Franța, Anglia, America.

Fiecare domeniu dispunea de câte o mică farmacie, din care se acordau ajutoare urgente în caz de accidente și medicamente gratuite pentru cazuri de boală.

Pe proprietățile în care industria era mai dezvoltată, Domeniul Coroanei ținea chiar un medic (ex. Dobrovăț, Segarcea, Mălini).

Pornind de la premisa că nu există popor fără cultură care să poată ajunge la bunăstare materială, administratorul Domeniului Coroanei va avea în vedere permanent ridicarea nivelului de educație a locuitorilor de la sate și orașe[8].

În acest sens o atenție deosebită se acorda învățământului. Dacă la înființarea Domeniului Coroanei existau 18 școli, aproape toate în case țărănești clădite din paiantă sau din lemn, în anul școlar 1908/ 1909 numărul școlilor era de 42, dintre care 3 în case închiriate, iar 39 în localuri proprii, aproape toate refăcute sau construite temeinic, prin grija administrației Domeniului Coroanei, potrivit ultimelor exigențe pedagogice[9].

Ioan Oteteleșanu lăsa prin testamentul său olograf din 19 martie 1876 toată averea pentru a servi la construirea unui Institut de fete române, cărora sa li se

https://biblioteca-digitala.ro

dea o creştere şi educaţie de „bune mame de familie". Ca legatar universal al moştenirii era numit Ion Kalinderu, căruia îi reveneau integral îndatoririle privind înfiinţarea Institutului în comuna Măgurele, judeţul Ilfov. Prin încetarea din viaţă, la 4 decembrie 1888, a soţiei donatorului, Elena Oteteleşanu, Ion Kalinderu era pus în posesiunea averii, pe care o va dărui în anul 1893 Academiei Române, punând astfel aşezământul I. Oteteleşanu sub ocrotirea celei mai înalte instituţii culturale a ţării, precum şi a protectorului acesteia, regele Carol I.

Institutul de fete I. Oteteleşanu a fost dat în funcţiune în anul şcolar 1894/1895, cu 15 eleve primite prin concurs în clasa I. Directorul Institutului a fost Ioan Slavici, ajutat în munca de aici de soţia sa, Eleonora Slavici[10].

Treptat, sub îndrumarea directă a lui Ion Kalinderu sau prin agenţii săi români, aleşi dintre cei mai buni absolvenţi ai şcolilor superioare speciale din ţară şi străinătate, şcolile de pe Domeniul Coroanei au fost dotate cu materialul didactic necesar şi cu biblioteci şcolare în care se găseau cărţi de istorie, de literatură şi de specialitate.

Semnificativă este în acest sens scrisoarea adresată de administratorul Domeniului Coroanei, în data de 10 octombrie 1900, lui D. A. Sturdza: „Vă exprimăm gratitudinea Administraţiunii Domeniului Coroanei pentru bunătatea ce aţi avut, ca în multe rânduri, de a-i oferi şase deci de exemplare ce aţi ţinut la 12 Maiu 1900, sub titlul de 10 Maiu. Exemplarele au fost îndată repartizate la şcoalele şi la bibliotecile de pe Domeniul Coroanei...".[11]

În timpul inspecţiilor, Ion Kalinderu distribuia personal elevilor din şcoli şi adulţilor doritori de carte broşuri din biblioteca administraţiei Domeniului Coroanei.

Pentru ridicarea nivelului cultural al populaţiei, au fost introduse pe lângă toate şcolile cursuri de adulţi, ţinute de învăţători pe timpul iernii. S-au înfiinţat ateliere şcolare, unde se practica lucrul manual, iar tinerii care treptat au prins dragoste de meserii şi au dorit să se perfecţioneze au fost susţinuţi la învăţătură.

La administraţia centrală a Domeniului Coroanei a fost înfiinţat un mic muzeu şcolar, care s-a completat şi dezvoltat treptat cu tot ce era folositor şi instructiv în ramura lucrului manual a învăţământului rural.

Mare iubitor de artă încă din tinereţe şi cu un respect deplin pentru monumentele trecutului nostru,[12] Ion Kalinderu a acordat atenţie deosebită construcţiei şi restaurării bisericilor şi mănăstirilor existente pe Domeniul Coroanei.

Dacă la înfiinţarea Domeniului Coroanei existau două mănăstiri şi 32 de biserici, în mare parte din lemn, iar cele mai multe aflate într-o stare precară, în anul 1908 erau 2 mănăstiri şi 42 de biserici restaurate sau clădite de administraţia Domeniului Coroanei.

În discursul ţinut la inaugurarea şcolii din cătunul Piscu (domeniul Cocioc), Ion Kalinderu ţinea să amintească învăţătorilor că „religiunea noastră naţională trebuie să aibe un mare rol în şcoală".[13]

Pentru a educa populaţia într-un mod plăcut şi atractiv au fost create pe lângă fiecare şcoală teatre săteşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot în scopul instruirii populației, pe de o parte, iar pe de alta, urmărindu-se deprinderea oamenilor să realizeze economii, prin păstrarea prisosului muncii lor spre a le servi în caz de necesitate, au fost înființate, din dispoziția administratorului, societăți culturale, prima fiind întemeiată pe domeniul Borca în 1897. În anul 1899, existau în țară 15 bănci populare, care până în 1902 au fost transformate de Ion Kalinderu în societăți economice culturale.

Existau următoarele societăți economice şi culturale: Domnița Elisabeta, fostă societatea culturală D.A. Sturza (Mălini)[14]; I.C. Cantacuzino (Borca); I. Kalinderu (Bicaz); Principele Nicolae (Dobrovăț); Gh. Lazăr (Buşteni); V. Alecsandri (Sadova); Coroana Română (Segarcea); C.A. Rosetti (Gherghița); Petre Mavrogheni (Cocioc); Spătar Milescu (Domnița); Al. Lahovary (Ruşețu).[15]

În scopul prezentării pe o scară mai amplă a progreselor înregistrate, Domeniul Coroanei a luat parte, de la înființarea sa, la toate expozițiile naționale, precum cele ale Cooperatorilor, în Bucureşti şi Craiova, la mai multe expoziții județene (Vaslui, Brăila, Craiova), la Expoziția Societății de ştiințe, a Societății Agrare, la Expoziția universală din 1900 de la Paris, la Expoziția Generală Română din 1906 ş.a. La toate acestea a primit numeroase premii.

Pentru activitatea pe care a desfăşurat-o pe plan economic, social şi cultural, Ion Kalinderu a fost decorat cu: Marea Cruce a ordinelor Carol I, Steaua României; Bene Merenti, Crucea Ordinului Casei de Hohenzollern; Marea Cruce a Ordinelor Leopold al Austriei, Sf. Mariciu şi Lazăr al Italiei; Vulturul Roşu al Germaniei; Vulturul Alb al Rusiei; Mare ofițer al Legiunii de onoare ş.a.[16]

În scrisoarea trimisă Coraliei Xenopol în data de 18 iulie 1912, I. Kalinderu relata: „Nu ştiu dacă am făcut destul, dar ştiu că am pus toată inima şi puterea mea de muncă, având în vedere toate straturile evolutive, începând cum bine ziceți de la artă, care stârneşte şi înalță gândirea, şi urmând până la plugul care ştie să răscolească mai bine puterile roditoare ale pământului..."[17]

Carmen Sylva îl considera pe Ion Kalinderu ca fiind „cel mai dezinteresat, cel mai devotat, comoara noastră, unicul Kalindero".[18]

O dată pe săptămână, administratorul Domeniului Coroanei era invitatul suveranilor, atât la Cotroceni, cât şi la Sinaia. A murit la 11 decembrie 1913.

Înflorirea la care a ajuns Domeniul Coroanei s-a datorat în măsură considerabilă râvnei şi priceperii dovedite de Ion Kalinderu în cadrul unei activități de aproape 30 de ani în fruntea acestuia. Notabil este faptul că în perioada în care el s-a aflat în fruntea Domeniului Coroanei au fost introduse cele mai moderne mijloace (pentru vremea respectivă) de punere în valoare a bogățiilor pământului țării, dar şi formele cele mai adecvate şi sigure pentru ridicarea stării culturale şi economice a sătenilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Paul Lindenberg, *König Karl von Rumänien*, Berlin Ferd. Dümmlers Verlagsbuchrandlung, 1909, p. 371.
2. M.Of. nr. 52 din 9 iunie 1884, p.1073.
3. BAR, Arhiva Gh. Kirileanu, *Materiale în legătură cu moartea lui Ion Kalinderu*, f. 1.
4. „Românul", 27 decembrie 1913, f. 3.
5. ANIC, *Fond Casa Regală. Administrația centrală a Domeniului Coroanei*. Dosar 2/ 1885, f. 1.
6. Idem, Dosar 35/ 1907, f. 2.
7. *Circulara privitoare la creşterea viermilor de mătase adresată agenților Domeniului Coroanei de Ion Kalinderu*, Bucureşti, Tipografia Gutenberg, 1905, p. 14.
8. ANIC, *Fond Casa Regală*. Administrația Centrală a Domeniilor Coroanei, Dosar 35/ 1907, f. 1.
9. *Îndrumări date agenților Domeniului Coroanei de Ion Kalinderu*, vol. II, (1900-1909), Bucureşti, Tipografia Gutenberg, f. 11.
10. Ion Slavici, *Institutul Ion Oteteleşanu din Măgurele*, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göble, 1906 p. 4.
11. BAR, Arhiva Gh. Kirileanu, *Scrisoarea lui Ion Kalinderu către D.A. Sturdza* (10 octombrie 1900)
12. E.A. Pangrati, *Ion Kalinderu* în BCMI, anul VII-IX, 1914-1916, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göble, p. 42.
13. Ion Kalinderu, *Rolul învățământului în formarea generației noi*, Bucureşti, 1896, p. 18.
14. Olimpiu Boiu şi Alexandru Precup, *Monografia Domeniului Mălini*, Bucureşti, Tipografia Gutenberg.
15. *Notice sur le Domaine de la Couronne de Roumanie pour l'Exposition universelle de 1900 à Paris*, Bucureşti, Imprimeriile Gutenberg, Joseph Göbl, 1900, p. 88.
16. „Adevărul" din 14 decembrie 1913, f. 3.
17. BAR, *Colecții speciale, Scrisoarea lui Ion Kalinderu către Coralia Xenopol* (18 iulie 1912).
18. G. Bengesco, *Carmen Sylva-Intime*, Paris, Société d'éditions et de publications „Librairie Felix Juven", 1905, p. 282.

https://biblioteca-digitala.ro

AUREL VLAICU LA COTROCENI

Adina Rențea

Unele locuri intră în memoria oamenilor pe căi aparte. Statornicia lor în sufletele oamenilor este cu atât mai profundă cu cât firele ce le adună în istorie sunt mai trainice. Asemenea acestora este Cotroceniul, loc de viețuire şi închinăciune al multor domnitori, locul unde s-a scris una din primele pagini importante din domeniul aviației românești, România devenind astfel o forță care nu trebuia neglijată în competiția pentru cucerirea aerului, stimulând totodată interesul general pentru această creație a tehnicii cu o dublă funcționalitate: mijloc rapid de transport şi armă eficace în timp de război.

Viața temerarilor nu este uşoară. Grijile şi frământările îi hărțuiesc fără încetare. Caută soluții de concretizare a gândurilor lor, a visurilor obsedante. Uneori, chiar găsindu-le nu şi le pot întrupa din lipsa mijloacelor materiale. Asemenea greutăți materiale şi nu numai a întâmpinat şi transilvăneanul Aurel Vlaicu în realizarea aeroplanului Vlaicu I, conceput de el la capătul unor intense studii în țară şi străinătate, fără nici o licență străină şi în lipsa absolvirii unei şcoli speciale de pilotaj. După îndelungi căutări, după investigarea tuturor posibilităților pe care i le-ar fi putut oferi în construcția aparatului Ardealul, Aurel Vlaicu şi-a întărit convingerea că numai la Bucureşti şi cu ajutorul prietenilor – O. Goga, D.D. Pătrăşcanu (deputat), E. Gârleanu, Şt.O. Iosif, I. Minulescu – visul său poate deveni realitate. Tânărul inginer sosea aşadar, într-un oraş dinamic în care lupta dintre modernitate şi tradiție se găsea într-un punct destul de tensionat. Prin poetul O. Goga s-a luat contact oficial cu guvernul țării, cu primul ministru Ion C. Brătianu, cu Vasile Morțun – ministrul învățământului. Guvernul a consimțit să aprobe fondurile necesare construirii aparatului Vlaicu I, constituind o comisie formată din Alexandru Coltescu (director general al Căilor Ferate) şi col. Dimitrie Iliescu de la Inspectoratul general al armatei, care, ca specialişti în tehnică, aveau misiunea să participe la demonstrațiile lui Vlaicu făcute cu cele două monoplane în miniatură şi să studieze proiectul aeroplanului Vlaicu I.

Ca urmare a unor experiențe pe deplin reuşite, cei doi arbitri şi-au exprimat prin semnătură certitudinea că aeroplanul va zbura şi s-a hotărât aprobarea de a construi aparatul cu motor proiectat în cadrul Arsenalului Armatei, pe cheltuiala statului şi sub conducerea directă a lui Vlaicu, care a şi fost angajat ca inginer la Arsenal, începând cu 6 noiembrie 1909. Cu toată strădania lui, aparatul n-a putut fi terminat înainte de luna mai 1910. Spre sfârşitul lunii iunie a sosit de la Paris şi motorul Gnôme, cu 7 cilindri, tot din oțel de foarte bună calitate. Corespondența lui Vlaicu către fratele lui Romulus: „Motorul a plecat din Paris,

https://biblioteca-digitala.ro

dar în 2 săptămâni ajunge aici. Mai am probleme cu rezervorul de benzină, pun motorul şi ies la Cotroceni, unde o să zbor toată vara"– 24 aprilie 1910. Presa a elogiat şi remarcat originalitatea aeroplanului, precum şi faptul că era primul aeroplan român terminat.

Chiar înainte de sosirea motorului din Franța, Vlaicu şi-a ales locul de păstrare al aeroplanului său pe câmpul de la Cotroceni, adăpostindu-l în hambarul aflat lângă cel al lui Valentin Bibescu, unde-şi ținea acesta aparatul Blériot, cumpărat din Franța.

Primele tentative de zbor pe câmpul de la Cotroceni au avut loc pe 16 şi 17 iunie 1910. Pe 17 iunie, Vlaicu a reuşit să se desprindă de pământ şi să planeze în aer la înălțimea de 3-4 metri pe o distanță de 50 m. Această clipă mult aşteptată a fost evocată de aviatorul însuşi:

„Bucuria cea mare am simțit-o când am zburat pentru prima (dată) oară la Cotroceni: nu m-am ridicat mai sus de 4 m. Cu toate acestea, nici Alpii nu mi-i închipuiam mai înalți ca înălțimea la care mă ridicasem eu. *Zburasem!* şi asta era principalul."

În „Istoria ştiinței şi tehnicii în România" se menționează în dreptul datei de 17 iunie: „la Cotroceni, Vlaicu zboară cu un avion de construcție proprie, la care pentru prima dată au fost aplicate o serie de elemente originale: 2 elice coaxiale şi contrarotative, un singur volan pentru pilotare, tren de aterizare cu roți independente".

Au mai urmat alte şi alte încercări, cu reuşite, dar şi cu mici accidente. În albumul „Aurel Vlaicu", în dreptul zilei de vineri, 23 iulie 1910: „Vlaicu s-a înălțat pe câmpul de la Cotroceni peste 5 m şi a parcurs 300-400 m. Aparatul a funcționat extraordinar".

Astfel încât în luna august 1910, Vlaicu îşi pilota cu dexteritate aparatul, realizând zboruri măiastre, spre uimirea şi entuziasmul celor care asistau la aceste demonstrații.

Ioan Rus Abrudan nota în *Însemnări*: „La 11 august 1910, la orele 5 d.a., am mers cu Vlaicu la Cotroceni pentru a-mi arăta ce progrese a făcut în arta de a pilota singur aparatul inventat şi construit de el. În două zboruri admirabile, la o înălțime de 50 metri şi pe o distanță de 6 km, a repurtat cea mai frumoasă şi convingătoare victorie".

Totuşi această frumoasă izbândă a fost umbrită de un mic incident, în urma căruia aparatul s-a prăbuşit. Lumea de pe platoul Cotrocenilor s-a îndreptat spre locul durerii şi printre cei dintâi care l-au consolat au fost prințesa Elisabeta şi prințul Carol. După acest incident Vlaicu a început să fie mai prudent, mai atent, ajungând în scurt timp să piloteze bine pasărea măiastră, astfel încât la sfârşitul lunii septembrie Vlaicu devenise un pilot abil, iar măiestria lui atrăgea zilnic publicul capitalei spre câmpul Cotrocenilor.

Dar marea confruntare abia urma. Vara anului 1910 era ca mai toate verile din Bucureşti – cu călduri toride, cu zile răcoroase, uneori chiar vânturi stârnite

https://biblioteca-digitala.ro

din senin. Pe câmpul de la Cotroceni, aeroplanul Vlaicu I era găzduit în hangarul apropiat de cel sub care se păstra Blériot-ul cumpărat de George Valentin Bibescu din Franța. La aproximativ 10-12 km depărtare se afla satul Chitila. Aici s-a deschis în ziua de 15/ 28 august aerodromul finanțat de avocatul Grigore Cerchez. George Valentin Bibescu este cel care a inițiat la noi în țară câteva acțiuni în domeniul aviatic: l-a invitat pe Blériot să facă demonstrații, iar el a înființat la Cotroceni în anul 1910 cea de-a doua şcoală de pilotaj. Ea a devenit în 1912 Şcoala militară de pilotaj. Aici s-au instruit primii ofițeri români pentru pilotaj cu aparatul Blériot (Forman) de 2 locuri.

Demn de reținut este faptul că la intrarea României în primul război mondial, în țara noastră funcționau două Şcoli de pregătire pentru piloții militari: cea de la Băneasa şi cea de la Cotroceni.

Cerchez îl angajase pe francezul Michel Molla ca director tehnic al aerodromului şi al şcolii de pilotaj de la Chitila. Acesta construise chiar aici un avion de tip Forman, după planuri şi desene importate din Franța. În aceste condiții s-a desfăşurat demonstrația din ziua de 23 august 1910, în timpul căreia s-au confruntat trei aviatori cu trei aparate diferite: Michel Molla cu un aeroplan de tip Forman, George Valentin Bibescu cu un aeroplan Blériot şi transilvăneanul Aurel Vlaicu cu aeroplanul Vlaicu I (cel mai uşor şi cel mai ieftin din cele trei). Gazetele vremii au anunțat din timp că pilotul francez Michel Molla a hotărât că în ziua de 23 august la orele 5 p.m. va zbura de la Chitila la Cotroceni în onoarea inventatorului român Aurel Vlaicu. Vizita lui Molla a atras la Cotroceni un numeros public, care a avut ocazia să vadă un spectacol rar. Au decolat toți trei în aplauzele mulțimii, întrecându-se nu numai în reliefarea performanțelor aparatului, dar şi în măiestria de pilotaj. Atât Michel Molla, cât şi G.V. Bibescu se ambiționaseră să urce cât mai sus, dar Vlaicu rămânea mereu deasupra lor, trecând cruciş când peste unul, când peste celălalt, datorită scurtelor viraje pe care numai aparatul lui le putea executa. Văzând că toate sforțările lor de a-l depăşi pe Vlaicu sunt zadarnice, cei doi concurenți au aterizat: întâi Molla, apoi prințul Bibescu. Abia după ei a coborât şi Aurel Vlaicu.

În zilele următoare, gazetele prezentau elogios prestația lui Vlaicu. Chiar inventatorul, amintindu-şi de succesul de pe câmpul de la Cotroceni, încredința hârtiei în albumul „Aviațiunea la noi" următoarele gânduri: „Nu, sufletul omului nu a rămas încătuşat de pământ, când ştiința deschide drumul văzduhului". La numai două zile de la confruntarea cu Vlaicu şi Bibescu, Molla, venind de la Chitila, a zburat peste câmpul de la Cotroceni la 200 m înălțime, reîntorcându-se apoi la Chitila. În aceeaşi zi, tot la Cotroceni, Vlaicu a zburat în fața unor reprezentanți ai guvernului, la 400 m înălțime.

Următorul eveniment aviatic a avut loc pe 15 septembrie 1910. Despre acesta, Zaharia Bârsan, un prieten apropiat al aviatorului, insera în coloanele ziarului „Minerva" un emoționant articol: „Un amurg liniştit. Pe platoul de la Cotroceni lume multă. Ochii tuturor erau ațintiți spre hangarul unde pentru o

https://biblioteca-digitala.ro

clipă se odihneşte pasărea măiastră. Peste tot se vorbea despre zborul lui Vlaicu de la Cotroceni la Chitila şi înapoi. Deodată porţile de la hangar se desfac greoaie ca nişte aripi uriaşe. Un fulger de emoţie înfioară sufletele toate. În mijlocul acestui alai, Vlaicu, vesel ca un copil, îşi examinează încă o dată aeroplanul şi apoi în câteva clipe se ridică de la pământ şi se îndreaptă în sus, tot mai sus. O linişte de sărbătoare stăpânea cuprinsul văzduhului. Zburând peste platoul Cotrocenilor, el se îndrepta spre Chitila. Prietenii îl urmăreau cu automobilul. După scurtul timp petrecut la Chitila cu rodnice sfaturi şi îndemnuri, Vlaicu îşi reia zborul şi revine la Cotroceni, aşteptat de cei dragi lui. Îşi împlinise pe deplin visul de până acum. De la Cotroceni la Chitila şi înapoi". Vlaicu a fost invitat să participe apoi la diferite manevre militare, apoi la mitingul aviatic de pe hipodromul din Băneasa. După mitingul de la Băneasa, aparatul a rămas în hangarul de la Cotroceni, fiind preluat spre păstrare de Ministerul de Război.

Aurel Vlaicu şi aeroplanul lui au înscris o pagină în domeniul aviaţiei româneşti, aici la Cotroceni. Spun o primă filă, pentru că tot aici, pe câmpul de la Cotroceni, între 1910-1911, inginerul Iliescu-Brânceni realizează şi experimentează cu bune rezultate un stabilizator automat pentru aeroplane, iar în 1911, Corneliu Marinescu, realizator al monoplanului Lăcusta, aparat cu trei locuri pentru observaţie şi bombardament, îl experimentează tot pe câmpul de la Cotroceni.

Aşadar, parte integrantă a istoriei naţionale, de la cea medievală spre cea modernă, Cotroceniul reprezintă o importantă deschidere de drumuri şi în alte domenii de activitate.

Căci cuvintele tânărului nostru inventator, Aurel Vlaicu, după zborul de la Cotroceni, sunt edificatoare în acest sens:

„Cred că aviaţia nu va izbuti decât să devină un foarte plăcut sport pentru o vreme frumoasă. Ea nu va putea să ia niciodată avântul pe care l-au luat automobilele. Ca să zboare, omul trebuie să cucerească regiuni care nu-i sunt destinate, cu mijloace care nu-i aparţin.

De la furtul lui Prometeu, omul n-a mai îndrăznit încă o aventură atât de primejdioasă. Şi pe cât se pare, ca şi Prometeu, omul modern va ispăşi prin eterne picurări de sânge această nouă taină furată Dumnezeirii".

Bliografie

1. *Albumul Vlaicu*, Tipografia „Libertatea", Orăştie, 1920.
2. Şt. Bălan, N. Mihăilescu, *Istoria ştiinţei şi tehnicii în România. Date cronologice*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985.
3. Zaharia Bârsan, *Cuceritorii aerului*, în „Minerva" din 15 septembrie 1910.
4. Ion Dodu Bălan, *Ei l-au cunoscut pe Aurel Vlaicu*, Ed. Ion Creangă, Bucureşti, 1986.
5. Ion Rahoveanu, *Zodie milenară*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

CONSILIUL DE COROANĂ DE LA COTROCENI (14/27 august 1916) SEMNIFICAȚIA UNEI HOTĂRÂRI ISTORICE

Prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei

Ampla relatare a acestui important moment, rămasă de la I.G. Duca[1], începe astfel: „Consiliul de coroană care a hotărât intrarea noastră în acțiune s-a ținut în ziua de Duminecă 14/27 august 1916, la Cotroceni, ora 11 dimineața. El a avut loc în sufrageria cea mare, dar prin impietatea reginei Maria şi prin slăbiciunea regelui Ferdinand aceasta sală istorică a dispărut. Ea a fost, câțiva ani în urmă (pe la 1925-1926), înglobată împreună cu sala de dans în ceea ce formează azi marele salon boltit de la nordul castelului". Încăperea era dreptunghiulară, cu multe ornamentații de lemn închis şi poleială, cu o masă mare la mijloc; pe peretele din fața ferestrelor, un tablou al unui pictor german reprezentând o mare dezlănțuită şi câțiva naufragiați pe o corabie luptând împotriva furiei sălbatice a valurilor. „Parcă soarta voise să pună, în clipa supremă a marii hotărâri, în fața conducătorilor României şi a regelui ei imaginea simbolică a groaznicei furtuni, a nemaipomenitelor greutăți pe care trebuie să le învingem spre a putea birui în lupta pentru întregirea neamului. Totodată, părea a fi şi o prevestire, şi anume că, oricare ar fi furia valurilor, să ştim că ele nu vor putea să ne doboare"[2].

Dacă Consiliul de Coroană ținut la Sinaia (în sala de muzică a castelului Peleş), în ziua de 21 iulie/3 august 1914, a hotărât – după cum se ştie – adoptarea atitudinii de neutralitate, după doi ani Consiliul de Coroană de la Cotroceni a fost convocat pentru comunicarea unei hotărâri deja luate şi pentru a cere fruntaşilor politici să se ralieze la ea, să dea tot concursul de care țara avea nevoie. Ce s-a întâmplat în acest răstimp de doi ani, evident nu în general, ci în măsură să explice, într-o sinteză foarte strânsă, hotărârea României de a intra în război împotriva Austro-Ungariei?

Poziția adoptată la Sinaia a fost considerată de puterile Antantei ca deosebit de favorabilă, mai ales că exista temerea că România ar fi putut intra în război alături de Austro-Ungaria şi Germania, cu care semnase tratatul din 1883, reînnoit ultima dată în 1913[3]. De la începutul războiului, guvernul a urmărit cu deosebită atenție desfăşurarea evenimentelor militare şi politice; Antanta a obținut din partea României o neutralitate, cel mai adesea binevoitoare[4]. Cercetarea istorică a subliniat însă mai puțin faptul – deosebit de important, după părerea noastră – că declararea neutralității a constituit un pas hotărâtor în desprinderea de Tripla Alianță şi apropierea de cealaltă tabără. „Diplomații Austro-Ungariei şi Germaniei – observă Ion Bulei –, guvernele celor două țări pierduseră un punct (foarte prețios

https://biblioteca-digitala.ro

– n.n.) în disputa lor cu puterile Antantei pentru atragerea României"[5]. Exista, în opinia publică românească, o puternică stare de spirit, care considera neutralitatea o soluție temporară şi nu un scop în sine. În acelaşi timp, Ion I.C. Brătianu manifesta o deosebită prudență în adoptarea deciziei supreme, urmărind cu tenacitate obținerea garanțiilor diplomatice, scrise, pentru respectarea integrității teritoriale şi recunoaşterea viitoarelor hotare.

Imediat după Consiliul de Coroană de la Sinaia încep tratativele Sazonov – C. Diamandy, pentru ca la 18 septembrie/ 1 octombrie 1914 să se încheie convenția ruso-română. Rusia garanta integritatea teritorială a României şi recunoştea drepturile acesteia asupra provinciilor din Austro-Ungaria locuită de români, urmând ca România să le ocupe când va considera oportun. În ce priveşte Bucovina, principiul naționalităților va servi ca bază în delimitarea teritoriilor ce vor trece la Rusia şi România[6]. S-a obținut, pentru prima oară, recunoaşterea, printr-un act diplomatic semnat cu o mare putere, a drepturilor noastre asupra teritoriilor respective, dar aceasta nu era suficient. Garanțiile teritoriale şi politico-militare trebuiau consemnate într-un tratat semnat şi de celelalte puteri ale Antantei; în acest sens, tratativele se vor lovi de numeroase greutăți.

Convenția ruso-română s-a încheiat cu aprobarea regelui, dar s-a convenit cu Brătianu ca în Rusia actul să apară ca fiind săvârşit fără ştirea sa[7]. În ziua de 27 septembrie/ 10 octombrie 1914, se stingea din viață, la 75 de ani, regele Carol I. La tron a urmat nepotul său, Ferdinand, care a declarat la scurt timp: „Eu sunt un rege constituțional; prin urmare, dacă țara crede că interesele ei îi dictează să meargă împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi ea o piedică în realizarea idealului național"[8]. Direct sau indirect (prin Barbu Ştirbei), influența lui Brătianu asupra noului rege creşte, mai ales că regina Maria îi împărtăşea orientarea externă. Colaborarea lui Ferdinand cu Brătianu, dincolo de aprecierile exagerate dintr-o direcție sau alta, din epocă sau de mai târziu, a contribuit substanțial la adoptarea unor decizii de importanță fundamentală pentru realizarea idealului național.

Şi după izbucnirea războiului, politica față de naționalitățile asuprite din imperiul austro-ungar nu s-a schimbat cu nimic, alimentând reacția firească (în ce ne priveşte) a unor largi cercuri politice şi culturale din Regat. Urmărind să atragă România, Germania îi promitea Basarabia, sudul Bucovinei şi concesii pentru românii din Transilvania. În timp ce tratativele Sazonov-Diamandy avansau, Germania a acționat mai intens. Astfel, la 2/15 septembrie 1914, Beldiman, ministrul României la Berlin, îi telegrafia lui Brătianu, în legătură cu intervenția hotărâtă a guvernului german la Viena şi Budapesta, pentru a se realiza o înțelegere cu România, pe baza satisfacerii considerabile a sentimentului național român în Ungaria şi printr-o rectificare de frontieră în Bucovina[9]. La 16 septembrie 1914, Wilhelm al II-lea îi arăta lui Franz Josef, într-o telegramă, importanța atragerii României şi insista asupra demersurilor pe care Austro-Ungaria trebuia să le facă în acest sens: „Cheia pentru reuşita în războiul contra Rusiei se află în mâna României; eforturile regelui (Carol I – n.n.) de a antrena cu sine țara (apreciere

https://biblioteca-digitala.ro

exagerată – n.n.) au eşuat până acum din cauza rezistenței miniştrilor şi a opiniei publice, care, după cum ştii tu, din păcate, este foarte ostilă Austriei şi Ungariei. Eu sper că guvernul tău va izbuti să-i câştige încă totuşi pentru o intervenție. Atunci vom putea, dacă vrea Dumnezeu, să întrezărim o reuşită fericită în această luptă grea"[10]. Insistențele Berlinului, sprijinit în parte de Viena, s-au lovit de refuzul Budapestei.

În cadrul Consiliului de Coroană de la Cotroceni, Titu Maiorescu a insistat ca România să nu se angajeze, să aştepte rezultatul războiului: „în loc să aruncați țara într-un război nesigur – declară Maiorescu – mai bine ați fi căutat să determinați pe unguri să facă românilor din Ardeal concesii reale şi am motive să cred că asemenea demersuri şi asemenea stăruințe nu ar fi rămas fără răsunet". Regele a intervenit precizând foarte clar: „...Ar fi să ne facem iluzii dacă am crede că pe această cale se poate obține ceva, căci şi înainte şi după izbucnirea războiului mondial s-au făcut de către noi nenumărate demersuri în acest sens, dar toate fără nici un folos. El [Regele Ferdinand] personal a intervenit şi pe lângă Germania şi pe lângă Austria ca să dea românilor din Ardeal măcar acele drepturi pe care le au cehii în Boemia, dar ungurii au refuzat orice propuneri. Acuma în urmă împăratul Wilhelm în persoană a stăruit la Viena, dar a întâmpinat acelaşi refuz îndărătnic. De altminteri, când, înainte de război, a fost însărcinat de regele Carol să atingă această problemă la Viena, austriecii i-au mărturisit că niciodată ungurii nu vor consimți să îmbunătățească real soarta românilor de peste munți, fiindcă pentru nimic în lume nu vor să ştirbească statului maghiar caracterul său de stat unitar"[11].

Chestiunea era reluată în Declarația de război a României, înmânată în seara aceleiaşi zile ministerului de externe al Austro-Ungariei. Se arăta, între altele: „Nădejdea pe care o întemeiasem din acest punct de vedere pe adeziunea noastră la Tripla Alianță a fost înşelată. Într-o perioadă de peste 300 de ani, românii din monarhie nu numai că n-au văzut niciodată introducându-se o reformă de natură a le da chiar o părere de satisfacție, dar dimpotrivă, au fost tratați ca o masă inferioară şi condamnați să sufere apăsarea unui element străin, care nu constituie decât o minoritate în mijlocul naționalităților diverse din care se compune statul austro-ungar". Aceste nedreptăți au întreținut între România şi monarhie o stare continuă de animozitate, cu greu de potolit de guvernele regatului. „Doi ani de război, în timpul cărora România a păstrat neutralitatea, au dovedit că Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne care ar putea să îmbunătățească viața popoarelor ce guvernează, s-a arătat tot aşa de gata să le sacrifice pe cât de neputincioasă să le apere în contra atacurilor din afară"[12]. Era aceasta – reieşea din textul Declarației – unul din motivele principale care au determinat intrarea României în război împotriva vecinei de la nord-vest.

Nu ne-am propus să prezentăm aici drumul sinuos, dar în ansamblu ascendent, urmat de tratativele cu puterile Antantei, în condițiile presiunilor, uneori foarte puternice, din partea ambelor părți aflate în conflict. Evoluția operațiilor

https://biblioteca-digitala.ro

militare, intrarea altor state în război, diferite contacte şi înţelegeri secrete între marile puteri etc. au influenţat direct sau indirect poziţia guvernului român. Ion I.C. Brătianu, angajat cu totul pe acest drum, a urmărit numai şi numai recunoaşterea drepturilor noastre, obţinerea garanţiilor politice şi militare absolut necesare într-un act încheiat cu toate statele Antantei.

La 4/ 17 august 1916 s-au semnat la Bucureşti tratatul de alianţă secret cu Rusia, Anglia şi Italia şi convenţia militară ruso-română[13]. Antanta garanta integritatea teritorială a României, iar România se obliga să declare război Austro-Ungariei şi să înceteze orice legătură cu duşmanii aliaţilor. Erau recunoscute României teritoriile din Austro-Ungaria, prevăzute şi delimitate într-un articol special. Convenţia militară prevedea mobilizarea tuturor forţelor militare române, atacarea Austro-Ungariei cel târziu la 15/28 august 1916, precizări privind cooperarea militară, în special cea ruso-română. Sunt şi alte prevederi importante, care nu intră însă în obiectivul intervenţiei noastre. Convocarea Consiliului de Coroană nu putea depăşi data limită prevăzută pentru intrarea noastră în acţiune; din motive lesne de înţeles, convocarea nu s-a făcut mai devreme, ci în ziua în care urma să se declare război Austro-Ungariei.

Tratatul de alianţă din 4/ 17 august 1916 a fost unul dintre cele mai mari succese ale diplomaţiei româneşti de până atunci[14]. Desigur, aşa cum s-a afirmat, nu era pentru prima dată când România obţinea recunoaşterea unor drepturi legitime, dar, subliniem noi, este pentru prima dată când cele patru state recunosc simultan, într-un act colectiv, drepturile noastre legitime asupra teritoriilor româneşti din Austro-Ungaria. În Consiliul de Coroana, Ion I.C. Brătianu a insistat şi asupra greutăţilor la care ne putem aştepta, dar şi asupra semnificaţiei înţelegerii din 4/ 17 august şi a hotărârii de a intra în război: „Într-o vâltoare ca aceea a actualului război, în care toată lumea se preface, o ţară ca a noastră, o ţară cu aspiraţiuni naţionale, nu poate să rămână până la capăt neutră, fără să-şi compromită tot viitorul. Prin urmare se impune să ieşim din neutralitate. Pe de altă parte, având drept ideal unitatea naţională, suntem datori să urmărim realizarea lui, căci cine ştie dacă în decursul veacurilor vom mai găsi un prilej atât de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decât alături de aliaţi şi contra Puterilor Centrale...

De aceea, chiar de ar fi să fim bătuţi, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naţionale şi au consfinţit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpaţi, cauza românismului va face un pas înainte mai mare şi mai însemnat decât oricând şi dacă nu azi, mâine vom culege roadele acestor jertfe şi acestor afirmări de drepturi". Brătianu a încheiat ultima sa intervenţie în Consiliu, declarând: „Întrucât mă priveşte, îmi dau seama de toată răspunderea, de covârşitoarea răspundere pe care mi-am luat-o sfătuind pe rege să tragă spada şi să intre acuma în luptă alături de Aliaţi împotriva Puterilor Centrale, dar revendic întreaga răspundere a acestei politici".

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, duminică 14 august 1916, la orele 11, a început la Cotroceni Consiliul de Coroană, „istoricul consiliu de coroană – după cum scrie Constantin Kirițescu – convocat de regele Ferdinand, cu scopul de a cere fruntaşilor țării aprobarea pentru intrarea în acțiune a României, hotărâtă de guvernul Brătianu, precum şi sprijinul lor. Era singura formă prin care şeful statului şi al guvernului puteau să se pună în contact cu reprezentanții fruntaşi ai națiunii a cărei soartă se hotăra"[15]. Au participat: principele moştenitor Carol, membrii guvernului, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, preşedintele Adunării Deputaților, M. Ferechide, vicepreşedintele Senatului, F. Robescu (în locul lui Vasile Missir, aflat în străinătate), foşti prim-miniştri, Teodor Rosetti, P.P. Carp, Titu Maiorescu, şefi de partide, Take Ionescu, Al. Marghiloman, şi foşti preşedinți ai corpurilor legiuitoare, C. Olănescu şi C. Cantacuzino-Paşcanu. În total 21 de persoane, care s-au aşezat la masă fără a se respecta vreun protocol. Discuțiile au durat două ore, iar conținutul lor este cunoscut. Arătând că în situația dată neutralitatea nu mai era cu putință, regele a cerut, în cuvinte emoționante, sprijin de la „mai marii țării". Relativ la această poziție, I.Gh. Duca – participant la Consiliu – va scrie: „Regele Ferdinand, discutabil din atâtea puncte de vedere, a dovedit însă în dimineața de 14 august că este un mare suflet şi prin aceasta nu numai că va rămâne, dar se va impune respectului şi admirației posterității"[16].

Brătianu a expus situația şi motivele pentru care se impunea să intrăm în acțiune alături de Antantă; „şi eu şi țara suntem în ceasul de față angajați, nu mai putem da înapoi"[17]. Take Ionescu şi N. Filipescu au declarat cu satisfacție că acordă sprijin deplin guvernului. Marghiloman şi Maiorescu au îndemnat la expectativă, exprimând regretul pentru pasul făcut şi eventual să se revină asupra hotărârii luate de Brătianu: „O impresiune dureroasă a făcut în consiliu – consemnează Constantin Kirițescu – ieşirea violentă a lui Petre Carp. Bătrânul om de stat, îndeajuns de bine cunoscut pentru îndărătnicia cu care-şi apăra ideile sale, uneori originale şi adeseori în contrazicere cu părerile contemporanilor săi, a dezaprobat cu energie pasul hotărâtor făcut de guvern"[18]. Carp a fost tăios şi crispat: „Nu îmi puteți cere sprijin pentru o politică pe care o cred a însemna pieirea României. Am un ziar, «Moldova», de mâine chiar îl voi închide. În jurul meu câțiva prieteni, le voi cere îndată să se împrăştie. Am trei fii, îi dau Maiestății Voastre să se bată şi să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută..." şi, după o scurtă pauză, „căci numai astfel România va putea să fie scăpată!"[19]

Brătianu a intervenit în mai multe rânduri şi a insistat – aşa cum am menționat deja – asupra intrării în acțiune, în urma recunoaşterii de către cele patru puteri a revendicărilor noastre naționale. Regele a încheiat discuțiile, repetând că a luat această hotărâre după îndelungată chibzuință şi multe chinuri sufleteşti, dar că, după ce a auzit şi glasul fruntaşilor țării, este mai convins că a avut dreptate. „Este fericit că, sacrificând totul pe altarul patriei, poate lega şi mai indiscutabil destinele dinastiei de ale țării şi împlini îndatoririle de bun român, pe care le-a luat. În ziua când, la moartea unchiului său, a primit Coroana României"[20].

https://biblioteca-digitala.ro

Subliniind greutățile ce vor veni şi jertfele ce vor trebui făcute, regele a rugat din nou pe toți de față să-l ajute, încheind cu cuvintele: „Domnilor, cu Dumnezeu înainte!"

Într-o atmosferă de entuziasm general, la orele 16, decretul pentru declararea stării de asediu se afişa pe străzile capitalei; la orele 18 decretul de mobilizare este adus la cunoştința cetățenilor; el era însoțit de Proclamația către țară şi alta către ostaşi, semnată de rege şi de membrii Consiliului de Miniştri şi, respectiv, de rege. Către orele 21, ministrul nostru la Viena prezenta ministerului de externe al Austro-Ungariei Declarația de război, prin care se preciza între altele: „Războiul, la care ia parte mai toată Europa, pune în discuție cele mai grave probleme privitoare la dezvoltarea națională şi chiar la existența statelor. România, împinsă de dorința de a contribui să grăbească sfârşitul conflictului şi sub imperiul necesității de a-şi salva interesele de rasă, se vede nevoită de a intra în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unității sale naționale. Pentru aceste motive, ea se consideră încă din acest moment în stare de război cu Austro-Ungaria".

Batalioanele române treceau Carpații pentru a elibera pământul sfânt românesc. În cadrul primului război mondial, România a purtat războiul ei de întregire, parte componentă a amplei ridicări ce a condus – şi nu se putea altfel – la împlinirea idealului național.

Note

1. I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, München, 1981, pp. 271-284.
2. *Ibidem*, p. 271.
3. Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea. 1900-1914*, Bucureşti, 1977, pp. 176-177; Gheorghe Nicolae Cazan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianță. 1874-1914*, Bucureşti, 1979, pp. 418-419.
4. C. Nuțu, *România în anii neutralității (1914-1916)*, Bucureşti, 1972, pp. 121-122; V. Vesa, *România şi Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916)*, Cluj-Napoca, 1975, pp. 83-84.
5. Ion Bulei, *Arcul aşteptării (1914-1915-1916)*, Bucureşti, 1981, p. 68.
6. *Interesele şi drepturile României în texte de drept internațional public*, cu un studiu introductiv de N. Daicovici, Iaşi, 1936, p. 8.
7. I. Bulei, *op. cit.*, p. 109.
8. *Ibidem*, p. 124.
9. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar 63/ 1914, f. 1.
10. Idem, Colecția xerografii, Viena, pachet VI, nr. 13.
11. I.G. Duca, *op. cit.*, p. 279; vezi şi Ion Bulei, *1916, Zile de vară*, Bucureşti, 1978, p. 223.
12. *Textul Declarației de război*, „Dimineața", 18 august 1916.
13. *Interesele şi drepturile României..* , pp. 9-15.
14. *România în primul război mondial*, Bucureşti, 1979, p. 128.
15. Constantin Kiriței escu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. I, Bucureşti, 1992, p. 104
16. I G. Duca, *op. cit.*, p. 276.
17. *Ibidem*, p. 274.
18. Constantin Kiriței escu, *op. cit.*, p. 105.
19. Cf. I.G. Duca, *op. cit.*, p. 276.
20. *Ibidem*, p. 283.

https://biblioteca-digitala.ro

JURNALUL VIZITEI LUI GEORGE H. HUNTINGTON LA COTROCENI

29 ianuarie – 10 februarie 1925

Prof. univ. dr. Glee Wilson

Cele ce urmează reprezintă un comentariu asupra examinării preliminare a jurnalului prof. dr. George Herbert Huntington, care, împreună cu soția sa, Elizabeth, şi alți membri ai familiei, a fost oaspetele Reginei Maria în România. Profesorul Huntington şi soția sa s-au aflat la Cotroceni între 29 ianuarie şi 10 februarie 1925. Aceştia au făcut excursii la Copăceni, o reşedință de țară a Reginei Maria, şi la Scroviştea, reşedința de vânătoare a regelui, precum şi numeroase vizite prin Bucureşti. A fost vizitată de asemenea reşedința din Bucureşti a Prințului Carol. Există totodată fotografii dintr-o călătorie de întoarcere de la Balcic, din iulie 1929. Acest jurnal şi fotografiile aparțin Colecției Regina Maria a Universității de Stat Kent, Ohio, S.U.A. Documentele adiționale, precum fotografiile şi scrisorile, au fost adăugate colecției destul de recent, în 1992, de fapt. Acestea au fost donate de către d-l Ştefan Habsburg, primul fiu al Principesei Ileana, şi de către Arhiducele Anton de Habsburg. Colecția originală a fost oferită în 1951 Universității din Kent de către creatorul ei, Ray Baker Harris. Această colecție este rezultatul unei lungi corespondențe purtată între Harris şi Regina Maria şi a fost donată de către Principesa Ileana şi Arhiducele Anton de Habsburg.

Documentele pe baza cărora s-a realizat studiul de față sunt următoarele:

I. Jurnalul de 84 de pagini al vizitei din 1925 a lui George H. Huntington.

II. 18 fotografii realizate de către soția sa, împreună cu notele de pe spatele acestora, de la Cotroceni, Copăceni şi Scroviştea.

III. Alte numeroase fotografii originale, incluzându-le şi pe cele de la Balcic, din 1928.

IV. Diverse fotografii de interior şi exterior de la Cotroceni din perioada respectivă.

V. Şapte fotografii de la Copăceni, din timpul restaurării realizate de Regina Maria, cu propriile sale însemnări referitoare la lucrări.

VI. Scrisorile schimbate de Regina Maria, Principesa Ileana şi familia Huntington de-a lungul anilor 1920 şi 1930. Există opt astfel de scrisori.

Aceste documente conțin informații extrem de interesante. În cele ce urmează voi prezenta câteva elemente relevante şi câteva fragmente sugestive în această privință. Deținem date semnificative cu privire la arhitectura, decorațiunile şi fundațiile Cotroceniului. Avem o perspectivă din interior a rutinei din Palat, de zi cu zi, fomală şi informală. Există comentarii deschise cu privire la stilul, personalitatea şi activitățile reginei. Avem de-a face de la bun început cu o relație afabilă, relaxată, care este deosebit de favorabilă unei atitudini

https://biblioteca-digitala.ro

deschise şi sincere din partea reginei. Există şi observaţii cu privire la istorie, politică şi diplomaţie ale rezidenţilor şi ale oaspeţilor palatului, care se dovedesc a fi libere şi publice. În Bucureşti, Huntington a făcut vizite oficialităţilor române şi americane, precum şi unor membri ai comunităţii oamenilor de afaceri, fiind în măsură a face şi alte observaţii pertinente.

În palat se aflau la acea dată: Regina Maria, Regele Ferdinand, Prinţul Carol, Principesa Ileana, Mihai, Elisabeta şi soţul ei, George, fostul rege al Greciei.

Printre alţii, Huntington s-a întâlnit cu Brătienii, cu Angelescu, cu Rădescu şi cu Jay, ministrul american la Bucureşti, precum şi cu Van Norman, ataşatul comercial al legaţiei americane. Anecdotica, observaţiile, citările sunt deosebit de elocvente. Ca persoană, Huntington era extrem de subtil, cu un simţ al observaţiei ascuţit, fiind şi sceptic pe deasupra. Era într-o oarecare măsură un yankeu cumpătat din Noua Anglie, dar experienţa considerabilă îi conferea acestuia o anumită viziune şi echilibru. El a admis în mod public faptul că era fascinat de personalitatea Reginei Maria. Huntington, desigur, privea lumea din perspectiva unui occidental meticulos, anglo-saxon şi creştin. Avea ochi pătrunzători şi auz foarte fin, iar jurnalul său îl arată a fi o persoană extrem de curioasă, critică, analitică şi, totuşi, sensibilă. Cunoştea foarte bine lumea oamenilor de afaceri, a funcţionarilor publici şi a politicienilor. Anii petrecuţi în Turcia (însemnând, de fapt, epoca lui Ataturk) îl pregătiseră temeinic pentru aventura sa românească. Aceasta nu reprezenta însă prima sa vizită în România. Vizitase Sinaia în 1903 şi cunoştea destul de bine munţii datorită cătărărilor numeroase pe care le făcuse în zonă. Invitaţia Reginei Maria din 1925 a venit într-un moment foarte propice şi s-a dovedit extrem de oportună pentru Huntington. Legătura îi fusese făcută de către George Buchman, membru al Mişcării Oxford. Să luăm în considerare împrejurările acestei vizite:

1. În urma primului război mondial, Regele Ferdinand şi Regina Maria fuseseră de scurt timp încoronaţi ca monarhi ai României Mari.
2. Regele şi regina tocmai se întorseseră dintr-o reuşită călătorie prin Europa.
3. Regele se afla în palat, în convalescenţă după o operaţie de hernie (cu viitoare complicaţii).
4. Prinţul moştenitor al coroanei, Carol, se va întoarce din Anglia şi, la scurt timp, va anunţa legătura sa cu Elena Lupescu.
5. Regele George al Greciei, recent detronat, şi Elisabeta, cea mai în vârstă dintre fiicele Mariei, se aflau la Cotroceni.
6. Principesa Ileana avea 16 ani, iar prinţul Mihai, 3 ani.

Acestea sunt principalele date cu privire la profesorul Huntington:

1. S-a născut pe 12 aprilie 1878, în Gorham, Maine, şi era cu trei ani mai tânăr decât Maria. A murit pe 2 august 1953 în Portalnd, Maine.
2. A petrecut treizeci şi opt de ani (1900-1937) în Istanbul, la Robert College, cea mai veche şcoală americană de acest tip din afara S.U.A.
3. Era licenţiat în pedagogie şi teologie la Williams College şi la Union Theological Seminary.
4. Provenea dintr-o familie modestă din Noua Anglie şi era fiul unui preot congregat care şi-a dedicat întreaga viaţă misiunii sale sacerdotale.

https://biblioteca-digitala.ro

5. A deținut funcțiile de profesor și director al Robert Academy, precum și pe cel de vicepreședinte.

6. În 1916, s-a căsătorit cu Elizabeth W. Dodge, fiica lui C. H. Dodge, vicepreședintele companiei Phelps Dodge și președinte al Consiliului Administrativ al Robert College. Bunicul acesteia era unul dintre marii binefăcători ai colegiului, iar străbunicul său fusese membru fondator al Universității Americane din Beirut.

7. Familia Huntington a continuat să se numere printre donatorii anonimi ai colegiului, completând adesea fondul de burse din resurse proprii.

8. A continuat să administreze activ și să sprijine colegiul, chiar și ulterior îmbolnăvirii de poliomielită în 1934 și pensionării sale în 1938.

9. Profesorul Huntington s-a aflat la Warm Springs, în Georgia, pe durata convalescenței sale și a putut participa în 1945 la funeraliile președintelui american Franklin D. Roosevelt.

Huntington și-a compus jurnalul notându-și diverse observații, compilându-le și aranjându-le în fiecare seară, punându-le apoi, la întoarcerea sa la Istanbul, laolaltă cu alte documente legate de acestea. Astfel, jurnalul său include atât reacții spontane, cât și reflecții. Domnișoara Cantemir, notează el, îl numea „omul cu carnețelul" și îi spunea adesea „Hai, scoate-ți carnețelul și notează repede totul!" Ea îi slujea ca interpret principal. Huntington relatează astfel experiența pe care a avut-o la vamă cu Serviciul de Control și Pașapoarte în ziua de joi, 29 ianuarie:

„Vasul a ajuns la Constanța la ora 5 dimineața, iar steward-ul ne-a trezit pentru a putea prinde trenul de 6:40. La vamă ni s-a făcut un control riguros al bagajelor și funcționarii ne-au luat pașapoartele spunând că ne vor fi înapoiate la București, fapt din care noi am înțeles că în momentul în care vom ajunge în gara de destinație, ele ne vor fi returnate de către conductor, o procedură obișnuită în acea vreme în Europa.

Mai târziu am aflat însă că pașapoartele nu se aflau cu noi în tren și nu fuseseră trimise la București decât după câteva zile. A trebuit să apelăm la mareșalul palatului, care, bineînțeles, a întâmpinat destule dificultăți în a le prelua de la poliție. Domnul Palmer, consulul S.U.A. la București, m-a informat că astfel de lucruri se întâmplă frecvent, deși regulamentele poliției române spun că pașapoartele trebuie să se afle în același tren cu pasagerii care călătoresc de la Constanța spre București. S-a întâmplat chiar ca vizitatorii străini să fie reținuți și pentru câteva zile din cauza neglijenței poliției.

Acesta este doar un exemplu, care ar putea fi însoțit de o sută altele, al metodelor brutale existente în prezent în România. Regulamentele pot fi în ordine pe hârtie, dar există o distanță enormă de bandă roșie și neglijență crasă în serviciu între aceste regulamente și funcționarii obișnuiți, iar acest lucru transformă viața în România a unui străin, fie el turist sau rezident, într-o serie de frustrări mărunte care în cele din urmă îi pun serios răbdarea la încercare. Se dovedește astfel cât de profund oriental este dincolo de aparențe românul de rând, în ciuda lustrului occidental, în special parizian, care s-a extins în viața marilor orașe."

Huntington descrie apoi arhitectura și decorul Cotroceniului, precum și recepția de primire oferită de Regina Maria:

https://biblioteca-digitala.ro

„Doamna noastră de onoare s-a dovedit a fi Madame Procopiou, o femeie în vârstă, probabil, de 55 de ani, vorbind o engleză excelentă, deosebit de fermecătoare şi grațioasă, citită şi fiind capabilă să întrețină o conversație cu privire la orice are Europa mai bun de oferit. Numele ei va apărea frecvent în continuare. Cei care ştiu greacă vor recunoaşte în numele acesta o urmă a vremurilor în care mai mult de jumătate dintre familiile conducătoare din România erau familii de origine greacă din Constantinopol, cu avere şi influență printre conducătorii turci, aceştia din urmă oferindu-le mari proprietăți în provinciile imperiului. În secolele anterioare existau două tipuri de aristocrație în România, primul reprezentându-l boierii autohtoni, dintre care mulți erau de origine română, dar se înrudeau prin căsătorii cu familii greco-bizantine şi pretindeau de multe ori o descendență directă din împărații bizantini, iar cea de-a doua clasă fiind reprezentată de proprietarii greci de pământuri, care veniseră la putere sub dominația otomană, în urma intrigilor pe care le urzeau. Astăzi ambele clase se pretind a fi români puri şi par să nu țină seamă de sângele grecesc din vene, deşi sunt foarte mândri şi de străvechea lor origine bizantină."

„Regele Ferdinand şi Regina Maria locuiesc în prezent în Palatul Cotroceni, care se află la marginea de vest a oraşului şi la cel puțin trei-patru mile de centrul acestuia. Palatul este construit pe un mic deal, o formă de relief extrem de rară în vecinătatea Bucureştiului, care este la fel de neted precum o podea, astfel încât e de mirare că oraşul nu se inundă în timpul ploilor torențiale. Acum două sute de ani, întreg dealul şi terenul din jurul său erau acoperite de o pădure deasă. Cu mult timp în urmă, un anumit prinț cantacuzin (aceasta fiind una dintre cele mai cunoscute familii româno-bizantine) era urmărit de rivalii săi şi s-a ascuns într-o peşteră din această pădure. După ce a scăpat de urmăritori, în memoria acestei salvări, a întemeiat o mănăstire pe această colină, în pădure, şi a construit în locul vechii peşteri o foarte frumoasă biserică de dimensiuni modeste, dându-i numele de Cotroceni, cuvânt derivat dintr-un radical cu înțelesul de «a fi ascuns».

În jurul bisericii au apărut cu timpul o mulțime de alte construcții. La scurt timp după sosirea în România, Regele Carol şi Regina Elisabeta (Carmen Sylva) au căutat un loc pentru construirea unui palat în apropierea Bucureştiului, dar care să nu se afle prins în mijlocul zgomotelor şi gălăgiei oraşului precum vechiul palat regal. Ei au fost fermecați de vechea mănăstire şi de pădurea care o înconjura, iar guvernul şi biserica le-au permis să ia în stăpânire terenul cu condiția să păstreze biserica. Rezultatul a fost că încetul cu încetul s-a construit un palat mare şi într-adevăr frumos, de forma unui pătrat, cu vechea şi frumoasa biserică în centru. Superbi copaci bătrâni se întind de-a lungul curții interioare, în jurul bisericii, şi cu siguranță în timpul verii florile împodobesc totul. Pădurea înconjoară palatul din trei părți, la nord, la est şi la sud, iar alei lungi se răsucesc dinspre intrarea principală, care se află cam la un sfert de milă depărtare de palat. Trebuie să fie un loc încântător vara, nouă făcându-ne o deosebită plăcere să rătăcim prin curtea palatului pe zăpadă.

Cele mai recente părți ale palatului au fost construite în stil românesc, trăsătura principală a acestuia constând în arcadele cu arcuri rotunde, joase şi

https://biblioteca-digitala.ro

largi (în stil romanic), sprijinite de stâlpi groşi de piatră, netezi sau cu modele. Efectul este deosebit de atrăgător. Regina Maria a studiat în mod special vechile construcţii româneşti, iar o dată ce a devenit regină, în 1914, a introdus sau a eliminat anumite elemente din stilul bizantin, aşa cum s-a dezvoltat el în România, cu modificările locale. De exemplu, din partea de nord a patrulaterului format de palat se prelungeşte o aripă al cărei parter este construit în stilul unei biserici de mănăstire româneşti, cu largi arcuri rotunde, acoperişuri joase şi creneluri de piatră în jurul ferestrelor, încrustate cu motive decorative bizantine. Toate ornamentele din sala de mese, inclusiv din anticamera acesteia, sunt vechi obiecte bizantine autentice. De-a lungul laturii de nord a sălii de mese, de pildă, se întinde un iconostas vechi, autentic şi el, adică panoul dintre nava şi absida unei biserici ortodoxe, pe care sunt aşezate icoane sau sunt pictaţi sfinţii, zidurile interioare fiind văruite într-un alb crem peste un simplu strat de tencuială, exact ca într-o biserică veche, astfel încât vechile cruci, icoanele, lemnăria iconostasului etc. apar în toată frumuseţea lor frustă. Întreaga lucrare este concepută cu un deosebit talent şi reprezintă o ilustrare perfectă a simţului artistic elevat al Reginei Maria. Ea s-a străduit foarte mult în România pentru a promova vechiul stil româno-bizantin, iar oamenii încep să îşi schimbe urâtele concepţii arhitecturale franţuzeşti de acum 50-100 de ani cu încântătoare case, ale căror trăsături distinctive sunt suprafeţele netede şi piatra sculptată, în stil bizantin. Casa unui avocat, situată chiar lângă intrarea principală a Cotroceniului, este un bun astfel exemplu."

Imediat după sosire, membrii familiei Huntington au fost conduşi către apartamentele rezervate lor şi, spre marea lor surpriză, au fost întâmpinaţi chiar de către regină într-un mod lipsit de formalitate, care va da tonul întregii lor vizite.

„Apartamentele noastre se aflau în aripa de nord-est. Theran şi Cornelia au fost găzduiţi la parter, iar Elisabeth şi eu chiar deasupra lor. Fiecare dintre noi deţinea doar pentru propria folosinţă o largă cameră de zi, un dormitor, un vestibul şi o baie – de fapt, un apartament în toată regula, suficient de mare pentru două persoane."

„Eram îmbrăcaţi obişnuit, de stradă, prăfuiţi în urma călătoriei cu trenul şi cu siguranţă că nu ne-am fi imaginat niciodată că o s-o întâlnim pentru prima dată pe Majestatea Sa pe un coridor! A venit direct spre noi şi ne-a salutat atât de simplu şi de cald ca şi cum am fi fost nişte vechi şi apropiaţi prieteni. Trebuie să recunosc faptul că am fost foarte încurcat şi nu ştiam cum să reacţionez. Am reuşit în cele din urmă să depăşim momentul şi ne-am dat seama mai târziu că doar simplitatea lipsită de afectare a Majestăţii Sale a făcut ca situaţia să pară atât de firească şi obişnuită. Ne-a întrebat cum am călătorit şi apoi a spus: «Am adăugat ultimele detalii la camerele dvs., aşa cum fac pentru toţi oaspeţii mei, am aranjat florile etc.» S-a întors apoi cu Elizabeth în apartamentul acesteia, iar Madame Procopiou m-a condus pentru a-mi prezenta apartamentul meu, cele două apartamente fiind alăturate. După ce a ieşit din apartamentul lui Elizabeth, Majestatea Sa s-a oprit în uşa camerei mele de zi. M-am apropiat de ea şi i-am

https://biblioteca-digitala.ro

spus: «Majestatea Sa ne-a luat prin surprindere. Nu mi-am închipuit vreodată că vă voi întâlni pentru prima dată pe coridor.» Ea a râs şi mi-a răspuns: «Îmi place să fac astfel de lucruri şi ador să-mi primesc oaspeţii personal chiar atunci când sosesc.» A păşit apoi în cameră, s-a uitat împrejur şi mi-a spus: «Sper să vă simţiţi confortabil aici. Dvs. şi d-na Huntington locuiţi în apartamentele pe care le ocupă regele şi regina Serbiei atunci când mă vizitează, prin urmare, veţi scrie la biroul regelui şi reginei.» Apoi, a adăugat: «Vom servi împreună ceaiul în studio la ora cinci, iar Madame Procopiou va veni atunci să vă însoţească până la mine.»"

În timpul ceaiului de la ora cinci, Huntington a avut ocazia să observe ornamentele şi mobilierul „studioului" şi, apoi, să le descrie:

„Am luat ceaiul de la cinci în studio, care este o foarte frumoasă încăpere de dimensiuni mari, amintind de stilul rural al caselor ţăranilor norvegieni mai înstăriţi, şi care se află deasupra sălii de mese bizantine descrise mai sus. Este foarte înalt şi duce direct pe acoperiş. Întreaga lemnărie este din brad, vopsită aproape numai în negru, asemenea unei case ţărăneşti cu pereţii afumaţi, iar tencuiala dintre grinzile care se întretaie este simplă şi văruită într-un crem deschis. O scară de lemn închis la culoare se desfăşoară pe latura de sud, opusă şemineului, şi urcă într-un balcon care se află deasupra încăperii şi unde pupitre pentru scris şi rafturi de cărţi sunt aranjate în unghere îmbietoare. Scaune masive cu tapiţerie frumoasă în nuanţe eterate de albastru, roz şi gri – culorile preferate ale Majestăţii Sale – sunt grupate artistic în partea stângă, în faţa şemineului, în partea dreaptă aflându-se un divan mare acoperit cu două piei superbe de tigru, capetele acestora servind drept suport pentru picioare. În centrul acestui grup, chiar în faţa şemineului, este aşezat un foarte frumos taburet spaniol din lemn, nu mai înalt de 18 inci, dar de cel puţin cinci picioare în diametru şi opt pe lateral, împodobit cu ţinte de alamă şlefuită şi încrustat cu diverse ornamente; în centru are o deschidere mai mare de două picioare în diametru, în care se află un vas de alamă. Vasul este întotdeauna plin cu cele mai frumoase flori, acestea fiind pentru câteva zile un buchet de primule deosebit de frumoase, plantate într-o vază joasă care se potrivea exact în vasul de alamă. Pentru ceai a fost construită o masă specială din două piese care încadrează taburetul spaniol, dar mai înaltă, astfel încât să nu fie deranjat aranjamentul de pe taburet, şi latâ de nouă sau zece picioare. Scaunul special al Majestăţii Sale se află în stânga şemineului, cu faţa la acesta, regina turnând ea însăşi ceaiul în ceşti."

Cu această ocazie, americanii au fost prezentaţi Regelui George al Greciei şi Reginei Elisabeta a Greciei, Huntington amintindu-şi că a întâlnit-o pe aceasta din urmă atunci când ea avea nouă ani, la Peleş, împreună cu poneiul ei şi cu Regele Carol I, despre care Elisabeta păstra amintiri deosebit de plăcute. Huntington o prezintă ca fiind cea mai puţin abordabilă dintre membrii familiei şi foarte nefericită de pe urma experienţei avute în Grecia. Regele George, în schimb, s-a dovedit a fi o persoană deschisă, iar Huntington l-a plăcut de la bun început. Între ei au urmat numeroase discuţii cu temă poilitică, educaţională sau de altă natură. Huntington îl descrie ca fiind tot atât de neconvenţional pe cât era

ie - Cantacuzini

https://biblioteca-digitala.ro

Elisabeta de oficială. În timpul plimbărilor avute împreună şi la masă, George s-a dovedit a fi cordial, vesel şi dezarmant de naiv în privinţa şanselor sale de a reveni în Grecia ca rege. Huntington citează amuzat descrierea pe care i-o face Elisabeta soţului ei – scund, corpolent, imberb şi cu „profil de castor"–, dar cu altă ocazie, subiectul însemnărilor este chiar Elisabeta:

„Ne-am întors la timp pentru cel de-al doilea prânz în sala festivă de mese. Nu eram în număr foarte mare. În afara colonelului Rădulescu şi a trei aghiotanţi, şi-a făcut apariţia şi Madame Mavrodis, cea mai în vârstă dintre doamnele de onoare. Ea este trecută mai degrabă în rezervă în ceea ce priveşte îndatoririle sale curente, deoarece şi-a desfăşurat activitatea în slujba Reginei Elisabeta. Regina Greciei lipsea, – «Posteşte», a spus mama sa, «pentru că este prea corpolentă.» Cum şedeam adesea la masă lângă Elisabeta, nu am putut să nu observ că atunci când nu «postea» din punct de vedere tehnic, mânca mai mult decât aş fi putut să mănânc eu vreodată şi mă îndoiesc de faptul că o singură zi de post pe săptămână va reuşi vreodată să compenseze celelalte şase zile de trai mai mult decât îndestulător."

Ceaiul este prilej pentru descrierea decorului palatului în timpul Reginei Maria:

„Primul ceai ne-a împrăştiat orice nelinişte, orice teamă pe care am fi putut-o avea cu privire la modul în care vizita noastră ar fi putut fi interpretată de către regină şi de către toţi ceilalţi. Mica noastră adunare în jurul focului era atât de spontană şi de naturală de parcă ne-am fi aflat chiar la noi acasă. După ceai, conversaţia s-a concentrat asupra obiectelor de artă din încăpere, Majestatea Sa cunoscându-le îndeaproape pe fiecare dintre ele. Acesta s-a dovedit a fi un subiect inepuizabil de conversaţie şi a făcut legătura cu multe alte subiecte deoarece multe obiecte sunt daruri de la diverse persoane, la care s-au făcut referiri pe parcursul discuţiilor. În plus, toate obiectele proveneau din ţări despre care se puteau discuta tot felul de lucruri.

Preferinţele Majestăţii Sale se îndreaptă către ceramică. Practic în fiecare încăpere din palat se găseşte una sau mai multe din acele frumoase vaze persane, pictate în albastru deschis şi nuanţe de gri sau roz închis. Multe dintre acestea erau împrăştiate prin studio, adesea pline cu flori, în special primule de culori apropiate de cele ale vasului. Majestatea sa are un simţ al culorii extrem de dezvoltat şi s-a educat în timp să sesizeze dintr-o simplă privire orice efect coloristic."

Huntington o descrie în continuare pe Regina Maria, ospitalitatea acesteia şi sinceritatea ei dezarmantă. În comentariul său, Huntington recunoaşte că Maria este atât de deschisă încât este necesară adesea o anumită discreţie din partea lui, însă acesta, în simpatia lui evidentă pentru regină, uita sau omitea adesea să facă acest lucru. Huntington notează:

„Este o femeie capabilă de pasiuni furtunoase şi trebuie să fi trecut printr-o experienţă teribilă în primii zece ani de mariaj. Miraculos este însă faptul că ea a ieşit din această experienţă atât de frumos cizelată şi purificată."

https://biblioteca-digitala.ro

Huntington notează aici observația lui Buchman, potrivit căruia „Regina este o persoană eliberată". Ea își exprima destul de deschis supărările pe care i le cauzaseră Prințul Carol și Regele Ferdinand. Comportamentul lui Carol din timpul războiului este descris de ea drept: „o mostră de nebunie tinerească pe care ea a încercat din greu să o reprime.", iar despre Ferdinand se spune: „dar se știe că, în tinerețea sa, Regele Ferdinand avea un comportament care numai moral nu se putea numi și se cunosc numeroase aventuri de-ale sale cu femei de toate categoriile. Ce experiență terifiantă trebuie să fi fost pentru o tânără englezoaică de 17 ani să fie izgonită din locurile în care se izolase atât de profund de lucrurile și oamenii obișnuiți pentru a fi aruncată în Bucureşti, unul dintre cele mai mizere orașe din Europa, ca soție a unui om care se putea amuza și chiar lua parte la vulgaritățile din jurul său."

Plimbându-se nestânjeniți prin palat, ca și cum s-ar fi aflat acasă, familia de americani l-a putut întâlni pe micuțul Mihai pedalând în automobilul său jucărie sau au întâlnit-o pe Principesa Ileana. Într-o astfel de ocazie, profesorul Huntington l-a cunoscut pe Ionel Brătianu, profitând astfel pentru a face observații despre acesta, dar și pe marginea situației politice din România:

„Însoțindu-l pe Mihai în expediția lui, am ajuns din întâmplare în apropierea Reginei Maria, care tocmai trecea pe coridor spre apartamentul său. O însoțea Prim-ministrul, dl. Brătianu, cel mai în vârstă dintre cei trei frați care par a fi adevărații deținători ai puterii în guvernul României de astăzi. Cel de-al doilea, căruia i se spune de obicei pe numele mic, Vintilă, este Ministru de Finanțe, iar cel mai tânăr este senator și președinte al Comisiei de Buget a Senatului. Aceştia trei sunt acționarii principali ai uneia dintre cele mai mari bănci din România, bancă al cărei nume nu mi-l mai amintesc. Nu pot să nu remarc, spre dezamăgirea mea, că «banca» respectivă (prin urmare, și cei trei frați) este îmbogățită de favoritismul guvernului actual, care este la putere de aproape trei ani de zile și reprezintă așa-numitul partid «liberal». Mărturiile majorității străinilor din Bucureşti par să confirme faptul că guvernul este foarte corupt. Voi scrie mai mult despre acest lucru ceva mai încolo.

Majestatea Sa m-a prezentat d-lui Brătianu și am avut cu el o discuție de aproximativ cinci minute, în special cu privire la Robert College și la atitudinea guvernului turc față de noi. Întrebările sale au fost scurte, extrem de la obiect, precise și inteligente. Îți poți da seama imediat că este un om cu o minte ascuțită și deosebit de pătrunzătoare. Majestatea Sa și Prim-ministrul s-au retras după câteva minute, regina oprindu-se pentru un moment să ne spună că va reveni oricum în zece minute și atunci ne va prezenta propriile sale apartamente."

Atunci când a fost liberă din nou, Maria s-a întors la oaspeții ei, dându-i astfel posibilitatea lui Huntington să continue cu descrierea palatului și a reginei:

„Am rămas în camera pentru copii pentru a ne juca cu Mihai, iar ea s-a întors la scurtă vreme și ne-a condus în boudoir-ul ei, o încăpere încântătoare, din nou în stil norvegian, din lemn negru, simplu și nefinisat, asemănătoare unei case țărănești. Este plină de o mulțime de lucruri minunate, unele simple și fără

https://biblioteca-digitala.ro

o valoare deosebită, altele cadouri rare şi foarte scumpe, primite de la nenumărate personalităţi. Am simţit nevoia să aflăm mai multe despre acele obiecte fără număr, printre care se găseau zeci de piese de jad sculptate în toate formele posibile, de care Majestatea Sa este în mod special ataşată, precum figuri stranii de animale, elefanţi, tigri, broaşte, peşti şi o listă întreagă de alte animale inimaginabile.

Peste tot întâlneai minunate vaze persane, pline cu primule care umplu toate încăperile palatului cu un parfum fascinant, iar printre ele se găseau vaze cu ciclame superbe. Pe masă erau aşezate câteva fragmente de chihlimbar românesc minunat, cu nuanţe neobişnuite, diferit de orice alt chihlimbar turcesc sau persan care poate fi văzut la Constantinopol.

Regina ne-a arătat apoi dormitorul ei, o cameră mare şi înaltă în stilul bizantin autentic al Ţării Româneşti, plină cu comori de artă a căror contemplare te poate absorbi ore întregi. Se mişca rapid prin cameră, ridicând un obiect sau altul şi povestindu-ne despre el lucruri fascinante. Cunoaşte povestea intimă a fiecărei comori şi, desigur, le iubeşte pe toate în aceeaşi măsură pentru frumuseţea lor, cât şi pentru amintirile pe care i le trezesc. Gândirea sa este tot timpul activă şi foarte profundă, dar în acelaşi timp minunat de înclinată către lucrurile simple şi iubitoare a acestora.

Toate încăperile au fost construite şi decorate sub îndrumarea sa directă şi trebuie să adaug, acum când m-am întors la Constantinopol şi scriu aceste rânduri, că regret faptul că nu am mai avut şi altă ocazie pentru a le vizita şi a zăbovi mai mult acolo."

Ne aflăm acum la un dejun oficial în sala de mese bizantină. Regele este absent în urma operaţiei de hernie din ziua de 25. Printre oaspeţi, Huntington a remarcat doamnele de onoare, graţioase ca întotdeauna şi de obicei abile în conversaţie, spre deosebire de ofiţerii şi aghiotanţii prezenţi „în mod cert, nătângi". Huntington notează cu acestă ocazie:

„Atunci când nu dialoghezi cu celălalt, poţi admira frumoasele capiteluri bizantine, arcurile simple şi rotunde, vesela coloană de piatră, scundă, foarte netedă şi masivă, liniile delicate ale tavanului jos care se ridică înspre centru, chiar deasupra mesei rotunde, cu iluminaţia sa electrică ascunsă, precum şi icoanele bizantine, scaunele încrustate cu decoraţiuni etc. Aceste comori se întind la nesfârşit prin acea sală de mese, prin încântătoarea sa anticameră şi prin fermecătoarele şi straniile unghere amenajate astfel încât două sau trei persoane să se poată aşeza acolo pentru o conversaţie mondenă. Gândindu-mă acum, întreg locul pare impregnat de personalitatea Reginei Maria – de gusturile sale, de cultura sa şi de înţelegerea ei pentru adevăratele plăceri ale vieţii."

Printre americanii întâlniţi la palat şi în afara acestuia, se numără ambasadorul Jay, ataşatul comercial Van Norman, directorul Companiei Româno-Americane şi colonelul Foy, ataşatul militar al ambasadei americane. Colonia americană avea propria perspectivă asupra vieţii în România pe care Huntington a remarcat-o şi despre care a notat:

„Ne-am despărţit de Majestatea Sa la intrarea în teatru şi am mers la Legaţia Americană pentru o întrevedere de patruzeci de minute cu d-l şi d-na Jay. D-l

https://biblioteca-digitala.ro

Jay a fost prim-secretar al ambasadei din Constantinopol cu mulți ani în urmă, ulterior fiind detașat în Japonia și în Egipt. În timpul șederii sale aici, a reușit să închege o frumoasă colecție de broderii de Bokhara, care acoperă acum pereții uriașei lor săli de mese și îi conferă acesteia un aspect foarte plăcut. Au fost norocoși să poată cumpăra această casă de dimensiuni foarte mari și solid construită, care oferă suficient spațiu și condiții civilizate pentru serviciul public. Ne-au povestit o seamă de lucruri despre d-l Vopeka, fostul ministru al S.U.A. în România. L-am întâlnit și eu o singură dată, în iulie 1914, în gara din Belgrad, și nu voi uita niciodată dinții și buzele sale îngălbenite de tutun, precum și discursul său presărat cu toate interjecțiile vulgare posibile.

D-na Jay a spus că i-au trebuit trei luni de zile pentru a face curat în legație, întrucât preluaseră casa de la predecesorul lor, iar d-l Jay a adăugat că lui i-au fost necesari patru ani pentru a face ordine în relațiile româno-americane, care la început erau «foarte, foarte slabe», iar acum el crede că se poate spune că sunt cel puțin bune. Guvernul României a instituit tot felul de restricții cu privire la companiile și capitalul străin, astfel încât atât S.U.A., cât și alte câteva puteri europene au ajuns pe punctul de a întrerupe relațiile diplomatice cu România. Guvernul nostru l-a rechemat pe d-l Jay în America vara trecută, dar, din fericire, de la revenirea acestuia în noiembrie, relațiile s-au îmbunătățit. Această situație tensionată este cauzată în mare parte de Vintilă Brătianu, Ministrul Finanțelor, de care am amintit mai înainte. Fratele său mai mare, Ion, Prim-ministrul, ar putea menține relațiile diplomatice într-o stare mai bună dacă nu ar fi cei doi frați mai mici ai săi care să le deterioreze."

Jay era în convalescență de pe urma unei căzături care îi fracturase câteva oase și îl ținuse în spital timp de trei săptămâni – Regina Maria îi spusese lui Huntington că Jay deținea 12 cai de călărie:

„...deoarece este atât de greu și ar putea omorî animalul dacă l-ar călări de două ori într-o singură săptămână, făcându-i plăcere totodată să împrumute ocazional câte un cal Majestății Sale."

Iar, în alte împrejurări, la Scroviștea:

„În timp ce mergeam cu mașina prin pădure, Majestatea Sa a amintit câteva din multele sale plimbări cu calul prin acele locuri. Pădurea se întinde pe multe mile și are o rețea complexă de drumuri care se întretaie și pe care regina le cunoaște într-atât de bine încât nu se rătăcește niciodată. A sugerat că o sursă teribilă de amuzament pentru ea este să îl invite pe ambasadorul Jay să o însoțească într-o astfel de plimbare, pretinzând apoi că nu mai cunoaște drumul, spre marea disperare a ambasadorului care știa că se poate călări zile în șir prin pădure fără a-i da de capăt."

Întâlnirea lui Huntington cu Hughes de la Compania Româno-Americană i-a furnizat celui dintâi o serie de date cu privire la situația politică, privită din punctul de vedere al unui american, perspectivă față de care, ca de obicei, Huntington avea unele rezerve:

„La ora zece și jumătate, Theron și cu mine am mers în oraș și am avut o discuție de o oră cu d-l Hughes, directorul Companiei Româno-Americane din Calea Victoriei 126. Acesta a vorbit mult în legătură cu condițiile de afaceri,

https://biblioteca-digitala.ro

tratamentul capitalului străin şi noul proiect de lege a muncii, care acordă 15% din profitul net al oricărei companii angajaţilor acesteia. Această lege, a adăugat el, este propusă de aşa-numitul guvernul liberal pentru a satisface cererile ţărăniştilor – sau partidei ţărăneşti –, care au crescut în forţă şi chiar dacă în prezent nu au tendinţe comuniste sau bolşevice, ar putea deveni un partid extrem de periculos dacă cererile acestora ar fi ignorate şi ei s-ar alia cu bolşevicii. Într-adevăr cei mai negri nori la orizontul României pare să îi prevestească permanenta ameninţare a bolşevismului rusesc, o ameninţare care s-a făcut din ce în ce mai simţită pe parcursul şederii noastre în Bucureşti.

D-l Hughes ne-a mai informat şi cu privire la acordurile sale cu Ministrul Finanţelor, d-l Vintilă Brătianu, care tocmai se întorsese dintr-o vizită în Europa, unde încercase fără succes să procure un împrumut. D-l Hughes nu a avut de spus decât lucruri rele despre români şi guvernul lor, iar cam aceleaşi lucruri le-am auzit povestite şi de către alţi oameni de afaceri americani. Acesta este însă un punct de vedere care trebuie confirmat de multe alte contacte."

Acestor observaţii, ataşatul comercial, d-l Van Norman, le-a adăugat următoarele:

„Nu ne-am despărţit de familia Greble decât la ora 4 după-amiaza, când am avut o întrevedere de patruzeci de minute cu Dr. Van Norman, ataşatul comercial, o persoană deosebit de interesantă. El este ferm convins că încercarea actuală a Ţării Româneşti de a conduce întreg statul român trebuie să înceteze. Transilvania, Bucovina şi Basarabia au o suprafaţă mult mai mare şi o populaţie mult mai numeroasă decât a Ţării Româneşti şi sunt cu mult mai avansate. Ele nu vor admite de bunăvoie dictatul actual al Ţării Româneşti – în special Transilvania, cu cele şapte milioane de locuitori ai săi care sunt îndeajuns de emancipaţi. Cei trei fraţi Brătianu sunt oameni de valoare, a spus el, dar încercarea lor de a ţine totul sub control este sortită eşecului.

El susţine că Transilvania a început să conştientizeze rolul său special în educarea atât a Ţării Româneşti, cât şi a noii Românii în privinţa adevăratului românism. El crede că ţara poate dobândi în cele din urmă o unitate organică şi că are mari şanse de a păstra Basarabia în ciuda atitudinii Rusiei sovietice.

Vintilă Brătianu, Ministerul Finanţelor, cel mai iscusit dintre cei trei fraţi, are o putere de muncă uriaşă, potrivit lui Van Norman, petrecând adesea mai mult de 18 ore pe zi în biroul său. Dumnezeu l-a dăruit cu o sănătate de fier şi poate face lucruri de care puţini oameni sunt în stare, dar, din cauza firii sale rigide şi încăpăţânate, ţara şi el însuşi se află permanent în ape tulburi."

Huntington are adesea o perspectivă sumbră asupra românilor şi şanselor de îmbunătăţire a situaţiei acestora. Această perspectivă nu este lipsită însă uneori de un aer de relativă condescendenţă, ca, de pildă, în descrierea amuzantă a întâlnirii sale cu Ministrul Educaţiei, d-l Angelescu, pe care l-a abordat în legătură cu recunoaşterea creditelor studenţilor de la Robert College, în dimineaţa zilei de 7: „A trebuit să plec la ora 11, în mijlocul concertului, pentru a ajunge în timp la întrevederea cu d-l Angelescu, Ministrul Educaţiei. Am putut să îmi dau seama încă o dată ce miracole poate să realizeze un simplu valet care poartă

https://biblioteca-digitala.ro

însemnele unei case regale. Porțile ministerului s-au deschis larg pentru automobilul regal şi toate uşile se deschideau rapid în fața noastră pe măsură ce valetul ne conducea către biroul ministrului. În camera de aşteptare a acestuia se aflau în jur de cincisprezece persoane şi au mai venit alte câteva pe parcursul celor două sau trei minute cât am aşteptat ca ministrul să-şi termine întrevederea anterioară. Acesta s-a îndreptat direct către mine prin acea mulțime şi mi-a făcut loc spre propriul său birou din spatele uşilor.

Ministrul este un bărbat cam de cincizeci şi cinci de ani, cu o mustață mare şi uşor grizonat, mai tânăr decât mă aşteptam eu să fie în urma celor ce mi se spuseseră despre el şi cu mult mai vivace decât mi-l descrisese d-l Jay. Câțiva îl numiseră chiar «un bătrânel simpatic». M-am întreținut cu el în jur de douăzeci-douăzeci şi cinci de minute, mai mult decât am fi fost îndreptățit eu sau cauza mea ținând cont de anticamera care era şi mai aglomerată atunci când am ieşit şi în care mi s-au aruncat câteva priviri fixe, care mă interogau desigur cu ce drept fusesem primit eu, un străin, înaintea lor. I-am arătat ministrului catalogul colegiului şi câteva fotografii pe care le-a privit cu atenție, dar fără un interes real. Considera bineînțeles că exagerez într-o oarecare măsură în privința şcolilor din Constantinopol deoarece nu există român în viață care să nu privească cu dispreț Constantinopolul şi pe turci, ca fiind sinonimi cu lipsa de civilizație. Brusc, însă, ministrul s-a ridicat în picioare întrerupându-mă în mijlocul prezentării cu întrebarea retorică «Ştiți ce am făcut noi aici?», punând accentul pe «noi», şi a plonjat într-un ocean de cifre, descrieri şi fotografii prezentându-mi schimbările făcute de la sfârşitul războiului în sistemul de învățământ românesc. Este o poveste remarcabilă şi abia aşteptam, evident, să o aflu.

Avea un întreg maldăr de fotografii pe care le parcurgea rapid, arătându-mi fie simple şcoli săteşti, fie foarte frumoase licee din oraşe diferite etc. A apăsat apoi furios în sonerie şi a cerut să vină imediat la el Directorul Învățământului Primar, care şi-a făcut apariția într-o clipă şi m-a amețit cu alte şi alte satistici. Ministrul devenea din ce în ce mai entuziast pe măsură ce vorbea, ridicând totodată progresiv tonul într-o manieră tipic românească, pe care am observat-o adesea în restaurantele, hotelurile şi gările lor, şi descărcându-şi în cele din urmă surplusul de energie în gesticulații şi prelegeri susținute cu o volubilitate maximă.

Cu greu am reuşit să nu mă arăt surprins. Din punctul meu de vedere personal şi ca spectacol specific românesc era foarte interesant, dar departe de ceea ce aşteptam eu. L-am lăsat să înțeleagă în cele din urmă că l-am reținut deja prea mult şi l-am adus cu picioarele pe pământ insistând că trebuie să mai discutăm în privința problemei cu Robert College. Ministrul mi-a promis cu vădită plăcere că «guvernul român va recunoaşte toate activitățile de la Robert College», iar eu m-am retras, urmat de el din anticameră până la uşile exterioare, nu mai înainte de a stabili o oră pentru următoarea zi de luni în scopul vizitării unor şcoli împreună cu Directorul Învățământului Primar.

Valetul mă aştepta răbdător în afara întregii scene de mai sus şi m-a condus înapoi în jos pe culoarele foarte mari, atât de specifice clădirilor de birouri estice, murdare de funingine şi praf, din loc în loc ivindu-se sobe afumate şi scrumiere care sunt întotdeauna pline cu resturi de țigări şi chibrituri arse."

https://biblioteca-digitala.ro

De regulă, însă, conversația era liberă, dezinhibată și jovială. Acesta este și cazul observațiilor reciproce cu privire la aghiotantul reginei, Rădescu:

„Am prânzit, ca de obicei, la ora unu și jumătate în sala principală de mese. Am stat pentru prima dată la dreapta Reginei Elisabeta, alături, la dreapta mea, fiind Madame Procopiou. Colonelul Rădescu, aghiotantul șef al reginei, era prezent și el ca întotdeauna. Este un individ extrem de solemn și tuturor a început să ne facă plăcere să-l scormonim pentru a-l trezi din amorțeala sa și a-l face să zâmbească, să prindă viață. În mod evident, el produce aceeași impresie familiei regale ca și nouă patru, pentru că într-o seară, la cină, cineva l-a amintit, iar principesa Ileana și-a exprimat dorința reală și copilărească de a-l trezi și a face glume pe seama lui. Regina Elisabeta, care este cel mai adesea tăcută, dar se dovedește uneori și foarte inteligentă, a remarcat cu voce joasă că «Rădescu este întruchiparea în uniformă a celor zece porunci», o descriere atât de reușită încât am izbucnit cu toții în râs. Oricum, este mai bine să întruchipezi în uniformă cele zece porunci decât să faci exact contrariul și tare mi-e teamă că în cele din urmă sunt destul de mulți ofițeri în România care acordă prea puțină, sau deloc, atenție celor zece porunci."

Apoi, Huntington continuă să descrie atmosfera relaxantă insuflată de către regină de la bun început:

„Pe durata întregii noastre vizite ne-a acordat cu o uimitoare generozitate ore întregi din timpul ei. Și-a amintit mici lucruri din timpul conversațiilor care sugerau gusturile și interesele noastre, amintindu-le mai apoi în legătură cu anumite cărți, cu propriile ei povestiri sau cu obiecte de artă din palat sau de altundeva. Este cea mai rafinată și desăvârșită gazdă pe care am întâlnit-o." sau: „Regina Maria ne-a stârnit râsul pe toată durata mesei relatându-ne diverse istorisiri despre prietenii ei, țăranii din Iași sau din alte părți, în special bărbați sau femei în vârstă care veneau la ea pentru a fi vindecați de bolile de care sufereau, adânc încrezători în puterea reginei de a-i vindeca; sau despre cei care îi umpleau capul cu tot felul de bârfe amuzante sau invidii mărunte. La Iași a întâlnit un bătrân foarte ciudat, care venea adesea la ea și o ruga să îi fie permis să o viziteze la București după terminarea războiului. Bătrânul chiar a venit ulterior la Cotroceni de două sau trei ori pentru scurte șederi, iar în cele din urmă a petrecut o săptămână într-un apartament foarte confortabil oferit de Majestatea Sa. Într-o bună dimineață, însă, servitorii au venit buimăciți la regină pentru a o informa că bătrânul a dispărut și au rugat-o să vină să vadă ea însăși camerele acestuia. Absolut toate lucrurile din apartament dispăruseră, inclusiv patul și cada de la baie! Desigur că servitorii au fost îngroziți, dar Majestatea Sa a râs până i-au dat lacrimile și a spus că dacă acel țăran are atâta nevoie de lucrurile respective, e mai bine să le păstreze el. Astfel, spre marea dezamăgire a valeților, nu a fost informată poliția și probabil că bătrânul doarme și acum în patul acela sau poate chiar în cadă."

„Regina a menționat că îi oferea bătrânului de fiecare dată îmbrăcăminte nouă, astfel încât se putea plimba prin palat ca un adevărat domn. A adăugat totodată că indiferent cât de mult le-ar oferi acestor țărani în vârstă, întotdeauna cer mai mult – o poveste foarte familiară soției mele sau oricăruia dintre cei care locuim în Orient."

https://biblioteca-digitala.ro

În privința lui Ferdinand, Maria era deosebit de indulgentă şi înțelegătoare. Boala acestuia din timpul vizitei lui Huntington intensificase fără îndoială sensibilitatea ei.

„M-am întors la timp pentru a mă schimba în scopul vizionării filmului din acea după-amiază, care a durat de la ora şase până la opt. Ceaiul a fost servit din nou în frumoasa sală bizantină de recepții, decorată în albastru şi auriu, în care s-au adunat între patruzeci şi cincizeci de persoane, printre care am întâlnit destui cunoscuți pentru a ne simți bine.

Pentru prima dată în timpul vizitei noastre a apărut şi Regele Ferdinand în persoană. Regina ne spusese de dimineață că doctorul consimțise ca acesta să se dea jos din pat şi că probabil va putea lua parte la vizionarea filmului. După ce au fost serviți toți oaspeții, s-a iscat dintr-odată o anumită fervoare, pe care am învățat să o recunosc ca prevestind sosirea unui înalt demnitar, şi Regele Ferdinand şi Regina Maria şi-au făcut apariția.

Regele se sprijinea cu o mare parte a greutății sale pe brațul soției, care se arăta foarte bucuroasă de acest privilegiu. Era îmbrăcat foarte simplu, mai puțin «înzorzonat» decât oricine altcineva din încăpere. Nu este o persoană deosebit de solidă, dar este înalt şi bine clădit, cu un cap şi o frunte mare, care se regăseşte în finele trăsături ale fiicei sale, Elisabeta, are părul des şi grizonat, o barbă mare, ochi albaştri, sclipitori şi veseli, cu o expresie foarte binevoitoare, un zâmbet foarte frumos şi un râs sănătos şi generos, care izbucnea în special atunci când îşi dădea seama că i-a reuşit lui însuşi o replică bună – cu alte cuvinte, un bărbat foarte chipeş şi elegant, arătând mult mai bine şi mai uman decât în oricare dintre tablourile sale, chiar şi cele mai reuşite.

În timp ce urmăream cuplul regal păşind în încăpere şi trecând încet de la un invitat la altul, având pentru fiecare un cuvânt bun şi adesea câte un surâs prietenesc, oprindu-se la fiecare persoană îndeajuns pentru ca aceasta să-şi dea seama că a primit o atenție specială din partea regelui şi a reginei, nu am putut să nu îmi amintesc cuvintele surprinzător şi straniu de concise pe care Regina Maria ni le citase din jurnalul ei, aşa cum au fost notate ele într-o zi de noiembrie 1917: «Modestul, timidul, scepticul şi generosul Ferdinand I.» Oare câte soții îşi înțeleg atât de bine soțul?

În ceea ce priveşte prezența şi manierele sale, regele ne-a câştigat inimile din momentul în care şi-a făcut apariția în acea sală minunată, deşi mai târziu am descoperit multe alte laturi ale sale dincolo de prezența socială agreabilă a acestuia. Evident că regina l-a însoțit de la o persoană la alta şi a făcut astfel încât noi patru să fim cei din urmă cu care să stea de vorbă. Ajunsă la noi, ea a spus suficient de tare astfel încât să poată auzi toți cei din încăpere: «Şi acum aş vrea să-ți prezint patru dragi prieteni americani», prezentându-ne apoi regelui pe fiecare în parte. Theron şi eu am strâns mâna regelui, căci doar atât impune eticheta, iar Cornelia şi Elizabeth au făcut şi ele câte o reverență, aceasta fiind eticheta de la curte în cazul femeilor. A zăbovit cu noi pentru o perioadă destul de lungă de timp, cel puțin în comparație cu timpul acordat celorlalți, fapt care era normal ținând cont că noi eram singurii străini de acolo. Conversația noastră a luat sfârşit o dată cu anunțarea începerii filmului, care a fost o peliculă incitantă despre vestul sălbatic."

https://biblioteca-digitala.ro

În altă împrejurare, Huntington şi regele au avut prilejul să discute mai îndelung:

„Regele Ferdinand a participat activ la conversaţie, concentrându-se în special asupra tratamentului acordat României de marile puterii ale Europei . El este în mod evident foarte cinic în privinţa prieteniei reale a marilor puteri, poziţia sa fiind aceea că «Atunci când au nevoie de ajutorul nostru se ploconesc în faţa noastră, dar imediat ce impasul a trecut ne aruncă într-un colţ.» După masă, a vorbit cu diverse persoane, iar apoi m-a căutat în mod special şi m-a ascultat timp de zece minute cu o atenţie netulburată prezentându-i Robert College şi activităţile acestuia. Discuţia s-a îndreptat apoi spre necesităţile României, iar el a vorbit despre idealurile sale în privinţa educaţiei oamenilor obişnuiţi. A pus accentul în special pe nevoia de toleranţă religioasă şi a lăudat Robert College pentru poziţia acestuia în această problemă. A fost foarte sincer, recunoscând vederile înguste ale românului de rând în legătura cu astfel de lucruri. El însuşi este catolic."

Ospitalitatea Mariei a constat şi în vizite mai intime ale palatului. Ea şi-a condus oaspeţii în apartamentele lui Ferdinand, oferindu-i lui Huntington ocazia de a adăuga şi alte detalii:

„Astăzi, după prânz, Regina Maria ne-a arătat «cabinetul» şi totodată «bârlogul» Regelui Ferdinand, o serie de trei camere, relativ mici, luminate de soarele cald al sudului, pline cu rafturi de biblioteci adăpostind minunate colecţii de literatură în toate limbile, cu nişe omniprezente în care se află piese deosebite de ceramică, de la ceramica persană de acum 500 de ani până la cele mai frumoase şi reuşite articole de sticlărie modernă franţuzească. Ne-a arătat multe dintre aceste piese moderne care îi plac îndeosebi Regelui Ferdinand. Acestea sunt nişte lucruri uimitoare. Aşezate în nişele lor pe un fundal de lemn uşor închis la culoare, ele par gri sau crem murdar, dar atunci când sunt privite în lumină capătă nuanţe strălucitoare de violet, purpuriu sau mov. Voi nota la sfârşitul acestui jurnal numele artizanului francez.

Pardoseala apartamentelor regelui este acoperită de fascinante scoarţe şi covoare ţărăneşti. Nicăieri în Constantinopol nu am putut vedea covoare atât de frumoase şi de minunate. Scriind acum despre acestea, îmi vine în minte vizitarea împreună cu regina a unui târg în aer liber, unde zeci de covoare erau întinse la soare pe un spaţiu de trecere larg sau pe gardurile din apropiere, capetele multora dintre acestea coborând pe un mal abrupt către apa unui mic râu care trece prin mijlocul oraşului. Acestei străzi i se spune «chei» şi este locul favorit de promenadă al bucureştenilor în după-amiezele însorite; de aceea ţăranii care vin cu covoare din diferitele provincii ale ţării se adună aici pentru a-şi vinde marfa. Desigur că multe dintre covoare sunt produse moderne de gust îndoielnic, dar ocazional se pot întâlni piese de o valoare artistică autentică."

Spaţiul nu ne permite o descriere mai detaliată a palatului, a diverselor întâmplări şi observaţii, sau a vizitelor de la Copăceni şi Scroviştea. Voi încheia cu câteva note de la despărţirea familiei Huntington de regină.

„Mi-aş dori să pot descrie cât mai bine clipele în care ne-am luat rămas bun de la Regina Maria. Presupun că Elizabeth sau Cornelia le-ar putea detalia mai precis. Regina le-a strâns fiecăreia amândouă mâinile, le-a sărutat pe fiecare

https://biblioteca-digitala.ro

obraz şi şi-a exprimat atât de cald bucuria de a ne fi avut ca oaspeți la fel cum ar fi făcut orice vechi prieten de-al nostru. Nu a existat nimic afectat sau formal în spusele sale, ochii săi albaştri şi prietenoşi privindu-ne pe fiecare în față, în timp ce vocea sa era plină de emoție.

Sentimentele noastre în acele momente erau în mod nebănuit exact contrariul incertitudinilor cu care pornisem la drum pe tren spre Bucureşti doar cu douăsprezece zile în urmă. Încă mă uimeşte faptul că o femeie cu atât de mulți prieteni, invitați şi atât de multe îndatoriri publice a putut să acorde unor străini ca noi privilegiul extraordinar al unei apropieri atât de intime şi de afectuoase. Niciodată în viața mea nu am plecat dintr-un loc cu un mai mare regret decât atunci. Oricâte observații critice s-ar putea face cu referire la Regina Maria, căci desigur este şi ea supusă greşelii ca orice altă ființă umană, noi toți am considerat că este o femeie cu un caracter remarcabil, o personalitate deosebit de interesantă şi de plăcută, precum şi o gazdă cum nu mai există alta pe lume. Cu toate că este cu mai puțin de trei ani mai tânără decât mine, m-a tratat cu o afecțiune specific maternă şi în acelaşi timp prietenească şi cred că am fost subjugat de această atitudine mai mult decât am făcut-o chiar în cazul iubitei mele mame.

Probabil că datorită acestei atitudini de prietenie şi afecțiune reală şi sinceră am putut primi şi oferi din suflet cu toții, fapt care a făcut ca şederea noastră la palat să fie atât de plăcută. Nu voi nega că râvnesc la şansa de a reveni acolo, deşi rațiunea îmi spune că e o nebunie chiar să mă gândesc la acest lucru, căci nu pot spera ca regina să mai facă încă o dată acest gest. Oricum, am trăit una dintre cele mai mari experiențe ale vieții noastre pe care cu siguranță nu o vom putea uita vreodată.

Se poate desluşi printre rânduri că inima mea îi va aparține de acum înainte reginei şi nu mi-e ruşine să afirm acest lucru. Unele persoane vorbesc de egocentrismul său uriaş şi se plâng de faptul că vorbeşte permanent despre sine. Recunosc acest lucru, dar sunt oricând gata să îl trec cu vederea. Pe parcursul vizitei mele, mi-am dat seama că trecând peste această latură a sa se poate intra în cea mai profundă intimitate a ființei sale. Desigur că insistența unei astfel de încercări se poate lovi în cele din urmă de un anumit prag."

Aceste scurte extrase şi comentarii sunt suficiente pentru a dovedi potențialul acestor documente. Pe lângă o analiză mai detaliată a jurnalului şi a corespondenței, cred că o cercetare a scrisorilor şi a jurnalului Reginei Maria şi a documentelor existente în arhivele de la Robert College vor putea aduce noi amănunte relevante.

https://biblioteca-digitala.ro

UN EPISOD DRAMATIC DIN ISTORIA MONARHIEI ROMÂNEŞTI CONSUMAT LA CUMPĂNA ANILOR 1925-1926

Prof. univ. dr. Ioan Scurtu

În ziua de 12 decembrie 1925, principele Carol, aflat la Veneția împreună cu Elena Lupescu, a trimis regelui Ferdinand o scrisoare prin care anunța că renunță la obligațiile ce-i reveneau în calitate de moştenitor al Coroanei[1]. Profund nemulțumit de acest act – care se repeta pentru a treia oară în decurs de şapte ani – regele Ferdinand a decis trimiterea în Italia a lui Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, cu misiunea de a-l aduce pe Carol în țară sau a-l determina să dea o nouă declarație prin care să o întărească pe cea din 12 decembrie[2].

Carol a ales a doua soluție, astfel că, imediat ce C. Hiott a revenit în țară, s-a convocat Consiliul de Coroană, la Sinaia, în ziua de 31 decembrie 1925. Au participat preşedinții Corpurilor Legiuitoare, foştii prim-miniştri, preşedintele Înaltei Curți de Casație, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, şeful Marelui Stat Major al Armatei române în timpul războiului mondial, membrii guvernului, şefii partidelor politice „de guvernământ". Şedința Consiliului[3] a fost deschisă de regele Ferdinand, care a spus: „Dacă un asemenea act ar fi fără precedent din partea lui (Carol – n.n.), aş mai păstra poate iluzii şi speranțe... Grija ce port acestei Coroane nu-mi îngăduie să las vreo posibilitate de reînnoire a unei asemenea crize care e deja prea mult că s-a putut repeta". În concluzie, regele a cerut participanților să-i dea tot sprijinul „pentru ca această hotărâre să fie înțeleasă de țară şi adoptată fără frământări, cu formele legale pe care le reclamă. Şi pentru aceasta, chiar în ziua de azi vă rog să luați cunoştință de renunțarea principelui Carol, în urma căreia să se păşească fără întârziere la măsurile legale pentru recunoaşterea principelui Mihai ca principe moştenitor al României". Aşadar, nu era vorba de o dezbatere, în urma căreia să rezulte o hotărâre; ea fusese deja luată, iar cei convocați erau solicitați să contribuie la îndeplinirea acestei decizii regale.

Deşi discuțiile au fost controversate, până la urmă toți participanții au acceptat punctul de vedere al suveranului.

Decizia luată de rege şi confirmată de Consiliul de Coroană trebuia materializată în legi adoptate de Reprezentanța Națională, care, prin Decretul regal din 1 ianuarie 1926, a fost convocată pentru 4 ianuarie 1926.

Chestiunea nu era însă nici simplă, nici clară, deoarece Constituția nu prevedea situația în care principele moştenitor renunța la prerogativele sale.

https://biblioteca-digitala.ro

Consiliul de Coroană se pronunțase asupra unei succesiuni ce nu era deschisă, act ce putea fi lovit de nulitate, potrivit Codului civil în vigoare.

În ziua de 3 ianuarie 1926 a avut loc un consiliu intim la Sinaia[4], prezidat de rege, la care au participat regina Maria, Ion. I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, George Mârzescu – ministrul justiției, Alexandru Constantinescu – ministrul agriculturii, implicat direct în problematica crizei dinastice, Miron Cristea – patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, principesa Elena – soția lui Carol şi mama principelui Mihai. Cu acest prilej au fost discutate proiectele de lege ce urmau a fi supuse dezbaterii Reprezentanței Naționale şi s-a stabilit componența Regenței: principele Nicolae, fratele lui Carol, Gheorghe Buzdugan, preşedintele Înaltei Curți de Casație, şi patriarhul Miron Cristea.

În aceeaşi zi, regele şi regina au venit în Bucureşti, convocând la palatul Cotroceni pe fruntaşii principalelor partide din opoziție, sub pretext că doreau să le comunice structura Regenței. În fapt, Ferdinand a urmărit să-i determine să ia o atitudine pozitivă în şedința Corpurilor legiuitoare din 4 ianuarie.

Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Național, şi Ion Mihalache, preşedintele Partidului Țărănesc, au pus în discuție problema necesității de a se constitui Regența, în condițiile în care regele Ferdinand era pe deplin sănătos şi apt să-şi exercite prerogativele constituționale. Ei au acceptat punctul de vedere al regelui, dar au aruncat răspunderea pentru criza dinastică pe seama lui Ion I.C. Brătianu.

Nicolae Iorga a adoptat o atitudine foarte energică, punându-l în mare dificultate pe regele Ferdinand. Iată dialogul purtat cu acel prilej[5].

„Regele: Lumea mă crede mai slab decât sunt.

Iorga: Nu ştiu, dar sunt sigur că Maiestatea Voastră se crede mai tare decât este.

Regele: Eu am făcut-o, eu singur.

Iorga: Sub influența a doi oameni (aluzie la Ion I.C. Brătianu şi la Barbu Ştirbey), cărora niciodată nu le voi întinde mâna pentru partea ce au avut în acest act.

Regele: Nu! Nu!

Iorga: O țară întreagă o ştie şi o spune. De azi înainte, țară şi dinastie sunt la dispoziția unei bande de politicieni răufăcători.

Regele: Sunt oameni în care am pus toată încrederea mea.

Iorga: Şi o țară întreagă se întreabă de ce nu le retrageți această încredere până nu e prea târziu."

După audiență, Iuliu Maniu şi Constantin Argetoianu au depus stăruitoare eforturi pe lângă Nicolae Iorga pentru a-i domoli intransigența. Până la urmă, profesorul a promis că nu va lua cuvântul în parlament, cu condiția ca declarația Partidului Național să fie redactată de el, pentru a pune într-însa „aprecieri părinteşti la adresa sacrificatului" şi „mai puțin părinteşti la adresa sacrificantului", adică a lui Ion I.C. Brătianu.

https://biblioteca-digitala.ro

Şedinţa Corpurilor legiuitoare din 4 ianuarie 1926[6] a avut o desfăşurare dramatică, deoarece, după prezentarea proiectului de lege pentru primirea renunţării lui Carol şi proclamarea principelui Mihai (în vârstă de 5 ani) în calitate de moştenitor al Coroanei, primul care a luat cuvântul, pentru a-şi „striga convingerea", a fost Nicolae Iorga. El a ţinut un impresionant discurs, în care a arătat că Partidul Naţional (al cărui copreşedinte era) înţelegea să servească „cu lealitate Coroana, împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale şi ale complicilor săi ascunşi, n-a prevăzut nimic, n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de astăzi ce atinge grav prestigiul dinastiei, care n-a căutat să se informeze direct, prin şeful său, asupra situaţiei reale, care n-a cutezat să ia asupră-şi răspunderea, descoperind astfel pe suveran". Şi a încheiat cu o apreciere extrem de dură: „Dintre faptele rele ale guvernului Brătianu, cea mai condamnabilă este cea de azi, prin toate drepturile pe care le sfarmă, prin toate sentimentele pe care le jigneşte, prin toate ameninţările pe care le provoacă".

Discursul a fost salutat cu aplauze de naţionali şi ţărănişti, care au scandat în mai multe rânduri: „Jos Ştirbey! Jos Brătianu!"

Dintre ceilalţi vorbitori s-a remarcat generalul Alexandru Averescu, preşedintele Partidului Poporului, care a susţinut proiectul de lege, exprimându-şi regretul că o asemenea decizie nu fusese luată încă din 1918, când principele Carol renunţase pentru prima dată la prerogativele sale, deoarece acesta nu era apt pentru domnie.

Pus la vot, proiectul de lege a fost adoptat, principalele partide din opoziţie – naţional şi ţărănist – retrăgându-se din sală.

A urmat al doilea proiect de lege, privind modificarea Statutului Casei Regale, prin care se stabileau norme concrete privind situaţia membrilor familiei domnitoare care renunţau la această calitate (pierderea drepturilor politice, a gradelor militare şi a diverselor titluri oficiale, stabilirea domiciliului în străinătate, întoarcerea în ţară numai cu avizul regelui sau regenţei etc.). Şi acest proiect de lege a suscitat discuţii contradictorii, dar, până la urmă, a fost adoptat de majoritatea parlamentarilor. În continuare, deputaţii şi senatorii s-au întrunit în şedinţă comună, pentru a dezbate şi adopta proiectul legii pentru primirea Regenţei. Apelul lui Ion I.C. Brătianu ca parlamentarii să se înalţe „pentru câteva minute deasupra patimilor care ne pot despărţi" n-a găsit ecoul dorit în rândul principalelor forţe de opoziţie. Reprezentanţii Partidului National şi ai Partidului Ţărănist au făcut declaraţii categorice de respingere a proiectului de lege, după care s-au retras din parlament. Proiectul a fost votat în unanimitate de majorităţile liberale şi de averescani.

Cele trei legi adoptate – pentru acceptarea renunţării lui Carol şi proclamarea lui Mihai ca moştenitor al tronului, pentru modificarea Statutului Casei Regale şi pentru primirea Regenţei – constituie ceea ce în epocă s-a numit „actul de la 4 ianuarie". Acest act a marcat o serioasă dereglare a mecanismului

https://biblioteca-digitala.ro

constituțional, punând într-o situație delicată instituția monarhică; el a generat vii frământări în viața politică a României. Bun cunoscător al evenimentelor, Constantin Argetoianu aprecia: criza dinastică „a devenit peste noapte pivotul politicii românești. Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotiți apți sau inapți pentru guvernare, după cum puteau fi sau nu bănuiți că ar favoriza o eventuală revenire a prințului"[7].

Criza dinastică a frământat viața politică din România timp de cinci ani, căpătând accente dramatice după moartea lui Ferdinand I, la 20 iulie 1927, o dată cu proclamarea principelui Mihai ca rege și intrarea în funcțiune a Regenței. Instituția monarhică s-a aflat într-o situație extrem de dificilă, pierzându-și autoritatea și influența, cu consecințe negative asupra funcționării regimului democratic parlamentar-constituțional din România.

Criza dinastică s-a încheiat la 8 iunie 1930, când principele Carol – sosit în țară în urmă cu două zile – a fost proclamat rege. În istoria dinastiei și a României avea să înceapă o nouă etapă, nu mai puțin frământată și contradictorie, multe dintre evenimente fiind consemnate la palatul Cotroceni.

Note

1. ANIC, *Fond Casa Regală*, Principele Carol, Dosar 2/ 1925, f. 146-147.
2. *Ibidem*, *Fond Ferdinand*, Arhiva personală, Dosar V - 745/ 1925, f. 1-2.
3. Deoarece nu s-a făcut o stenogramă a discuțiilor, desfășurarea discuțiilor a fost reconstituită după memoriile unor participanți (C. Argetoianu, N. Iorga, Iuliu Maniu) și din presa vremii.
4. Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 196.
5. Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. V, pp. 86-87.
6. Relatare după *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 41, ședința din 4 ianuarie 1926 și Dezbaterile Senatului, nr. 30, ședința din 4 ianuarie 1926.
7. C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în ANIC, *Fond 104*, Dosar 8595, f. 2331.

https://biblioteca-digitala.ro

FUNERALIILE REGELUI FERDINAND

Daniela Popescu

Prin Ordinul general nr. 98 din 20 iulie 1927, generalul Anghelescu ordona armatei române doliu cu prilejul morţii regelui Ferdinand I: „Ofiţerii şi trupa vor purta brasarda de doliu la mâna stângă timp de şase săptămâni. Ofiţerii şi subofiţerii, care poartă sabia vor avea zadarnic la dragon timp de 12 săptămâni. Drapelele vor fi cernite tot 12 săptămâni".[1]

În aceeaşi zi, prin circulara nr. 56 se anunţa că la ora 15,30, M.S. Regele Mihai va pleca de la palatul Cotroceni spre a ajunge la Camera Deputaţilor. Toţi generalii şi coloneii, şefii de corpuri, de servicii, ce nu intrau în front a trebuit să se găsească la ora 15,00 în curtea Patriarhiei.

La ora 16,30, ofiţerii, trupa şi funcţionarii civili care depindeau direct de Ministerul de război au depus jurământul de credinţă către M.S. Regele Mihai. Şefii localurilor 1, 2, 3 şi Marele Stat Major a trebuit să pregătească formularele şi să angajeze preoţii.

Jurământul era următorul: „În numele lui Dumnezeu atotputernicul, eu... jur credinţă regelui Mihai I şi Regenţei, supunere legilor şi îndatoririlor militare în toate ocaziunile, în timp de pace ca şi în război, aşa să-mi ajute Dumnezeu."[2]

S-a făcut în aceeaşi zi mobilizarea generală, fiind chemaţi urgent în Bucureşti, în caz când ar lipsi din garnizoană, toţi inspectorii generali de armată şi inspectorii de arme şi servicii.

Voi prezenta acum programul aducerii în capitală a rămăşiţelor pământeşti ale regelui Ferdinand.

I. Ceremonia de la Sinaia – 21 iulie

- a fost făcut un serviciu religios la castelul Peleş de către superiorul mănăstirii Sinaia, înconjurat de clerul local.
- ora 12,00: sicriul a fost ridicat de adjuncţii regelui şi ofiţerii batalionului de vânători de munte şi aşezat pe un tun tras de 6 cai.

Cortegiul:

- un pluton de jandarmi;
- clerul;
- marele maestru de ceremonii al Curţii Regale;
- carul mortuar;
- casa militară;
- principele Niculae şi regenţii;
- miniştrii;
- casa civilă;
- autorităţile locale;
- armata.

https://biblioteca-digitala.ro

Trenul mortuar a plecat din Sinaia la ora 13,00. În tren au luat loc familia regală, regenții şi guvernul. La ora 14,00 el a staționat câteva minute în gara Ploieşti. O companie de onoare din garnizoană a dat onorurile militare, iar muzica a interpretat rugăciunea.

La ora 16,30 s-a ajuns în gara Cotroceni. Sosirea a fost anunțată cu 101 lovituri de tun. O companie cu drapel şi muzică a dat onorurile, oficiindu-se de către Înaltul Cler şi un serviciu religios.

Pe peronul gării s-au aflat: regenții, guvernul, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, cel al Sibiului şi Alba Iulia, al Bucovinei, al Blajului şi arhiepiscopul Basarabiei, casa civilă şi militară, foştii preşedinți de consiliu, primul preşedinte al Consiliului Legislativ, rectorul Universității, primarul Capitalei, preşedintele Academiei Române, prefectul Comisiei, comandantul Pieții Bucureşti.

De la gara Cotroceni până la intrarea principală a palatului (Scara de onoare), s-au găsit înşirate detaşamente din toate trupele din capitală, cu drapele. Sicriul regal urma să fie purtat de la gară până la Palatul Cotroceni de către agenții regelui şi aşezat în Sala de aur. Cetățenii au fost admişi să defileze în fața sicriului regal în zilele de 22 şi 23 iulie, de la 8,00 dimineața până la orele 19,00. Un alt tren regal, aducând pe regele Alexandru, rege al Sârbilor, Croaților şi Slovacilor, a venit în gara Cotroceni în jurul orelor 23,20.

„Domnul comandant al regimentului 9 vânători şi o companie de onoare cu drapelul şi muzică se va găsi în halta Cotroceni spre a-l întâmpina. Muzica nu va cânta."[3]

În cele două zile cât a rămas sicriul regal la Cotroceni s-au pregătit în amănunt toate detaliile ceremoniei care urma să aibă loc. Printr-un ordin cu nr. 12.122 semnat de generalul Munteanu în ziua de 23 iulie s-a ordonat: „... un gradat destoinic va face chiar astă seară exerciții [...] (un simulacru) la Cotroceni, pe locul unde se găseşte în prezent afetul.

Veți trimite chiar acum la Cotroceni un maestru ajutat de personalul necesar pentru a lua dimensiunile coşciugului şi în special a fixa pe afet locul celor patru picioare ale coşciugului, amenajând penele de fixare în aşa mod, încât mâine dimineață să nu aibă nimic de bătut sau ciocănit, totul urmând a fi fixat prin înşurubare sau alt dispozitiv, care să evite zgomotul."[4]

În ziua de duminică, 24 iulie, ofițerii, generalii (fără trupă şi rezervă), adjutanții onorifici şi comitetul Pieții Bucureşti s-au găsit la orele 7,45 la palatul Cotroceni.

De asemenea, un escadron pe jos cu muzică şi drapel din regimentul Roşiori s-a aflat la aceeaşi oră în curtea palatului, spre a da onorurile la ieşirea sicriului regal.

Avioanele Potez, în formațiune regulamentară, au decolat la ora 8,45 de la Pipera spre linia forturilor, în dreptul şoselei Bucureşti, de unde s-au dirijat către palatul Cotroceni. S-au dat ordine Diviziilor de Mare şi Dunăre pentru ca navele armate să coboare pavilionul la jumătate, ținându-l astfel până în

https://biblioteca-digitala.ro

momentul înmormântării regelui Ferdinand. Câte una din navele armate ale fiecărei divizii a dat un salut de 21 lovituri de tun în momentul înmormântării.

Printr-o telegramă cu nr. 3124 din 21 iulie 1927, Corpul 7 Armată, prin şeful de stat major, colonelul Teodorescu, va face următorul demers: „Prefectura Poliţiei Timişoara cere trei sute arme şi muniţiuni pentru înarmarea personalului; părerea comandantului este că cel puţin o parte din poliţişti, cei mai de încredere, trebuie înarmaţi de către Ministerul de Interne. Comandantul nu are posibilitatea, rog ordonaţi atât pentru Timişoara cât şi pentru alte poliţii de la care ne-ar veni cereri".

Generalul Samsonovici va pune rezoluţia negativă de înarmare a acestora de la Ministerul de Război. Ministrul Angelescu a fost de acord ca Ministerul de Interne să-i armeze cu revolvere."

La serviciul religios, care s-a oficiat duminică dimineaţa, orele 8,00, la palatul Cotroceni, în sala în care s-a depus catafalcul cu rămăşiţele pământeşti ale regelui Ferdinand, din cauza spaţiului restrâns n-au asistat decât 13 generali (Prezan, Mărdărescu, Cihoschi, Petala, Referendaru, Razu, Sinescu, Broşteanu, Scodrea, Potarca, Jitianu, Gorschi, şi Panaitescu).

După terminarea serviciului divin, sicriul regal purtat de ofiţeri, generali şi adjutanţi regali, a fost aşezat pe un afet de tun tras de 6 cai, conduşi de căpitani de artilerie. S-au tras 101 lovituri. Clopotele bisericilor din Capitală au sunat permanent.

Cortegiul a pornit de la palatul Cotroceni la ora 9,00 şi s-a format în ordinea următoare: un escadron din regimentul din Escorta regală; prefectul poliţiei Capitalei; corurile; mitropolitul; invalizii de război; cavalerii ordinului „Mihai Viteazul"; veteranii Campaniei 1877-1878; carul mortuar urmat de calul regelui Ferdinand; principele Nicolae; regenţii; Consiliul de miniştri, etc.

Cortegiul a plecat de la palatul Cotroceni pe Bulevardul Independenţei, Bulevardul Elisabeta, Calea Victoriei, Calea Griviţei până la Gara de Nord, Armata a fost înşirată pe tot parcursul, de la palatul Cotroceni până la gară. După armată s-au aşezat şcolile, societăţile şi corporaţiile, cu drapelele cernite. Pe peron şi în trenurile speciale pentru Curtea de Argeş au luat loc numai persoanele care au asistat la serviciul religios în palatul Cotroceni şi membrii parlamentului.

Trenul mortuar a plecat din Bucureşti la ora 11,30; s-au făcut opriri în gările Titu, Goleşti, Piteşti. La ora 15,30 s-a ajuns în Curtea de Argeş, cortegiul trecând pe strada Negru-Vodă, Bulevardul Carol, până la mănăstire.

După terminarea serviciului divin, rămăşiţele pământeşti ale regelui Ferdinand au fost depuse în interiorul bisericii Curtea de Argeş, în prezenţa familiei regale şi princiare, a membrilor Regenţei, a membrilor guvernului, a Sfântului Sinod şi a persoanelor oficiale care au călătorit cu trenuri speciale.

S-au tras 101 lovituri de tun. Clopotele bisericilor din ţară au sunat atunci pentru Ferdinand I, regele; un ultim popas, după 13 ani de domnie.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 1

Persoanele participante la serviciul religios din 24 iulie 1927 de la Palatul Cotroceni:

- familiile regale şi princiare;
- membrii regenței;
- Preşedintele consiliului de miniştri, miniştrii şi subsecretari de stat cu doamnele;
- Preşedintele corpurilor legiuitoare;
- Foştii preşedinți de consiliu;
- Şefii de misiune şi ataşații militari cu doamnele;
- Vicepreşedintele corpurilor legiuitoare, primarul Municipiului Bucureşti, primarii de sectoare;
- Ofițeri, generali;
- Preşedintele Academiei;
- Rectorul Universității;
- Guvernatorul Băncii Naționale;
- Preşedintele Uniunii Camerei de Comerț şi Agricultură;
- Directorul general al Siguranței şi Prefectul Poliției;
- Vicepreşedintele Societății Geografice;
- Decanul Baroului Capitalei;
- Procurorul General al Curții de Apel;
- Directorul Fundațiunii Universitare Carol I şi al Fundației Regele Ferdinand I.

Anexa 2

Itinerarul trenului mortuar: Bucureşti – Curtea de Argeş:

Plecarea din Bucureşti
Gara de Nord – 11,30

Chitila – 12,00
oprire 6 minute
pleacă 12,06

Titu – 13,06
oprire 6 minute
pleacă 13,12

Goleşti – 14,30
oprire 2 minute
pleacă 14,32

Pitesti– 14,44
oprire 8 minute
pleacă 14,52

Curtea de Argeş – 16,05

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 3

TABLOU DE COMPUNERE A TRENURILOR SPECIALE

TRENUL A	TRENUL B	TRENUL C
VAGONUL	VAGONUL	VAGONUL
1, 2, 3, 4 - Birourile Camerei şi ale Senatului şi membrilor Parlamentului 5 - Restaurant 6 - Restaurant 7 - Restaurant 8 - Restaurant	1 - Foştii Preşedinţi de Consiliu 2 - Fostul Preşedinte al Consiliului Dirigenţial 3 - Foştii Preşedinţi de Corpuri Leguitoare 4 - Foştii Miniştri 5 - Presa 6 - Restaurant 7, 8 - Ofiţeri, generali, cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul" 9 - Ofiţerii generali care vor purta în cortegiu coroana regală şi bastonul de Mareşal	1. Corul Patriarhiei 2 - Înaltul-Cler 3 - Mitropoliţii 4, 5, 6, 7, 8, 9 - Misiunile străine speciale, şefi de misiuni diplomatice şi ataşaţi militari 10 - Restaurant 11 - Guvernul 12 - Preşedinţii corpurilor Leguitoare - Preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie - Procurorul General
Plecare - Bucureşti: 11,15 Sosire - Curtea de Argeş: 14,50	Plecare - Bucureşti: 11,32 Sosire - Curtea de Argeş: 15,10	Plecare - Bucureşti: 11,45 Sosire - Curtea de Argeş: 15,30

Note:

1. *Ordin general nr. 38 din 20 iulie 1927*, Ministerul de Război, Direcţia 8 Armament, inventar nr. 716, anul 1927, 1928.
2. *Nota telefonică din 20 iulie 1927*, Secretariatul General, Inventar 801, Dosar nr. 17, vol. al II-lea, p. 21.
3. *Telegrama nr. 879 din 21 iulie 1927, ora 20,50*, Secretariatul General, inventar 801, Dosar nr. 17, vol. al II-lea,
4. *Ordin nr. 15122 din 23 iulie 1927*, Ministerul de Război, Direcţia 8 Armament.

https://biblioteca-digitala.ro

SENSUL NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (COTROCENI, SEPTEMBRIE 1939)

Prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu

Neutralitatea României, proclamată la începutul celui de al doilea război mondial, a şocat în mică măsură cercurile diplomatice şi opinia publică internațională, deşi părea o cenzură în raport cu activitatea anterioară[1]. În fapt, această opțiune diplomatică nu ar putea fi înțeleasă fără analiza evenimentelor internaționale, mai ales cele petrecute dincoace de criza renană. Obiectivul major al diplomației Bucureştilor din perioada interbelică – în special în răstimpul cât la conducerea Ministerului Afacerilor Străine s-a aflat N. Titulescu – s-a concentrat asupra unui sistem de securitate colectivă în Europa. România s-a orientat spre puterile occidentale adepte ale statu-quo-ului european şi s-a opus energic tendințelor de revizuire a tratatelor de pace, promovate de Ungaria, Bulgaria, Germania nazistă şi Italia fascistă.

Enumerăm, mai jos, factorii care au stat la originea neutralității româneşti: 1. politica de concesii aplicată de „democrațiile occidentale" față de puterile revizioniste; 2. deteriorarea situației politice generale prin eşecul tratativelor tripartite anglo-franco-sovietice şi încheierea tratatului sovieto-german din 23 august 1939; 3. lipsa de eficiență a sistemului de alianțe al României, ca urmare a politicii de conciliere şi a toleranței la agresivitatea şi tendințele expansioniste naziste (această dezangajare a implicat cele două alianțe regionale de apărare a păcii şi securității – Mica Înțelegere[2] şi Antanta Balcanică[3]), al cărui rost în protejarea României nu se mai cere demonstrat. În acest sens, să amintim neclaritatea garanțiilor din 13 aprilie 1939; 4. politica externă revizionistă a statelor vecine, cu excepția Iugoslaviei; 5. eventualitatea, deloc improbabilă, a unui atac combinat germano-bulgaro-ungar; 6. modelul celorlalte state din Europa față de conflictul germano-polon care era, la 1 septembrie 1939, totuşi, local.

Analiza documentelor diplomatice ale vremii confirmă concluzia că la originea neutralității româneşti s-a aflat politica de conciliere față de tendințele imperialiste ale Germaniei hitleriste dusă de guvernele englez şi francez. Nu întâmplător, ideea neutralității României într-un eventual conflict apare în cercurile conducătoare româneşti în perioada Münchenului. Până atunci, o asemenea alternativă lipsise din ipotezele luate în considerare de guvernul de la Bucureşti pentru probabile acțiuni de politică externă. Astfel, la 26 septembrie 1938, un consiliu restrâns, întrunit la Sinaia, a ascultat un raport al ministrului de externe, N. Petrescu-Comnen, care, întors de la Geneva, a afirmat, potrivit unor surse sigure, că Anglia şi Franța sunt gata să sacrifice Cehoslovacia.

https://biblioteca-digitala.ro

„Să fim prudenți, să vedem ce vor face cei mari – declara N. Petrescu-Comnen. În caz de război generalizat, Iugoslavia și România trebuie să rămână neutre, cel puțin la început." În încheierea discuțiilor, primul-ministru, patriarhul Miron Cristea, spunea: „Să ne păstrăm neutralitatea cât vom putea mai mult și bune raporturi cu toți"[4].

După München, ideea neutralității a cuprins cercuri politice tot mai largi din România; ea s-a pus chiar la reuniunea din februarie 1939 a Înțelegerii Balcanice de la București[5].

Atitudinea României preocupa, de mai multă vreme, și cercurile diplomatice și militare engleze. La 25 mai, Orme Sargent adresase, în acest sens, o scrisoare lui R. Hoare. Apoi, la 8 iunie 1939, B. Ingram i-a comunicat reprezentantului Angliei la București rezoluția Statului Major și a subcomitetului Comitetului Imperial al Apărării, potrivit căreia, „în nici un caz, guvernul Maiestății Sale nu va dori ca România să rămână neutră"[6]. Ministrul englez era solicitat să depună eforturi pentru a convinge România să fie „de partea noastră de la început" și să transmită cât mai curând posibil observațiile sale, întrucât chestiunea urma să fie „din nou"[7] prezentată în fața Comitetului Imperial al Apărării.

Evoluția evenimentelor internaționale și cunoașterea intențiilor guvernului de la București au determinat Foreign Office-ul să-și modifice, la începutul lui august, poziția inițială. „Pare inevitabilă concluzia – se sublinia într-un document al Foreign Office-ului din august 1939 – că în prezent *nu dispunem de nici un fel de mijloace sigure de a constrânge România să abandoneze neutralitatea* în favoarea noastră la izbucnirea unui război, numai dacă, desigur, ea nu va fi victima unei agresiuni din partea Puterilor Axei sau Ungariei ori Bulgariei." (subl. n.)[8] „Cu cât poziția noastră în Europa de Est este mai puternică în timpul desfășurării ostilităților – se afirma în continuare –, cu atât mai arzătoare va fi dorința de a-și extinde neutralitatea, chiar până la întoarcerea ei în favoarea noastră"[9]. În aceste circumstanțe, Ministerul de Externe de la Londra opina că România trebuie manevrată, „cu delicatețe" (ca Statele Unite ale Americii în primele faze ale războiului precedent), pentru a se obține, astfel, „toate foloasele de la ea"[10].

La 22 august 1939, R. Hoare i-a relatat lui Al. Cadogan conținutul unei discuții cu V.V. Tilea, care participase la o întrunire împreună cu regele Carol al II-lea, Armand Călinescu, Grigore Gafencu și alții. Suveranul s-a arătat interesat de cel mai important lucru în acel moment: furnizarea de echipament armatei române. Tilea i-a arătat lui Hoare un exemplar al unui memorandum care, „în mod evident", fusese „pregătit și dactilografiat într-un departament al guvernului britanic". El conținea o declarație conform căreia se înțelegea că „guvernul român dorea, în caz de război, să mențină cât mai mult posibil neutralitatea"[11]. Diplomatul britanic amintea opiniile Comitetului Imperial, transmise lui la 8 iunie, prin scrisoarea Ingram, în care se aprecia că guvernul Maiestății Sale „nu ar dori ca România să rămână neutră". În același timp, el amintea și de un memorandum, întocmit cu

https://biblioteca-digitala.ro

zece zile în urmă, al cărui scop era să convingă Comitetul Imperial „că orice încercare de a forța România să declare război Germaniei ar fi o gravă greşeală politică"[12]. Neutralitatea României, într-un eventual război germano-polon[13], a reieşit şi din discuțiile lui Al. Cretzianu cu ambasadorul polon Raczynski, care a avut loc la 25 august 1939. În aceeaşi zi, o agenție de ştiri a telegrafiat că România a acționat „pentru menținerea neutralității"[14], ceea ce nu era departe de adevăr.

R. Hoare a continuat să informeze Foreign Office-ul în legătură cu atitudinea României față de un eventual conflict. El nu angajase încă discuții cu diplomații francezi în această direcție. Ambasadorul Franței, Thierry, i-a declarat că guvernul de la Paris „crede că este esențial ca România să intre în război, îndată ce el izbucneşte", la care Hoare a precizat că apare „o problemă de folosire corectă a timpului"[15]. Ataşatul militar englez la Bucureşti, Macnab, opina că punctul de vedere francez se baza pe dificultatea germanilor „de a duce război pe trei fronturi"[16]. Ministrul britanic a cerut, de aceea, instrucțiuni Londrei, pentru a-i permite să obțină relatări identice cu cele ale colegului francez; dacă Italia „ar fi inamic", adăuga el, „o mică întârziere" a intrării României în război „ar fi avantajoasă"[17]. Hoare mai amintea că opinia lui Thierry, susținută de generalul Weygand, în mai 1938, atunci când vizitase Bucureştii[18], avea în calcul menținerea frontului estic şi aprovizionarea cu muniții a polonezilor. Diplomatul considera că o stare activă de război, „pe cele trei fronturi", ar cauza, simultan, „riscuri exagerate în această perioadă"[19].

Între timp, V.V. Tilea s-a prezentat la Foreign Office şi a solicitat, din partea guvernului său, echipament militar. Diplomatul a mai cerut ca România să depoziteze în Marea Britanie 150.000 tone grâu, ca rezerve, „în caz de necesitate"; s-a promis lui Tilea că dorințele României vor fi examinate „cu înțelegere" din partea forurilor britanice[20].

După evenimentele internaționale din august 1939, prin diverse canale diplomatice, România a lăsat să se înțeleagă că acestea nu au produs „nici o schimbare"[21] în atitudinea sa externă şi a căutat să afle în ce măsură se poate conta pe ajutor turc în eventualitatea unei agresiuni. Ph. Nicholas credea intrarea României în război improbabilă, atâta vreme cât Bulgaria şi Ungaria rămâneau neutre. Situația se va schimba însă – continua el – dacă România va fi victima unei agresiuni externe[22]. Nicholas se arăta adeptul căii diplomatice şi al unui consens cu Quai d'Orsay-ul în ideea că va trebui să „determinăm pe români să-şi părăsească imediat poziția de neutralitate în favoarea noastră"[23]. Nu se elimina, cel puțin pentru moment, opinia lui Hoare după care, dacă Italia ar fi beligerantă, o „amânare" a intrării României în război „ar fi mult mai avantajoasă"[24] pentru Aliați.

La 28 august 1939, prin telegrama cifrată nr. 33.903, adresată Parisului şi Londrei, Gr. Gafencu definea cu precizie țelurile diplomației Bucureştilor: 1. menținerea integrității hotarelor şi a independenței naționale; 2. respectarea

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor angajamentelor politice şi militare contractate; 3. eforturi în vederea apropierii statelor Înţelegerii Balcanice; 4. politica de destindere faţă de Ungaria şi Bulgaria, care, pentru moment, păreau dornice să păstreze neutralitatea[25]. O altă telegramă a fost adresată legaţiilor României de la Roma şi Berlin, cărora li s-a recomandat să comunice „voinţa şi angajamentul României de a păstra pacea balcanică"[26].

Delegaţiile Statului Major anglo-francez au prezentat, la 31 august 1939, la cea de a 16-a întâlnire, opinii privitoare la acordurile şi dezacordurile de participare activă sau de neutralitate a României în cazul izbucnirii războiului. Contraamiralul Chalmers a subliniat că doreşte să sondeze situaţia cu partenerii francezi, într-un schimb neoficial de păreri, propunere cu care s-a asociat şi viceamiralul Oden Hall. Chalmers a demonstrat că avantajele unei iniţiale beligeranţe a României ar fi determinate de: a) privarea Germaniei de petrolul românesc până la o lipsă totală; b) aducerea a 12-15 divizii germane în România şi a unei părţi din forţele aeriene ar lăsa insuficiente elemente pentru securitatea internă; c) participarea României de la început ar încuraja rezistenţa Poloniei şi ar deschide un canal de aprovizionare pe Marea Neagră[27]. Cu toate acestea, părerea Statului Major englez era că toate avantajele constau în „menţinerea României ca stat neutru de la început"[28], deşi reprezentanţii militari francezi la Londra nu erau de acord. S-a sugerat, de aceea, ca problema să fie discutată cu Franţa pe cale diplomatică.

Maiorul Cornwall Jones, la 4 septembrie 1939, subliniase, în raportul *Poziţia României în timp de război*, că atitudinea Uniunii Sovietice determinase decizia Statului Major englez, pe care o dorea împărtăşită şi de Cabinetul de Război. Într-adevăr, la 5 septembrie, guvernul de la Londra a luat în discuţie, în şedinţa de dimineaţă, poziţia României[29], după care o telegramă, prin valiză diplomatică, a fost expediată la Paris. I se indica lui Sir Eric Phipps să prezinte guvernului francez câteva consideraţii asupra statutului României, rezultate în urma discuţiilor de la Londra între reprezentanţii statelor majore francez şi englez. Se amintea că generalul Lelong, care-şi exprimase numai părerea personală, considera beligeranţa României ca esenţială, deoarece: 1. prezenţa unei armate române ar stânjeni flancul drept al înaintării germane; 2. intervenţia României va deschide o portiţă de retragere Poloniei; 3. intervenţia României va deschide câmpul operaţiunilor militare şi va reţine 12-15 divizii germane; 4. România s-ar dovedi o bună susţinătoare a Poloniei. Foreign Office-ul socotea că aceste argumente nu impresionează guvernul Maiestăţii Sale, întrucât se iau „insuficient în considerare realităţile situaţiei"[30]. Cabinetul englez vedea în Uniunea Sovietică, Bulgaria şi Ungaria state ce atentau la teritoriul românesc şi, într-o eventuală beligeranţă a Bucureştilor, Germania „va îndemna una sau toate aceste ţări să atace România". Avantajele unei Românii neutre erau, după opinia Ministerului de Externe britanic, următoarele: 1. evitarea unui conflict în zona balcanică, ale cărui limite nu puteau fi estimate; 2. înlăturarea unei victorii uşoare pentru Germania cu preţul unei ţări

https://biblioteca-digitala.ro

căreia i s-au dat garanții – victoria ar fi avut efecte deplorabile asupra prestigiului Angliei în sud-estul Europei; 3. aprovizionarea limitată a Germaniei şi stânjenirea legăturilor ei cu Uniunea Sovietică; 4. lipsa unei frontiere comune româno-germane ar crea dificultăți beligeranței României; 5. Ungaria va fi facil convinsă să permită tranzitul trupelor germane prin teritoriul său, ceea ce ar pune în mişcare şi Turcia, conform acordului cu Anglia[31]. În final, se considera că Londra nu dispune de nici o metodă de a forța România să abandoneze neutralitatea şi că o tratare „prea aspră" o va îndrepta „să facă cea mai bună afacere pe care o poate face", alianța cu Germania. Se spera că guvernul francez va fi de aceeaşi părere cu cel britanic şi că „nici o încercare nu trebuie făcută pentru a convinge România să abandoneze neutralitatea"[32], fără o consultare amănunțită între cele două țări.

O dată cu izbucnirea celei de a doua conflagrații mondiale, metodele şi mijloacele folosite în politica externă a României au suferit modificări în raport cu perioada precedentă. Cercurile conducătoare de la Bucureşti au căutat să evite antrenarea statului în război şi să păstreze independența şi integritatea teritorială a României. Complexitatea situației internaționale, schimbarea raportului de forțe dintre marile puteri au determinat România să adopte neutralitatea. Guvernul de la Bucureşti a hotărât, la 4 septembrie 1939, să emită un comunicat oficial prin care făcea cunoscut că va promova şi pe mai departe „politica paşnică" din perioada anterioară.

Consiliul de Coroană convocat la 6 septembrie 1939 a dezbătut problema orientării politicii externe a țării în noile împrejurări. Cu acest prilej, Gr. Gafencu a prezentat un raport în care, printre altele, spunea că: „bunele raporturi întărite cu toate puterile nu cuprind angajamente care să ne oblige la participare la conflict şi că păstrarea unei atitudini paşnice este pe deplin îndreptățită prin necesitatea de a feri de război bazinul dunărean şi Balcanii. Politica de până acum ne cere să urmăm, de acum înainte, regulile de neintervenție şi de neutralitate, întrucât conflictul nu atinge interesele, independența şi integritatea noastră, rămânând, fireşte, să respectăm, în acelaşi fel, angajamentele şi legăturile existente"[33].

La Consiliul de Coroană de la Cotroceni erau prezenți: A. Văitoianu, Al. Vaida-Voevod, George Mironescu, N. Iorga, C. Angelescu, Gh. Tătărăscu, C. Argetoianu, E. Baliff, Armand Călinescu, Gr. Gafencu şi N. Urdăreanu. După regele Carol al II-lea, a vorbit primul ministru care, în continuare, a dat cuvântul tuturor consilierilor regali. A. Văitoianu s-a pronunțat pentru „neutralitatea absolută" şi a propus ca „ultimul ban să fie păstrat pentru oştire". Al. Vaida-Voevod a aprobat atitudinea guvernului, iar G. Mironescu a cerut, de asemenea, guvernului să acționeze astfel încât să obțină din partea Marilor Puteri, îndeosebi a Germaniei, garanții că aveau să respecte neutralitatea României. În cuvinte patetice, marele istoric N. Iorga a conchis că „facem o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă". Istoricul l-a atacat pe ministrul Germaniei, Fabricius, pentru intervențiile sale repetate la Bucureşti şi a recomandat ca neutralitatea să fie „demnă şi onestă"[34].

https://biblioteca-digitala.ro

C. Angelescu s-a pronunțat pentru o neutralitate urmată cu „cinste și corectitudine", iar Gh. Tătărăscu, adeptul unei „perfecte neutralități", a subliniat că armata „trebuie să fie o rezervă strategică". Ca și G. Mironescu, fostul prim-ministru liberal a avertizat asupra primejdiei sovietice și a insistat pentru conservarea prieteniei cu „democrațiile occidentale".

C. Argetoianu a mărturisit că este sub impresia unui „sentiment tragic" și că între „hitlerism și stalinism nu e o mare deosebire". Pronunțându-se pentru o „neutralitate cinstită", Argetoianu a recomandat „raporturi normale" cu Moscova, deoarece, afirma el, „ea este victorioasa zilei de astăzi". De aceea, el a propus ca, în scopul apropierii de Uniunea Sovietică, N. Iorga să fie trimis ca ministru la Moscova[35]. Regele Carol al II-lea a anunțat pe cei prezenți că a purtat discuții cu președintele Turciei, Inonu, și a convenit cu ministrul de externe, Saracioglu, în cursul vizitei sale la Moscova, să tatoneze terenul. Ultimele sale cuvinte s-au referit la „neutralitate și raporturi cu Rusia"[36].

Concluzionând rezultatul discuțiilor, premierul Armand Călinescu a subliniat că „trebuie să întărim armata și să promovăm relațiile pașnice cu străinătatea, fără a provoca pe nimeni" Participanții la Consiliu au apreciat în unanimitate acțiunea guvernului ca o politică prudentă și s-au pronunțat în favoarea neutralității, cerând să se dea o declarație în acest sens. Consiliul de Coroană a aprobat activitatea diplomatică urmată, precum și măsurile militare adoptate pentru apărarea fruntariilor și a hotărât în unanimitate „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict"[37]. Observăm că unii dintre oamenii politici au insistat pentru o neutralitate absolută, însă cei mai mulți au optat pentru o abținere de la ostilități cu gândul că, la momentul potrivit, România va fi oricum implicată în conflict în *tabăra aliată* și contra statelor fasciste.

Prin telegrama cifrată cu nr. 57.812, expediată către ambasada din Paris și legațiile din Londra, Berlin și Washington, Gafencu oferea explicații suplimentare în legătură cu politica de neutralitate a României. După ce reamintea că orientarea externă „se menține pe liniile hotărâte de Consiliul de la Cotroceni", șeful diplomației Bucureștilor sublinia că „respectarea strictă a neutralității ne îngăduie să dăm Poloniei tot ajutorul dictat de omenie și de prietenie, fără a comite imprudențe inutile și păstrând raporturi pașnice și corecte cu Germania". În contextul acestei politici, Gr. Gafencu informa despre propunerile făcute de România Budapestei în vederea încheierii unui pact de neagresiune, ceea ce ar fi dus la consolidarea păcii în bazinul dunărean[38].

Comunicatul guvernului și Consiliului de Coroană au fost primite favorabil de opinia publică românească. N. Titulescu, care locuia în Franța, a apreciat că neutralitatea era singura soluție realistă în conjunctura primejdioasă din septembrie 1939. În același timp, el se arăta sceptic în ceea ce privește viitorul țării. „România trebuie menținută în granițele actuale și se poate menține. Aceasta este o chestiune de politică generală. Moartea este mai aproape de noi ca oricând"[39], scria, la 11 septembrie 1939, N. Titulescu, de la St. Moritz, lui Carol al II-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

Starea de neutralitate prilejuia României menținerea intactă a forțelor sale, în aşteptarea unor condiții externe mai favorabile. În perspectivă, neutralitatea nu şi-a atins decât vremelnic şi parțial obiectivele. Dar, în septembrie 1939, desfăşurarea evenimentelor internaționale era anevoie de prevăzut, iar neutralitatea constituia, oricum, o şansă de supraviețuire.

Marile puteri, în general, au apreciat favorabil politica de neutralitate a României. Uniunea Sovietică, până în ziua de 7 septembrie 1939, nu a făcut vreo declarație formală de neutralitate, ea mărginindu-se la discursul din 31 august al lui Molotov[40]. Ambasadorul sovietic la Ankara, Vinogradov, îi mărturisea lui Vasile Stoica că „a primit neutralitatea României cu multă satisfacție"[41] şi că el, personal, era de acord cu întărirea Înțelegerii Balcanice.

Noul ambasador al României la Paris, R. Franasovici, şi-a prezentat, la 7 septembrie 1939, scrisorile de acreditare. El a fost primit de preşedintele Republicii şi de şeful Quai d'Orsay-ului, care a avut cuvinte foarte călduroase la adresa României şi nu a făcut aluzie la atitudinea Bucureştilor[42], ceea ce însemna o recunoaştere a neutralității proclamate în septembrie.

Cât priveşte Germania, aceasta, prin diverse canale diplomatice, arătase că aproba neutralitatea României. Aflat la Berlin, Gigurtu a fost primit de Göring, căruia i-a făcut cunoscută hotărârea guvernului de la Bucureşti[43]. Acesta i-a comunicat lui Crutzescu că Reichul era convins „că nu poate fi decât în interesul României să-şi păstreze neutralitatea"[44]. Față de Germania, neutralitatea, cel puțin în perioada ei declarată (6 septembrie 1939 - 29 mai 1940), nu a fost binevoitoare, cu toate că România urma să execute prevederile tratatului economic din 23 martie 1939. S-a afirmat, cu temei, că aceste concesii economice au avut loc în nişte circumstanțe care scoteau în evidență lipsa de eficacitate a alianței cu „democrațiile" occidentale, precum şi pericolul subjugării politice. Cu toate acestea, neutralitatea din 1939 a corespuns planurilor Wilhelmstrasse-ului de a evita includerea sud-estului european în război"[45].

Situația era similară la Roma, unde atitudinea de neutralitate a României a găsit aprobarea cercurilor politice[46].

Imediat după apariția comunicatului privind neutralitatea României, R. Hoare s-a întâlnit cu Armand Călinescu, care l-a asigurat că gestul este „o formalitate pur juridică" şi că el „nu schimbă cu nimic intenția României să acorde sprijinul practic cauzei aliate"[47]. Ministrul V.V. Tilea a insistat, în discuțiile cu oficialitățile britanice, asupra urgentării livrărilor militare[48]. La Bucureşti, R. Hoare a primit asigurări de la guvernul român că vom reduce la maximum exportul de petrol şi alte produse către Germania[49]. Diplomatul a prezentat, la 9 septembrie, din partea lordului Halifax, considerațiile Cabinetul britanic în legătură cu statutul României. Procesul verbal consemna concluzia că guvernul de la Londra şi cel francez „nu sunt în măsură de a forța România să-şi abandoneze neutralitatea"[50], din motivele stabilite la întâlnirile reprezentanților statelor majore generale. Phipps comunica, în aceeaşi zi, că

https://biblioteca-digitala.ro

guvernul Republicii franceze a promis să nu facă nici o încercare de a determina România să abandoneze neutralitatea, „fără să se consulte" cu cabinetul britanic[51]. Ambasada Franței de la Londra, prin *Aide Memoire*-ul din 12 septembrie, făcea cunoscut Foreign Office-ului că Quai d'Orsay-ul studiase punctul de vedere al guvernului englez asupra „avantajelor" pe care le reprezintă neutralitatea Bucureștilor și „menajamentele" care trebuiau folosite față de România în funcție de „situația politică și strategică în care ea se găsește". Parisul recunoștea oportunitatea „atitudinii imediate preconizate în fața României", sub rezerva unei evoluții a evenimentelor care ar necesita o nouă examinare în comun „de cele doua guverne"[52].

Comunicatul privind neutralitatea României a fost întâmpinat favorabil în rândul aliaților balcanici. La Atena, subsecretarul de stat la Externe îi spunea lui Djuvara că el găsește documentul „cum nu se poate mai bine redactat"[53]. Informând pe aliații balcanici despre neutralitate, Gafencu transmitea că Bucureștii și-au fixat astfel o bază juridică necesară în vederea rezolvării unor probleme de tranzit și a altora de aceeași natură, având ca sprijin Convenția internațională de la Haga din 18 octombrie 1907. Diplomatul mai preciza că România va fi neutră până când acest conflict va atinge „direct independența și integritatea ei, interesele de viață ale prietenilor ei din Înțelegerea Balcanică"[54].

Discuțiile purtate la București între Armand Călinescu și R. Hoare au evidențiat dorința premierului român ca, „într-un anumit moment", țara să intervină în conflagrație, alături de Aliați, ea știind să aleagă între libertate și despotism"[55]. Este aceasta încă o dovadă a *neutralității diferențiate* pe care a adoptat-o România după 6 septembrie 1939. Era și speranța pe care și-o exprimau larg cercurile politice din România. „Țărăniștii – se scria într-un raport întocmit de autorități la 8 septembrie – își exprimau speranța că, dacă împrejurările vor ajuta, România va putea să-și păstreze neutralitatea pentru o perioadă îndelungată. Ei socotesc, totuși, că actualul comunicat tinde să realizeze tocmai câștigarea de timp și că la momentul oportun se vor situa alături de anglo-francezi, pentru ca la viitoarea masă verde să putem susține integritatea hotarelor noastre"[56]. Același document consemna astfel opiniile cercurilor liberale: „Dat fiind împrejurările actuale, comunicatul cunoscut exprimă exact singura soluție posibilă pentru România. Atunci când frontierele se vor schimba și decizia României va putea fi alta".

În septembrie 1939, la două decenii de la Marea Unire, România, integrată în sfera alianțelor diplomatice anglo-franceze și a combinațiilor sale politice, bi- și multilaterale, conforme cu prevederile Pactului Societăților Națiunilor, era preocupată deschis de păstrarea statu-quo-ului său teritorial. Situația internațională era însă precară. Răsturnarea raporturilor de forțe pe plan extern, ca urmare a eșecului convorbirilor tripartite de la Moscova și a încheierii pactului sovieto-german din 23 august 1939, avea să fie hotărâtoare pentru acțiunile guvernului de la București. Neutralitatea reprezenta unica soluție diplomatică a

https://biblioteca-digitala.ro

momentului. Aceasta avea în vedere apărarea granițelor şi s-a dovedit *activă, condiționată* şi, *în măsura posibilului, prevăzătoare*, aceasta nefiind deci una de natură clasică, precum în cazurile Elveției, Suediei sau Vaticanului.

Analiza neutralității României din anii 1939 şi 1940 confirmă că se urmărea crearea condițiilor apărării independenței, suveranității şi integrității teritoriale, păstrarea țării în sfera conflictului mondial, precum şi amânarea oricăror discuții în probleme teritoriale.

Neutralitatea nu a făcut abstracție de obiectivele şi principiile fundamentale ale politicii externe anterioare şi a răspuns imperativelor istorice ale momentului. Strategia neutralității reprezenta o formulă care nu distona cu nici una din obligațiile internaționale ale României. Trebuie precizat, în acest sens, că neutralitatea nu era un act de compromis sau de concesie şi nu reprezenta nici o „oscilare" între cele două blocuri beligerante. Neutralitatea a demonstrat că, în anii 1939 şi 1940, țările mici, rupte de angrenajul *normal* de asistență internațională, n-au reuşit să promoveze politica pe care ar fi vrut-o, ci au fost, pur şi simplu, antrenate în jocul Marilor Puteri.

România, urmărind păstrarea integrității sale teritoriale şi a păcii europene şi prinsă în angrenajul diplomatic franco-englez şi al înțelegerilor sud-est europene, s-a păstrat neclintită, câtă vreme Franța „n-a căzut", cât timp Anglia nu a fost „alungată" din Europa, câtă vreme Cehoslovacia şi Iugoslavia n-au fost anihilate. Ulterior, atitudinea sa politică a fost *impusă de împrejurări*, în condițiile izolării depline a țării, şi a cerut maximă prudență diplomatică Bucureştilor.

Starea de neutralitate oferea României posibilitatea să-şi mențină forțele intacte, în aşteptarea unor condiții externe mai favorabile. Privită din perspectiva evenimentelor din perioada următoare, neutralitatea din 1939 şi 1940 nu şi-a atins decât parțial obiectivele. Dar, în septembrie 1939, era greu de prevăzut desfăşurarea evenimentelor şi a câştiga timp reprezenta, oricum, o şansă de a supraviețui.

Evoluția evenimentelor ulterioare avea să confirme că participarea României, potrivit alianțelor sale tradiționale şi sentimentelor majorității copleşitoare a poporului, la războiul contra Germaniei naziste, era imposibilă, deoarece, forțată de *împrejurările generale*, țara a ajuns în postura de a lupta, între anii 1941 şi 1944, alături de Axă şi împotriva Marilor Aliați.

Politica de neutralitate, proclamată de România în septembrie 1939, a însemnat o *încercare de supraviețuire* care, în împrejurările de atunci, avea să fie, datorită politicii Marilor Puteri, sortită eşecului. Nu orientarea spre Reich, ci dorința de a evita subordonarea țării către imperialismul german şi de a apăra frontierele naționale de politica revizionistă a unor state vecine a stat la baza strategiei neutraliste promovate de Bucureşti. Neutralitatea a fost urmată de nonbeligeranța care a fost succesiv abandonată în decurs de un an de zile, ceea ce avea să afecteze, ulterior, grav independența şi suveranitatea națională ale României.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Vezi: Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 - mai 1940*, Bucureşti, 1971, pp. 227-238; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală.1938-1940*,Bucureşti, 1970, pp. 332-339; idem, *Consideraţii privind neutralitatea României la începutul celui de al doilea război mondial*, în vol. *Studii privind politica externă a României*, Bucureşti, 1969, pp. 265-290; idem, în vol. *Probleme de politică externă a României*, Bucureşti, 1971, pp. 415-539; I. Calafeteanu, *Proclamarea oficială a neutralităţii României la începutul celui de al doilea război mondial (6 septembrie 1939)*, în „RRSI", 4 (22), 1973, pp. 167-189; E. Bantea, M. Ionescu, *La politique de la neutralité dans la premiére phase de la deuxième guerre mondiale – le cas roumain*, în „Acta", nr. 3, Teheran, 6-16, VIII, 1976, pp. 215-227; Gh. Zaharia, *România în preajma şi la începutul celui de al doilea război mondial*, în vol. *Probleme de politică externă a României. 1918-1940*, Bucureşti, 1977, pp. 388-436; V.E. Dobrinescu, *The Strategy of Romania's Neutrality at outbreak of the two World Wars. A Comparative Study*, în vol. *Culture and Society*, Iaşi, 1985, pp. 155-163.

2. Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1968; idem, T*he Little Entente and the Balkan Alliance*, Bucharest, 1978; Milan Vanku, *Mala Antanta 1920-1938*, Titovo, Uzice, 1969; idem, *Mica Înţelegere şi politica externă a Iugoslaviei. 1920-1938*, Bucureşti, 1979; N. Iordache, *La Petite Entente et l'Europe*, Genève, 1977; Ozer Carmi, *La Grande Bretagne et la Petite Entente*, Haifa, 1972.

3. Cristian Popişteanu, *România şi Antanta Balcanică*, Bucureşti, 1968; Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică*, Bucureşti, 1972.

4. I. Calafeteanu, *op. cit.*, pp. 131-132.

5. Arhiva MAE, *Fond 71*, Înţelegerea Balcanică, Dosar 19, 1939, f. 300-301.

6. PRO, FO 371, 23840, f. 62-63.

7. *Ibidem*, f. 63.

8. Idem, 23852, f. 141.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*.

11. Idem, 23840, f. 79.

12. *Ibidem*, f. 80.

13. Arhiva MAE, *Fond 71*, Polonia, Dosar 60, 1939, f. 286.

14. PRO, FO 371, 23840, f. 96 (telegrama nr. 323, 25 august 1939, de la Bucureşti, R. Hoare către FO).

15. *Ibidem*, f. 97.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, f. 145 (telegrama nr. 328, 26 august 1939, de la Bucureşti, R. Hoare către FO).

19. *Ibidem*, f. 146.

20. *Ibidem*, f. 246 (telegrama cifrată nr. 339, FO către R. Hoare, 27 august 1939).

21. Idem, 23852, f. 245 (telegrama cifrată nr. 338, 26 august 1939, FO către R. Hoare).

22. Idem, 23840, f. 105.

23. *Ibidem*, f. 144 (referat nr. 6811/ 6, 27 august 1939, Ph. Nicholas către maior Cornwall).

24. *Ibidem*.

25. Arhiva MAE, *Fond 71*, România, 1939, dosar 7, General, f. 157.

26. *Ibidem*, f. 158.

27. PRO, FO 371, 23840, f. 119.

28. *Ibidem*, f. 134.

29. *Ibidem*, f. 135.

https://biblioteca-digitala.ro

30. *Ibidem*, f. 148 (telegrama necodificată nr. 560, 7 septembrie 1939, FO către E. Phipps, Paris).
31. *Ibidem*, f. 149.
32. *Ibidem*.
33. Gr. Gafencu, *Politica externă a României*, 1939, pp. 44-45.
34. Arhiva MAE, *Fond 71*, România, 1939, Dosar 7, General, f. 172-175.
35. *Ibidem*, f. 178.
36. *Ibidem*, f. 179.
37. *Ibidem,* f. 223.
38. Idem, Dosar 115, L 193 (telegrama cifrată nr. 57 812, semnată Gafencu).
39. Idem, Dosar 7, 1939, f. 195.
40 Idem, Dosar 115, f. 237 (telegrama nr. 2248, 7 septembrie 1939, de la Moscova, Davidescu către Externe).
41. *Ibidem*, f. 215 (telegrama nr. 1736, 6 septembrie 1939, de la Ankara, V. Stoica către Externe).
42. *Ibidem* (telegrama nr. 562, 7 septembrie 1939, Ambasada Paris către Externe).
43. Idem, *Fond 71*, Polonia, Dosar 60, f. 296.
44. Idem, România, Dosar 115, 1939 (telegrama nr. 39491, 11 septembrie 1939, de la Berlin, Crutzescu către Externe).
45 Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 236.
46. Arhiva MAE, *Fond 71*, Polonia, Dosar 60, 1939, f. 303 (telegrama nr. 5309, 8 septembrie 1939, de la Roma, Al. Duiliu Zamfirescu către Externe).
47. PRO, FO 371, 23840, f. 154 (telegrama nr. 336, 7 septembrie 1939, R. Hoare către FO).
48. Arhiva MAE, *Fond 71*, România, 1939, Dosar 115, f. 180 (telegrama nr. 1192, 5 septembrie 1939, de la Londra, semnată Tilea).
49. PRO, FO 371, 23840, f. 159 (telegrama nr. 71, 8 septembrie 1939, R. Hoare către FO).
50. *Ibidem*, f. 178-179.
51. *Ibidem*, f. 162 (telegrama nr. 646, 9 septembrie 1939, de la Paris, semnată Phipps).
52. *Ibidem*, f. 180.
53 Arhiva MAE, *Fond 71*, România, Dosar 115, f. 209 (telegrama nr. 1807, 6 septembrie 1939, de la Atena, semnată Djuvara).
54. Eliza Campus, *op. cit.*, p. 318.
55. PRO, FO 371, 23840, f. 173 (telegrama nr. 395, 13 septembrie 1939, R. Hoare către FO).
56. Al. Gh. Savu, *Considerații...*, în vol. *Probleme...*, I, p. 426.

https://biblioteca-digitala.ro

PALATUL COTROCENI DE LA REŞEDINȚĂ REGALĂ LA PALAT AL PIONIERILOR

Nicoleta Gură

În decursul celor mai bine de trei secole de existență, aşezământul de la Cotroceni a cunoscut în evoluția sa mai multe etape distincte: mănăstire şi reşedință domnească; palat regal; palat al pionierilor; o perioadă de restaurare şi reconstrucție care a durat aproape un deceniu (1976-1985), întrucât Nicolae Ceauşescu, preşedintele Republicii Socialiste România, a dorit să dea o altă destinație palatului, şi anume reşedință prezidențială, în aripa nouă a palatului, construită în această perioadă pe latura de sud a incintei principale* şi casă de oaspeți (protocol), în aripa veche a palatului, restaurată. Am putea spune că a fost mai mult o perioadă de reconstrucție întrucât cutremurul din 4 martie 1977 a avariat grav palatul şi biserica. „Avariile impunând – după opinia restauratorului N. Vlădescu – o serie de intervenții radicale, în special în zonele realizate după 1893 (faza Gottereau), chiliile şi pivnițele comportându-se bine"[1]. În prezenta comunicare mi-am propus să prezint istoria ansamblului Cotroceni, reşedință regală şi palat al pionierilor. În calitate de reşedință regală a funcționat aproape un secol, perioadă în care ansamblul a cunoscut un proces de modernizare şi reamenajare, în funcție de exigențele domnitorului Carol I. Ansamblul a traversat şi o perioadă de degradare datorată atât calamităților naturale (gen cutremure), cât şi deciziilor politice ale mai marilor vremii.

În iunie 1866 Corpurile Legiuitoare (denumirea parlamentului de atunci) au atribuit domnitorului Carol I, spre folosință ca reşedință de vară, vechile case domneşti de la mănăstirea Cotroceni. Înainte de venirea lui Carol de Hohenzollern în România, la Cotroceni funcționa o mănăstire şi o reşedință domnească temporară*.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a renovat casele domneşti şi a făcut comenzi de mobilier la Viena, Paris şi Bruxelles din fonduri oficiale. La 28 martie 1862 Adunarea Generală a României a votat o lege prin care se deschidea „Domnului Ministru de Externe şi de Stat un credit extraordinar de 4.000 galbeni pentru facerea mobilației trebuitoare la Palatul Domnesc de la Cotroceni"[2].

În iulie, acelaşi an, se mai deschidea un credit suplimentar de 600 galbeni „pentru pregătirea definitivă a dotațiunei palatului nostru de la Cotroceni"[2]. În 1862, Bucureştiul devine capitala unică a Principatelor Române, ca urmare domnul Alexandru Ioan Cuza îşi stabileşte reşedința la Bucureşti. Timp de 3 ani (1859-1862) acesta va pendula între Iaşi şi Bucureşti. Astfel, în primăvara anului

https://biblioteca-digitala.ro

1862 se poartă o corespondență între Cancelaria domnului Cuza şi egumenul mănăstirii Cotroceni pentru aprobarea reamenajării caselor domneşti. De regulă reparațiile (de zidărie, tâmplărie, fierărie, vopsitorie), de la casele domneşti cădeau în sarcina mănăstirii, care se autogospodărea, în timp ce dotarea lor cu „diverse furnituri în mobile şi obiecte de uz neapărat" intra în atribuțiile ministerului de externe care avea înscris în bugetul său diferite sume.

. Din 1862 mănăstirea Cotroceni cedează teren în favoarea unei reşedințe cu caracter politic. Secularizarea averilor mănăstireşti din 1863 a afectat statutul de facto al mănăstirii, în sensul că ea pierde posesiunile funciare, terenurile urbane, prăvăliile din Bucureşti etc. Se anulează jurisdicția Muntelui Athos, numărul călugărilor scade, rămânând între 8 şi 10 călugări cu rol administrativ şi un preot pentru a oficia obişnuitele slujbe. Biserica mănăstirii devine din biserică mănăstirească biserică de curte.

Casele domneşti făceau parte din complexul mănăstiresc. Ctitoriile mănăstireşti ale domnilor aveau câte un rând de case domneşti care se găseau incluse în complexul mănăstiresc. Din punct de vedere juridic şi administrativ, casele domneşti aparțineau mănăstirii prin hrisovul de ctitorie, dar rămâneau în folosirea domnitorului în scaun. Casele domneşti de la Cotroceni erau situate pe laturile de nord şi de est ale curții şi se compuneau din parter şi etaj.

Întro-o primă etapă, domnitorul Carol I stă în ceea ce a găsit, îmbogățeşte mobilierul, iar într-o a doua etapă ia decizia de a remodela casele domneşti, păstrând fundațiile şi pivnițele vechi. A rezultat un palat conform uzanțelor şi exigențelor unor reşedințe europene, destinat familiei princiare moştenitoare a Coroanei României. Casele domneşti de la Cotroceni au servit ca reşedință de vară regelui Carol I până la construirea Peleşului. În 1888 regele Carol a atribuit palatul prințului moştenitor Ferdinand de Hohenzollern[3].

O descriere a ceea ce era palatul şi parcul la această dată am găsit în memoriile lui Constantin Argetoianu: „Palatul Cotroceni n-avea încă aspect de castel modern, nu l-a dobândit decât mai târziu. Nici grădina ce cobora în vale nu fusese încă transformată în parc decât în imediata vecinătate a locuinței princiare, de o parte şi de cealaltă Ograda Palatului şi a Azilului Elena Doamna se cam confundau şi toată valea era mai mult sau mai puțin neglijată şi încurcată prin plantațiuni neregulate, prin răsaduri şi prin şanțuri adânci pentru scursul smârcurilor"[4].

În mai 1893 statul a acordat un credit de 1.700.000 lei pentru construirea unui palat în folosința moştenitorului tronului regelui Carol I, ca reşedință permanentă. Astfel, la sfârşitul secolului XIX se construieşte la Cotroceni un palat după planurile arhitectului francez Paul Gottereau*. Planul construcției a prevăzut ridicarea unei clădiri în formă de L, cu trei niveluri, structură pe care şi-a menținut-o neschimbată până astăzi. În planul expresiei arhitecturale, atât la interior cât şi la exterior se va recurge la stilul specific sfârşitului de secol al XIX-lea – eclectismul francez[5].

https://biblioteca-digitala.ro

După terminarea lucrărilor la palat, în februarie 1896 s-a amenajat şi parcul care-l înconjura. S-au făcut trotuare, folosindu-se piatră de Sinaia, s-a turnat pietriş, s-au pavat curţile bisericii, grajdului şi şopronului. Tot în această perioadă s-a ridicat şi „florăria"[6] . Este vorba de un număr de sere de flori care au jucat un rol important în istoria economică a palatului, întrucât se realizau importante sume de bani de pe urma vânzării răsadurilor, plantelor în ghivece şi florilor tăiate. La acestea se vor adăuga câteva decenii mai târziu sere de roşii şi castraveţi. O parte din flori erau furnizate pentru nevoile Casei Regale iar restul erau vândute diverselor florării din Bucureşti sau erau comercializate prin magazinele proprii: chioşcul de flori din Sinaia, magazinul de consum din Calea Victoriei. Seminţele de flori şi legume erau comandate la diverse firme din Occident, de pildă Ernst Benarş, Germania, dar şi la firme din Bucureşti[7]. Până după a doua jumătate a secolului al XIX-lea parcul palatului a fost şi grădina publică a Capitalei, alături de cele de la Cişmigiu şi Kisseleff. Ulterior a rămas doar ca grădină a palatului regal de la Cotroceni, fiind supusă unor reamenajări şi îmbunătăţiri succesive*.

Familia princiară moştenitoare a Coroanei României: Ferdinand de Hohenzollern şi Maria de Saxa Coburg Gotha s-a mutat la Cotroceni în 1896. Ulterior, la cererea reginei Maria, palatul cunoaşte o serie de intervenţii constructive constând în extinderea unor aripi ale palatului, reamenjarea unor spaţii (intervenţii ale arhitecţilor Grigore Cerchez, Karel Limann şi Ion Ernest). De pildă, în deceniul trei al secolului XX arhitectul Grigore Cerchez „refăcând aripa dinspre miazănoapte, a adăugat edificiului conceput de arhitectul francez o sală nouă, pe care a acoperit-o cu o largă terasă şi a împodobit-o cu un pitoresc foişor. Un alt foişor mai mare, din care scoboară pe lângă zid în grădină o elegantă scară, a fost lipit pe faţada dinspre Răsărit a corpului adăugat, la nivelul sălii de mâncare. Toată arhitectura acestei părţi noi a palatului este românească. Foişorul de la parter cu scara şi cu toate detaliile lui a fost copiat întocmai după cunoscutul foişor al lui Dionisie de la mănăstirea Hurez a lui Constantin Brâncoveanu"[8].

Reamintesc că Palatul Cotroceni este o proprietate a statului iar întreţinerea lui se făcea din subvenţia lunară acordată de stat. Din subvenţie se făceau următoarele cheltuieli: iluminatul, încălzitul, asigurarea palatului, taxele comunale, cheltuieli şi întreţinerea parcului, mici cheltuieli cu reparaţii, cheltuieli pentru întreţinerea interioară etc.[9]

După moartea reginei Maria (1938) reşedinţa de la Cotroceni a fost folosită de regele Carol al II-lea. Din însemnările zilnice ale acestuia aflăm că la Palatul Cotroceni a avut loc Consiliul de Coroană care a declarat neutralitatea României la 6 septembrie 1939, iar din „Însemnările politice" ale lui Grigore Gafencu aflăm că vestea asasinării lui Armand Călinescu la 21 septembrie 1939 i-a dat-o regele Carol la Palatul Cotroceni.

Regele Mihai nu a locuit la Cotroceni, deşi în octombrie 1940, din ordinul generalului Ion Antonescu, conducătorul statului, la Palatul Cotroceni au început

https://biblioteca-digitala.ro

lucrări de amenajare* în vederea „instalării Regelui şi Reginei Mame"[10]. Însă cutremurul din 10 noiembrie 1940 a pus capăt deciziei generalului Antonescu, întrucât etajul fostei locuințe a prințului Nicolae, care se amenajase în vederea instalării regelui Mihai a fost dărâmat. Apoi starea de război a obligat Casa Regală să aibă reşedința permanentă la Sinaia[11]. Când venea în Bucureşti regele, Mihai lucra la Palatul Regal din Calea Victoriei, biroul având-l la etajul doi, în aripa veche a palatului (aripa dinspre biserica Crețulescu)[12].

Trebuie permanent avut în vedere că reşedința oficială era în Palatul Regal din Calea Victoriei, iar la Cotroceni se afla reşedința complementară. În ciuda acestui fapt, şi aici s-au consumat o serie de evenimente istorice, printre care amintim: Consiliul de Coroană din 14/ 27 august 1916, care a hotărât ieşirea României din neutralitate şi intrarea în primul război mondial, alături de Puterile Aliate pentru înfăptuirea unității naționale; desfăşurarea tratativelor cu Puterile Centrale şi semnarea tratatului de pace cu acestea între 9/ 22 martie - 24 aprilie/ 7 mai 1918. Tratat defavorabil României din punct de vedere teritorial, militar, economic şi politic, neratificat de regele Ferdinand; primirea, delegațiilor din noile provincii unite cu România: 20 noiembrie/ 3 decembrie 1918 a fost primită delegația bucovinenilor condusă de Iancu Flondor, două delegații transilvănene pe 30 noiembrie/ 13 decembrie şi 16/ 29 decembrie, conduse de episcopul ortodox Miron Cristea, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voievod şi Vasile Goldiş; pe 22 decembrie/ 4 ianuarie 1919, o delegație basarabeană, condusă de Pantelimon Halippa; Consiliul de Coroană din 6 septembrie 1939, care a hotărât neutralitatea României în cel de-al doilea război mondial.

În timpul domniei regelui Mihai ansamblul Cotroceni a avut de suferit atât de pe urma cutremurului care a devastat capitala în 10 noiembrie 1940, cât şi de pe urma bombardamentelor anglo-americane şi germane din primăvara şi vara anului 1944.

Cutremurul a afectat puternic ansamblul: „Devizul pentru punerea Palatului Cotroceni în stare de locuire ar avea peste 60-70 pagini şi s-ar ridica la câteva zeci de milioane"[13] arăta în referatul său din 18 noiembrie 1940 arhitectul Al. Th. Crivez. Au fost aprobate lucrări de strictă necesitate în vederea apărării clădirilor de o deteriorare mai mare în timpul iernii"[14]. Şi la biserica mănăstirii Cotroceni s-au produs importante stricăciuni, conform referatului din 19 decembrie al arhitectului D. Ionescu-Berechet: „au plesnit complet arcadele pridvorului principal, amenințând cu desprinderea bolților la arce şi deplasarea coloanelor. Tencuiala bolților pridvorului este de asemenea plesnită, însă nu amenințătoare, din cauză că este construită din şipci. Interiorul este plin de fisuri şi deplasări, ca şi cupola Pantocratorului. Punctul mai amenințat însă este pronaosul, ale cărui coloane din piatră au cedat şi sunt frânte şi înclinate amenințând cu desprinderea, fapt ce ar aduce cu sine năruirea întregului Sfânt Locaş. Dată fiind importanța acestui Sfânt Locaş, biserica Reşedinței Regale, valoarea lui ca monument istoric şi

https://biblioteca-digitala.ro

valoarea lui artistică, sunt de părere să se anunțe Onor Comisia Monumentelor Istorice să cerceteze cu amănunțime biserica și să dea indicațiuni pentru consolidarea provizorie a bisericii, urmând ca în campania anului viitor să se restaureze conform proiectului ce se va da"[15].

Lucrările de refacere a bisericii au început în 1941, când s-au efectuat lucrări urgente de consolidare a clopotniței și bisericii sub îndrumarea arhitectului Petre Antonescu[16]. Ele au continuat și în anii următori și s-au executat sub controlul și sub supravegherea Serviciului Tehnic al Comisiei Monumentelor Istorice*.

Pe lângă suma acordată de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor din fondul pentru cutremur, Comisia Monumentelor Istorice a acordat din fondul ei diferite sume pentru lucrările de restaurare a bisericii și clopotniței fostei mănăstiri Cotroceni, de pildă în 1943 a acordat 5.400.000 lei[17].

În decembrie 1942, regele Mihai a dat un milion de lei din Lista Civilă pentru repararea bisericii*. De altfel, regele și regina mamă Elena „se interesau în mod deosebit de acest locaș** în care scop Majestatea Sa Regina Mamă Elena a binevoit a examina la fața locului împreună cu domnul președinte al Comisiei Monumentelor Istorice (prof. Ion Ștefănescu) că lucrările care ar trebui executate, precum și ordinea lor de urgență. Între acestea vine în primul rând consolidarea cupolei cu beton sau fier și a coloanelor din interior, iar apoi curățirea picturei din interior cu eventualele mici reparații. De asemenea, în această a doua categorie de lucrări intră și refacerea tâmplei, cu strănile și vitro-urile. O a treia serie de lucrări o constituie refacerea pavajului interior și a curții împrejmuitoare"[18].

De pe urma primului bombardament anglo-american asupra Capitalei (4 aprilie 1944), a bombardamentelor germane din 24-26 august 1944, a avut de suferit ansamblul Cotroceni***. Pagubele au fost însemnate, statul alocând sume de refacere insuficiente. În anii 1945-1947 la palat au loc lucrări de reparații, însă n-au avut o amploare deosebită, fiind marcate de criza și inflația de după război. Astfel, la sfârșitul anului 1947 palatul avea numeroase probleme constructive, dar constituia o dominantă arhitectonică în zonă. Acest fapt ni-l confirmă și primul ministru Petru Groza care, în ședința de guvern din 13 februarie 1948, avea să spună: „Eu am cercetat Palatul Cotroceni cu de-amănuntul, fiindcă s-au făcut repetate cereri pentru dărâmarea lui, sub cuvânt că este o ruină. Într-o duminică m-am dus acolo și l-am vizitat cameră cu cameră. Ei bine, spre surprinderea mea, am constatat că Palatul Cotroceni este foarte puțin sau dacă vreți nu este deloc o ruină. Afirmația aceasta a fost făcută de arhitecții din jurul palatului și a fost crezută de toată lumea. Eu rog pe cei care îi interesează această chestiune să se ducă să se convingă"[9].

După înlăturarea monarhiei, Palatul Cotroceni își încetează funcția de reședință regală, noile autorități politice dându-i alte destinații.

În 13 februarie 1948, în cadrul unei ședințe de guvern, când la palat încă lucra comisia de inventariere a bunurilor regale, s-a pus problema noii utilizări a Palatului Cotroceni, întrucât deja existau două cereri de atribuire a lui:

https://biblioteca-digitala.ro

Facultatea de Medicină şi Uniunea Naţională a Studenţilor Români. Aceasta din urmă îl cerea pentru instalarea aici a Conservatorului şi Academiei de Arte Frumoase deoarece – spunea Ion Pas, ministrul Artelor – „învăţământul nostru artistic, Conservatorul şi Şcoala de Arte Frumoase se desfăşoară în condiţii cu totul nepotrivite, din cauza localurilor, care sunt cu totul improprii, dărăpănate şi igrasioase şi constituie un adevărat pericol pentru sănătatea profesorilor şi studenţilor... Având în vedere parcul din jurul palatului acolo ar fi cel mai potrivit loc ca să se facă o cetate a învăţământului artistic"[20].

În şedinţa de guvern s-a hotărât că mai întâi comisia de inventariere a bunurilor regale să-şi depună raportul şi după aceea să hotărască asupra repartizării lui. Astfel, în iunie 1948, printr-o decizie a Consiliului de Miniştri, Palatul Cotroceni „compus din 5 corpuri cu un total de 150 camere inclusiv parcul a fost dat Ministerului Afacerilor Interne, iar biserica palatului (monument istoric) a trecut în administraţia Ministerului Artelor şi Informaţiilor". Bunurile care se găseau la acea dată în palat au cunoscut şi ele diverse destinaţii: obiectele de artă şi mobilele de valoare, la Ministerul Artelor şi Informaţiilor, mărfurile, motoarele, obiectele de inventar agricol, la Ministerul Agriculturii, autovehiculele, la Preşedinţia Consiliului de Miniştri etc.

În octombrie 1948, în urma unei înţelegeri încheiate între Ministerul Afacerilor Interne şi Ministerul Artelor şi Informaţiilor (înţelegere perfectată la 4 octombrie 1948 prin decizia M.A.I. nr. 1308), Palatul Cotroceni* (inclusiv parcul) este cedat Ministerului Artelor şi Informaţiilor, care îl prelua cu întregul activ şi pasiv de la data respectivă[21]. Şi sub noul administrator, palatul a început să fie golit de bunurile sale. O serie de instituţii au cerut pentru uzul lor diferite obiecte: de la piese de mobilier, covoare până la veselă şi perdele.

De pildă, Institutul de Artă din Bucureşti solicita mobilier, instrumente, biblioteca şi discoteca de la Palatul Cotroceni[22]. Muzeul Româno-Rus (înfiinţat în 1948) cerea piese de mobilier pentru completarea amenajărilor interioare: 60 scaune, 2 fotolii, 4 covoare, preşuri. Direcţia Presei din Ministerul Artelor şi Informaţiilor ridica covoare, perdele, fotolii, în vederea completării mobilierului[23].

Personalul angajat pentru întreţinerea şi paza palatului şi chiar unii salariaţi ai Ministerului Artelor şi Informaţiilor, cărora li se repartizaseră locuinţe în incinta acestuia, au cerut şi li s-au dat piese de mobilier şi obiecte, casnice[24]. Asemeni celorlalte reşedinţe Regale şi Palatul Cotroceni a fost golit de bunurile sale, întrucât conducerea politică de atunci voia să şteargă din memoria colectivă orice urmă care amintea de instituţia monarhică, păstrarea lor intactă însemnând în opinia ei o perpetuare a cultului monarhiei. Aşadar, trebuia ca oamenii să fie dezvăţaţi să vorbească despre rege, după cum se exprima prim-ministrul Petru Groza în şedinţa de guvern din 30 decembrie 1947. Acesta, spre deosebire de conducerea politică a vecinilor noştri bulgari, care, sub acest aspect, s-a dovedit mai înţeleaptă. În Bulgaria s-au păstrat, fără vreo intervenţie modificatoare, palatele foştilor regi, întrucât regalitatea constituia o perioadă din istoria poporului lor, iar

https://biblioteca-digitala.ro

acesta era îndreptățit s-o cunoască așa cum a fost și istoricii trebuie să aibă posibilitatea să o studieze în deplinătatea elementelor care o reprezintă[25]. Astfel, în momentul atribuirii lui Organizației de pionieri, la cererea U.T.M., palatul era golit de ceea ce avusese el mai valoros. Majoritatea încăperilor mai păstrau în dotare doar mijloace fixe: 16 dulapuri în perete, plafoniere, galerii , apărătoare, calorifere etc.[26]

Rezoluția C.C. al P.M.R. din decembrie 1948 asupra activității partidului în rândurile tineretului, a trasat U.T.M.-ului sarcina de a crea și conduce organizația de pionieri. După congresul de unificare din martie 1949, U.T.M. a trecut la formarea primelor detașamente de pionieri, după modelul organizației de pionieri din Uniunea Sovietică, care avea o experiență de 25 de ani în domeniu. În aprilie-mai 1949 detașamentele de pionieri alcătuite din cei mai buni elevi ai câtorva școli din capitală au reprezentat începutul mișcării de pionieri din Republica Populară Română. La un an de la crearea primelor detașamente de pionieri (mai 1950) organizația de pionieri număra peste 130.000 de școlari[27]. Însă perspectiva era de cuprindere în organizații pionierești a școlarilor din întreaga țară întrucât în aceste organizații se făcea copiilor între 9 și 14 ani educație comunistă. De altfel, în documentele de partid se arăta că „Principalul rol al organizației de pionieri este acela de a ajuta școala în crearea omului nou, în crearea unui om legat de partid, unui om devotat clasei muncitoare, devotat patriei"[28].

În mai 1949, Palatul Cotroceni și parcul au fost date U.T.M.-ului pentru a amenaja aici Palatul Pionierilor. În ședința din 10 mai 1949 Secretariatul Biroului Politic al C.C. al P.M.R. a aprobat propunerea venită din partea U.T.M.-ului ca Palatul Cotroceni să fie dat organizației de pionieri, cu mențiunea să se dea Ministerului Artelor un alt local pentru școala* care funcționa în palat. Motivația acordării unui asemenea palat organizației de pionieri a fost expusă de Teoharie Georgescu, însă în stenograma ședinței se consemnează doar atât: „se va putea crea un loc de recreere pentru pionierii care nu pot pleca în vacanță"[29].

Palatul Pionierilor era menit a fi un centru de activitate educativă recreativă și sportivă. Se pare că în optica noilor autorități politice Palatul Cotroceni și parcul care-l înconjura răspundeau pe deplin obiectivelor organizației de pionieri. Astfel, „organizației de pionieri i-a fost dat un palat imens, cu 140 camere, cu un teren de 30 ha, cu o seră de flori extraordinar de mare"[30]. Aici e vorba de un parc, spunea N. Voiculescu președintele Sfatului Popular al Capitalei, de 30 ha, deci o întindere de 60 pogoane de pământ, cu fel de fel de arbori, cu pomi, cu terenuri unde s-ar putea face fel de fel de experiențe. Aici s-ar putea organiza mici parcele pentru experiențele pionierilor, s-ar putea organiza un mic colț zoologic, cu câteva animale, în așa fel încât copiii să poată cunoaște și în natură ceea ce citesc în domeniul zoologiei și botanicii. Noi aici, sesizați de C.C. al U.T.M., am luat o echipă de specialiști ca acest parc să fie construit cât mai repede".

Amenajarea Palatului Cotroceni ca Palat al Pionierilor a fost coordonată de U.T.M., banii necesari amenajării venind din partea partidului „în programul din

https://biblioteca-digitala.ro

vara aceasta (1949) – arăta Petre Lupu, secretarul C.C. al U.T.M. – vom face grădina şi un loc în care să se adăpostească copiii în caz de ploaie. Vom mai face un bufet, un post sanitar şi un teatru, iar în jurul lui 15 iulie îl vom deschide în mare tam-tam"[31]. Însă inaugurarea Palatului Pionierilor avea să se producă aproximativ un an mai târziu, la 1 iunie 1950 în cadrul sărbătoririi zilei internaționale a copilului.

La deschidere au participat Ana Pauker, V. Luca, Th. Georgescu, I. Chişinevski şi alți membri ai C.C. al P.M.R., membri ai Sfatului Pionierilor din Capitală, numeroşi utemişti şi un mare număr de pionieri şi pioniere. Au fost de față şi A.V. Zotov, prim consilier al Ambasadei Sovietice şi A.A. Golicenkov şi S.A. Pivarov, primi-secretari ai Ambasadei Sovietice şi K. Hobdari, însărcinat cu afaceri al R.P. Albania. Din partea C.C. al P.M.R. a luat cuvântul general-maior Nicolae Ceauşescu, pe atunci ministru adjunct la Ministerul Forțelor Armate, care a vorbit despre viața fericită a pionierilor sovietici, despre faptul că pionierii reprezentau speranța partidului, viitorii constructori ai socialismului şi comunismului". Din partea C.C. al U.T.M. a luat cuvântul Petre Drocan care a spus că: „Acest palat va da posibilitatea pionierilor să petreacă în modul cel mai plăcut timpul liber, să-şi îmbogățească cât mai temeinic cunoştințele pe care le capătă în şcoală"[32]. Astfel, Nicolae Ceauşescu s-a implicat în istoria monumentului. A fost cel care a rostit cuvântul de inaugurare la Palatul Pionierilor şi nu trebuie să pierdem din vedere că tot el a fost cel care a declanşat în 1976 lucrările de restaurare şi reconstrucție la palat.

Palatul Pionierilor a fost amenajat după modelul Palatului Pionierilor din Moscova. Palatul Regal a fost restructurat pentru a corespunde noii sale destinații. Perioada cât a funcționat ca palat al pionierilor (26 de ani) este văzută de Nicolae Vlădescu, restauratorul Palatului Cotroceni din anii '80 ca o perioadă dramatică în istoria monumentului deoarece s-au făcut o serie de intervenții brutale care au mutilat parte din spațiile şi finisajele saloanelor palatului: la parter lampadarele baldachinului de la intrarea principală au fost demontate, scara din lemn sculptat din dreapta intrării principale, demolată; la etajul I, sufrageria veche a regelui Carol I în stil neorenaştere germană şi Salonul de aur au fost devastate, toate coloanele din piatră de Rusciuc din Salonul alb (astăzi Cerchez) au fost vopsite cu vinacet cenuşiu închis; toate încăperile dintre sufrageria nouă (Gr. Cerchez) şi cuhnie au fost transformate. La etajul II, dormitorul regelui Ferdinand a fost complet devastat; toate încăperile dintre această cameră şi Salonul de pictură, precum şi celelalte spații de până la cuhnie, au fost desființate. La etajul III, s-au modificat radical spațiile[33].

În perioada cât a funcționat ca palat al pionierilor în palat au fost amenajate numeroase cercuri tehnico-aplicative şi de cultură, de pildă: cercuri de istorie, geografie, chimie, fizică, aeromodelism, radiofonie, meteorologie, pictură, balet, muzică etc., care aveau rolul de a completa cunoştințele dobândite de elevi în şcoală dar şi de a stimula capacitățile şi talentele micilor şcolari. Astfel, „micul salon norvegian al reginei Maria" a devenit sala de poveşti a pionierilor, salonul

https://biblioteca-digitala.ro

de pictură al reginei a devenit camera de balet; în salonul alb (Salonul Cerchez de astăzi) a fost amenajată o expoziție cu obiecte trimise de pionierii din toate colțurile țări: cusături românești, păpuși, jucării traforate, mașini agricole în miniatură, obiecte artistice din rafie și pai etc. La etaj au fost amenajate laboratoare unde pionierii făceau experiențe de fizică, chimie etc.

După mărturiile unui vizitator din anii '50, în biblioteca regelui Ferdinand se aflau publicațiile editate de C.C. al U.T.M.: gazeta „Pionierul", revistele „Licurici"*, „Pogonici", „prețioase" focare de îndoctrinare comunistă care conțineau articole elogioase la adresa Uniunii Sovietice „marea țară a socialismului în care trăiesc cei mai fericiți copii din lume" aceasta deoarece organizația de pionieri își propusese să crească pe pionieri în spiritul dragostei nemărginite față de Uniunea Sovietică deoarece: „Uniunea Sovietică a fost țara care ne-a eliberat pe noi, care ne-a acordat ajutorul pentru înflorirea noastră în cât mai bune condiții". Pionierii trebuiau să știe că în fruntea țării socialismului se găsea tovarășul Stalin, „omul cel mai bun, cel mai viteaz, cel mai înțelept, prietenul cel mai iubit și mai bun al copiilor din lumea întreagă"[34].

Un loc important era acordat evocării marilor personalități care au intrat în panteonul comunist (Lenin, Stalin, Marx, Engels), figuri care trebuiau să constituie modele demne de urmat pentru cei mici[35]. În paginile acestor reviste este anulat imaginarul specific copilăriei, copiii „beneficiau" de mitologia comunistă a adulților, ușor adaptată. Locul zânelor îl iau stahanoviștii, iar Feții-Frumoși sunt eroii clasei muncitoare[36].

Și parcul palatului a fost transformat pentru a corespunde noii destinații. Au fost amenajate terenuri de volei, tenis, o pistă de alergări, un teren de jocuri pentru pionierii mai mici, cu leagăne circulare, un mare bazin de înot cu ecluze, un mic labirint. Deoparte și de alta a intrării palatului se găseau sălile de gimnastică și teatru ale pionierilor, lângă serele parcului a fost parcelat un teren botanic pentru aplicațiile învățăturii miciuriniste[37].

Cât a funcționat ca palat al pionierilor (26 de ani) în biserica fostei mănăstiri Cotroceni nu s-au mai oficiat slujbe religioase, aceasta dobândind caracterul unei colecții de artă religioasă. Patriarhia a numit aici un preot ghid care avea în grijă și gestiune toate odoarele bisericii.

Timp de un sfert de secol pe culoarele și în încăperile odinioară liniștite ale palatului aveau să răsune deviza și salutul organizației de pionieri: „În lupta pentru cauza lui Lenin și Stalin, înainte!" și „Salut voios de pionier".

Clădirea era mult prea pretențioasă pentru noua sa menire; cu toate amenajările produse ea rămânea un palat în care se desfășurau activități ale unei generații incompatibile cu statutul clădirii.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

* În articolul său intitulat „Restaurarea Palatului Cotroceni 1976-1985", arhitectul Nicolae Vlădescu motivează astfel construirea aripei noi a palatului: „Corpul nou al palatului a fost creat spre a închide latura de sud a incintei principale. Dintre variantele luate în studiu, am considerat că ar impieta cel mai puțin asupra ansamblului preluarea elementelor existente în compoziția lui Paul Gottereau şi folosirea acestora în ritmuri cât mai liniştite, lipsite de accente sau accidente care să subordoneze vechile corpuri. Am considerat că totul trebuie să se integreze cu cât mai mulă discreție alcătuirilor de dinainte... S-a urmărit ca fațada de sud, dinspre pădure, a corpului nou să constituie o replică de complementaritate a fațadei de nord spre Grădina Botanică. Astfel se regăsesc, în acelaşi ansamblu, momente compuse din elemente de arhitectură tradițională integrate în expresia adaptată de arh. Paul Gottereau, aidoma compoziției la care s-a recurs, pentru fațada de nord a palatului". RMI, Anul LXVI, nr. 1-2/ 1997, p. 76).

1. *Ibidem*, p. 54.

* „Casele după mănăstirea Cotroceni şi din vechime s-au ocupat vara de către domnitorii Țării Româneşti" (Constantin Căzănişeanu, *Documente referitoare la Istoria Cotrocenilor 1862-1865*, Bucureşti, Muzeul Național Cotroceni, 1993, p. 12).

2. Mihai Ipate, *Documente privind istoria Cotrocenilor. Perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1863)*, vol. I, Muzeul Național Cotroceni, 1995, pp. 33-34.

3. Ghidul Muzeului Național Cotroceni.

4. Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I, Partea I. Până la 1888, Bucureşti, 1991, p. 85.

* Acest arhitect a proiectat şi alte edificii în Bucureşti: Palatul Regal din Calea Victoriei, a amplificat fostul palat domnesc (casele Dinicu Golescu); Fundația Regele Carol I (Biblioteca Centrală Universitară de astăzi), clădirea C.E.C.

5. RMI, Anul LXVI, nr. 1-2/ 1997, p. 60.

6. Mihai Ipate *Amenajări la Cotroceni în epoca modernă*, în „Colocviul Național de Istorie şi Istoria Artei – secțiunea istorie", 27-29 septembrie 1995, p. 68.

7. ANIC, *Fond Casa Regală. Castele şi Palate. Palatul Cotroceni*, Dosar 220/ 1942, f. 11-13.

* Pentru amenajarea parcului palatului Cotroceni vezi pe larg comunicarea *Complexul Cotroceni în deceniul şase al sec. al XX-lea*, autor C. Căzănişteanu, în „Colocviul Național de Istorie şi Istoria Artei – secția istorie", 27-29 septembrie 1995, pp. 54-55.

8. Grigore Ionescu, *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic*, Bucureşti, Fundația „Regele Carol al II-lea", 1938, pp. 198-199.

9. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar 67/ 1940, f. 300-301.

*Plata lucrărilor de amenajare a fost aprobată de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, dat fiind faptul că Palatul Cotroceni era o proprietate a statului.

10. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar 67/ 1940, f. 80.

11. *Ibidem*, Dosar 42/ 1942, f. 131.

12. *Ibidem*, f. 45.

13. *Ibidem*, Dosar 87/ 1940, f. 26-27.

14. *Ibidem*.

15. *Ibidem*, f. 46.

16. *Ibidem*, *Fond Palate şi Castele. Palatul Cotroceni*, Dosar 219/ 1940, f. 23.

* „Potrivit circularei nr. 120.000 din iulie 1942 dată de Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor, lucrările privind bisericile monumente istorice trebuia executate după devizele şi indicațiile date Comisia Monumentelor Istorice.

17. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar. 46/ 1943, f. 24.

* Această sumă s-a depus la Banca Românească într-un cont curent la vedere intitulat „Casa Majestății Sale Regelui – Fond pentru repararea Bisericii Cotroceni".

https://biblioteca-digitala.ro

** În consecință, Comisia Monumentelor Istorice a delegat pe profesorul arhitect Petre Antonescu, fost rector al Academia de Arhitectură din București și membru al Comisiei Monumentelor Istorice, să întocmească planul lucrărilor. Domnul Petre Antonescu a fost pus la dispoziția Majestății Sale Regina pentru a lua cunoștință de dorințele Majestății Sale (ANIC, *Fond Palate și Castele. Palatul Cotroceni*, Dosar 221/ 1962 - 1945, f. 58.
18. *Ibidem*, f. 60.
*** De acest aspect din istoria palatului m-am ocupat într-un studiu anterior, intitulat *Ansamblul Cotroceni și bombardamentele anglo-americane și germane din 1944* în „Colocviul Național de Istorie și Istoria Artei – secțiunea istorie", 27-29 septembrie 1995, pp. 139-146.
19. ANIC, *Fond P.C.M. Stenograme*, Dosar 2/ 1948, f. 53.
20. *Ibidem*.
* În a doua parte a anului 1948 s-au făcut proiecte privind amenajarea Palatului Cotroceni în cămin studențesc pentru Institutul Superior de Artă. Lucrările au fost înaintate la 22 septembrie 1948 Comisiei de Stat a Planificării pentru a aviza, însă aceasta a decis că lucrările sunt inoportune. Complexul de clădiri ale Institutului Superior de Artă se proiectase în partea de jos a parcului Palatului Cotroceni. Căminul pentru studenții institutului era proiectat a fi adăpostit în clădirea Palatului Cotroceni. Ridicarea acestui Institut pe terenul Palatului Cotroceni era motivată astfel: întrucât este unul din cele mai proprii terenuri din punct de vedere higienic, urbanistic, integrat în zona cetății universitare realizându-se astfel colaborarea în muncă și educație între studenții acestui institut și cei ai facultăților de medicină, drept etc." (Constantin Căzănișteanu, *Documente privitoare la Istoria Cotrocenilor – 1948*, vol. I, București, Muzeul Național Cotroceni, 1995, pp. 41-46).
21. *Ibidem*.
22. *Documente privitoare la Istoria Cotrocenilor, 1949-1950*, vol. I, București, Muzeul Național Cotroceni, 1997, p. 212.
23. *Ibidem*, 1948, vol. II, Muzeul Național Cotroceni, pp. 331, 361, 364, 365.
24. *Palatul Cotroceni în anii 1948-1949*, în „Colocviul Româno-American. Cotrocenii în istorie", 15-17 iulie 1993, București, Muzeul Național Cotroceni, 1994, p. 138.
25. MI, nr. 10, octombrie 1998, p. 23.
26. Constantin Căzănișteanu, *Palatul Cotroceni în anii 1948-1949*, în „Colocviul Româno-American. Cotrocenii în istorie", 15-17 iulie 1993, București, Muzeul Național Cotroceni, 1994, pp. 138-139.
27. ANIC, *Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, Dosar 100/ 1950, f. 1.
28. *Ibidem*, Dosar 57/ 1949, f. 5.
* În documentele consultate nu am găsit ce fel de școală funcționa aici.
29. ANIC, *Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, Dosar 48/ 1949, f. 2, și 6.
30. *Ibidem*, Dosar 57/ 1949, f. 31.
31. *Ibidem*.
32. „Scânteia", nr. 1749 din 2 iunie 1950, pp. 1-2.
33. RMI, Anul LXVI, nr. 1-2/ 1997, p. 69.
* Din 1947, anul apariției ei și până în 1953 revista s-a numit „Licurici". De la 1 aprilie 1953 s-a numit „Cravata roșie" iar din 1967 „Cutezătorii" (Mădălina Nițelea, *Sub semnul cravatei roșii: Copilăria omului nou*, în „Miturile Comunismului Românesc", II, București,1997, p. 94.
34. ANIC, *Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, Dosar 57/ 1949, f. 6.
35. Mădălina Nițelea, *op.cit.*, p. 95.
36. *Ibidem*, p. 104.
37. „România Liberă", nr. 1771 din 1 iunie 1950, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL IV

Casa Regală din România şi implicațiile ei politice

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CAROL I ŞI GRUPAREA CONSERVATOARE ÎN ANII 1871-1876. O COLABORARE BAZATĂ PE AFINITĂȚI

Dr. Sorin Damean

Colaborarea Domnitorului cu gruparea conservatoare, după „incidentul de la Sala Slătineanu" (10 martie 1871) şi stratagema abdicării, avea să se situeze sub auspiciile unor afinități existente în planul organizării regimului politic încă de la începutul domniei, mai precis, încă din momentul discutării proiectului de Constituție, devenise perceptibilă o oarecare identitate de opinii între Carol I şi conservatori în privința necesității instituirii Senatului şi a acordării dreptului de veto absolut Suveranului. La scurtă vreme însă, orientarea şefului statului spre gruparea liberalilor-radicali a determinat plasarea conservatorilor în opoziție, nu numai față de guvern, fie el de nuanță radicală sau moderată, ci şi față de Carol I. Pe de altă parte, anumite elemente conservatoare se pronunțau pentru o modificare în sens restrictiv a Constituției – socotită prea liberală pentru stadiul de dezvoltare în care se afla societatea românească –, corelată şi cu o întărire corespunzătoare a prerogativelor Coroanei, acțiune considerată indispensabilă bunului mers al administrației. Astfel de opinii s-au regăsit în numeroase memorii – semnate de diferite personalități politice de orientare conservatoare – înaintate Suveranului în anii 1867-1870. Îndeosebi conservatorii ieşeni şi junimiştii agreau eventualitatea instituirii unui regim autoritar, ce se asemăna foarte mult cu o domnie personală[1].

Dintr-o altă perspectivă, interesantă este o propunere făcută lui Carol I de a deveni şeful francmasoneriei române, de sub obedienta Marelui Orient al Franței. O asemenea propunere s-a concretizat într-un memoriu prezentat Domnitorului, în ianuarie 1867, cu prilejul vizitei acestuia în Moldova. Inițiativa i-a aparținut lui George (Iorgu) Şuțu, venerabil al lojii „Steaua României" (L'Etoile de Roumanie) din Iaşi. Potrivit respectivului memoriu, scopul lojilor ar fi acela de a reprezenta un sprijin pentru tânărul Principe şi totodată de a-i oferi „... les moyens de réunir un jour les éléments épars de la nation roumaine existant dans les contrées limitrophes"[2]. Carol I s-a arătat, se pare, favorabil proiectului, solicitând însă timp de reflecție. Demn de remarcat este faptul că din loja „Steaua României" făceau parte importante personalități de nuanță conservatoare. Printre cei „inițiați" în anii 1866-1867 se numără membri importanți ai „Junimii": Vasile Pogor, Titu Maiorescu, Th. Rosetti, Nicolae Gane, Iacob Negruzzi ş.a., câțiva rezidenți la Iaşi (inclusiv comercianți şi bancheri evrei) şi chiar agentul diplomatic francez de aici, Charles Tissot, împreună cu cancelarul Consulatului, Louis Castaing[3].

https://biblioteca-digitala.ro

Potrivit însemnărilor lui Titu Maiorescu, Suveranul refuzase, în cele din urmă, într-o manieră elegantă, propunerea lui Iorgu Şuţu, invocând necesitatea căsătoriei cu o prinţesă din Casa de Habsburg sau Casa imperială rusească, proiect ce nu ar fi fost agreat de francmasonerie[4].

Nu este mai puţin adevărat că loja „Steaua României" se afla sub obedienţa Marelui Orient al Franţei, de rit scoţian, iar Marele Comandor era Adolphe Crémieux, nimeni altul decât preşedintele Alianţei Israelite Universale, (cu sediul la Paris)[5]. Dacă ar fi să dăm crezare informaţiilor vehiculate de consulul francez la Iaşi, membrii lojii „Steaua României" înaintaseră Marelui Orient al Franţei textele circularelor lui I.C. Brătianu şi instrucţiunile secrete de „persecutare" a masonilor şi, totodată, redactaseră o petiţie de protest către Domnitor[6]. Consecinţa firească a acestei atitudini a reprezentat-o răcirea temporală a relaţiilor dintre Carol I şi gruparea conservatoare.

După experienţa guvernării radicale şi alternativa Cabinetelor de coaliţie, Carol I apelează la personalităţile politice care împărtăşeau principiile conservatorismului evoluţionist. Soluţia guvernului Manolache Costache Epureanu (aprilie-decembrie 1870), din a cărui componenţă se remarcau miniştrii aparţinând facţiunii „Juna dreaptă", avea să fie primită cu satisfacţie de monarhiile conservatoare europene. De reţinut că membrii executivului împărtăşeau îngrijorarea lui Carol I faţă de „anarhia crescândă" din ţară, aluzie la acţiunile opoziţioniste ale radicalilor. Totodată, cunoşteau şi agreau demersul princiar către Puterile garante (din noiembrie-decembrie 1870) pentru a obţine modificarea Constituţiei în sensul sporirii autorităţi monarhice.

Promotori ai unei idei novatoare la nivelul programului guvernamental şi animaţi de bune intenţii, tinerii conservatori aflaţi la putere s-au confruntat, însă, cu împrejurări interne şi externe de o deosebită complexitate: acţiunile anticarliste ale radicalilor (corelate cu respingerea oricărei iniţiative de revizuire a Constituţiei) şi războiul franco-prusian. La acestea se adaugă şi complicarea „afacerii Stroussberg", astfel că retragerea Cabinetului conservator devenise iminentă.

Nu insistăm aici asupra împrejurărilor accesului la putere a guvernului prezidat de Lascăr Catargiu. Domnitorul Carol I, ameninţând cu abdicarea – imediat după manifestaţia antigermană de la Sala Slătineanu –, reuşise să coaguleze în jurul Tronului acele elemente conservatoare dispuse a-l sprijini. Pe de altă parte, pentru a calma spiritele şi a se încredinţa de ataşamentul armatei, Carol I efectuează câteva inspecţii la garnizoanele din Capitală, proiectând, totodată, o călătorie în Moldova, „...ca să intre în relaţiuni mai intime şi mai directe cu ţara şi poporul său".

Se cuvine remarcat faptul că, pe tot parcursul călătoriei, familia princiară fusese întâmpinată cu entuziasm, iar primirea călduroasă de la Iaşi – salutată, pentru prima dată, cu 101 salve de tun[8] – a depăşit orice aşteptări. Mai mult decât atât, Domnitorul şi soţia sa vor fi găzduiţi, în mod ostentativ, în Palatul

https://biblioteca-digitala.ro

familiei Roznoveanu, începând a se spulbera bănuielile de separatism şi a se demonstra faptul că acţiunile opoziţioniste ale radicalilor nu erau îmbrăţişate de moldoveni[9].

Tot la Iaşi, ministrul Afacerilor Străine, Gheorghe Costa-Foru, propunea junimiştilor intrarea în „politica militantă", întreaga sa argumentaţie rezumându-se la sintagma: „La ce folos literatura, dacă prin pasivitatea oamenilor de ordine se periclitează Tronul şi prin urmare ţara"[10]. În asemenea circumstanţe, Maiorescu aprecia că junimiştii trebuiau „din principiu" să participe la viaţa politică şi să susţină guvernul conservator, fiind „de la început monarhici şi dinastici fără şovăire"[11].

Pe deplin satisfăcut de rezultatul călătoriei, Domnitorul îşi exprimă încrederea în capacitatea guvernului de a soluţiona gravele probleme interne, constatând că „... ţara este eminamente conservatoare"[12]. Privind retrospectiv, Carol I mărturisea dificultăţile pe care le întâmpinase în realizarea obiectivelor asumate la începutul domniei, însă era încredinţat că „...viitorul României va fi asigurat prin ordine şi stabilitate, singura bază solidă pentru prosperarea unei ţări"[13].

Obţinând în alegeri o majoritate cvasi-absolută, atât în Camera Deputaţilor, cât şi la Senat, cabinetul condus de Lascăr Catargiu îşi arăta disponibilitatea de a-l susţine pe Suveran în privinţa reorganizării regimului intern, intenţia mărturisită fiind aceea de a contribui la consolidarea Tronului.

O dată cu sosirea familiei princiare la Iaşi, consulul francez de aici se întreţinuse cu Domnitorul asupra situaţiei politice. Cu această ocazie, Carol I îi dezvăluia lui Delaporte intenţia de a modifica – în unele din dispoziţiile sale – Constituţia, însă pe cale legală, fără a recurge la mijloace violente[14]. În acelaşi timp, agentul diplomatic român la Berlin, P.P. Carp, îi menţiona Krönprinz-ului Germaniei că guvernul era „suficient de puternic pentru a proceda, fără violenţă, la modificarea Constituţiei"[15]. Printre personalităţile conservatoare ce împărtăşeau opinii asemănătoare se numărau M.C. Epureanu, Gh. Costa-Foru şi, într-o oarecare măsură, junimiştii.

Carol I – aşa cum reiese dintr-o scrisoare adresată tatălui său – era întrutotul mulţumit de noii miniştri ai Cabinetului Lascăr Catargiu, cu atât mai mult cu cât printre aceştia se aflau foşti partizani ai lui Cuza, precum Nicolae Kretzulescu şi generalul Ioan Emanuel Florescu, dar şi Christian Tell, unul din cei ce se pronunţaseră împotriva alegerii unui prinţ străin la 1866.

O primă tentativă de revizuire a Constituţiei s-a desfăşurat la scurt timp după instituirea guvernului conservator şi este cunoscută sub numele de „Petiţia de la Iaşi"[16]. Ea fusese elaborată de unul dintre liderii conservatorilor ieşeni, Grigore Sturdza, fiul fostului Domn moldovean Mihail Sturdza. Propunerile existente în acest document prezintă o frapantă asemănare cu cele ale lui Carol I din Memoriul de la sfârşitul anului 1870 şi care nu a mai fost înaintat Puterilor garante. Se avea în vedere, îndeosebi, o revizuire a legii electorale, după cum se solicita şi: reînfiinţarea Consiliului de Stat; colonizarea cu populaţie germană pe

https://biblioteca-digitala.ro

o parte din moşiile statului, printr-o lege specială; procesele de presă urmau a se judeca, nu de Curtea de juri, care achitau cu multă uşurinţă pe inculpaţi, ci de tribunale corecţionale; revizuirea legii consiliilor comunale, astfel încât primarii să fie numiţi de puterea executivă. Toate acestea reliefau o încercare de sporire a autorităţii centrale. Petiţia semnată – şi subscrisă de 89 de persoane – avea să fie depusă la biroul Adunării Deputaţilor, însă nu s-a considerat momentul oportun pentru discutarea ei. Exista temerea, la nivelul cercurilor guvernamentale, că o asemenea iniţiativă de modificare a Constituţiei ar fi stârnit aprige dispute parlamentare şi ar fi constituit un pretext pentru intensificarea atacurilor opoziţiei.

O altă preocupare stringentă a Domnitorului şi a guvernului conservator avea să reprezinte „foarte neplăcuta afacere Stroussberg", soluţionarea acesteia fiind cu atât mai necesară cu cât presiunile din partea Germaniei se amplificau. Situaţia atinge cote alarmante când, pe lângă atitudinea intransigentă a Cabinetului de la Berlin, Poarta şi reprezentanţii Puterilor garante la Bucureşti iniţiau demersuri pentru rezolvarea „afacerii" într-un sens favorabil acţionarilor[19]. Agentul diplomatic al României la Viena şi Berlin, P.P. Carp, transmitea informaţii precise potrivit cărora Bismarck începuse o veritabilă campanie ostilă statului român, în timp ce presa europeană susţinea interesele deţinătorilor de obligaţiuni. Prin urmare, Suveranul consemna cu amărăciune că „afacerea. Stroussberg" se transformase dintr-o „chestiune de drept" într-o „chestiune de forţă"[20]. Aşa cum observa, cu oarecare maliţiozitate, consulul francez Le Sourd, trufaşul Imperiu German îl trata pe Carol I „...ca un guvernator general al unei provincii turceşti", Bismarck urmărind „...să pedepsească România pentru că nu a consimţit la cererile sale". Diplomatul francez mai observa că adversarii din interior ai Domnitorului nu ezită să evidenţieze că un prinţ prusian a fost umilit chiar de Cabinetul de la Berlin, ceea ce „nu s-a întâmplat în regimurile anterioare"[21]. Este adevărat că semnarea, în ianuarie 1872, a Convenţiei cu nou creata Societate a Acţiunilor Căilor Ferate Române îl pusese pe Domnitor într-o situaţie extrem de dificilă şi delicată[22], întreaga „afacere" servind drept „...cal de bătaie pentru amatorii de agitaţii şi complicaţiii"[23].

Soluţia preconizată se va dovedi doar temporară, astfel că, la sfârşitul anului 1874 şi începutul celui următor, eterna problemă a căilor ferate avea să-i pricinuiască Principelui „multă grijă"[24]. Tratativele pentru răscumpărarea parţială sau integrală a reţelei de căi ferate se vor dovedi anevoioase şi, ca urmare a agravării crizei orientale, vor fi amânate. Abia în 1878, diplomaţia germană va condiţiona recunoaşterea independenţei României de soluţionarea definitivă a respectivei chestiuni în acord cu interesele acţionarilor.

În tot timpul guvernării conservatoare se poate observa o identitate de concepţii între Carol I şi miniştrii săi în privinţa măsurilor necesare unei reorganizări a regimului intern. Aceasta se reflectă în adoptarea anumitor proiecte de legi, precum: îmbunătăţirea legii de organizare armată, dezarmarea gărzilor naţionale şi reprofilarea lor (iulie 1872), instituirea creditului funciar rural (martie 1873),

https://biblioteca-digitala.ro

modificarea legii comunale astfel încât primarii să fie numiți de guvern (martie 1874), la care se adaugă încercarea, nereuşită, de limitare a libertății presei (ianuarie 1873 şi ianuarie 1876) prin revizuirea Codului Penal şi reorganizarea Curții cu Juri[25]. Se conturează cu claritate faptul că cea mai mare parte din propunerile lui Carol I – menționate în Memoriul din 1870 – sunt înfăptuite prin măsurile de ordin legislativ avansate de guvernul conservator şi votate de Parlament. Mulțumit de armonia existentă între corpurile legiuitoare şi Cabinet, Domnitorul îi mărturisea tatălui său, într-o scrisoare din noiembrie 1873, că premierul Catargiu „...merită toată recunoştința pentru purtarea sa sinceră şi marile servicii aduse"[26]. De altfel, şeful guvernului va fi recompensat cu ordinul Casei de Hohenzollern-Sigmaringen.

În condițiile în care guvernul prezidat de Catargiu se bucura de încredere şi obținuse majoritatea covârşitoare la noile alegeri (aprilie - mai 1875), Carol I nu se arăta dispus a acorda puterea liberalilor, ce constituiseră Coaliția de la Mazar-Paşa. Colaborarea timp de patru ani a Suveranului cu miniştrii conservatori asigurase o unitate de concepții – concretizată în plan legislativ – şi o perioadă de stabilitate demnă de invidiat. Este la fel de adevărat că necesitatea reglementării chestiunii căilor ferate şi definitivarea convenției comerciale cu Austro-Ungaria nu întruneau, cel puțin la nivel declarativ, adeziunea liberalilor.

Consecința imediată a menținerii guvernului conservator a reprezentat-o revigorarea campaniei anticarliste prin publicarea în străinătate a unor broşuri răuvoitoare semnate de D.A. Sturdza (sub pseudonimul Erdmann von Hahn) şi reproduse apoi în presa liberală. De asemenea, fusese răspândită şi broşura de-a dreptul calomnioasă la adresa Domnitorului, redactată tot sub pseudonim, de Gheorghe Mârzescu[28], în timp ce, la Cameră, Ion Câmpineanu afirma că „...între țară şi Tron este un abis"[29].

Rivalitățile din interiorul Cabinetului conservator, demisia unor miniştri importanți (printre care şi colaboratorul apropiat al lui Carol I, anume Vasile Boerescu), înființarea Partidului Național Liberal (5 iunie 1875), izbucnirea „crizei orientale" sunt câteva din motivele care îl vor determina pe Suveran să ia în considerație posibilitatea revenirii liberalilor la putere în primăvara anului 1876[30].

Deoarece rezultatul alegerilor pentru Senat fusese nefavorabil guvernului, iar Suveranul nu era de acord cu o nouă dizolvare, Lascăr Catargiu îşi prezintă demisia la 30 martie/ 11 aprilie 1876. Ea avea să fie acceptată cu deosebit regret de către Carol I, cu atât mai mult cu cât liderul conservatorilor „...a condus afacerile statului, timp de cinci ani, cu energie şi prudență şi a introdus multe reforme necesare"[31].

După efemera existență a Cabinetului de militari condus de Ioan Emanuel Florescu, Suveranul înclină spre un guvern condus de M.C. Epureanu (acum membru al P.N.L.), cu I.C. Brătianu la Finanțe şi M. Kogălniceanu la Ministerul Afacerilor Străine. Cum era de aşteptat, alegerile pentru Camera Deputaților au dat câştig de cauză guvernului, conservatorii obținând doar 10 mandate. Astfel,

https://biblioteca-digitala.ro

liberalii dispuneau de o majoritate covârşitoare în Parlament, condiţie absolut necesară concretizării propriului program.

O profundă nelinişte a provocat Domnitorului intenţia reprobabilă a Adunării Deputaţilor de a deferi justiţiei pe foştii miniştri conservatori, ce erau acuzaţi de violarea Constituţiei, abuzuri şi risipirea banilor publici. „Patima de partid – observa cu amărăciune Carol I – iese la lumină cu această ocazie în modul cel mai odios"[33]. Deşi va lua cu tărie apărarea foştilor colaboratori conservatori, Suveranul nu va reuşi să influenţeze cursul anchetei, acuzaţiile fiind retrase de guvernul liberal abia în 1878.

Retragerea lui M.C. Epureanu – ce făcuse parte la un moment dat din Cabinetul condus de Lascăr Catargiu – şi agravarea „crizei orientale" îl determinaseră pe Domnitor să apeleze la un guvern hotărât şi energic prezidat de I.C. Brătianu (iulie 1876), de aici înainte liberalii menţinându-se la conducere – cu mici schimbări ministeriale – nu mai puţin de 12 ani.

Cu certitudine, colaborarea lui Carol I cu gruparea conservatoare fusese benefică pentru stabilitatea politică a ţării şi deosebit de fructuoasă în plan legislativ, bazându-se pe existenţa unor opinii asemănătoare în privinţa reformării situaţiei interne.

Note

1. Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu introducere, note, facsimile şi portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, Socec, f. a., vol. I (1855-1880), p. 131.
2. ANIC, colecţia M., *Fond Franţa*, MAE – AD, CPC, Turquie-Iassy, vol. 12, r. 44, c. 140-142, Delaporte către Moustier, Iassy, le 7 Février 1868; informaţia este confirmată, în urma relatărilor lui C. Şuţu, şi de Titu Maiorescu în *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 146; vezi şi studiul competent al lui Mihai Dim. Sturdza, *Junimea, societatea secretă*, în „Ethos", Paris, I, 1973, pp. 81-109; vezi şi Horia Nestorescu-Bâlceşti, *Ordinul Masonic Român*, Bucureşti, 1993, pp. 71-602.
3. Mihai Dim. Sturdza, *op.cit.*, pp. 83-88.
4. Titu Maiorescu, *Însemnări...*, vol. I, pp. 146-147.
5. Mihai Dim. Sturdza, *op.cit.*, pp. 96-97.
6. M., Franţa, Turquie-Iassy, vol. 12, r. 44, c. 143.
7. *Memoriile Regelui Carol I. De un martor ocular*, Bucureşti, 1993, vol. II, p. 176.
8. Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Primăria Municipiului Iaşi*, Dosar 101/ 1871, nepaginat.
9. N.A. Bogdan, *Regele Carol I şi a doua sa capitală. Relaţii istorico-politice scrise din iniţiativa primarului Iaşului*, G.G. Mârzescu, Iaşi, 1916, pp. 155-172; vezi şi Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ed., postfaţă şi indice de Stelian Neagoe, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, p. 31.
10. *Ibidem.*
11. *Ibidem*, pp. 34-36.
12. *Regele Carol I al României. Cuvântări şi scrisori*, Bucureşti, Carol Göble, 1909, tom I, p. 239
13. *Ibidem.*
14. M., *Franţa*, Turquie-Iassy, vol. 14, R. 45, c. 112-113, Delaporte către Jules Favre, Iassy, le Avril 1871.

https://biblioteca-digitala.ro

15. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar 21/ 1871, f. 1.
16. Vezi textul Petiției la Titu Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 38-45.
17. ANIC, *Fond Casa Regală*. Dosar 12/ 1871, f. 1-36.
18. *Memoriile Regelui Carol I*, vol. II, p. 185; asupra evoluției problemei vezi și Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viața politică în România*, 1871-1878, București, Ed. Globus, 1991, pp. 60-82.
19. M., Franța, Turquie-Bucharest, vol. 35, R. 16, c. 172-173, Le Sourd către Jules Favre, Bucharest, le Août 1871.
20. *Memoriile Regelui Carol I*, vol. II, p. 195.
21. M., Franța, Turquie-Bucharest, vol. 35, R. 16, c. 250-252, Le Sourd către Rémusat, Bucharest, le 12 Septembre 1871.
22. M., Franța, Turquie-Bucharest, vol. 14, R. 45, c. 188-189, Delaporte către Rémusat, Iassy, le Mars 1872.
23. ANIC, *Fond Casa Regală*, Dosar 14/ 1872, f. 4, Ion Strat către Domnitorul Carol, Paris, 31 decembrie 1872.
24. *Memoriile Regelui Carol I*, vol. II, p. 345.
25. *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, pp. 199-220.
26. *Regele Carol I al României. Cuvântări și scrisori*, t. I, pp. 333-334.
27. Vezi Anastasie Iordache, *op.cit.*, pp.80-81.
28. Iordache Vulpescu (Gh. Mârzescu), *Spionul prusian sau Principele Carol de Hohenzollern, Domn al României*, Berlin, 1875; Redmann von Hahn (D.A. Sturdza), *Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern*, în „Românul", an XIX din 8/ 20 și 9/ 21 octombrie 1875; vezi și răspunsul pertinent al lui Titu Maiorescu la aceasta din urmă în N.A. Bogdan, *op.cit.*, pp. 206-214.
29. Apud C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, București, Ed. Universul, 1936, vol. I, p. 172.
30. Vezi în acest sens scrisoarea lui Carol I către tatăl său din 12/ 24 iunie 1876, în *Domnia Regelui Carol I. Fapte-Cuvântări-Documente*, București, Carol Göbl, 1906, vol. I, p. 800; Titu Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 58-71.
31. *Memoriile Regelui Carol I*, vol. III, p. 22.
32. I. Mamina, I. Bulei, *Guverne și guvernanți*, București Ed. Silex, 1994, vol. I, (1866-1916), p. 41.
33. *Memoriile Regelui Carol I*, vol. III. pp. 49-51; Titu Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 58-71.

https://biblioteca-digitala.ro

CASA REGALĂ DIN ROMÂNIA: SOLUȚII POLITICE ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Dr. Diana Fotescu

Anul 1916 găsea România în neutralitate, existând posibilitatea intrării în război de partea Antantei sau de partea Puterilor Centrale.

Încă din anii neutralității se tatonau căile politico-diplomatice care să corespundă intereselor României. Atunci o mare parte din activitatea guvernului român a fost dusă în casa lui Barbu Ştirbey. Sub masca unei simple retrageri la țară, Buftea a fost „centrul de operații" al puterii de stat. Potrivit prințesei Callimachi, un atent observator al vieții politice, „regina Maria era în mod constant acolo, adesea întreaga zi într-un costum de călărie, ca să-şi justifice prezența. Am văzut-o odată rămânând la cină cu regele, mai târziu venind ca din întâmplare importanți trimişi ai aliaților şi primul ministru. După masă, ei dispăreau unul câte unul, într-un salon retras, pentru o şedință ferită de urechile vreunui spion"[1].

Într-o scrisoare a regelui Ferdinand către vărul său, Kaiserul, acesta explica: indiferent de simpatiile sale personale, el era regele unei națiuni care luptă pentru eliberarea fraților care trăiesc sub stăpânire străină. În cazul unui război general, el avertiza că nu-i va putea împiedica pe români de a-şi revendica dreptul lor dat de Dumnezeu[2]. Şi I.G. Duca nota în memoriile sale o declarație a regelui: „eu sunt rege constituțional, dacă țara crede că interesele ei dictează să meargă împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi o piedică în realizarea idealului el național"[3].

Dar anul 1916 a fost anul marilor decizii politice, în vederea realizării idealului înfăptuirii unității naționale.

Al. Marghiloman relatează convorbirea din 25 mai 1916 cu Nenițescu: „La Berlin, Nenițescu a dejunat cu Taube şi Moltka (Danemarca). Taube i-a spus că Regele Suediei a scris regelui nostru şi că guvernul suedez a propus lui Brătianu o acțiune comună, e vorba de un tratat (între Suedia - Norvegia - Danemarca exista) prin care li se garanta neutralitatea în caz de război. Dar regele Ferdinand n-a dat nici un răspuns"[4].

Încercat de politicienii filogermani asupra poziției sale, regele Ferdinand replica la 1 august 1916 lui P.P. Carp: „nu putea să spună care va fi hotărârea lui, fiindcă până seara toată lumea ar şti-o"[5]. În acele zile fierbinți, „regele – nota Al. Marghiloman – a vorbit de abdicare, dacă i se forțează mâna"[6].

La 11/ 24 august 1916, în marele Salon de Aur din Palatul Cotroceni, Ferdinand îşi sărbătorea cei 51 de ani. Avea invitați miniştri români. Regina Maria scria în memoriile sale: „O atmosferă de aşteptare frământată învăluia

https://biblioteca-digitala.ro

această ceremonie. Brătianu prezenta felicitările guvernului, apăsând asupra încrederii şi nădejdii ce o puneau toţi în regele lor. Fiece frază era încărcată de înţelesuri, dar nici un cuvânt nu era încă hotărâtor"[7]. Şi Louis Basset, secretarul particular al regelui, a asistat la aniversare. El nota: „Ferdinand e vesel, dar de o veselie forţată". De la împăratul Wilhelm sosise o telegramă de felicitare pentru Ferdinand. Iată ce răspundea regele României: „În vremurile acestea serioase şi pline de răspundere, mă încred deplin în Dumnezeu, cu ajutorul căruia sper să biruiesc marile greutăţi, spre binele ţării mele"[8]. Se pare că Wilhelm a fost nemulţumit de răspunsul regelui Ferdinand.

Şi Henry Catargi a reţinut memoria acelor zile, remarcând că „regina pare foarte fericită, ca cineva care ar fi obţinut un lucru important, iar Regele, subit liniştit, ca un om care a luat o hotărâre"[9].

Pe 13 august, cu o zi înaintea Consiliului de Coroană, Al. Marghiloman nota din declaraţiile regelui:

1. Dacă este o convenţiune scrisă, aceasta nu îl leagă.
2. El nu este obligat să se ralieze la avizul majorităţii Consiliului de Coroană.
3. Nu va semna un decret de mobilizare.[10]

În ziua următoare (14/ 27 august 1916), Consiliul de Coroană avea să hotărască intrarea României în război alături de Antantă.

Schimbarea atitudinii regelui Ferdinand a părut să uimească şi pe ministrul Germaniei la Bucureşti – von den Bussche – care, la o întrevedere cu Marghiloman, spunea: „Mărturisesc că regele este o enigmă pentru mine; cum a putut să se schimbe aşa de brusc. Ruşii trebuie să-l fi ameninţat şi i-a fost frică"[11]. În realitate, miniştrii români (cu 2 luni înainte) hotărâseră prin semnarea celor 2 convenţii – una politică şi una militară – alăturarea de Antantă şi pecetluiseră aceasta la Consiliul de Coroană. Chiar şi regele ştia care va fi poziţia sa şi a României, în 10 august trimiţând o scrisoare fratelui său, iar regina Maria mamei sale. Deci, Henry Catargi sesizase bine psihologia celor doi monarhi din 9 august. Iată ce nota în jurnalul său Louis Basset: „Către prânz (10 august), regele m-a chemat în cabinetul său (Biblioteca regelui din Palatul Cotroceni), m-a invitat să iau loc şi, după ce m-a privit fix câteva minute, mi-a spus că situaţia lui este critică şi dureroasă, dar mai speră că, în curând, Consiliul de Coroană îl va scoate din alternativa crudă în care se găseşte, între datoria de Suveran Român şi problemele de conştiinţă. Deşi era rezervat în vorbe, mi-a spus că se va înclina în faţa hotărârii Consiliului de Coroană, oricare ar fi aceasta"[12]. Datoria de vechi sfetnic al casei l-a făcut pe Basset să-i aducă aminte regelui „că, la puţină vreme după moartea unchiului său, îmi spusese că se considera legat personal de tratatul de alianţă cu Germania: şi că nu mă puteam îndoi că-şi va menţine această orientare politică, care era rezultatul experienţei regelui Carol şi singura linie de conduită care corespundea intereselor vitale ale ţării". Basset îi spunea că marea majoritate a populaţiei dorea neutralitatea, iar un război, chiar victorios, împotriva Austro-Ungariei nu ar duce decât la aservirea economică şi politică a României

https://biblioteca-digitala.ro

față de Rusia şi că în caz de înfrângere ar fi singurul responsabil în ochii poporului. Dimpotrivă, refuzul său de a declara războiul, ar provoca în România o aprobare diferită şi mult mai serioasă decât agitația de suprafață creată de Antantă şi agenții săi. Regele n-a dat nici un răspuns. Atunci Basset a replicat: „Înainte de a vă lăsa antrenat în această aventură plină de primejdii pentru țară şi pentru dinastie, recitiți memoriul pe care regele Carol mi l-a dictat câteva zile înaintea morții sale şi în care arăta că un război alături de ruşi, departe de a servi idealul național, ar fi mormântul lui" şi dacă, în sfârşit, lectura testamentului politic al unchiului său nu-l va convinge, să se ducă la Curtea de Argeş, să îngenuncheze în fața lui Dumnezeu şi să-i ceară să-l lumineze. „Chiar acest apel suprem – spune Basset – a rămas fără alt ecou, doar lacrimile ce-i curgeau din ochi şi care trădau tulburarea prin care trecea şi slăbiciunea lui."

Tot atunci regele Ferdinand i-a încredințat o scrisoare către Wilhelm: „Plecați fără întârziere la Sigmaringen cu o scrisoare către fratele meu căruia îi veți explica situația în care mă găsesc şi pe care o cunoaşteți mai bine ca oricine". A doua zi, regina, „foarte agitată", l-a abordat pe Basset spunându-i că-i va da o scrisoare către mama sa care se afla la Dolder, lângă Zürich. Scrisorile celor doi suverani i-au fost încredințate de către Barbu Ştirbey. La 12/ 25 august 1916, Basset pleca din Bucureşti cu destinația Sigmaringen. Scrisorile au fost date curierului von Rosenberg care „le-a pus în valiza sa diplomatică", restituindu-i-le lui Basset la München.

La Sigmaringen Louis Basset ajunge pe 14/ 27 august seara. Este primit de prințul şi prințesa Wilhelm de Hohenzollern, ministrul României la Berlin, Al. Beldiman, mareşalul Wangerheim, contele Spee, căpitanul von Detten. Iată ce nota Basset în jurnalul său[13]: Beldiman era îngrijorat. Prințul Wilhelm îl interoghează îndelung asupra situației pe care scrisoarea fratelui său i-o expunea sumar şi incomplet. Basset îi explica situația delicată în care se afla regele şi influența tot mai mare a anturajului şi teama că în momentul decisiv nu va putea hotărî. Basset îi exprimă prințului Wilhelm aprehensiunea lui Barbu Ştirbey în cazul unor eventuale presiuni din partea Germaniei asupra României. Beldiman nu vedea salvarea României decât prin unirea cu Puterile Centrale, singurele care-i pot garanta independența. Acesta considera acordul cu Rusia ca o nebunie, iar misiunea lui Basset la Sigmaringen ca o simplă îndepărtare a lui de la Bucureşti pentru a-i reduce influența asupra regelui. „Şi eu mă gândisem la acest lucru", spunea Basset. Dar, în memoriile sale, Al. Marghiloman expune adevăratul motiv: „Regele a concediat pe Basset cu toate marile servicii aduse şi marea încredere ce avea întrânsul. Nevasta lui făcea spionaj. De la Berlin, Regele a primit rezumatul unei conversațiuni pe care El o avusese de curând cu Basset. Deci femeia. Regele i-a încredințat o scrisoare pentru fratele său." Ferdinand i-a mărturisit lui Al. Marghiloman: „Nu am putut spune tot ce voiam, căci mă temeam ca scrisoarea să nu fie deschisă pe drum."[14]

Aflarea veştii declarării războiului de către România Austro-Ungariei, spunea Basset în jurnalul său, a determinat persoanele din casa princiară să fie

https://biblioteca-digitala.ro

consternate că un Hohenzollern putea ridica armele împotriva Germaniei.[15] Basset, filogermanul, nota că acel Consiliu de Coroană nu trebuia luat ca o consultare loială a sentimentului public, ci ca o lovitură de teatru aranjată dinainte pentru a îndepărta ultimele ezitări ale regelui şi pentru a da declarației de război aparența unui act al voinței naționale, când, de fapt, nu era decât complotul unei minorități infime de politicieni.

După dejun, prințul Wilhelm citeşte cu glas tare scrisoarea fratelui său, acesta arătându-i obligația de a fi în primul rând român.

A doua misiune a elvețianului Louis Basset era spre Dolder (Elveția), pentru a remite scrisoarea reginei Maria către mama sa, ducesa Maria Alexandrovna, pe care o întâlneşte la 18/ 31 august 1916. La întrevedere erau prezenți prințesa Beatrice de Bourbon şi soțul său. Marea ducesă afirma în acele momente că regele Carol n-ar fi consimțit niciodată la o astfel de alianță. Dintr-o scrisoare a lui Basset către Barbu Ştirbey aflăm că la Geneva, la Banca Germaniei: „toată averea regelui Ferdinand a fost sechestrată"[16]. Tot în Elveția, Basset, aflat într-o vizită la un prieten, Ruftat, a aflat că „la Sigmaringen a avut loc excluderea Regelui Ferdinand al României din rândul membrilor familiei de Hohenzollern." La 15/ 28 noiembrie 1916, Louis Basset nota: „ce situație tragică pentru Rege [...], înțelegând datoria de bun român şi cedând insistențelor miniştrilor săi şi sacrificând pe altarul patriei moştenirea sacră a unchiului său, ataşamentul față de familie şi numele de Hohenzollern, datorită conştiinței sale."

Într-o discuție purtată de fostul secretar particular al regelui Ferdinand cu un personaj numit în memoriile sale „Deutsch" sau „D", privind o conciliere dintre împăratul Wilhelm şi regele Ferdinand, „D" a fost categoric împotrivă. „Opinia germană este indignată de alegerea acestui prinț de Hohenzollern. În acelaşi timp, regina Maria este judecată sever în ceea ce priveşte influența față de Ferdinand."[17] Basset a încercat să-l justifice pe regele României: „Am replicat – în cruda alternativă în care se găsea regele Ferdinand, între curentul popular adevărat sau artificial şi conştiința sa, este injust să fie incriminat numai pentru că şi-a făcut datoria de rege constituțional."

Tot în acea perioadă, noiembrie/ decembrie 1916, presa înscrie proclamația prințului Wilhelm de Hohenzollern adresată locuitorilor Craiovei, anunțând că armata germană n-a venit în România pentru a se răzbuna pe populație, ci pe acei care au violat tratatele şi au rupt legăturile de familie. „Ce crud – spunea Basset – trebuie să fie pentru Regele Ferdinand să-şi vadă propriul frate aruncându-l în dizgrație şi condamnându-l. Probabil Kaiserul a cerut această execuție."[18] Basset găseşte excesive acele afirmații.

Oricum, poziția regelui Ferdinand a fost similară cu cea a vărului său, regele Albert al Belgiei, a cărui mamă era tot o Hohenzollern. Războiul este numit de Basset „complot" şi are două victime – țăranul român şi regele Ferdinand, unul plăteşte cu sângele, iar altul cu coroana.

https://biblioteca-digitala.ro

Încă din 1917 se punea problema schimbării dinastiei în România. Aceasta a fost obiectul unor controverse dintre guvernele de la Berlin şi Viena, precum şi în interiorul acestora. Iată care erau variantele sau soluţiile:

1. Generalul E. Ludendorff propunea Ministerului de Externe German varianta înlocuirii lui Ferdinand cu prinţul Kiril al Bulgariei[19].

2. În urma consfătuirii conducătorilor politici şi militari germani din 17/18 mai 1917, se hotărăşte „detronarea Hohenzollernilor din România", problema urmând să fie rezolvată o dată cu împărţirea statului român[20].

3. Ministrul de externe al Austro-Ungariei – Ottokar Czemin declara în august 1917: „Românii vor putea să-şi aleagă un rege, căci cu nici un preţ nu poate rămâne pe tron regele Ferdinand; de asemenea, nu poate domni nici prinţul Carol"[21].

4. Al. Marghiloman, în memoriile sale, expune alte variante în urma discuţiilor dintre diplomaţii germani, austrieci şi politicienii români:

- Nicolae (al II-lea, fiu al lui Ferdinand);
- prinţul Fredric-Eitel (fiul împăratului Wilhelm II);
- arhiducele Max (fratele împăratului Austro-Ungariei);
- arhiducele Francisc;
- prinţul Ioachim;
- prinţul Schönburg[22];
- prinţul Fredric-Wilhelm (nepotul împăratului Germaniei)[23].

O. Czemin scria principelui Hohenlohe (15/28 decembrie 1917) în legătură cu unele modificări teritoriale impuse României: „în cazul în care rectificările de graniţă sunt imediat acceptate, am lăsa totuşi pe tronul României pe unul din fiii lui Ferdinand."[24]

Anul 1918 începuse cu perspectiva inevitabilă a încheierii tratativelor de pace cu Puterile Centrale. „Negocierile" de la Răcăciuni (februarie 1918) dintre Czemin şi Ferdinand legau viitoarea hotărâre de semnare a tratatului cu Puterile Centrale, atât de destinul României, cât şi de cel al dinastiei. Semnată pacea de la Buftea-Bucureşti, se subînţelegea şi menţinerea dinastiei.

Contrar înţelegerilor dintre politicienii germani, austrieci şi români, rapoartele secrete germane dezvăluie în continuare preocuparea constantă pentru schimbarea dinastiei în România.

Astfel, la 21 aprilie 1918, la Berlin, se cereau informaţii delegaţiei române (din Berlin), de către principele Hohenzollern, în legătură cu succesiunea la tronul României, articolele 82 şi 83 din Constituţie cu privire la succesiunea tronului, istoricul dinastiei Româneşti, schema cu arborele pe linie bărbătească a familiei princiare Hohenzollern. De asemenea, se comunică intenţia Berlinului de a purta tratative cu principele de Hohenzollern (Carol – n.n.) pentru obţinerea renunţării la succesiunea la tron în România[25].

La 5 mai 1918, Al. Beldiman scria Ministrului de Externe German despre un proiect privind înlocuirea regelui Ferdinand cu prinţul Friederich Carol von Hessen[26].

https://biblioteca-digitala.ro

În iunie acelaşi an, ambasada imperială germană prezintă lui Kühlman informaţii de la un fost diplomat român (nu i se dă numele, probabil tot Al. Beldiman) în care se precizează poziţia ostilă a reginei Maria şi a lui Brătianu faţă de Germania, îndemnul la detronarea dinastiei Hohenzollern înainte de a părăsi trupele germane România, cu ajutorul lui Marghiloman.[27]

În 4 septembrie 1918, printr-o telegramă trimisă din Bucureşti de Horstmann către Ministrul de Externe German, se prezintă necesitatea ocupării prin forţă militară a Moldovei, precum şi unele păreri ale informatorilor cu privire la procedeele de înlăturare a dinastiei din România[28]. Pe 21 septembrie 1918, informatori germani scriau tot Ministerului de Externe German despre starea de spirit din România şi despre necesitatea înlăturării dinastiei de Hohenzollern şi înlocuirea cu un prinţ din Germania, eventual luteran[29].

Cu toate presiunile care s-au exercitat asupra sa, regele Ferdinand a refuzat să ratifice tratatul de pace de la Bucureşti, chiar cu realul risc al pierderii coroanei. La Berlin circula zvonul că regina Maria ar declara în public nevalabilă pacea de la Bucureşti (8 iunie 1918)[30]. Consilierul imperial Horstmann, de la Bucureşti, informa Ministrul de Externe German, spunând că, oficial, s-a infirmat acest zvon. Oricum, din rapoartele Marelui Cartier General German, şeful Marelui Stat Major al armatei de front, secţia armate străine, în cadrul situaţiei politice din România, arăta rolul reginei Maria în propaganda de simpatie pentru Antanta (22 august 1918)[31]. De la Wilhelmshöhe se transmite Ministerului de Externe dorinţa împăratului de supraveghere a corespondenţei reginei Maria cu sora sa Beatrice, infanta Spaniei[32].

Evenimentele următoare, reintrarea în război la 10 nov. 1918, înfăptuirea marii uniri, precum şi recunoaşterea internaţională au rezolvat pe moment problema dinastiei. O situaţie similară, dar în timp de pace, privind regimul politic, s-a ivit în 1927, după moartea regelui Ferdinand. Atunci, unii diplomaţi străini acreditaţi la Bucureşti vedeau situaţia politică a României rezolvată prin instaurarea republicii, înlocuirea dinastiei sau venirea reginei Maria ca suveran, regenţa necrezându-se viabilă.

Rescrierea şi interpretarea în istoriografia recentă se impune şi pentru această perioadă din Istorie.

Note

1. Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, New York, 1985, p. 188.
2. Idem, p. 188
3. I.G. Duca, *Amintiri politice*, München, 1982, vol. I, pp. 113-115.
4. Al. Marghiloman, *Note politice*, Bucureşti, 1927, vol. II, pp. 76-77.
5. Idem, p.136.
6. Idem, p.143.
7. Regina Maria, *Povestea vieţii mele*, vol. III, Iaşi, 1991, p. 62.
8. ANIC, M., SUA, R. 26, T. 136-89, Acte privind casa regală din România, vol. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

9. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 140.
10. Idem, p. 144.
11. Idem, p.167.
12. ANIC, *Fond Casa Regală – Rege Ferdinand*, Dosar III/ 128/ 1916, vol. I.
13. *Ibidem*.
14. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 156.
15. ANIC, *Fond Casa Regală – Rege Ferdinand*, Dosar III/ 128/ 1916.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*.
19. Mircea Popa, *Pe marginea unor documente germane din anii 1917-1918*, în „Analele Univ. Bucureşti" nr. 1/ 1971, p. 38.
20. *** *România în primul război mondial*, p. 371.
21. Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol. III, p. 65.
22. Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol. II, pp. 494, 495, 508, 539, 544, 552 şi vol. III, pp. 36, 189, 213.
23. Idem, pp. 61-62.
24. *1918 la români*, vol. II, p. 1026.
25. ANIC, M., SUA, R. 26, T. 136-89, vol. 15, 21 apr. 1918, Berlin.
26. Idem, S.A. Rumanien, No I/ 15, vol. 2 Min. Ext. German Secţia A: Acte secrete privind familia regală.
27. Idem, vol. 15, 6 iunie 1918.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*, 8 iunie 1918.
31. Idem, 22 august 1918.
32. Idem, vol. 2, Min. Ext. German, sectia A: Acte secrete privind familia regală.

https://biblioteca-digitala.ro

REGINA MARIA – „MAMA RĂNIȚILOR" – PE FRONTUL DIN MOLDOVA

Ştefania Ciubotaru

Regina Maria – o mare regină a României şi una dintre cele mai mari ale Europei – a avut o contribuție hotărâtoare la lupta pentru realizarea idealului unității naționale a românilor, la lupta pentru realizarea României Mari. Din momentul urcării pe tronul României la 28 septembrie/ 11 octombrie 1914 a Regelui Ferdinand, Regina Maria a fost alături de el, sprijinindu-l pentru găsirea modalităților adecvate de acțiune, în vederea făuririi statului național unitar român. Aşadar, problema esențială din acea vreme era atitudinea față de război, iar în această privință curentul filoantantist câştigase o persoană foarte influentă, pe Regina Maria. Regina a depus un efort perseverent şi continuu pentru a-i zdruncina Regelui Ferdinand convingerile filogermane şi a-l determina să intre în război alături de Antantă. Regele Ferdinand – născut, ca şi unchiul său, Regele Carol I, în Germania, făcând şcoala şi pregătirea militară în această țară – era convins de victoria Puterilor Centrale. De exemplu, aflându-se în vara anului 1915 la Brăila, Regele Ferdinand a primit o delegație a exportatorilor de cereale, care s-au plâns de falimentul ce îi aşteaptă din pricina închiderii strâmtorilor Mării Negre. Regele le-a răspuns categoric: „şi vor fi închise până la sfârşit, căci Aliații (în speță Antanta) nu vor învinge"[1]. Fiind de față, Regina Maria ar fi replicat: „Ba da, ba da"[2].

Perioada neutralității – pronunțată în urma Consiliului de Coroană desfăşurat la 21 iunie/ 3 august 1914, la Sinaia – s-a caracterizat prin aprige confruntări între gruparea majoritară, care milita pentru intrarea României în război alături de Antantă şi de partea căreia se afla Regina Maria, şi cei care cereau intrarea în luptă alături de Puterile Centrale. Desfăşurarea operațiunilor militare pe frontul de vest, dificultățile cu care se confrunta Antanta, i-au determinat însă pe generalul Alexeev, şeful Marelui Stat Major al armatei ruse, şi pe generalul Joseph Joffre, comandantul şef al armatelor franceze, să ceară, în iunie 1916, intrarea României în război „acum ori niciodată". În acest context a fost semnată convenția politică din 4/ 17 august 1916 între România, pe de o parte, şi Franța, Marea Britanie, Italia şi Rusia, de cealaltă parte, prin care Antanta recunoştea legitimitatea unirii Bucovinei, Transilvaniei şi Banatului cu România. Convenția militară semnată în aceeaşi zi stabilea cooperarea militară între cele două părți, obligația României de a intra în luptă până la 15/ 28 august 1916. Ca urmare, în ziua de 14/ 27 august 1916, a avut loc în marea sufragerie a Palatului Cotroceni din Bucureşti, Consiliul de Coroană la care au participat

https://biblioteca-digitala.ro

Regele Ferdinand şi prinţul moştenitor Carol, membrii guvernului (I.I.C. Brătianu, Al. Constantinescu, Vintilă Brătianu, I.G. Duca) şi şefii partidelor de opoziţie (N. Filipescu, Take Ionescu, Al. Marghiloman). Deschizând şedinţa, regele a declarat: „am convocat aici pe mai marii ţării, nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul; văd situaţia în aşa fel încât nu mai putem rămâne în neutralitate; de aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă, guvernul, care crede şi el că a venit momentul să începem războiul, a şi avut o consfătuire cu unul din guvernele beligerante"[4].

Regele a ţinut să precizeze că, pentru a lua o asemenea decizie, a trebuit să se învingă pe sine (aluzie la faptul că intra în război împotriva ţării în care s-a născut), fiind călăuzit numai de interesele superioare ale României. În aceste momente grele, Regina Maria a fost alături de Regele Ferdinand, sprijinindu-l în decizia pe care o luase. Astfel, în amintirile sale, Regina Maria scria următoarele: „vedeam de mult că ceasul se apropia şi că Nando nu putea fi scutit de îngrozitoarea jertfă ce trebuie neapărat să o facă; încercai cu toată dragostea mea să-l ajut să privească în faţă cea mai mare durere a vieţii lui, lupta împotriva ţării lui natale; în adevăr, a fost o jertfă covârşitoare, dar a făcut-o pentru că, înainte de orice, el era regele ţării, un bun român, şi ajunsese să creadă şi el că aşa e mai bine". Tot referitor la acest moment, principesa Ileana scria, în amintirile sale: „nu înţelegeam mare lucru, ascultând pe mama vorbind de războiul care începuse, azi însă ştiu ce rol a jucat în anii de neutralitate, pentru că ea putea să spună ceea ce tata nu putea să spună, foarte puţină lume a înţeles în ce fel minunat se completau tata şi mama în o mie şi unul de lucruri; ceea ce tata nu putea spune fiindcă era regele, şi ar fi căzut greu în viaţa politică, mama putea spune sus şi tare, fără teamă dacă lumea o critica, nu compromitea politica ţării"[6]. Aşadar, cu toate prilejurile, Regina Maria declarase că nu iubeşte neutralitatea, iar hotărârile regelui de a scoate ţara din această stare şi de a intra în război de partea Antantei nu au făcut decât să-i umple inima de bucurie şi să declare următoarele, la ieşirea regelui din sala de consiliu: „domnilor, nimeni dintre dumneavoastră nu îşi dă atât de bine seama ca mine cât îl costă pe el aceasta, sunt mândră de el şi la fel trebuie să fie România"[7].

Decizia Regelui Ferdinand era – potrivit numărului din octombrie 1916 al revistei lunare „Current History" a cotidianului american „New York Times" – „principalul eveniment militar din august 1916; intrând în război de partea Antantei, românii au adus mai mult cu ei decât armata lor, ei, în fapt, serveau avizării lumii neutre că cea mai formidabilă naţiune neangajată din Europa, după doi ani de investigaţie, este sigură că este pierdută cauza Puterilor Centrale"[8].

Astfel, în seara zilei de 14/ 27 august 1916, ministrul României la Viena a prezentat ministrului de externe al Austro-Ungariei declaraţia de război a României, din care se degaja dreptul poporului român de a lupta pentru eliberarea provinciilor istorice ţinute cu forţa în cadrul monarhiei habsburgice,

https://biblioteca-digitala.ro

şi de a asigura unirea acestora cu patria mamă. A doua zi, dimineaţa, a fost difuzată „Proclamaţia către ţară", semnată de Regele Ferdinand şi de membrii guvernului şi în care se arăta: „războiul care de doi ani a închis tot mai strâns hotarele noastre, a zdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că, pentru viitor, numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor"[9].

Astfel, în noaptea de 14/ 15 august 1916, armata română s-a avântat peste crestele Carpaţilor, trecând la eliberarea fraţilor din Transilvania. Numai că ajutorul material, precum şi sprijinul militar indirect, promise de Antantă, nu au fost cele convenite prin convenţia militară din 4/ 17 august 1916; de asemenea, operaţiunile militare pe alte fronturi – mai ales în Bucovina şi zona Salonic – nu au fost desfăşurate pentru a sprijini ofensiva românească, sprijinul trupelor ruseşti pe frontul din Dobrogea fiind insuficient.

În aceste condiţii, îngrijorată cu privire la nereuşita Aliaţilor de a-şi ţine promisiunea legată de sprijinirea unei ofensive sudice, Regina Maria a trimis o scrisoare în Anglia, regelui George al V-lea, în care arăta: „poporul nostru este atât de entuziast în ce priveşte partea transilvană, încât el este înclinat să nu ia în seamă marele pericol pe care îl reprezintă bulgarii, care sunt soldaţi buni şi ne urăsc cu o ură de moarte; sper doar că Rusia îşi va ţine promisiunea şi nu ne va lăsa; ar fi dezastruos pentru noi, ca şi pentru Antantă, căci bulgarii nu sunt bătuţi; vreau să înţelegi că în această clipă am în vedere cauza generală; bulgarii trebuie să fie bătuţi; aceasta înseamnă căderea Constantinopolului, Serbia salvată, armatele aliaţilor pe Dunăre; lasă-mă să-ţi spun încă o dată cât sunt de bucuroasă că suntem împreună în aceste vremuri mari şi groaznice şi lasă-mă să am sentimentul că ne vom putea îndrepta spre tine în caz de nevoie, întrucât este posibil să avem de înfruntat timpuri foarte grele; nu mă tem, dar sunt îngrijorată"[10].

Răspunsul regelui George al V-lea nu a venit mai devreme de o lună şi după terminarea campaniei din sud. Confirmând „sacrificiul lui Nando", el oferea nişte sfaturi militare specifice, care, deşi sensibile, nu aveau în vedere motivul esenţial al României de a intra în război: „Te îndemn – îi scria el Reginei Maria – să trimiţi mai multe trupe în Dobrogea, făcând din aceasta primul şi cel mai important obiectiv al vostru, iar problema Transilvaniei se poate trata când Bulgaria va fi înfrântă; am profundă simpatie pentru tine în îngrijorarea ta"[11].

„Îngrijorarea Reginei Maria" s-a adeverit în scurt timp, în sensul că, deşi a luptat cu eroism şi spirit de sacrificiu, armata română – copleşită de numărul şi mai ales de tehnica inamicului – a fost nevoită să se retragă din Transilvania, apoi din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea. Astfel, la 12/ 25 noiembrie 1916, Regele Ferdinand şi Regina Maria, însoţiţi de întreg guvernul, au părăsit Bucureştiul, plecând spre Iaşi, care a devenit capitala vremelnică a României. Peste puţină vreme, în ziua de 23 noiembrie/ 6 decembrie 1916, mareşalul german Mackensen a intrat în fruntea trupelor germane în Bucureşti. A urmat o perioadă grea pentru poporul român, care a trebuit să suporte jaful ocupanţilor şi ţara sfârtecată. În

https://biblioteca-digitala.ro

însemnările sale, referitor la această situație, Alexandru Marghiloman nota: „Germanii devin grozav de aspri și puțin discreți; ei invadează totul și desigur că curtenia este în mod voluntar dată la o parte; pe hârtiile oficiale, titlul ministerial și mențiunea «Regatul României» sunt șterse; ei zic că oficial Regatul României nu mai există, au oprit să fie pomenit în biserică regele și chiar să [se] pronunțe numele lui"[12].

O dată cu ocuparea Bucureștiului și evacuarea regelui, reginei și a guvernului la Iași, a început calvarul românilor. „Nu știm unde ne ducem – scria Regina Maria în amintirile sale – nimic nu este stabilit, niciodată în viața mea nu am pornit în felul aceasta în necunoscut"[13]. Fiind singura membră a familiei regale ușor accesibilă supușilor săi, Regina Maria a avut o perioadă grea pentru că „toți veneau la mine, și ieșenii, și cei străini, și toți aveau un motiv de care să se plângă sau pentru care să protesteze; tot ce puteam face era să nu-mi pierd capul; și eu însămi eram o refugiată fără locuință proprie, cu majoritatea posesiunilor mele materiale lăsate la Cotroceni, iar ce aveam cu mine era împachetat în geamantane mari în tren, eu, regina, nu aveam unde să mă duc, deci cum puteam eu da ajutor?"[14]. Cu toate acestea, imediat după ce colonelul Ernest Baliff, aghiotantul reginei, a reușit să găsească o casă corespunzătoare, regina și-a început periplul prin spitalele din Iași, pe care le-a găsit dezorganizate, soldații murind nu din cauza rănilor, ci din cauza pneumoniei pe care o contactau, în frigul încăperilor neîncălzite. În aceste condiții, Regina Maria a convocat un grup de miniștri și pe generalul Prezan, care au promis că guvernul și armata vor coopera pentru a grăbi transportul combustibilului. Pe de altă parte, mai rămânea „problema igienei publice și a pericolului de boli infecțioase, în special tifosul exantematic, care fusese răspândit de păduchii aduși de săpătorii de tranșee mongoli, care veniseră împreună cu armata rusă"[15]. Cu o proporție de însănătoșire de 17%, această boală epidemică, care începuse să se răspândească, făcea ca toate celelalte necesități urgente să devină nesemnificative. După unele dificultăți cu Partidul Național Liberal, Regina Maria a reușit să obțină numirea unui vechi prieten din timpul războaielor balcanice, dr. Jean Cantacuzino, ca șef al unei organizații sanitare, dar era prea târziu pentru a opri tifosul virulent. Epidemia începuse deja să decimeze rândurile soldaților, deoarece în spitalele neîncălzite și supraaglomerate, răniții erau așezați câte trei într-un pat, indiferent de boala pe care o aveau. În februarie 1917, tifosul se dezlănțuise, agravat și de faptul că transporturile de medicamente trimise României de Franța erau reținute în Rusia, ca echipament militar. Așadar, după opinia ministrului francez în România, contele de Saint-Aulaire, Iașul era „doar primul cerc al iadului"[16]. De exemplu, unul din ofițerii Misiunii militare franceze a inspectat un regiment de 2.200 soldați români, dintre care 1.800 erau bolnavi. Rare erau cazurile când acești soldați se însănătoșeau, deoarece alimentele lipseau, iar ei locuiau în barăci de lemn sau tranșee pline de păduchi.

https://biblioteca-digitala.ro

Primăvara anului 1917 a început sub auspicii nu foarte bune, în sensul că, la 15 martie 1917, țarul Nicolae al II-lea a fost nevoit să abdice în numele său şi al fiului său. Regele Ferdinand şi Regina Maria i-au trimis o telegramă de compasiune, la care au primit următorul răspuns: „vă mulțumesc amândurora din inimă pentru mesajul vostru emoționant, fie ca Dumnezeu să vă binecuvânteze pe voi şi poporul român, să vă acorde Victoria finală şi realizarea tuturor aspirațiilor voastre"[17]. În acest context, pentru a-şi putea alunga îngrijorarea, Regina Maria şi-a intensificat activitatea organizatorică de încurajare a bolnavilor şi răniților din spitale. „Cred – scria Regina Maria în amintirile sale – că sunt puține regine care au văzut asemenea privelişti şi care au călcat în locuri pline de atâta înfiorătoare şi neînchipuită mizerie; nu mă las uşor înspăimântată de nimic, dar a fost un răstimp de fantastică nenorocire, când toți vedeau în mine ultima lor nădejde şi când încrederea lor îmi întărea puterile"[18]. Aşadar, însăşi Regina Maria vorbea despre infernul şi scenele oribile asupra cărora trecea cu raza bunătății sale: „ajutam oriunde puteam, şi mulți alții ne-au venit în ajutor şi au muncit cu inimă, dar cu toate silințele noastre au fost clipe grozave când ni s-a părut că vom rămâne fără oaste; nu voi putea niciodată să uit căruțele care aduceau bolnavii şi muribunzii în oraş; era ceva sinistru şi totdeauna trebuie să mă opresc să le dau o băutură sau să le spun un cuvânt de alinare"[19].

Regina Maria era într-adevăr omniprezentă, aşa cum pretindea; ea a făcut ordine în triajul din gara Iaşului, unde erau un fel de barăci de adăpost, unde se aduceau răniții până li se făcea loc în câte un spital. Potrivit unui memoriu alcătuit la 20 martie 1917 de către maiorul Țenescu, spitalul de triaj din gara Iaşului avea ca scop acordarea unei îngrijiri sumare bolnavilor şi răniților până în momentul transferării lor în spitalele din țară. Numai că, datorită numărului mare de trupe din jurul Iaşului şi mai ales necunoaşterii în bună parte a funcțiunilor acestui punct de triaj de către autorități, acest loc a devenit „un centru de infecție şi propagare de boli pentru populația Iaşului"[20].

Referindu-se la acest spital, Regina Maria scria: „treceam printr-un şir de barăci întunecoase, în care zăceau pe jos, înghesuiți unul lângă altul, bolnavii şi muribunzii; uneori eram nevoită să trec peste un cadavru ca să ajung la cei care întindeau mâinile spre mine; nu exagerez când spun că erau de sus până jos plini de păduchi; la început nu înțelegeam ce era acel nisip sau praf alb ce se găsea în toate cutele hainelor lor, şi aproape nu-mi venea să cred când mi s-a spus că nu era nici nisip, nici praf, ci păduchi; şi aceşti păduchi, după cât se spunea, duceau pretutindeni molima tifosului"[21].

În aceste groaznice condiții, regina, îmbrăcată în uniforma albă a maicilor infirmiere, cu crucea albă de email la gât, atârnată pe o panglică portocalie, trecea printre rândurile soldaților, oprindu-se la fiecare pentru a oferi un pachet de țigări, o carte de rugăciuni sau o bucată de pâine, pe care o tăia ea însăşi[22]. Încetul cu încetul, regina a reuşit să pună ordine în acest loc, a reuşit să adune depozite de alimente, îmbrăcăminte, medicamente şi tot ce era de trebuință

https://biblioteca-digitala.ro

pentru spitale. Ajutată şi de colonelul Baliff, de dr. Mamulea, precum şi de unele dintre doamnele de onoare, Regina Maria a organizat transporturi regulate cu provizii, fapt care a ameliorat situaţia dezastruoasă ce exista în spitalele din Iaşi şi împrejurimi. De exemplu, în primăvara anului 1917, cu ocazia zilei de Paşte, Regina Maria a vizitat o serie de sate din jurul Iaşului, precum Voineşti şi Horneşti. Aici, câţiva doctori se luptau cu tifosul exantematic, în condiţiile în care majoritatea ofiţerilor şi soldaţilor din regimentele staţionate acolo erau răpuşi de această boală. Regina s-a plimbat printre soldaţi, le-a împărţit bomboane, ţigări, ceai, iar ca semn de îmbărbătare, le-a dăruit câte o cruciuliţă. „Îmi pare rău să îi las" – scria regina – „ochii mi se umpleau de lacrimi şi simţeam atunci, cum am simţit adesea, că trecea de la inima mea la a lor şi de la inima lor la a mea, ceva temeinic aproape sfânt, ceva puternic ca soarta"[23].

Cu prilejul acestor vizite, prin spitalele pline de bolnavi de tifos, doctorii au încercat să o convingă să poarte mănuşi de cauciuc pentru a putea fi oricum protejată, însă regina a refuzat, afirmând: „cum aş putea să le cer să sărute cauciuc din India". Despre efortul neprecupeţit al Reginei Maria de a fi mereu alături de soldaţii în suferinţă scria şi principesa Ileana. În amintirile sale: „mama era necontenit pe front, mergând dintr-un spital în altul. Când se întorcea seara târziu acasă la Iaşi, după o zi întreagă de mers prin spitale, partea de jos a rochiei era de culoare gri-cenuşie, ca şi cum ar fi fost praf; dar nu era praf, erau păduchi; astfel mergea direct în odaia ei de baie, se băga în cada de baie cu rochia pe ea şi se dezbrăca acolo; toţi cei din jur erau înspăimântaţi şi o îndemnau să facă injecţii ca să fie protejată împotriva tifosului exantematic, care făcea ravagii; dar mama protesta spunând: «eu nu am timp să fiu bolnavă şi atâta timp cât are România nevoie de mine, Dumnezeu o să mă ocrotească, nu pentru mine dar pentru că ţara are nevoie de mine». În timpul războiului nu a luat nici un medicament preventiv şi Dumnezeu într-adevăr a păzit-o"[25]. Regina Maria a făcut vizite nu numai în spitalele din Iaşi, ci şi în spitalele din Bacău, Oneşti şi Roman, unde a petrecut zile întregi alături de bolnavi, cărora le-a adus alinare şi mângâiere, fie şi prin simpla ei prezenţă. Astfel, pentru a ilustra acest lucru, amintim scrisoarea, adresată Reginei Maria, la 25 februarie 1917, din satul Vorniceni (jud. Bacău), de către locotenent colonel Radu Rosetti din Regimentul de infanterie 55/ 67, prin care îi mulţumea respectuos pentru darurile trimise, aducându-i astfel la cunoştinţă că gestul său i-a impresionat pe soldaţii trupei, ridicându-le moralul pe câmpul de luptă[26]. Munca susţinută în spitale şi venirea primăverii au făcut ca numărul bolnavilor să scadă şi foarte curând epidemia de tifos să fie înlăturată. Venirea primăverii a însemnat şi refacerea armatei române, care a primit un ajutor preţios din partea Misiunii militare franceze, condusă de generalul Henry Berthelot. Astfel refăcută, armata română a reuşit, să câştige o serie de victorii împotriva armatei germane, la Mărăşti (11/ 24 iulie - 19/ 1 august 1917), Mărăşeşti (24 iulie/ 6 august - 6/ 19 august 1917) şi Oituz (26 iulie/ 8 august - 9/ 22 august 1917), ceea ce părea să ofere României

https://biblioteca-digitala.ro

un răgaz, dar evenimentele din România au creat un nou cadru militar şi politic, cu totul defavorabil ţării noastre. Îndată după preluarea puterii, Lenin a anunţat intenţia noii puteri bolşevice de a încheia pacea. Dispozitivul mixt ruso-român pe front, dar mai ales poziţia Moldovei, prinsă între Rusia, Austro-Ungaria şi teritoriile româneşti ocupate de Puterile Centrale şi aliaţii lor, făceau practic imposibilă continuarea războiului. În tot acest timp, însă, Regina Maria şi-a continuat periplul prin spitalele din Iaşi şi împrejurimi. Deşi înlăturată epidemia de tifos, regina nu a încetat să fie alături de soldaţii săi, uneori chiar în spitalele din apropierea frontului. De exemplu, atunci când a vizitat localitatea Ghidigeni, pe drumul de întoarcere, Regina Maria, însoţită fiind de generalul Eremia Grigorescu, s-a apropiat de câmpul de luptă, ajungând chiar în mijlocul tranşeelor. Cu acest prilej, regina îşi amintea: „privind în ochii reginei lor, soldaţii juraseră să stea dârji ca un zid, să apere ultimul petic de pământ românesc care mai era al nostru; mulţi în clipa morţii mi-au şoptit cu ultima suflare că luptaseră pentru mine; nu eram eu pentru ei căminul lor, mama lor, credinţa şi nădejdea lor?; ştiam în adâncul inimii că mă pot bizui pe soldaţii noştri şi că, deşi aveam o armată atât de mică, în cele din urmă tot a noastră va fi izbânda"[27]. Pe front soldaţii o aşteptau cu mare bucurie şi nădejde, dovadă fiind scrisoarea adresată Reginei Maria de către sergentul Pelmuş Florea, din Regimentul 5 Vlaşca, Batalionul I, la începutul anului 1918:

„Majestate,

Noi fiind aici mai mulţi bolnavi, răniţi, şi cea mai mare parte dintre noi fiind din teritoriul ocupat, departe mult de mamele noastre, totodată aflându-ne în atâta chinuri şi aşa suferinţi, ne-a făcut azi, când am auzit că avem să fim vizitaţi de Majestatea Voastră, să uităm toate durerile de bucurie. Majestatea Voastră nu ne-aţi uitat niciodată şi aţi avut întotdeauna grijă de soarta noastră, tot astfel şi Dumnezeu să vă aibă în paza sa, ca să ne puteţi duce ţara la ziua cea frumoasă, când trebuie să înflorească iarăşi în mijlocul Europei. Dumnezeu să vă ajute şi să trăiţi"[28].

O altă localitate vizitată de Regina Maria a fost Coţofăneşti, unde se afla unul din cele mai mari spitale, purtând numele ei, organizat de generalul Arthur Văitoianu. Referitor la această vizită, regina nota: „în ciuda oboselii şi a nemaipomenitei călduri, am făcut tot ce se aştepta de la mine cu o statornicie eroică, cercetând fiecare colţ, uitându-mă la fiecare lucru, vorbind cu fiecare şi dând mici daruri tuturor răniţilor"[29].

De asemenea, după înlăturarea epidemiei de tifos, a vizitat din nou spitalele din Bacău şi Oneşti, însoţită fiind de această dată de generalul Alexandru Averescu şi de colonelul Ernest Baliff. „Haina mea de infirmieră – scria regina – a ajuns pentru soldaţi un simbol, pe când treceam albă de tot, de la unul la altul, reflectoarele mă luminau în noapte şi ştiam că în ochii ostaşilor eu înfăţişez steaua nădejdii; eram raza care le lumina calea, ceva viu, ceva aievea pentru care ei erau gata să trăiască, să lupte şi să moară"[30]. În aceste condiţii, neobosita

9 - Istorie - Cantacuzino

https://biblioteca-digitala.ro

activitate de infirmieră a Reginei Maria i-a impresionat pe francezi, care i-au oferit în toamna anului 1917 – prin intermediul ministrului Franței în România, contele de Saint Aulaire – „La Medaille des Epidémies" (Medalia Epidemiilor) bătută în aur special pentru Regina Maria, cu numele ei gravat pe verso[31]. Această recunoaştere a meritelor sale a bucurat-o nespus pe regină, care a continuat să se deplaseze în diferite localități în care se aflau spitale – majoritatea purtând numele ei –, în mijlocul trupelor, împărțind şi într-o parte şi în cealaltă încredere şi curaj. Curajul Reginei Maria era neîntrecut şi avea să se dovedească în curând, cu ocazia armistițiului cerut de ruşi în noiembrie 1917. Relatând episodul unei discuții cu un general englez, regina scria: „înverşunată m-am întors către el şi l-am întrebat cum îndrăznea el, englez, să vină la o englezoaică, şi mai ales la o regină, şi să-i spună că trebuie să se dea învinsă; dacă ne este scris să murim, să ştie cel puțin Aliații noştri că nu murim ca nişte neghiobi legați la ochi, ci ca eroi conştienți, care îşi dau seama că au fost vânduți şi trădați"[32]. La 26 noiembrie/ 9 decembrie 1917 s-a încheiat la Focşani armistițiul dintre România şi Puterile Centrale, ca urmare a condițiilor militare noi intervenite în urma armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk din 22 noiembrie/ 5 decembrie 1917. Cu toate acestea, Regina Maria a continuat să-şi desfăşoare activitatea de ajutorare şi, astfel, în ziua de 7/ 20 decembrie 1917, a prezidat o întrunire cu toți miniştrii Aliaților şi câțiva români, în vederea întocmirii unei mari organizări de ajutoare pentru populația din spatele frontului. Au fost prezenți şi generalii Alexandru Averescu, Eremia Grigorescu şi Arthur Văitoianu, care au apreciat ideea reginei de a organiza un adăpost de noapte pentru soldații care treceau prin oraşul Iaşi şi nu aveau unde să fie găzduiți. De asemenea, regina continua să inspecteze spitalele din Iaşi şi împrejurimi, orfelinatele militare – cum era acela de la Bârlad –, aducând cu ea speranță şi bucurie. Activitatea sa neobosită a determinat din nou Franța să o aleagă de această dată pe Regina Maria membră corespondentă a Academiei Franceze de Arte Frumoase. Referindu-se la acest moment, principesa Ileana relata următoarele: „este interesant să amintesc faptul că tocmai în acea epocă de mare înfrigurare, când eram înconjurați de inamici şi părăsiți de aliatul din răsărit, a venit o telegramă din Franța, anunțând că mama fusese aleasă membră corespondentă la Institutul Franței, «Académie des Beaux-Arts», era prima dată de la fundarea Institutului Franței, când o femeie a fost onorată cu această distincție"[33].

Regina Maria – referitor la acest moment – îşi amintea că vestea alegerii sale ca membră corespondentă a Institutului Franței, Academia de Arte Frumoase, i-a fost adus prin telegrama trimisă de Victor Antonescu, ministrul României la Paris, şi suna astfel: „mi-a fost adus la cunoştință faptul că Institutul Franței – Academia de Arte Frumoase – a ales pe Majestatea Voastră membră corespondentă. De când Napoleon a înființat institutul, pentru întâia oară a fost chemată o femeie la o asemenea demnitate. Institutul, primind cu căldură această numire, a ținut să aducă Majestății Voastre un omagiu demn de Ea şi de nobila

https://biblioteca-digitala.ro

țară pe care o reprezintă cu atâta strălucire. Institutul se închină cu respect în fața artei şi în fața suferinței întruchipate în ochii lumii de Majestatea Voastră"[34].

Curajul Reginei Maria a continuat fără şovăială şi în momentele dramatice din primăvara anului 1918, când Puterile Centrale au impus prin forță la Bucureşti condiții grele de armistițiu. Cu acest prilej, Regina Maria a luat atitudine afirmând: „Dacă ne e scris să murim, să murim cu fruntea sus, fără să ne mânjim sufletul iscălind cu numele nostru osândirea la moarte. Să murim rămânând dârji, strigând lumii indignarea noastră față de nemernicia ce se aşteaptă de la noi"[35]. Aşadar, Regina Maria era hotărâtă să rămână neclintită în fața primejdiei şi să nu părăsească nimic, nu numai din sentimentele şi credințele sale, dar nici din atitudinea sa, care era o încurajare pentru popor, tulburat în adâncul ființei sale.

„Eu nu mai sunt o regină – scria Maria – ci o învinsă, o roabă a țării; îmi rămâne însă ceva: voi fi sluga acelor ce suferă"[36].

Armistițiul impus de Puterile Centrale României, în primăvara anului 1918 – neratificat însă de Regele Ferdinand –, cerea ca misiunile aliate să părăsească țara, fapt care a mâhnit-o nespus pe Regina Maria. Cu durere în suflet, ea şi-a luat pe rând la revedere de la misiunile străine, în frunte cu misiunea militară franceză condusă de generalul Henry Berthelot.

Iată cum descria principesa Ileana, în amintirile sale, acest moment: „adresându-se generalului Berthelot în puține cuvinte, mama i-a spus în franceză: «d-le general, deoarece nu sunt ofițer în uniformă, nu mă poți decora cu Legiunea de Onoare, dar fiindcă şi eu, în felul meu, am fost un bun oştean care şi-a făcut datoria, n-ai putea să-mi dai îmbrățişarea cavalerilor medievali?»; la care generalul Berthelot a răspuns printr-o caldă îmbrățişare şi un sărut pe ambii obrajii; după încheierea păcii, Franța a învestit-o cu Crucea de Război"[37]. Nu după mult timp de la această întâmplare, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, alături de Regele Ferdinand, Regina Maria a României îşi făcea victorioasă intrarea în capitala țării sale, care a primit-o cu bucurie şi nădejde. „Iar acum, după aceşti doi ani cumpliți – scria Regina Maria –, ne întorsesem biruitori, în ciuda nenorocirii şi a umilinței; iar visul de veacuri al României era acum împlinit. Nu e de mirare că-şi ieşise din fire poporul de atâta bucurie, nu e de mirare că până şi pietrele de sub picioarele noastre păreau că ne aclamă şi că se îmbată de gloria întoarcerii"[38].

În concluzie, Regina Maria a avut o contribuție hotărâtoare la lupta pentru împlinirea idealului unității naționale a românilor; mai mult decât atât, ea a fost conştiința vie a unității româneşti, simbolul încrederii în victoria finală.

Marele istoric Nicolae Iorga scria în amintirile sale: „Regina Maria a fost principalul resort moral al rezistenței cu orice preț, al rezistenței până la capăt; pe fotografia pe care mi-a trimis-o de ziua numelui meu, stă scrisă această convingere, absolut mistică, în faptul că «România se va ridica purificată din dezastru»; acest sens nu îl regăseai la nimeni din cei care aveau un rost în sforțările pentru a reface ceea ce aşa de răsunător fusese pierdut"[39].

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt contemporan al Reginei Maria, nimeni altul decât I.C. Brătianu, a spus într-un interviu acordat Agenției de Presă „The Associated Press", că „Regina Maria este pentru popor marea suverană, care cu mult curaj l-a susținut pe Regele Ferdinand, câștigând astfel afecțiunea poporului său; personal, am pentru ea cea mai mare admirație și cea mai profundă recunoștință și doresc poporului român ca mult timp să se poată bucura de ajutorul său"[40].

Demnă de consemnat este și mărturia lui Constantin Argetoianu, prea puțin dispus să-și admire contemporanii, care scria: „oricâte greșeli va fi comis Regina Maria, înainte și după război, războiul rămâne pagina ei, pagina cu care se poate făli, pagină care se va așeza în istorie la loc de cinste. O găsim în tranșee, printre combatanți, în rândurile înaintate, o găsim în spitale și în toate posturile sanitare, printre răniți și bolnavi; o găsim de față la toate adunările care încercau să facă puțin bine; nu a cunoscut frica de gloanțe și de bombe, cum nu a cunoscut teama și scârba de molimă sau nerăbdarea față de eforturile așa de des inutile provocate de dorința ei de mai bine. Regina Maria și-a îndeplinit datoria pe toate fronturile multiplei sale activități, dar înainte de toate, pe acela al îmbărbătării și al ridicării morale a celor ce trăiau în jurul ei și aveau să hotărască, în cele mai tragice clipe, de soarta țării și a neamului. Se poate afirma că, în răstimpul pribegiei noastre în Moldova, Regina Maria a întrupat frumos aspirațiile cele mai înalte ale conștiinței românești. Prin modul cum a influențat, în 1916, intrarea României în război, și din nou în 1918, când aproape numai mulțumită ei Regele Ferdinand nu a ratificat dezastruoasa pace de la București, regina – conchidea Argetoianu – s-a așezat ca ctitoriță a României întregite și ca una din cele mai mari figuri ale istoriei noastre naționale"[41], în timp ce Alexandru Marghiloman aprecia că „Regina Maria a fost singura ființă care a crezut că sfârșitul războiului va fi așa cum a fost"[42].

Așadar, Regina Maria a fost, în ochii contemporanilor săi și nu numai, regina tuturor românilor – un izvor de bunătate și milă pentru cei nevoiași, pe care i-a ajutat din tot sufletul său mare și generos. De aceea putem spune, fără teamă de a greși, că atunci „când trecea regina pe lângă cineva, prin privirea limpede a ochilor săi, îl umplea de speranțe și de bucurii; nimeni nu a știut ca ea să mângâie sufletul printr-o simplă privire; în zilele cele mai negre ale națiunii române, privirile curate ale Reginei Maria străluceau deasupra orizontului nostru ca o stea care arată calea salvării"[43].

Note

1. Ioan Scurtu, *Monarhia în România, 1866-1947*, București, 1991, p. 60.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, p. 61.
4. Idem, *Contribuții privind viața politică din România*, București, 1988, p. 137.
5. Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, Ed. Eminescu, București, 1991, vol. II, p. 65.
6. Maica Alexandra, *Amintiri despre părinții mei*, în MI, 1996, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Hannah Pakula, *Ultima romantică*, vol. I, (traducere în limba română, aflată în Biblioteca Muzeului Național Cotroceni), p. 338.
8. *Ibidem*, p. 338.
9. ANIC, *Fond Casa Regală - Regele Ferdinand*, Dosar 19/ 1916, f. 1, 2.
10. Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 341.
11. *Ibidem*, p. 342.
12. Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.141.
13. Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 361.
14. *Ibidem*, p. 366.
15. *Ibidem*, p. 368.
16. *Ibidem*, p. 370.
17. *Ibidem*, p. 380.
18. Maria, Regina României, *op.cit.*, vol. III, p. 173.
19. Nicolae Iorga, *Regina Maria*, Iaşi, 1966, p. 95.
20. ANIC, *Fond Regina Maria*, Dosar 97/ 1917, f. 2.
21. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 179.
22. Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 382.
23. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 198.
24. Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 383.
25. Maica Alexandra, *op.cit.*, p. 46.
26. ANIC, *Fond Regina Maria*, Dosar 93/ 1917, f. 1, 2.
27. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 251.
28. ANIC, *Fond Regina Maria*, Dosar 87/1918, f. 1.
29. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 254.
30. *Ibidem*, p. 267.
31. Maica Alexandra, *op.cit.*, p. 46.
32. Maria, Regina României, *op. cit.*, p. 329.
33. Maica Alexandra, *op.cit.*, p.56.
34. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 367.
35. *Ibidem*, p. 374.
36. Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 114.
37. Maica Alexandra, *op.cit.*, p. 56.
38. Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 367.
39. Nicolae Iorga, *op.cit*, p.260.
40. ANIC, *Fond Regina Maria*, Dosar 155/ 1993, f. 8.
41. Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997, p. 251.
42. Alexandru Marghiloman, *Note politice*, ed. a II-a, vol. III, Bucureşti, 1995, p. 364.
43. ANIC, *Fond Casa Regală, Carol al II-lea*, Dosar 224/ 1938, f. 112.

https://biblioteca-digitala.ro

REGINA MARIA – UN DIPLOMAT AD-HOC AL ROMÂNIEI LA PARIS ŞI LONDRA (1919)

Dr. Diana Fotescu

Într-un moment în care se scria pentru Europa o nouă filă de istorie, într-un loc – numit de regină „Turnul Babel" – în care Conferința de Pace stabilea o nouă hartă politică, diplomația avea sensuri multiple.

Pe lângă emisarii speciali trimişi în Europa şi America, ce făceau cunoscute dezideratele fireşti ale României, pe lângă delegația oficială a României la Paris, putem considera vizita reginei Maria drept un moment al diplomației ad-hoc. A fost controversată de contemporanii săi, iar astăzi încă se mai dau interpretări diferite. Despre Conferința de Pace şi aportul delegației române istoriografia română, ca şi cea străină, consemnează importante analize. În ceea ce priveşte vizita reginei, în primăvara lui 1919, la Paris şi Londra istorio-grafia română recentă aminteşte foarte puțin, neacordându-i o importanță deosebită. Şi totuşi este un moment ce aparține istoriei şi care trebuie consemnat cu toate fațetele sale.

Demersul reginei este un moment al diplomației ad-hoc, deşi acest termen a fost codificat în dreptul diplomatic mult mai târziu. În general, în practica diplomatică, şi în particular, includerea vizitei reginei Maria în genul diplomației ad-hoc se poate argumenta prin faptul că aceasta a fost făcută la propunerea premierului, care era şi ministru de externe (Ionel Brătianu). De asemenea, a fost susținută de şeful statului – regele Ferdinand –, având şi adeziunea unor diplomați străini acreditați la Bucureşti, cum ar fi ministrul Franței, contele de Saint-Aulaire.

Totodată a avut şi sprijinul unchiului său, ducele de Connaught, mare maestru al masoneriei engleze, aflat în aprilie 1919 la Paris. Această misiune specială se justifică prin scopul său: susținerea intereselor României prin contactele cu personalități politice importante ale Conferinței de Pace; mediati-zarea în presa franceză şi engleză, nu numai a reginei, dar şi a problemelor cu care se confrunta România în acea perioadă. Vizita, prin conținut şi scop s-a dorit a fi una de propagandă şi de creare a unui culoar de influență, a unui „lobby" pentru România. La această diplomație ad-hoc a statelor mici în acea perioadă a apelat şi prințul Alexandru al Serbiei.

În istoriografia română contemporană, evenimentul a fost consemnat prin: I.G. Duca, „Amintiri politice", vol. III; Nicolae Iorga, „Istoria Românilor. Întregitorii", vol. X; Al Marghiloman, „Note politice", vol. IV. De asemenea, un alt izvor al cercetării îl constituie Arhivele Naționale Centrale, Fond Regina Maria: jurnalul, corespondența sa cu Barbu Ştirbey, G. Clémenceau, Joe Boyle, Lois Fuller,

https://biblioteca-digitala.ro

Alma Spreckler, Martha Rooth etc.; microfilme: Anglia, Franța, S.U.A. La Biblioteca Academiei: corespondența lui Nicolae Iorga cu G. Murgoci, corespondența lui Al. Lapedatu. Ecoul îl găsim şi în presa vremii: „Universul", „Viitorul", „Îndreptarea", „Românimea" etc. Presa franceză din 1919 consemna vizita reginei Maria la Paris, din care amintim: „Le Petit Parisien", „Le Matin", „Le Journal", „Le Temps", „Les Débats", „L'Eclair", „L'Homme Libre", „Le Petit Journal", „L'Oeuvre", „L'Echo de Paris", „L'Avenir", „Excelsior", „Le Gaulois", „Le Figaro", „L'Intransigent", „La Victoire", „L'Action", „La France Libre", „Le Radical", „La Patrie". Şi presa engleză a reținut vizita Mariei la Londra prin gazetele: „The Times", „Daily Mirror", „Illustrated London News", „Punch", „Pall Mall Gazette", „Cornhill Magazine" etc. Istoriografia străină înscrie şi ea acest moment de istorie prin: Contele de Saint-Aulaire, „Confession d'un Vieux Diplomate" (Paris, 1953), Charles J. Vopicka, „Secrets of the Balkans: Seven Years of a Diplomat's Life in the Storm Center of Europe" (Chicago, 1921), Frank Rattingan, „Diversions of a Diplomat" (London, 1924), George Duca „Regina Maria" (la Hoover Institution), Terence Elsberry, „Marie of Romania", 1972, Hannah Pakula, „The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania" (New York, 1985).

„Calvarul păcii" sau „pacea cartagiană" – cum a fost numită conferința de contemporanii săi –, prin principiile enunțate (având la bază pe cele wilsoniene) şi modalitățile politico-diplomatice lucrative, dădea o nouă expresie diplomației, cu două orientări: cea veche, conservatoare, şi cea nouă. Principiile de universalitate sau ale păcii mondiale (concretizate în 1920 prin înființarea Ligii Națiunilor) erau susținute de diverse „societăți" secrete (vezi francmasonerie) sau de mişcarea Baha'i, care din punct de vedere politic susținea principiul păcii universale. De acestea nu era străină regina Maria. Începând din 1918, aghiotantul său, Eugen Zwiedinek, din ordinul reginei a intrat în loja masonică a Braşovului, „care avea conducerea lojilor din Ardeal", cu misiunea „dacă lojile minoritare din Ardeal se pot uni cu loja națională din Țară"[1]. Se pare că inițierea reginei Maria în francmasonerie începe în perioada primului război mondial, mai sigur 1918-1919, iar în 1925 un document menționează acordarea din partea lordului Salisbury a însemnelor ordinului francmasonic „Crucea Verde a Angliei"[2]. Oricum, Al. Vaida-Voevod şi delegația transilvană trimisă la Conferință s-au înscris în loja Ernest Renan din Paris. Vaida-Voevod spunea că intrarea în francmasonerie făcea parte dintr-o acțiune diplomatică de apropiere față de cercurile masonice franceze, în scopul capacitării acestora față de interesele politice româneşti, totul având acceptul lui Brătianu. Dar chiar şi deasupra acestor lucruri, prin delimitarea statelor şi afirmarea conceptului de „state cu interese limitate" era vorba de fapt de „influențe limitate" în cazul statelor mici.

Mişcarea Baha'i, în vogă în anii '20, va găsi în regină un simpatizant, lucru confirmat de corespondența cu Martha Rooth şi articolele publicate de regină în S.U.A. (simpatizau şi T. Mazaryk, E. Beneş şi regina Olandei). În cartea „Promulgarea Păcii Universale", publicată la Chicago, 1925, unul din principiile

https://biblioteca-digitala.ro

afirmate încă din 1912 era: „idealul păcii universale poate deveni realizabil prin eforturile unei femei"[3]. Acestea pot deveni ipoteze în susținerea acceptării de către regină a misiunii sale la Paris. Într-un glosar întocmit de regină, nedatat, au fost notate o parte din titlurile însemnărilor, cugetărilor sale: „Cum să promovezi pacea", „Femeia şi Pacea", „Libertate, Egalitate, Fraternitate", „Despre Abdul Baha şi Bahaism", „Dezarmarea I şi II", „Datorii", „A da o imagine României", „Învățăturile, învățămintele călătoriilor". Toate acestea conturează preocupările reginei Maria dintr-o anumită perioadă, când lupta sa de emancipare ajunsă la maturitate, trecuse de la emanciparea artistică la cea politică, în anii primului război mondial.

Dintre ipotezele care au determinat acceptarea misiunii sale amintim:

1. propunerea făcută de contele de Saint-Aulaire, într-un moment când relațiile delegației române cu Consiliul Suprem al conferinței se aflau într-un impas,

2. susținută de I.I.C. Brătianu şi o parte din liberali – vezi Barbu Ştirbey, nu şi I.G. Duca care-l prefera, pe rege,

3. acceptată şi susținută de regele Ferdinand.

Brătianu a încercat prin vizita reginei la Paris şi apoi la Londra o nouă strategie în „jocul" diplomatic, pentru că, Maria îşi amintea cu luciditate, „noi, țările mici, nu eram altceva decât nişte pioni în marele lor joc"[4]. Prin relațiile sale matrimoniale, prietenii cu diverse personalități, cunoscută prin ajutorul acordat Crucii Roşii în primul război mondial, imaginea României avea fața reginei Maria, aşa cum afirma col. Henry Anderson – şeful Crucii Roşii Americane din Balcani. De altfel, corespondența cu țarul Rusiei şi regele Angliei fusese stimulată de Brătianu încă din anii 1915-1916.

Scopul vizitei sale neoficiale era atragerea opiniei publice, precum şi contactele cu personalități ale Conferinței de Pace, pentru îmbunătățirea relațiilor delegației române, pentru noi posibilități de pledare a cauzei naționale, având în vedere că întrevederile particulare ale delegaților români erau foarte scurte sau erau chiar refuzate.

Importanța şi caracterul vizitei la Paris erau controversate datorită:

1. relațiilor dintre I.I.C. Brătianu şi Take Ionescu.

2. relațiilor dintre liberali şi opoziție (presa de opoziție condamnând politica lui Brătianu şi considerând vizita reginei drept o „greşeală politică". Al. Marghiloman afirma: „E un joc al Brătienilor pentru a putea împărți cu Coroana responsabilitatea unui insucces diplomatic, în caz când ar fi un insucces"[5]).

3. I.G. Duca, în memoriile sale, nu acordă o importanță deosebită acestei vizite şi a finalității ei, el fiind un susținător al regelui Ferdinand[6].

4. N. Iorga admitea că „influența personală a reginei, care câştigă prietenii prețioase fu adusă în ajutorul lui Brătianu, care recunoştea că singur nu-şi poate atinge ținta"[7].

5. presa franceză şi engleză relatează cu obiectivitate vizita reginei, numind-o fie „regină de afaceri", fie „un ambasador irezistibil".

6. din raportul diplomatului acreditat la Bucureşti – Frank Rattingan – către Foreign Office, sunt amintite două curente de opinie față de rolul politic al reginei şi vizita sa:

https://biblioteca-digitala.ro

a) regina n-ar avea din punct de vedere politic nici o greutate în țară.

b) „regina este iubită în țară, iar în cercurile politice este privită ca un excelent ambasador şi guvernul a fost bucuros să-i folosească calitățile în misiuni, ca în cea pe care o întreprinde acum"[8].

Într-o scrisoare trimisă de Barbu Ştirbey reginei, la Paris[9], era clar definit demersul vizitei: „să nu protestezi la cuvântul neoficial sau chiar incognito, pentru că, o dată aflată acolo, totul se va transforma într-o primire oficială". Chiar din ziua sosirii la Paris (5 martie 1919), primul test a fost dat la o conferință de presă cu 40 de reporteri din Anglia, Franța, Italia, America, Polonia, Japonia. Ministrul român în Franța –Victor Antonescu – era entuziasmat de comentariile presei franceze[10]. Ziarul „Le Petit Journal" publica în acele zile articolul „Regina României vorbeşte ziariştilor despre război şi pace". Din declarațiile făcute presei amintim: pacea „este mai grea decât războiul. Situația este aspră pentru noi. Dacă vom face o Ligă a Națiunilor, nu trebuie să uităm pe cei mici"[11].

Diplomația presupune un ansamblu de mijloace şi activități specifice, pe care un stat le pune în slujba politicii sale externe[12]. Iată, deci, că o vizită numită neoficială se transformă într-un demers diplomatic, şi aceasta în contextul afirmării discutabilului principiu wilsonian al diplomației deschise. Una din direcțiile misiunii reginei a fost contracararea personalităților conferinței de pace, din care amintim întrevederile cu G. Clemanceau, David Lloyd George, W. Wilson, H. Hoover, Backer, colonelul House, Arthur Balfour, lord Robert Cecill, lord Derby. De asemenea, la Paris au fost contactați politicieni, diverse oficialități, bancheri, oameni de afaceri: preşedintele Franței, Raymond Poincaré, ministrul afacerilor externe francez, Stephen Pichon, guvernatorul militar al Parisului, generalul Berdoulat, preşedintele consiliului municipal, Chassaigne Goyon, Autrand – prefectul Senei, Paul Deschanel – preşedintele Camerei Deputaților, vicontele d'Harcourt, contele Amédée de Fleurs, contele de Rochefort, ducele de Doudeauville, marchizul de Ganay, marchizul Robert de Fleurs, ducele de Connaught (unchiul reginei Maria, mare maestru al MLM a Marii Britanii), contele Ramsay, prințesa Beatrice, infanta Spaniei (sora reginei Maria), William Martin, Henry Anderson (şeful Crucii Roşii Americane din Balcani), Leo Kennedy („The Times"), James Mills („Associated Press"), contesa de Noailles şi, nu în ultimul rând, Aristide Briand, Louis Barthou, André Tardieu, contele de Saint-Aulaire, ambasadorii Angliei, Japoniei şi Italiei la Paris, generalul H. Berthelot, generalul Thomson, amiralul Fournier şi comandantul forțelor aliate, mareşalul Foch. Deşi aflată într-o vizită neoficială, Maria a fost prima regină care a trecut în revistă Garda de onoare de la Palatul Elysée, a primit Marele Cordon al Legiunii de Onoare de la preşedintele Poincaré şi a fost desemnată membru corespondent al Academiei de Belle Arte.

De asemenea au fost organizate întâlniri ale reginei cu membri ai Crucii Roşii Internaționale Americane şi Franceze, precum şi cu „American Relief Administration", prin Joseph C. Green – şeful misiunii ARA în România şi Comisia interaliată. Ajutoare economice imediate au fost obținute (locomotive, armament,

https://biblioteca-digitala.ro

hrană, medicamente), dar erau insuficiente pentru pierderile enorme suferite de România. Cei care au facilitat aceste întrevederi au fost: I.I.C. Brătianu, Victor Antonescu, N. Mişu, contele de Saint-Aulaire, generalul H. Berthelot, Robert de Fleurs, colonelul Joe Boyle, Charles Vopicka, Sir George Barclay, generalul Greenly, generalul Frank Rattingan şi Lois Füller.

Dar vizita la Paris a fost întreruptă pentru o scurtă călătorie la Londra. Înainte de a pleca în Marea Britanie, regina a dat un interviu pentru ziarul londonez „Times", nu întâmplător, ci pentru a spune lucruri pe care nu i le putea spune lui David Lloyd George, adresându-se poporului englez. Iată ce spunea: „sper să trezesc interesul poporului dumneavoastră faţă de poporul meu. Voi, englezii – pot să spun aşa, deşi într-un fel şi eu sunt englezoaică – aveţi un fel aparte de a privi popoarele îndepărtate de pe continent, un fel de detaşare superioară. Trebuie să vă interesaţi serios de problemele Europei şi să înţelegeţi cât de mult sunt legate interesele voastre de cele ale altor popoare"[13]. Ca răspuns la apelul ei, în ziua sosirii la Londra „The Times" publica un editorial intitulat „Renaşterea României" – un elogiu al suferinţelor, curajului şi bunului simţ al românilor. Vorbind despre „lupta eroică, dar fără speranţă" a României împotriva Puterilor Centrale, „dezertarea" Rusiei bolşevice şi spolierea resurselor României de către germani, în editorial se afirma că poporul român merita ajutorul englezilor prin angajarea de a înfăptui reforma agrară şi prin loialitatea faţă de monarhie. Editorii ziarului „The Times" îi urau bun venit Mariei, care era „nu numai nepoata regelui Edward al VII-lea, ci şi regina unui aliat, care-şi făcuse pe deplin datoria ca femeie, împărtăşind necazurile şi suferinţele ţării sale adoptive"[14].

Regina a fost însoţită la Londra de I.I.C. Brătianu şi N. Mişu. Regina Maria nota în jurnalul său: „Britianu consideră că munca cea mai bună ce-o pot face aici este să fiu în relaţii excelente cu familia regală"[15]. O dată ajunsă la palatul Buckingham, în compania verilor săi, regele George al V-lea şi regina Mary, Maria realiza că „rudele mele mă urmăresc cu oarecare nelinişte, întrebându-se ce lucruri surprinzătoare aş putea aduce în existenţa lor bine orânduită"[16]. În impresiile sale publicate în „Cornhill Magazine" – *My Mission At Buckingham Palace* –, regina Maria descria una din convorbirile sale cu regele George al V-lea, spunând: „Încearcă să nu fii şocat. Iartă-mă dacă sunt altfel decât crezi că ar trebui să fie o regină."[17] Unele din întâlnirile sale cu politicieni, militari, oameni de afaceri, au fost stabilite de către lordul Waldorf Astor şi colonelul Joe Boyle. În cinstea reginei Maria, secretarul de stat pentru afaceri externe – lordul Curzon – a dat un dineu oficial. Unul din cei întâlniţi la dineu a fost Winston Churchill (secretar pentru problemele războiului şi aerului), prieten din copilărie, în care a găsit înţelegere. Alte momente importante ale vizitei sale în Marea Britanie au fost: recepţia oficială a tuturor ambasadorilor şi miniştrilor străini, conferinţa de presă propusă de ministrul român şi ţinută la legaţia română, dineul organizat de primarul Londrei, precum şi vizita la Camera Comunelor. „Ambasadorul irezistibil" – aşa cum o denumise „Daily Mirror" – declara în acele zile: „Avem nevoie de fapte, nu doar de cuvinte frumoase",

https://biblioteca-digitala.ro

având în vedere că România era considerată un bastion de încredere împotriva comunismului în Europa de Est. Al. Marghiloman a surprins şi el acest moment: „Regina n-a stat decât 10 zile la Londra, trebuia să stea patru săptămâni. Cât a stat acolo n-a trimis decât o telegramă Regelui, în timp ce de la Paris trimitea una în fiecare zi. Ce înseamnă toate acestea?"[18] De fapt era teama Mariei de a nu implica familia regală engleză în interpretabila politică; chiar regina declarase: „pentru a vorbi oamenilor politici a trebuit să mă refugiez la legaţiunea română, pe teritoriu român"[19].

Reîntoarsă în vâltoarea Parisului, remarcăm că, în paralel cu activitatea diplomatică şi demersurile „neoficiale", aici soseau ştiri din Bucureşti şi invers. Erau contacte periodice între regină şi rege sau Barbu Ştirbey, prin telegrame, scrisori oficiale sau prin oameni de încredere. Din ţară i se dădeau detalii ale situaţiei politico-militare, iar din Paris se expuneau convorbirile şi date concrete economice, diplomatice. Iată o scrisoare trimisă de regina Maria către Barbu Ştirbey: „îţi trimit o «notiţă», pe care vreau să i-o dai regelui şi pe care am primit-o de la un personaj important, care nu a dorit să-şi dea numele pentru că vorbeşte, într-o oarecare măsură, «în afara curentului»[19]:

1. guvernul britanic şi francez au creat o alianţă pentru a trata împreună chestiunea participării germane la afacerile petroliere din România.

2. au convenit ca României să nu-i fie acordat nici un fel de împrumut – nici pe termen scurt, nici pe termen lung – de nici o ţară, până nu va fi regle-mentată problema petrolului.

3. după cât se pare, ei sunt dornici să înceapă afaceri imediat cu ambele părţi, în condiţii concrete, precum şi să negocieze un împrumut, îndată ce afacerile petroliere vor fi garantate.

Sfatul ce ni s-a dat este: România să nu arate că îşi dă seama cum că ştie de amânare şi că România va trebui să întreprindă anumite măsuri"[20].

Documentele arhivistice dezvăluie şi alte modalităţi şi notificări privind anumite legături ale Mariei cu politicieni. Astfel, într-un set de decupaje din presa engleză şi franceză din primăvara lui 1919, se află şi următorul manuscris cu precizări făcute reginei: „Să-ţi aminteşti că ai prieteni în ambele părţi, să-i foloseşti deopotrivă: Democraţi – Polk, Backer, Keppel, senator Owen, Frederick Goff, C.A. Coffin, Clayde Poratt etc; Republicani – M.T. Herrick, Samuel Hill, Mr. Lindley, Stuart, senator Johnson, întreaga putere Sprekels"[21].

Situaţia diplomatică dificilă, relaţiile încordate dintre aliaţi, sunt bine surprinse de regină: „Dificultatea constă în faptul că toţi aliaţii sunt sătui de moarte unul de celălalt şi nici unul nu poate vorbi «franchement» fără ca altul să se amestece în vreun fel sau să se acuze unul pe celălalt"[22].

Ziarul „Le Petit Parisien"[23] amintea: „Comisia interaliată a primit succesiv pe prinţul regent al Serbiei, prinţul de Wales, şi pe regina României". Se pare că acţiunea reginei Maria n-a fost singulară în ceea ce priveşte diplomaţia ad-hoc în care erau implicate capete încoronate. Din arhiva Foreign Office-ului, raportul lui

https://biblioteca-digitala.ro

Sir George Grahame către lord Curzon relata: „Vizita are un caracter neoficial, dar Prințul Regent al Serbiei va fi primit de Președintele Republicii"[24]. Cei doi reprezentanți ai regalității din Serbia și România au avut întrevederi la Paris, una din problemele discutate fiind cea a Banatului, precum și susținerea dreptului națiunilor mici de a-și decide singure viitorul. Deși neoficială, despre vizita regentului Serbiei (Alexandru), presa franceză relatează, ca și-n cazul reginei Maria, momente ale acestui demers („Le Petit Parisien", „L'Homme Libre", „Journal des Débats").

Într-un ziar englez, în articolul „Crucea Roșie Americană ajută pe români și sârbi", se mai nota: „Știri primite din Paris vorbesc de Regina Maria a României, care a asistat la distribuirea ajutoarelor de la Crucea Roșie Americană, cu trenuri ce s-au atașat la trenul său"[25]. În acest context un rol important l-a avut lt. col. Henry Anderson – șeful Crucii Roșii Americane din Balcani.

La 21 aprilie 1919, regina sosea la București. Momentul e descris într-un stil concis și sugestiv de Al. Marghiloman: „Multă lume la gară. Flori. Pe strade, nimeni. Frig. Regina frumoasă și elegantă. Generalul Berthelot a oferit flori cu un compliment: *«à la plus jolie fleur des deux pays»*[26].

Consemnarea vizitei, regina a făcut-o prin convocarea presei la Palatul Cotroceni, pe 26 aprilie, unde se aflau 50 de ziariști. Regina, vorbind în limba franceză, a făcut precizări asupra „caracterului politic al acestei misiuni", precum și două nuanțări privind poziția regelui:

1. A avut încrederea și consimțământul regelui.

2. „Regele ar dori asemenea să vorbească, dar e ținut la mai multă discrețiune ca mine. Adeseori El este obligat să vorbească prin mine"[27] (de altfel traseul a fost refăcut printr-o vizită oficială a regelui Ferdinand și a reginei Maria în 1924 la Paris, Londra și Geneva – la sediul Ligii Națiunilor).

Alte aprecieri ale reginei despre vizita sa:

– G. Clémenceau „a fost cel mai aspru". (Cu toate acestea, președintele Franței a spus reginei că atitudinea lui „Clémenceau față de România s-a schimbat mult" de când Maria și-a reprezentat țara.)

– S-a provocat îngrijorare la Curtea Angliei, deoarece „curtea nu face politică".

– Întrevederea cu regentul Serbiei (Alexandru, rege al Iugoslaviei din 1921, căsătorit cu principesa Mărioara-Mignon a României).

Vizita neoficială a reginei a avut o importanță politică, fapt subliniat chiar de Maria la conferința de presă de la Cotroceni. N-a fost un mondenism, ci un demers diplomatic prin care s-a prezentat imaginea României. Iată ce consemna regina în jurnalul său: „simțeam că făcusem tot ce mi-a stat în putință, bazân-du-mă în întregime pe intuiție. Mă străduisem să înțeleg situațiile, să lupt cu greutățile, uneori chiar cu ostilitatea, în intenția de a atenua orice prejudecată împotriva României. Am prezentat nevoile și aspirațiile poporului meu. Am pledat, am explicat și am frânt nenumărate lănci în apărarea lor. Am dat țării mele o imagine vie"[28].

Concluzionând, putem spune că, oficial, curții regale nu-i era permis să facă politică, deci cuvântul neoficial era obligatoriu. Rezervați, discreți, regii

https://biblioteca-digitala.ro

puteau acționa prin emisari de încredere sau puteau face o aluzie mascată, dar să intre în lupta politico-diplomatică nu era un atribut al monarhilor. Demersul reginei Maria, alături de cel al prințului regent al Serbiei, s-a remarcat prin ineditul politic şi diplomatic al vremii.

Note

1. Horia Nestorescu Bălceşti, *Ordinul Masonic Român*, Bucureşti, 1993, p. 600.
2. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar II/ 177, c/ 1925, f. 1.
3. *** *Promulgarea păcii universale*, vol. II, Chicago, 1925, p. 278.
4. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar III/ 216, f. 2, 19, 31, 35, 49, 71, 74.
Vezi *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar II/ 129, f, 1 şi f. 9 – James H. Farmer (Cliff Lane Cottage Norfolk) propune reginei să devină liderul Mişcării non partidice pentru pacea lumii; el propune un Plan al unei Ligi a vorbitorilor de limbă engleză, nu ca un substitut al Ligii Națiunilor, ci ca un ajutor al acesteia. J.H. Farmer adusese o contribuție aparte în timpul şi după primul război mondial în susținerea păcii, având şi acceptul prințului de Wales. Farmer afirma că pacea mondială poate fi susținută de marea putere a Opiniei Publice printr-o campanie publicitară. Opinia publică va trebui să determine politica, iar dezvoltarea democrației va face inevitabilă luarea deciziilor în istorie printr-un verdict popular. Guvernele, spunea Farmer, vor trebui să fie influențate de puterea opiniei publice. Tocmai acest lucru era vizat şi de regina Maria la Paris şi Londra, fapt sesizat şi de englezul James H. Farmer.
5. Al. Marghiloman, *Note politice*, Bucureşti, 1927, vol. IV, 1918-1919, p. 305.
6. I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, Verlag Dumitrescu, München, p. 175.
7. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor. Întregitorii*, vol. X, Bucureşti, 1939, p. 425.
8. ANIC, M., Anglia, R. 401, c. 324, FO 371-3597 din 12 mai 1919.
9. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar V/ 5195, f. 2; vezi şi Dosar III/ 116, f. 92.
10. Idem, Dosar XV/ 1919, f. 110.
11. Idem, f. 109 v.
12. J. Chazelle, *La diplomatie*, Paris, 1968, p. 9.
13. Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, New York, 1985, p. 280.
14. *Ibidem.*
15. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, caiet 116, p. 170.
16. Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 281.
17. *Ibidem.*
18. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 282.
19. Idem, p. 303.
20. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar VI/ 3/ 1919, f. 5.
21. Idem, Dosar VI/ 3/ 1919, f. 5.
22. Idem, Scrisoare a reginei Maria către Barbu Ştirbey, din 5 aprilie 1919, Paris.
23. Idem, Dosar VI/ 5, f. 22.
24. ANIC, M., Anglia, R. 398, c. 265 şi 270.
25. Idem, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar VI/ 3/ 1919, f .13.
26. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 294.
27. Idem, p. 302.
28. ANIC, *Fond Casa Regală* – Regina Maria, Dosar XV/ 1919, f. 138; vezi şi în Regina Maria a României, *My Mission. III. Paris Again*, în „Cornhill Magazine", decembrie 1939, p. 750 şi Hannah Pakula, *op.cit.*, p. 287.

https://biblioteca-digitala.ro

MONARHIE ŞI POLITICĂ: PROIECTUL UNUI VOIAJ REGAL ÎN ITALIA (1924)

Dr. Constantin Iordan

Subiectul este un capitol, aparent nesemnificativ, din istoria relațiilor româno-italiene în primii ani după instalarea fasciştilor la putere. Fără a intra în detaliile substanței acestor raporturi[1], să amintim că la prima întâlnire importantă dintre ministrul Italiei la Bucureşti, Martin Franklin, şi şeful diplomației româneşti (ianuarie 1923), I.G. Duca îi declara că „guvernul român este extrem de doritor să accentueze relațiile politice intime cu Italia şi este foarte dispus să ajungă la un acord politic, chiar şi în formă scrisă, cu condiția totuşi ca prevederile acestuia să nu fie în contradicție cu tratatele şi acordurile care leagă România de statele Micii Înțelegeri, de Polonia, şi în general de Marii Aliați"[2]. În ceea ce priveşte problemele de ordin economico-financiar rămase în suspensie, Duca sublinia dispoziția guvernului român de a se realiza „acorduri care să fie în interesul ambelor țări, aceste interese completându-se în multe puncte"[3]. În acelaşi timp, diplomatului nu i se ascundea faptul că aceste acorduri „nu trebuie să fie în contradicție cu necesitățile economice naționale ale guvernului român şi cu acordurile existente între România şi alte puteri"[4].

Încă din această perioadă s-a desprins faptul că guvernul italian era interesat să obțină mai întâi o soluționare pozitivă a litigiilor de natură economică şi financiară care îl opuneau celui român şi apoi să discute posibilitatea încheierii unui acord politic. Cu prilejul întâlnirii, Martin Franklin îi înmâna lui Duca două pro-memoria conținând revendicările şi punctele de vedere ale autorităților de la Roma în problemele economice şi financiare. Guvernul italian condiționa apropierea de România de obținerea unui răspuns satisfăcător în spinoasa chestiune a aplicării legii agrare, care afecta interesele unor supuşi italieni, pe de o parte, iar pe de altă parte, de reglementarea litigiilor financiare, între care: datoriile de război, bonurile de tezaur, creditele de plată a contratorpiloarelor, creditele Băncii Italiei la legația României din Roma, plata intereselor datoriei publice româneşti în Italia etc[5].

Pe de altă parte, guvernul de la Roma sublinia necesitatea stabilirii unor înțelegeri în domeniile comerciale şi al colaborării industriale şi agricole[6].

Reluarea contactelor italo-române şi cunoaşterea punctelor de vedere ale guvernului de la Roma au obligat diplomația românească să-şi precizeze pozitia în probleme de ordin principial şi în cele cu caracter concret. A doua zi după prima întrevedere cu Martin Franklin, Duca îi mărturisea acestuia primele impresii ale preşedintelui Consiliului de Miniştri, I.I.C. Brătianu, care i-au fost apoi expuse personal. Premierul era doritor să fie reluată vechea tradiție a

https://biblioteca-digitala.ro

intimității din relațiile României cu Italia. Dar nu este mai puțin adevărat că primul ministru observase o răceală în evoluția acestor raporturi, deoarece Roma manifestase o atitudine oscilantă față de România în timpul războiului şi mai ales după aceea, prin încurajarea Ungariei sau prin poziția adoptată față de Rusia Sovietică la Conferința de la Geneva. Diplomatul italian comunica la Roma impresia sa personală că guvernul român „era doritor în direcția unei înțelegeri politice, dar că va face multe dificultăți în rezolvarea aspectelor economice"[6]. La 30 ianuarie 1923, Brătianu comunica oficial punctul de vedere românesc. El declara că este foarte fericit că Mussolini este dispus să clarifice chestiuni politice interesând cele două țări şi foarte grăbit să studieze acordurile politice care vor conduce până la o alianță. În acest context, observa că alianța cu Italia s-a aflat în mod constant în programul Partidului Liberal, încă din timpul tatălui său şi al contactelor cu Mazzini şi Cavour[7]. Fireşte, o viitoare alianță politică trebuie să fie însoțită de o mai mare apropiere pe plan economic. Din acest punct de vedere, colaborarea s-ar putea dovedi de o maximă utilitate pentru ambele țări. România era foarte interesată în opera de reconstrucție a țării şi, în consecință, va examina cu o mare bunăvoință propunerile care vor veni din partea italiană. Şeful guvernului român nu ascundea că doreşte ca Italia să participe la viitoarea „combinație" pentru exploatarea petrolului, dar a observat că România a protestat energic contra oricărei puteri având intenția să o facă, în virtutea deciziilor Conferinței de la San Remo, o feudă economică, în special în exploatarea petrolului. Fireşte, Italiei i se va rezerva o parte din afacere, dar Brătianu mărturisea că în acel moment nu putea să-şi ia o obligație scrisă care ar trebui să aibă un caracter precis. Ruga, deci, pe Mussolini să nu mai insiste în această direcție. Cât priveşte chestiunile secundare, i-a declarat că va recomanda miniştrilor de resort să se ocupe de acestea şi, dacă este posibil, să dea satisfacție exigențelor italiene. Brătianu nu a pierdut însă din vedere să sublinieze dificultățile pe care le traversează România în acel moment, „o triplă criză, politică, economică şi morală"[8]. Şeful guvernului oferea repere: Constituția pe cale de a fi dezbătută în Parlament, transformarea întregului sistem fiscal, scăderea cursului leului; concluzia era că „mult a fost deja făcut, dar mult a mai rămas de făcut"[9]. Martin Franklin îşi încheia raportul cu ideea respectării opiniilor lui Brătianu.

La începutul anului 1924, progresele în soluționarea disputelor financiare bilaterale erau minime, deşi prințul Barbu Ştirbey inițiase demersuri private pentru lămurirea unor deținători de bonuri. Este evident că aspecte eminamente politice nu figurau încă pe agenda negocierilor.

Care erau raporturile între familiile regale? În cursul anului 1923, suveranii României au fost invitați să efectueze o vizită oficială în Italia. În decembrie, guvernul de la Roma a insistat asupra precizării perioadei, din cauza apropierii campaniei electorale, prima confruntare de acest gen a „cămăşilor negre". La Cotroceni s-a conturat proiectul unui turneu al cuplului regal în Franța, Italia, Spania, Marea Britanie şi Belgia, începând cu luna aprilie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

La 8 februarie, regina Maria pleca într-o călătorie în Italia, destinația formală fiind Malta, unde prințul Nicolae se instruia ca *midshipman* pe o navă școală britanică. În fond, potrivit rumorilor publice, dar și opiniilor unor diplomați străini de la București sau Paris, suverana avea și alte obiective: sondarea terenului în vederea unei duble căsătorii, una între prințul Nicolae și o prințesă italiană – eventual Mafalda, a doua fiică a regelui Victor Emmanuel al III-lea și a reginei Elena (de origine muntenegreană) –, alta între prințesa Ileana și prințul moștenitor Umberto; prospectarea, prin demersuri discrete la Curtea română și la Vatican, a posibilității instalării lui Nicolae pe tronul vacant al Albaniei (primul suveran – prințul de Wied – fusese desemnat în 1914, tot la insistențele dinastiei de Hohenzollern), având evident drept regină o vlăstară a Casei de Savoia; exercitarea unei influențe în favoarea familiei regale a Greciei, puternic amenințată de ascendentul curentului republican (din decembrie 1923, regele George al II-lea și regina Elisabeta se aflau în România, ședere care a devenit ulterior, cel puțin pentru suveran, un „exil" ce a durat 12 ani).

Aceste proiecte matrimoniale au provocat preocupări unor cercuri politice elene. La 13 februarie, ministrul Greciei la Paris, Athos Romanos, mărturisea secretarului general al Quai d'Orsay, Peretti de la Rocca, că, în momentul când proclamarea republicii la Atena era iminentă (s-a produs pe 25 martie), acest gen de noi raporturi între România și Italia nelinișteşte guvernanții Greciei[10].

În esență, premisele voiajului regal în Italia păreau normale, în pofida existenței unui contencios financiar bilateral.

Ce s-a întâmplat, totuși? La 5 martie, seara, Mussolini telegrafia ministrului său la București, baronul Pompeo Aloisi, exprimându-și nemulțumirea față de absența unor progrese concrete în negocierile privind bonurile de tezaur, subliniind impresia opiniei publice din țara sa, potrivit căreia „guvernul român tratează Italia mai rău decât alte state"; în consecință, conchidea quasi-ultimativ: ar fi „mai convenabilă amânarea călătoriei, dacă nu este posibil să se ajungă la o imediată reglementare a chestiunilor"[11]. A doua zi, însărcinatul cu afaceri italian, Giuseppe Savona, comunica lui Duca poziția „Ducelui" și discuta problema cu ministrul Casei Regale, Nicolae Mișu, și prințul Ştirbey. Pe 7 martie, ministrul român de externe transmitea formal că regele Ferdinand „a renunțat la vizită" și observa: „Când în această iarnă am aflat de îndemnul guvernului italian de a grăbi fixarea datei vizitei, nu am putut prevedea că o astfel de manifestare de prietenie între suverani și state ar putea fi pusă în relație cu reglementarea anumitor chestiuni financiare între supușii italieni și statul român"[12]. Duca anunța că o comunicare identică urma să fie făcută de ministrul României la Roma, Alexandru E. Lahovary.

Impresia personală a lui Savona a fost că suveranul României era mai supărat din cauza poziției în care a fost pus de guvernul său decât de problema în sine; diplomatul italian nu era capabil încă să prevadă reacțiile membrilor cabinetului, opoziției și presei, având în vedere – după opinia sa – „xenofobia"

https://biblioteca-digitala.ro

lui Vintilă Brătianu, şi nu ştia ce consecinţe va avea această decizie asupra cancelariilor din Paris, Madrid, Londra şi Bruxelles, „şi ele nemulţumite de politica financiară a României"[13].

Care au fost implicaţiile acestei schimbări intempestive a atitudinii lui Mussolini? O serie de documente diplomatice externe, cu deosebire italiene, dar nu numai, oferă câteva lămuriri pe care le considerăm esenţiale.

La 7 februarie 1924, guvernul italian recunoştea *de jure* U.R.S.S., stabilea relaţii diplomatice la nivel de ambasadă şi încheia rapid câteva acorduri economico-financiare şi cu caracter comercial. Un gest aproape similar fusese făcut de cabinetul de la Londra la 1 februarie. Graba semnării convenţiilor italo-ruse a permis strecurarea unor ambiguităţi în texte, rezolvate însă până la 25 februarie prin modificările de rigoare, dar, *nota bene*, Mussolini a insistat ca data oficială a documentelor să rămână tot cea iniţială[14].

Ambasadorul Belgiei la Roma, contele van den Steen de Jehay, afla după câtva timp că, într-o convorbire între Mussolini şi noul reprezentant diplomatic al Sovietelor la Roma, Konstantin Iurenev, probabil de la sfârşitul lunii februarie, „Ducele" era înştiinţat că U.R.S.S. şi-a propus să protesteze pe lângă toate guvernele cu care se află în relaţii oficiale sau pur economice contra „anexării Basarabiei" şi că va considera „puţin amicală orice atitudine putând să aducă la recunoaşterea acestei anexiuni"; în opinia diplomatului belgian, poziţia Sovietelor ar fi fost unul din motivele care l-ar fi determinat pe Mussolini să dea acele „instrucţiuni insolite" ministrului său la Bucureşti în legătură cu voiajul regal[15].

Este cert că la 7 martie comisarul adjunct pentru afacerile externe al U.R.S.S., Maxim Litvinov, l-a întrebat foarte interesat pe ambasadorul Italiei la Moscova, contele Gaetano Manzoni, dacă este adevărată ştirea privind negocierea unui acord politic între Roma şi Bucureşti, analog celui italo-iugoslav din 27 ianuarie 1924. Replica a fost că este vorba numai de tratative comerciale, dar impresia personală a diplomatului italian era că „apropierea conferinţei (româno-sovietice – n.n.) de la Viena îi face foarte sensibili pe ruşi în legătură cu poziţia noastră faţă de România"[16]. Două zile mai târziu, Mussolini insista ca Litvinov să afle că situaţia relaţiilor financiare italo-române „nu este deloc satisfăcătoare"[17].

De asemenea, cu foarte puţin timp înainte de deschiderea reuniunii de la Viena – la 24 martie – Litvinov declara lui Manzoni că deţine informaţii despre activa acţiune desfăşurată de România în Italia cu scopul obţinerii ratificării tratatului Basarabiei, observând că, în mod special în acel moment, un astfel de gest ar produce la Moscova „o impresie dureroasă", şi repetând că U.R.S.S. este absolut intransigentă „în această chestiune". Într-adevăr, în unele ziare din Bucureşti, dar şi în mediile diplomatice circula ştirea că generalul Averescu ar fi plecat recent în Italia, cu un automobil particular oferit de guvernul român, care i-ar fi acoperit şi costul călătoriei, având misiunea de a discuta semioficial cu cabinetul italian diverse aspecte ale relaţiilor bilaterale, inclusiv ratificarea; informaţia nu a fost confirmată de Ministrul Român de Externe[19].

https://biblioteca-digitala.ro

Ideea că atitudinea lui Mussolini în problema vizitei a fost determinată şi de dorința sa „de a fi agreabil Sovietelor" era împărtăşită şi de ministrul României la Paris, Victor Antonescu, lui Peretti de la Rocca (18 martie)[20].

Cauza esențială invocată de „Duce" în cererea sa de amânare a voiajului, a fost nemulțumirea deținătorilor bonurilor de tezaur, reflectată şi în unele manifestări ale opiniei publice; deci Mussolini ar fi fost interesat să aibă o „imagine" internă favorabilă în perspectiva alegerilor parlamentare. Unii membri ai executivului de la Bucureşti erau însă informați – conform opiniei lui Lawrence Dennis, însărcinatul cu afaceri ad interim al S.U.A. la Bucureşti – că demersul dictatorului fascist ar fi inspirat într-o mare măsură de un evreu italian foarte bogat, care şi-ar fi procurat un mare număr de bonuri de tezaur la prețuri ridicole şi, în consecință, refuza să accepte consolidarea bonurilor, sperând să obțină un profit enorm". Pornind de la acest fapt, nu poate fi evitată supoziția că pasionatul „colecționar" de bonuri susținuse financiar partidul „cămăşilor negre" sau cel puțin exprimase o intenție în acest sens, având în vedere apropiata campanie electorală.

Care au fost principalele urmări ale deciziei lui Mussolini? La 14 martie, guvernul liberal era interpelat în Cameră asupra subiectului, şi Duca răspundea, pe de o parte, că Roma a cerut numai amânarea vizitei, iar pe de altă parte, că executivul refuză să discute chestiunea bonurilor de tezaur în raport cu voiajul. Reacțiile opiniei publice româneşti au avut un anumit ecou printre unii membri ai opoziției de la Roma, nemulțumiți atât de procedeu – suficient de inabil pentru „a-l deplora", cât şi de ingerințele lui Mussolini în politica externă, considerate a fi dictate de „rațiuni electorale"[22].

După ce şi Lahovary, la 9 martie, i-a comunicat „Ducelui" declarația făcută de Duca în numele regelui, Mussolini s-a străduit să-şi nuanțeze poziția, abia la 20 martie; el a transmis şefului diplomației româneşti că guvernul italian nu a dorit să facă o legătură între vizită şi litigiile financiare, „deoarece persoanele suveranilor trebuie să rămână deasupra unor astfel de contingențe"; el a insistat asupra faptului că i s-a promis „curățirea terenului în disputele financiare, dar nu s-a înregistrat nici un progres"; prin urmare, din cauza atitudinii negative a opiniei publice, s-ar crea o „atmosferă nefavorabilă" voiajului[23]. Duca a mulțumit pentru comunicare, dar a ținut să sublinieze că Vintilă Brătianu nu şi-a asumat termene limită pentru rezolvarea problemei bonurilor de tezaur[24].

Din punctul de vedere al lui Duca, „dosarul" voiajului regal s-a închis la 30 martie, când i-a comunicat baronului Aloisi – revenit la post din concediu – că amânarea este considerată „un afront adus Suveranului de guvernul italian", fapt pentru care, în calitatea lui de ministru de externe, i-a propus regelui „să renunțe definitiv la vizită"[25]. Această decizie îi era confirmată confidențial diplomatului italian şi de Nicolae Mişu, văzut drept „purtătorul de cuvânt al resentimentelor fraților Brătianu, de care este strâns legat".

https://biblioteca-digitala.ro

Comentând situația pentru șeful său, Aloisi sublinia că, simțindu-se în declin, guvernul liberal a mizat pe coarda „susceptibilității naționale", interpretând acțiunea Romei ca un „afront la persoana regelui"; această manevră ar fi fost facilitată, în opinia sa, şi de propaganda franceză, care a pus recent în lumină absența ratificării italiene a tratatului Basarabiei, aprobare pe care Senatul de la Paris a dat-o cu o săptămână în urmă".

Este evident că vâlva care s-a făcut în jurul chestiunii amânării voiajului şi negocierilor româno-sovietice de la Viena au grăbit ratificarea franceză; în rivalitatea dintre Paris şi Roma, la Quai d'Orsay a fost speculat momentul pentru câştigarea unei poziții mai influente la Bucureşti, mai ales că, în perspectiva vizitei regale în Franța, se preconiza elaborarea proiectului unui tratat politic bilateral, similar celui franco-cehoslovac încheiat în ianuarie 1924. În altă formă, acesta a fost semnat abia în iunie 1926.

Pe de altă parte, pentru a nu ofensa familia regală italiană, aşteptată curând într-o vizită oficială la Madrid, Curtea Spaniei a solicitat la Bucureşti ca proiectatul voiaj al suveranilor României să fie amânat pentru toamnă, demers care l-a iritat profund pe Duca[28]. De asemenea, inspirat de „modelul" italian, guvernul de la Bruxelles a condiționat voiajul regal în Belgia de soluționarea unor litigii financiare. În mod cert, turneul european al suveranilor României din aprilie 1924 a trebuit să fie limitat la două etape – Franța şi Marea Britanie.

În loc de concluzii, să amintim că la 1 aprilie, baronul Aloisi nu putea să prevadă cât va dura această situație de criză din relațiile italo-române, dar observa că „sunt personalități, precum generalul Averescu, care lucrează în favoarea noastră"; spera deci că răceala „va trece repede"[29]. A fost o iluzie: o nouă apropiere româno-italiană s-a produs abia peste doi ani, după căderea guvernului Brătianu şi venirea la putere a generalului cu soție italiană şi studii militare la Torino.

Note

1. Vezi comunicarea noastră, *Din istoria unei ratificări: Italia şi tratatul privind Unirea Basarabiei cu România*, în „Muzeul Național Cotroceni. Lucrările Colocviului Național de Istorie, 20-22 iunie 1996", vol. V, Bucureşti, 1997, pp.168-179.
2. Documenti Diplomatici Italiani (în continuare DDI), Settima Serie: 1922-1935, volume I (31 octobre 1922-26 aprilie 1923), Roma, Libreria dello Stato, 1953, nr. 419, p. 291: Raport Bucureşti-Roma, 27 ianuarie 1923, Martin Franklin.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, p. 296; anexă *Memorandum sur les expropriations en Roumanie*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, nr. 423, p. 297: R. Bucureşti-Roma, 28 ianuarie 1923, Martin Franklin.
8. *Ibidem*, nr. 429, p. 301: R. Bucureşti-Roma, 30 ianuarie 1923, Martin Franklin.
9. *Ibidem*, p. 302.
10. Pentru detalii, vezi: ANIC, M. – S.U.A., r. 594, c. 35-36: R. (strict confidențial) Bucureşti, nr. 550/ 18 februarie 1924, Lawrence Dennis, însărcinat cu afaceri ad interim; *ibidem*,

https://biblioteca-digitala.ro

c. 42-43: R. (strict confidenţial) Bucureşti, nr. 559/ 1 martie 1924, L. Dennis; *ibidem*, M. – Franţa, r. 167, c. 631-632: Notă MAE, Paris, 13 februarie 1924, asupra vizitei lui Romanis la Quai d'Orsay; pentru familia regală italiană, *cf*. Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940)*. Vol. I, *1918-1937*. Ediţie şi studiu introductiv de Stelian Neagoe, Bucureşti, Humanitas, 1993, pp. 58-60.
11. DDI, 7, III (23 febbraio 1924-14 maggio 1925), Roma Libreria dello Stato, 1959, nr. 45, pp. 32-33: Telegrama-Bucureşti, 5 martie 1924, Mussolini.
12. *Ibidem*, nr. 54, pp. 37-38: T. Bucureşti-Roma, 7 martie 1924, Savona.
13. *Ibidem*, nr. 55-56, p. 38: T. Bucureşti-Roma, 7 martie 1924, Savona.
14. *Ibidem*, nr.10-13, pp. 9-10: T. Moscova-Roma, 25 februarie 1924, Gaetano Manzoni, ambasador.
15. ANIC, M. – Belgia, R. 34, c. 744-745: R. Roma, nr. 457/ 152, 24 martie 1924, van den Steen de Jehay.
16. DDI, 7, III, nr. 53, p. 37: T. Moscova-Roma, 7 martie 1924, Manzoni.
17. *Ibidem*, nr. 65, p. 44: T. Roma-Moscova, 9 martie 1924, Mussolini.
18. *Ibidem*, nr. 98, p. 65: T. Moscova-Roma, 24 martie 1924, Manzoni.
19. ANIC, M. – S.U.A., R. 594, c. 36-37: R (strict confidenţial) Bucureşti, nr. 550/ 18 februarie 1924, L. Dennis.
20. *Ibidem*, M. – Franţa, R. 183, c. 537: Notă MAE, Paris, 18 martie 1924.
21. *Ibidem*, M. – S.U.A., R. 59, c. 49: R. (strict confidenţial) Bucureşti, 575/ 17 martie 1924, L. Dennis.
22. *Ibidem*, M. – Belgia, R. 34, c. 744: R. Roma, nr. 457/ 152, 24 martie 1924, de Jehay.
23. DDI, 7, III, nr. 89, p. 60: T. Roma-Bucureşti, 20 martie 1924, Mussolini.
24. *Ibidem*, nr. 92, p. 62: T. Bucureşti-Roma, 24 martie 1924, Savona.
25. *Ibidem*, nr. 114, p. 72: T. Bucureşti-Roma, 30 martie 1924, Aloisi.
26. *Ibidem*, nr. 120, p. 75: T. Bucureşti-Roma, 1 aprilie 1924, Aloisi.
27. *Ibidem*, nr. 121, p. 76: T. Bucureşti-Roma, 1 aprilie 1924, Aloisi.
28. *Ibidem*, nr. 113, p. 72: T. Bucureşti-Roma, 30 martie 1924, Aloisi; relatează o conversaţie confidenţială cu ministrul Spaniei.
29. *Ibidem*, nr. 121, p. 76: T. Bucureşti-Roma, 1 aprilie 1924, Aloisi.

https://biblioteca-digitala.ro

POLITICA REGALĂ ŞI ALEGERILE DIN 1937-1938

Prof. univ. dr. Kurt W. Treptow

Alegerile din decembrie 1937 şi alegerile anulate planificate pentru februarie 1938 au semnalat sfârşitul politic cvasi-democratic în România. Un aspect decisiv al acestor evenimente îl constituie legăturile dintre Legiunea Arhanghelului Mihail şi conducătorul său, Corneliu Zelea Codreanu, cu regele Carol II în această perioadă – ani deosebit de importanți în istoria României în perioada interbelică.

Sistemului politic democratic în România i s-a pus capăt la dorința regelui Carol II, care a răsturnat unilateral Constituția din 1923 şi a stabilit o dictatură regală la 20 februarie 1938, idee care l-a stăpânit de când a venit la tron, în 1930. Dorind să instaleze o dictatură regală cu o bază populară, regele a încercat să coopteze mişcarea legionară, care a câştigat putere în timpul anilor '30. Aşa cum nota Constantin Argetoianu în jurnalul său[1], încă din 1934 regele vorbeşte aprobativ despre Garda de Fier şi curentul legionar; el consideră că acesta ar putea fi canalizat pentru a populariza un guvern activist.

În timp ce Carol era impresionat de puterea crescândă a mişcării legionare, Codreanu a devenit un oponent vociferant al corupției evidente a camarilei regale. Argetoianu nota, în 1935, după formarea partidului politic Totul Pentru Țară, că mişcarea legionară se îndreaptă în mod serios către programul lui Maniu şi se îndepărtează de Maiestatea Sa Regele[2]. Această evoluție nu l-a oprit pe Carol să-şi continue planurile de cooptare a mişcării legionare, în efortul său de a stabili o dictatură regală. El a început să-şi mărească sprijinul financiar secret pentru activitățile gardiste, în special în timpul Congresului Studenților Legionari, ținut în Târgu Mureş, în aprilie 1936 – în speranța de a-l câştiga pe Codreanu de partea sa. Puțin timp după acest Congres, regele a invitat conducerea mişcării legionare la o întâlnire secretă, invitație care a fost refuzată pe loc, cu explicația că Garda nu desfăşoară activități clandestine[3]. Carol a persistat în eforturile sale şi, în februarie 1937, Codreanu a acceptat în sfârşit să se întâlnească în secret cu regele.

Codreanu i-a descris astfel întâlnirea lui Zaharia Boilă, unul din liderii PNȚ:

„Mai acum câteva săptămâni am fost chemat în audiență la rege. Ea a avut loc noaptea, într-o casă particulară. Regele mi-a spus înainte de toate că simpatizează mult mişcarea noastră şi că are de gând să demită guvernul, să instaureze o guvernare absolutistă, personală, bazată pe mişcarea legionară. Regele mi-a cerut să-l proclam «căpitanul mişcării», eu voi fi locotenentul său şi mă va numi şeful guvernului.

I-am răspuns că sunt încântat de bunăvoința lui cu privire la mişcarea noastră şi că sunt extrem de măgulit de aprecierile sale favorabile, chiar

https://biblioteca-digitala.ro

exagerate, pe care le-a exprimat față de persoana mea, dar că totuşi nu pot să-i primesc oferta. Socot că nu sunt suficiente elanul şi disciplina pentru a ne asuma răspunderea guvernării, că noi nu suntem încă pregătiți, că nu avem experiență, iar în ceea ce priveşte chestiunea şefiei, noi considerăm pe rege ca un factor sus pus, arbitru peste noi toți, dar nu-l putem considera un şef de mişcare sau partid, că legionarii mi-au jurat numai mie credință şi nu altuia, că această credință, acest ataşament nu poate forma obiect de traficare politică. Carol II a încercat să mă convingă că văd greşit lucrurile, dar deşi mi-a vorbit mult, aducând argumente în menținerea tezei sale, nu m-a putut convinge."[4]

La scurt timp după insuccesul său în a-l convinge pe Codreanu să i se alăture, Carol II a creat un nou Minister al Ordinei Publice, numindu-l în fruntea lui pe şeful Poliției Bucureşti, Gabriel Marinescu. Misiunea lui Marinescu, aşa cum nota Armand Călinescu în jurnalul său, era „să suprime pe Codreanu şi vreo 30 gardişti principali. Şi-a format echipe de 200 puşcăriaşi, cu care va da lovitura într-o noapte. E convins că dacă nu-i suprimă el pe ei, vor cădea el şi Rex apoi victime."[5] Codreanu a realizat pericolul în care se afla după ce a refuzat propunerea lui Carol şi şi-a scris testamentul politic, în care declara:

„Când n-oi mai fi eu cu voi, să ascultați de sfaturile acestui om (Iuliu Maniu). Indiferent de ce vă deosebeşte ca ideologie, acest om este cel mai luminat şi cel mai corect. Poate singurul corect. Ar fi groaznic să rămâneți cadou în brațele unor oameni artificial apropiați de ideologia noastră, dar necinstiți sufleteşte, incorecți. Aceasta hotărâre rămâne pentru voi cu putere de testament."[6]

În timp ce relațiile cu palatul regal se înrăutățeau din ce în ce mai mult, relațiile dintre PNȚ şi Partidul Totul Pentru Țară deveneau chiar mai strânse cu cât se apropiau alegerile, culminând cu încheierea unul pact electoral în noiembrie 1937:

„Se încheie între partidele subsemnate o înțelegere cu scopul de a apăra libertatea şi a asigura corectitudinea alegerilor. Aceste partide încheie, pentru timpul alegerilor actuale, în vederea scopului propus, un pact de neagresiune.

Pactul de neagresiune înseamnă înlăturarea actelor şi limbajului de violență şi de denigrare, dar nu implică afirmarea ideologiei proprii şi discuția de bună credință.

Se va aduce un cuvânt de chemare şi celorlalte partide să se alăture acestei înțelegeri.

O comisiune comună va stabili modul de procedare şi demersurile care va trebui puse în aplicare în cazul infracțiunilor ce ar fi să se producă."[7]

Acest pact a reprezentat un mare eşec pentru Regele Carol II, fiindcă a inclus o mare parte din partidele de opoziție, în primul rând Partidul Național Liberal, aripa Gheorghe Brătianu, şi Partidul Agrar al lui Constantin Argetoianu. Partidul Evreiesc condus de Whilhelm Filderman a fost afiliat acestui pact[8]. În ciuda afirmațiilor istoriografiei recente, acest pact electoral nu a demoralizat opoziția democratică, ci mai degrabă a întărit-o – un preludiu la eşecul guvernului Tătărăscu de a obține 40% din voturile de care avea nevoie pentru a-şi menține majoritatea în parlament.

https://biblioteca-digitala.ro

Carol şi-a dat seama că Partidul Național Liberal era în pericol şi, înainte de a organiza alegerile, care erau obligatorii după un interval de patru ani, conform Constituției din 1923, el i-a propus lui Ion Mihalache şi Partidului Național Țărănesc să formeze un guvern şi să organizeze alegerile. Regele îşi amintea în jurnalul său:

„Pe la sfârşitul lui noiembrie s-a terminat legislatura, prima care de mulți ani şi-a îndeplinit termenul normal şi legal de 4 ani. Acesta înseamnă că vor trebui făcute noi alegeri...

Considerând că relațiunile personale nu permiteau o bună colaborare cu Maniu, l-am chemat pe Mihalache, rugându-l pe el de a forma guvernul, punându-i însă o condiție de a colabora cu unele elemente naționaliste de dreapta, cum sunt celea grupate în jurul lui Vaida Voevod.

Am făcut aceasta şi i-am explicat de ce, ca în aceste momente când elementele extremiste ale Gărzii de Fier au un avânt, consider bine ca o tentă naționalistă să fie indicată în guvern şi ca aceasta să nu fie a Gărzii care astfel ar putea fi dementizată. Mihalache însă face prostia că plecând de la mine dimineața îşi consultă prietenii şi până a lua contact cu Vaida Voevod, refuză seara însărcinarea dată. A fost o prostie de manevră politică, căci convingerea mea este că Vaida n-ar fi primit colaborarea cu elementele prea democratice după gustul sau dimprejurul lui Mihalache şi Maniu. El ar fi fost în acel caz acela care se punea față de mine într-o lumina defavorabilă. [...] Național-Țărăniştii puri ar fi avut astfel cea mai puternică armă pentru guvernarea lor. Intransigența Maniu-Madgearu, lipsa lor de suplețe politică a făcut ca acest plan al meu să cadă în apă...

Mă hotărăsc deci să fac patriotic lui Tătărescu să continue guvernarea şi să facă alegerile cu toată opoziția lui Dinu Brătianu şi cu toate că erau considerente care pledau contra, că după 4 ani partidul (P.N.L.) era uzat, totuşi a primit şi prin mijlocul lui decembrie au loc alegeri"[9].

Deoarece partidul care a organizat alegerile în România nu le-a pierdut niciodată, Carol a crezut că liberalii au putut menține puterea în alegerile relativ libere. Era o decizie pe care el a regretat-o. Nu trebuie să se înțeleagă că alegerile din 1937 s-au desfăşurat într-o atmosferă absolut liberă, pentru că guvernul a încercat să influențeze într-o anumită măsură rezultatele în favoarea sa. De exemplu, Armand Călinescu a însemnat în jurnalul său pe 13 decembrie 1937:

„O întrunire național-țărănistă de la «Mama», unde trebuia să vorbească Maniu, este zădărnicită cu gaze lacrimogene de către agenți ai poliției"[10].

Politica generală era de a permite ca alegerile să se desfăşoare relativ liber, într-o atmosferă îmbunătățită de pactul de neagresiune încheiat între Maniu, Codreanu şi Brătianu. Şi mai mult, din cauza unor schimbări în guvernul Tătărescu înainte de a începe campania electorală:

https://biblioteca-digitala.ro

„S-a făcut înainte o remaniere care l-adus pe Franasovici la Ministerul de Interne, a amintit Carol II în jurnalul său, a fost subsecretar de stat la Interne din timpul lui Ionel Brătianu şi Duca, cunoştea meseria aceasta, dar şi el era un partizan al atragerii de la guvern. Am impresia că nu şi-a dat prea mult silinţa luând drept scuză recomandările ca alegerile să fie cinstite şi rezultatul a fost că guvernul a fost învins"[11].

Rezultatele alegerilor din 20 decembrie 1937 au fost:[12]

Partidul Naţional Liberal	1.103.353	35,92%
Partidul Naţional Ţărănesc	626.612	20,40%
Partidul Totul pentru Ţară	478.368	15,58%
Partidul Naţional Creştin	281.167	9,15%
Partidul Maghiar	136.139	4,43%
Partidul Naţional Liberal (Gheorghe Brătianu)	119.361	3,89%
Partidul Ţărănist - Radical	69.198	2,25%
Partidul Agrar	52.101	1,70%
Partidul Evreiesc	43.681	1,42%
Partidul Poporului German	43.412	1,42%
Partidul Social - Democrat	28.840	0,94%
Partidul Poporului	25,567	0,83%
Partidul Frontul Muncii	6.986	0,23%
53 alte grupări şi liste independente	11.145	0,36%
TOTAL	3.026.140	98,52%
Buletine anulate la despuierea scrutinului	45.555	1,48%
Totalul votanţilor	3.071.695	100%

Cu eşecul electoral surprinzător al liberarilor lui Tătărescu, fiind imposibilă colaborarea cu Maniu sau Codreanu, Carol II l-a desemnat pe poetul Octavian Goga să formeze noul guvern, în ciuda faptului că Partidul Naţional Creştin a câştigat numai 9% din voturi şi a avut un program anti-semit pronunţat[13].

Trebuie să fie menţionat că pentru Codreanu şi mişcarea legionară antisemitismul nu a fost de prima importanţă şi că, din zone cu o populaţie largă de evrei cu o tradiţie de anti-semitism, Partidul Totul pentru Ţară a primit un procentaj foarte mic de voturi, în timp ce Partidul Naţional-Creştin a avut cel mai mare succes în aceste regiuni (în special în Basarabia şi judeţele din nordul Moldovei, vezi anexa 1).

Noul guvern Goga-Cuza a instituit cenzura, interzicând cotidiane ca *Adevărul*, *Dimineaţa* şi *Lupta* şi a adoptat o serie de legi anti-evreieşti[14]. Cu acordul regelui, a început o campanie de violenţă şi teroare împotriva mişcării

https://biblioteca-digitala.ro

legionare, fapt care l-a determinat pe Codreanu şi partidul lui să se retragă din campania electorală pe data de 8 februarie 1938[15]. După ce a primit asigurări de protecţie de la Ministrul Apărării, generalul Ion Antonescu, Codreanu a promis să nu întreprindă nici o acţiune provocatoare. O politică pe care a declarat-o public în Bucureşti, pe data de 21 februarie, la o zi după ce Carol II a proclamat dictatura regală:

„Anunţăm pe membri că începând cu data de astăzi 21 februarie 1938, Partidul Totul Pentru Ţară nu mai există.

Întreaga conducere a căzut de acord că raţiunea de existenţă a Partidului a încetat...

Noi am înţeles să acţionăm în cadrul legii, manifestându-ne credinţele noastre.

Dacă aceasta n-o putem facem şi dacă orice manifestare de credinţă ne este interzisă, raţiunea de existenţă a partidului nostru a încetat.

Noi nu voim să întrebuinţăm forţa.

Nu voim să întrebuinţăm violenţa.

Ne este suficientă experienţa din trecut, când fără voia noastră am fost atraşi pe calea violenţei. La orice violentare, noi nu mai răspundem în nici un fel: suportăm. Şi chiar atunci când întreaga naţiune română este tratată ca o turmă de animale inconştiente.

Lovitura de Stat nu voim să dăm.

Prin esenţa însăşi a concepţiei noastre noi suntem contra acestui sistem. Ea însemnează o atitudine de bruscare, de natură exterioară, pe când noi aşteptăm biruinţa noastră de la desăvârşirea în sufletul naţiunii a unui proces de perfecţiune omenească.

Nu vom întrebuinţa aceste mijloace, pentru că tineretul de astăzi are prea adânc înfiptă conştiinţa misiunii sale istorice şi a răspunderii sale, pentru a face acte necugetate, care să transforme România într-o Spanie însângerată.

Generaţia noastră întreagă vede bine mănuşa care i s-a aruncat.

Mănuşa aruncată va rămâne însă jos.

Noi refuzăm să o ridicăm.

Ceasul biruinţei noastre încă n-a sunat. E încă ceasul lor. Dacă generaţia bătrânilor noştri crede că e mai bine aşa cum a procedat, noi nu avem să ne amestecăm pentru a le da lecţii.

Ei poartă răspunderea în faţa lui Dumnezeu şi a istorie[16]".

Nereuşind să-l provoace pe Codreanu la violenţă, fapt care ar fi permis un răspuns asemănător, Carol şi-a continuat campania împotriva legionarilor prin intermediari, cum ar fi istoricul Nicolae Iorga, care, după ce a condamnat activităţile mişcării, în special comerţul legionar, a primit o scrisoare de la Codreanu, care-l acuza ca fiind „necinstit sufleteşte":

„Când acum 15 ani în urmă tineretul manifesta zgomotos împotriva cuceririi iudaice, (nu mai zgomotos decât dl. Iorga la 1906), Domnii de astăzi, aceşti domni din guvernul de astăzi, ne spuneau:

https://biblioteca-digitala.ro

«Nu aşa veţi rezolva problema evreiască.

Apucaţi-vă de comerţ. Faceţi comerţ ca ei.»

Iată ne-am apucat. Cu sufletul plin de speranţe. Cu dor de muncă.

Când aţi văzut însă că am pornit, că suntem corecţi, că suntem capabili, că munca noastră e binecuvântată de Dumnezeu, veniţi tot voi şi distrugeţi acest început de comerţ, poate cel dintâi început serios din vremea noastră, veniţi şi fără milă înăbuşiţi aceste încercări, tot avântul nostru şi atâtea speranţe."[17]

Pentru că Iorga era atunci ministru în guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea, Ministrul de Interne de atunci, Armand Călinescu, a propus ca Zelea Codreanu să fie dat în judecată pentru calomnie. Şeful legionarilor a fost arestat pe data de 16 aprilie 1938, judecat şi condamnat la şase luni închisoare[18]. O lună mai târziu, în mai, a urmat faimosul proces al lui Codreanu pentru trădare, la care au fost martori ai apărării, printre alţii, Ion Antonescu şi Iuliu Maniu, proces care s-a sfârşit însă cu condamnarea şefului mişcării legionare la 10 ani muncă silnică, în ciuda lipsei oricărei dovezi în favoarea trădării. În final, la sfârşitul lui noiembrie al aceluiaşi an, Carol II a hotărât lichidarea lui Codreanu, care a fost executat în mod brutal împreună cu alţi 13 lideri legionari, sub pretextul încercării de evadare în timpul unei transferări de la o închisoare la alta[19].

Acest fapt a marcat degenerarea mişcării legionare. Evoluţia violentă a Gărzii de Fier sub conducerea lui Horia Sima poate fi atribuită direct politicii regale din perioada alegerilor din 1937-1938. Maturitatea politică demonstrată de Codreanu în această perioadă nu a mai fost dovedită de conducerea Gărzii sub Horia Sima. Cum a observat jurnalistul american R.G. Waldeck în 1940, după persecuţia regală a Legiunii în 1938-1939, „nu mai rămăsese aproape nimic din conducerea Gardistă; ei au fost lichidaţi în masă; în ultimii doi ani rămăseseră în viaţă doar lideri de mâna a treia şi a patra... Practic întreaga elită a Mişcării fusese ucisă[20]".

În concluzie, suntem de acord cu jurnalistul american Waldeck, care a observat că „gelozia lui Carol pe Codreanu a cauzat cercul vicios de răzbunare şi violenţă care i-a pătat domnia... Gelozia sălbatică a lui Carol a izvorât din faptul că C.Z. Codreanu era şi făcea tot ce Carol îşi dorea să fie şi să facă. Încă din 1920, când a auzit prima dată de Mussolini, Carol şi-a dorit să creeze o mişcare fascistă în România. Şi Codreanu a creat această mişcare fascistă. Carol şi-a dorit să fie iubit de poporul său, mai ales de tineret. Şi Codreanu a fost un Făt Frumos care a cucerit inimile poporului său, mai ales ale celor tineri. Carol a dorit să fie un tribun în imaginaţia Românilor, în loc să fie rege. Şi Codreanu a fost un tribun care era în imaginaţia Românilor, atât un martir, cât şi un profet... Drumul spre prăbuşirea domniei lui Carol poate fi urmărit înapoi, prin negura de sânge şi ură, până la invidia Regelui pe Corneliu Codreanu[21]".

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa

ALEGERILE DIN 20 DECEMBRIE 1937
(Rezultatele pe judeţe şi provincii istorice)

Judeţ	Înscrişi	Votanţi	Partidul Naţional Liberal	Partidul Naţional Ţărănesc	Totul pentru Ţară	Partidul Naţional Creştin
Dolj	117. 000	94.236	30.797	17.040	22.105	7.919
Gorj	52.040	41.909	20.077	6.149	8.324	2.507
Mehedinţi	74.328	56.645	21.634	15.510	5.493	7.552
Romanaţi	65.032	54.616	23.203	14.399	6.367	1.835
Vâlcea	62.478	49.053	18.955	16.928	5.567	863
Oltenia - Total	370.878	296.459	114.666	70.028	47.856	20.676
	100%	79,9%	38,71%	23,6%	16,1%	7,0%
Argeş	65.677	47.301	12.242	21.102	6.127	3.329
Brăila	49.881	36.799	13.148	7.697	9.420	822
Buzău	79.612	43.069	25.513	6.658	5.727	2.870
Dâmboviţa	76.832	57.229	25.285	17.013	6.951	2.449
Ialomiţa	70.485	57.816	21.988	11.110	11.518	5.314
Ilfov	91.574	57.887	26.833	11.948	7.934	2.216
Muscel	41.171	29.801	11.206	12.578	2.823	698
Olt	42.760	32.706	15.100	6.595	4.417	2.262
Prahova	127.872	80.040	23.278	23.350	18.724	3.798
Râmnicu-Sărat	44.032	34.728	16.665	4.374	9.415	1.309
Teleorman	89.881	74.063	23.239	15.264	12.385	12.774
Vlaşca	72.035	58.132	21.666	11.772	11.362	5.212
Bucureşti	105.450	64.189	24.313	14.338	14.402	1.707
Muntenia - Total	957. 268	674.360	262.476	163.799	121.205	44.780
	100%	70,4%	38,9%	24,3%	18,0%	6,3%
Caliacra	39.547	22.484	16.055	2.366	2.218	402
Constanţa	60.617	45.335	19.245	12.074	6.815	2.685
Durostor	44.755	27.132	11.939	6.634	2.388	2.053
Tulcea	45.400	27.790	8.690	8.742	5.849	1.541
Dobrogea	190.319	122.741	55.929	29.816	17.270	6.787
	100%	64,5%	45,6 %	24,3%	14,1%	5,5%
Total - Dobrogea, Muntenia, Oltenia	1.518.465	1.093.560	433.071	263.643	186.331	72.174
	100%	72,0 %	39,6%	24,1%	17,0%	6,6%
Bacău	65.649	44.001	20.475	4.412	3.770	9.800
Baia	38.433	29.307	9.082	4.942	3.131	9.983
Botoşani	52.906	41.451	15.909	7.352	1.529	11.455
Covurlui	50.375	32.532	9.276	4.495	11.689	1.301
Dorohoi	47.870	39.062	16.127	5.775	2.618	10.644
Fălciu	29.855	19.765	9.892	4.925	621	2.728

https://biblioteca-digitala.ro

Judeţ	Înscrişi	Votanţi	PNL	PNŢ	TPŢ	PNC
Iaşi	65.268	47.182	23.215	8.874	2.123	7.357
Neamţ	50.091	36.962	11.918	5.822	13.227	1.689
Putna	48.185	34.550	12.843	4.625	9.241	3.725
Roman	37.602	26.307	16.834	1.673	691	4.438
Tecuci	39.966	24.043	8.304	4.164	6.721	1.398
Tutova	31.923	20.455	10.565	3.216	2.634	2.559
Vaslui	35.264	22.992	12.804	3.789	472	4.482
Moldova	593.387	418.609	177.244	64.064	58.467	71.559
	100%	70,5%	42,3%	15,3%	14,0%	17,1%
Bălţi	90.058	41.988	9.959	6.677	1.469	15.996
Cahul	48.396	21.170	10.940	2.539	2.541	1.893
Cetatea Albă	87.991	57.474	20.014	14.622	1.413	9.230
Hotin	100.226	64.730	22.593	10.614	2.581	17.393
Ismail	60.077	35.705	16.510	13.770	1.660	923
Lăpuşa	96.932	32.839	13.190	5.660	1.187	8.001
Orhei	70.209	29.320	12.307	2.536	1.399	6.713
Soroca	81.089	49.538	12.762	7.864	4.170	11.064
Tighina	77.113	34.963	15.980	4.491	2.121	6.983
Basarabia	712.091	367.727	134.255	68.673	18.541	78.196
	100%	51,6%	36,5%	18,7%	5,0%	21,3%
Câmpulung	28.156	20.160	7.289	2.308	6.623	1.132
Cernăuţi	80.313	58.481	12.639	21.512	10.998	2.173
Rădăuţi	46.350	31.370	9.303	4.131	10.165	3.627
Storojineţ	49.597	33.029	7.473	12.391	4.652	3.412
Suceava	35.446	26.096	7.104	2.625	6.124	5.413
Bucovina	239.862	169.136	44.006	43.027	38.562	15.757
	100%	70,5%	26,0%	25,4%	22,8%	9,3%
Total - Basarabia, Bucovina, Moldova	1.545.340	955.472	355.505	175.764	115.570	165.512
	100%	61,8%	37,2%	18,4%	12,1%	17,3%
Alba	59.002	39.810	10.969	11.235	8.443	974
Braşov	59.652	32.545	9.731	3.404	5.504	1.153
Ciuc	45.352	25.137	5.353	2.915	671	496
Cluj	90.110	45.308	12.165	12.099	4.607	1.299
Făgăraş	27.059	19.245	5.116	4.784	4.000	340
Hunedoara	93.051	63.036	21.037	13.734	15.838	1.404
Mureş	81.454	42.570	10.900	5.561	5.373	4.002
Năsăud	40.152	28.827	9.481	4.326	5.775	3.418
Odorhei	38.071	24.015	10.480	1.667	1.213	516
Sălaj	92.472	57.381	14.726	17.109	6.323	1.386
Sibiu	58.833	39.076	19.186	5.864	6.616	1.649

https://biblioteca-digitala.ro

Judeţ	Înscrişi	Votanţi	PNL	PNŢ	TPŢ	PNC
Someş	61.476	38.584	10.715	10.797	5.350	1.095
Târnava Mare	43.990	33.042	11.658	3.873	3.387	1.609
Târnava Mică	41.087	24.844	9.044	5.228	2.959	792
Trei Scaune	38.634	24.505	4.535	1.521	540	699
Turda	53.120	31.050	8.159	5.506	7.846	579
Transilvania	923.515	568.975	173.055	109.623	84.345	21.411
	100%	61,6 %	30,4%	19,3%	14,8%	3,8%
Caraş	61.500	44.512	12.330	10.761	9.114	2.299
Severin	69.953	53.940	11.811	9.162	11.697	3.774
Timiş Toront	145.308	109.080	31.266	12.767	20.728	5.297
Banat	276.761	207.532	55.407	32.690	41.538	11.370
	100%	75,0%	26,7%	15,8%	20,0%	5,5%
Arad	126.865	90.340	23.652	9.685	29.569	3.638
Bihor	136.496	83.547	32.089	17.762	12.210	1.490
Maramureş	44.754	26.532	10.815	5.871	4.658	1.028
Satu-Mare	77.167	45.827	13.657	11.476	4.065	4.501
Crişana Maramureş	385.282	246.246	80.213	44.764	50.393	10.657
	100%	63,9%	32,6%	18,2%	20,5%	4,3%
Total - Banat Crişana Maramureş, Transilvania	1.585.558	1.022.755	308.675	187.007	176.276	43.438
	100%	64,5%	30,2%	18,3%	17,2%	4,2%
TOTAL	**4.649.163**	**3.071.875**	**1.103.353**	**626.612**	**478.368**	**281.167**
	100%	**66,1%**	**35,92%**	**20,40%**	**15,58%**	**9,15%**

Note

1. Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine*, partea VIII, anul 5/ 2, colecţia 8.608, pp. 3123-3124.
2. Florea Nedelcu, *Pactul de neagresiune electorală – origini şi consecinţele asupra evoluţiei vieţii politice*, în „Împotriva fascismului", ed. de Ion Popescu-Puturi şi Valter Roman, Bucureşti, 1971, p.173.
3. Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, colecţia 104, Dosar 5615, p. 828; vezi şi Florea Nedelcu, *Carol al II-lea şi Garda de Fier. De la relaţii amicale la criză, 1930-1937*, în „Studii Revista de Istorie" XXIV: 5 (1971), p. 1019.
4. Zaharia Boilă, *Memorii*, citat din „Din luptele tineretului român", 1919-1939 (culegere de texte), 1993, pp. 237-239.
5. Armand Călinescu, *Însemnări politice*, 1916-1939, ed. de Al. Gh. Savu, Bucureşti, 1990, pp. 338-339.
6. Dintr-o scrisoare de la Dr. Ciorogariu şi Dumitrescu Zăpadă către Iuliu Maniu, citat din Pompiliu Pop Mureşan, *Adevărul despre Iuliu Maniu*, Bucureşti, 1946, p. 123, vezi şi *Procesul conducătorilor fostului Partid Naţional Ţărănesc*, Bucureşti, 1948, p. 18; Larry Watts, *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, New York,

https://biblioteca-digitala.ro

1993, p. 152; şi Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Barker, British NewYork, 1976, p. 76.
7. Iuliu Maniu, *Testament Moral Politic*, Bucureşti, 1991, p. 185, vezi şi Călinescu, *op.cit.* p. 360, şi Argetoianu, *Însemnări zilnice (1933-1937)* citat din „Din luptele tineretului român", p. 243.
8. Watts, *Romanian Cassandra*, p. 155.
9. Carol II, *Jurnal* (inedit),volumul I, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Academia Română, Iaşi, pp. 98, 100.
10. Armand Călinescu, *op.cit.*, pp. 361-362.
11. Carol II, *op.cit.*, p. 100.
12. C. Enescu, *Semnificaţia alegerilor din decembrie 1937 în evoluţia politică a neamului românesc*, în „Sociologla românească", II: 11-12 (Noiembrie-Decembrie), 1937.
13. Vezi Carol II, *op.cit.*, pp. 101-102.
14. A. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 365.
15. Acest plan de folosire a violenţei împotriva mişcării legionare în timpul campaniei electorale a fost conceput de ministrul de interne, Armand Călinescu, vezi Călinescu, *op.cit.*, pp. 368-373.
16. Vezi Circulara nr. 148 din 21 februarie 138, în „Legiunea Arhanghelului Mihail de la trecut la prezent", Gazeta de Vest - Almanah, 1994, pp. 107-198.
17. Din scrisoarea lui Codreanu către Nicolae Iorga, 26 Martie 1938, Legiunea Arhanghelului Mihail..., p. 200, vezi şi Luptele tineretului român, pp. 109-111.
18. Călinescu, *op.cit.*, p. 388.
19. *Din luptele tineretului român*, p. 179.
20. R.G. Waldeck, *Athene Palace*, New York, pp. 36, 197.
21. *Ibidem*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

AUTORITATE ŞI SPIRITUALITATE ÎN TIPOLOGIA REGIMULUI CARLIST

Dr. Cristian Sandache

Cine lecturează oficiosul regimului carlist „România" are impresia că întreaga țară trăia o veritabilă regenerare. Propaganda era focalizată pe ideea că pluripartidismul a constituit o plagă națională pentru români.

„Programele nu se bucură de prea multă crezare şi pe drept cuvânt", scria Nicolae Roşu[1], iar Matei Vancea, relatând situația din Transilvania anului 1938, observa acid: „Ținutul salvat de politicianism rosteşte: «Adio cancanuri! Bun rămas trândăveală!»"[2]

Alți condeieri precum Cezar Petrescu, Teodor C. Stan, Petre Manoliu se întreceau în a elogia regimul statuat la 10 februarie 1938, considerându-l singura soluție viabilă pentru România[3].

În fapt, actul de la 10 februarie 1938 a întărit autoritatea monarhului, dar şi a statului, aşa cum observa Nicolae Iorga[4]. În astfel de condiții, imaginea monarhului se suprapunea peste aceea a statului într-o simbioză ce nu se deosebea cu mult de ceea ce exista, bunăoară, în Iugoslavia regelui Alexandru, cel ucis la Marsilia în 1934. În opinia lui H. Seton - Watson, Carol al II-lea avea o certă obsesie a excepționalismului său, asemănându-se în acest sens cu Mussolini[5]. După Robert J. Crampton, regimul carlist poate fi denumit şi unul al „democrației ghidate", cu precizarea că scopul său esențial viza menținerea extremei drepte la periferia societății[6].

Indiscutabil, o influență decisivă în creionarea specificului regimului carlist a avut-o personalitatea însăşi a suveranului. Un ziarist englez care îl vizitase încă din 1932, se arăta plăcut impresionat de Carol al II-lea. Astfel, acesta nota faptul că regele mergea frecvent în cartierele sărace, adesea fără pază, că adora copiii şi cinematografia, şi îl portretiza în felul următor: „Un amestec de rigoare şi impulsivitate, exuberant atât în mulțumire cât şi în supărare. Nu are nici calmul britanic, nici rigiditatea germană, iar sensibilitatea sa este una meridională"[7].

Se afirmă în general că regele Carol al II-lea a impus dictatura personală, sugerându-se, fie şi indirect, faptul că acțiunea sa ar fi fost neconformă cu voința majorității românilor sau, în orice caz, opusă dorinței de democrație parlamentară exprimată de oamenii politici. Trebuie însă observat faptul că regimul nu s-a fundamentat pe un teren cu totul ostil, existând (pe fondul criticării accentuate a politicianismului ineficient şi de fațadă) şi preocupări ale unor oameni cu pondere socială vizând certificarea autoritarismului regal.

https://biblioteca-digitala.ro

Un memoriu detaliat trimitea suveranului, la 28 decembrie 1937, Gh. Rădulescu-Livezi, fost deputat de Craiova, în care se sugera ideea unui guvern de autoritate, pe deasupra partidelor, un guvern ce ar fi trebuit să lucreze „cu mâinile libere de presiunea cluburilor politice". Ex-deputatul craiovean era convins că regele va avea în acest sens acordul majorității poporului. „Îndrăzniți, Majestate [...]. Poporul cere o mână ageră şi sigură. Nu-l interesează ce spune nici dl. Maniu, nici dl. Codreanu, îl interesează ce se lucrează în folosul său. Să simțim mâna Majestății Voastre, asta vrea poporul"[8].

Cinic sau nu, Rădulescu-Livezi nu credem că se depărta prea mult de la anumite realități observate, în orice caz, „pe viu". Evident, nu putea să sondeze cu adevărat întreaga stare de spirit a unei colectivități, totuşi, semne de indiferență (dacă nu de ostilitate) față de pluripartidism existau.

Aceleaşi idei se regăsesc şi în memoriile profesorului Ştefan Buzdugan (de la Seminarul Cernica), ale lui Petre Davila sau ale generalului de divizie în rezervă Ion Atanasiu. Complet câştigat unei exaltări mitizante, învățătorul ardelean Alexandru Bălănescu îl povățuia pe Carol al II-lea să elimine fără întârziere pe toți politicienii din juru-i şi să se proclame domn unic, asemenea voievozilor din vechime[9].

Un anume Ilie Cătărău, aflat la San Francisco – California trimitea şi el un memoriu marelui stat major al Armatei din Bucureşti, sugerând creşterea simultană a rolului regelui şi armatei, contrabalansându-se astfel „nebuniile partidelor", şi încheia pe un ton profetic: „Altfel, prezic căderea țării"[10].

La rându-le, d. N.N. Lenguceanu – consilier juridic al Ministerului de Interne –, împreună cu avocatul Eraclie Gudju, schițau şi ei un proiect vizând înlăturarea partidelor şi eliminarea totală a politicienilor ca pondere socială. În plus se sugera realizarea unei legislații selective, care să impună preponderența românilor «de sânge» în toate posturile cheie"[11].

Dincolo de orice mimare a aprobării actelor regimului, unele manifestări colective sincere au existat. Astfel, într-un raport al Siguranței, se arăta, bunăoară, că, la Iaşi, la 8 martie 1938, populația a primit în marea ei majoritate cu satisfacție înlăturarea funcționarilor din structurile de partid, iar noua Constituție era explicată astfel ca inovație de către oamenii obişnuiți: „De-acuma s-a terminat cu cearta dintre cetățeni, preoți şi învățători"[12].

La Galați şi Bacău îl aclamau nu numai orchestrat pe Carol al II-lea în timpul votării Constituției, unii zeloşi controlând de mai multe ori spre a vedea dacă erau trecuți în rubrici la secțiunea ce cuprindea voturile favorabile aşezământului din 10 februarie 1938. Fiindcă votarea s-a făcut în mod deschis, cei ce votau „contra" erau ironizați sau amenințați, iar dacă erau personalități cunoscute li se reaminteau diverse acte din viața lor politică sau particulară, socotite compromițătoare[13]. Se poate spune că mulți români trăiau senzația unei ordonări a destinelor personale, unei clarificări aşteptate de multă vreme. Pentru ei, politica de partide se reducea la discursurile bombastice şi fără

https://biblioteca-digitala.ro

concretețe auzite pe la răspântii în timpul alegerilor, voturile deveneau direct proporționale cu vedrele de băutură ce alimentau din belşug comunitățile rurale, iar politicienii se fixau în memoria celor mulți, mai ales prin stereotipuri. O caricatură din 1937 înfățişa un domn obez cu joben şi monoclu privind prin geamul unei limuzine şirurile de case pitice dintr-un cătun. Lângă maşină, agentul său electoral se adresează teatral unui grup de săteni: „Dați-ne votul, oameni buni, ca să strigăm mizeria noastră în Parlament!". De notat că nu e vorba de un ziar cu coloratură de stânga.

Tot mai abstractă, tot mai îndepărtată de unele cunoştințe, democrația în sine risca a fi confundată cu răul absolut. Simultan, propaganda creionează imaginea absolutizată a regelui, inaugurându-se cultul personalității în România. În acest sens, intelectualii dau cei dintâi tonul, exemplele ditirambice succedându-se.

În viziunea lui Cezar Petrescu, regele reprezintă certe asemănări cu F.D. Roosevelt prin amplitudinea gândirii, iar vocația sa de bibliofil îl recomandă în acelaşi timp drept „cel mai de seamă editor şi tipograf al țării"[14]. Dimitrie Gusti, Al. Rosetti, dr. Virgil Leonte, Octav Onicescu sunt de părere că suveranul reprezintă prototipul clasic de monarh reformator, făcând trimiteri la realizările lui Petru cel Mare şi, respectiv, Frederic cel Mare[15] .

Se creează clişeul potrivit căruia regele are capacitatea de a se afla în fiecare sector al vieții economico-spirituale româneşti, având o maximă acuitate a realității. În acest sens, Radu Boureanu, Corneliu Moldoveanu şi Alexandru Cazaban se remarcă printr-o frazeologie barocă, profilul lui Carol al II-lea apărând nimbat de virtuțile ubicuității şi ale excepționalismului istoric[16].

Pentru Aurelian Sacerdoțeanu, regele se înfățişa ca un chezaş al puterii şi dreptății, voievod al culturii şi izbăvirii, icoană a iubirii de țară şi neam, iar într-un moment de exaltare i se atribuie cognomenul de „Carol cel Mare"[17]. Ion Constantinescu proiectează imaginea unui Carol conceput ca un veritabil personaj renascentist: „E versat în literatură, în ştiințe, în arte, în muzică, în poezie, iar arta militară n-are nici un lacăt ascuns sau misterios pentru el. Ştie franceza, germana, engleza şi italiana. E versat în istoria popoarelor. E mare maestru al sporturilor. Are toate atuurile unui Preşedinte de Republică din țara ce mai democratică de pe glob"[18]. Trebuie să observăm că, dincolo de elogiile luxuriante şi deja obositoare, Constantinescu a strecurat o observație subtilă: Carol gravitează ca înclinații structurale mai degrabă către funcția de preşedinte sau în orice caz se simte mai bine în rolul de politician pur. Ca monarh constituțional neimplicat în actele guvernării, Carol al II-lea nu mai exista de multă vreme. Cu alte cuvinte, vocația reală nu mai prezenta de mult un secret, iar atitudinile regelui lăsau să se întrevadă clar aceasta.

Nici juriştii nu se lăsau mai prejos, însă în cazul acestora se utilizau argumente cu miez rațional în a se justifica rolul benefic al regimului autoritar. Mulți istorici actuali trec cu relativă superficialitate peste aceste texte

https://biblioteca-digitala.ro

considerându-le simple dogme sau lozinci lipsite de orice substanță, repetându-se (păstrând, evident, proporțiile) cazul celor care combat marxismul fără a-l fi citit niciodată pe Marx. Unii jurişti dovedeau, ce-i drept, un entuziasm nud, precum Andrei Rădulescu, obsedat de un unic concept: mântuirea statului[19]. În schimb, Aurelian Ionaşcu apela la paranormal, fiind convins că regele Carol al II-lea a perceput din vremi imemoriale, pe calea revelației, o „chemare organică", ce a determinat ivirea noii Constituții[20]. Revenind la metodologia analizei de caz, acelaşi Aurelian Ionaşcu era de părere că tendința modernă către unitatea puterii îşi găseşte o fericită soluție în dreptul nostru constituțional şi nominaliza, pe lângă Constituția carlistă, Statutul lui Cuza din 1864, ambele fiind socotite „autentic româneşti"[21].

Constantin Rudescu analiza şi el regimul din punct de vedere structural şi susținea că s-a înlocuit statul politic cu statul profesional, cei care nu contribuiau cu nimic la sporirea patrimoniului național fiind înlocuiți de o nouă categorie: profesioniştii activi. Evident avem de-a face cu o viziune marcată de accente corporatiste. Acelaşi autor observa că pentru prima dată sunt enunțate – înaintea drepturilor şi libertăților – datoriile românilor, ceea ce în concepția sa are semnificația unei revoluții la nivelul mentalității individului[22]. O observație similară întâlnim şi la I.V. Gruia, ce utilizează de altfel conceptul de „revoluție regală"[23]. Dacă Ştefan Morărescu-Baldomir adaugă şi el (ca şi Constantin Rudescu) o nuanță corporatistă analizei întreprinse, sugerând că marele merit al regimului carlist se regăseşte în faptul că legea fundamentală a țării asigură reprezentanța tuturor profesioniştilor în parlamentul care votează legile țării[24], Paul Negulescu – cel mai bine structurat intelectual dintre jurişti perioadei – reuşeşte să sintetizeze profilul regimului, pornind, cum e şi firesc, de la esența Constituției. În viziunea lui Negulescu, Constituția carlistă „vrea să transforme statul în instrument comunitar, corporativ"[25]. Intervenția ar fi fost una în primul rând de ordin etic, urmărindu-se ca în nici o activitate să nu se mai manifeste egocentrismul individual, ci numai credința că orice acțiune este menită a întări patrimoniul comunității româneşti. Cu alte cuvinte, autoritatea centrală dorea ca individul să se integreze organic unui anumit grup social, cu un statut bine definit. Iată cum ecourile corporatiste răzbat practic de pretutindeni şi contrazic totuşi în mare măsură pe cei ce se încăpățânau să afirme (în frunte cu însuşi Carol) că regimul în sine este absolut original în tipologie şi specific.

În ceea ce priveşte realizările concrete din sfera culturii şi a civilizației în general, regimul carlist prezenta un bilanț mai mult decât onorant. Astfel între 1930-1940 au luat ființă: Muzeul Etnografic din Cluj, Institutul de Biooceanografie de la Constanța, Institutul pentru Studiul şi Profilaxia Cancerului de la Cluj; s-a terminat construcția Palatului Telefoanelor, după planurile arhitecților americani Wells şi Froy; a început construcția clădirii Facultății de Drept din Bucureşti, au fost terminate clădirile moderne ale Uzinelor Metalurgice „Malaxa"; s-a sfințit monumentala catedrală ortodoxă din Cluj; a fost creată Uniunea Fundațiilor

https://biblioteca-digitala.ro

Culturale Regale etc. Tot în această perioadă, Henri Coandă a realizat şi experimentat primul model de aerodină lenticulară, bazată pe folosirea efectului ce-i poartă numele, iar la Teatrul Naţional din Bucureşti Tudor Muşatescu lansa „Titanic vals". De aceeaşi perioadă istorică nu pot fi separate numele lui Nicolae Iorga, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, Gib Mihăescu, Garabet Ibrăileanu, Lucian Blaga, George Călinescu, George Bacovia, Dimitrie Gusti, George Enescu etc. Dincolo de scenariile artificiale vizând proslăvirea delirantă a monarhului, intervenţiile multor spirite de elită se doreau tot atâtea argumente în favoarea, nu numai a regimului, ci şi a unui moment istoric ce oferea un cadru priincios creaţiei. Astfel, Constantin Angelescu aprecia că între anii 1933-1937, pe lângă cele aproape 7.800 de localuri de şcoli clădite până la 1928, s-au terminat cele rămase în construcţie din 1928 şi s-au clădit încă aproape 4000 de şcoli. Totodată, Angelescu se arăta satisfăcut de faptul că fuseseră numiţi peste 17.000 de învăţători în acelaşi interval de timp[26].

În opinia lui Petre Andrei, s-au putut oferi gratuit cărţi în valoare de 11 milioane de lei, iar gimnaziul şi liceul au devenit şcoli pentru pregătirea generală a viitorilor profesionişti în stat şi pentru creşterea viitoarelor elite[27]. Ion Simionescu era încântat de faptul că se răspândise într-o măsură importantă cartea în lumea satului şi elogia înfiinţarea în mediul rural a căminelor culturale inspirate după modelul lui Spiru Haret[28].

George Enescu îşi arăta adesea gratitudinea faţă de suveran şi de sprijinul acestuia faţă de arta muzicală în general[29]. Consideraţii mai mult decât favorabile (însă bazate pe incontestabile realităţi) erau făcute în domeniul artei de către Adrian Maniu[30] şi, respectiv, Şerban Cioculescu în ceea ce priveşte dezvoltarea calitativă a literaturii române după 1930[31].

În ceea ce priveşte arhitectura românească, un specialist precum I.D. Enescu postula chiar existenţa unui stil Carol al II-lea[32].

Toate aceste aspecte au fost grevate însă de atitudinea oscilantă şi contradictorie a suveranului, de dorinţa sa de a guverna efectiv, în numele unei presupuse adaptări la noile cerinţe ale vremurilor. Obsesia regală privind impotenţa pluripartidismului l-a marcat practic toată viaţa. „Cei vechi nu pot să priceapă falimentul partidelor", obişnuia să afirme Carol, considerându-se în primul rând un exponent al tinerei generaţii[33]. Paradoxul constă însă şi în faptul că, în covârşitoare măsură, acelaşi Carol se face vinovat de uciderea a câtorva mii de reprezentanţi ai noii generaţii, crima fiind crimă, chiar dacă marea majoritate a victimelor sale era de coloratură legionară.

Cu patru ani petrecuţi în exil înaintea obţinerii tronului, Carol al II-lea pornea cu un deficit şi nu cu o experienţă utilă. Provizoratul, intrigile, anturajul exotic şi dubios l-au marcat într-un sens machiavelic, nefast.

După expresia lui Grigore Gafencu, Carol al II-lea aspira în secret să reformeze statutul de rege, deşi el nu a reuşit să stăpânească niciodată cu adevărat această îndatorire. Superficial şi adesea cu idei remarcabile, Carol

https://biblioteca-digitala.ro

era lipsit de răbdare şi rigoare. Singura sa dovadă de bună dozare a aşteptării a reprezentat-o acțiunea de discreditare subterană a partidelor politice, deşi perioada Regenței a cristalizat, fără îndoială, sentimentul potrivit căruia doar o mână autoritară ar mai fi putut reda românilor încrederea în viitor. Carol a coagulat acest sentiment, reuşind la un moment dat să-l proiecteze la nivel național sub forma unei axiome, a unei inevitabilități fericite de care istoria României s-ar fi simțit în chip magnetic atrasă. Regele ar fi devenit executorul testamentar al unei cerințe colective şi ne amintim în acest sens de modelul imaginat de Charles Maurras: rege şi dictator în acelaşi timp. Psihologia puterii ne indică mai mult o concentrare către proiecte de mari dimensiuni, către un baroc de mare suprafață, care determină însă o discreditare a regimului, senzația fiind mai mult una de artificioasă discursivitate. Naționalist şi totuşi demagogic, restrictiv şi totuşi cosmopolit ca estetică a stilului, regimul carlist conservă iluzia unanimității până la capăt, pornind totuşi de la o legitimare de context. În 1930, înainte de a fi proclamat rege, Carol avea acordul imensei majorități a românilor. Atâta vreme cât el a reprezentat o alternativă concretă şi a personalizat un cumul de aşteptări şi de speranțe, regimul şi-a aflat justificarea şi legitimitatea. O legitimitate chiar discutabilă juridic se dovedeşte viabilă atunci când întâlneşte acordul marii majorități a colectivității. Regimul carlist poate reprezenta şi un subiect de reflecție pe marginea oportunității şi concretizării democrației. A fost societatea românească cu adevărat capabilă a asimila valorile democrației? Unde a început reculul acesteia şi în ce măsură se justifică vehementele critici împotriva ei? Absolutizând virtuțile unui model pe care-l raportăm aproape spontan societăților de mare tradiție în acest sens, nu riscăm o matematizare unilaterală aplicând automat acelaşi criteriu tuturor societăților, eludând particularitățile locale? Şi, în fond, nu colectivitatea este aceea care resimte cel mai concret efectele unei anumite forme de guvernământ? Carol şi regimul său au oficializat discursul critic la adresa democrației, fără însă a elimina-o conceptual, precum întâlnim în cazul teoreticienilor național-socialişti sau în cugetările fascistului Gentile – filosoful oficial al Italiei mussoliniene. Se admira forța ei, competențele pe care le stimulează. Însă în spațiul românesc se cereau nuanțări. Evident, substratul era tezist şi partizan, iar exemplele ordonate subiectiv. O certitudine se impunea totuşi: parlamentarismul românesc de după 1919 apare erodat şi suferă critică după critică. Fenomenul e tipic Europei, unde urgențele războiului prelungesc mult după Conferința Păcii nostalgiile după planificare economică, autoritarism al executivelor, şi privirile furişe către spațiul rusesc, acolo unde cristalizarea regimului comunist era asimilată de unii unei experiențe sănătoase şi novatoare. Nefiind izolată, România a resimțit şi ea febra setei de autoritate. Deşi a avut şi certe reuşite, regimul carlist cauționează nefast viitorul politic al statului român.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Nicolae Roşu, *Obârşia voievodatului culturii*, în „România" din 7 iunie 1938.
2. Matei Vancea, *Monarhismul ardelenilor*, în „România" din 2 iunie 1938.
3. „România" din 8 iunie 1938.
4. Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. XX, Bucureşti, 1939, p. 493.
5. H.S. Watson, *Eastern Europe between the Wars. 1918-1939*, New York, 1962, p. 144, apud. Larry L. Watts, *O Cassandră a României. Ion Antonescu*, Bucureşti, 1994, p. 203.
6. R.J. Crampton, *Eastern Europe în the Twentieth Century*, Routledge, London and New York, 1994, cap. România. 1918-1941, p. 116.
7. I. Peretz, *Carol al II-lea – Regele României*, Bucureşti, 1932, pp. 30-31.
8. ANIC, *Fond Casa Regală. Carol al II-lea*, Dosar nr. 24/ 1937, f. 3.
9. Idem, Dosar nr. 240/ 1938, f. 6-14.
10. Idem, Dosar nr. 67/ 1938, f. 3.
11. Idem, Dosar nr. 61/ 1938, f. 11.
12. ASI, *Fond Prefectura Iaşi*, Dosar nr. 21/ 1938, f. 42.
14. *Ibidem*, f. 49.
14. „România" din 9 iunie 1930.
15. *Ibidem*.
16. Idem, din 24 iunie 1938.
17. A. Sacerdoţeanu, *Regele nostru*, Bucureşti, 1937, p. 47.
18. I. Constantinescu, *Carol al II-lea - Regele României întregite. Zile dătătoare de speranţă ce le trăim la începutul domniei sale*, Bucureşti, 1932, p. 14.
19. A. Rădulescu, *Noua Constituţie*, Bucureşti, 1938, p. 9.
20. A. R. Ionaşcu, *Constituţiunea. Regele Carol II*, Cluj, 1939, passim.
21. *Ibidem*, p. 3.
22. C. Rudescu, *Puterea legiuitoare sub regimul Constituţiei din 1938*, în nr. 3-4/ 1938, Bucureşti, 1938, p. 586.
23. I. V. Gruia, *Revoluţia regală şi noul aşezământ constituţional*, în „Curentul" din 27 februarie 1938.
24. Ştefan Morărescu-Baldomir, *Epoca domniei M.S. Regelui Carol al II-lea*, Bucureşti, 1939, p. 2.
25. Paul Negulescu, *Principiile fundamentale ale Constituţiei din 27 februarie 1938*, Bucureşti, 1938, p. 23.
26. C. Angelescu, *Câteva înfăptuiri şcolare între anii 1933-1937*, în „10 ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 79.
27. P. Andrei, *Regele Carol al II-lea şi şcoala românească*, în *Ibidem*, pp. 98-99.
28. I. Simionescu, *Cultura mulţimii*, în *Ibidem*, p. 112.
29. G. Enescu, *Câteva cuvinte despre muzica românească*, în *Ibidem*, pp. 403-404.
30. A. Maniu, *Regele şi Arta*, în *Ibidem*, pp. 435-439.
31. S. Cioculescu, *Literatura după Restauraţie*, în *Ibidem*, pp. 475-497.
32. I.D. Enescu, *Renaşterea Naţională şi stilul „regele Carol II"*, în *Ibidem*, pp. 421-432.
33. Carol II, *Jurnal*, vol. II., 18.09.1939-17.10.1940, p. 124 (Arhiva Centrului de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Filiala Academiei Române, Iaşi).

https://biblioteca-digitala.ro

RELAȚIILE IULIU MANIU – CAROL AL II-LEA ÎN VARA ANULUI 1940

Dr. Constantin I. Stan

Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 a găsit România izolată aproape complet pe plan internațional. Documentul cerea cedarea imediată a Basarabiei şi nordului Bucovinei, răspunsul guvernului român trebuia dat în 24 de ore. Autoritățile de la Bucureşti au solicitat un scurt răgaz, fiind de acord cu începerea tratativelor, fapt neacceptat de cabinetul de la Moscova.

Consiliul de Coroană din 27 iunie 1940 a hotărât acceptarea ultimatumului sovietic. Regele Carol al II-lea a semnat în aceeaşi zi decretul de mobilizare a armatei române[1]. Concomitent, la 28 iunie, suveranul a trecut la remanierea guvernului. Constantin Argetoianu a fost desemnat ministru al afacerilor externe, Horia Sima, şeful Gărzii de Fier, până nu demult urmărit ca duşman al statului, a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Propagandei Naţionale. Dr. Ion Simionescu a preluat funcţia de subsecretar de stat la Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale[2].

Sub presiunea Germaniei şi Italiei şi fără sprijin din partea Iugoslaviei, Turciei şi Greciei, România a fost nevoită să răspundă guvernului sovietic la 29 iunie că acceptă cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Era vorba de evacuarea unor teritorii sub ameninţarea forţei superioare. Nu a fost semnat nici un acord în acest sens.

Mulţi oameni politici erau adepţii rezistentei. Iuliu Maniu îl socotea pe regele Carol al II-lea principalul vinovat al dezastrului României din vara anului 1940. El îl acuza, de asemenea, pe Gheorghe Tătărescu, prim-ministru, că este răspunzător de dezastrul ţării, fiind cel mai important susţinător al regimului dictatorial instaurat de rege la începutul anului 1938. La rândul său, Gh. Tătărescu afirma într-un amplu interviu publicat în paginile ziarului „Drapelul", la începutul anului 1945, că guvernul său a refuzat să azvârle ţara în aventura războiului, iar un cabinet condus de Maniu „nu ar fi putut întru nimic împiedica desfăşurarea implacabilă a evenimentelor din 1940". Liderul liberal era convins că şeful Partidului Naţional Ţărănesc, în cazul când ar fi fost în fruntea guvernului, nu ar fi acceptat soluţia păcii „aşa cum rezultă din toate declaraţiile şi manifestările sale, soluţia rezistenţei armate, adică soluţia războiului care ar fi atras nimicirea vremelnică a statului român"[3].

Profitând de împrejurările favorabile existente, sovieticii au acaparat şi ţinutul Herţei din judeţul Dorohoi, zonă care nu fusese înscrisă în ultimatumul sovietic. Teritoriul cucerit cuprindea oraşele Herţa, Mihăileni, precum şi

https://biblioteca-digitala.ro

7 comune rurale, formate din 26 de sate. Unitățile sovietice au creat numeroase incidente în diverse locuri: Vadu Siret şi Vicşani (Bucovina), Valea Izvorul Ursului, în direcția Baia Borşa (Maramureş). Trupele române au ripostat, întrucât teritoriul nu era înscris în ultimatum. La Vadu Siret, un divizion român de cavalerie s-a opus, capturând 20 de tancuri şi făcând prizonieri mai multe sute de soldați, care au fost eliberați a doua zi, când trupele roşii s-au retras[1].

Alteori, unitățile sovietice dezarmau regimentele române în retragere, care aveau ordine stricte să nu răspundă provocărilor inamice. Astfel, la 30 iunie, la 3 km sud de Chişinău, a fost dezarmat de trupele roşii Regimentul 30 Artilerie şi un divizion din Regimentul 25 Artilerie[5]. De asemenea, la 2 iulie, detaşamente mecanizate sovietice au atacat printr-o acțiune organizată unitățile române care se găseau în zona Giurgiuleşti-Reni, înconjurând şi dezarmând o companie de infanterie, care a suferit pierderi în oameni şi materiale. Generalul Florea Tenescu, şeful Marelui Stat Major al armatei, aducea la cunoştință printr-o telegramă, la 3 iulie 1940, comisiei româno-ruse de la Odessa, incidentul provocat de unitățile sovietice, precizând că trupele noastre nu au ripostat. Din aceste motive, generalul Tenescu, cerea delegatilor români din comisie: „Protestați şi insistați ca ordinele care se dau (de comandamentul sovietic – n.n.) să ajungă până la detaşamentele de pe Prut"[6].

În pofida repetatelor apeluri: memorii, proteste adresate de autoritățile militare române comisiei mixte de la Odessa, generalul locotenent Kozlov, reprezentantul guvernului de la Moscova, a declarat, în ciuda nenumăratelor argumente şi probe aduse de partea română, că „Trupele sovietice nu au luat ca prizonieri ofițeri şi grade inferioare şi nici nu au dezarmat unități din armata română"[7].

La rândul lor, refugiații civili au fost bătuți, umiliți, înfometați, deposedați de puținul lor avut, luat în grabă, unii chiar omorâții de bandele înarmate bolşevice care colaborau cu mare parte a populației evreieşti. Un martor ocular relatează că în plasa Ivăneşti din județul Cetatea Albă, un grup înarmat a atacat cu arme de foc cele 360 de căruțe ale familiilor funcționarilor, jandarmilor, pretorilor „prăpădindu-le tot avutul, iar femeilor li s-au luat şi pantofii"[8]. Fărădelegi similare s-au semnalat şi în județul Lăpuşna. În comuna Honceşti, de pildă, pe clădirea bisericii a fost arborat steagul roşu, preotul a fost maltratat şi alungat. Doctorul veterinar Binder şi fostul primar Vasile Berdar au fost omorâți de bandele înarmate[9].

Clădirile Seminarului Ortodox şi ale Facultății de Teologie din Chişinău au fost transformate în puşcărie. Printre cei arestați se aflau cinci foşti deputați din Sfatul Țării, care la 27 martie/9 aprilie 1918 a hotărât unirea Basarabiei cu patria mamă. Toți cei cinci s-au comportat demn, deşi au fost supuşi la presiuni psihice, au fost schingiuiți, respingând cu demnitate acuzațiile ce le erau aduse de autoritățile bolşevice, care-i socoteau trădători. Ei au declarat că aşa le-a dictat conştiința. Ulterior, cei cinci patrioți au fost schimbați, după lungi tratative, în primăvara anului 1941, cu un grup de peste 20 de militanți comunişti în frunte cu Ana Pauker, aflați în închisorile româneşti[10].

https://biblioteca-digitala.ro

Abuzurile, jafurile, crimele comise de sovietici în teritoriul ocupat cu forța au fost extrem de numeroase. Oamenii politici realiști au luat atitudine fermă față de aceste atrocități. Un grup format din Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu, Mihail C. Popovici, Vasile Sassu a cerut o audiență regelui Carol al II-lea și la 4 iulie 1940 au fost primiți de șeful statului.

Cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord era concepută de cei audiați de rege ca un prim pas către alte ciuntiri teritoriale care se pregăteau. „Avem deci datoria – precizau ei – să apărăm cu atât mai hotărât și mai dârz drepturile și granițele României". Ei arătau că Bulgaria solicita României cele două județe ale Dobrogei de miazăzi, Durostor și Caliacra, încorporate în 1913 prin pacea de la București. Dar cel mai mare pericol îl reprezenta pretenția Ungariei asupra Transilvaniei.

I. Maniu, C.I.C. Brătianu, V. Madgearu și ceilalți oameni politici animați de sentimente patriotice protestau, în final, împotriva „tendințelor de ciuntire a granițelor ca și a discuțiilor ce le pot înlesni". Ei luau astfel atitudine fermă față de dezmembrarea unității naționale românești, „împotriva căreia protestăm în numele întregului popor român"[11]. La 30 iulie 1940, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu au semnat și adresat regelui Carol al II-lea un memoriu în care afirmau că „singurul fapt ce trebuie amintit astăzi este că, prin călcarea din primul ceas al convenției ce ne-a fost dictată, nu mai rămâne nici o îndoială asupra caracterului real al acestor evenimente. Ne-am plecat în fața puterii silnice, dar dreptul țării rămâne întreg". Cu privire la Cadrilater, documentul precizează că „rațiunea anexării acestui teritoriu nu e mai puțin întemeiată astăzi decât în 1913, el constituie doar acoperirea liniei de comunicații București-Constanța și a Dobrogei, adevărat spațiu vital al poporului român. Pe de altă parte, el a fost destinat și folosit ca loc de adăpost pentru românii macedoneni care nu-și mai puteau păstra ființa națională sub stăpânirea statelor balcanice". Referitor la pretențiile teritoriale ungurești, memoriul avertiza: „Conjunctura politică de astăzi nu pare în favoarea României. A folosi însă această situație împotriva ei, pentru a-i impune hotărâri nedrepte, nu poate asigura în această regiune a Europei ordinea și convietuirea pașnică a popoarelor. Dimpotrivă, prin dezmembrarea unității românești împotriva căreia protestăm în numele întregului popor românesc, nu poate fi decât adâncită învrăjbirea, creându-se noi și puternice motive de vrăjmășie între state și națiuni pentru viitor"[12].

Cedarea Basarabiei și Nordului Bucovinei a determinat, totodată, intensificarea acțiunilor revendicative ale Ungariei horthyste. Îngrijorat de manifestările iredentiste maghiare tot mai dese și puternice, I. Maniu a lansat la 9 august 1940 *Declarațiile de la Bădăcin*. Documentul, care a fost publicat în anul 1993 de istoricul Cornel Grad, exprimă îngrijorarea șefului P.N.Ț. față de pretențiile maghiare asupra Transilvaniei, care erau total nefondate. În prima parte a acestei declarații, Maniu făcea o scurtă, dar cuprinzătoare relatare a evenimentelor petrecute în toamna anului 1918. Autorul declarației preciza că unirea provinciilor românești din fosta

https://biblioteca-digitala.ro

monarhie austro-ungară nu este rezultatul Tratatului de la Trianon, ci „al conştiinţei naţionale a românilor transilvăneni, al vredniciei întregului neam românesc". I. Maniu atrăgea atenţia că noi, românii, nu am fost „favorizaţi" de Tratatul de la Trianon şi de Conferinţa de Pace de la Paris, ci dimpotrivă, „am fost frustraţi de unele drepturi pentru că ni s-a fixat o linie de demarcaţie nedreaptă şi pentru că Tratatul de la Trianon nu a respectat hotărârile de la Alba Iulia şi nici pe cele stabilite în Tratatul încheiat de România în 1916". Deci, actul semnat în 4 iunie 1920 în Marele Trianon a confirmat o stare existentă de fapt. Având în vedere poziţia ostilă a autorităţilor maghiare faţă de România în întreaga perioadă interbelică, I. Maniu se temea ca nu cumva „nedreptatea ce s-a săvârşit cu Basarabia şi Bucovina să se repete". De aceea, el a declarat cu tărie că „Nu putem admite cu nici un preţ ca în urma unor conjuncturi noi internaţionale să fim despuiaţi, din nou, de aceste teritorii ale noastre"[13].

Previziunile marelui om politic s-au adeverit, din păcate. Un rol nefast în această direcţie l-a avut regele Carol al II-lea, care nu a luat măsurile necesare unei eficiente apărări naţionale. Mai mult, regimul instaurat de Carol al II-lea a fost unul de mână forte, care îngrădea drepturile şi libertăţile democratice fundamentale ale cetăţenilor, fapt care a făcut să-i scadă popularitatea. Apărător consecvent al sistemului parlamentar constituţional, I. Maniu nu a acceptat încă de la instaurare regimul autoritar carlist. Din aceste motive, relaţiile şefului P.N.Ţ. cu regele Carol al II-lea deveneau pe zi ce trece tot mai încordate.

La 30 august 1940, prin Dictatul de la Viena, impus de Germania şi Italia, România a fost nevoită să cedeze Ungariei horthyste 42.360 km^2 din teritoriul străbun, cu o populaţie de peste 2.609.000 locuitori, din care 52% erau români, 35% unguri şi secui, iar restul erau germani, evrei, cehi şi alte minorităţi[14]. Decizia de a ceda în faţa forţei a fost luată de Consiliul de Coroană convocat de regele Carol al II-lea în această zi neagră a istoriei poporului român.

Iuliu Maniu a luat atitudine fermă în cadrul acestui organism politic faţă de cedarea unei părţi din trupul ţării: N.-V. Transilvaniei. El a afirmat că apartenenţa Transilvaniei la România este indiscutabilă. Conducătorul naţional-ţărăniştilor se pronunţa cu tărie împotriva fărâmiţării lui, precizând: „Nu putem admite să ni se răpească nici cea mai mică parte din ea!" I. Maniu justifica această atitudine prin faptul că „dreptul la autodeterminare a poporului român din Transilvania s-a manifestat în mod liber la 1 Decembrie 1918 în Alba Iulia". După opinia sa, Consiliul de Coroană nu are dreptul să hotărască nimic, îndeosebi în chestiunea Ardealului, căci soarta acestui vechi pământ românesc „nu poate fi determinată la masa verde şi între patru pereţi, oricât de distinse ar fi persoanele întrunite". Pe baza acestor argumente, Maniu considera că trebuie să nu se accepte decizia adusă de la Viena, ci să „o respingem cu toată hotărârea şi cu orice risc". Vorbitorul a protestat, de asemenea, faţă de tendinţele de cedare ale unora, avertizând că se poate întâmpla la fel ca în cazul Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Cedarea acestor teritorii a fost, după opinia lui Iuliu Maniu „o mare

https://biblioteca-digitala.ro

greşeală, care a prilejuit o demoralizare a opiniei publice, o descurajare a armatei şi o imensă pierdere în ceea ce priveşte avuţia materială şi mândria sufletească a poporului român". Cunoscutul om politic aprecia că este mai nimerită o înfrângere în luptă decât o retragere ruşinoasă şi pierderea unei provincii „fără nici o lovitură de tun". Având în vedere aceste realităţi, I. Maniu arăta: „Cei vinovaţi pentru dureroasa pierdere a Basarabiei şi Bucovinei de Nord trebuie chemaţi să răspundă <deoarece aceste cedări au fost un prolog>, căci după ele a urmat nenorocirea pe care o suferim acum cu Transilvania"[15].

Liderul naţional-ţărăniştilor afirma, de asemenea, în articolul intitulat *Cauzele prăbuşirii fostului regim*, publicat în paginile ziarului „Universul" din 7 septembrie 1940, că regele Carol al II-lea „n-a simţit nevoia unei destinderi politice internaţionale, ca să trezească elanul naţional absolut necesar pentru apărarea graniţelor ţării". Autorul articolului condamna atitudinea fostului monarh, care „nu a reuşit nici în ceasul al doisprezecelea să realizeze o uniune naţională". El nu a înţeles, chiar după ultimatumul sovietic şi cedarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei, „să strângă în jurul tronului forţele vii ale naţiunii". Poziţia lui Carol al II-lea este, în concepţia lui Maniu, cu atât mai condamnabilă cu cât în repetate rânduri a fost avertizat de pericolele ce bântuiau la graniţele României, respingând soluţia unui guvern naţional: „Cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord fără rezistenţă a fost doar un început, născând primejdia pierderii altor părţi din teritoriul naţional". Toate acestea au produs în opinia publică românească „o dezagregare sufletească, o descurajare în armată şi totala dispariţie a încrederii ţării şi armatei în suveran. Regele devenise un obiect al criticii şi ironiei generale"[16].

Opinia publică din România a condamnat dictatul de la Viena. La Bucureşti, Cluj, Iaşi, Arad, Constanţa, Sibiu, Braşov, Oradea, Timişoara şi în alte oraşe au avut loc ample manifestaţii de protest.

La Bucureşti, în ziua de 1 septembrie 1940, zeci de mii de locuitori ai capitalei şi din împrejurimi s-au adunat în faţa statuii lui Mihai Viteazul, simbol al unităţii naţionale, cerând regelui Carol al II-lea şi guvernului să respingă sentinţa nedreaptă de la Viena. În aceeaşi zi, grupuri masive de bucureşteni au scandat în faţa Legaţiilor Germaniei, Italiei şi Ungariei că *Ardealul nu va fi cedat*. „România şi în special în Bucureşti – scria istoricul american Talavera – efectul pe care l-a avut împărţirea Transilvaniei a fost indescriptibil. Inimile oamenilor erau pline de amărăciune. În două luni, România pierduse întinse teritorii în care majoritatea populaţiei era formată din români. La 30 august, la Bucureşti, nu era greu să vezi oameni plângând pe străzi. Sistemul care abandonase o treime din teritoriul naţional fără a trage un glonte şi supusese milioane de oameni jugului străin, trebuia să dispară. Mari mulţimi se adunaseră în jurul statuii lui Mihai Viteazul, cerând un singur om – MANIU!"[17]. La Cluj s-a constituit „Comitetul pentru afirmarea vrerilor Transilvaniei", care l-a proclamat preşedinte pe Iuliu Maniu.

Tot în ziua de 1 septembrie 1940, din iniţiativa lui I. Maniu, a fost lansată o chemare adresată poporului românesc, prin care populaţia era convocată la o

https://biblioteca-digitala.ro

mare Adunare Națională la Alba Iulia în ziua de 8 septembrie 1940, ora 10 dimineața, pentru „a protesta împotriva ciuntirii granițelor noastre spre Apus". Documentul solicita ca din fiecare comună mai îndepărtată să vină la Alba Iulia „cel puțin un delegat", iar din comunele mai apropiate „cât mai mulți, ca să arătăm lumii întregi voința noastră hotărâtă de a păstra cu orice jertfe pământul scump în care ne-am născut şi în care odihnesc oasele strămoşilor noştri. Veniți – continua chemarea – să protestăm împotriva poftelor de a ne răpi fâşii din Ardealul şi Banatul unit pentru vecie cu România liberă şi independentă. Veniți să ne apărăm ființa națională şi pământul strămoşesc"[18].

Adunarea a fost amânată pentru ziua de 15 septembrie 1940, dar nu s-a mai ținut deoarece noul regim instaurat la 6 septembrie nu a autorizat desfăşurarea ei. S-a apreciat că intensificarea mişcării de rezistență poate atrage după sine intervenția armată a Germaniei, cu consecințe dezastruoase pentru existenta României. Aşa se explică de ce I. Maniu, extrem de popular în acele zile, a evitat în general să apară în public[19]. În acelaşi timp, I. Maniu a trimis un amplu memoriu de protest lui Hitler şi Mussolini, în care s-a ridicat împotriva dictatului de la Viena, declarând: „În numele poporului român din Transilvania şi în calitatea mea de fost preşedinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Consiliu ales de istorica Adunare Națională de la Alba Iulia ținută la 1 Decembrie 1918, îndată după hotărârea de unire a Ardealului şi Banatului cu România, ne pronunțăm împotriva sentinței arbitrare care atribuie Ungariei o majoritate de români din Ardeal pentru a îngloba țării lor o minoritate de maghiari. Transilvania, Banatul şi poporul românesc nu vor accepta niciodată hotărârea care s-a adus fără consultarea lor"[20].

Ultimatumul sovietic din iunie 1940 şi dictatul de la Viena din 30 august acelaşi an au adâncit criza regimului carlist. Carol al II-lea a încercat în aceste condiții o apropiere de Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, urmărind să rezolve cu ajutorul lor criza politică prin care trecea țara. Aceştia însă i-au refuzat colaborarea, căutând să-l determine astfel să abdice. Suveranul a încercat o ultimă soluție, să apeleze la generalul Ion Antonescu, deşi era anticarlist şi avea domiciliul forțat la Predeal. I. Maniu a organizat însă „evadarea" lui Ion Antonescu, întrucât un inspector de siguranță a fost trimis în ziua de 1 septembrie 1940 la vila sa, spre a-l aduce în capitală. Cu ajutorul prințesei Alice Sturdza, Antonescu a fost dus direct la Ploieşti, unde a avut o întrevedere cu I. Maniu. Amintindu-şi de această întâlnire, liderul național-țărăniştilor a declarat la procesul mareşalului Antonescu: „am stat de vorbă cu dl. mareşal Antonescu, am văzut care sunt planurile d-sale şi i-am arătat care sunt planurile mele. Am stabilit [...] că nu vom primi un mandat din partea Regelui Carol şi am stabilit că, în cazul când regele va abdica, vom participa cu toții la guvern, neprecizând care va fi preşedintele. Dl. mareşal Antonescu şi-a rezervat ministerele de interne şi de război, ceea ce eu am consimțit. Am stabilit că a patra zi după această întrevedere ne vom întâlni la București şi amândoi ne vom prezenta Regelui Carol în audiență şi îi vom pretinde abdicarea sa"[21].

https://biblioteca-digitala.ro

La 2 septembrie, sub pretextul că mişcările militare şi diplomatice înfăptuite de Rusia, după şi în legătură cu dictatul de la Viena, au prevestit o acțiune împotriva României, Hitler a acordat garanții țării noastre, trimițând o misiune germană, cu trupe, tancuri, artilerie antiaeriană şi instructori, pentru protejarea regiunilor petrolifere şi pentru a asigura antrenamentul militar necesar armatei române. Carol a acceptat garanțiile, dar, acum, ele nu mai aveau nici o valoare[22].

Carol a fost nevoit să-l aducă la putere pe Ion Antonescu. Acesta din urmă a acceptat însărcinarea regelui de a forma cabinetul. Intermediar între rege şi generalul Antonescu a fost Valer Pop, ministrul plenipotențiar al României la Viena. V. Pop a luat legătura în prealabil cu dr. Fabricius, şeful Legației germane din Bucureşti. El l-a informat pe ministrul plenipotențiar german că se poate conta pe numirea generalului I. Antonescu în calitate de conducător al statului român[23].

În dimineața zilei de 5 septembrie 1940, generalul I. Antonescu a primit din partea regelui Carol al II-lea depline puteri[24], devenind conducător al statului român. El i-a cerut suveranului să părăsească țara până în zorii zilei de 6 septembrie 1940. Ion Antonescu a avut apoi o întrevedere cu ministrul german Fabricius, întrebându-l dacă regele ar putea găsi azil în Germania, eventual la Sigmaringen.

Concomitent, generalii Gheorghe Mihail, şeful Marelui Stat Major al armatei, Gheorghe Argeşeanu şi Paul Teodorescu au fost contactați de regele Carol al II-lea. Ei s-au oferit să-l aresteze pe generalul Antonescu şi să întreprindă măsuri ferme de restabilire a ordinii interne. Informat prin intermediul unui aghiotant al regelui în legătură cu cele ce se pregăteau, I. Antonescu a luat contramăsuri eficiente. Trupe devotate lui i-au arestat pe cei trei generali rebeli. În aceste condiții, la 6 septembrie 1940, orele 6 dimineața, regele Carol al II-lea l-a chemat pe generalul Antonescu declarându-i că renunță la tron în favoarea fiului său Mihai. Imediat, acesta din urmă, în vârstă de numai 19 ani, a fost proclamat sub numele de Mihai I Regele României şi a depus jurământul față de națiune, confirmând, totodată, deplinele puteri acordate primului ministru Ion Antonescu[25]. Carol a plecat împreună cu Elena Lupescu şi Ernest Urdăreanu mai întâi în Spania, apoi în Portugalia, unde a murit în anul 1957. În felul acesta, regimul totalitar al lui Carol al II-lea lua sfârşit.

În vara anului 1940, Iuliu Maniu a desfăşurat o neobosită activitate. Democrat convins, patriot înflăcărat, el s-a opus cedărilor teritoriale făcute de România: mai întâi Basarabia şi Bucovina de Nord, apoi partea de Nord-Vest a Transilvaniei şi Cadrilaterul.

I. Maniu nu a acceptat compromisul, dovedind corectitudine, înaltă probitate morală şi responsabilitate civică. Dându-şi seama că națiunea trebuie salvată, Maniu a acceptat, în pofida unor deosebiri ideologice, doctrinare, alianța cu şeful P.N.L., C.I.C. Brătianu, organizând împreună numeroase acțiuni de protest.

Relațiile lui I. Maniu cu Carol al II-lea deveneau tot mai încordate. Filo-anglo-francez convins, Maniu a crezut în victoria Națiunilor Unite asupra Axei, chiar dacă în iunie 1940 Franța capitulase, iar Anglia se afla într-o situație

https://biblioteca-digitala.ro

foarte grea. Succesele Germaniei şi aliaţilor ei le considera temporare. De aceea, şeful P.N.Ţ. nu a acceptat şefia guvernului şi nici să facă parte din noul cabinet instaurat la 6 septembrie 1940. A văzut în Ion Antonescu omul cel mai potrivit în acele împrejurări, un succesor al regelui Carol al II-lea, compromis în ochii opiniei publice interne şi internaţionale.

Prin abdicarea lui Carol al II-lea, Iuliu Maniu a obţinut una din cele mai mari victorii din lunga sa carieră politică. Comentând cauzele prăbuşirii regimului carlist într-un amplu articol publicat în paginile ziarului „Universul" din 13 septembrie 1940, liderul naţional-ţărăniştilor scria: „Cauza abdicării este concepţia sa generală de domnie personală fără busolă sigură, în continuă oscilaţie oportunistă, practicată prin manevre şi abilităţi care au săpat prăpastia între Coroană şi ţară şi care a trebuit să ducă la falimentul şi distrugerea politicii sale". I. Maniu sesiza deci lipsa de consecvenţă, de clarviziune politică a monarhului care i-au grăbit prăbuşirea. România intra acum în epoca regimului antonescian.

Note

1. ANIC, *Fond Ministerul Propagandei Naţionale. Informaţii (în continuare se va cita: Fond MPN – Inf.)*, Dosar 500, f. 86.
2. Andreas Hillgruber, *Hitler. Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile româno-germane 1938-1944*, ed. de Stelian Neagoe, Bucureşti, 1994, p. 108.
3. Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Iaşi, 1991, pp. 236-24 1, doc. XLIV.
4. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita Arhiva MAE), *Fond 71/ U.R.S.S.*, vol. 98, 1940, f. 89.
5. Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei 1940*, Chişiniu, 1993, p. 108.
6. Arhiva MAE, *Fond. 71/ U.R.S.S.*, vol. 98, 1940, f. 23.
7. *Ibidem*, f. 25-26. Totuşi, la 1 iulie 1940, comandamentul rus recunoştea că trupele sovietice se aflau pe linia care trebuia ocupată abia la 3 iulie, orele 14 (Valeriu F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial 1939-1947*, Iaşi, 1995, p. 187).
8. ANIC, *Fond Ministerul Afacerilor Interne*, Dosar 530/ 1940, f. 124.
9. *Ibidem*, f. 130.
10. Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, 1992, pp. 115-116.
11. Biblioteca Academiei Române, Secţia Mss., Arhiva fam. Brătianu, cota A 1530, f. 117-124; *C.I.C. Brătianu. Carol II. Ion Antonescu. Amintiri. Documente. Corespondenţă*, Bucureşti, 1992, pp. 96-100.
12. Mareşal Ion Antonescu, *Epistolarul infernului*, ed. de Mihai Pelin, Bucureşti, 1993, p. 238, doc. 27.
13. Cornel Grad, *Guvernul român şi Dictatul de la Viena*, în „Acta Musei Porolissensis", XVII, 1993, pp. 265-268, anexa 1.
14. Arhiva MAE, *Fond 71/ Transilvania*, Dosar 12, f. 42-43.
15. Carol al II-lea, *Note zilnice*, ANIC, *Fond Casa Regală*, Carol al II-lea, f. 741; Universul, an 57, nr. 246, din 7 septembrie 1940; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de al doilea război mondial*, vol. II, Bucureşti, 1995, pp. 259-260.
16. Iuliu Maniu, *Testament moral politic*, Ediţie de Victor Isac, Bucureşti, 1991, pp. 187-190.
17. Mircea Muşat, *1940. Drama României Mari*, Bucureşti, 1992, p. 189.
18. ANIC, Arhiva fostului C.C. al P.C.R., *Fond 104*, Dosar 88675, f. 189.

https://biblioteca-digitala.ro

19. Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu. Activitatea politică*, Bucureşti, 1995, p. 199, vezi detalii la A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, pp. 213-214.
20. Arh. St. Bucureşti, *Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri*, Dosar 24/ 1940, f. 12-14, Iuliu Maniu, *op.cit.*, p. 191.
21. *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, p. 200
22. Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, ed. a II-a, Bucureşti, 1994, p. 89.
23. Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle*, London, 1950, p. 50 şi urm., şi A. Hillgruber, *op.cit.* p. 130.
24. *Pe marginea prăpastiei 21-23 ianuarie 1940*, vol. I, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1992, p. 62, anexa nr. 4. Înaltul Decret nr. 3052 din 1940, prin care se acordă generalului Antonescu depline puteri pentru conducerea statului român.
25 A. Hillgruber, *op.cit.*, p. 131-132, vezi detalii la A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, pp. 23-31.

https://biblioteca-digitala.ro

REGELE MIHAI ŞI MAREŞALUL ANTONESCU

Prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu

Mai multe volume, majoritatea de circulație internațională, au avut meritul de a fi reconstituit, în baza relatărilor personale ale regelui Mihai I (1927-1930 şi 1940-1947), evenimentele la care, pe parcursul a şase decenii, cel chestionat, fie că a fost martor, fie că a fost direct implicat ori, mai mult, chiar le-a determinat cursul. Dacă, pentru început, Teofil G. Sidorovici, de exemplu, oferea relatări din imediata apropiere a eroului, cu al său volum *Din viața unui fiu de rege* (Bucureşti, 1937), după desfăşurările tragice din perioada 1944 şi 1947, soldate cu abdicarea forțată de la 30 decembrie 1947, regele Mihai a avut beneficiul unei frumoase prietenii şi colaborări cu vice-mareşalul britanic al aerului, Arthur Gould Lee şi de pe urma cărora a rezultat *Coroana împotriva Secerii* (*Crown against Sickle*), carte care s-a bucurat de mai multe ediții succesive (Londra, 1950, 1953) şi de cea mai deosebită atenție din partea istoricilor interesați de evoluțiile politice din Europa de sud-est în anii '40. Au urmat cărțile semnate de Nicolette Franck (ediția originală Bruxelles - Paris, 1977) şi Mircea Ciobanu (edițiile originale Bucureşti, 1991 şi, respectiv, Bucureşti, 1992), cărora li s-a adăugat ziaristul francez Philippe Viguié Desplaces, cu volumul *Domnia neterminată*[1], asupra căruia ne propunem să insistăm urmărind subiectul impus de titlu.

Nu este nicidecum surprinzător că mareşalul Antonescu apare printre personajele de bază, ocupând un anume capitol al relatărilor regelui Mihai I de dată mai recentă ori mai îndepărtată. Deşi anumite diferențe de nuanțe sunt lesne de sesizat de la un volum la altul, este demn de relevat că, în general, naratorul se dovedeşte consecvent. Mai precis: adversar al regimului ilustrat de Conducătorul Statului Român dintre 1940 şi 1944, în deplin acord cu războiul pentru eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei (iunie - iulie 1941), dar în totală opoziție față de continuarea ostilităților alături de Reichul nazist şi aliații săi, departe în interiorul U.R.S.S., adept consecvent şi inițiator al unor demersuri clare pentru desprinderea României de Axa fascistă şi pentru trecerea României în tabăra Națiunilor Unite, în frunte cu S.U.A., U.R.S.S. şi Marea Britanie, cotitură înfăptuită prin actul spectaculos de la 23 august 1944 şi în realizarea căruia rolul tânărului rege a fost determinant, respingerea regimului de detenție impus mareşalului în 1944-1946 şi ambiguitate în privința condamnării şi execuției acestuia la 1 iunie 1946.

Regele Mihai atesta că, în cursul celui de-al doilea război mondial, tot răul care s-a abătut asupra țării sale poartă o data precisă – 26 iunie 1940, ziua în care U.R.S.S. a prezentat României primul ultimatum în problema cedării

https://biblioteca-digitala.ro

necondiționate a Basarabiei şi nordului Bucovinei Philippe Viguié Desplaces, care a realizat un dialog prelungit de zece zile cu regele Mihai, a reținut în carte cu promptitudine impresiile intervievatului: România Mare s-a prăbuşit. Regele Carol al II-lea şi sfetnicii săi n-au fost la înălțimea momentului. Marele Nicolae Iorga l-a căutat în acele împrejurări pe prințul moştenitor pentru a-i mărturisi: „Cu toții sunt trădători". De asemenea, s-a impus atenției atitudinea generalului Ion Antonescu, care „a criticat deschis pe Regele Carol al II-lea". În ceea ce-l priveşte, Mihai recunoaşte cu sinceritate: „Pe moment eu am gândit (în vara anului 1940) că noi n-avusesem de ales: era periculos, chiar o sinucidere, ca să ne opunem nemților şi ruşilor. Mai târziu mi-am dat seama că li se putea rezista. Nu pentru mult timp, poate, dar se putea rezista oricum"[2].

Regele Mihai insistă şi în confesiunile făcute ziaristului Philippe Viguié Desplaces asupra împrejurărilor în care, după abdicarea lui Carol al II-lea, a fost încoronat a doua oară: „Mă culcasem către ora 5 dimineața (în ziua de 6 septembrie 1940 – n.n.); tatăl meu, nu. La ora 9, am fost trezit de telefon. Eram anunțat că trebuia să merg să depun jurământul. Pe jumătate somnoros, m-am dus la Palat, unde i-am găsit pe Antonescu, pe reprezentanții Armatei, ministerul Justiției, Patriarhul şi pe unii dintre înalții demnitari. În fața lor am depus jurământul de fidelitate față de țara mea şi de poporul meu. Eram puțin intrigat, din cauza precipitării evenimentelor. Antonescu a profitat pentru a mă face să semnez un decret confirmându-i ceea ce luase de la Carol al II-lea – deplinele puteri"[3]. Ceea ce a urmat nu-i greu de închipuit: tânărul rege deveni şi se va simți până-n 1944 „un figurant", raporturile între Curte şi anturajul lui Antonescu fiind din start tensionate, marcate de incidente mai mult sau mai puțin semnificative de-a lungul anilor. Regele şi regina mamă deveniră, în consecință, obişnuiții Sinaiei, la Bucureşti găsindu-se doar la „convocările" Conducătorului Statului. Pe scurt, se explică regele, „eram, deci, un suveran al țării lipsit de puterea de decizie, de inițiativă"[4]. Despre faptul intrării României în al doilea război mondial alături de Axa fascistă, la 22 iunie 1941 – fapt citat ca probant pentru situația semnalată –, suveranul a aflat, după cum se cunoaşte din relatările sale anterioare, de la un post de radio (BBC). Chestionat, Antonescu a motivat că Regele oricum afla dacă ar fi citit ziarele! Principial, regele s-a manifestat împotriva prezenței României în conflictul mondial de partea Axei Berlin-Roma-Tokyo, inclusiv contra unei declarații de război prezentate U.R.S.S.-ului. Cu toate acestea, tânărul monarh a considerat ca fiind „justificată" recuperarea Basarabiei şi nordul Bucovinei, ocupate de sovietici în vara precedentă[5]. A fost încântat de succesele trupelor române în iunie-iulie 1941 şi, în plus, l-a felicitat pe Antonescu printr-o telegramă specială după cum a vizitat regiunea frontului şi s-a întreținut cu ostaşii victorioşi[6]. Şi regele, şi liderii marilor partide politice au fost convinşi şi au intervenit pentru ca, după atingerea liniei Nistrului, Antonescu să se oprească. Nu a fost cazul, proaspătul mareşal al României „nu a voit să ştie nimic"[7]. S-au impus, din partea regelui şi a liderilor politici din opoziție, contacte cu aliații anglo-americani,

https://biblioteca-digitala.ro

inițiate prin 1942 şi intensificate şi lărgite (cu participarea şi a sovieticilor) în 1943-1944. Totodată, în 1943-1944 s-au generalizat între rege şi delegații opoziției conciliabulele politice, ajungându-se finalmente la soluția răsturnării mareşalului, fixată inițial pentru ziua de 26 august 1944 şi devansată pe parcurs grație unei indiscreții ce a permis conjuraților să afle detalii despre deplasările Mareşalului, mai precis despre plecarea sa pe front la 24 august 1944, fapt ce făcea imposibilă aplicarea planului privind chemarea şi arestarea lui Antonescu (şi, eventual, a apropiaților săi) în incinta Palatului Regal din Bucureşti[8]. În atare împrejurări, la 23 august 1944, atunci când situația pe frontul din Moldova ajunsese dezastruoasă şi se impunea, față de avansul nestăvilit al armatelor sovietice, încheierea imediată a armistițiului cu puterile Națiunilor Unite, regele Mihai a decis convocarea Mareşalului la Palat[9].

Conformându-se chestionarului avansat de Philippe Viguié Desplaces, Regele Mihai revine[10] cu o sumă de amănunte în privința celor petrecute la Bucureşti în după-amiaza zilei de 23 august 1944. Rememorarea faptelor istorice de atunci devine atât de pasionată, încât naratorul uită la un moment dat şi de prezența lui Mihai Antonescu, alături de mareşal la Palat, în minutele decisive ce au coincis cu însăşi declanşarea loviturii de stat[11]. Nu insistăm, se înțelege, asupra unor derulări bine ştiute de-acum, dar reținem precizarea regelui că, după 23 august 1944, armata română singură a lichidat forțele hitleriste acționând pe teritoriul național român, astfel că, în consecință, trupele sovietice au executat în continuare doar o „promenadă" prin România[12]. Nici vorbă nu poate fi, deducem, de o „eliberare" a României de către armata roşie[13]. Impresiile directe ale suveranului, care la începutul lunii septembrie 1944 revenea cu suita la Bucureşti, au fost dintru început neliniştitoare, zguduitoare, îngrijorătoare. Hoardele mongole, avangărzi ale trupelor roşii, invadau România – opinează memorialistul. Acționând ca eliberatoare, ele erau în fond cuceritoare. Populația României, îngrozită, retrăia aidoma experiența invaziilor ruseşti precedente. Pentru România, noi şi grave pericole se profilau deja. Philippe Viguié Desplaces observă cu temei: „Regele Mihai reuşise să răstoarne dictatura unui om, Antonescu; el avea să înfrunte pe aceea mult mai eficace a unui sistem"[14]. Erau dictatura proletariatului şi sistemul comunist, exportate de Kremlin şi aduse în furgoanele unităților armatei roşii în ofensivă! În acele condiții s-au consumat ultimele luni de viață ale mareşalului Antonescu. Regele dezvăluie că primul ministru de atunci, generalul. C. Sănătescu, într-un moment de slăbiciune, a acceptat să-l cedeze pe mareşal în mâinile ruşilor. Transportat la Moscova, împreună cu cei mai apropiați colaboratori ai săi, în septembrie 1944, Antonescu şi foştii colegi de cabinet vor fi readuşi în țară în 1946, pentru a fi „judecați" la Bucureşti, între 6 şi 17 mai[15]. Condamnat la moarte, mareşalul nu a solicitat personal regelui să uzeze de prerogativele sale, înregistrându-se un demers din inițiativa avocatului acuzatului. Totuşi, regele Mihai s-a străduit să modifice sentința de execuție cu pedeapsa de închisoare pe viață. Fără

https://biblioteca-digitala.ro

succes, însă. Execuţia, relatată sumar, s-a desfăşurat de o manieră scandaloasă, după opinia intervievatului.

În ansamblu, judecăţile regelui Mihai asupra sensului vieţii şi acţiunii Mareşalului, ucis de un pluton improvizat de comunişti, sunt realiste şi favorabile. Să-l ascultăm însă pe rege: „Nu mă îndoiesc că Antonescu a fost un bun român, un patriot care nu avea altceva în gând decât binele ţării sale, chiar dacă aceasta l-a condus la o alegere rea. Obstinaţia sa în domeniul militar i-a cauzat, desigur, pierderea. El a avut dreptate să reia de la ruşi Basarabia şi Bucovina (de nord), dar a exagerat când a voit să înainteze până la Stalingrad. Noi n-aveam nimic de câştigat, ci totul de pierdut într-o asemenea aventură"[16]. Să consemnăm că, în privinţa acestui ultim aspect, la procesul său, chiar în prima zi a interogatoriului, mareşalul Antonescu a dezvoltat, ca militar de excepţie ce era, un punct de vedere cu totul opus. Putea să fie altfel? Dar să dăm cuvântul mareşalului Antonescu, care – la întrebarea preşedintelui „Tribunalului Poporului" din 1946: „Din moment ce n-aveaţi nici o pretenţie la teritoriul U.R.S.S.-ului, ce aţi căutat până la Stalingrad cu trupe?" – a precizat: „D-le preşedinte, când o ţară se angajează într-un război, armata acestei ţări trebuie să meargă până la fundul pământului ca să distrugă forţele inamice, să câştige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operaţiunilor militare, care s-a aplicat de la romani şi până astăzi. Căutaţi în istoria secolelor (sic!) şi veţi vedea că nimenea nu s-a oprit la frontieră[17] şi a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Când Hanibal a fost bătut în Italia, Scipione s-a dus după el în Africa, în Spania. În Africa, l-a distrus la Zano şi a distrus Cartagina. Napoleon a fost până la Moscova. Alexandru I al Rusiei a fost până la Paris. Ruşii au fost de atâtea ori... (întrerupt de către preşedintele „Tribunalului" – n.n.) Da. Raţiune militară şi numai raţiune militară. Şi nu se poate opri... Şi răspunsul cel mai bun pe care vi-l dau este că, atunci când s-a iniţiat a doua fază a războiului (României, după 23 august 1944), pentru cucerirea Translivaniei de Nord, a Ardealului de Nord, armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până la Viena, mi se pare, şi până la Budapesta"[18].

Insistând asupra raporturilor Mihai I - Mareşalul Antonescu, credem că este absolut necesar să revenim (în Anexă)[19] asupra unor documente editate anterior şi care pun în evidenţă preparativele regelui, în 1943-1944, în direcţia înfăptuirii „divorţului" de Conducătorul Statului Român dintre 1940 şi 1944.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 1

Extrase dintr-o minută pe marginea unei convorbiri secrete desfăşurate la Palatul Regal din Bucureşti, în ziua de 26 noiembrie 1943

„La 26 noiembrie 1943, la orele 14.05, Mareşalul Curții Regale, Baronul (Ioan de) Mocsony-Styrcea, m-a introdus cu d-l House (agent secret britanic – n.n.) în biroul său de la Palatul Regal din Bucureşti. Toate precauțiunile fuseseră luate pentru ca această intrare la Palat să treacă neobservată". La orele 14.10, Regele, însoțit de Regina Mamă, a pătruns în încăpere.

După prezentarea d-lui House, acesta a explicat Regelui că era un jurnalist britanic ataşat lui Allied News Papers, un grup de ziare britanice aparținând lordului Kemzly. El a povestit pe scurt cum a stat în Danemarca mai mult de trei ani, că, actualmente evadat, era în curs de trecere spre Turcia şi că, grație amicilor săi francezi, era dotat cu un paşaport franțuzesc cu toate vizele în regulă, şi cu care avea toate şansele serioase să ajungă în Turda la 2 decembrie.

În acest moment a sosit şi un alt grup: secretarul particular al regelui, d-l (Mircea) Ioanițiu, şi d-l (Grigore) Niculescu-Buzeşti, consilier de legație, Director al Cabinetului Ministrului Afacerilor Externe, director-adjunct al departamentului politic şi economic al M.A.S. şi colaborator principal al d-lui Maniu, însărcinat cu legătura politică între Suveran şi liderul național-țărănist.

D-l House explica atunci Regelui că, grație amicilor prezenți la întrevedere, el a fost pus la curent în chip perfect cu situația politică în România şi se declară gata să prezinte un tablou obiectiv asupra acestei situații Guvernului britanic, căruia i-ar putea remite un mesaj personal de-al regelui, dacă acesta ar dori. Regele răspunse că dorința sa cea mai mare era aceea ca Guvernul britanic să fie informat, cât mai mult posibil integral, asupra situației politice în România şi asupra situației sale personale. Regina Mamă, atunci, a îmbrățişat acest punct de vedere şi au declarat – unul şi celălalt – că Aliații nu trebuiau să aibă cea mai mică îndoială în ceea ce priveşte dorința lor sinceră de a colabora cu ei în interesul României şi că propriile lor sentimente, care n-au încetat niciodată de a fi favorabile Aliaților, ar fi garanția.

„Ştiți Dv. – a spus Regele domnului House – că Mareşalul Antonescu a declarat războiul fără măcar să mă avertizeze şi că eu nu am luat la cunoştință de acest fapt decât de la radio şi din ziare?" În acel moment, Regele şi Regina Mamă au deschis o paranteză pentru a relata scenele pe care le avuseseră cu Conducătorul, care s-a arătat de-o incorectitudine incredibilă față de el. D-l House va face o dare de seamă personală asupra celor mai caracteristice dintre aceste scene.

Revenit la subiectul conversației noastre, Regele a declarat: „Mi-a trebuit adesea o mare stăpânire de sine pentru a îndura ceea ce am îndurat de când Mareşalul Antonescu a luat conducerea Guvernului, violând Constituția. Am îndurat cele mai mari injurii şi le-am suportat din datoria față de țară. Închipuiți-vă

https://biblioteca-digitala.ro

că nu mi-au lipsit nici curajul personal, nici simțul sacrificiului. Adesea am făcut proiecte cu fidelii mei colaboratori pentru a răsturna acest regim odios care oprimă astăzi țara. Dar la ce ar servi un [puci] atunci când nu dispunem de mijloacele necesare pentru a-l duce la finalul său logic? O asemenea tentativă nu ar avea drept rezultat decât să facă jocul lui Antonescu şi al nemților. În ceea ce-l privește pe Mareşal, orice posibilitate de compromis este în afară de discuție. Aţi putea spune – a adăugat Regele – că acest om este nebun în sensul medical al cuvântului şi că el se crede mai mare decât Mussolini în zilele sale cele mai bune".

Regina a remarcat, atunci, că ea şi Mareşalul Antonescu erau „la cuțite" (sic!) şi a adăugat cum că Conducătorul o considera drept geniul rău al Regelui. La care Suveranul a observat că el nu avea nevoie să fie influențat pentru a înțelege situația.

D-l House a întrebat atunci dacă, în acele circumstanțe, n-ar fi mai bine pentru el să-i contacteze pe Aliați pentru a-şi pleda cauza. Regele răspunse că plecarea sa, mai ales în circumstanțele actuale, ar dăuna şi interesului României, şi cauzei aliate. El considera că, în consecință, era preferabil să rămână în țară pentru a susține cu autoritatea sa, la momentul respectiv, colaborarea României cu Națiunile Unite. În plus, s-ar putea considera plecarea sa ca o fugă în fața pericolului şi în fața propriilor sale responsabilități. În aceste condiții, el consideră că nu trebuie să se decidă a fugi decât în ultimă instanță şi în cazul în care lui nu i-ar mai rămâne decât de ales între fugă şi captivitatea în Germania.

„Tot ceea ce pot să fac – a continuat Regele cu amărăciune – este să aştept evenimentele, cât timp Aliații nu-s decişi să vină în ajutorul meu într-un fel sau altul. Nu uitați să explicați, de asemenea – a precizat Regele –, că gândul pentru viitorul țării mele nu mă determină să ignor că politica Aliaților este bazată pe cooperarea celor trei Puteri (Anglia, S.U.A. şi U.R.S.S. – n.n.) şi de aceea înțeleg că Rusia şi România trebuie să ajungă la un acord oarecare".

D-l House a observat apoi că Guvernele aliate au repetat cu totul recent că capitularea necondiționată rămâne condiția esențială a oricărui armistițiu. „Ştiu – a răspuns Regele –, dar nu din cauza acestor cuvinte eu aş refuza să negociez dacă ocazia s-ar prezenta. Fără a-i subestima importanța, eu consider şi sper chiar că cadrul acestei formule permite interpretări care mă vor ajuta s-o accept".

Conversația s-a concentrat atunci asupra posibilității unui „puci" în raport cu un demers al Regelui pe lângă Aliați. Suveranul şi toate celelalte persoane prezente au expus d-lui House că o asemenea tentativă ar avea drept rezultat ocuparea întreagă şi imediată a țării de către nemți, care ar avea atunci toate resursele României la dispoziția lor. Regele şi consilierii săi au explicat iarăşi d-lui House că situația României la ora actuală este unică prin faptul că Guvernul Mareşalului Antonescu nu reprezintă decât o minoritate infimă care, impunându-se la putere şi menținându-se cu sprijinul nemților, a impus şi continuă să impună țării o politică contrară, atât dorinței, cât şi intereselor ei. Un guvern

https://biblioteca-digitala.ro

nou care ar fi cu adevărat expresia voinței poporului român nu poate ajunge la putere decât printr-un „puci", care este imposibil în condițiile actuale şi fără o strânsă cooperare a Aliaților.

„Dacă Aliații ar debarca în Balcani – a spus Regele, cu referire la acest subiect –, totul ar fi simplificat". Peninsula nu este practic apărată, însă dacă România ar fi ocupată de către nemți, situația ar deveni imediat mult mai puțin favorabilă.

D-l House a pus apoi câteva întrebări relativ la ideile şi intențiile Regelui în privința guvernului ce ar succeda aceluia al Mareşalului. Suveranul a răspuns că el ar însărcina pe Maniu cu această misiune. D-l House va redacta, de asemenea, un raport separat asupra lui Maniu şi a poziției partidului său. „Maniu este un om cinstit – a spus Regele – şi marea majoritate a poporului român se află în spatele său. Dacă el este lent şi foarte ponderat în ochii unora, el are, totuşi, mari calități. Relațiile noastre se caracterizează prin încredere reciprocă. Vă voi remite o fotocopie a unei scrisori de-a lui Maniu care vă va dovedi că el m-a autorizat, în negocierile mele de politică externă, să vorbesc în numele partidului său, care reprezintă o foarte mare majoritate a națiunii române. Este, deci, normal ca să-l desemnez de pe-acum ca şeful viitorului guvern. Totodată, întrucât înțeleg să guvernez în spiritul democrației, poporul român va fi acela care va decide el însuşi, în ultimă instanță, dacă Maniu trebuie să rămână la putere. După părerea mea, el are o mare şansa să păstreze încrederea țării; din parte-mi, eu i-o doresc". Durata totală a întrevederii a fost de o oră şi 35 de minute.

(ss)SPITZMULLER

(Gh. Buzatu, *Războiul marilor spioni*, II, Iaşi, 1990, pp. 388-391)

Anexa 2

Extrase din documentul intitulat „Consiliul de coroană" întocmit de colaboratorii Regelui Mihai I

Strict secret (3 mai 1944)

Consiliul de coroană este cu totul inoportun pentru următoarele motive:

1. Nu se ştie dacă din acest Consiliu va ieşi deciziunea, şi anume, cea care corespunde aspirațiilor opiniei publice. Consiliul de Coroană nu este un organism reprezentativ care să dea o imagine adevărată a dorinței populare. El trebuie compus după anumite norme, care să nu fie arbitrare. Pot fi convocați fie şefii de partide, fie foştii preşedinți de Consiliu, fie şi unii şi alții. O compunere după oricare alte norme, în virtutea cărora ar fi convocate numai anumite persoane şi excluse altele, făcând parte din una sau alta din aceste categorii, ar da loc la contestațiuni cu privire la caracterul legal al Consiliului. Or, şi printre

https://biblioteca-digitala.ro

foştii preşedinţi de Consiliu, şi printre şefii de partide sunt mulţi care se vor pronunţa pentru continuarea războiului. Chiar dacă se face majoritatea pentru armistiţiu, ea nu va fi atât de impresionantă încât să se poată afirma dacă Consiliul este presupus a reprezenta voinţa ţării că opinia publică doreşte în aproape unanimitatea ei încetarea războiului. Or, acest fapt ar slăbi considerabil valoarea morală şi politică a schimbării de politică ce ar interveni.

2. Presupunând chiar că se va forma o majoritate suficientă pentru încetarea războiului, este sigur că persoanele ce vor participa la Consiliu vor declara că ele înţeleg armistiţiul, însă numai în anumite condiţiuni. Or, negocierile ce au avut deja loc cu Aliaţii ne arată că multe din condiţiunile ce ar fi astfel formulate sunt cu totul inacceptabile de către Aliaţi.

Care ar fi în această situaţie poziţia şi răspunderile M.S. Regelui? Fie dă urmare dorinţei ce ar fi exprimată de Consiliu şi încheie armistiţiul, însă, bineînţeles, în condiţiunile impuse de Aliaţi, şi atunci, în faţa sacrificiilor ce vor atrage această acţiune, unii oameni politici îşi vor declina răspunderile, susţinând că ei nu au înţeles armistiţiul în orice condiţiuni; fie socotind condiţiunile puse de oamenii politici ca neputând fi obţinute de Aliaţi. Majestatea Sa va considera deciziunea luată ca un refuz de a încheia armistiţiul şi va lua o hotărâre în consecinţă. În acest caz, Majestatea Sa ar putea fi acuzat în faţa dezastrului ce s-ar abate asupra ţării, în urma intervenirii unui armistiţiu, că nu a dat urmare dorinţei exprimate de a ieşi din război. Şi într-o ipoteză şi în cealaltă întreaga răspundere va incumba Majestăţii Sale.

Este puţin probabil ca unii oameni politici, preocupaţi de răspunderile ce ar asuma, să se pronunţe clar că acceptă condiţiile Aliaţilor. Cei mai mulţi vor cere să se încerce o ameliorare a lor. Or, acest lucru nu este posibil decât în chestiuni de detaliu, în cel mai bun caz. Oricum, în chestiunea cea mai gravă, aceea a frontierelor, care este şi aceea care preocupă mai mult pe oamenii politici din punct de vedere al răspunderilor lor, nici o speranţă de ameliorare nu mai este permisă.

3. Chiar în cazul cel mai bun, în care Consiliul ar recomanda în mod neechivoc un armistiţiu, pe baza condiţiunilor Aliaţilor, Consiliul reprezintă serioase neajunsuri.

Admiţând chiar că schimbarea de regim ar fi pregătită până în cele mai mici detalii, convocarea Consiliului nu va lipsi a fi cunoscută de germani. Aceştia vor lua în acest caz cu siguranţă toate măsurile preventive pentru a împiedica schimbarea. Asemenea măsuri ar fi luate poate chiar de Mareşalul Antonescu, în înţelegere cu germanii.

Chestiunea de fond

4. Esenţialul este, deci, luarea şi pregătirea în cele mai bune condiţiuni a însăşi deciziunii de fond asupra politicii noastre externe, iar nu convocarea Consiliului de Coroană, care este aproape sigur că nu va ajunge la o recoman-

https://biblioteca-digitala.ro

dare neechivocă în această privință. Elementele principale de apreciere, în ce privește această deciziune, sunt următoarele:

5. Chiar dacă o rezistență temporară pe actualul front sau pe altul ar fi posibilă, ocuparea țării de către ruși este mai târziu sau mai devreme inevitabilă. Așa fiind, este evident că singura soluție spre a îndulci rigorile acestei operațiuni este realizarea unul aranjament în virtutea căruia ruşii [şi] ar asuma unele obligațiuni cum ar fi aceea de a nu se amesteca în treburile interne ale țării. Oricât de puțină încredere s-ar avea în angajamentele sovietice, este totuşi incontestabil că un asemenea acord ce va fi semnat şi de anglo-americani are o oarecare valoare. În orice caz, un asemenea acord creează un titlu juridic cert pentru existența independentă a țării.

A se ajunge la o ocupație sovietică fără un acord de armistițiu ar fi a se face în realitate jocul ruşilor, care, dezlegați de orice obligațiune, nu ar lipsi de a declanşa, cu ajutorul armatelor de ocupație, un proces politic intern ce ne-ar duce cu paşi repezi către comunizarea totală şi, în cele din urmă, către adeziunea chiar la U.R.S.S.

6. Dacă nu se va ajunge într-un termen scurt la un acord de armistițiu, Aliații ne vor retrage condițiile oferite. În acest sens, ei ne-au dat deja foarte serioase avertismente. Vom fi considerați atunci ca duşmani şi ca solidari cu Germania până la sfârşit. Ruşii ar intra în țară ca ocupanți, dezlegați de orice obligațiuni, fapt ce ar avea toate dezavantajele semnalate la punctul precedent.

7. Există riscul foarte serios ca [dacă] armistițiul întârzie, ruşii să formeze un guvern în Moldova ocupată. Am fost chiar avertizați, foarte serios, cu privire la această posibilitate. Chiar dacă un asemenea regim nu ar fi de la început comunist, el va deveni comunist într-un termen foarte scurt. Guvernul astfel format va fi probabil recunoscut şi de anglo-americani, iar pe măsură ce ocupația rusească va progresa, el îşi va extinde jurisdicția, ajungând în momentul ocupării complete sau în cea mai mare parte a țării să se substituie complet actualei forme de guvernământ. Ce şanse ar mai avea atunci regimul burghez monarhic democratic să reînvie? Nu numai Aliații, dar însăşi opinia publică română va putea susține cu drept cuvânt că opoziția democratică, prin inactivitatea ei, s-a dovedit neputincioasă. Poporul Român va fi înclinat în mod natural să-şi îndrepte privirea către noi forme de organizare politică şi socială.

8. De altfel, pe măsură ce ruşii vor înainta, Majestatea Sa, împreună cu armata şi cu aparatul de stat, nu ar mai avea altă alegere, dacă nu intervine un armistițiu, decât de a se retrage cu germanii, mai întâi probabil în Transilvania, apoi mai departe până în Germania. Cine îşi poate imagina că monarhia şi o formă de stat ce şi-au manifestat în acest fel solidaritatea totală cu cauza germană ar putea supraviețui? Monarhia şi armata ar fi în acest caz într-o situație analogă celei a regimului mussolinian actual.

9. A se aştepta ca Mareşalul Antonescu să încheie el însuşi armistițiul, înseamnă a se lăsa să treacă momentul în care am mai putea obține condiții

https://biblioteca-digitala.ro

tolerabile din partea Aliaților. Cu toate că s-a angajat formal față de Majestatea Sa că vor păși pe calea armistițiului, Mareşalul Antonescu şi Mihai Antonescu nu au întreprins absolut nimic pozitiv în această direcție. Până în prezent nu s-a dat într-adevăr nici un răspuns din partea guvernului la propunerile aliate. Acum Mareşalul şi Mihai Antonescu declară că sunt în principiu pentru armistițiu, dar că acesta este încă prematur. Ar trebui aşteptat atâta cât frontul nostru ar mai putea tine, precum şi evoluția generală a războiului (o debarcare anglo-saxonă nereuşită în Occident ar putea întârzia considerabil sfârşitul războiului). Chiar dacă aceste opinii ale guvernului ar fi sincere şi nu ar fi simple manevre spre a dezarma pe Majestatea Sa şi opoziția şi spre a-i împiedica să treacă la acțiune, a se adopta părerile guvernului ar însemna a se compromite definitiv cauza României. Caz în cazul în care ruşii ar sparge frontul nostru, ceea ce mai târziu sau mai devreme este inevitabil, sau dacă Aliații ar reuşi debarcarea, ceea ce ar însemna prăbuşirea imediată a Germaniei, un armistițiu cu România nu ar mai prezenta nici un fel de interes pentru el. Atunci nu ar mai putea fi vorba de armistițiu, ci de capitulare necondiționată, de ocuparea țării, fără a se fi ajuns la un acord ce ne-ar da maximum de garanții, şi de constituirea unui guvern de către ruşi.

De altfel, Aliații ne-au amenințat deja cu retragerea condițiunilor, dacă ele nu sunt acceptate într-un termen scurt, aşa încât în orice caz tergiversările ne-ar fi fatale [...].

(Gh. Buzatu şi colaboratori, eds., *Mareşalul Antonescu în fața istoriei*, I, Iaşi, Ed. B.A.I., 1990, pp. 183-185)

Note

1. Philippe Viguié Desplaces, *Le Règne inachevé*, Paris, Michel Lafon, 1992, p. 76.
2. *Ibidem*, p. 77.
3. *Ibidem*, p. 79.
4. *Ibidem*, pp. 81-82.
5. *Ibidem*, p. 83
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, p. 88.
8. *Ibidem*, pp. 89-90.
9. *Ibidem*, pp. 90-91.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, pp. 90-93.
12. *Ibidem*, p. 95.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*, p. 100.
15. *Ibidem*, pp. 100-101.
16. *Ibidem*, p. 101.
17. Sublinierea noastră.
18. Cf. Gh. Buzatu, *O farsă stalinistă: Procesul Antonescu*, în „Ultimele zile ale Mareşalului Ion Antonescu", colecția „Caiete Magazin Istoric", nr. 1, Bucureşti, 1993, p. 11.
19. Vezi anexă.

https://biblioteca-digitala.ro

REZISTENȚA LA SOVIETIZAREA SOCIETĂȚII ROMÂNEŞTI: MANIFESTAȚIA PRO-MONARHICĂ DIN 8 NOIEMBRIE 1945

Dr. Sorin Damean

Semnificația manifestației din 8 Noiembrie 1945 – de solidarizare cu Regele Mihai I şi împotriva guvernului P. Groza, impus cu forța de sovietici – a fost permanent denaturată de culturnicii vechiului regim prin intermediul unui lamentabil experiment de manipulare intelectuală. Imediat după desfăşurarea evenimentelor, avea să se declanşeze o neobosită şi obstinată campanie circumscrisă principiului orwellian, potrivit căruia Partidul – în cazul nostru cel Comunist – are întotdeauna dreptate.

Mărturiile celor care au trăit evenimentul, publicarea unor documente interne şi rapoarte diplomatice străine, aflate până acum sub sechestru, întregeşte informațiile şi ne permit reconstituirea – pe cât posibil obiectivă – a ceea ce s-a întâmplat la 8 Noiembrie 1945.

Abandonată de Puterile Occidentale, în urma acordului de procentaj de la Moscova, din octombrie 1944[1], şi permanent amenințată de prezența Armatei Roşii (cifrată la cca 1 milion de militari), societatea românească este supusă unui proces tot mai evident de sovietizare, ce avea să fie concretizat prin existența comuniştilor în posturi-cheie în cadrul guvernului condus de Petru Groza[2]. Edificatoare în acest sens este consfătuirea secretă din 7 martie 1945 între liderii comunişti Ana Pauker, Constantin Doncea, Constantin Pârvulescu, şi emisarii Moscovei, privind planul de 3 ani de comunizare a României. Printre punctele mai importante se numărau: desființarea Armatei şi crearea alteia noi din Diviziile „Tudor Vladimirescu" şi „Avram Iancu"; suprimarea partidelor istorice; abdicarea Regelui şi exilul Familiei Regale; instituirea sistemului colectivist în agricultură etc.[3] Sunt indicii care ne conduc la ipoteza că cercurile de la Palat au fost avertizate în această privință. O lună mai târziu, în cursul unei întâlniri cu reprezentantul diplomatic american la Bucureşti, Burton Y. Berry, Monarhul avea să-şi exprime convingerea că: „Ana Pauker şi cei mai radicali membri ai Partidului Comunist Român se pregătesc să-l discrediteze şi apoi să-l elimine"[4].

Din ce în ce mai îngrijorați de cursul evenimentelor, suveranul şi liderii P.N.Ț. şi P.N.L. sondează atitudinea cercurilor politice anglo-saxone față de eventualitatea demiterii guvernului nereprezentativ condus de P. Groza, fiind avansată chiar posibilitatea unei acțiuni în forță. Răspunsurile au fost confuze şi puțin încurajatoare[5]. Mai mult decât atât, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control, generalul C.V.R. Schuyler, constata cu amărăciune atitudinea

https://biblioteca-digitala.ro

defetistă existentă la Washington şi Londra, care „...nu prea mai au altceva de făcut, decât să accepte situaţia aşa cum este, ceea ce înseamnă comunism pentru România de acum încolo"[6].

Acţiunile protestatare ale opoziţiei aveau să fie însă încurajate de un nou puseu diplomatic. Avem în vedere Conferinţa de la Potsdam (17 iulie - 2 august 1945), unde Aliaţii declarau că vor semna tratatele de pace doar cu „guvernele democratice recunoscute", precum şi discursul Preşedintelui S.U.A., Harry Truman, rostit la 9 august, în care afirma hotărârea sa de a nu lăsa România „să intre în sfera de influenţă a nici unei puteri"[7].

Spre surprinderea tuturor, acţiunea Regelui Mihai de demitere a guvernului a întâmpinat opoziţia lui P. Groza, care nu ezita să declare că „se bucură de tot sprijinul din partea sovieticilor"[8]. Printr-un asemenea gest – unic în istoria constituţională a României – se încălca prerogativa regală de numire şi revocare a Primului-ministru. În consecinţă, Suveranul refuză, începând cu 21 august 1945, să semneze actele guvernului şi întrerupe orice relaţii cu acesta (iniţiativa este cunoscută sub denumirea de „greva regală"). Totodată, sunt expediate note identice Aliaţilor prin care se solicita sprijinul în vederea demiterii guvernului minoritar şi respectarea hotărârilor de la Yalta şi Potsdam[9]. Atitudinea Monarhului avea să stârnească iritarea generalului Susaikov, reprezentantul sovietic în Comisia Aliată de Control, care-i sugera să retracteze apelurile către Londra şi Washington, ameninţând cu desfiinţarea partidelor istorice, calificate drept „fasciste" şi „antiruseşti"[10]. Nu numai să Suveranul nu a dat curs sugestiilor lui Susaikov, dar a şi refuzat să participe la ceremonia consacrării zilei de 23 august, unde urmau să defileze şi trupele sovietice[11].

Guvernul, încălcând flagrant Constituţia, îşi continua nestingherit activitatea, fiind asigurat de sprijinul Armatei Roşii. Presa şi radioul nu menţionează nimic despre acţiunea Regelui, iar corespondenţii şi trimişii speciali ai presei străine primesc tot mai rar vizele de intrare în România. Se ajunge până acolo încât Monarhul nu mai apare în jurnalele oficiale difuzate în cinematografe, evitându-se ca spectatorii să ovaţioneze pe Rege[12].

Pe de altă parte, atât P.N.Ţ., cât şi P.N.L. dau publicităţii mijloacele utilizate de comunişti pentru a se menţine la putere. Întreaga opoziţie era calificată de aceştia din urmă ca fiind „fascistă" şi „reacţionară", iar liderii partidelor istorice trataţi drept „bandiţi". Presa ţărănistă şi liberală fusese supusă cenzurii *oficiale* – exercitată potrivit art. 16 din Convenţia de Armistiţiu, de Comisia Aliată (Sovietică) de Control – precum şi cenzurii *oficioase* exercitată prin intermediul ministrului Informaţiei şi Propagandei, comunistul Petre Constantinescu-Iaşi[13]. De asemenea, Radiodifu-ziunea era exclusiv în serviciul propagandei oficiale. C.V.R. Schuyler nota în Jurnalul său: „...arestările ilegale, confiscarea proprietăţilor, ameninţările, violenţa şi orice altă metodă imaginabilă de teroare, toate sunt folosite de guvern pentru a băga groaza în oponenţii săi şi a se menţine la putere"[14].

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru a se informa cât mai exact asupra situației din Răsăritul Europei, Secretarul de Stat american hotărăşte să-l trimită pe Mark Ethridge în Bulgaria şi România. Profitând de această ocazie, liderii opoziției de la Bucureşti au decis să-şi manifeste ostilitatea față de guvernul Groza şi solidaritatea în jurul Coroanei, folosind în acest scop ziua onomastică a Regelui Mihai (8 Noiembrie).

Sesizând intenția opoziției, ministrul de Interne, Teohari Georgescu, îl convoacă la 6 noiembrie pe secretarul general al P.N.Ț., Nicolae Penescu, pentru a-l informa că „guvernul actual nu poate tolera ca un partid politic să monopolizeze devotamentul față de Rege şi să facă din ziua Majestății Sale pretext de agitațiune politică"[15]. Prin urmare, echipe de şoc formate din „muncitori C.F.R." erau pregătite pentru intervenție. Căutând a împiedica o bună parte a populației de a veni la manifestație, autoritățile au oprit circulația trenurilor spre Capitală, precum şi a maşinilor şi autobuzelor care vroiau să intre în oraş. Deşi era considerată sărbătoare națională, guvernul a luat măsuri ca ziua de 8 Noiembrie să fie „una obişnuită, de lucru".

Aşa cum constata şi reprezentantul american, Roy Melbourne, a fost imposibil să se cumpere portrete ale Regelui, astfel că în ziua manifestației „oamenii din piață au fost nevoiți să ia tablourile de pe pereții de acasă sau ai magazinelor, ca să aibă cu ce defila"[17]. Neavând la îndemână presă, afişaj şi radio, organizatorii manifestației – aşa cum se consemna într-o notă informativă – au făcut propaganda „de la om la om, sau cu afişe mici tipărite sau scrise de mână"[18].

Încă din zorii zilei de 8 Noiembrie, numeroase detaşamente de jandarmi, batalioane speciale ale Ministerului de Interne şi soldați din Divizia „Tudor Vladimirescu", patrulau prin Piața Palatului. Cu toate acestea, numeroşi manifestanți (după unele surse 8-10.000, după altele aproximativ 50.000) s-au strâns pentru a demonstra în favoarea Regelui"[19].

Diplomatul american Roy Melbourne, martor al evenimentelor, consemna: „Pe la ora 10^{00}, camioane încărcate cu muncitori au început să pătrundă în piață în vreme ce mulțimea sporea şi în mod deliberat treceau prin grupurile mari de civili pentru a-i împrăştia"[20]. Potrivit unui Raport al Prefecturii Poliției Capitalei, s-au produs cu acest prilej altercații şi s-au tras focuri de armă dinspre clădirea Ministerului de Interne, aflat în vecinătate. Erau prezenți la manifestație „studenți, invalizi de război, ofițeri, la care se adaugă reprezentanți ai misiunilor diplomatice străine, îndeosebi americani şi englezi"[21].

Observatorul american menționat mai sus relata: „Doi factori m-au frapat mai mult: 1. evidenta sinceritate şi spontaneitate, entuziasmul populației față de Rege şi 2. populația s-a descurcat destul de bine în fața tirurilor de armă, ca şi când veniseră în piață cu scopul declarat de a se apăra"[22].

Generalul sovietic Susaikov transmitea superiorilor de la Moscova propria sa variantă[23], bineînțeles mistificând. Referindu-se la incidente, Susaikov menționa că „adepții lui Maniu - Brătianu, s-au năpustit asupra camioanelor,

https://biblioteca-digitala.ro

au bătut muncitorii, au dat foc camioanelor". Şi mai departe: „Provocatorii, înarmaţi cu pistoale, cu pietre şi cu răngi de fier s-au aruncat asupra poliţiştilor". Pentru a da o oarecare gravitate evenimentelor, reprezentantul sovietic menţiona că au fost devastate unele magazine evreieşti, informaţie ce nu este confirmată de alte surse.„Susaikov – nota generalul Schuyler – nu este dispus să accepte adevărul, chiar dacă îl cunoaşte"[24].

Într-un comunicat P.N.Ţ. din 10 noiembrie erau descrise pe larg incidentele petrecute. „La ora 11^{00} – se arăta în acest document – Piaţa Palatului se umpluse de lume. Agenţi comunişti şi organe ale Politiei atacau, loveau şi arestau persoane care strigau «Regele!» şi ovaţionau pe Suveran... Coloana de maşini a pornit peste manifestanţi călcând pe unii, iar muncitorii izbeau publicul cu răngi de fier pe care le aveau la dânşii"[25]. Însărcinatul cu afaceri al Portugaliei la Bucureşti relata că au fost operate numeroase arestării (cca 1200 de persoane) din rândul manifestanţilor şi faptul că din clădirea Ministerului de Interne s-au tras focuri de arme. Manifestaţii asemănătoare au mai avut loc la Braşov, Ploieşti, Craiova, Brăila, Giurgiu etc.

Presa comunistă distorsionează flagrant desfăşurarea evenimentelor, discreditând P.N.Ţ. şi P.N.L. Campionul dezinformării era ziarul „Scânteia", care „demasca" intenţiile opoziţiei de „reinstaurare a dictaturii fasciste, a dictaturii pistolului, ciomagului şi atentatelor teroriste"[27]. Acelaşi cotidian publica pe prima pagină declaraţiile făcute presei de ministrul de Interne, Teohari Georgescu, asupra evenimentelor din 8 Noiembrie, de fapt acuzaţii calomnioase la adresa ţărăniştilor şi liberalilor, calificaţi drept „barbari" şi „huligani"[28]. De asemenea, printr-un Apel, F.N.D. îndemna populaţia să participe la înmormântarea victimelor din 8 Noiembrie, solicitând „pedepsirea autorilor morali şi materiali", adică „bandele teroriste şi criminale ale lui Maniu şi Brătianu". Se păstra însă o tăcere absolută în ceea ce priveşte ameninţările şi torturile la care au fost supuşi cei arestaţi şi deţinuţi în clădirea Ministerului de Interne şi în cazărmile Diviziei „Tudor Valdimirescu"[30].

Şedinţa Consiliului F.N.D. din 10 noiembrie a fost consacrată evenimentelor petrecute în Piaţa Palatului[31]. Vasile Luca solicita ca: „la înmormântarea de luni (12 noiembrie – n.n.) să facem o formidabilă demonstraţie, să arătăm cine e cu guvernul şi cine sunt acei bandiţi care au făcut să cadă atâtea victime". Acelaşi personaj considera că guvernul „ar însemna prăbuşirea totală, război civil, anarhie şi ruperea oricăror legături cu Uniunea Sovietică – şi ştim că fără ajutorul ei noi murim de foame". Asemenea afirmaţii ne scutesc de orice comentariu, fiind cât se poate de clare. Atât Petru Groza[32], cât şi Gh. Gheorghiu-Dej[33] recunoşteau chiar că a fost o greşeală să se trimită camioanele încărcate în mijlocul mulţimii.

Regele, care se afla retras la Sinaia, a avut cunoştinţă de tot ce s-a întâmplat în Bucureşti din mulţimea rapoartelor care i-au fost înaintate. Ulterior, în cadrul audierii sale de către Comisia de Anchetă asupra Agresiunii Comuniste,

https://biblioteca-digitala.ro

sub egida Camerei Reprezentanților a Congresului S.U.A. (mai - iunie 1954), Regele Mihai a descris incidentele de la 8 Noiembrie. „Trupele de şoc comuniste – relata Monarhul – au intervenit, au intrat cu camioane mari prin mulțime, au început să arunce în oameni cu pietre, să-i lovească în cap cu drugi de fier, pentru a încerca să-i împrăştie, dar fără nici un rezultat"[34]. Aşadar, mărturiile Monarhului corespund cu cele ale opoziției.

Din cele consemnate mai sus se poate desprinde concluzia că, atât Suveranul cât şi liderii partidelor istorice au încercat să se opună procesului de sovietizare a societății româneşti prin diferite mijloace. Unul dintre acestea l-a constituit manifestația din 8 Noiembrie 1945, de fapt prima demonstrație de amploare împotriva comunismului din Răsăritul Europei"[35]. Acțiunea nu a reuşit să răstoarne guvernul condus de Petru Groza, obținându-se doar o participare simbolică a doi reprezentanți ai P.N.Ț. şi P.N.L. De aici înainte, contrar voinței naționale, comuniştii vor urmări cu strictețe planul diabolic de discreditare şi dizolvare a partidelor istorice, precum şi de înlăturare a Monarhiei.

Note

1. Winston S. Churchill. *Al doilea război mondial*, vol. II, Bucureşti, 1996, pp. 380-382; 430-431.
2. Vezi componența Cabinetului în Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Bucureşti, 1966, pp. 322, 325.
3. Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Bucureşti, 1933, pp. 135-138.
4. *România. Viața politică în documente. 1945*, coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, 1994, p. 245; vezi şi C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, Bucureşti, 1997, p. 132.
5. Paul D. Quinlan, *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România, 1938-1947*, Iaşi, 1995, pp. 134-135.
6. C.V.R. Schuyler, *op.cit.*, p. 68.
7. Apud Nicoleta Frank, *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat, Republică Populară (1944-1947)*, Bucureşti, 1992, p. 211; vezi şi Paul D. Quinlan, *op.cit.*, pp. 136-137.
8. *România... 1945*, p. 325.
9. *Ibidem*, pp. 329, 362; N. Frank, *op.cit.* pp. 215-216.
10. C.V.R. Schuyler, *op.cit.*, pp. 179-180.
11. *Ibidem*, p. 183; N. Frank, *op.cit.*, pp. 218-221; P. Quinlan, *op.cit.*, p. 141.
12. N. Frank, *op.cit.*, p. 227; C.V.R. Schuyler, *op.cit.*, pp. 183, 195, 196; *România... 1945*, p. 450.
13. C.V.R. Schuyler, *op.cit.*, p. 115; *România... 1945*, pp. 312-313, 365, 368, 373, 374.
14. Schuyler, *op.cit.*, p. 186, *România... 1945*, p. 365.
15. *Istoria P.N.Ț. Documente. 1926-1947*, Bucureşti, 1994, pp. 257-258.
16. *Ibidem*, p. 259; *România... 1945*, p. 401.
17. *România... 1945*, p.396.
18. *Ibidem*, p. 405.
19. *Ibidem*, p. 395, Schuyler, *op.cit.*, p. 243; N. Frank, *op.cit.*, p. 234; *Istoria P.N.Ț. Documente*, p. 260.
20. *România... 1945*, p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro

21. D. Şandru, Gh. Onişoru, *Un document privitor la manifestaţia din 8 Noiembrie 1945*, în AIIX, Tom XXXII, 1995, p. 337; Dan A. Lăzărescu, *Manifestaţia din 8 Noiembrie 1945*, în MI, serie nouă, an XXX, nr. 11 (356), noiembrie 1996, p. 5; C. Stătescu, *Jurnal*, Bucureşti, 1993, pp. 213-214.
22. *România... 1945*, p. 389.
23. *Ibidem*, p. 400.
24. Schuyler, *op.cit.*, p. 246.
25. *Istoria P.N.Ţ. Documente*, p. 261.
26. Gh. Buzatu, editor, *Românii în arhivele Americii. Comunismul trece Nistrul (1944-1947)*, Iaşi, 1992, p. 60; vezi şi Mircea Ioniţiu, *Amintiri şi reflecţiuni*, Bucureşti, 1993, pp. 146-147.
27. „Scânteia", nr. 374, 10 noiembrie 1945.
28. *Ibidem*, nr. 378, 15 noiembrie 1945.
29. *Ibidem*, nr. 377, 14 noiembrie 1945.
30. Schuyler, *op.cit.*, pp. 246, 248.
31. *România... 1945*, pp. 407-408.
32. *Ibidem*, pp. 411-412.
33. I. Scurtu, *Inedit din Arhiva C.C. al P.C.R. „În ziua de 8 Noiembrie ne-am trezit la realitate"* în MI, nr. 11, noiembrie 1996, p. 9.
34. Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Bucureşti, 1991, pp. 267, 50, 51.
35. V. Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, 1990, p. 233.

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA A II-A: ISTORIA ARTEI

CAPITOLUL I

Arhitectură aulică de interior şi peisageră

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ARTELE DECORATIVE – SIMPTOM STILISTIC ÎN CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

Acad. Răzvan Theodorescu

Mi-a părut bine că, în programul deja tradițional al Muzeului Național Cotroceni, există această secțiune dedicată artelor decorative. Ele reprezintă un subiect care, foarte multă vreme, a fost neglijat, pe care istoricii de artă l-au frecventat mai puțin şi care, fie în istoria artei, fie în istoria mai largă a civilizației este privit ca un soi de adjuvant, ca un accesoriu, artele decorative primindu-şi, de altfel, şi numele consacrat de „arte minore". Desigur, în momentul în care asupra acestor arte decorative, deci care împodobesc omul, locuința şi mediul său ambiant îşi opreşte ochii un savant de talia lui Nicolae Iorga, rezultatul este cel din „Les arts mineurs en Roumanie".

S-au împlinit 60 de ani de când cele două volume abia citate ale celui mai mare istoric român au fost publicate în condiții impecabile, cu observații de mare acuitate, dar care sunt departe, departe de a fi suficiente în tratarea acestui demers cultural. Subiectul nu era interzis, dar „minor" pentru că, înainte de 1990, circulația pieselor pe o piață liberă era mult îngreunată şi, într-un fel, secțiile de arte decorative se dezvoltau într-un mediu mai curând închis.

În momentul în care a început să circule toată această lume a artelor decorative, de la mobilier până la sticlărie, de la ceramică şi textile până la toreutică şi bijuterii sau piese de costum, s-a început să se realizeze, în spațiul românesc, care este, pentru epoca mai îndepărtată, dar mai ales pentru epoca modernă, importanța acestei zone, multă vreme tratată ca un auxiliar, întru judecarea civilizației româneşti. În momentul de față, din destul de numeroşii mei doctoranzi şi masteranzi, aproape un sfert se ocupă, pentru epoca medievală şi pentru epoca modernă, de această zonă simptomatica din istoria civilizației, zonă care îi atrage foarte mult.

De ce simptom? Pentru că, pentru epoci mai vechi, artele decorative pot să indice, la un moment dat, o evoluție, să fie semnul unei anumite schimbări de mentalitate, cu mult înaintea arhitecturii, picturii murale, literaturii.

Trei lucruri caracterizează acest spațiu al artelor decorative: *mobilitatea*, *singularitatea* şi *prețiozitatea*. Numai că, între cele trei elemente raportul nu este, întotdeauna, acelaşi: dacă, evident, mobilitatea este un element care caracterizează şi vremea veche şi vremea nouă, singularitatea şi prețiozitatea îşi schimbă ponderea de la epocă la epocă. Epoca nomadă, care merge până în veacul al XIII-lea, poate să fie luminată precumpănitor prin asemenea urme care, din Asia până în Basarabia, la Orhei, şi până la unele lucruri descoperite

https://biblioteca-digitala.ro

pe pământul Moldovei, ne indică, prin obiecte mai curând ieşite din comun, un anumit gust, o anumită tendinţă religioasă ş.a.m.d. Primele mele studii de acum treizeci de ani pe tema artei metalelor şi a lămuririi evoluţiei unei estetici a mileniului I în spaţiul carpato-dunărean nu le puteam face decât pe temeiul unor asemenea piese de artă decorativă.

Cât despre singularitate, aceasta cere o scurtă lămurire. Piesa de artă decorativă exprimă, în epoca veche, un gust personal, o individualizare extrem de puternică şi întregul ev mediu se bizuie pe o asemenea tendinţă.

Preţiozitatea, care este un element legat de elitismul artelor decorative, se dezvolta, de asemenea, în spaţiul românesc până către veacul al XVIII-lea, când fiecare asemenea piesă de artă „minoră" reprezintă, mai mult decât arhitectura, gustul personal al celui care o folosea, al beneficiarului. De la un caftan până la o bijuterie putem reface, uneori, orizontul de gust al unor elite intelectuale.

Această moştenire a singularizării individuale, în materie de artă decorativă, trece hotarul epocii vechi spre epoca modernă. Se remarcă apariţia unui gust personal, revoluţionar, în mediile elitei sociale româneşti, prin gustul pentru un anumit mobilier al unei principese moştenitoare de acum un veac, care descindea, deopotrivă, din casa de Windsor şi din Romanovi şi care, în gustul mai curând eclectic, tern şi conservator al lui Carol I şi al Elisabetei, aducea noutatea acelor „celtisme" pe care românii şi chiar englezii le văzuseră prea puţin. Sunt „celtismele", combinate cu bizantinismele din arta decorativă cultivată la curtea regală, care, la un anumit moment, într-o anumită fază a evoluţiei gustului viitoarei regine Maria, a lăsat o anumită amprentă asupra mediului artistic al elitelor româneşti. Ne situăm într-o epocă în care elitele se transformau puternic şi, mai mult ca orice altă formă a culturii, poate artele decorative sunt cele care în societatea românească reprezintă această schimbare de orizont. Ceea ce era singular şi preţios la nivelul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, chiar la începutul secolului al XIX-lea devine obiect de imitaţie, este copiat în lumea parveniţilor care devin, treptat, părţi ale elitei politice.

Suntem în vremea în care ardeleanul, devenit junimist, Titu Maiorescu exclama: „Un parvenit de ieri nu poate suferi niciodată pe un parvenit de astăzi". Parveniţii la care se referea erau viitorul prim-ministru Marghiloman şi un Lahovari, aceştia erau „oamenii noi" ai anilor 1870-1880. Mobilierul de care ei se înconjurau, casele pe care ei le locuiau reprezentau încă orizontul de artă al elitei. După aceea, după ei, vine marea democratizare a artelor decorative, subiect care nu este cercetat, peste care se trece foarte uşor când vorbim despre civilizaţia României Mari de după 1918. De la mobila Brumărescu, pirogravată, a micii burghezii, până la mobila şi vilele „florentine" cu atâtea gusturi italiene explicabile în epoca lui Carol al II-lea, lumea formelor burgheze devine la îndemâna unui număr tot mai ridicat de români. Acestea sunt fenomene de civilizaţie pe care noi nu le cercetăm încă şi în care sociologia

https://biblioteca-digitala.ro

artei şi istoria artelor, chiar şi istoria politică trebuie să-şi dea mâna, pentru că, nu întâmplător, într-o epocă de apropiere de Italia mussoliniană, ne întâmpină acea explozie extraordinară a ceramicilor italiene în orice bună casă de burghez român, după cum contrafacerile de „cloisonne"-uri din epoca Ceauşescu, pe care le găseai în fiecare casă a partidului, exprimau o nostalgie burgheză, abia mărturisită; asemenea orori, care erau foarte scump plătite, continuă şi astăzi să decoreze casele unor milionari postrevoluționari, aşijderea nostalgici.

Funcțiile acestor arte decorative pot fi cel puțin trei:

Uneori, piesa de artă decorativă este chemată să refacă, ea singură, o epocă. Este o situație excepțională, dar, în istoria românilor, ea poate fi întâlnită.

Pentru veacul al X-lea românesc, pentru epoca genezelor noastre, pentru perioada în care nu avem decât izvoare de tipul „Gesta hungarorum", mult dezbătute sub aspectul realităților etnice până astăzi, singurul ansamblu de piese care luminează ce va fi fost civilizația acestui spațiu sunt cele 23 de vase de aur de la Sân Nicolau Mare care, ele singure, mărturisesc care erau gusturile artistice şi înclinațiile religioase din acest spațiu.

Această funcție este pe cât de importantă pe atât de rară în istoria românilor şi a culturii europene.

A doua funcție este cea de complementaritate, eclatantă pe alocuri, a artelor decorative, în înțelegerea unui peisaj istoric.

Se vorbea aici, de integrarea occidentală. Nimic nu o dovedeşte mai bine, în arealul românesc, decât o piesă de artă decorativă excepțională, care este paftaua de la Argeş; acea pafta pentru care s-au putut stabili atâtea alte legături până în orizontul culturii muntene de secol XIII-XV, cu lumea germană. De asemenea, acea piesă stranie, rătăcită la noi, acea ladă de sacristie de tip „cassone" de la Putna, atât de occidentală, pe care am putut să o datez în primul sfert de secol după 1400 şi să stabilesc, mai mult sau mai puțin cu precizie, atelierul genovez din care venea la Cetatea Albă, este o mărturie ce aruncă lumini complementare prețioase asupra a ceea ce se ştie din izvoare despre negoțul pontic cu Superba, oraşul-port din Liguria, adică Genova.

Un bun exemplu pentru veacul al XVII-lea este faianța aceea turco-persană pe care arheologii au scos-o la lumină în special la Iaşi, îndeosebi în acel centru al curții din vremea lui Vasile Lupu; este acea faianță care a putut să-i impresioneze atât de mult pe contemporani, încât Miron Costin rămâne cu amintirea casei celei cu „cinii". „Ciniile" sunt faianța turco-persană care îşi are izvoarele în lumea chineză, ceea ce meşterii Imperiului Otoman o ştiau foarte bine la Iznik, la Kutahia. Această faianță turco-persană aruncă o lumină cu totul specială asupra gustului unei anumite perioade din vremea domniei lui Vasile Lupu; mai mult spus, pe temeiul unor mărturii de arte decorative, am putut stabili clar existența a două faze ale orientării politice orientale şi, mai apoi, occidentale ale Moldovei lui Vasile Lupu înainte şi după 1644-1645.

Cea de-a treia funcție este una de prefațare.

https://biblioteca-digitala.ro

În unele cazuri şi, mai ales, spre sfârşitul epocii medievale, în secolul al XVII-lea, în secolul al XVIII-lea, avem mărturii ale unor gusturi individuale înaintemergătoare. Aşa este, de pildă, argintăria gotică a Craioveştilor de la Bistriţa, care nu rimează cu aproape nimic din peisajul artistic valah de la 1500, după cum gustul baroc al argintăriei laice a lui Constantin Brâncoveanu – care îşi are pentru acest domeniu meşteri specializaţi în Braşov şi în Sibiu – vorbeşte destul de mult pentru ceea ce era să fie gustul veacului al XVIII-lea.

Mai mult, atunci când gustul este unul feminin şi avem mărturii din veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea despre aranjarea unor interioare, despre unele costume, caracterul acesta înaintemergător este dovedit; este un aspect – gustul feminin mereu mai novator – pe care psihologii şi sociologii l-au cercetat de mult pentru alte meridiane, şi pentru care noi avem puţine mărturii, nici acelea măcar interpretate.

În momentul în care, la 1794, prietenul lui Walter Scott, John B.S. Moritt of Rokeby, trecând prin Argeş, povesteşte că o boieroaică de ţară purta o rochie apuseană după ultima modă, te lăsa să înţelegi că personajul era la ceasul Europei.

După cum în momentul în care vezi sau vedeai, pentru că fresca în cauză este definitiv compromisă – pe apa Ciorogârlei, în biserica de la Drugăneşti – pe acea „Bălăceanca, iubita soţie" a boierului Drugănescu, la 1841, într-un costum de o modernitate impresionantă realizezi că eşti în faţa mărturiei unui gust cu totul particular şi înaintemergător. Şi închei cu altă mărturie, puţin înainte de 1859, publicată chiar în anul Unirii Principatelor; este mărturia lui Theodore Margot care, intrând în casa de lângă Drăgăşani a unui vătaf de plai, constată modernitatea – o numim noi astăzi – acestui spaţiu rural. Lumea aceasta a artelor decorative este un testimoniu esenţial de istorie a civilizaţiei, pe care generaţiile care vor veni după noi va trebui să-l interpreteze cum se cuvine. Pentru că, trebuie să recunoaştem, din pricini de toţi ştiute, această zonă a rămas neglijată de cercetători, iar puţinele cuvinte pe care m-am bucurat să le spun aici, la Muzeul Naţional Cotroceni, nu sunt decât o invitaţie pentru cei tineri de a aborda aceste arte decorative nu numai în tipologiile lor intrinseci, ci în chiar complementarităţile atât de necesare unei istorii a civilizaţiei româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

DATE PRIVIND ACTIVITATEA EBENISTULUI JOHANN BAUERNFEIND ÎN PALATUL BRUKENTHAL – SIBIU

Daniela Dâmboiu

Johann Bauernfeind a fost cel mai de seamă ebenist transilvănean de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Născut la Viena în anul 1745, Bauernfeind a studiat fără îndoială tâmplăria în oraşul său natal, deoarece după venirea lui la Sibiu în vara anului 1777 s-a dovedit a fi un foarte bun meşteşugar şi în acelaşi timp un „artist", cum se considera el însuşi[1].

Angajat ca ucenic de meşterul Ludwig Christian Hezel[2], tâmplarul curții guvernatorului Transilvaniei, Bauernfeind a lucrat la comenzile primite în Palatul din Piața Mare a oraşului Sibiu, a cărui construcție a început în anul 1778 şi urma să găzduiască sediul cancelariei aulice, reşedința baronului Samuel von Brukenthal – guvernatorul Transilvaniei, saloanele pentru oaspeți, precum şi biblioteca şi impresionantele colecții de artă ale acestuia. Încă de la început, Bauernfeind a primit libertate de acțiune şi lucrările de tâmplărie din Palat s-au făcut de către el şi după concepțiile sale artistice.

Personaj foarte controversat în epocă, Bauernfeind a fost invidiat de membrii breslei locale pentru comenzile primite şi lucrările executate de el, şi pentru faima dobândită într-un timp foarte scurt, datorată talentului său multilateral de tâmplar, sculptor, stucar şi gravor. Se cunoaşte atitudinea distantă a lui Bauernfeind față de breasla tâmplarilor sibieni, de la care considera că nu are ce învăța. În anul 1782 îşi calcă însă pe mândrie şi, din dorința de a deveni el însuşi meşter şi de a avea la rândul sau ucenici, Bauernfeind cere să fie primit în breaslă, fapt ce se întâmpla abia în 1785, după multe intervenții, inclusiv cea a guvernatorului Brukenthal[3].

Johann Bauernfeind a devenit renumit pentru piesele sale de mobilier cu diverse esențe de furnir şi intarsii, create începând din 1780 pentru patriciatul sibian, dintre care două măsuțe, aflate azi în expunere la Muzeul Brukenthal, au fost dăruite în septembrie 1790 prin intermediul breslei comitelui saşilor, Michael von Brukenthal, nepotul guvernatorului, cu ocazia reinstaurării Universității săseşti[4]. Alte două măsuțe, un paravan şi un secretaire, lucrate între 1783-1790, se găsesc la Muzeul de Artă din Budapesta[5], o altă măsuță (1785) la Muzeul Bakonyi din Veszprém, Ungaria[6], şi o catedră (1782) în Aula Liceului Brukenthal din Sibiu[7]. Cele două măsuțe de joc comandate de guvernator, livrate de Bauernfeind în 10 septembrie 1784 pentru suma de 8 ducați, ce s-au aflat în conformitate cu inventarul alcătuit după moartea lui

https://biblioteca-digitala.ro

Samuel von Brukenthal în cabinetul acestuia de lucru, au fost moştenite de unii membrii al familiei Brukenthal, pierzându-li-se urma. Probabil că mai există încă şi alte piese create de Bauernfeind în posesia unor familii din Transilvania sau din străinătate[8].

Mai puţine date se cunosc despre lucrările executate de Johann Bauernfeind în „Saloanele baroc" ale Palatului Brukenthal. În lucrarea de faţă ne vom concentra atenţia asupra acestei perioade de început a activităţii artistului în Sibiu. Majoritatea datelor de la care pornim analiza sunt cuprinse în câteva note lunare ale meşterului L.Ch. Hezel trimise guvernatorului[9].

Din scurta notă a lui Hezel către Brukenthal din martie 1780 aflăm că: „Bauernfeind a terminat trei Chambe-Rahmen, cele 11 ancadramente şi a început munca la rozetele mari".

Cele trei „Chambe-Rahmen" la care se referă Hezel sunt, mai mult ca sigur, ornamentele sculptate în formă de instrumente muzicale, dispuse în câte un cadru decorativ, deasupra celor trei uşi din salonul central, Salonul de muzică. Deasupra uşii principale putem recunoaşte următoarele instrumente muzicale: un clarinet, un fagot şi un nai; deasupra uşii din stânga, o vioară cu arcuş şi două trompete, detaliu); iar deasupra uşii din dreapta, un corn, un oboi şi încă un instrument neidentificat. Pe fondul gri deschis al cadrului superior al uşii, instrumentale muzicale, legate cu câte o panglică cu fundă, sunt sculptate în relief şi vopsite cu auriu, fiind situate în mijlocul unui medalion circular, profilat în formă de ghirlandă de frunze şi vopsit în verde. Medalionul circular acoperă în plan imaginar un cadru dreptunghiular perlat şi este înconjurat de un alt cadru dreptunghiular, cu laturile mari curbate, reliefate de o înşiruire de semiove, intercalate de mici palmete.

Cele 11 ancadramente menţionate de Hezel în aceeaşi notă din luna martie 1780 ca executate de Bauernfeind sunt ale celor trei uşi şi două ferestre din salonul din stânga, identic în salonul din dreapta şi probabil, asemeni şi la uşa principală din salonul central. Ancadramentele ferestrelor din salonul central sunt mai simplu ornamentate, motiv pentru care au fost probabil executate de alţi ucenici după concepţia lui Bauernfeind.

În salonul din stânga, din care se intra şi în cabinetul de lucru al lui Brukenthal, sunt trei uşi duble, înalte, ornamentate fiecare cu câte trei registre dreptunghiulare, cu rozete în colţuri, vopsite cu auriu pe fond alb. Ancadramentul fiecărei uşi este ornamentat cu câte două benzi profilate cu motivul mărgelei, având în colţurile superioare câte o rozetă aurie înscrisă într-un pătrat şi, în exterior, o altă bandă spiralată. Deasupra fiecărei uşi, în interiorul a trei rame dreptunghiulare, cea interioară şi cea exterioară cu rozete în colţuri, se afla câte un medalion oval din cupru, cu bordura profilată, tip ghirlandă de frunze aurii. Fiecare medalion de cupru prezintă câte o scenă mitologică realizată în relief prin turnare, ciocănire „au repoussé" şi gravare.

Ancadramentele celor două ferestre, prevăzute şi cu obloane duble, sunt ornamentate cu aceleaşi benzi cu motivul mărgelei, rozete mari şi mici, şi câte o

https://biblioteca-digitala.ro

ghirlandă ce atârnă în colțurile superioare, iar obloanele cu registre identice cu cele ce apar pe uşi. Între cele două ferestre este situată o oglindă vieneză, deasupra căreia este reliefată o ghirlandă aurie, prinsă într-o fundă, pe o rozetă mare, şi un alt medalion oval, din cupru, reprezentând o scenă mitologică.

În salonul din dreapta, ancadramentele celor trei uşi şi două ferestre (între care se află de asemenea o oglindă vieneză) sunt identice cu cele din salonul din stânga.

În aceeaşi notă din martie 1780 adresată de Hezel lui Brukenthal se menționează că Bauernfeind „a început munca la rozetele mari", iar dintr-o altă notă din aprilie 1780 aflăm că „Bauernfeind a terminat rozetele de lângă obloane şi şase zile l-a ajutat pe stucator".

Din nota lunii ianuarie 1783 aflăm că au fost predate două console cu placă de marmură contra sumei de 14 Rf 1. Nu se menționează că sunt executate de Bauernfeind, dar este evident că sunt lucrările sale. Consolele sunt din lemn de fag, vopsite în alb, cu ornamentele aurite. Rozetele mari, ovale, sunt identice cu cele de lângă obloane[10].

În plus putem afirma că şi garnitura de salon compusă dintr-o sofa şi două scaune a fost executată în Sibiu, tot de Bauernfeind. Privind cele două console cu placă de marmură şi piesele din această garnitură, observăm aceeaşi linie dreaptă a picioarelor, canelurile verticale identice, nodurile cubice din partea inferioară şi superioară a fiecărui picior şi rozetele înscrise în câte un pătrat. Un argument în plus este şi faptul că piesele sunt tapițate cu aceeaşi mătase roşie, cu ornamente vegetale, ca şi tapițeria de pe pereții celor două saloane laterale, fiind cunoscut faptul că din Viena a fost chemat şi un tapițer care să lucreze în Palat, în persoana meşterului Johann Tauffer[11].

Lăsat să lucreze independent încă de la început de către Hezel şi implicit de Brukenthal, prin creațiile sale în cele trei saloane ale Palatului, Bauernfeind a avut o influență puternică asupra celorlalți meseriaşi. Concepțiile artistice şi ornamentale create de el au fost preluate ca model. Amprenta sa artistică o putem observa la alte piese, despre care nu mai putem afirma cu certitudine că sunt ale sale.

Astfel, ghirlandele laterale de pe căminul din cabinetul de lucru al guvernatorului sunt foarte asemănătoare cu cele de pe ancadramentele ferestrelor, la fel şi canelurile de pe suportul urnei de pe cămin, pe care le-am mai întâlnit; rozeta ovală de pe rama unui tablou o regăsim la ancadramentele ferestrelor şi la cele două console şi, în acelaşi timp, pe plafonul unor săli din Palat; la fel şi rozetele înscrise în pătrat de pe colțurile ramelor mai multor tablouri din colecția baronului Brukenthal, pe care le regăsim la toate lucrările lui Bauernfeind din saloane.

Creând adevărate opere de arta, Bauernfeind a preferat linia dreaptă şi unghiul drept, rozetele înscrise în pătrat, repetarea unor detalii ale modelului, caracteristici care fac ca lucrările lui să aibă o oarecare uniformitate şi să fie uşor identificabile, în spiritul barocului iosefin, clasicist.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. Saur, *Allgemeines Kunstler-Lexikon. Die Kunstler aller Zeiten und Völker* (Band 7), München-Leipzig, 1993, pp. 563-564.
2. Schuller, Georg Adolf, *Samuel von Brukenthal*, München, vol. II, 1969, pp. 256-257.
3. Julius Bielz, *Kunsttischler Johann Bauernfeind and seine Arbeiten*, în *Mitteilungen aus den Baron Brukenthalischen Museum*, VII, Hermannstadt, 1938, p. 19 ff.
4. Idem, pp. 22-23, fig. 3, 4; Berthalan, Karin, *Catalogul mobilierului din Muzeul Brukenthal*, manuscris, Muzeul Brukenthal-Sibiu, nr. cat. 115.
5. Saur, *op.cit.*
6. Bátari, Ferenc, *A Bauernfeind mühely ismeretlen alkotása Vesprémben*, în *A Veszprém megyei múzeumok Közlemenyei*, II, Veszprém, 1964.
7. Bielz, J., *op.cit.*
8. Idem.
9. *Ibidem.*
10. Bielz, *op.cit.*, p. 22, fig. 1; Berthalan, *op.cit.*, nr. cat. 118; Schuller, *op.cit.*, vol. II, p. 258.
11. Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

ANSAMBLUL GHICA – TEI

Camelia Ene şi Ionel Zănescu

Zona de sud-est a oraşului Bucureşti constituie un vechi leagăn de civilizaţie materială şi culturală, cu o istorie bogată în fapte şi evenimente, dar şi cu numeroase vestigii arhitecturale laice şi de cult.

Acest minunat cadru natural oferit de prezenţa lacurilor Plumbuita şi Tei, existenţa unei vegetaţii diverse, a oferit cadrul propice pentru ridicarea unor ansambluri arhitecturale deosebite. Între acestea se află şi reşedinţa domnească (landhaus) de vară ridicată la 1822 de Grigore al IV-lea Ghica, primul domn pământean după epoca fanariotă. Ansamblul cuprinde palatul domnesc, corpul de gardă şi un lăcaş de cult ce constituie o adevărată necropolă a familiei Ghica. Făcând incursiune în istorie, această zonă a fost locuită încă din epoca bronzului, fapt atestat de cercetările arheologice mai noi şi mai vechi, mai ales de cele efectuate în deceniul IV al sec. al XX-lea de Ct. Nicolaescu Plopsor, şi Dim. Rosetti. Preţioasele mărturii arheologice descoperite de Dim. Rosetti, aparţinând culturii Glina-Tei, atestă o dată în plus permanenţa şi continuitatea pe aceste meleaguri încă din epoci preistorice.

Ca aşezare geografică, reşedinţa domnească a lui Grigore al IV-lea Ghica se află în str. Doamna Ghica nr. 5, situată între râul Colentina şi lacul Tei pe un promotoriu cu o cotă de nivel de 9 m spre lacul Plumbuita-Colentina şi având la nord artera de circulaţie ce face legătura între cartierul Colentina şi zona industrială Pipera, iar la sud noul cartier de locuinţe Colentina.

Cercetările arheologice întreprinse în cursul anului 1978 de un colectiv de arheologi de la M.M.B. condus de prof. Radu Ciuceanu, în cadrul operei de restaurare a palatului, a scos la iveală vestigiile relativ bine păstrate ale vechilor case ale familiei Ghica. Campania arheologică desfăşurată în perioada iunie-septembrie 1978 a avut ca principal scop depistarea vechilor fundaţii ale caselor boiereşti ce au precedat construcţia actualului palat, raportul cronologic şi stratigrafic între diferitele nivele de construcţie, investigarea unor culturi materiale din epoca bronzului şi, în final, valorificarea, restaurarea şi conservarea vestigiilor materiale şi arhitecturale, readucerea lor în circuitul cultural al capitalei. Astfel, în urma cercetărilor arheologice din zona est-vest au fost descoperite urmele unui zid feudal orientat nord-sud pe o lungime de 13,50 m x 1,10 m ce cădea perpendicular pe zidul actual de incintă din partea nordică, iar pe latura est şi sud au fost descoperite alte ziduri care, în parte au servit ca fundaţie pentru construcţia palatului în 1822.

Surprinzătoare apare arta meşterilor constructori prin folosirea sistemelor de canalizare şi încălzire.

https://biblioteca-digitala.ro

Săpăturile efectuate în zona Capelei au scos la suprafață o frumoasă cuvă de baie de aprox. 2,20 m/1,40 m lucrată cu cărămizi mici, bine îmbinate şi acoperite cu o peliculă de smalț roşu ce-i asigura impermeabilitatea. Descoperirea unor cantități mari de zgură şi a unor ziduri succesive ce adăposteau între ele un sistem de dirijare a fumului – după impresiunea de pe cărămizi – au dus la concluzia că este un ingenios sistem de încălzire a podelei unui corp de clădire din vechile case boiereşti.

Având în vedere că zidul de incintă din partea nordică – ridicat în jurul anului 1900 pentru a despărți incinta palatului de cea a capelei – a separat în două sistemul de construcție a băii, urmând ca viitoarele săpături arheologice să fie desfăşurate în curtea capelei; aşteptăm ca cercetările arheologice din teren să dea noi şi prețioase informații asupra acestor vestigii. Cert este că există mai multe nivele succesive de construcție şi ne aflăm în fața unor remarcabile valori în materie de construcție.

Bisericuța, fostul paraclis al curții, se vede printre arbori, în stânga palatului, închisă într-o curte proprie şi străjuită spre răsărit, către valea Colentinei, de un masiv, dar bine proporționat, turn clopotniță. Modestul lăcaş de închinare al prinților Ghiculeşti este cunoscut astăzi de bucureşteni sub numele „Biserica Tei". Edificiul construit de meşterul Weltz în stil neo-clasic italian, conceput pe un plan circular, se află în apropierea vechilor fundații ale unei biserici ridicate în sec. al XVIII-lea de vistierul Barbu Văcărescu. Capela a fost ridicată în 1833 din inițiativa domnitorului Grigore al IV-lea Ghica.

Biserica reprezintă o simetrie perfectă față de axele de compoziție prin alipirea a patru nişe circulare, două situate la est şi două la vest, iar pridvorul, unic ca dimensiune, este compus dintr-un fronton rezemat pe patru perechi de coloane îngemănate în stilul doric-toscan. Tâmpla, unică în felul ei, este adaptată planului neobişnuit de elevație al bisericii. Coloanele, jilțurile domneşti şi celelalte elemente de la tâmplă şi cafas prezintă o bogată artă decorativă, cu multe ornamente patinate cu aur.

Întreaga pictură, datorată italianului Giacometti, iese în evidență prin grația şi acuratețea de redare în compoziție.

Alte două asemenea biserici construite în stil neo-clasic italian există în Moldova, una la Roznov (Piatra Neamț), alta la Lețcani (Iaşi) ridicată la 1793, ambele având un plan mai simplu de construcție.

„Biserica Tei" adăposteşte câteva vestigii de importanță istorică, între care se remarcă cele două jilțuri domneşti şi 4 tuiuri (trei de învestitură şi unul de mazilire).

De jur împrejur biserica este înconjurată de mormintele unora din membrii familiei Ghica, unele din ele însemnate cu frumoase pietre sau monumente funerare. Interesant, mai cu seamă între toate, este mormântul ctitorului Grigore al IV-lea Ghica, înhumat aici în 1835: un cub de piatră cu un acoperiş care îl depăşeşte şi se sprijină pe patru cariatide. Pe una din fețe este săpat, în subțiri litere chirilice, scrise probabil de un pietrar străin, un epitaf compus din patru versuri româneşti în care sunt lăudate faptele fericitului domn.

https://biblioteca-digitala.ro

Deloc lipsit de interes este, în stânga bisericii, stâlpul de piatră tăiat în forma unei înguste prisme dreptunghiulare, acoperită cu un minuscul fronton ridicat „pe locul unde fusese mai înainte sfântul pristol al bisericei cei vechi".

Patru basoreliefuri în piatră, cioplite cu o deosebită îndemânare, ne înfățișează patru subiecte religioase: pe fațada dinspre apus o „Răstignire" şi o „Bună vestire", iar pe fața dinspre răsărit, o „Înviere" şi un „Botez al Domnului".

Lipsa unor documente şi izvoare nu ne poate conduce la aflarea contextului socio-istoric al ridicării caselor Ghiculeştilor la mijlocul sec. al XVII-lea. Prima mențiune documentară a frumoaselor case de la Colentina o avem abia în 1792, când Mihai Vodă Şuțu fuge de ciumă din Bucureşti la Colentina în casele marelui ban Ghica, case ce fuseseră cumplit devastate în timpul războiului ruso-austriaco-turc din 1787-1792.

Doi ani mai târziu va fi găzduit aici John Morrit of Roxby şi tot în aceste case, refăcute după devastarea lor de austrieci, va fi primit la 11 mai 1816, de către Vodă Caragea, ambasadorul de Buhara.

Informații prețioase pentru zona Colentinei ne oferă călătorul şi memorialistul otoman Evlia Celebi, care, la invitația lui Grigoraşcu Ghica, face o vizită la curțile domnitorului de la Colentina. Iată cum ne descrie celebrul călător vizita sa: „Într-o zi, încălecând pe cai, cu beyul şi cu mai multe mii de ostaşi şi privind într-o parte şi în alta, am mers spre răsărit cale de un ceas şi am ajuns pe malul râului Colentina. Nu este o apă mare. Izvorând din partea de nord, din munți, izvorul său este foarte aproape. Pe malul acestui râu se află un chioşc mare pentru bey, făcut în întregime din lut. Toți care petrec şi se distrează aicea, împreună cu doamnele şi cu boierii, vameşii şi logofeții lor".

Descrierea lui Evlia Celebi ne duce la concluzia că, încă de la jumătatea sec. al XVII-lea, zona Colentinei era preferată ca loc de petrecere şi agrement şi, de aceea, nu întâmplător, atât boierii Văcăreşti, cât şi Ghiculeştii şi-au ales aici locul de construcție pentru casele lor.

Ultimul act pe care îl vor mai trăi vechile case este cel legat de evenimentele de la 1821, când aici şi-a stabilit comandamentul militar prințul Alexandru Ipsilanti, unul din conducătorii mişcării eteriste.

Casele de la Colentina i-au fost puse la dispoziție de însuşi Tudor Vladimirescu, care în plus i-a oferit, contra unei sume în numerar, toate cele necesare pentru întreținerea armatei sale.

După relatările lui Ion Dârzeanu, scriitor din cancelaria lui Tudor, la Colentina vor veni boierii ce se vor plânge împotriva lui Tudor, acesta arătând: „au conăcit prințul Ipsilanti la Colentina, în casele dumnealui banului Grigore Ghica, unde au mers dumnealor boierii ce mai rămăseseră în Bucureşti de s-au plâns împotriva lui Tudor".

În aprilie 1821, în aceleaşi case va avea loc a doua întrevedere între Tudor şi Ipsilanti. După dezavuarea mişcării eteriste de către Rusia, Tudor îşi dă seama de situația critică prin care trecea Ipsilanti, şi astfel, amână cu şase zile întâlnirea. Numai după ce Sava i-a fost predat ca ostatec el consimte să-l

https://biblioteca-digitala.ro

vadă pe Ipsilanti la Colentina, însoţit de episcopul Ilarion, de patru polcovnici şi vreo 50 de panduri. Ipsilanti de asemenea se prezintă cu o escortă de oameni bine înarmaţi. Se pare că unul din generalii lui Ipsilanti, C. Duca ar fi intenţionat să-l atace pe Tudor cu un corp de oameni aleşi, dar Ipsilanti s-a opus sperând să-l câştige de partea sa.

În urma întrevederii, Tudor îşi dă seama că Ipsilanti era inferior sarcinii pe care şi-o asumase.

Referitor la plecarea eteriştilor din Bucureşti, N. Iorga mărturiseşte: „În 28 mai Ordia (turcească) de la Colentina a plecat la Târgovişte în urmărirea eteriştilor lui Ipsilanti. După plecarea ei, o mulţime de oameni morţi s-au găsit prin heleşteu, iar un puţ al lui Grigore Ghica de la casele sale de la Colentina a fost plin cu trupuri moarte".

Totodată, turcii iau toate măsurile pentru asigurarea averilor şi privilegiilor claselor boiereşti, declarând în repetate rânduri că acestea rămân neclintite şi întărite de Înalta Poartă.

După întrevederea marilor puteri şi în urma presiunilor exercitate asupra Turciei, Poarta hotărăşte să restabilească vechile domnii pământene şi numeşte în Moldova pe Ioan Sandu Sturdza, iar în Ţara Românească, pe Grigore Dimitrie Ghica. Având în vedere că vechile case suferiseră foarte mult de pe urma eteriştilor şi turcilor, Grigore Ghica le demolează şi ridică actualul palat.

Construit în conformitate cu gustul şi tendinţa de occidentalizare a boierimii române, atât de accentuată la începutul secolului trecut, palatul lui Grigore Ghica servea ca reşedinţă de vară.

Inscripţia cioplită pe o placă de marmura şi prinsă ulterior pe unul din cei doi stâlpi ai intrării ne înfăţişează actul modest de naştere al acestui palat „zidit din temelie de către voievodul Grigore Ghica VIII, Domn al Ţării Româneşti, pe moşia sa domnească Colentina, în anul 1822. Aici fu odinioară falnica sa locuinţă de vară, alături de care, spre dreapta cuviinţă a înălţat apoi întru slava şi pomenirea Domnului Dumnezeu biserica familiei cu hramul Înălţarea Domnului şi a împodobit-o cu frumoase daruri prin înalta şi statornica sa voinţă". O dată cu dispariţia inscripţiei în perioada anilor 1946-1947, au dispărut fără urmă şi cei doi vulturi, de fapt două pajure specifice motivului românesc. Cei doi vulturi care flanchează poarta principală acum, sunt de stil german şi au fost confecţionaţi ulterior.

Palatul denumit şi „De la Colentina-Tei", construit într-o arhitectură neo-clasică italiană de tip rusesc ce s-a manifestat la noi adesea în sec. al XIX-lea atât în construcţiile civile mai importante, cât şi în cele cu caracter religios, are ca primă trăsătură caracteristică volumul foarte bine echilibrat, ce dă o puternică impresie de stabilitate.

Stilul neoclasic pătrunde în Ţările Române mai ales prin intermediul arhitecţilor francezi, el manifestându-se foarte repede în arhitectura ecleziastică, putând exemplifica cu refacerea bisericii Sf. Dumitru (1819), apoi capela de lângă palat – biserica Tei – cu hramul Doamnei, construită în 1833.

https://biblioteca-digitala.ro

Perfecta simetrie în plan şi elevaţie este acuzată în faţada principală de un uşor decros central, care cuprinde la parter intrarea, flancată de doi lei sculptaţi, iar la etaj o interpretare a motivului Pazzi, binecunoscutul motiv al Renaşterii italiene. Deasupra cornişei decrosului se găseşte un altorelief, reprezentând două tunuri şi două drapele.

Porticul cu coloane pseudo-dorice susţinând un fronton triunghiular, cu cornişa articulată prin triglize şi metope cu roze, sunt elemente caracteristice clasicismului.

Clădirea palatului este unică prin acurateţea faţadelor, prin contrastul dintre cele două registre ritmate prin bosaje şi arcaturi, prin echilibrul dintre plin şi gol, prin rafinamentul decoraţiei exterioare: grupuri sculpturale, metope cu motive florale, ancadramente de uşi şi ferestre.

Pentru reuşita euritmie a faţadelor lungi, clădirea are la extremităţi două pavilioane uşor decroşate, cu registrul superior subliniat de pilaştri corintici, angajaţi, ce flanchează golurile, ale căror arcuri reazemă pe imposte.

Pavilioanele sunt acuzate pe faţadele lungi de către un fronton de vădită influenţă neo-clasică rusă, ca la palatul amiralităţii din Leningrad, dar tratate mai simplu.

Pe faţada dinspre lac, palatul are o terasă largă, grădină cu flori, cu trepte ce coboară în curte.

Parterul clădirii cuprinde încăperi modeste ca decoraţie, în general stucaturi, el fiind destinat unor funcţiuni anexe ale palatului şi unor întâlniri şi întruniri mai puţin oficiale. Intrarea se face printr-un hol care cuprinde o scară dublă ce duce la etaj în dreapta şi în stânga, rezemată pe coloane. Scara dublă, din stejar, prezintă o dantelărie fină a balustradelor.

La etaj, holul este acoperit cu o boltă în leagăn ce mai păstrează pictura originală, compusă din motive romantice, realizată de pictorul italian Giacometti. Pictura se mai păstrează de asemenea şi pe tavanul buzunarelor laterale ale holului. Holul şi buzunarele sale laterale cuprind accesul în camerele palatului.

Repertoriul ornamental este variat cuprinzând scene mitologice, decor floral, vegetal şi zoomorf, medalioane cu amoraşi şi figuri umane, coloane în stil ionic şi corintic. În holul central este reprezentat Apollo cu o nimfă, iar de jur împrejur este pictată o friză cu bacante, un joc al sabinelor şi două medalioane cu figuri mitologice.

În stânga şi în dreapta holurilor, pe tavan, Venus şi Cupidon sunt înconjuraţi de flori, Cupidon conducând carul alegoric tras de cocoşi, şerpi şi lebede.

În salonul central sau „de vânătoare" bolta păstrează un bogat decor vegetal cu păsări şi balustrade în *trompe l'oeil*.

Celelalte încăperi abundă în motive florale şi vegetale, medalioane cu chipuri romane ce poartă cununi de lauri, peisaje romantice.

În forma actuală incinta palatului este separată în trei curţi, delimitate de ziduri: curtea principală, curtea fostă princiară şi curtea gărzii. Curtea principală, de acces în palat, situată în partea vestică, prezintă o poartă centrală flancată

https://biblioteca-digitala.ro

de doi stâlpi de piatră bogat ornamentată cu scene de vânătoare, elemente florale, susținând vulturi cu aripile deschise, componentă a blazonului de familie a Ghiculeştilor.

Tradiția spune că vechile case ale acestei familii princiare, ca de fapt şi palatul, erau legate printr-un tunel secret cu mănăstirea Plumbuita pe o distanță de aproximativ 1 km.

Despre existența acestui culoar secret aminteşte şi colonelul Popescu Lumină în „Bucureştii din trecut şi de astăzi". Vizitând palatul în 1933, care adăpostea „Orfelinatul dr. Zigura", el lasă informația: „Vom merge în fosta sală de vânătoare care se găseşte deasupra acestui punct şi vă voi dovedi că prin pereții dubli şi prin uşile mascate în pereți, domnul, curtenii sau călugării se puteau pune în siguranță coborând în ascunzătoarea de unde, parcurgând tunelul, puteau ajunge în ascunzişurile Plumbuitei

Un asemenea mijloc de siguranță pentru viața şi avutul curții nu este unic în această zonă a Colentinei. Se ştie că în urma bătăliei din 25 octombrie 1632 dintre Matei Basarab şi Radu Iliaş, luptă ce a avut loc în zona satului Fundeni şi actualul lac Plumbuita, Matei Basarab, în cinstea victoriei, reclădeşte mănăstirea Plumbuita şi ridică un palat domnesc în câmpia actualului lac Tei, loc în care se ținea şi vechiul bâlci al Drăgaicei, în amintirea răpirii sabinelor.

Cândva acest palat domnesc era unit cu faimosul beci al Plumbuitei, care în nenumărate rânduri a servit ca închisoare politică pentru boieri, mai târziu pentru revoluționarii Nicolae Bălcescu şi Ion Câmpineanu.

După moartea lui Grigore Ghica, survenită în 1835, palatul de la Colentina serveşte ca reşedință de vară fratelui său Alexandru Ghica, domn al Țării Româneşti (1834-1842), cel care în iulie 1859 va fi numit de Poarta Otomană caimacam în Țara Românească.

Palatul a mai fost reşedință militară pentru Oman paşa, cel care la 23 august 1854 comanda cei 30.000 de turci care se stabiliseră în Bucureşti şi în împrejurimi.

Acest edificiu, ridicat probabil după planurile arhitectului Vilacros, reprezintă din punct de vedere al stilului şi construcției unul din cele mai specifice monumente de la începutul veacului al XIX-lea în Bucureşti.

Având în vedere diversele functionalități pe care le-a avut de-a lungul anilor, cât şi starea de degradare la care ajunsese la un moment dat, în anul 1978 s-a trecut la restaurarea întregului ansamblu arhitectonic. Lucrările de restaurare s-au desfăşurat sub îndrumarea Consiliului Popular al Municipiului Bucureşti şi au avut ca principal obiectiv redarea în circuitul public a monumentului de valoare istorică şi arhitecturală.

Restauratorilor le-a revenit sarcina de a înlătura adaosurile făcute de-a lungul timpului şi a imprima acestui vestigiu strălucirea de altă dată.

Interioarele au fost mobilate cu piese ce respectă riguros elementele de epocă, creându-se astfel vechea atmosferă a veacului al XIX-lea. Mobilierul stil renaştere spaniolă, Luis Filip, Ludovic al XVI-lea, din lemn alb şi mahon,

https://biblioteca-digitala.ro

Gustaviensk, şi alte elemente de decoraţie interioară. Lambriuri din lemn de stejar, perdele şi draperii de pluş, jardiniere cu plante decorative aduc prospeţimea acestor interioare.

După restaurare, palatul a servit ca restaurant destinat turiştilor români şi străini, sediul pentru recepţiile oferite de municipalitate oaspeţilor de peste hotare.

În complexul palatului, în 1980, din iniţiativa M.M.B. a luat fiinţă un punct muzeistic care, folosind piese ce au aparţinut familiei Ghica, cât şi valoroase piese de patrimoniu, ne introduc în atmosfera de altă dată a vieţii de curte de la acest palat.

După 1989, palatul Ghica Tei adăposteşte firma româno-americană „SC The Best New York's Nutrition SRL" care a investit peste 780.000.000 lei în vederea restaurării şi conservării ansamblului arhitectonic.

După cele relatate de arh. G.M. Cantacuzino în 1977, palatul de la Colentina reprezintă „tendinţa şi dorinţa de occidentalizare a generaţiilor de la începutul veacului trecut, tendinţa de a orienta ţara spre căi care nu mai duceau neapărat spre Ţarigrad... Arhitectura Colentinei este în armonie perfectă şi cu moda şi cu uniformele de atunci... camerele au o proporţie plăcută şi toată casa mai păstrează o atmosferă de intimitate, cu toate că viaţa familială a părăsit-o demult".

Bibliografie selectivă

1. L. Boicu, *Adevărul despre un destin politic – domnitorul Gr. Al. Ghica*, Iaşi, 1973.
2. G.M. Cantacuzino, *Izvoare şi popasuri*, Bucureşti, 1977.
3. S. Columbeanu şi S. Iancovici, *Ţara Românească şi Moldova între 1821-1828* în *Istoria României*, vol.III, Bucureşti, 1964.
4. I. Corfus, *Cronica lui Ioan Dobrescu* în *Studii şi articole de istorie*, vol. VIII, Bucureşti, 1966.
5. *Cronica Ghiculeştilor*, ed. Nestor Camariano şi Adriana Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965.
6. Col. Popescu Lumină, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1935.
7. Ioana Cristache-Panait, *Oraşul Bucureşti şi răscoala poporului din 1821*, SPC, Muzeul de Istorie al Oraşului Bucureşti.
8. Ghika Vladimir, *Din istoria palatului. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli, de domniţa Alexandrina Ghica*, în *Convorbiri literare*, XLVII, 1913.
9. Hurmuzaki, Doc. XX.
10. Gr. Ionescu, *Bucureşti – Ghid istoric şi artistic*, Bucureşti, 1938.
11. N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939.
12. N. Iorga, *Istoria României*, vol.II, Bucureşti, 1964.
13. N. Iorga, *Izvoare contemporane asupra răscoalei lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921.
14. C.I. Karadja, *Un diplomat danez la curtea lui Gr. Ghica Vodă* (1824), în *Revista de istorie*, XIV, 1928.
15. C.I. Karadja, *Un călător prin Muntenia, John B.S. Morrit of Rokeby, 1794*, în *Revista de istorie*, VIII, 1922.
16. A. Pomescu, *Un călător apusean în Bucureşti pe vremea Eteriei greceşti*, în *Gazeta Municipală*, VII, 1938.
17. Al. Sadi-Ionescu, *Un călător englez în Muntenia după Eterie*, în rev. *Tinerimea română*, III (1899), fasc.1.
18. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961.

https://biblioteca-digitala.ro

O CASĂ REGALĂ ÎN COPAC LA SINAIA: COLABORAREA ARTISTICĂ DINTRE PRINCIPESA MARIA ŞI ARHITECTUL BAILLIE SCOTT

Shona Lowe

Arhitect şi decorator, Mackay Hugh Baillie Scott (1865-1945) a fost contemporanul lui Voysey, Mackintosh şi Mackmurdo, fiind intim ataşat idealurilor Mişcării Artelor şi Meşteşugurilor. El a respins principiul victorian al organizării ierarhice a spaţiului, precum şi pe cel al detaliului istoricist artificial în favoarea unei concepţii organice a arhitecturii, conform căreia o construcţie trebuie să ia naştere pornind de la specificul aşezării pentru care este proiectată şi al terenului. Baillie Scott s-a concentrat asupra tehnicilor de construcţie şi materialelor locale, promovând simplitatea lipsită de preţiozitate şi organizând spaţiul din perspectiva unor noi tipare de utilizare.

Aceste idei au fost exprimate chiar de către arhitect, în 1906, în cartea sa *Case şi grădini*. Lucrările sale au cunoscut o largă recunoaştere, în special peste hotare, fiind promovate cu entuziasm de către Hermann Muthesius, ataşatul cultural al ambasadei Germaniei la Londra, a cărui pasiune pentru casele de ţară englezeşti a luat forma studiului în trei volume în *Das Englische Haus* (1904). Cu toate că scrierile sale promovau simplitatea şi folosirea raţională a spaţiului, Baillie Scott a realizat începând cu 1980 o serie de comenzi importante reprezentând interioare cu caracter extrem de decorativ într-o manieră *Gesamtkunstwerk*. În acest caz, el a tratat fiecare încăpere ca pe o creaţie cu individualitate aparte şi de sine stătătoare, iar diferitele elemente de mobilă, ţesăturile, vitraliile şi luminile au fost proiectate astfel încât să poată fi integrate într-un întreg artistic unitar.

Cel mai fascinant dintre aceste interioare şi, cu siguranţă, cel mai romantic realizat de Baillie Scott a fost acela al casei din copac, situată la înălţime, într-o pădure de pini din spatele Castelului Peleş, pe care a decorat-o pentru Principesa Maria în anul 1898. Ideea casei din copac, cunoscută şi drept *Juniperus* sau *Le Nid*, pare să-i fi aparţinut chiar principesei în vârstă de 22 de ani[1]. Încă de la sosirea sa în România, în 1893, principesa a dezvoltat o aversiune din ce în ce mai intensă faţă de istoricismul ostentativ patronat de Regele Carol I, preferând în schimb noile idealuri decorative ale *Art Nouveau*-ului, care se reflectau în propriile sale picturi şi schiţe de mobilier. Idealurile sale artistice erau împărtăşite pe deplin de către sora principesei, Victoria Melita (Ducky), căsătorită cu unul dintre cei mai luminaţi patroni aristocraţi ai artelor din vremea respectivă, Marele Duce Ernst Ludwig de Hessa, care, în 1899, urma să înfiinţeze la periferia Darmstadtului colonia artiştilor

https://biblioteca-digitala.ro

Mathildenhöhe. În vara anului 1897, Marele Duce şi Marea Ducesă l-au invitat pe Baillie Scott să redecoreze camera de odihnă şi pe cea de zi a palatului ducal. Aceste remarcabile interioare în stil *Gesamtkunstwerk* reprezintă una dintre cele mai timpurii încercări ale lui Baillie Scott de a integra spaţiul, accesoriile şi elementele de decor şi prima sa ocazie de a-şi pune în practică ideile cu privire la mobilier pe o scară largă. În camera de odihnă, de pildă, Scott a realizat o compoziţie îndrăzneaţă prin intermediul unor panouri albe cu frize oranj, ornate cu câte un şir de păsări în zbor, în timp ce elementele de mobilier albastru-verzui au fost decorate cu flori de crin stilizate şi însufleţite cu nuanţe de roz scânteietor. Culoarea pură şi tiparele drepte, impetuoase au devenit noile trăsături distinctive ale camerei.[2]

Maria şi-a vizitat sora la Darmstadt în decembrie 1897 şi a fost într-atât de încântată de lucrările lui Baillie Scott încât luna imediat următoare i-a comandat acestuia decorarea casei sale din copac.[3] Scrisorile de la sora sa par să sugereze că întreaga corespondenţă cu Baillie Scott a fost întreţinută de Ducky; mai mult decât atât, surorile par să fi stabilit ele însele tema artistică a casei, acordându-i arhitectului mai puţină libertate creativă decât îşi asumase acesta iniţial. Ducky îi scria surorii sale:

„Îţi trimit alăturat scrisoarea de la Scott. Vei constata cu plăcere cât de bine a reuşit să-ţi înţeleagă ideile. Trebuie să îmi scrii mie ceea ce crezi de cuviinţă şi să laşi toată corespondenţa în seama mea [...] Nu este amuzant că înţelege cu adevărat şi că îi place exact ceea ce ne place şi nouă?"[4]

Potrivit Reginei Maria, casa din copac a fost construită chiar de către arhitectul lui Carol I, André Lecomte du Noüy[5]. Notele de plată păstrate de la construcţia casei, semnate de Lecomte şi de către Karel Liman, arată că aceasta a fost începută în aprilie 1898, iar structura ei trebuie să fi fost terminată până în iulie, când casa a fost asigurată.[6]

Ideea era una fantastică, inspirată, se pare, de un poem al lui Dante Gabriel Rossetti, *Se aplecase binecuvântata fecioară/ Peste a cerului margine de aur*. Cabana rustică de lemn, situată la aproape opt metri de sol în vârful unui grup de copaci, avea podeaua şi pereţii alcătuiţi din trunchiuri de pin aşezaţi orizontal şi era acoperită cu paie. Regina Maria o descrie în felul următor:

„Era alcătuită din trei încăperi, un balcon larg şi o galerie care se întindea de-a lungul unei laturi, străjuind o mare înălţime (...) La această privelişte se ajungea prin intermediul unei scări adăpostite într-un turn de lemn copiat după clopotniţele noastre ţărăneşti, iar între turn şi casă a fost construită o punte mobilă care ducea spre înaltul meu refugiu; atunci când a fost terminată, mă aflam într-o fortăreaţă şi puteam sfida lumea de jos."[7]

Turnul de lemn prin care se urca spre casa din copac, construit după modelul clopotniţelor româneşti, cu acoperiş simplu de şindrilă şi cu streşini proeminente, reprezenta o *recunoaştere deosebit de timpurie de către tânăra principesă a potenţialului estetic specific arhitecturii vernaculare româneşti*. Fără îndoială, a fost ales pentru a se armoniza cu caracterul sălbatic şi rustic al mediului înconjurător şi pentru a sublinia contrastul faţă de *nuanţele cu irizări de bijuterie*[8]

https://biblioteca-digitala.ro

ale interiorului realizat de Baillie Scott. Dorind să urce, vizitatorul ar fi găsit intrarea: „adumbrită de un hățiș artistic aranjat din ramuri tăiate şi frunziş, printre care zburătăceau păsările şi deasupra căruia strălucea un cuib aurit."[9]

Fiecare dintre cele trei camere a fost decorată cu câte un motiv floral diferit. În spațiul principal al casei din copac, dedicat soarelui şi florii care îi poartă numele, toate ornamentele şi accesoriile au fost destinate întruchipării artistice a acestor simboluri ale vieții şi fertilității. Scaunele, ceramica şi ferestrele, toate erau împodobite cu diferite reprezentări ale motivului florii soarelui, în timp ce tavanul încerca să creeze iluzia realității de dincolo de acoperiş prin reprezentarea unor raze de soare şi a luminii cerului ivindu-se printre crengile unor copaci.

Această încăpere conducea către camera de rugăciune, deasupra intrării căreia fuseseră gravate alte versuri din poemul lui Rossetti:

„Şi amândoi vom adora acel altar,
Ascunşi, retraşi, necunoscuți"

Aici, floarea de crin reprezenta simbolul principal. Podeaua era decorată cu un mozaic de nuferi ale căror linii convergeau către altar. În mod asemănător, crinii frizei îşi aplecau capetele către altar, unde icoana Fecioarei era încadrată de o ramă din crengi împletite. Motivul florii de crin stilizate apare de asemenea şi pe aripile laterale ale altarului, pe vitraliul ferestrei şi, încrustat, pe speteaza scaunelor. Pe latura opusă altarului se găsea o mică orgă ale cărei uşi erau decorate pe partea interioară cu îngeri înaripați, proiectați pe un fundal aurit.

Alături de salonul principal se afla un dormitor mai mic, al cărui motiv dominant îl constituia floarea de mac; aceasta era brodată pe draperiile patului, era pictată pe pereți şi încrustată în mobilă. Inscripția de deasupra uşii acestei camere era preluată dintr-o veche şi cunoscută baladă, *Bătrânul marinar*:

„Mariei, Crăiasă, numele fie-i lăudat,
Căci somnul blând din rai mi l-a fost dat
Spre a sufletului mângâiere dulce."

Dincolo de dormitor, exista o bucătărie bine înzestrată, unde putea fi preparată mâncarea pentru oaspeții Mariei, care se pare că erau în număr destul de mare:

„[...] deşi, la început, ideea mea absurdă a fost ironizată în mod deschis, toată lumea dorea să traverseze puntea mobilă şi să-mi admire «cuibul» din interior. Chiar şi Unchiul (Regele Carol), acel bărbat sever lipsit de imaginație, s-a lăsat sedus pe loc de farmecul «nebuniei» mele şi, cel mai neaşteptat lucru, a insistat să organizez acolo ceaiuri pentru oaspeții pe care el îi considera mai pretențioşi. [...] Am ținut o agendă cu toți vizitatorii lui Juniperus, între filele căreia am pictat florile sălbatice ale Sinaiei, iar această carte stă drept mărturie a numărului şi calității celor pe care i-am primit, de la Regele Ferdinand al Bulgariei până la cel mai umil locotenent."[10]

Baillie Scott pare să fi fost îndeajuns de mulțumit de decorul casei din copac încât să aloce descrierii acestuia un întreg capitol din cartea sa *Case şi*

https://biblioteca-digitala.ro

grădini. Ilustrațiile realizate pentru acest interior reprezintă unul dintre cele mai reuşite exemple ale abordării sale originale a designului integrat. Cu toate acestea, interiorul pare într-adevăr să-i fi fost dictat într-o anumită măsură de către Principesa Maria şi de către sora acesteia, care se pare că a decis în privința diferitelor motive florale dedicate fiecărei camere în parte şi a insistat asupra includerii în decor a crucii Fylfot, simbolul Casei de Hessa.[11] Această cruce (asemănătoare unei zvastici), care nu se regăseşte în ilustrațiile lui Baillie Scott, poate fi observată, totuşi, brodată pe tapițeria unei canapele, în singura fotografie de interior cunoscută, realizată în timpul vizitei din octombrie 1898 a fratelui Mariei, Alfred.[12] Fotografia, în care pare să nu figureze nici unul dintre motivele florale menționate, sugerează că Maria, dintotdeauna re-decoratorul independent al propriilor interioare, nu a urmărit probabil cu exactitate planul lui Baillie Scott. Această presupoziție este întărită de propria descriere a reginei făcută aşa-numitului *Le Nid*, scrisă la aproape treizeci de ani de la terminarea construcției şi care nu face referire în vreun fel la motivul florii-soarelui, la paraclisul decorat cu crini şi nu îl menționează nici chiar pe Baillie Scott. Se specifică însă că încăperea *mai mare* era *decorată până în apropierea tavanului cu o friză reprezentând uriaşi maci purpurii*, în timp ce camera mai mică era: „vopsită într-un verde calm, iar eu adunasem ici şi colo obiecte nostime, precum vechi vase de lut, cupru sau alamă, şi pusesem pe pereți câteva gravuri şi reproduceri inspirate. O cuvertură de un portocaliu mat, împovărată de câteva perne cu nuanțe ruginii, se întindea pe un şezlong de dimensiuni mari. Compoziția era deosebit de reuşită şi bineînțeles că împodobisem locul cu o mulțime de flori."[13]

Din nefericire, casa din copac a fost dărâmată de către o furtună la scurt timp de la terminarea primului război mondial, astfel încât aranjarea exactă a interioarelor este foarte improbabil să fie cunoscută vreodată. Totuşi, schițele lui Baillie Scott aruncă o oarecare lumină asupra pieselor de mobilier rămase din colecția Reginei Maria şi ridică câteva semne de întrebare interesante cu privire la posibila influență a arhitectului asupra unor interioare realizate mai târziu de către regină la Cotroceni. În primul rând, motivul crinului stilizat, identic cu cel utilizat în camera de zi de la Darmstadt (ale cărei schițe de decor Baillie Scott le-a publicat în 1898 în *The Studio*[14]), reapare, în diverse forme, pe piese de mobilier despre care se spune că au fost concepute chiar de către Maria pentru dormitorul ei de argint de la Cotroceni, decorat de ea în decembrie 1905. Acesta a devenit aproape un leit-motiv al producției sale artistice, reapărând, proiectat pe fundalul unor raze de soare picurate ca nişte sulițe, pe coperta cărții *Crinul vieții*, realizată de către Ignat Bednarik în 1913, cât şi pe uşa camerei de aur de la Pelişor. De asemenea, scaunul semicircular de forma unui butoiaş, care putea fi observat în interiorul casei din copac, reapare în fotografiile camerei de aur de la Cotroceni (c. 1900). Scaunul original, realizat pentru camera de odihnă a Ducelui de Hessa şi apoi pentru casa Carl Reiss

https://biblioteca-digitala.ro

de la Mannheim, avea ca model un scaun reprezentat într-o tapiţerie Burne-Jones care fusese realizată la rândul ei pentru William Morris şi reprodusă în numărul din 1894 al publicaţiei *The Studio*.[15] Camera de aur se mândrea de asemenea cu alte elemente care amintesc de interioarele de început ale lui Baillie Scott, precum şemineul decorat cu motivul soarelui arzător (arhitectul concepea focul ca *practic, un substitut al soarelui*[16]) sau formele vegetale specifice capitelurilor împletite ale suporturilor de mobilă, foarte asemănătoare celor de la Darmstadt şi Blackwell, Cumbria (1898). Cele mai remarcabile reminiscenţe ale operei lui Baillie Scott se regăsesc însă în pereţii decoraţi pe jumătate cu grinzi de lemn şi în organizarea spaţială a „studioului" Reginei Maria de la Cotroceni (asemănător cu holul de la Blackwell). Cum arhitectul nu a mai amintit vreodată de o colaborare ulterioară cu Principesa Maria[17], este posibil ca aceste asemănări să constituie rezultatul conştientizării de către principesă a valorii operei lui Baillie Scott şi al admiraţiei sale pentru aceasta, însoţite de versatilitatea stilistică a lui Karel Liman, care, probabil, a înţeles mai bine decât oricine altcineva în România ideile artistice ale Mariei şi a fost întotdeauna pregătit să le pună în practică.

Note

1. „Imaginaţia mea era plină de romantism (...) visurile copilăreşti mă mai bântuiau încă, astfel încât am plănuit o casă aşezată în vârful copacilor." Arhivele Statului Bucureşti, *Fondul Regina Maria*, III/ 43, *Casele mele de vis*, p. 13.
2. Comandate înainte de iulie 1897 şi presupuse a fi fost terminate la timp pentru vizita din octombrie a ţarului, cele două camere au fost din nefericire distruse în timpul celui de-al doilea război mondial, aşa cum s-a întâmplat şi cu arhivele ducale.
3. Comanda a fost publicată în *The Builders' Journal*, 19 ianuarie, 1898.
4. *Fondul Regina Maria*, V/ 3301, 5 decembrie (ianuarie?), Darmstadt, scrisoare de la Ducky către Maria.
5. „Domnul Lecomte, arhitectul particular al Unchiului (...) a proiectat pentru mine o încântătoare căsuţă suspendată între cer şi pământ, printre brazi uriaşi." Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. II, Cassell & Co., London, 1934, p. 260.
6. *Fondul Castele şi Palate*, 404.
7. *Povestea...*, vol. II, p. 260.
8. M. H. Baillie Scott, *Houses and gardens*, Antique Collectors' Club, Suffolk, 1995, p. 202.
9. *Ibidem*.
10. *Povestea...*, vol. II, p. 261.
11. *The Builder*, 18 noiembrie, 1899.
12. *Fondul Regina Maria*, III/ 97, „Amintire de la ultima vizită la noi a lui Alfred".
13. *Povestea...*, vol. II, p. 261.
14. M.H. Baillie Scott, „Câteva mobile pentru Palatul Nou, Darmstadt", *The Studio*, vol. 14, 1898.
15. Baillie Scott menţionează sursa inspiraţiei sale în numărul din 1898 al *The Studio*.
16. Diane Haigh, *Baillie Scott. The Artistic House*, Academy Editions, Londra, 1995, p. 40.
17. Din nefericire, de la Baillie Scott s-au mai păstrat foarte puţine documente deoarece primul său birou a fost distrus în urma unui incendiu în 1912, iar cel de-al doilea în urma bombardamentelor din timpul celui de-al doilea război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

MOBILIERUL CASELOR DOMNEŞTI DE LA COTROCENI LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA

Constantin Căzănişteanu

Inventarul care mobilează o clădire, de la locuința modestă a omului obişnuit până la palatul rezidențial al conducătorului de stat exprimă pilduitor bunul gust, rafinamentul, gradul de cultură şi educație al locatarului. De la această adevărată regulă nu făceau excepție nici casa țăranului, nici a boierului şi nici palatele domnilor români.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea, acestea din urmă surprindeau unii călători străini prin simplitatea sau chiar sărăcia dotării lor interioare. Alții erau uimiți de existența în unele încăperi a unor piese valoroase, de proveniență occidentală sau orientală. Aşa de pildă, soția diplomatului francez Charles Frederic, vizitând palatul lui Constantin Ipsilanti la invitația doamnei acestuia, constata că sala de primire era doar o camera „spoită cu var, ai cărei pereți erau împodobiți cu perdele de cit roşu şi care avea drept singură podoabă câteva oglinzi ordinare".[1] În schimb, lady Elisabeth Craven, primită de doamna Marioara Mavrogheni, la 15 iulie 1786 în palatul domnesc din Bucureşti, se arăta plăcut surprinsă că pe masă se puseseră mai multe obiecte de argint, care mi s-au părut venite din Anglia, adică solnițe, servicii pentru untdelemn şi oțet," dar continua lady Craven, „se mai găseau şi 4 sfeşnice care cred că erau de alabastru, cu garnituri de flori făcute din mici rubine şi smaragde de toată frumusețea".[2] După mai bine de trei decenii, în anul 1817, medicul şi exploratorul britanic William Mc Michael era dezamăgit că la Curtea lui Ioan Gh. Caragea „Nu era nimic de seamă în casa în care am fost primiți în afară a ceea ce poate fi socotit ciudat pentru casa unui oriental(!) şi anume faptul că pardoseala era acoperită cu un covor englezesc".[3]

Către jumătatea secolului al XIX-lea, are loc o mutație vizibilă în privința ameliorării mobilierului, a dotării în general a palatelor domneşti şi boiereşti cu mijloace utilitare şi decorative, mutație remarcată de numeroşi observatori. În decembrie 1846, francezul Eugène-Stanislas Bellanger nota într-un raport trimis Ministerului Învățământului de la Paris: „Imense schimbări s-au produs la Bucureşti din vremea când am venit aici pentru prima oară, acum aproape zece ani [...]. O metamorfoză similară s-a produs şi în interiorul caselor, în ultima vreme. Înainte, locuința unui boier, tristă şi aproape mizeră nu conținea ca mobilă decât o mare sofa, o sobă şi pipe (!) [...]. Astăzi, care pe care rivalizează în lux şi eleganță, în fast şi în dorința de a stârni uimire".[4] În preajma revoluției de la 1848, Aurélie Ghica, născută Soubiran, soția beizadelii Grigore

https://biblioteca-digitala.ro

Ghica, fiul domnitorului Țării Românești, Grigore al IV-lea Dimitrie Ghica (1822-1828), semnala și ea aceeași schimbare în bine: „Boierii retrași în splendidele lor case, pe care un pic de arhitectură le-ar decora cu nume de palate, recurg la industria întregii Europe pentru dezvoltarea bunei stări a lor [...]. Saloanele, de zece ori mai mari decât saloanele din Paris sunt mobilate cu eleganță [...]. Covoarele și tapițeriile sunt din Franța, mobilele din Viena".[5]

Aprecierile asupra palatelor domnești de la București se nuanțează și ele; modernizarea lor, înnoirea și diversificarea mobilierului și a inventarului decorativ nu trec neobservate. Dacă în 1827, pentru căpitanul din marina regală engleză Charles Colville Frankland, reședința domnitorului Grigore Ghica era asemănată abia cu „locuința particulară a unul nobil german sărac"[6] în schimb, în 1854, pentru un corespondent de război francez, palatele princiare din Țările Române erau compatibile reședințelor aparținând burgheziei cu dare de mână franceze sau englezești, ceea ce evident nu le apropia de somptuoasele palate de la Tuilleries sau Buchingam.

Chiar dacă descrierile sau caracteristicile de până aici privesc nemijlocit casele domnești de la Mănăstirea Cotroceni, aspectul și utilarea interioară a acestora vor fi fost probabil asemănătoare; oricum, nu mult deosebită. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, un grup de încăperi de la Mănăstirea Cotroceni fuseseră destinate amenajării unei locuințe domnești. În 1793, Constantin Moruzi, stătea la „Palatul" de la Cotroceni, unde îl ospăta „pe ambasadorul Rusiei, Custusov" și unde-i dădea posibilitatea „să privească jocurile trupei de comedianți, conduși de Kunstreiter Mahieux".[8] Curând, casele domnești de la Cotroceni vor fi abandonate în beneficiul celor de la Mihai-Vodă. După deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, ele redevin reședința de vară a domnitorilor Țării Românești, iar după Unirea din 1859 și crearea României, loc de refugiu, din mai până în septembrie, din vipia și praful Bucureștilor, pentru Alexandru Ioan I. Cuza și Carol I.

Ce era, cum arăta, ce impresie putea să producă palatul domnesc de vară de la Cotroceni la jumătatea secolului al XIX-lea unui vizitator care i-ar fi trecut pragul? Documentele depistate în ultima vreme la Arhivele Statului din București ne dau putința unei reconstituiri chiar foarte exacte a anumitor elemente și, fapt extrem de important, în primul rând pentru cunoașterea ambientului interior al palatului. Privit de afară, palatul se va fi înfățișat ca o construcție destul de impunătoare, dacă ne orientăm după desenul lui Carol Pop de Szathmary – este adevărat din 1867 – dar mai cu seamă după cele cincisprezece încăperi și unități de locuit, spații atestate sigur în anul 1853. Transcriu literal tabelul din acest an cu „Numirea încăperilor de la Mănăstirea Cotroceni, rezidență de vară a domnului stăpânitor:

1. Cabinetul de dormit al Mării Sale.
2. Cabinetul de primire.
3. Salonul mic.
4. Odaia Camerdinerului.
5. Odaia pentru domnii aghiotanți.

https://biblioteca-digitala.ro

6. Salonul mare.
7. Odaia pentru domnul maior Salmen.
8. Sofrageria.
9. Bufetu.
10. Cantelaria.
11. Antreu.
12. Pavilionu.
13. Obahta.
14. Odăile slugilor.
15. Apartamentul egumenului pentru musafiri".[9]

Din această enumerare reiese că palatul dispunea de mai mult de cincisprezece încăperi, acest număr reprezentând numai destinațiile spațiilor repartizate, deoarece pentru „slugi" erau mai multe odăi, după cum apartamentul „egumenului" nu putea avea doar numai o cameră. Palatul cuprindea, credem, circa 20 de camere, ceea ce îndreptățește afirmația de mai sus asupra dimensiunilor sale, care atrăgeau și impuneau.

Cum erau mobilate aceste spații? Deși dispunem de situația exactă a obiectelor din fiecare încăpere, ne vom mărgini a prezenta doar categoriile de mobilier și decorațiuni aflate în fiecare din ele; acestea erau: canapele, nelipsite aproape din toate încăperile, fotolii și demifotolii, șifoniere, garderobe, dulapuri de zi și de noapte, mese dreptunghiulare, pătrate sau rotunde, cu destinații multiple, nu puține pentru „jocul de cărți", paravane, console, scrinuri, divane, paturi, dormeze, scaune, jilțuri, polițe, lămpi de perete sau plafoniere, policandre de „lemn poleit cu cristaluri" de la 12 până la 36 de lumânări, oglinzi numeroase și de felurite dimensiuni și forme, ceasornice de masă, inclusiv din cele cu „muzică", clopoței de perete, perdele din materiale diverse de cea mai bună calitate, volele, poloage, fețe de masă, covoare pe „jos, vechi și noi".[10]

Mobilierul era confecționat cu precădere din lemn de nuc, esență autohtonă nobilă, dar și din lemn de frasin, anin sau paltin; unele canapele, fotolii și demifotolii aveau scheletul executat din fier. Materialul perdelelor sau cel pentru îmbrăcat sau tapisat piesele de mobilă, un adevărat mozaic de sortimente și culori, cuprindea țesături de o finețe recunoscută: mătase, tulpan, grodinap, damasc, lastra, tibet, chembrică, pluș.

În condițiile unei informații reduse, proveniența mobilierului și a celorlalte articole auxiliare ale palatului este greu de stabilit. Cu certitudine, o bună parte erau executate în cele mai reputate ateliere și manufacturi autohtone. Altele, în special obiectele decorative, erau importate din străinătate. Știm sigur, de pildă, că o parte din oglinzi erau aduse de la Viena.[11]

O cercetare mai atentă a inventarului din camerele rezidenței princiare de vară de la Cotroceni lăsa să se întrevadă predominanța mobilierului destinat unor încăperi de intimitate și odihnă, în interiorul cărora convorbirile – forma tradițională de sociabilitate – puteau să se desfășoare în voie. Aurélie Ghica înțelesese relația dintre mobilier și dialog. „Conversația reclamă condiții de a te simți bine – spunea ea; trebuie să existe între spirite același fluid magnetic

https://biblioteca-digitala.ro

şi este greu să te înţelegi cu cineva când toţi sunt răspândiţi în toate colţurile salonului. Absenţa acestui punct de întâlnire care se face resimţit a dat naştere folosirii canapelei"[12], conchidea prinţesa. O privire nu mai puţin scrutătoare asupra dotării palatului domnesc de vară dezvăluie, de asemenea, absenţa operelor de artă din încăperi, atât în cele particulare, cât şi în cele publice. Scrupulosul radiolog al vieţii societăţii româneşti care era Aurélie Ghica încerca să găsească o explicaţie şi acestei realităţi, cel puţin şocante pentru un străin. Ea credea că „absenţa tablourilor, a statuilor şi a oricărui fel de obiect de artă" s-ar datora faptului că „acestă nevoie de recreere a ochilor, a cestei admiraţii intime a spiritului nu a apărut încă la această naţiune"[13] , în pofida faptului că românii îşi apropiaseră „ atât de iute toate creaţiile de lux".[14]

Inexistenţa operelor de artă îşi avea sorgintea probabil şi în alţi factori, cum ar fi lipsa mijloacelor financiare pentru procurarea acestora, neobişnuinţa, insecuritatea generată de găzduirea în palat a ofiţerilor ruşi şi turci ai trupelor de ocupaţie, ca şi de cazarea, în anumite perioade, a numeroşi invitaţi străini.

La jumătatea secolului trecut, casele domneşti de la Cotroceni, erau, în genere, înzestrate corespunzător menirii lor, în concordanţă cu cerinţele edificiului, cu gustul epocii.

Fără a cădea în greşeala de a degaja mari concluzii din fapte mărunte, credem că evoluţia mobilierului din reşedinţa de la Cotroceni reflecta însă dezvoltarea societăţii româneşti. În lumina cunoscutei teorii a lui Immanuel Wallerstein despre „sistemul mondial"[15], societatea românească a evoluat sub influenţa impulsului occidental de la o zonă impregnată de orientalismul dominaţiei otomane la societatea modernă, dar periferică, neocolonială (după aprecierea americanului Daniel Chirot)[16] . Acestă ambivalenţă din faza de trecere şi-a pus sigiliul şi pe mobilierul Cotrocenilor.

Note

1. George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 109.
2. *Ibidem*, p. 118.
3. *Ibidem*, p. 128.
4. *Ibidem*, p. 163.
5. *Ibidem*, p. 195.
6. *Ibidem*, pp. 141-142.
7. *Ibidem*, p. 210.
8. G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1891, p. 127.
9. Arhivele Statului Bucureşti, Inv. Ministerul Lucrărilor Publice al Ţării Româneşti, Dosar 107/ 1852, f. 40 şi 60.
10. *Ibidem*, f. 53, 54 şi 58.
11. *Ibidem*, f. 51.
12. *Ibidem*, p. 196.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, 2 vol., Bucureşti, 1991.
16. Daniel Chirot, *Social change in a Peripheral Society*, New York, Londra, 1976, p. 89 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

VARIANTE DE AMENAJARE A SĂLII DE VÂNĂTOARE A PALATULUI COTROCENI

Elisabeta Drăgan

În reconstituirea atmosferei de epocă a Palatului Cotroceni, un rol important îl are cunoaşterea variantelor de amenajare în timp a acestui spaţiu.

Dacă în ceea ce priveşte martorii de epocă arhitecturali, de arhivă, fotografici, bibliografici şi indicaţiile stilistice din planurile lui Paul Gottereau, ni se oferă date referitoare la amenajarea parterului şi etajului I, la etajul al II-lea martorii documentari sunt reduşi, excepţie făcând dormitorul reginei Maria, motiv pentru care s-a optat pentru varianta reconstituirii atmosferei interioarelor de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea. În acest sens s-a făcut apel la fostul fond regal de mobilier, obiecte decorative şi de artă plastică, precum şi piese din fondul proprietăţii de stat de la Palatul Cotroceni care, într-o oarecare măsură, au creat o unitate stilistică pe încăperi.

Parcurgând circuitul muzeal, avem sentimentul reîntoarcerii în timp spre o epocă plină de măreţie, marcată de austeritate, sobrietate sau vervă, de rafinament.

Referitor la actuala sală de vânătoare, aceasta a cunoscut de-a lungul vremii mai multe variante de amenajare.

Iniţial, în 1893, în viziunea arhitectului Paul Gottereau, spaţiul prezenta două încăperi, cuprinzând un salon Ludovic XV şi o sală bizantină[1].

În oferta fabricii de mobilă Bayer Anton Pössenbacher, se indica planul K-parter, pp. 18-20, care cuprindea lambriuri, panouri de perete din lemn de nuc vopsite în culori cu aurituri bogate, mobilă de nuc masiv cu aur, rame de oglinzi aurii. La acestea se adăuga un cămin din marmură, cu grătar aurit, 17 m^2 lambriuri, 3 lambrisaje pentru uşi, 3 ancadramente pentru uşă, fiecare de 2 m înălţime şi 1,80 m lăţime, 5 tablouri în ulei, 62,80 m lungime friză de perete şi ancadramente, două dulapuri de salon cu ornamente, 1 vitrină înaltă şi îngustă cu sticla faţetată, în interior garnisită cu pluş, ramă de oglindă pentru şemineu, fotolii, o canapea, scaune, un covor pe toată suprafaţa camerei, cu un preţ estimativ de la 15.000 la 20.000 franci.[2]

Nu avem certitudinea că această ofertă a fost acceptată, dar, în planurile lui Paul Gottereau, indicaţia este în stil Ludovic XV, ceea ce arată stilul pentru care acesta a optat în amenajarea unei încăperi, indiferent care o fi fost în final casa furnizoare, în aceeaşi perioadă prezentând devize şi alte firme cum ar fi Maison Griger-Demon & Colin Paris (decembrie 1894 - ianuarie 1895).

La cererea regelui Ferdinand, în perioada 1926-1927, acest spaţiu a fost renovat de Karel Liman, care a creat din cele două încăperi, bizantină şi Ludovic XV,

https://biblioteca-digitala.ro

un spațiu fragmentat printr-o arcadă şi coloane din piatră de Rusciuk, formând sala de vânătoare, întâlnită uneori şi sub denumirea de sală de scrimă. În aceeaşi perioadă se prevăd şi se execută cu firma Axerio, un nou pavaj din piatră, iar firma Umberto Rolo montează, în acelaşi spațiu, calorifer.

În acest sens planurile aflate în arhivele Muzeului Național Cotroceni prezintă variante de decorație ale lambriurilor şi chiar un plan de mobilare a uneia din încăperi cu o masă dreptunghiulară în centru, cu scaune cu şezuta trapezoidală şi pe laturi un dulap, mese circulare cu fotolii de secțiune semicirculară şi bănci, iar în cealaltă secțiune o masă cu colțuri tăiate, plasată în centru, pe laturi fotolii, mese, lăzi, un dulap de arme. Aceste planuri amintesc de inventarul din 1930, care menționează ca aflându-se în acest spațiu următoarele:

Sala de vânătoare

Plan nr. 10 ..... lei aur

Lambriuri şi tavanul de stejar, sculptate antic 20.000
Sobă antică 5.000
Mobilă compusă din:
1 masă italienească lungă, cu plăci cristal şi un Tischlaüfer de dantelă 500
1 masă pe patru picioare cu colțuri tăiate 400
1 masă ovală cu două părți mobile laterale 250
2 mese cu colțuri tăiate pe câte un picior în formă de cruce 400
1 dulap mare italienesc 4.500
1 dulap de arme sculptat, conține: 750
12 puşti mari şi una mică 1.200
1 dulap mic cu dulăpior deasupra cu spălătoare de zinc 400
1 dulap mic italienesc antic, cu două cutii şi un sertar 750
1 bufet cu două cutii 1.000
1 tron pe 6 picioare 500
1 bancă sculptată cu 2 urechi şi 1 scândură etajeră 200
1 bancă de lemn sculptată 150
1 bancă în colț cu 2 capete înalte 150
6 fotolii de piele şi lemn 4.500
8 scaune de lemn cu perne de piele presate 1200
cca 100 coarne de cerbi etc., mari şi mici prememori 100

Argintăria

1 aprinzător de țigări (3 buc.) 600
1 fructieră ovală 100
11 scrumiere 470
2 farfurioare plate 80

https://biblioteca-digitala.ro

2 farfurii octogonale 400
1 vas oval cu cană 600
10 vase (de argint) cu capac 2.450
5 vase (de argint) fără capac 1.160

Diverse

2 prepelițe de metal 70
1 lighean de alamă 80
1 cană de aramă cu capac, toarte şi tavă 90
1 goarnă de os 30
1 vas de aramă cu toarte 100
1 covor Belucistan 380 x 210 cm 1.500
1 covor Bukhara 350 x 250 cm 5.000
1 covor Siraz 180 x 120 cm 600
8 perdele de creton 1.000
5 buc. stofă veche bisericească 400
1 gramophon mare „Columbia" 2.000
cca 20 volume cărți de vânătoare şi altele 1.200
34 coarne mari de cerbi, căprioare etc. 4.900
66 coarne mici 3

Suma totală a acestui inventar se ridica la peste 65.000 lei aur.

În această epocă, furnizorii casei regale au fost cei tradiționali. Se ştie că s-au făcut comenzi către Casa Bernhart Ludwig din Viena pentru a cuprinde colecția de trofee şi arme a regelui Ferdinand.

Astăzi, în reamenajarea acestui spațiu s-a avut în vedere, pe de o parte reconstituirea din punct de vedere arhitectural, pe de altă parte recrearea pe cât posibil a ambientului caracteristic unei săli de vânătoare.

Clădirea este refăcută până la nivelul sălii de vânătoare, păstrându-se cărămida veche de talie pătrată, iar partea nouă s-a refăcut pe sistem de beton armat (inițial structura fiind din lemn).

Arhitectul Nicolae Vlădescu, conducătorul acestor lucrări a păstrat secționarea spațiului prin postamentul şi coloanele din piatră de Rusciuk, coloane care sunt originale. Plafonul şi lambriurile sunt din lemn de tei conservate şi restaurate în anii '80, ilustrând stilul renaşterii italiene.

Vitraliile ferestrelor sunt realizate după proiectul inițial, în stilul epocii, de o echipă condusă de sticlarul Vasile Barabas.

Urmărind datele de arhivă, rezultă că în varianta din deceniul trei al acestui secol s-a adaptat stilul renaşterii italiene şi la mobilier. În reconstituirea anilor 1980, atmosfera încăperii era completată de prezența unor piese de mobilier şi faianță italiană, de covoare orientale.

https://biblioteca-digitala.ro

GRĂDINILE DE LA BALCIC ALE REGINEI MARIA

Mihaela Varga

Înclinațiile artistice ale reginei Maria sunt binecunoscute: autoarea unei mari autobiografii, a unui imens jurnal, care își așteaptă încă publicarea, a mai multor nuvele și povești pentru copii, a unor acuarele și desene – dintre care unele au farmec – și multe altele. Gustul său a fost socotit întotdeauna destul de teatral. În această privință elocventă este scena încoronării de la Alba Iulia, în care a fost unul din principalii regizori și scenografi, înveșmântându-se pe sine și suita sa în costume fastuoase, inspirate din cele imperiale bizantine. Și în dormitorul și capela de la Pelișor, realizate după indicațiile ei, domină aceeași somptuozitate de sorginte bizantină, cu folosirea din plin a auriului. Dacă teatralitatea gustului său i se poate reproșa în anumite genuri artistice, în ceea ce privește pasiunea ei pentru grădini, defectul a devenit calitate. Fără a exagera deloc, se poate afirma că regina Maria, *regina grădinăreasă*, cum îi plăcea să se autointituleze, a fost creatoarea unor grădini cu caracter privat de excepție, dintre care cea de la Balcic se înscrie printre cele mai izbutite realizări pe plan mondial din secolul nostru.

Din grădinile private create de regina Maria la Copăceni, Scroviștea, Bran și Cotroceni au rămas puține urme, existând în schimb o bogată documentație care ar permite restaurarea lor. Grădina de la Balcic a avut mai mult noroc, datorită inițiativei bulgarilor de a-i conferi statutul de grădină botanică, ceea ce le-a permis să poată aloca fondurile necesare pentru îngrijirea, extrem de costisitoare, a unui asemenea loc. Poate calitățile recunoscute ale bulgarilor de pricepuți horticultori să-i fi determinat să conserve un loc care ușor ar fi putut deveni ținta distrugătoare a unor idiosincrazii ideologice. Singurul însemn distrus a fost crucea gamată de pe fotoliul de piatră al reginei situat pe malul mării, cruce care a fost percepută ca un însemn nazist și nu budist cum a fost gândit de Maria. Însemn budist, pentru că grădina este o grădină simbolică, înscriindu-se în marea tradiție a grădinilor istorice care poartă întotdeauna înțelesuri ascunse, care pot scăpa privitorului înșelat de exuberanța vegetală și de jocurile de ape.

În timpul vizitei în Statele Unite ale Americii, regina Maria cunoaște o serie de arhitecte peisagere cu care se împrietenește și probabil tot aici se apropie mai mult de credința Bahai, destul de răspândită în America. Principala teză a acestei credințe este că, pentru actuala perioadă, comanda divină este de unificare a umanității într-o singură credință și o singură ordine.

Această unificare s-ar face prin sincretism religios și de aceea Maria a populat însemne budiste și musulmane. Un prim simbol al grădinii ar fi prin

https://biblioteca-digitala.ro

urmare acela de paradis Bahai, un paradis terestru în care să se poată regăsi oricine, cu identitatea sa religioasă, şi în care Maria a simțit nevoia să plaseze şi un arbore al cunoaşterii, în grădina pe care o dedica fiicei sale Ileana.

Perioada de elaborare a grădinii de la Balcic trebuie să fi fost însă anterioară vizitei în America şi destul de îndelungată, căci iată ce scria regina Maria într-o poveste publicată în anul 1913, intitulată *Crinul vieții*: „un castel frumos pe malul mării, vederea castelului clădit sus pe mal se întindea departe, departe peste mare, iar din grădinile fără seamăn care-l înconjurau, terase de marmură verzuie scoborau treptat până la țărmul de nisip argintiu, domnițele învățau carte sub umbra unui copac uriaş... unde o masă de marmură albă le aştepta". Toate aceste elemente sunt de regăsit în grădina de la Balcic a cărei construcție a început în 1924: castelul, de fapt o vilă cu două nivele şi câteva încăperi, cele nouă rânduri de terase care coboară spre mare învelite în marmura verde a vegetației, copacul uriaş de pe malul mării, un plop secular, care însă, între timp, s-a uscat, şi masa albă de marmură. Aşa încât notele următoare sunt o altă mărturie a acestui lung vis pe care începe să-l treacă în faptă la vârsta de 49 de ani: „Am avut strania senzație că am căutat locul toată viața şi că în cele din urmă l-am găsit după lungi peregrinări prin multe părți, aveam impresia că am sosit acasă la ceva care a fost întotdeauna al meu şi într-un fel locul mi-era familiar, avea ceva de-a face cu străfundul ființei mele, aici era pace, frumusețe, mare şi apă proaspătă şi acel uriaş copac şoptitor".

După propriile sale mărturii fusese la Balcic prima oară în jurul anului 1914 şi revine în 1924 când descoperă un loc care arăta ca o oază verde, ce se precipita direct în mare. Locul avea câteva elemente care vor fi păstrate în viitoarea grădină: un pârâu tumultuos, o cascadă, sălcii, plopul secular deja amintit şi nişte pitoreşti vechi mori turceşti. Farmecul aşezării Balcic fusese descoperit însă în 1913 de Iosif Iser în timpul campaniei din Bulgaria. De altfel, regina recunoaşte că s-a îndreptat spre acel loc ca urmare a sfaturilor a *doi pictori-prieteni, entuziaşti ai Balicului*, al căror nume din păcate nu-l menționează.

Domeniul reginei de la Balcic s-a construit din fondurile Ministerului de Război, un cadou al acestuia pentru meritele reginei din primul război mondial, merite pe care nu le contesta nici măcar acerbul critic care a fost Constantin Argetoianu: „Cu excepțiunea reginei Maria, familia noastră regală n-a priceput nici vremurile, nici războiul, dar ce putea să facă singură biata femeie: cu o floare nu se face primăvară. Regele Ferdinand şi principele Carol n-au fost nici un moment rege şi principe în tranşee, care să împartă cu soldații primejdia şi lipsurile, cum a fost în Belgia regele Albert... cum a făcut-o regele Petru şi principele Alexandru din Serbia". Maria, supranumită *mama tuturor răniților*, a încercat ca prin activitatea de organizare a serviciilor sanitare să contribuie după puterile ei la efortul de război al întregii națiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin testament, regina Maria a lăsat domeniul de la Balcic, care era proprietate privată şi nu a Coroanei, fiului ei Carol, care, sub pretextul că locul a devenit unul de utilitate publică, l-a revândut statului în 1939, pentru ca acesta din urmă să-l piardă din nou un an mai târziu.

Fondurile alocate de Ministerul de Război, Maria le-a folosit în principal pentru amenajarea minunatelor grădini. Vila sa a conceput-o „ca pe o modestă casă albă cu acoperiş plat, care să meargă cu atmosfera orientală pe care am numit-o Tehna Juvah care, în turcă, înseamnă *Cuibul Solitar*". Nici celelalte construcţii risipite prin grădină, adeseori ascunse de vegetaţie, nu impresionează prin dimensiuni, deoarece a urmărit, după cum notează în jurnal, „o creaţie de o scală mică, modestă, rustică, în nici un fel monumentală, dar perfectă în felul ei". O capelă miniaturală bizantină, „cea mai mică biserică din ţară", cum o caracteriza Maria şi pe care a botezat-o *Stella Maris*, este o ilustrare a acestei tendinţe. În bisericuţă domina culoarea albastră, pentru că este închinată Maicii Domnului, Mariei, care este, după o formulă consacrată în engleză, şi *Our Lady of the seas*.

Tot opţiunea pentru rustic a impus căi de acces în acest loc neconvenţional, Maria gratulându-se autoironic în notele sale: „La vârsta ta, ar putea murmura cu o voce tristă, resemnată, Sophie. Da, la vârsta mea". Astfel, spre vila sa conduc nişte poteci simple, şerpuite, accesul maşinilor nefiind posibil decât până la poarta domeniului.

Pe lângă rusticitate, Maria a urmărit, tot programatic, un anume eclectism, care, din punct de vedere stilistic, era, de altfel, în concordanţă cu sincretismul religios. Astfel, au fost create mici grădini spaniolo-turce, canale ca în grădinile arabe, grădini geometrice ca ale Evului Mediu, clasica grădină de trandafiri, iar piatra şi patina trebuiau să aibă acelaşi rol ca în grădina japoneză: „totul e nou, dar climatul va conferi curând patina", speră regina. Eclectismul este accentuat şi de mobilierul grădinii: coloanele asemănătoare celor de la Ragusa, din grădina botezată „a lui Alexandru", ginerele ei, regele lugoslaviei, precum şi inscripţii în piatră în limbile arabă, slavonă, franceză. Pe lângă coloanele de marmură din Dalmaţia, care erau un cadou trimis din lugoslavia de Alexandru, găsim şi vase antice, pe care un arheolog, Kupullunis, prieten al reginei, le descoperise în săpăturile sale din Cipru. Acesta îi scrie într-o scrisoare: „Trimit majestăţii voastre câteva vase antice pe care le-am găsit în recentele săpături. Cel mai mare, cu modele geometrice, este din aproximativ 800 Î.C., în timp ce celelalte arată influenţă grecească şi sunt din 300 Î.C. Sper că vor avea norocul să găsească un loc la Balcic. Se mai întâlnesc chiupuri romane pentru ulei şi vase italiene".

Ceea ce a realizat aici Maria, după propriile sale notări, era „creaţie, prin modelarea pietrei, pământului, apei, copacului şi a florii într-un întreg perfect". Piatra şi apa joacă rolul hotărâtor în modelarea arhitectonică a peisajului. Terasele, pergolele, zidurile, care „spre marea mea satisfacţie, notează Maria,

https://biblioteca-digitala.ro

au acea suprafață brută şi sunt destule fisuri în piatră ca să crească plante", precum şi mici scări de piatră brută sunt principalele construcții de piatră ale grădinii. Prezența apei se împleteşte cu cea a pietrei prin „terasele de piatră străpunse de canale strâmte cu apă curgătoare", prin fântânile de piatră, apa având rolul gândit de Maria de a conferi „impresia de prospețime şi abundență". Între elementele de decor ale grădinii este şi o „colonadă sveltă", pe care Maria a numit-o Suliman Leic, *Apele Păcii*, şi care trebuia să se ridice deasupra teraselor ca o mănăstire. Atunci când apa curge pe toate canalele – este şi modul în care este irigată grădina – ea este în sine o prezență prin zgomotul ei năvalnic.

Flora spontană a zonei era foarte generoasă, aşa încât regele Ferdinand, cunoscut pentru pasiunea sa de botanist, a caracterizat-o drept „o adevărată Grădină a Edenului". Maria observă ea însăşi: „Ceea ce este absolut divin este că migdalii sunt în floare pe fondul mării albastre. Pe lângă aceste date naturale, regina a populat locul cu florile sale favorite, în primul rând crini şi irişi, dar şi trandafiri. Spre bisericuță a prevăzut o alee strâmtă de crini, după cum se ştie crinul fiind un simbol al Mariei, Maica Domnului. Iar îngustul canal care se îndreaptă spre vila Mariei este mărginit de irişi având deasupra o pergolă cu glicine. Bogăția de flori este mult mai mare, perfect stăpânită însă, astfel încât ai surpriza să întâlneşti o sobră grădină de cactuşi lângă vila lui Carol, un câmp de bujori sălbatici lângă una din aleile principale şi nenumărate alte ispite care se dezvăluie potrivit lunilor anului.

Pe fondul mării albastre se decupează nu numai migdalii, ci, cu o adevărată ştiință a spectaculosului arhitectonic, şi un uriaş vas roman de pământ, spre care conduce o lungă şi strâmtă alee de chiparoşi, precum şi multe dintre cruci, între care cea mai impresionantă poziție o are crucea pusă la capătul celei de-a noua terase, deasupra vilei Mariei, în punctul cel mai înalt privit dinspre mare.

Terasele din preajma şi de deasupra vilei Maria le-a denumit „grădini ale memoriei, fiecare purtând numele cuiva pe care-l iubesc: Mircea, Ferdinand, Carol, Elisabeta, Mignon, Nicolai, Ileana, Sandro, Mihai, Petru Duşan, Helena, Gheorghe... în care am văzut nu numai flori, dar şi iubire, speranță, vise şi chiar lacrimi... terasa Mircea, cel mai privat dintre colțurile mele, unde am să plasez o veche piatră găsită la Balcic şi care datează din timpul lui Mircea cel Bătrân". Aceasta este o a doua simbolistică a grădinii, o simbolistică personală şi totodată una a iubirii.

Se spune că, de fapt, creatorii de grădini nu se pot bucura cu adevărat de realizările lor pentru că vegetația are nevoie de durata unei vieți de om pentru a ajunge la deplina ei maturitate. Într-adevăr, dacă se compară fotografiile grădinii din perioada interbelică, când vegetația era încă modestă, cu ceea ce se prezintă acum vizitatorului, diferența este uriaşă. Dar şi acest viitor a fost în parte prevăzut de Maria, care crea grădini ale bucuriei şi frumuseții ca moştenire

https://biblioteca-digitala.ro

pentru cei ce vor veni. Arta grădinii, o artă atât de dificil de conservat, atât de costisitoare şi plină de efort în realizare, motive pentru care întâlnim atât de rar o creaţie de excepţie, a găsit în regina Maria, în partea cea mai valoroasă a personalităţii ei artistice, un devotat slujitor. Chiar dacă în prezent această calitate a ei, precum şi creaţia ei sunt puţin cunoscute, din diferite motive, cu siguranţă că va veni o vreme când grădina de la Balcic va ocupa locul cuvenit în istoria arhitecturii peisagere.

Despre pasiunea sa *regina grădinăreasă* face următoarea confesiune: „pasiunea pentru grădină mi-a venit cu o putere pe care n-am cunoscut-o înainte. Simţeam ca şi cum să vindec multe răni ale bătrânului Pământ cu flori! Flori pretutindeni, flori pe mormintele celor căzuţi, flori în grădinile celor vii, în casele celor îndoliaţi, flori în spitale, flori în fiecare colţ al străzii, flori, flori, în semn de înviere, în semn de speranţă, în semn de credinţă". Deasupra fântânii cu apă rece care curge din spatele terasei principale de la Balcic a pus să fie săpate următoarele versuri, în limba engleză în original:

„Pentru cei însetaţi, apă,
Pentru cei obosiţi, odihnă,
Pace pentru inima celor greu încercaţi,
Speranţa pentru începătorii într-ale vieţii!"

https://biblioteca-digitala.ro

SUFRAGERIA REGALĂ DE LA CASTELUL BRAN

Nicoleta Petcu

În 1920, regina Maria primeşte din partea oraşului Braşov castelul de la Bran împreună cu casele vămii (0,88 ha), dealul castelului cu pădurea (29,92 ha), locul de peste râul Turcu numit „Livada gâştelor" (0,65 ha) şi grădina castelului (1,91 ha).[1]

Lucrările de restaurare şi amenajare ale cetății au fost conduse de arhitectul ceh Karel Liman, arhitectul Casei Regale din România. Castelul de la Bran va deveni o locuință unde sensibilitatea şi nevoia de frumos ale reginei Maria vor contribui la realizarea unor interioare ce vor completa preocupările sale artistice. La etajul I se amenajează un apartament cu şase încăperi pentru regina Maria, la etajul al II-lea un apartament pentru regele Ferdinand şi un apartament de musafiri: Doria, la etajul al III-lea, salonul de muzică cu biblioteca, două apartamente pentru musafiri şi sufrageria de vară de pe logie. La etajul al IV-lea, în vechiul pod al cetății se aranjează un apartament pentru prințul Nicolae, două camere pentru musafiri şi o cameră pentru personalul de serviciu, iar pe turnul rotund, un apartament pentru prințesa Ileana.[2] La nivelul curții interioare existau: bucătăria, capela, o încăpere pentru funicular, o cameră de intrare la ascensor, spălătoria, camera cazanului de baie, o cămară, o cameră pentru corpul de gardă şi o încăpere (oficiu) care făcea legătura cu anexele de la baza turnului de sud.[3] Tot din curtea interioară se putea ajunge, coborând câteva trepte, în sufrageria regală, amenajată la baza turnului de est într-o încăpere de plan trapezoidal neregulat, cu pardoseala din cărămidă şi tavanul boltit, cu penetrații.[4] Ferestrele cu gratii de fier şi ambrazurile adânci, ancadramentul de piatră al uşii cu elemente gotice târzii, uşa de stejar cu ornamente vegetale de inspirație gotică, ciocanul de metal de pe uşă amintesc de o epocă de mult trecută, intervențiile făcute de arhitectul Karel Liman neschimbând aspectul medieval al cetății. Interiorul cuprindea în colțul dinspre nord-est o sobă decorată cu cahle transilvănene la partea superioară şi cu un element de lemn strunjit.[5] Astăzi ea nu se mai păstrează, putându-se identifica doar hornul şi postamentul de cărămidă. Soba nu apare nici în imaginea de epocă a acestui interior, dar este desenată pe un releveu aflat în arhiva muzeului nostru, realizat în vara anului 1948 de studentul la arhitectură Marinescu Constantin.

În 1930, profesorul Ioan Moşoiu publică monografia „Branul şi cetatea Branului", în care descrie interioarele din castel, respectiv şi această sală: „De jur împrejurul curții de formă eliptică se află în subsol Sala de mâncare cu mobilierul din lemn încrustat şi cu pereții decorați cu diferite vase şi farfurii, iar în apropiere dependințele".[6]

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru decorarea interioarelor din castel, regina Maria, preferă să realizeze o combinație de stiluri, alegând pentru sufragerie Renașterea târzie, Arta 1900 alături de arta populară românească.

Parcurgând inventarele de epocă din 1930, 1938 și 1948 am reușit să identificăm în colecția Muzeului Bran o parte din piesele acestui interior, respectiv piesele de mobilier. Interiorul grupa o garnitură rară de mobilier zis spaniol: un bufet și două servante. Inventarul din 1948 menționează la poziția 1437 „Dulap 105/ 37/ 210 din lemn, spaniol, sculptat, cu un triunghi sculptat deasupra și unul lateral, în partea superioară, cu 2 uși, una, deasupra celeilalte, cu câte 2 polițe"[7], la poziția 1442 „Servantă 51/ 144/ 118 din lemn, spaniol, sculptat, cu 2 sertare și ușă în 2 canate, cu un raft"[8], iar la poziția 1443 „Servantă 51/ 141/ 102 din lemn spaniol, sculptat, cu 2 sertare la partea superioară, ușă în 2 canate, un sertar pe toată lungimea la partea inferioară, cu un raft"[9].

Piesele erau folosite pentru păstrarea veselei, tacâmurilor și a altor lucruri necesare la servirea mesei.

Bufetul cu două corpuri de dimensiuni egale, separate de un sertar, are deasupra ușilor o friză cu ornamente sculptate. În partea superioară cele trei elemente, triunghiulare, dispuse pe laturile bufetului formează împreună cu colțurile acestuia un contur stelat. Pentru scheletul de stinghii, panouri și rame se utilizează lemnul de molid placat cu lemn de cedru pe partea frontală și laterală a bufetului. Îmbinările se fac majoritatea în falț, consolidate prin cuie de fier, forjate, sau folosind clei de oase, iar pentru fața și lateralele sertarului se folosește îmbinarea în coadă de rândunică. Tehnica de ornamentare utilizată este sculptura în meplat, lemnul de cedru fiind o specie de rășinoase ce se pretează bine pentru furnire estetice și sculptură. La aceasta se adaugă ștanțarea și forjarea rozetelor metalice din jurul butoanelor decorative. Decorul preferat este cu antrelacuri și animale fantastice, uneori înaripate, care se contopesc cu ornamentul vegetal, mai ales în zona capului, dând impresia unor plante agățătoare. Linia curbă domină întreaga compoziție, aproape simetrică, de altfel foarte fluentă, încadrată în forme dreptunghiulare sau trapezoidale. Antrelacul cu păsări și animale amintește decorația celtică, derivată din arta bizantină și cea din Lombardia[10]. Desene asemănătoare, cu vrejuri populate cu păsări și animale apar pe unele lăzi din nordul Italiei din secolul al XV-lea, sculptate în lemn de cedru în aceeași tehnică, considerată de influență germană[11]. De această dată motivele zoomorfe sunt redate naturalist, față de reprezentările de pe bufet, care sunt imaginare, amintind de cerb, de leu, care uneori seamănă cu un lup, de ghepard, iepure și păsări. Este preluat și motivul frunzei de stejar dispus în bandă, definit mai bine pe soclul uneia dintre servante. În lumea celtică stejarul se bucura de o venerație deosebită, fiind asimilat cu zeii cerești[12]. Mai târziu, în perioada creștină, ornamentele cu păsări fantastice și împletituri apăreau în vechea artă din Europa vestică, mai ales pe manuscriseie irlandeze, iar în evangheliarul de la Burrow leul Sfântului Marcu se apropie de imaginea unui

https://biblioteca-digitala.ro

lup[13]. Similitudini ale ornamentului vegetal pot fi regăsite şi în decorul pieselor englezeşti renascentiste, de la începutul secolului al XVII-lea, unde motivul sub formă de inimi suprapuse obținut în urma îmbinărilor dintre liniile curbe este considerat ornament specific.[14]

Pentru exemplificare, ne-am oprit la ornamentele a două piese de mobilier realizate în jurul anului 1615, publicate într-un dicționar din vechea bibliotecă a reginei Maria, respectiv la decorul unui capăt de pat cu baldachin[15] şi cel de pe fețele de sertar ale unui bufet.[16]

În timp piesa, a suferit intervenții, spatele corpului inferior fiind înlocuit cu scânduri de molid cu o grosime mai mare față de cele originale păstrate la corpul superior, unde montarea se face pe orizontală, îmbinarea dintre ele realizându-se direct pe cant. Pentru spatele corpului inferior aceasta se face în falț, iar dispunerea elementelor este pe verticală. Au fost înlocuite şi polițele acestui compartiment, fiind mai groase față de cele originale. Este posibil ca această intervenție să fie făcută la sfârşitul secolului al XIX-lea, înlocuirea spatelui observându-se şi în cazul celor două servante. Piesele au fost propuse pentru restaurare, până în prezent fiind restaurată doar una dintre servante, prilej cu care a fost găsit anul 1707 incizat pe placa intermediară de sub cele două sertare.

Tot din patrimoniul regal există în colecția Muzeului Bran un dulap pentru îmbrăcăminte, cu o formă apropiată de bufetul prezentat şi cu un decor asemănător, dar de această dată aurit. Scheletul este din lemn de brad şi tei, iar ornamentele sunt realizate în lemn de tei. Inventarul din anul 1948 menționează această piesă în „Salonul de audiențe" de la etajul I, la poziția 1025 „Dulap 53/ 104/ 210 din brad băițuit, pirogravat şi aurit, 11 butoane aparente, cu trei colțuri, interiorul băițuit roşu, pe tăblie crucea Reginei Maria pirogravată cu balamale, broască şi cheie".[17] Tehnica de construcție, modul de realizare a decorului, însemnul regal de pe dosul uşii definesc o piesă lucrată ulterior celor din sufragerie, comandată de regina Maria, fiind cunoscută şi preocuparea Reginei privind ornamentica celților, pe fondul cultivării Artei 1900, gustul pentru poleire şi cel de a reproduce decoruri originale pe alte piese, dar mai ales pe uşile din castel.

Cele două servante, asemănătoare ca formă şi cu dimensiuni apropiate, erau aşezate de-a lungul peretelui de nord. De această dată decorul sculptat acoperă întreaga suprafață frontală şi laterală a pieselor, compoziția ornamentală modificâdu-se în funcție de compartimentare. Deşi prevăzute cu câte două uşi sub cele două sertare superioare, decorul este diferit, inițial servanta cu sertar în partea de jos având doar o singură uşă, sub formă de clapă, fapt semnalat de urma balamalelor, a orificiului pentru broască şi de compoziția decorativă care se rupe o dată cu separarea uşilor.

Mobilierul pentru depozitare era completat de încă un bufet masiv, realizat manual din lemn de stejar, în construcție fixă cu două uşi separate de trei compartimente: unul cu uşă, un sertar şi un panou fix. Inventarul din 1948 enumeră

https://biblioteca-digitala.ro

la poziția 1441 o „Servantă 50/ 165/ 130 din lemn de stejar sculptat, cu două uşi în balamale, cu sertar mic central, deasupra 1 uşiță cu raft"[18]. Ritmul orizontal la coronament, fără fronton sau cariatide, decorul uşor sculptat, de influență italiană cu antrelacuri şi viță de vie, panourile compartimentate geometric ne conduc către un mobilier englez de inspirație renascentistă, probabil din sec. al XVIII-lea, tehnica de construcție utilizând îmbinări prin cuie de lemn de secțiune dreptunghiulară în lambă şi uluc, îmbinări în falț, consolidate cu clei de oase şi cuie forjate. Deosebită este terminația inferioară, unde legătura frontală este sculptată cu rozete şi traforată cu semicercuri şi spirale evolutive, desene asemănătoare întâlnindu-se mai târziu, într-o versiune simplificată, şi pe plăcile pieselor de pin realizate mecanic de la sfârşitul sec. al XIX-lea.[19]

Încăperea era dominată de masa cu scaune, aşezată central. Inventarul din 1948 menționează la poziția 1436 o „Masă de stejar cu 4 picioare strunjite, tăblii laterale, sculptate 146/ 233,5/ h 83,5".[20] Piesa este de tip refector, în stil Renaştere târzie, cu un blat masiv din scânduri de nuc şi stejar, sprijinit pe o friză sculptată cu două sertare şi montată pe patru picioare strunjite în formă de bobină, unite printr-un substanțial H din stinghii. Îmbinările se fac în cep şi bucea, în coadă de rândunică la sertare şi cu ajutorul cuielor forjate. Acest tip de masă se întâlneşte în Franța, la începutul sec. al XVII-lea şi era folosită de obicei în mănăstiri, unde călugării se reuneau în refector ca să mănânce împreună. Ornamentele sculptate au rol decorativ dar şi conotații religioase: capul de înger, perechea de porumbei, simbol al iubirii, care adună nectar, uneori asimilat cu ambrozia[21] şi care în creştinism devine euharistie.[22] Piese, asemănătoare s-au realizat şi în Spania, până în jurul anului 1650, unde frecvent decorul sculptat primeşte influența maură.[23]

Garnitura de scaune de masă cuprinde opt piese confecționate din lemn de nuc, asemănătoare ca formă şi decor, de construcție îmbinată, folosind îmbinările tip cep şi bucea. Inventarul din 1948 menționează la poziția 1435 „Scaune de masă cu spătar înalt, diverse dimensiuni, 8 buc".[24] Piesele în stil Renaştere târzie cu şezuta trapezoidală de scândură, profilată pe canturi, şi patru picioare drepte unite prin traverse, unde decorul sculptat cu volute, uneori încadrând un cartuş, apare pe barele frontale de sub centura scaunului şi pe cele ale spătarului sunt realizate în a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi le întâlnim în Lombardia[25], Germania[26] şi mai rar în provincia Yorkshire din Anglia, unde se presupune că au ajuns prin influență franceză.[27]

Inventarul din 1948 enumera şi un „Scaun cu tăblia tapițată cu piele, cu flori presate şi vopsite în verde şi roşu".[28] Piesa, din lemn de stejar, probabil lucrată într-un atelier spaniol la sfârşitul sec. al XVII-lea, are spătarul sculptat în model spart cu vrejuri terminate în scoică şi şezuta tapițată cu piele de Cordoba policromată, presată cu motive florale şi zoomorfe, iar decorul picioarelor în cabriolă, al legăturii în cruce şi al traversei frontale dovedeşte o puternică influență a începutului de baroc francez.[29]

https://biblioteca-digitala.ro

Imaginea de epocă şi inventarele din 1930 şi 1938 semnalează pentru acest interior şi un ceas cu pendul, care aminteşte de piesele englezeşti, aşa numitele „ceasuri bunic".[30] Piesa era aşezată între cele două ferestre ale peretelui de est şi a fost comandată probabil de regina Maria, cutia ceasului având în decoraţie crucea gamată. Motivele fitomorfe sculptate în lemn de stejar urmăresc un desen neogotic unde floarea soarelui, plantă îndrăgită de artiştii Artei 1900, este sugerată în plină maturitate.

Celelalte obiecte enumerate de inventarele de epocă nu au mai putut fi identificate în colecţia actuală a muzeului: vasele de pământ, bolurile de onix, sosierele, cănile şi farfuriile de faianţă pictată care decorau pereţii, cele două tablouri cu ramă neagră de lemn reprezentând un „Vas cu flori" şi „Struguri"[31], cuvertura de masă din lână sau serviciile, de sticlă şi cristal.[32] Dragostea pentru ţară, dorinţa de fi cât mai aproape de oamenii acestor locuri, au determinat-o pe Regină să aleagă arta populară românească ca sursă importantă de inspiraţie în decorarea interioarelor din castel. Mărturie stau şi imaginile de epocă din castel sau împrejurimi, în care Regina apare în costum de ţărancă româncă alături de membri ai familiei regale sau alături de ţărani brăneni, preferinţa de a se îmbrăca şi apărea în public în costum popular fiind adoptată de suverană începând cu anul 1907[33]. Camerele castelului erau considerate de Regină „odăi româneşti"[34], majoritatea fiind împodobite cu frumoasele scoarţe tradiţionale. Pentru sufragerie au fost alese „6 covoare basarabene"[35], patru dintre ele fiind transferate în anul 1948 la Teatrul Naţional din Bucureşti[36]. Florile erau nelipsite din interioarele Reginei: „O văd şi acum plimbându-se printre florile pe care le înţelegea, le iubea şi pe care le planta cu mare măiestrie. Întotdeauna arătau minunat acolo unde le punea ea, ca şi când de când lumea locul lor era în straturile din grădină, în vazele din camera ei ori pe masa unde mâncam"[37], mărturisea prinţesa Ileana în memoriile sale.

Programul de reconstituire a interioarelor din perioada interbelică, început în anul 1996, a culminat cu reamenajarea „Dormitorului reginei Maria" de la etajul I şi a „Salonului de muzică" de la nivelul al III-lea. Ţinând cont de faptul că tematica actuală a expoziţiei permanente propune pentru sala de la baza turnului de est amenajarea unei expoziţii documentare privind istoricul cetăţii, reamenajarea vechii sufragerii regale ar presupune, pe lângă programul de restaurare a pieselor identificate, de o mare valoare muzeistică, achiziţionarea unor obiecte specifice perioadei cercetate şi propunerea privind alegerea unei alte încăperi din castel, eventual la etajul al II-lea.

Note

1. Ioan Moşoiu, *Branul şi cetatea Branului*, Ed. Asoc. Turing – Clubul României, Bucureşti, 1930, p. 95.
2. Arhivele Naţionale, Bucureşti, *Fond Casa Regală, Castele şi Palate, Castelul Bran*, Dosar 15/ 1930, f. 110-120.
3. Arhivele Naţionale, Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 17, 19, 20, 24.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Idem, f. 16.
5. Idem.
6. Ioan Moşoiu, *op.cit.*, p. 96.
7. Arhivele Naţionale, Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 91.
8. Idem, f. 92.
9. Idem.
10. Richard Glazier, *Manual of Ornament*, Wordsworth Editions Ltd, London, 1995, p. 37.
11. Liubov Faenson, *Italian Cassoni*, Aurora Art Publishers, Leningrad, 1983, fig. 141.
12. Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1994, p. 174.
13. Mihail V. Alpatov, *Istoria artei*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1962, p. 314.
14. Irina Cios şi col., *Dicţionar de artă*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1995, p.165.
15. Percy Macquoid, Ralph Edwards, *The Dictionary of English Furniture*, volume I, Offices of „Contry Life", London, Charles Scribner's Sons, New York, 1924, p. 26.
16. Idem, p. 109.
17. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 72.
18. Idem, f. 92.
19. Paul Atterbury, Lars Tharp, *Enciclopedie Ilustrată – Antichităţi*, Ed. M.A.S.T., 1998, p. 253.
20. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 91.
21. Ivan Evseev, *op.cit.*, p. 113.
22. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol. I, Ed. Artemis, Bucureşti, 1994, p. 93.
23. Simon Yates, *An Encyclopedia of Tables*, Quintet Publishing Limited, London, 1989, p. 15.
24. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 91.
25. General Editors: Judith & Martin Miller, *The Antiques Directory Furniture*, Crescent Books, New York, 1995, p. 558
26. Georg Hirth, *Das Deutsche Zimmer der Renaissance*, G. Hirth's Verlag, München, 1880, p. 134.
27. Herbert Cescinsky, Ernest R. Gribble, *Early English Furniture and Woodwork*, vol. II, George Routledge and Sons Limited, London, 1922, pp. 198, 203.
28. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 91.
29. Irina Cios şi col., *op.cit.*, p. 259.
30. Paul Atterbury, Lars Tharp, *op.cit.*, p. 263.
31. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Casa Regală, Castele şi Palate, Castelul Bran*, Dosar 34 bis/ 1938, f. 32.
32. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 439/ 1948, f. 92, 93.
33. Guy Gauthier, *Missy Regina României*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 124.
34. Regina Maria, *Casele mele de vis*, în Revista. „Boabe de grâu" nr. 2, Bucureşti, 1933, p.74.
35. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Castele şi Palate, Castelul Bran*, Dosar 34 bis/ 1938, f. 32.
36. Arhivele Naţionale Bucureşti, *Fond Ministerul Artelor şi Informaţiilor, Direcţia Administrativă*, Dosar 440/ 1948, f. 18.
37. Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 227.

https://biblioteca-digitala.ro

COLECȚII DE ARTĂ ALE REGINEI MARIA AFLATE ÎN PALATUL COTROCENI

Dr. Diana Fotescu

„Visul oricărei femei e să aibă o casă a ei. N-are a face cât de mică şi de smerită, numai să fie într-adevăr a ei, cuibul, adăpostul, retragerea."
Regina Maria

Romantică prin excelență, Maria încă din copilărie avea predilecția pentru o casă a viselor ei. Până la împlinirea multor vise, principesa nota în memoriile sale: „îmi plăcea să văd locuințe ciudate şi originale, să colecționez pietre antice, să descopăr colțuri tainice, neexplorate"[1]. Dintre acestea căuta să aleagă şi să-şi proiecteze posibile case de vis. „Poate visele mele se îndreptau toate spre căsuțe de țară, adăposturi uşoare indiene, spre clădiri negândit de mici."[2] De la căsuța indiană din parcul Cotrocenilor şi „cuibul principesei" din Sinaia, Maria a avut reşedințe la Cotroceni, Pelişor, Copăceni, Palatul de la Mamaia (Cara Dalga), Scroviştе, Bran, Balcic (Tehna Juvah), Medieşul Aurit. Dintre aceste proprietăți, regina deținea: Copăceni, Bran, Balcic, Medieşul Aurit, un imobil situat în apropierea palatului Cotroceni şi castelul Fabron (Franța), până în 1932, când este vândut regelui Carol al II-lea.

Palatul Cotroceni făcea parte din categoria clădirilor statului. În mai 1893 se deschidea guvernului un credit de 1.700.000 lei pentru construirea unui nou palat la Cotroceni, „reşedința oficială", în folosința moştenitorilor coroanei, Ferdinand şi Maria.

Statul subvenționa anual reşedințele regale. Subvențiile erau acordate pentru executarea de reparații, construcții, diverse achiziții şi lucrări de amenajare a grădinii palatului. Acestea nu acopereau necesitățile de întreținere a palatului sau modificările de interioare în pas cu moda şi exigențele unei reşedințe regale, aşa încât din fondurile familiei regale se alocau sume importante pentru crearea unui ambient conform gustului regelui Ferdinand (biblioteca, sala de vânătoare) şi al reginei Maria (salonul orange, salonul de aur, dormitorul, camera de pictură şi pirogravura – ulterior studio-ul, salonul norvegian, sufrageria regală „Cotroceni", marele salon de recepții, salonul alb).

Această reşedință oficială a regalității avea următoarea proporție a proprietății (conform inventarului palatului din 1930) obiecte achiziționate din fonduri particulare în valoare de 1.626.143 lei aur, iar cele aparținând statului erau de 400.000 lei aur.[3] Inventarele epocii consemnau aproape pentru fiecare încăpere piese aparținând atât proprietății particulare, cât şi statului, predominante fiind cele dintâi. Astfel:

https://biblioteca-digitala.ro

Camera, Salonul	lei aur prop. particulară	proprietatea statului
1. Salonul Mare	229.751	33.700
2. Culoar et. 1 Anticamera românească	58. 295	3.500
3. Studio	92.740	42.300
4. Culoar et. II	39.938	21.330
5. Dormitor Rege Ferdinand	28.235	250
6. Şcoala	6.910	1.700
7. Fostul ap. al regelui Alexandru	29.196	31.495
8. Sufrageria regală Cotroceni	26.400	27.290
9. Sufrageria suitei	3.708	10.040
10. Ap. oaspeţi et. 1	3.640	23.640
11. Ap. fost al oaspeţilor ruşi	6.513	32.397
12. Ap. principelului Nicolae	4.850	11.984
13. Ap. reginei Elisabeta a Greciei	9.325	20. 740

Spaţiile din palat care deţineau în totalitate obiecte proprietate particulară sunt următoarele:

1. Intrarea principală	12.270 lei aur
2. Scara de marmură	13.530
3. Scara de stejar	50.982
4. Sala de vânătoare	65.800
5. Ap. principesei Ileana	58.492
6. Sala pt. Fruhstuck	10.700
7. Salonul orange	23.438
8. Salonul de aur	108.840
9. Dormitorul reginei (inclusiv capela)	94.660
10. Salonul norvegian	111.020
11. Salonul şi dormitorul alb etaj II	37.850
12. Biblioteca regelui Ferdinand	118.985 (excepţie o masă de stejar 650 lei proprietatea statului)
13. Ap. guvernantei Woodfield	10.195
14. Ap. guvernantei Marr	2.520
15. Mansardele nr. 20-26	18.299

https://biblioteca-digitala.ro

Din punct de vedere arhitectural, intrarea principală a palatului s-a păstrat conform planurilor lui Paul Gottereau.

Valoarea totală a obiectelor de artă decorativă era de peste 12 mii lei aur. Din acestea amintim: 1 candelabru de aramă cu 16 brațe, 1 masă de stejar cu 2 sertare, 2 lămpi de metal aşezate pe postament de marmură roşie. Scara de marmură şi scara de stejar poleită cu aur făceau legătura cu etajele superioare.

Prin decorarea acestor spații s-a realizat fastul şi somptuozitatea casei regale din România după formule europene similare. Ambientul creat amintea descendența nobilă a familiei regale, genealogia acesteia. Aceste prime spații reprezentative pentru monarhi au fost amenajate cu piese achiziționate din fondurile personale sau moşteniri de familie.

Regina Maria, în memoriile sale, face numeroase referiri la reşedințele monarhilor din Anglia, Rusia sau Germania, justificând fastul curții regale. „Cei ce trăiesc în Anglia sunt aşa de obişnuiți cu această somptuozitate, încât li se pare că n-ar putea să fie altfel".

La palatul Cotroceni, principesa Maria s-a gândit „la aranjamentul casei pentru a înfrumuseța, pentru a reforma, a organiza şi a aduce ceva din viața engleză".[5] De la Clarence House – reşedința londoneză a ducelui şi ducesei de Edinburgh – Maria s-a inspirat în decorarea unor camere cu obiecte deosebite şi curiozități pe care tatăl ei le achiziționa de prin croazierele sale, fapt ce l-a aplicat şi Maria în călătoriile sale din Orient, Europa sau America. Salonul de primire de la Clerance House conținea colecția de fabrejeuri a ducesei – acele obiecte de artă atât de dragi Romanovilor, sculptate în jad, malahit, lazurit şi cristal de stâncă ori emailate, montate în aur şi bătute cu diamante."[6]

O parte din acestea au intrat în posesia reginei Maria.

La reşedința oficială de la Cotroceni, Maria va realiza remodelări ale interioarelor şi noi decorații. Prima sa intervenție o reprezintă crearea „salonului orange", în totalitate având obiecte proprietate particulară. În articolul „My different homes", publicat în S.U.A. (1926), regina scria: „îmi amintesc cu încântare de camera cu lambriuri verde pal, cu covoare orange şi perdelele de aceeaşi culoare". Aici „contrastele de culoare erau prea intense, dar a fost prima revoltă pentru emancipare şi pentru violența oranjului pe care l-am folosit, a constituit o schimbare."[7]

Documentele de epocă denumesc acest spațiu „salonul orange cu entrée", situat la etajul II, în imediata apropiere a studio-ului (astăzi varianta salonului oriental). Iată o mai completă imagine: lambriul verde era ridicat până la plafon, perdelele erau orange; exista un cămin cu plăci de faianță orange; spațiul condensa mobilier diferit: o masă aurită şi pirogravată (cu 2 plăci de cristal), o masă mică neagră, o masă turcească încrustată cu sidef, o canapea cu baldachin, numeroase fotolii şi scaune aurite, pirogravate sau pictate.[8] Tot aici erau aşezate, după gustul reginei Maria, o vitrină în formă de cruce ce adăpostea o colecție de medalii din argint şi aur, diverse lămpi, vase din pământ, piatră

https://biblioteca-digitala.ro

roşie, sticlă, aramă în formă de pasăre, broască, pisică, şi 16 diferite figuri şi obiecte „Kopenhagen" mai mici.[9]

Pe lângă obiectele de artă decorativă se aflau 15 mici tablouri (reproduceri sau originale). Cărţile completau cele 5 etajere, fiind în număr de 530 volume. De la prima variantă şi până la 1938, regina a făcut modificări în decoraţie, prin achiziţii ulterioare, prin propria intervenţie asupra mobilierului (pirogravat şi pictat). Salonul orange a avut aceeaşi soartă ca şi salonul de aur, ele neputând fi restaurate, poate din lipsa unor martori consistenţi care să contribuie la reala imagine a acestor saloane tipice gustului reginei.

Constatăm că în salonul de aur, în dormitor şi în salonul norvegian (budoarul), spaţii destinate reginei Maria, piesele proveneau în totalitate din proprietatea acesteia, excepţie făcând tabloul lui Il Francia „Madona cu pruncul" (mutat din budoar în dormitor, în 1930). Despre acestea am amintit într-o lucrare anterioară. Scopul acestui studiu este de a dezvălui şi alte spaţii ce-au fost amenajate din fonduri proprii şi motivele ce le justifică. În spaţiile preferate sau cele aparţinând reginei găsim mobilier, în special scaune şi mese, având pirogravate şi pictate crucea celtică sau floarea de crin. Maria, la sfârşitul secolului al XIX-lea, luase primele lecţii de pirogravură la Gotha, pirogravura fiind o modă a vremii. În primul deceniu al secolului al XX-lea, Pauline şi Waldorf Astor au stimulat creativitatea Mariei. „La palat citeau sau petreceau ore întregi în linişte, pirogravând şi cioplind lemn care urma să fie prelucrat în mobilă stilul Art Nouveau." [11]

Ei şi-au imortalizat activităţile în sute de fotografii, multe dintre acestea, le regăsim astăzi în fototeca Muzeului Peleş.

Nu putem trece peste arta pirogravurii practicată de regină fără să amintim de o casetă pentru corespondenţă, actualmente aflată în depozitele Muzeului Peleş. Ea a aparţinut reginei. Compartimentarea casetei este făcută în forma crucii celtice. Pe laturile interioare şi exterioare sunt pirogravate în limba engleză următoarele cuvinte: „Gândurile sunt lucruri şi cred în acest adevăr. Ele sfârşesc o dată cu respiraţia şi viaţa corpului. Iar noi le trimitem cât mai departe pentru a simţi lumea cu lucrurile ei bune sau bolnave." Cu exactitate, inventarele de epocă nu dezvăluie locul de apartenenţă al casetei. În general, inventarele amintesc existenţa casetelor (din lemn) pentru corespondenţă atât pentru Cotroceni, cât şi pentru Pelişor. Inscripţiile nu sunt întotdeauna consemnate de inventare, făcându-se o descriere de cele mai multe ori sumară a pieselor. Stilul în care este realizată această casetă este tipic Art Nouveau, iar cuvintele pirogravate exprimă ideea filozofică a lucrurilor atotştiutoare, adică lucrurile care ne înconjoară au viaţă. Ele pot ajuta în perceperea mai rapidă a realităţii.

Prima aventură a Mariei în decorarea încăperilor – salonul orange – a dat tonul pentru toate încăperile ulterioare. Indiferent care ar fi fost gustul ei – bizantin, renaissance, art nouveau – ambientul creat a fost totdeauna teatral. Plafon cu

https://biblioteca-digitala.ro

chesoane, pereții fantezii, frize pictate – acestea erau doar fundalul unor încăperi pline cu mobile şi aurite, piei de animale, perne de mătase, broderii cu pene de păun (făcute chiar de Maria, după informațiile prințesei Ana Maria Callimachi, în cartea „Yesterday was mine"), cuverturi din fire de argint, statuete din jad, vase persane, icoane şi o adevărată colecție de candele din argint. Obiectele de artă decorativă, pe care regina le îmbina în saloanele palatului Cotroceni, creau o atmosferă a unei epoci romantice, Maria fiind o romantică a secolului XX. „Era un nou romantism capricios – aşa cum îi spunea în 1929 Gabriel Boissy – care corespundea epocii noastre de surprize."[12]

Originalitatea decorării şi creării unui ambient aparte (prin combinarea de stiluri) a creat „Stilul Regina Maria" aşa cum l-a numit pentru prima dată principesa Ileana.[13] Ileana (maica Alexandra), a fost singurul copil al reginei care a adoptat şi iubit acest stil. Nu întâmplător, apartamentul principesei Ileana din palatul Cotroceni este în totalitate amenajat cu piese de artă decorativă proprietate personală, fiind unul din apartamentele cu o evaluare mare, de 58.492 lei aur. Exemplificăm o parte din aceste obiecte, în care regăsim şi gustul reginei adoptat de Ileana: o masă etajeră (mijloc cristal) cu rama argintată şi pirogravată, o vitrină având 27 figuri din jad, 1 scrin aurit şi pirogravat, 1 tron sculptat şi pictat, o masă neagră cu 2 picioare în formă de cruce, argintărie, 50 figuri din jad şi os, diferite obiecte prețioase, vase de cristal, Lalique, vase din argint sau pământ, 1 lampă de masă Daum etc.

Este interesant de observat că apartamentul aparținând guvernantei Marr este decorat cu piese în totalitate proprietate particulară a casei regale. În 1930, inventarul palatului notifica existența a 5 scaune aurite, sculptate, pirogravate sau pictate, motivul predominant fiind floarea de crin.[14] Acestea au fost comandate sau făcute parțial de regină. Cum piesele din palat erau mutate în funcție de comenzile de mobilier sau de modificările interioarelor, în mod sigur, într-o perioadă au aparținut spațiilor reginei, probabil în salonul de aur sau salonul orange, anterior anului 1930. După 1930, acest apartament a fost folosit pentru oaspeți ai casei regale.

Conform statisticii făcute, observăm că, dintre camerele ce dețin piese în totalitate proprietate privată, evaluările cele mai mari sunt pentru spațiile destinate reginei (salonul norvegian, salonul de aur, dormitorul, salonul orange), cu o singură excepție – Biblioteca regelui Ferdinand, aceasta deținând întâietatea, fiind evaluată la aproape 119 mii lei aur. Acesta era un spațiu preferat regelui. Chiar dacă Ferdinand nu acorda o importanță deosebită mobilării interioarelor palatului Cotroceni (lăsând totul în seama soției sale), aici, ca şi la sala de vânătoare, şi-a impus dorința. Salonul de vânătoare a fost realizat între 1926-1927, cu puțin timp înainte de moartea regelui. Mobilierul acestei încăperi a fost achiziționat de la Casa Bernhard Ludwig (Viena) din fondurile casei regale. Regele Ferdinand a desemnat special pe arhitectul şef al casei regale, Karel Liman, să se ocupe de amenajarea acestui interior, potrivit gustului

https://biblioteca-digitala.ro

său. Pe lângă bogata colecție de trofee şi arme, acest spațiu adăpostea argintărie italiană – o frumoasă colecție de vase, farfurii, scrumiere etc.

Mansardele cu numerele 20-26 (excepție nr. 21), reprezentau magazia de mobilier şi alte piese de artă decorativă (proprietate particulară) din saloanele palatului sau moştenire Coburg.[15]

Vesela regală de la Cotroceni era formată din servicii de cristal (cu pietre pentru 36 persoane cu monograma FF sau de 48 persoane, galben cu flori), servicii de porțelan (roşu cu roz aurit, moştenire Coburg), servicii de argint, fiind evaluate la 57.800 lei aur. Majoritatea argintăriei palatului Cotroceni, proprietate particulară a familiei regale poartă mărcile: Philip Freres, Paris, Rosenthal Rot., Hesemberg Co. Frankfurt, Bester-Stal-Garanti, Vileroy-Boch, Th. Goode London, Firma New York Office The Club Aluminium Co., Nymphenburg, Casa M. Strobl Munchen, Casa Jarosinski – J. Vaugoin Viena, Casa Mayrhofer Munchen, Casa E. Schumann et Co. Frankfurt, Casa Eduard Wollenweber Munchen, marca Moritz Korff USA, Cristoffle, marca I. Bassard, marca Astoria, casa Mappin Webb London, casa H. M. Emanuel et Son, Portasea, England, A. Zolotnitzk Paris (artă rusă) etc.[16]

Din corespondența reginei Maria cu diverse persoane, aflăm modalitatea de achiziționare a unor obiecte de artă decorativă. De aceasta se ocupau direct prietenii ei, directorul palatului Cotroceni, Maria de Coburg sau chiar regina Maria. Astfel Margareta von Raven[17] achiziționa în 1927 pentru Maria cuverturi portugheze de mătase şi mobilier stil renaştere spaniolă, iar Cornelia Damon Huntington (1928) achiziționa din Constantinopol diverse obiecte de artă. Aceasta din urmă, în scrisoarea sa către regină, aminteşte de colecția de obiecte de artă a doamnelor Gardiner şi Bereson şi face referiri şi la contribuția Mariei în acest domeniu.[18] Barreris Antonio, directorul muzeului Alahambra din Granada scrie directorului palatului Cotroceni confirmând primirea a 1.650 pesetas pentru cumpărarea unor obiecte de artă şi trimite alături de fotografii şi oferta a 6 mii pesetas pentru alte asemenea piese provenite din mănăstirea Carmelitelor Granada (1913).[19]

Cea mai valoroasă corespondență pe aceasta temă o are cu mama sa, Maria de Coburg, care îi trimite mobilier, covoare, vase chinezeşti pentru amenajarea palatului Cotroceni.[20] Tot în acest palat, Maria a României va aşeza obiecte prețioase prin amintiri, cât şi prin factura lor artistică primite moştenire, este vorba de colecția Coburg.

Regele Ferdinand, în Testamentul său, făcea precizarea: palatul Cotroceni va servi drept reşedință reginei pe timpul vieții sale, iar toate piesele proprietatea familiei regale de la Cotroceni vor intra în posesia reginei Maria. Din iulie 1927, regina devine unicul proprietar al mobilierului din palat. Pentru a clarifica destinul unora din obiectele de artă decorativă ce s-au aflat la Cotroceni, iată câteva exemplificări din testamentul reginei Maria din 1908, cu anexa sa din 1926. O parte dintre acestea revin familiei şi prietenilor ei:

https://biblioteca-digitala.ro

1. Pentru Carol
   - sigiliul mare de jad – 2 dragoni
   - servici de ceai argint din Anglia (dar de nuntă), tavă ceai argint cu inițiala „M" a Mariei de Coburg
   - cană masivă din argint ce sta pe masa lungă din anticamera sufrageriei palatului Cotroceni.
2. Pentru Mihai
   - mica cutie şi cartea bizantină aurită primite de la regina Elisabeta (dar de nuntă) pictată de ea însăşi
   - 2 cuverturi indiene mari brodate cu aur de pe sofalele din camera românească a palatului Cotroceni
3. Pentru Sitta (Elena)
   - safirul şi diadema de diamante pentru a fi lăsată lui Mihai când se va căsători, dacă se va căsători dupa dorința mamei sale, bunicilor şi țării
   - vitrina mică în formă de cruce plină cu animale de jad Faberge (studio)
   - mica cutie dreptunghiulară de cristal Faberge monta cu email alb, desene în aur.
   - veche lampă de cristal (forma evreiască) din camera maronie de la Cotroceni
   - set sticluțe de parfum din jad
   - mica cutie de chibrituri de aur masiv care se deschide cu un safir
   - frunza de aur ca semn de carte (cu safir şi diamant)
4. Pentru Elisabeta
   - vas de sticlă chinezesc din vitrina din camera brună (norvegian), Cotroceni.
   - cutie de jad cu capacul în formă de floare de lotus
5. Pentru Mignon
   - ceaşcă jad cu dragoni drept mânere
   - set de pahare bizantine (de Boemia) cu pietre colorate în sticlă
   - o mică pasăre japoneză şi 1 elefant (statuete) din fildeş (dormitor palat Cotroceni)
   - baston de plimbare din email orange cu vârful în cruce de ienupăr cu diamante (Faberge, oferit cândva Mariei de marele duce Boris
6. Pentru Nicolae (Nicky)
   - întreaga colecție de vapoare din aur şi argint moştenite cândva de Maria de la tatăl său
   - toată argintaria italiană din sala de vânătoare
   - set farfurii din argint aurit cu desen vechi românesc având în centru zimbrul moldovenesc

https://biblioteca-digitala.ro

7. Pentru Ileana
   - diadema din perle şi diamante
   - crucea de diamant
   - o blană mare de castor a colonelului Boyle
   - toate vazele persane verzi şi albastre din camera maronie, palat Cotroceni
   - set ceai argintat (dar de căsătorie de la maharajahul din Jahore)
   - umbrela de soare cu mâner Faberge din email trandafiriu
8. Pentru Barbu Ştirbey
   - 1 ceas mare de oțel cu o fațeta din aur (dormitor palat Cotroceni) şi 4 mici butoni cu perle şi diamante cu imagini de vânătoare şi capete de cai din nefrit verde deschis
9. Pentru Ducky
   - toate vasele persane de culoare turcoise, cu păuni (în camera românească a palatului Cotroceni)
10. Pentru Sandra
   - geanta din platină cu diamante
11. Pentru Regele Alexandru al Serbiei
   - 2 suporturi pentru lumânări, Faberge, din nefrit încrustat cu trandafiri aurii şi crini
12. Pentru Regele George al Greciei
   - 2 suporturi de lumânări din Battersy (camera de oaspeți a palatului Cotroceni)
13. Pentru Regele George al Angliei
   - tabachera din agată neagră încrustată cu diamante şi mici rubine
14. Pentru Cella Delavrancea
   - şal chinezesc brodat în multe culori pe fond roşu
   - 1 ceas mic de călătorie în email galben oferit reginei cândva de H. Anderson (Crucea Roşie SUA)
15. Pentru Pat Butler (fiul fostului ataşat militar britanic în România)
   - 1 pumnal cu mâner din fildeş şi argint (dormitor palat Cotroceni)
16. Pentru George Enescu
   - 1 tabachera în email orange cu raze în diamant roz (vitrină – studio palat Cotroceni)

O întreagă colecție de evantaie pictate de Billoti cu orhidee, irişi, narcise, crizanteme, trandafiri, nalbe, pansele au fost date prietenelor sale. Am amintit o parte din obiectele de artă decorativă şi persoanele care au intrat în posesia lor.

În finalul testamentului regina făcea următoarea precizare: „Dacă lucrurile pe care le descriu nu vor putea fi găsite din diferite motive, doresc ca orice altă amintire să fie dată pentru înlocuirea obiectului care lipseşte".[21]

Analiza proprietății particulare în Palatul Cotroceni cere un drum lung în

https://biblioteca-digitala.ro

cercetare. Obiectele de arta decorativă proprietate privată au fost:

– achiziționate de casa regală din România, de casa M.S. regina Maria

– moştenite de la Maria de Coburg

– transferate de la castelul Fabron, proprietate a reginei

– primite cadouri de la familiile regale din Europa cu diverse ocazii sau cadouri din călătoriile reginei în SUA, Europa, Orient.

Aceste achiziții s-au făcut la nivelul exigențelor reşedințelor regale europene. Spirit modern, regina Maria adoptă rapid stilul epocii, „secession-ul", şi se adaptează înlocuindu-l cu mobilier de factură mănăstirească, bizantină. Reamenajările de interioare s-au făcut eşalonat. Cum era şi firesc, Maria a avut rolul principal în decorarea palatului Cotroceni, Regele Ferdinand impunându-şi gustul doar pentru spațiile preferate, transformate în locuri de meditație şi refugiu. Alături de regina României, Maria de Coburg a avut totuşi o contribuție aparte în decorarea palatului, fiind un furnizor fidel.

Destinul obiectelor de artă decorativă aparținând familiei regale cunoaşte o intensă mutație între 1914-1928, plecând de la Palatul regal din Calea Victoriei spre Cotroceni sau de la Peleş spre Bran, Pelişor, Cotroceni. Iar destinul celor de la palatul Cotroceni ar putea fi uşor descifrat dacă testamentul reginei ar fi fost întocmai respectat. Nu întâmplător, regina face o ultimă precizare în testament: „Dacă lucrurile pe care le descriu nu vor putea fi găsite din diferite motive, doresc ca orice altă amintire să fie dată pentru înlocuirea obiectului care lipseşte".

Toate cele scrise reprezintă doar o punere în temă şi punctarea unor surse care semnalează proprietatea particulară în palatul regal de la Cotroceni.

BIBLIOGRAFIE

1. Maria a României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Ed. Moldova, p. 200
2. Regina Maria, *Casele mele de vis*, Bucureşti, 1930, p. 1
3. ANIC, *Fond casa regală – castele şi palate, palat Cotroceni*, dosar 171 şi 172/1930
4. Maria a României, op. cit., p. 222
5. ANIC, *Fond casa regală – regina Maria, „My different homes"* 1926, f. 1
6. Hannah Pakula, *The last romantic. A Biography of Queen Maria of Romania*, New York, 1984, p. 44
7 ANIC, idem, f. 2
8-9 ANIC, *Fond casa regală - castele şi palate Cotroceni*, dosar 172/1930, f.
10. Maria..., op. cit. p155
11. Hannah Pakula, op. cit., p. 220
12. ANIC, *Fond casa regală – regina Maria*
13. *Ibidem*, Dosar 1929
14. *Ibidem*, Dosar 172/1930, f. 57
15. *Ibidem*, f. 13
16. *Idem*, Dosar 188/1939
17. *Ibidem*, Dosar V/4957/1927
18. *Ibidem*, Dosar II/4625/1928
19. *Idem*, Dosar VII/50/1913
20. *Idem*, Dosar 2556, 2563, 25670
21. *Idem*, Dosar V/ 2/1908 , 1926

https://biblioteca-digitala.ro

GRĂDINĂ VERSUS CETATE

Marian Constantin

Alegerea locului a fost un element determinant în edificarea Castelului Peleş. Până la a-şi clarifica planurile vizând aspectul noii construcţii, Prinţul Carol a considerat primordială problema amplasamentului. Când, în 1869, fusese invitat de ţar în Crimeea, Carol remarcase splendida situare a castelelor Livadia, Oreanda şi Alupka, înconjurate de parcuri minunate şi, în mod cert, dorise pentru viitoarea sa reşedinţă de vara o poziţie cel puţin egală în frumuseţe. Desele călătorii pe Valea Prahovei care au urmat au avut drept scop găsirea locului celui mai nimerit. Biografii regelui şi autorii monografiilor Castelului Peleş au subliniat retroactiv frumuseţea peisajului înconjurător, oportunităţile pe care zona Bucegilor le oferea destinderii. Carol însuşi, fermecat de poziţie, a fost convins cu câţiva ani buni înainte de punerea pietrei de temelie a castelului de necesitatea amplasamentului pe Valea Peleşului, insistând şi asupra efectelor curative ale aerului din regiune.

Deşi pădurile din împrejurimi constituiau, prin pitorescul lor, spaţii ideale pentru drumeţii şi contemplare, flora montană oferind la rândul ei o varietate încântătoare de specii rare, atunci când a avut mijloacele necesare Carol I nu a ezitat să amenajeze un parc întins, situat parţial pe terase, ce au necesitat laborioase intervenţii în peisaj.

Grădina, pare-se, fixa într-o convenţie latura agreabilă a naturii din proximitate pentru a sublinia încă o dată funcţia primordială a palatului: loisirul.

O întâmplare relatată de Mihai Haret în mica sa monografie dedicată Castelului Peleş vine să demonstreze însă ceea ce era cu adevărat important în rolul grădinii.

Regina Elisabeta – ne spune povestitorul – era agasată, în timpul plimbării prin parcul castelului, de indiscreţia publicului vizitator. Pentru a se plimba în linişte, Regele „avu ideea construirii primelor terase". Amenajarea acestora a obturat însă vederea spre castel, astfel încât, parcul şi terasele iniţiale au trebuit radical modificate. Rezultatul l-a satisfăcut pe rege, care „n-a voit niciodată să interzică publicului accesul şi plimbarea în jurul castelului, căci dorinţa lui era ca poporul să se lege sufleteşte de castel şi de Dinastie şi să-l iubească."

Observăm cum relaţia dinastie-palat prima dincolo de orice alte considerente şi că, de fapt, orice gratuitate era exclusă. Grădina punea în valoare palatul, ca leagăn al dinastiei, iar semnificaţia alegerii locului fusese calculată din motive bine întemeiate.

Spaţiul în care a plănuit ridicarea palatului era virgin, ctitoria trebuind să semnifice o orientare nouă, conformă cu statutul monarhic, necunoscută în mod

https://biblioteca-digitala.ro

tradițional românilor; în plus, un loc „fără istorie" trebuia să aibă un impact maxim în transmiterea mesajului socio-cultural pe care monarhul şi-l propusese: cadrul imaculat, eterat al Bucegilor, era cel mai potrivit în a facilita conceptul de înaltă exemplaritate ce trebuia emanat de întregul demers al regelui, prin motivarea ideii de acțiune, de depăşire a stării de inerție în învingerea obstacolelor.

Nu în ultimul rând, situarea într-un spațiu mai puțin accesibil, trebuia să creeze distanța menită a impune respect față de un edificiu a cărui *unicitate* era subînțeleasă. În ciuda bunelor intenții şi declarații o anume inabordabilitate formală era obligatorie în receptarea palatului, nu doar din rațiuni educative, în scopul de a tempera curiozitatea unui public nedeprins cu solemnitatea, ci mai ales pentru a contribui la exemplificarea imaginii de *excelență*.

Starea de repaos a fost la Peleş, pentru Carol I, doar o aparență. Atunci când datoria nu-l reținea, plimbările ocupau un loc educativ, iar jocurile de societate erau înzestrate cu semnificații sportive. Regina Maria remarca în „Povestea vieții mele" că „unchiul [...] ducea cu el la Sinaia atmosfera sa orăşenească, îşi aducea curtea, politica, treburile milităreşti, audiențele, convorbirile pline de grele preocupări".

La fel fusese conceput şi Palatul Cotroceni. Având funcție exclusiv domestică, Cotroceniul nu trebuia, în concepția lui Carol I, să coboare standardele austerității şi ale solemnității. Amplasamentul şi tradiția bucureşteană pretindea pentru casa principilor moştenitori, orientarea spre cultura franceză, dar asta nu însemna că trebuia să se renunțe la cerințele de izolare şi sobrietate. Paul Gottereau, arhitectul responsabil cu construcția palatului din incinta Mănăstirii Cotroceni, a trebuit să satisfacă nu doar înaltele utilități legate de funcționalitatea domestică a unei reşedințe princiare, ci, în egală măsuri, să răspundă rigorilor de reprezentativitate cuvenite acestui edificiu princiar.

Deşi dotat cu un parc pe măsură, datorită controlului sever impus de rege, starea de spirit a reşedinței de la Cotroceni a rămas, mulți ani, aceea a unui loc închis, sufocant.

Refractară oricărei forme de claustrare, Principesa Maria va încerca să se răzvrătească împotriva corvoadelor impuse de rege prin adoptarea, în decorația de interior a camerelor sale private, a unui stil nonconformist, inspirat de Arta 1900.

Acesta avea la bază ideea ruperii cu trecutul, dublată de o simbolistică particulară a reveriei. Motivele florale predominante – floarea de crin sau frunza de ciulin – adăugate unor ciudate reprezentări fitomorfe, au populat Salonul de aur, Dormitorul argintiu sau micul Salon norvegian, în situația, mai mult sau mai puțin mărturisită, de a compune un univers paradisiac, departe de vâltoarea copleşitoare a lumii. Aceste interioare, ca şi cele de la Pelişor, concepute în acelaşi spirit, nu au fost, până a urmă, decât expresia unui confort autist.

Adevăratul moment de „deschidere" al Cotroceniului I-a constituit construirea „Foişorului lui Dionisie" care deschidea palatul spre grădină şi a corespuns

https://biblioteca-digitala.ro

intențiilor Reginei Maria de asimilare a stilului neoromânesc. O schimbare de gust care-şi va pune amprenta asupra întregii decorații de interior din perioada 1925-1927 şi unde exacerbarea rolului odihnei tinde să surclaseze celelalte funcții ale casei, să suprime chiar funcții obligatorii. Degrevate de atributele exercitării puterii, reşedințele regale din anii douăzeci vor fi concepute în absența elementelor retorice proprii istorismului clasic, propensiunea pentru reținerea ornamentală sau gratuitatea fiind considerate mai adecvate.

Să recapitulăm: în cazul Peleşului, funcția loisirului era subordonată altora cu pronunțat caracter aulic, până într-acolo încât odihnei însăşi i se rezervase un rol funcțional: plimbarea prin parcul castelului sau escapadele în păduri erau, în sensul celor precizate, tot atâtea lecții de exemplaritate. Nu mai puțin, la Cotroceni, exceptând momentul „Foişorului lui Dionisie", palatul a fost gândit ca un loc închis.

Atât grădina Cotroceniului, cât şi parcul Peleşului erau claustrate, una de împrejmuirea zidurilor, celălalt de culmile montane şi, prin aceasta, serveau palatului subordonându-i-se.

Spre deosebire de caracterul centripet al acestor case, grădinile de la palatele Bran şi Balcic aveau evidente atribute centrifuge, ele sprijinind ideea de evaziune, de pierdere în natură. Dacă vecinătatea mării şi vastitatea teraselor înflorite la Balcic face inutilă orice explicație, în cazul Branului, cetate cu pronunțat caracter fortificat, despre care regina afirma că „nu e casă căreia să-i fie mai dragi florile decât micul şi bătrânul castel", nu trebuie să fim induşi în eroare de inaccesibilitatea sau de verticalitatea locului: reşedința devine ea însăşi o imensă grădină, metamorfoza „locului exemplar" în „loc frumos" fiind completă („grădini pline de flori au dat din pământ, flori în aşa mulțime încât sunt în stare să umple cu ele întreg castelul: răsar pretutindeni în oale uriaşe de lut sau în căldăruşe şi căni de metal şi parcă le place să împestrițeze zidurile albe cu bolurile lor înflăcărate").

În casa de la Bran, ca şi la Balcic, înseşi normele fundamentale ale decorației de interior par a fi fost inversate, dispunerea lucrurilor în spațiu realizându-se printr-o rafinată dezordine, aidoma aranjamentului vegetației în parcurile englezeşti. Ca şi în natura orânduită de mâna omului, omogenitatea rezidă din asamblarea celor mai grațioase eterogene componente.

Demarcația interiorului pare a fi astfel ireversibil compromisă, grădina (canoanele acesteia) invadând, practic, casa.

Regina Maria obişnuia să trimită unor cunoştințe fotografii ale interioarelor sale conținând pe verso adnotări cu descrieri ale pieselor componente şi, mai ales, cu numeroase referiri coloristice. Importanța acordată relevării materialității obiectelor, grija pentru sublinierea configurațiilor spațiale denotă o viziune „picturală" în amenajarea camerelor. Insistența cu care zugrăvea armonia culorilor atestă, de asemenea, faptul că sugera privitorului un punct de vedere asemănător. Interiorul trebuia privit ca o compoziție dominată de centre de interes, alcătuită

https://biblioteca-digitala.ro

în funcție de armonia elementelor (plastice) constituante, supusă normelor cromatice. Este evident, un unghi de vedere pitoresc, întreaga estetică a plăcerii optice regăsindu-se în aceste plăsmuiri fanteziste.

Viziunea reginei reflecta finalul unui proces bicentenar de transformare a conceptului de pitoresc în estetica europeană. Inițiat sub impulsul empirismului britanic ca o reacție la inflexibilitatea grădinilor franceze şi olandeze clasice sau, cum s-a mai spus, ca „o critică a ideii franceze despre grădini", pitorescul se insinuează, o dată cu abdicarea de la principiile formalismului tradițional, şi în alte forme ale ambientului, sfârşind prin a deveni, printre altele, un criteriu indispensabil în decorația casei.

Migrația grădinii spre „interior" a fost, evident, înlesnită de perspectiva oferită cu numai două decenii înainte de expresia florală a Artei 1900. Exacerbarea acestui fenomen de către Regina României urmărea anihilarea oricărei sugestii practice în ambientarea casei, pentru a lăsa deplină prioritate funcției sugestive. Sintagma „case de vis", ce revine aproape obsedant ori de câte ori se referea la reşedințele sale este, credem, edificatoare.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

Arta anilor 1900-1930 între secession şi bizantinism

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE COMERȚULUI DE ARTĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Mihaela Varga

Din secolul al XIX-lea, Franța, Germania, Anglia şi Austro-Ungaria, printr-o politică sistematică în domeniul artelor industriale sau aplicate, cum li se mai spunea, realizaseră o producție deosebit de importantă, atât calitativ cât şi cantitativ, fapt ce le-a adus importante venituri, a dus la crearea multor locuri de muncă şi a mărit prestigiul statelor respective.

„Țările mai înaintate ca noi au înțeles de mult importanța acestei industrii pentru bogăția lor economică şi nu au cruțat nici un sacrificiu pentru a favoriza dezvoltarea ei", sublinia pictorul şi criticul de artă Abgar Baltazar, unul dintre cei mai lucizi observatori ai acestui fenomen în epocă.[1]

Dat fiind cererea autohtonă numeroasă pentru producția de acest gen, importurile erau mari, iar producția proprie era neglijabilă şi necompetitivă pentru export: „pentru o astfel de industrie noi plătim anual străinătății între 3-6 milioane lei şi la rândul nostru nu exportăm acest articol nici pentru o mie de lei"[2] sau „în cinci ani, o singură dată i se cere unei fabrici de ceramică de la noi (pe care n-o numim din motive lesne de înțeles) vase pentru suma de 150 lei, pe câtă vreme importul nostru cu această industrie, pentru cea mai mică cu care avem relațiuni comerciale, atinge cifra de sute de mii"[3] sau „Austro-Ungaria ne dă olărie comună de pământ (nu punem aici faianța şi porțelanul) pentru suma de 18.308 lei, iar noi exportăm acolo numai pentru 6 lei. Din Germania importăm pentru 31 mii olărie comună şi 645 mii faianță, în schimb piețele germane nu ne primesc nici o ulcică".[4]

Pentru producția străină existau numeroase puncte de desfacere, mai ales în Bucureşti. Anuarul Național al României pe anul 1903 la „obiecte de artă" indică doar 5 nume de firme, dar ele sunt mult mai numeroase, întrucât, de exemplu, mobilierul este trecut separat (existau în 1903, numai în Bucureşti, 43 de magazine care desfăceau mobilă), aşa încât alături de aceste firme, cu magazinele lor, trebuie enumerate şi altele care desfăceau marfă curentă şi care, între timp, au ajuns să prezinte interes din punct de vedere artistic, precum şi altele, neidentificabile prin alte surse.

Două dintre firmele de artă sunt cunoscute din secolul precedent: B. Djaburov şi O. & H. Müller. Lor li se adaugă S. Emanuel, Calea Victoriei, nr. 58, Magazinul Universal Victoria, Calea Victoriei, nr. 31 şi Frații Olbrich, str. Sf. Ionică, nr. 7.[5]

Firma Djaburov îşi consolida reputația şi va continua să joace un rol de prim rang până după al doilea război mondial, ajungând, datorită renumelui său, chiar „erou" de roman, în „Scrinul negru" de George Călinescu, unde chiar piesa care dă titlul romanului fusese achiziționată de eroina principală din amintitul magazin.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt magazin care continua activitatea sa de desfacere alături de alte produse şi a obiectelor de artă era cel al firmei O. & H. Müller din Calea Victoriei nr. 55, care în reclama sa enumera alături de „lămpi, sticlărie, porţelanuri, argintărie, mobile de fantezie, obiecte de bronz" şi, separat, obiecte de artă".[6]

Covoare desfăceau zece firme, între care cele de pe Calea Victoriei erau cea a lui Aghazade Mehmet Efendi (nr. 107), din nou cea a lui Djaburov (nr. 72), „Luvru" (proprietar Moisescu, nr. 41) şi cea a lui A. Marcarian (nr. 60). Pe Lipscani trei firme desfăceau covoare, iar pe Moşilor, două.[7]

Firma lui A. Marcarian figurează şi la rubrica „Antichităţi", alături de încă un singur nume, F. Seidler cu magazinul tot pe Calea Victoriei (nr. 82).

Între cele 43 de firme care comercializau mobilier sunt unele care au şi ateliere sau fabrici proprii. De exemplu, pentru firma fraţilor Hornung cu magazinul pe str. Lipscani, nr. 21, se menţionează că fabrica este la Azuga. Alt anunţ, al firmei „La Müller", inserează şi precizările că este „prima fabrică română de mobilă de artă" (str. Sabinelor, nr. 2) medaliată la Expoziţia Universală de la Paris din 1900 şi desface mobilier „Baroc, Louis XV, Anglais, Renaissance şi Secession". Interesant este anunţul lui Al. C. Florescu (Calea Moşilor, nr. 161) din care rezultă că deţinea un „mare atelier de tâmplărie" şi un „magazin de mobile fine, stil secession"[8]. Exista şi o fabrică de mobile de bambus (E.A. Pucher, Calea Victoriei, nr. 153), o altă modă a timpului, ca şi mai multe firme pentru mobile de fier.

Firma „Portois & Fix", amintită în anuar doar la rubrica de amenajări de interioare, desfăcea totuşi şi obiecte de artă în magazinul propriu de pe Calea Victoriei în fosta piaţă a Teatrului Naţional, conform anunţului publicitar: „porţelan, sticlărie Gallé, vase, bronzuri, garnituri de birou..."[9]. Se observă că în această înşiruire numai produsele Gallé sunt specificate anume, fiind posibil ca referirea să nu fie doar la produsele Gallé, ci şi la alte produse franceze lucrate în tehnica pe care a reinventat-o artistul francez – aşa cum menţionează Tzigara Samurcaş: „Alături de acestea se impun mobilele şi vasele lui Emile Gallé, de curând decedatul întemeietor al tehnicei ce pe veci îi va imortaliza numele."[10]

Existau 27 de firme la rubrica „Argintari" între care se aflau binecunoscutele firme Radivon (Bd. Elisabeta, nr. 9 bis), iar pe Calea Victoriei, Resch (nr. 64), Nicolau (nr. 30), cunoscute din secolul trecut, firma deja amintită la obiectele de artă O. & H. Müller (nr. 55), precum şi A. Berger (nr. 26) şi H.H. Fruchter (nr. 44).[11]

Bijutierii cu firmele mai importante erau concentraţi tot pe Calea Victoriei: I. Abramovici şi W. Becker la nr. 38, A. Berger, la nr. 24 şi M. Cronberg Fils, nr. 42, care continua activitatea firmei înfiinţată în 1858, dar şi pe Bulevardul Carol. O veche firmă (fondată 1865) de bijuterii, argintărie de biserică şi de menaj se afla pe Calea Moşilor (proprietar Carol Rott), specialitatea sa fiind „mărturii de botez, insigne şi medalii".[12]

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de firmele comerciale desfăceau produse de artă şi diferite societăţi de binefacere. Alexandru Tzigara Samurcaş descrie în două cronici „bazarul cu obiecte de artă" organizat de societatea Tibişoiu în anii 1903 şi 1904, amintind în 1903 de farmecul deosebit al fiecăruia dintre numeroasele obiecte expuse, pe care Gallé însuşi le-a trimis anume pentru expoziţiunea societăţii Tibişoiului"[13], iar în 1904 de faptul că obiectele „au fost importate direct de la producătorii lor, ceea ce şi explică condiţiile avantajoase în care se desfac",[14] precum şi că „semnalăm în primul rând micile capodopere ale artistului [sic] Daum din Nancy, care reuşeşte atât de perfect să dea prin diversele colorații ale masei sticloase cele mai splendide efecte picturale. Obiectele ce a trimis în anul acesta sunt mult superioare celor din anul trecut."[15]

Meritul acestor expoziţii – din păcate rare – este subliniat de Tzigara Samurcaş: „Căci este bine stabilit că prin asemenea expoziţii bine selecţionate şi prin răspândirea şi popularizarea artei prin obiecte care, deşi de uzul zilnic, au însă o formă aleasă se face cea mai bună educaţie a maselor".[16]

Singurele modalităţi prin care statul putea opune o oarecare stavilă invaziei de mărfuri de calitate şi ieftine dinspre aceste puternice economii erau măsurile protecţioniste, însă, desigur, statele interesate, precum şi comercianţii, protestau în numele unui comerţ liber, împotriva oricăror măsuri de acest gen.

Într-o publicaţie maghiară care apărea la Braşov se atrăgea atenţia în 1903: „În cazul în care se vor înrăutăţi condiţiile de politică vamală, mai mulţi industriaşi, aşa cum s-a mai întâmplat în anii optzeci, îşi vor strămuta stabilimentele lor pe teritoriul statului român".[17] Un an mai târziu, preocuparea comercianţilor braşoveni rămâne aceeaşi: „România voieşte cu tot dinadinsul să urmeze o politică cu adevărat prohibitivă în ce priveşte comerţul exterior" se arăta în Raportul pe anul 1903 al Camerei de Comerţ şi Industrie din Braşov[18] şi din nou în anul următor: „Nu e de mirare că unii dintre fabricanţii noştri se pregătesc deja de pe acum să-şi strămute o parte din atelierele lor dincolo de graniţă" arăta Raportul pe anul 1904 al Camerei de Comerţ şi Industrie din Braşov.[19]

Legea privind „Măsuri generale spre a veni în ajutorul industriei naţionale" preconiza că orice firmă care se înfiinţează cu un capital de cel puţin 50.000 lei sau cu cel puţin 25 de lucrători pe zi beneficiază de un teren gratuit donat de stat de la unul la cinci hectare şi scutiri de impozite pe 15 ani. Prin măsuri de acest gen fusese înfiinţată în secolul trecut fabrica de sticlă de la Azuga şi continuau să se întemeieze diferite întreprinderi şi ateliere de mai mică sau mai mare importanţă în domeniul artelor decorative.

Statul român s-a preocupat de dezvoltarea unei producţii în domeniul artelor industriale. Îndeosebi pe domeniile regale existau încercări de a da exemplu printr-o producţie proprie de valorificare superioară a materiilor prime şi a forţei de muncă existente. Încă din secolul trecut se regreta de toată elitele politice, economice şi intelectuale, inclusiv de rege, faptul că se exportă, de exemplu,

https://biblioteca-digitala.ro

lemn neprelucrat, că materiile prime existente, precum şi forţa de muncă formată tradiţional nu sunt exploatate. Abgar Baltazar sublinia la rândul său aceste posibilităţi neexploatate: „Dacă stăpâni cum suntem pe un frumos material decorativ, am fi procedat din vreme la crearea unei industrii de artă, astăzi ne-am fi prezentat pe pieţele străine, dacă nu cu o industrie superioară, dar sigur cu o industrie originală"[20] şi „Materialul brut nu ne lipseşte, ceramişti sunt iarăşi destui; numai Mehedinţiul are 157. Decoratori s-ar găsi printre atâţia care absolvă şcoala noastră de arte frumoase, printre care trebuie să numărăm cel puţin 15 tineri bulgari".[21]

Şcolile de arte şi meserii erau la rândul lor sprijinite în pregătirea forţei de muncă necesare unei asemenea industrii, dar lucrurile înaintau greu şi începuturile modeste erau adeseori ameninţate: „Pentru noi care nu înţelegem rostul unei şcoli de arte frumoase deoarece, cu multă uşurinţă, într-un an de criză am propus suprimarea ei, greu ne va fi să ne obişnuim cu ideea că exploatarea unei industrii de artă poate însemna ceva în bogăţia ţării noastre".[22]

Dintre cauzele rămânerii în urmă în acest domeniu, Abgar Baltazar ia în considerare şi o rămânere în urmă a gustului precum şi a faptului că în acea vreme triumfa stilul Sezession de sorginte vieneză: „La noi, această apropiere a artei de viaţa de toate zilele este încă de domeniul visului. Foarte rar întâlneşti, ici-colo, interioruri decorate, de un gust înaintat, unde de cele mai multe ori nu e vorba decât de banale armonizări secesioniste", scria Abgar Baltazar în 1907.[23] „Banalele armonizări secesioniste" erau şi o consecinţă a faptului că în şcolile care le pregăteau pe tinerele fete din elitele societăţii, stilul care triumfa în cadrul orelor de desen, atât de importante în acea vreme pentru formarea lor, era cel secesionist.

Nu se poate spune că nu existau decât asemenea armonizări întrucât, de exemplu, continuau să aibă reprezentanţe în România două firme pariziene specializate în amenajări de interioare. Casa pariziană Krieger, prezentă de mai mulţi ani în ţară, era specializată în amenajări complete de interioare. Cu sucursale la Nisa, Cairo şi Bucureşti, îşi avea sediul în acest din urmă oraş, pe str. Modei nr. 12, în 1903. Un anunţ publicitar arăta că execută şi reproduceri după mobilă veche, ceea ce ridică unele probleme privind vechimea unor piese de mobilier din ţară. Anunţul din 1904 numea în reclama sa şi pe reprezentantul general, H. Borne, cu sediul pe str. Pitar Moş, nr. 4.[24]

O altă casă pariziană specializată în „amenajări complete ale apartamentelor, castelelor, vilelor, în diferite stiluri şi în Art Nouveau", prezentă şi ea de mai mulţi ani la Bucureşti, era Portois & Fix, care amintea clientelei că este furnizoare a tuturor curţilor din Europa".[25]

Alături de acestea persista şi moda orientală, existând trei firme care ofereau asemenea articole: binecunoscuta firmă Djaburov, A. Marcarian (Calea Victoriei, nr. 60) şi încă un magazin, cunoscut din secolul trecut, „La Micado" (Calea Victoriei, nr. 102, proprietar Eduard Fuchs).

https://biblioteca-digitala.ro

Un interesant fenomen este subliniat într-un articol al vremii: „Dantele olandeze, articole de lux franceze, lămpi scandinave... până şi obiecte fantastice din China – toate cu etichete străine, nici una românească, deşi sunt toate produse aici în țară".[26]

Pe lângă modele vieneze, pariziene, scandinave şi extrem-orientale, autentice sau produse în țară, comerțul ilustra şi moda românească care începuse să aibă realizări în mai toate domeniile artei decorative, expoziția jubiliară de la 1906 ilustrând momentul de apogeu al acestei mode.

Costumul național devenise o piesă de vestimentație nelipsită din garderoba doamnelor şi a tinerelor fete. Anuarul Național al României pe anul 1903 indică patru adrese de unde se puteau achiziționa costume naționale.[27] Firma cea mai renumită în comerțul de artă şi care avea de acum o oarecare vechime, Djaburov, nu considera că ar fi sub rangul ei comercializarea costumelor naționale. Ei i se adăugau Atelierul şcolii profesionale de fete, care avea un magazin pe Calea Griviței, nr. 22 şi Bazarul Societății Furnica, sub patronajul reginei Elisabeta, activ şi el din secolul precedent, care păstrează vechea adresă din strada Cometei, nr. 24, precum şi un magazin pe Calea Victoriei, nr. 80.[28] Marin Constantinescu, furnizor al Curții regale, avea magazinul de haine naționale intitulat pitoresc „La Surugiul Roşu", situat în Calea Moşilor, nr. 14, şi oferea, între altele, „costume de călăraşi", costume care ajunseseră în mare vogă datorită faptului că regele şi principesa moştenitoare obişnuiau să le poarte în anumite ocazii şi fuseseră chiar portretizați purtând costumul.

Pe lângă costumul național, în cadrul stilului național, la mare modă sunt obiectele de lemn. Firma Bucher & Durrer pentru a fi în acest ton şi-a botezat fabrica „Industria română de articole de lemn" (şoseaua Basarab, nr. 28-30) care producea „casete, măsuțe, dulăpioare, etajere, console, coloane, galerii pentru perdele, port-jurnale, port-haine, port-umbrele, paravane etc.", precum şi „articole din lemn alb pentru pirogravură şi pictură, farfurii diferite forme, farfurii pentru cărțile de vizită, cutii, rame pentru fotografii, mobile mici şi mari etc."[29]

În Anuarul Național al României din anul 1903, categoria cea mai numeroasă de artişti o constituie pictorii. Ea este totodată şi categoria de artişti unde întâlnim cele mai multe nume româneşti, rod al eforturilor făcute cu numai câțiva zeci de ani în urmă de câțiva artişti români, în frunte cu Theodor Aman, de a organiza un învățământ artistic superior, precum şi o viață artistică coordonată şi sprijinită de stat. Între cele 91 de nume[30] sunt menționate cele ale lui Nicolae Grigorescu, Ştefan Luchian, G.D. Mirea, Nicolae Vermont, Alexandru Szatmari, Sava Henția, C. Artachino, Abgar Baltazar, Gabriel Popescu.

Pe de altă parte numele acestora întrec în importanță numele unor artişti străini, cum ar fi polonezul T. Adjukiewicz, chiar dacă acesta avea titlul răsunător de pictor al Curții imperiale din Viena.[31]

Existau, potrivit Anuarului Național al României, 10 gravori în Bucureşti[32], cinci dintre ei având-şi atelierele şi magazinele pe strada Carol: M. Carniol,

https://biblioteca-digitala.ro

fiul, nr. 30, M. Kanner, nr. 22, Leon Maurer, nr. 10, W. Schmidt, nr. 17, şi I. Schwartz, nr. 18. Celelalte nume, Anton Fessler, M. Gottesfeld, H. Maurer, Frantz Mendel şi S. Schwarz indică faptul că această ocupaţie era practicată aproape numai de străini (de exemplu, Gabriel Popescu realiza şi el gravuri).

Litografii desfăceau 12 firme, între care şi renumitele firme editoare F. Göbl şi Fiii din strada Regală, nr. 19, şi Socec, str. Berzei, nr. 59. Sunt menţionaţi şi patru xilogravori, cu toţii artişti străini.[34]

Sculptorii sunt amintiţi în Anuar în două locuri: desigur, la sculptori, dar şi la firme specializate în monumente funerare, locul în care era mai sigur că vor fi căutaţi de clientelă. În această din urmă rubrică îşi face reclamă Nicolae Lambraditis, cu atelierul de sculptură pe strada 11 Iunie, nr. 31, care aminteşte clientelei că a luat medalia de aur la Expoziţia Cooperativă din 1895, indicând că „efectuează orice comandă de monumente şi busturi de marmură". Alt atelier de sculptură în marmură şi piatră are Aug. Schmiedigen în Calea Griviţei, nr. 179.

Sculptorii sunt împărţiţi în două categorii: sculptorii în lemn, unde sunt menţionate 38 de nume, şi cei în piatră, unde sunt amintite 32 de nume. Numele cunoscute apar la a doua categorie: Oscar Späthe, str. Izvor, nr. 35, Carol Storck, Calea Rahovei, nr. 17, şi Fritz Storck, „sculptor artist în marmură şi bronz", Calea Griviţei, nr. 138.[35]

Faptul că Fritz Storck ţine să sublinieze în reclama sa că este „sculptor artist" confirmă bănuiala că la rubrica de sculptori în lemn şi piatră erau trecuţi şi meseriaşii, nu numai sculptorii cu o pregătire artistică corespunzătoare. Numele, în numeroase cazuri, indică o origine italiană, fiind singurul domeniu artistic unde aceştia apar cu o frecvenţă semnificativă. Alţii sunt români sau germani.

Legate de ocupaţia sculptorului sunt şi ornamentele de ipsos şi în lista de 15 nume de la această rubrică, alături de alte nume de italieni, germani şi de un român[36], întâlnim numele cunoscutului sculptor Oscar Späthe, care probabil îşi rotunjea veniturile pe această cale, întrucât inclusiv casele burgheziei mărunte din acea vreme erau decorate în exterior şi interior cu numeroase ornamente de ipsos.

Prin strămutarea capitalei la Bucureşti, laşii nu s-au mai dezvoltat în ritmul anterior, pierzând treptat strălucirea de odinioară.

Totuşi exista încă la începutul secolului un comerţ destul de dezvoltat. Firma A. & N. Tischler avea magazinul „La trei oglinzi" în care se desfăceau, potrivit unui anunţ, „mobile de orice Stil".[37] „Ornicarul edificiilor publice din laşi", N. Ostapovici (str. Arcului), desfăcea şi produse ale firmei Patek, Philipe & Co din Geneva. Un alt „ornicar" era Nathan Silberberg din str. Golia, nr. 52, care primise o medalie de aur la Academia pariziană a inventatorilor în 1891 şi alta la Expoziţia naţională elveţiană de la Geneva din 1896. Alţi ceasornicari cunoscuţi sunt Bachschmid şi Roskopf.[38]

https://biblioteca-digitala.ro

Existau în Iaşi, la începutul secolului, 14 argintari, 17 bijutieri şi 25 de ceasornicari, dar câteva nume se repetă, de exemplu Solomon Brunner de pe str. Ştefan cel Mare, nr. 43. şi L. Mayer de pe str. Ştefan cel Mare, nr. 35 figurează şi ca bijutieri şi ceasornicari. M. Buium de pe aceeaşi arteră comercială, nr. 48 este bijutier şi ceasornicar. Acest comerț este în general practicat de evrei, cu câteva excepții, cum ar fi argintarul Gheorghe Ropală (Str. Veche, nr. 46), cunoscut din secolul precedent, argintarul Mihai Călin (Str. Veche, nr. 31) şi bijutierul Buium.

31 de firme desfăceau lămpi, 19, porțelanuri şi 16, sticlă, fiind menționată fabrica de sticlă „Moldova" de la Bogdăneşti, proprietate a fraților Samuel & Weisengrün Mayer.

Mobilă comercializau 17 firme, între care firma H. Pfefferkorn & I. Glanzstein avea fabrica de mobile „Belgiana", iar covoare, trei. Între aceştia, un alt N. Ostapovici (str. Lăpuşneanu, nr. 32), pe care-l mai întâlnim la lămpi şi bijuterii.

La rubrica pictori găsim un singur nume A. Nichifor (str. Toma Cosma, nr. 4), dar figurează separat şcoala de Bele Arte cu directorul şi profesorul de desen şi pictură Emanoil Bardasare, D.C. Stihi, profesor de perspectivă şi xilografie şi Ştefan Şoldănescu, profesor de pictură şi perspectivă. Stihi este totodată directorul Pinacotecii. Acestora li se mai adaugă un pictor de biserici, D. Deleanu (str. Paşcanu, nr. 13).

Activau la Iaşi patru gravori străini cu ateliere pe str. Ştefan cel Mare şi Lăpuşneanu.

Aceştia erau deserviți de un poleitor, N. Luchian (Strada De Sus, nr. 16) şi patru firme care desfăceau rame, între care fabrica de rame I. Solomon (str. Baia Turcească, nr. 4).

Sculptori în lemn sunt doi evrei, iar în piatră, şase italieni şi români. Lor li se adaugă profesorul de sculptură de la şcoala de Bele Arte, D. Tronescu.

Pentru costume naționale avem un singur nume, Mândița Găină cu magazinul său de pe str. Goliei, nr. 69.

Din păcate, o preocupare pentru istoria artelor decorative şi aplicate din România nu s-a manifestat niciodată în mod sistematic. Multe urme între timp s-au şters. Obiectele nefiind puse în valoare de vreo cercetare, cu atât mai mult au fost desconsiderate, aşa că multe au pierit. În cazul cel mai fericit, cum credem că este cazul multor piese de mobilier, s-au păstrat ca piese de artă decorativă străină.

Note

1. Abgar Baltazar, *Convorbiri artistice*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 154.
2. *Ibidem*, p. 152.
3. *Ibidem*, p. 154.
4. *Ibidem*, p. 155.
5. *Anuarul Național al României, 1903*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", Bucureşti, 1904, p. 396.

https://biblioteca-digitala.ro

6. *Ibidem*, p. 361.
7. *Anuarul Național al României, 1903*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904. p. 340.
8. *Anuarul Național al României, 1903*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904, p. 391.
9. În „Ilustrațiunea", 1 ian. 1909, p. 17.
10. În „Epoca", 12 dec. 1904, p. 1, col. 6 – p. 2, col. 1, articol nesemnat, dar semnalat în „Memorii", vol. 1, de Alexandru Tzigara Samurcaș, ca aparținându-i.
11. *Anuarul Național al României*, 1903, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904, p. 293.
12. *Ibidem*, p. 307.
13. În „Epoca", 18 dec. 1903, p. 1, col. 1-6.
14. În „Epoca", 12 dec. 1904, p. 1, col. 6 – p. 2, col. 1, articol nesemnat, dar semnalat în „Memorii", vol. 1, de Alexandru Tzigara Samurcaș, ca aparținându-i.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. Adam, Iosif I., *Premise ale formării pieței economice unitare românești. Documente 1862-1914*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., București, 1983, p. 390.
18. *Ibidem*, p. 391.
19. *Ibidem*, p. 395.
20. Abgar Baltazar, *Convorbiri artistice*, Ed. Meridiane, București, 1974, p. 154.
21. *Ibidem*, p. 156.
22. *Ibidem*, p. 154.
23. *Ibidem*, p. 153.
24. *Almanach High-Life 1904*, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, Bucarest, 1903, anexe publicitare p. 8; *Ibidem*, 1904, anexe publicitare p. 15.
25. *Ibidem 1905*, anexe publicitare p. 17.
26. În „Anunciatorul", Iași, 23 apr. 1900, p. 1, col. 1.
27. *Anuarul Național al României, 1903*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904, pp. 339-340.
28. *Ibidem*, pp. 361, 453.
29. *Ibidem*, p. 298.
30. *Ibidem*, p. 400.
31. Specializat în scene bataiste, fusese chemat în țară, în 1877, pentru a reda scene din războiul de independență și având succes la o clientelă mai puțin educată artistic, se stabilise aici, având atelierul pe Șoseaua Kiseleff.
32. *Anuarul Național al României, 1903*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904, p. 364.
33. *Ibidem*, p. 378.
34. *Ibidem*, p. 444.
35. *Ibidem*, p. 419.
36. *Ibidem*, p. 396.
37. În „Anunciatorul", Iași, 23 apr. 1900, p. 4.
38. În „Anunciatorul", Iași, 19 mai 1900.

https://biblioteca-digitala.ro

INTERIOR DE FARMACIE ART NOUVEAU DIN ARAD

Gheorghe Lanevschi

Apărută la răscruce de veacuri, arta 1900 a găsit adepți în oraşul Arad, dar, ca oriunde în lume şi aici, introducerea ei în cotidian a fost pregătită de anumite condiții preliminare, de ordin economic şi social.

Spre deosebire de alte oraşe mari, Ardealul devine un centru al mişcării 1900 la finele ultimului deceniu al sec. al XIX-lea. Aradul poate fi considerat cel din urmă oraş mare care aderă la acest stil, aşa cum „Austria a fost cea din urmă dintre marile națiuni europene care a aderat la această mişcare de renaştere artistică ce străbătea continentul".[1]

Gustul arădenilor pentru acest stil s-a format însă pe parcursul ultimelor două decenii ale secolului al XIX-lea, în urma contactelor permanente pe care le-a avut cu Europa. Aceste legături au constat în: studii făcute în străinătate de tineretul arădean, călătorii de afaceri, prezența la expoziții internaționale, unde adesea produsele arădene au fost medaliate cu aur sau argint, călătoriile de plăcere etc. Întorşi acasă, unii aduceau cu ei obiecte de artă aplicată, alții țineau prelegeri în cadrul unor serate culturale şi astfel, treptat, treptat s-a creat un curent favorabil secessionului.

Alături de manifestările culturale şi interesul față de arta aplicată, modă şi bijuterii, se observă în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea preocuparea unor cetățeni ai Aradului ce-şi construiau case noi sau numai modificau fațadele, să ceară proiectantului să introducă elemente decorative specifice stilului în vogă pe plan european. Dar aceste lucrări erau sporadice şi nesemnificative.

Un deschizător de drumuri ce a realizat un spectaculos ansamblu 1900, găsim în persoana arhitectului arădean, Tabacovics Emil. Născut în Arad, în 1860, Tabacovics Emil urmează liceul în oraşul de pe Mureş, după care se înscrie la facultatea de construcții din Budapesta pe care o absolvă în anul 1888. După o călătorie de studii prin Germania, Italia şi Franța se angajează ca profesor la şcoala de artă şi meserii de la Budapesta. Reîntors la Arad în 1894, deschide un birou de construcții şi proiectare de clădiri şi interioare.[2]

Primele lucrări executate în Arad de Tabacovics Emil aparțin eclecticului, debutul său în arta 1900 are loc în momentul apariției unui comanditar serios, în persoana farmacistului Földes Kelemen.

Acesta, născut în Arad, cu studii făcute la Budapesta, pe care le absolvă în anul 1865, deschide farmacie proprie în anul 1867. Obținând în anul 1872 dreptul de a prepara medicamente şi produse cosmetice, pune bazele unui laborator la parterul propriei sale case unde se află şi farmacia. Această casă cu parter şi un etaj se află pe actuala str. M. Eminescu colț cu str. Ştefan Cicio Pop.[3]

https://biblioteca-digitala.ro

Prosperitatea economică a farmacistului, ca urmare a impunerii pe plan mondial a preparatelor sale farmaceutice şi cosmetice, acestea din urmă concurându-le chiar pe cele franţuzeşti, îl determină pe Földes Kelemen să se hotărască să-şi construiască un edificiu P+2 pe locul vechii case cu etaj.

Având contacte cu lumea întreagă, produsele sale fiind căutate inclusiv în America, farmacistul Földes Kelemen şi-a dorit un edificiu pe măsura prestigiului său. Drept urmare a comandat arhitectului Tabacovics Emil un edificiu de mari dimensiuni, în ton cu stilul în vogă pe plan mondial.

Preluând comanda, Tabacovics Emil, în afară de faptul că a proiectat şi construit noul edificiu[4], a proiectat interioarele laboratoarelor şi ale farmaciei, realizând şi grafica întregului material publicitar, prospecte, etichete, ambalaje.

Intensa activitate de proiectant şi constructor a lui Tabacovics Emil s-a concretizat într-un spectaculos ansamblu 1900, care este de fapt primul edificiu în acest stil din Arad, dat în folosinţă în anul 1899.

Aspectul interior şi exterior al edificiului s-a păstrat şi-n perioada interbelică, în timpul vieţii fiului farmacistului, Földes Kelemen. Tânărul Földes Bela urmează chimia la Budapesta după care, dându-şi doctoratul se reîntoarce la Arad preluând conducerea laboratoarelor şi a farmaciei. Mai mult chiar, pentru a continua tradiţia bine încetăţenită pe plan mondial, a reeditat întregul material publicitar, ca şi-n trecut, în mai multe limbi, cu acelaşi decor secession pe care-l avea. Modificarea intervenită la reeditare era de nume, adresă şi ţară, şi anume: Dr. Földes Bela, str. M. Eminescu, România. Un caz fericit ne-a pus în legăturtă cu materialul publicitar reeditat.

Din păcate, după al doilea război mondial, intervin modificări la interior, urmare a modernizării cauzate de naţionalizare. Drept urmare a fost înlăturat corpul de iluminat, o parte din mobilier, schimbându-se aranjamentul celui rămas, introducându-se altul nou.

Piesele rămase le vom prezenta în continuare după o succintă prezentare a exteriorului.

De mari dimensiuni, cu decor floral şi turn pe colţ, monumentala clădire atrage privirea de departe.

Simbolistica faţadei principale, ce-i reprezintă în medalioane pe Esculap, Higeea şi Hipocrate, precum şi cupa cu şerpi încolăciţi, edifică asupra profesiei proprietarului sau a naturii magazinului adăpostit de clădire.

Pătrunzând în magazinul de la parter pe o uşă în două canate, amplasată în colţ, dai de un mic vestibul ai cărui pereţi din sticlă mată au plasate în mijloc cupa cu şerpi încolăciţi.

Prin două uşi batante se pătrunde din vestibul în farmacia propriu-zisă. Aici privirea este captată de armonia coloristică între paviment şi mobilierul montat pe pereţi, păstrat parţial. Imediat însă eşti şocat de distonanţa cauzată de corpul de iluminat, mobilierul nou introdus şi înghesuiala celui vechi, ce s-a mai păstrat, distonanţă ce te duce cu gândul la alt aranjament. Pentru a înţelege fenomenul facem, în continuare, prezentarea vechiului mobilier.

https://biblioteca-digitala.ro

Vitrinele din lemn montate pe pereți au partea de jos, până la înălțimea de 70 cm, prevăzute cu sertare. Tăbliile acestora au central câte un buton de sticlă cu zeci de fețe, deasupra căruia se află o etichetă încastrată în lemn pe care este trecută în limba latină medicamentul sau produsul ținut în sertarul respectiv.

Partea de sus a vitrinei ce îmbracă pereții are rafturi sub sticlă glisantă. Din loc în loc sticla glisantă este întreruptă de uşi în două canate cu ancadramente curbate şi parțial dreptunghiulare, prezentând în partea superioară un decor floral sculptat. Uşile sunt placate cu oglinzi şi maschează rafturi, cu excepția uneia care dădea spre laboratoare.

Mobilierul montat pe perete prezintă în partea de sus o continuă dantelărie sculptată în lemn. Aceasta, imitând vrejurile, are un curs lin pe care-l părăseşte doar în zona uşilor. Aici este o învolburare de vrejuri şi flori ce încadrează câte o metopă ce are în mijloc, în basorelief, şerpi încolăciți, şi-n partea superioară un cap de bărbat. Acest decor al părții superioare a vitrinelor montate pe perete denotă o discretă influență neogotică.

Alături de vitrine montate pe perete s-au mai păstrat trei vitrine pult de 130/70/80 cm şi două vitrine stativ de 170/50 cm.

Vitrinele pult au partea din față prevăzută cu câte două uşi cu decor asemănător cu uşile vitrinelor de pe pereți, iar tăblia este din marmură gri cu nervuri rozalii şi albe.

Vitrinele stativ, şi ele de o discretă influență neogotică, sunt prevăzute cu rafturi, având laturile din sticlă. Din cauza înghesuirii lor între vitrinele pult, nici nu sunt observate.

De o parte şi de alta a intrării în farmacie, în dreptul unor vitrine din sticlă ce dau spre stradă, sunt amplasate două măsuțe, cu două taburete fiecare.

Scaunele, prevăzute cu stinghii arcuite, au şezut din mătase galbenă cu decor de frunze arămii în relief.

Alături de acest mobilier s-au mai păstrat vase din farmacie, din sticlă, porțelan, de forme şi mărimi diferite.

Cele din sticlă sunt dreptunghiulare, de culoare gălbuie, şi au etichete cu frumos chenar color, cu model secession, coloritul fiind în ton cu ansamblul farmaciei.

Din păcate, după naționalizare, spațiile fostelor laboratoare au primit diverse utilizări, fapt ce a determinat distrugerea mobilierului şi a instalațiilor din dotare. Din puținul ce s-a păstrat, adică uşile câtorva dulapuri în perete sau fragmente de mobilă, găsite la subsol, rezultă că şi laboratoarele au fost dotate cu mobilier secession, nefiind însă de calitatea şi acuratețea celor din magazin.

După succinta prezentare a mobilierului farmaciei, fostă Földes, actuală Grozescu, apelând la imaginație şi făcând abstracție de aspectul actual, putem sublinia ideea unității artistice şi spațiale a arhitectului.

Această idee este întărită de descoperirea de ultimă oră, într-un ghid din 1905[5], a unei imagini de interior a farmaciei, datorită căreia putem spune, fără

13 - Istorie - Cantacuzini

https://biblioteca-digitala.ro

a greşi, că arhitectul arădean Tabacovics Emil a pus accent pe componentele esenţiale; pereţi, podea, plafon, lumină, spaţiu, aer. În acest cadru a încastrat corpul de iluminat, mobilierul din lemn de fag lustruit şi parţial furniruit, de culoare maronie, utilizând o gamă largă de culori la paviment, plafon, etichete, tapiserie, reuşind să realizeze un ansamblu unitar deosebit.

Note

1. S. Tschudi Madsen, *Art Nouveau*, Bucureşti, 1977, p. 185.
2. *Arad almanachja*, Arad, 1914, pp. 257-258.
3. *Ibidem*.
4. ASA Primăria municipiului, Dosar 22 a/ 1899.
5. *Arad kepes varosismertető (Ghidul în imagini al Aradului)*, Arad, 1904.

https://biblioteca-digitala.ro

ORADEA – FERONERIE 1900

Rodica Hârca

Sfârşitul secolului XIX pune în mişcare un fenomen autonom, atotcuprinzător marcând puternic tot ceea ce reprezintă modă, arte aplicate şi industriale, pictură, grafică, sculptură, dar în primul rând arhitectură şi decoraţie. Arta 1900 este un fenomen complex ce nu se înscrie într-o formulă stilistică unică, reprezentând poziţia contestatară, revoluţionară a schimbării radicale de înlăturare a vechiului şi declanşând procesul naşterii artei şi arhitecturii moderne.

Ecoul şi întinderea mişcării de la 1900, care a adus un spirit nou în toată creaţia artistică modernă, este de fapt lovitura decisivă pe care a dat-o eclectismului academist, înlăturând canoanele acestuia, realizând prin invenţie şi originalitate, o mare diversitate artistică. Răspândirea ei în România, în arhitectură, decoraţie, pictură, sculptură, artă grafică s-a materializat prin forme stilistice legate de Art Nouveau, Modern Style sau Jungendstil, cât şi creaţia unui stil naţional, rezultând structuri expresive de tip 1900. Arhitecţii orădeni de formaţie secesionistă au realizat un repertoriu original parcurgând influenţele multor familii din Europa, fuzionând cu repertoriul ornamental românesc sau maghiar, considerat inseparabil. La graniţa dintre veacuri, cele mai multe centre din România cunosc un ritm neobişnuit de creştere. Construcţiile orăşeneşti din primele decenii ale secolului XX – vile, imobile de raport, hoteluri, cafenele, teatre, cinematografe, magazine, şcoli şi, nu în ultimul rând, arhitectură industrială şi militară – au fost concepute în diferite stiluri 1900, în această varietate detaşându-se dominante stilistice deosebite: sunt construcţii mari, cu numeroase etaje, din schelet de beton armat, cu bow window-uri decroşate pe mai multe nivele, cu console şi coronamente îmbinând forme şi structuri foarte variate.

Dar nu ne putem rezuma numai la o arhitectură românească sau la şcoala secesiunii transilvane; ele trebuie privite prin evantaiul foarte larg al influenţei expresiei artei 1900. Aceste influenţe trebuie analizate din punctul de vedere al contradicţiei fundamentale dintre formele vechi şi noile programe de arhitectură, în condiţiile în care pragul anului 1900 se înscrie în schimbări social-economice, deci noi tipuri arhitecturale. Ele nu se încadrează sub nici o formă în lumea de inspiraţie tradiţională în întregul ei, sau de inspiraţie medievală, dovedind acea contradicţie fundamentală dintre formele vechi şi programul noii arhitecturi.

Privite însă în ansamblul lor soluţiile sunt o combinare totuşi fericită între noile modele de arhitectură urbană Art Nouveau, folosind şi exploatând la maximum repertoriul artei transilvănene. Varietatea generală detaşată prin noile modele de arhitectură urbană este reprezentată prin dominante stilistice care

https://biblioteca-digitala.ro

se înscriu în legăturile cu Europa. Pornind din acest punct, componentele repertoriului arhitectural nu pot fi rezumate numai la două perioade stilistice, cea curbilinie şi cea florală. Ele pot fi însă considerate realizări de vârf, şi putem exemplifica prin imobile ce poartă semnătura arhitecţilor integraţi curentului artei 1900 europene. Oradea constituie astfel o concentrare de foarte largă mărturie a marilor direcţii europene, bine conturate: Jugendstil, Modern Style, Art Nouveau, Coup de Fouet, Viena etc. Palatul „Vulturul Negru", Casa Adorjan I-II, Casa Fuchsl, Hotel Transilvania, Astoria, Oradea, Crişul Repede, Parc, Palatul Appollo, Stern, Mosckovics, Palatul Poynar, Primăria oraşului Oradea, Palatul Ullman, Hala de comerţ, Casa la Roche, Teatrul de Stat, Banca Naţională a României, Banca Română de Dezvoltare, Palatul Darvasy, Vila Vago, Vila Konrad, Vila Roth, Vila Bleyer etc. sunt numai câteva vârfuri ale arhitecturii orădene, cu un areal ce se înscrie între Cetatea Oradea şi Gara Centrală. Proiectele sunt semnate de arhitecţi ce se înscriu detaşat în repertoriul european: Lecher Odon, Jakob Dezso şi Komor Marcell, Vago Laszlo şi Jozef, Mende Valer, Sztarill Ferencz, Lobl Ferenc, Rimanoczy Kalman senior şi junior etc. Orientarea românească, întemeiată pe izvoare tradiţionale şi folclor, care pot fi privite ca moduri de expresie şi libertate caracteristice unei efervescenţe artistice specifice, aplicând soluţii simple funcţionale, preluând o lume a formelor şi ornamentelor medievale este semnat de arhitect Anton Sallerbeck. Şcoala normală română-unită, Seminarul greco-catolic, vile şi biserici, pot fi adăugate repertoriului orădean. Socluri înalte, console, coloane, chei, ancadramente, capitele şi balustrade de inspiraţie brâncovenească, statui antichizate, medalioane, simboluri heraldice, ghirlande, fundă, cochilii, goluri în acoladă sau trilobate sunt elemente decorative care înclină balanţa acestor monumente spre o arhitectură naţională. Noile modele de arhitectură urbană 1900 sugerează şi folosesc larg posibilităţi care îmbină forma şi structura cu un decorativism specific, exprimat în tehnici foarte variate: relief, ceramică, mozaic, sticlă, feronerie.

În cele aproape două decenii de practicare noul stil parcurge o carieră glorioasă. Numeroasele clădiri aflate în construcţie oferă de lucru „lăcătuşilor decoratori". Lucrul în metal necesită raportul fizic cu un material rezistent şi antrenează imaginaţia creatoare. Ei au realizat forme frumoase şi decorative, elegante, uşoare şi de o excepţională îndrăzneală a echilibrului.

Modelarea metalului, evoluţia lui artistică se integrează optim vocabularului stilistic orădean, accentuând ambianţa arhitecturală, prin prezenţa insistentă a feroneriei secession, atât în interiorul, cât şi la exteriorul clădirilor. Ea este creaţia unor anonimi ce se evidenţiază prin perfecţiune, pe care-i putem socoti personalităţi de elită în materie, stăpânind toate secretele artei forjării sau tumării metalului. Ei de fapt sunt artişti ce amplifică propria percepţie artistică, neconsiderându-se fabricanţi de obiecte funcţionale din metal şi nici meşteşugari ce reproduc fidel motive tradiţionale. Fierul tare, rigid, brut devine, în mâinile lor, sensibil, mlădios, exprimând în metal mişcările mareice pe care artistul le percepe în natură.

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura dintre structura materială a obiectului şi limbajul plastic este similară legăturii dintre gradul de utilitate şi valoarea artistică. Din acest punct de vedere percepem formele de manifestare ale stilului 1900 în domeniul feroneriei decorativ-funcțională într-o gamă foarte largă de tipuri, pornind de la delicatele cârlige amplasate la distanțe egale de-a lungul streşinilor până la balustrade de balcoane, de mână curentă, de coridoare, de porți pietonale şi carosabile, de garduri, copertine etc.

Analizat în ansamblu, ornamentul feroneriei funcționale este dominat de decorație. Liniile şi motivele decorative de pe suprafețe ca expresii ale bidimensiunii creează prin ritm ondulatoriu, vibrant sau sincopat, forme tipologice uşoare, alungite, subțiri şi elegante. Ele marchează o accentuare a tendințelor plastice cu forme lineare, curbe, florale, rectangulare, dar şi a celor neobaroce sau neoroccoco, realizându-se o creație liberă şi plastică.

Feroneria decorativ-funcțională îmbracă forme şi tehnici foarte variate:

I - balustradă de balcoane sau coridoare interioare din fier forjat, turnat alternând cu cărămida

II - balustradă mână curentă din fier forjat, turnat, plasă de sârmă şi tablă

III - poartă pietonală şi carosabilă în întregime din fier forjat, turnat, tablă şi plasă de sârmă

- poartă pietonală din două canate din lemn şi grilă de fier
- uşă acces apartament din lemn şi grilă de fier

IV - gard cu soclu din cărămidă, plasă de sârmă, fier forjat sau turnat

- suport acoperiş de sticlă.

Unitățile stilistice ale feroneriei sunt monumentale, amestecul moderat al diverselor motive ornamentale este dublat de interesul pentru caracterul funcțional. Mascând în fapt imobile de raport, „palatele" sunt bogat ornamentate cu feroneria funcțională decorativă, specifică arhitecturii de fațadă. Creații de inspirație din neobarocul austro-german, mai rar din cel italian sau francez, neoroccoco sau empire îmbracă o înfățişare echilibrată, cu oscilații în direcția novatoare a secessionului.

Iconografic feroneria funcțional-decorativă este reprezentată printr-o gamă foarte variată de simboluri în ciclul ornamentelor sale: trandafir, floarea soarelui, crin, lalea, iris, trestii, papură, cochilii, scut, inele mari din care cad panglici, coroane de ghirlande, medalioane, cupe. Toate acestea sunt eclipsate de simbolistica *mugurelui*, semn al vitalității latente. Linia este elegantă şi grațioasă, o contra-mişcare ritmică, foarte plastică în acelaşi timp. Rezultatul este abstractizarea motivului decorativ până la statutul de simbol.

Linia simetrică ondulatorie, caracteristică stilului, este ritmică, iar curba primeşte aspecte diferite. Enumerăm în continuare câteva forme specifice.

Lovitura de bici – le coup de fouet – cu forme rupte, contorsionate şi dinamice realizează în construcția de fier valori spațiale şi chinetice deosebite. Arta meşterilor orădeni îşi dovedeşte performanța în realizări de tipul armăturilor

https://biblioteca-digitala.ro

ornamentale ce rivalizează uimitor cu delicatețea şi fragilitatea aripii de libelulă sau fluture. Balustrada metalică este expresia maximului dinamism în feroneria orădeană.

Linia se înclină mai puțin abrupt, curba este foarte lină, fire de plante, frunze, flori, urmăresc o mişcare unduitoare, echilibrată şi mai puțin complicată. Caracterele vegetalo-simboliste ale *Lillenstil*-ului realizează o feronerie deosebit de elegantă.

Linia constructivă este mai lungă şi accentuată, închizând conturul devine mai controlată, mai lipsită de dinamism şi temperament. Ferm ancorate în suprafața bidimensională, elementele geometrice – pătratul, dreptunghiul, trapezul, cercul – au un scop în sine, semnificația lor simbolică fiind foarte redusă.

Aceste forme geometrizate, formate din puncte rectangulare, poligonale, concentrice, îmbinate, cu linii frânte, unghiulare ne oferă un ornament plasat elegant în planuri simple, armătura integrându-se organic în decorul arhitectural orădean.

Feroneria balustradelor, balcoanelor, porților pietonale sau carosabile etc. tratate plastic prin îmbinarea elegantă a ornamentelor biomorfe cu fuga aparent capricioasă a liniilor, la care se adaugă mişcări de alunecare, de torsiune, de flexiune, a contribuit la realizarea formelor dinamice şi „transparente" ale fierului, marcând spațiul arhitectural.

Practic putem spune că meşterii lăcătuşi nu s-au limitat la imitații ale formelor vechi de feronerie; ei au exploatat linia atât de elegantă grațioasă, dinamică, marcată de „contra-mişcare" străduindu-se să dea artei lor o definiție contemporană şi personală. Deşi opera unor anonimi, feroneria orădeană este o oglindire elocventă a interacțiunii dintre artist şi material. Ei au creat frumusețea prin modelarea fierului, dând artei lor o definiție mai puțin uzitată – feronerie arhitecturală – ca formă a artei contemporane.

https://biblioteca-digitala.ro

MEMORIA RECUPERATOARE A UNUI INTERIOR DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Ana Maria Harțuche

Strada C.A. Rosetti este strânsă în hățișul de străzi alcătuind micul centru vechi al Brăilei, centru așezat cu fața spre Dunăre – sursa prosperității orașului-port – și limitat de semicercul primului mare bulevard – Alexandru Ioan Cuza, apărut după dărâmarea cetății și după aprobarea planului de sistematizare propus de maior inginer Borroczyn[1] în anul 1834.

Mai toate reședințele somptuoase și cu un evident aer de modernitate existente în acest nucleu au fost ridicate în perioada dintre războaiele mondiale. Pentru cea din Rosetti 3 (fostă nr. 1), al cărei arhitect nu-l cunoaștem[2] – aprobarea de construire s-a dat la 11 iulie 1923[3]. Comanditarul și primul proprietar al clădirii a fost Anton Theodoridi – viceconsulul Poloniei la Brăila[4]; lui și soției li se datorează și prima mobilare și decorare a interioarelor pe care le-au locuit până spre 1945, când, după moartea lor, casa a fost vândută de moștenitori. Următorilor stăpâni ai casei, avocatului Șerban Stroe[5] și doamnei Elena Stroe[6], le revine meritul de a fi lăsat aceste spații și obiecte să-și continue viața, să-și păstreze demnitatea. Demnitatea pare a fi fost caracteristica dominantă a acestei reședințe, și a fost, evident, reflexul prestigiului social și aspirațiilor proprii alcătuitorului. Gustul, preferința personală par să se fi subordonat cu docilitate – și fără suferința renunțării – intenției de a poseda obiecte de interior având deja prestigiu în clasa socială căreia îi aparținea proprietarul, și – aparent contradictoriu – obiecte incorporând tentația noutății, mai exact a noutății importate din țările Europei apusene și centrale.

Neorânduit și fără amprenta neimitabilă pe care o dă îndelunga folosire, ansamblul interior – văzut și nevăzut – al acestei reședințe ar concentra un veritabil Hotel Drouot polarizat de conservatorism și avangardă: mobilier de artă, obiecte de vitrină, tablouri, icoane, serii și colecții de romane – mai ales franțuzești și englezești, o excelentă bibliotecă de specialitate, cu caracter juridic, constituită de cele două generații de juriști din familia Stroe, cărți cu tiraj mic, cu legături alese, cu dedicații și autografe, accesorii de birou, obiecte decorative din sticlă – cu și fără semnături –, ceramică, porțelan, metal, covoare de colecție, corpuri de iluminat, ceasuri etc...[7]

În timp, toate acestea se așază, cu puține abateri, în a doua jumătate a secolului XIX și primele două decenii ale secolului XX.

Interioarele acestea, și mai ales cel de reprezentare, sufrageria, sunt interpretabile și clasabile muzeografic, dar aceasta ar presupune descompu-

https://biblioteca-digitala.ro

nerea, analiza şi re-compunerea lor. Le-am pierde astfel din vedere unitatea, le-am accentua discontinuităţile, le-am risipi atmosfera. Or, ele incorporează un statut social şi de civilizaţie, se referă la o anumită manieră culturală, induc o stare emoţională pe care interioarele contemporane, dominate de utilitarism, comoditate şi economie de gesturi, ne-o refuză cu hotărâre. Este, cu siguranţă cursul firesc al lucrurilor, dar păstrăm, desigur, şi voluptatea de a fi uneori puţin anacronici.

Interioarele casei din strada Rosetti 3 ne oferă acest privilegiu, având de partea lor şi faptul că nu sunt compoziţii actuale, copii pline de bunăvoinţă, ci se păstrează, aproape netulburate, de la data realizării lor. Adaosurile făcute în timp au fost, de regulă, rezultatul atracţiei celui de al doilea stăpân al casei pentru „objet antique", valoros şi decorativ[8].

De altfel, modul de viaţă al familiei Stroe era în deplin acord cu logica interoară a compunerii spaţiilor locuite: respectabilitate burgheză bazată pe solidaritatea membrilor familiei, pe securitate materială şi ireproşabilitate morală, pe cultivarea convenţiei, pe ritmarea vieţii domestice în ritualuri liniştitoare prin ordine şi distincţie. Observăm concordanţa acestor principii cu interiorul gândit ca semn al succesului şi respectabilităţii.

Masa încăpătoare şi solidă continuă să fie centrul sufrageriei şi locul de întâlnire al familiei; corpul de iluminat, masiv şi somptuos, face nedeplasabil acest punct; covorul – obligatoriu oriental – privilegiază acest spaţiu; dulapurile, vitrina şi măsuţele expun vederii veselă, sticlărie aleasă, vase decorative şi de uz, suveniruri, fotografii, pereţii lambrisaţi, tapiţaţi cândva elegant în unele încăperi, sunt decoraţi cu tablourile cu teme clasice: florile decorative, natura moartă exaltând savori naturiste, vase şi tipsii – categorii în care „stă bine" puţin Extrem Orient. Acestea şi altele, nenumărabile, alcătuiesc o compoziţie cu aer demn şi uşor nostalgic; lumina colorată şi dirijată de perdele şi draperii leagă ansamblul până la punctul la care ar fi relativ greu să izolezi vizual un obiect, mai ales dacă n-a stat în intenţia aranjorului să-l evidenţieze.

Culorile – oricum ferite de stridenţe, dominate de roşu şi verde, complet lipsite de griuri (culoarea renunţării, a neputinţei) şi agreând ocrurile şi brunurile doar dacă sunt tonurile naturale ale terra-cottei, lemnului sau imitaţiilor de lemn (lambriurile, plafonul şi deschiderea în arc din interiorul sufrageriei) – se temperează între ele şi se sting, se topesc, favorizând visarea puţin desuetă, specifică sfârşiturilor, semn al declinului.

Secolul al XIX-lea este cutreierat de semnele decadenţei, cu fastul şi vanităţile ei, cu sinuozităţi şi revitalizări înşelătoare, cu conservatorisme şi orgolii exagerate.

Memorând datele unui secol de declin, ducându-le cu sine în alt secol, hotărât să conteste, energic, trecutul, un astfel de interior nu se putea sustrage autorităţii crescânde a gustului format de gândirea estetică în schimbare: prestigiul european al Artei 1900 trebuie să fi câştigat cumva încrederea

https://biblioteca-digitala.ro

stăpânilor casei, de vreme ce Secession-ul domina în alegerea mobilierului, piese mai vechi, caracteristice jumătății a II-a a secolului al XIX-lea în mod sigur ca gust şi aspect estetic şi poate şi ca an de producție există doar în compartimentele secundare şi de serviciu[9]. De remarcat însă că soliditatea, prestanța şi trecutul incorporate în obiectele vecine şi nu în ultimul rând lumina şi atmosfera, absorb parcă personalitatea purtătoarelor noului stil, asimilindu-le, „îmbătrânindu-le" prematur. Este, acesta, un mod de rezolvare a contradicțiilor exprimând efortul de desprindere al secolului al XX-lea de ceea ce îl ține încă în umbra secolului anterior. Profesorul Edgar Papu[10] observa lipsa de uniformitate a secolului al XX-lea, tentativele lui de dezlipire de secolul al XIX-lea, de care se leagă încă, polemic, „pe firul litigiului" chiar şi avangarda.

Interioarele în discuție aparțin, evident, situației în care conflictul a fost câştigat de stabilitatea şi distincția formelor manieriste ale veacului trecut. Dar oricum s-ar fi tranşat conflictul, cazul de față este o remarcabilă concretizare a momentului artistic al începutului de secol, pe care îl exprimă şi ca stare conflictuală şi ca perioadă de tranziție de la penumbrele unui secol intimist la luminile secolului nostru – lucid şi neiertător.

Dacă ar fi să colaborăm la atmosfera acestor interioare şi să o amplificăm, ar trebui să recunoaştem că i s-ar potrivi foarte bine scena de gen – de preferință cea în care doamna casei citeşte o scrisoare sau un roman; cât despre autorul scenei de gen, cel mai potrivit ar fi unul din micii maeştri realişti ai secolului trecut; i s-ar mai potrivi muzica intimistă, cu sonorități mai calme şi mai calde – ca în miniaturile romantice pentru pian; ar suna poate bine şi micile concerte ale lui Michel Corrette.

În fine, ne-am asumat riscul subiectivității fixării accentului pe atmosfera melancolizantă a acestor interioare, pentru că ne-am aflat noi înşine la sfârşitul secolului XX, turbulent şi contestatar iar sensibilitatea pentru valorile – şi nu în ultimul rând – pentru atmosfera secolului anterior face, cred, dovada că nici acum nu ne-am emancipat complet de sub rigorile lui. Îi apreciem şi, poate, îi şi regretăm puțin statornicia, securitatea, convențiile, ritualurile. Sau, poate, e doar o deformație muzeografică, deci profesională şi cu siguranță tolerabilă.

Note

1. Borroczin a făcut parte şi din comisia formată de Gheorghe Bibescu pentru reconstrucția Bucureştiului după marele incendiu din 1847.
2. De altfel, în oraşul Brăila sunt foarte puține cazurile în care arhitectul şi-a „semnat" clădirile construite. Îi putem numi doar pe Constantinescu şi Predinger.
3. În proprietatea d-nei Elena Stroe se află copiile pe ozalid ale următoarelor planuri ale casei:
   - Planul fațadei principale;
   - Planul fațadei laterale;
   - Secțiunea transversală A-A.

Fiecare plan poartă inscripțiile: MAISON / D'HABITATION DE MR. A. THEODORIDI/ BRĂILA. Aprobându-se anexa la permisiunea nr. 406/ 1923 iulie 11.

https://biblioteca-digitala.ro

Ştampila: Primăria Urbei Brăila. Direcţiunea serviciilor tehnice.
Semnează pentru Preşedintele Comisiei Interimare: Gheorghiu; semnează ing. G.T. Marinescu, directorul Direcţiunii Serviciilor Tehnice.
Faţadele conţin numeroase elemente de construcţie şi decoraţie arhitectonică specifice stilului secession.
4. Anuarul Brăilei, anul 1939/ 1940, p. 27.
5. Şerban Stroe (1908-1989). Absolvent al Facultăţii de Drept din Bucureşti, a început să lucreze încă din studenţie în biroul de avocatură al vărului său. După absolvire, a fost avocat pledant, apoi a intrat în serviciul Primăriei şi întreprinderilor Comunale.
6. Soţia avocatului Şerban Stroe, ea însăşi cu studii de drept incomplete, fiica P.S. Antim Angelescu.
7. Comunicarea a fost însoţită de imagini pe casetă video. Câteva dintre ele au prezentat următoarele obiecte:
- Petru Bulgăraş, *Lalele*, ulei pe carton (1/ 4 sec. al XX-lea).
- Ignat Bednarik, *Flori*, acuarelă, 1923.
- Arthur Verona, *Femeie cu copil*, ulei pe pânză (1890-1910).
- E. Müller, *Natură statică*, ulei pe pânză (1890-1915).
- Covor cu noduri, lână, Ensi (acoperământ pentru intrarea în iurtă), Turkmenia, Téké (4/ 4 sec. al XIX-lea).
- Platou, porţelan Rosenthal, Selb (Germania), (4/ 4 sec. al XX-lea).
- Platou decorativ, porţelan, Tiefenfurt (Silezia). Atelier activ între 1883-1932.
- Farfurie, ceramică Kutani (Japonia), sec. al XIX-lea.
- Pahare de cristal Baccarat, 2/ 2 sec. al XIX-lea.
- Bomboniera, alamă argintată, cristal, Arta 1900; monogramă de atelier: A.K. & Cie.
- Vas fructieră, metal argintat Arta 1900, W.M.F. Geisslingen (Germania).
- Pahare, sticlă de Murano, 2/ 2 sec. al XIX-lea şi 1/ 4 sec. al XX-lea.
- Cărţi în ediţii rare, cărţi cu gravuri originale, cărţi cu dedicaţii; cărţi cu legături şi monograme.
8. Afirmaţia aceasta, ca şi cele ce urmează sintetizează date culese sau deduse din povestirile doamnei Elena Stroe.
9. În sufragerie şi într-unul din dormitoare – mobilier stil Arta 1900; cel din dormitor este, foarte probabil, vienez.
10. Edgar Papu, *Orizonturi la început de veac*, Ed. Bucureşti, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

FERONERIE ART NOUVEAU DIN ARAD

Gheorghe Lanevschi

Dezvoltarea modernă a Aradului la finele secolului XIX-lea şi începutul secolului XX concretizată, printre altele, şi printr-o efervescenţă în construcţii coincide cu marea vogă europeană a Art-Nouveau-ului.

Drept urmare, caleidoscopul stilistic al oraşului, în acel „belle époque", include în zestrea sa constructivă şi numeroase edificii Art-Nouveau.

De forme şi mărimi diferite, amplasate central dar şi în cartiere mărginaşe, edificiile 1900 din Arad îşi aduc contribuţia la conturarea personalităţii oraşului de pe Mureş.

Utilizând o gamă largă de materiale în construcţia şi decorarea acestor edificii, arhitecţii epocii readuc în actualitate o serie de materiale printre care se numără şi fierul.

Readucerea acestui material în construcţii dar mai ales în decorare, face ca meşteşugul artistic al fierului, neglijat mai bine de jumătate de secol, să reintre în actualitatea arădeană.

Din lipsă de documente a fost cu neputinţă până în faza actuală a cercetărilor să scoatem din anonimat meşterii. Realizările lor însă, urmare a măiestriei de care au dat dovadă, respectând bineînţeles proiectele făcute de arhitecţi, contribuie la întregirea aspectului estetic al clădirilor.

Pentru ca realizările să nu rămână necunoscute, chiar dacă numele meşterilor este încă necunoscut, vom încerca să prezentăm în continuare câteva tipuri de feronerie create pentru decorarea clădirilor 1900 din Arad.

Având în vedere marea varietate de forme şi mărimi a feroneriei realizate în această epocă, vom trece la o prezentare structurată a lor, începând cu formele cele mai simple, şi anume suporţii de streşini.

Amplasaţi la distante egale de-a lungul streşinilor, suporţii au avut şi au un rol decorativo-funcţional.

Decorativismul lor este urmarea formelor florale stilizate sau a formelor geometrice pe care le adoptă, în timp ce funcţionalul constă în susţinerea streşinilor, cât şi a împiedicării alunecării, în timpul iernii, a zăpezii de pe acoperiş atunci când pornea procesul de topire.

Lucrările de reparaţii efectuate la streşini de-a lungul timpului au dus la înlăturarea părţii decorative a multor suporţi. Drept urmare apar edificii stil 1900, perioadă floral, la care elementul decorativ al suportului lipseşte cu desăvârşire sau există doar din loc în loc de-a lungul câte unei faţade, ca în cazul edificiului de pe strada Cloşca nr. 41.

Până la ora actuală s-au păstrat integral doar suporţii cu decor floral la clădirile de pe strada Blajului nr. 3 şi G-ral Ioan Milea nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

De o soartă mai bună se bucură suporții cu decor geometric, aceştia păstrându-se aproape integral la clădirile stil 1900, ce aparțin perioadei geometrice.

Alături de suporți, o altă categorie de feronerie întâlnită în Arad erau grătarele dreptunghiulare din fier, cu latura de 1 metru pe 80 de centimetri.

Amplasate pe sol, în jurul copacilor de pe principalele artere de circulație ale oraşului, grătarele permiteau scurgerea apei la rădăcina copacilor.

Pe lângă faptul că erau funcționale, grătarele erau şi decorative, ca urmare a dantelăriei geometrice ce o prezentau.

Din păcate, în urma desființărilor şi a „modernizării" principalelor artere de circulație, marea majoritate a grătarelor, aceste utile realizări ale înaintaşilor noştri, au fost înlăturate, rămânând sporadic doar pe B-dul Revoluției şi integral doar în partea nordică a pieței Primăriei.

Spre deosebire de ingrata soartă a suporților şi a grătarelor, balustradele din fier forjat ale scărilor diferitelor clădiri stil 1900 se păstrează în condiții mai bune.

Marea varietate a aspectelor acestor balustrade ne determină să prezentăm doar câteva tipuri şi anume:

- balustrade cu decorație vegetală, a cărei linie sinuoasă de lujer porneşte de la o floare sau de la o frunză de acant, întâlnite de exemplu la edificiul de pe B-dul Ioan Milea nr. 19;

- balustrade cu decorații florale, din această categorie făcând parte şi balustrada edificiului de pe B-dul Revoluției nr. 80;

- balustrade cu decor geometric, întâlnite la numeroase edificii din Arad, dintre care semnalăm balustradele edificiilor de pe strada Episcopiei nr.18, pe aceeaşi stradă, la nr. 3, sau la Palatul Cultural şi exemplele pot continua.

Aflându-ne în interiorul clădirilor, nu putem să nu amintim de decorativismul fierului forjat din partea grilată a uşilor unor apartamente întâlnite atât la clădirea de pe B-dul G-ral Ioan Milea nr. 19, cât şi la multe alte edificii din Arad.

În afară de utilizarea decorativo-funcțională a fierului forjat în interiorul edificiilor, acesta a fost utilizat cu acelaşi rol şi la exteriorul lor, întâlnindu-l, în afară de suporții semnalizați, şi sub formă de balustrade de balcoane, lampadare, copertine, porți, garduri etc.

Din larga gamă prezentată ne vom ocupa doar de câteva şi vom începe cu balustradele de balcoane, ce prezintă două tipuri şi anume:

- balustrade din fier forjat liber desfăşurate, cu decor floral sau geometric;

- balustrade parțial din fier forjat, fierul umplând doar golurile existente în balustrada de cărămidă.

Prima categorie de balcoane, cu feronerie florală, o întâlnim la edificii de pe B-dul Revoluției nr. 90[2], P-ța Avram Iancu colț cu strada Bălcescu[3], în timp ce decorul geometric la acest tip de balcoane este mult mai numeros; dintre acestea semnalăm doar balconul edificiului de pe strada Cloşca nr. 4[4].

https://biblioteca-digitala.ro

A doua categorie de balustrade de balcoane în care cărămida alternează cu fierul forjat prezintă mai multe variante şi anume:

- balcon cu balustradă de cărămidă, ce prezintă două deschideri laterale şi o umplutură din fier forjat, ce urmează linia sinuoasă din partea superioară a balustradei, ca la clădirea de pe strada Cloşca nr. 14[5].

- balcon cu balustrada din cărămidă doar pe laterală, partea centrală fiind din fier forjat, ca la edificiul de pe strada Mărăşeşti nr. 55.

Alături de edificiile cu tipurile de balustrade de balcoane prezentate întâlnim în Arad clădiri cu două sau trei nivele ce prezintă la faţadă ambele tipuri de balustradă, ca în cazul edificiului de pe strada Unirii nr. 11 sau de pe strada Episcopiei nr. 3

La decorativismul edificiilor începutului de secol XX, alături de feroneria prezentată şi-au adus contribuţia şi frumoase lampadare amplasate pe faţade, precum şi porţile.

Din păcate intervenţiile făcute în timp la faţade, cu ocazia unor reparaţii, au dus la înlăturarea lampadarelor. Acestea au rămas doar în amintirea oamenilor, sporadic în câte o fotografie, iar în realitate s-a păstrat doar un fragment.

Este vorba de un frumos suport de lampadar din fier forjat, ce reprezintă un buchet de spice şi flori. Suportul este amplasat pe faţada clădirii de pe strada Bela Bartok nr. 11, în partea dreaptă a porţii.

Clădirea, modestă ca dimensiuni, iar la ora actuală şi ca aspect, urmare a intervenţiilor de faţadă, este încadrată de clădiri ce aparţin perioadei florale a secessionului fapt ce ne-a făcut să bănuim că la origini edificiul a avut o frumoasă faţadă cu decor floral, în ton cu fragmentul de lampadar rămas şi cu clădirile ce o încadrau.

Bănuiala a fost confirmată de o persoană în vârstă care, neputând face o descriere a faţadei, a spus că edificiul arăta ca o căsuţă din poveşti.

Dacă soarta lampadarelor din Arad a fost ingrată, nu acelaşi lucru se poate spune în cazul porţilor. Atribute funcţionale dar şi estetice ale clădirilor, porţile prezintă o mare varietate de forme şi mărimi, fapt ce ne determină ca în cele ce urmează să ne referim doar la câteva tipuri şi anume:

- poarta pietonală într-un canat, în întregime din fier forjat, al cărei decor este format din păuni, flori, papură şi o rozetă în partea superioară. O astfel de poartă întâlnim la edificiul de pe B-dul Revoluţiei nr. 84.

- poarta pietonală într-un canat, din lemn, a cărei grilă este doar din fier forjat, prezentând un decor floral în ton cu celelalte elemente decorative ale clădirii. Astfel de poartă întâlnim printre altele şi la edificiul din strada Unirii nr. 10.

- poarta pietonală în două canate, din lemn, a cărei grila este din fier forjat, ca la edificiul din P-ţa Mihai Viteazul nr. 11.

- poarta carosabilă în două canate, în întregime din fier forjat, ce îmbină în mod armonios decorul geometric cu cel floral, cum este cazul porţii edificiului de pe strada Episcopiei nr. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de porți, gardurile din fier forjat de pe lângă clădiri aparținând stilului 1900, cum este cazul edificiului de pe str. Cloşca nr. 4, contribuie la nota de personalitate a acestora, mărindu-le valoarea artistică.

În afară de gardurile din fier forjat de pe lângă clădiri, în cimitirul Eternitatea din Arad există garduri stil 1900 ce delimitează morminte sau îngrădesc spații din fața unor cripte.

Varietatea de forme ne face să ne limităm doar la două tipuri aflate în fața unor cripte.

Faptul că feroneria gardurilor unora dintre criptele din cimitirul Eternitatea prezintă decorul balustradelor unor clădiri din oraş, ne face să presupunem că arhitectul care a proiectat acele clădiri a proiectat şi respectivele cripte. Cercetările ulterioare vor infirma sau vor confirma acest lucru.

Alături de funcționalitatea şi decorativismul feroneriei clădirilor stil 1900, oraşul Arad mai beneficiază de câteva realizări în fier turnat care, pe lângă rolul lor funcțional, au adus o notă estetică aparte oraşului începutului de secol.

Este vorba de podul pietonal de pe Mureş, ce leagă oraşul de cartierul Aradul Nou, pod construit în 1910[6], precum şi stâlpii de susținere a lămpilor electrice.

Frumoşii stâlpi din fier, ridicați în anul 1913, îi întâlnim în trei variante şi anume:

- stâlpi cu trei brațe, amplasați în fața primăriei;
- stâlpi cu două brațe, amplasați în fața Palatului Cultural şi pe B-dul Revoluției;
- stâlpi cu un braț, de dimensiuni mai mici, amplasați de-a lungul fațadei dinspre parc a Palatului Cultural.

Din succinta prezentare a feroneriei de la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX din Arad, domeniu necercetat până la ora actuală, se desprinde faptul că, în cadrul arhitecturii perioadei respective, cât şi alături de ea, meşteşugul artistic al fierului a ocupat un bine meritat loc.

Realizatorii acestor frumoase lucrări din fier forjat reflectă, alături de realizatorii de artă din Arad, sensibilitatea şi puterea de creație artistică a acestora, înscriind o pagină în istoria artei arădene a perioadei prezentate.

Note

1. Gh. Lanevschi *Considerații privind secessionul în Arad în contextul urbanisticii secolului al XIX-lea* în „Revista muzeelor şi monumentelor" nr. 2, Bucureşti 1980, p. 70.
2. Clădirea există în anul 1862 conform cărții funduale nr. 367. Se pare că înfățişarea stil 1900 o primeşte în anul 1898 când i se adaugă decorația, bow-window-ul şi balcoanele.
3. Clădire de sfârşit de secol ce-şi schimbă doar fațada în urma proiectului făcut de arhitectul arădean Steiner Josef conf. ASA, Primăria municipiului Arad, Dosar nr.17a/ 1903 pachet 3575.
4. Gh. Lanevschi, *Arta 1900 în arhitectura arădeană* în „Ziridava" nr. 12, Arad, 1980, pp. 608-610.
5. *Ibidem*, pp. 611-612.
6. *Az Aradi Közlöny nagy képes naptára*, Arad, 1911 p. 273.

https://biblioteca-digitala.ro

ELENA ŞI IGNAT BEDNARIK, ARTIŞTI DECORATORI

Lemn (pirogravură), arhitectură de interior, proiecte de mobilier

Dr. Beatrice Bednarik

După cum am arătat într-o precedentă comunicare, începutul colaborării lui I. Bednarik cu Regina Maria a fost coperta executată de el pentru volumul intitulat *Crinul vieții*, apărut în 1913 (informație pe care o deținem de la artist). Această copertă înfățişa un lujer de crin alb stilizat, cu cinci potire, proiectat pe un disc format din globule văzute sub forma unor mici cercuri şi delimitat printr-un meandru grec. Din acest disc pornesc nenumărate raze cu aspect de flăcări; în partea inferioară ele depăşesc prin distribuire de două ori diametrul discului.

Un clocot năvalnic de viață se desprinde din această imagine, care a fermecat pe tânăra talentată – pe atunci Principesă – astfel, încât probabil a desenat la rândul ei lujerul de crin de pe copertă, comandând apoi cele două scaune cu spetează înaltă şi cerând a fi ornate cu acest motiv, subiect caracteristic şi artei 1900. De aici probabil legenda că motivul ar fi fost creat de Suverană. Aceste jilțuri cu alura de tron se aflau în trecut în biroul Reginei din Castelul Pelişor din Sinaia. În prezent ele se găsesc tot la Pelişor, în aşa numita Cameră de Aur, încăpere bogat împodobită cu stucaturi aurite în formă de frunze de acant.[2]

Bednarik crease în întregime coperta *Crinul vieții* de Principesa Maria a României, copertă în ansamblul căreia crinii ocupau nu numai centrul compoziției, dar şi câmpurile mici din cele patru colțuri, în câte un frumos ornament circular, format din silueta în ocru închis a unui lujer cu trei crini şi câte două frunze spiralate. Or, aceste ornamente, ca de altfel întreaga compoziție, era creația unui ornamentist experimentat cum era artistul, fapt care îi acordă total paternitatea operei, chiar dacă aceasta nu fusese semnată.

În Palatul din Calea Victoriei am descoperit un scaun dintr-o garnitură pierdută, care prezintă motive bizantine cu influențe celtice şi pe care l-am identificat ca pe o operă creată de Bednarik, cu ornamente înrudite în concepție cu cele de pe draperia executată în pirogravură de Elena Bednarik, din colecția familiei artistului.

Această creație, ca multe altele din colecții importante din țară şi străinătate (de ex. cele din Palatul Regal din Sofia, de care aminteam în precedenta comunicare din cadrul Colocviului de Artă Decorativă), au fost executate după proiectele artistului, de pe vremea când se ocupa de arhitectura de interior la reprezentanța din Bucureşti a Casei elvețiene Portois & Fix.

https://biblioteca-digitala.ro

Un astfel de ansamblu de mobilier, cu totul deosebit, este garnitura de sufragerie creată de artist pentru interioarele casei fostului ministru de Justiție C. Dissescu şi identificat de noi în 1979 în Bucureşti, în colecția Luciei Broşu, fiica unuia dintre marii avocați ai vremii, Alecu Ionescu[3]. De la dânsa am aflat că ansamblul provine din Col. C. Dissescu. Or, întreaga arhitectură de interior a acestuia fusese creată de I. Bednarik, pentru casa care adăposteşte în prezent Institutul de Istoria Artei din Calea Victoriei, colț cu G-ral D. Manu.[4]

Această garnitură în stil bizantin este formată dintr-un bufet mare, unul mic, o masă şi 12 scaune.

Bufet mare cu partea superioară descriind un arc persan bordat cu o bandă simplă de antrelacuri şi montat pe un podium, prezintă nu numai proporții elegante, dar şi interesante formule utilitare (vezi partea inferioară cu crearea spațiului dintre corpul bufetului şi podium). Simeza înfățişează cu modificări unele influențe elene prezente adeseori în arta bizantină, anume banda care la origine cuprinde alternanța dintre lotus şi palmetă, motiv originar încă din arta egipteană[5] şi asiriană[6], preluat apoi de arta greacă[7] şi ajuns în fine în cea bizantină.[8]

Pe uşile corpurilor există discuri cu ornamente specific bizantine, pentru ca la colțuri să întâlnim motive ornamentale ce amintesc unele mozaicuri de la San Marco din Veneția.[9]

Colțurile mobilei sunt formate din benzi late cu frumoase antrelacuri ce revin şi la mijlocul piesei, benzi ce se încheie prin cele şapte picioare scurte în torsadă. Aceste torsade încadrează şi panourile ornamentale ale uşilor. Banda simplă cu antrelacuri încheie orizontal în partea inferioară fațada.

Bogăția ornamentală a mobilei se repetă la bufetul mic, care prezintă numai două corpuri, deci două uşi. Aceasta acordă piesei un plus de eleganță.

Masa rotundă se sprijină pe patru picioare acoperite cu caneluri torse, pentru a nu îngreuna linia generală a ansamblului. Profilul picioarelor mesei şi al celor de la bufete este uşor curbat, sau galbat, ca la coloanele antice. Aşa numitul capitel redă asemănător motivul ornamental al simezei.

Scaunele, cu picioarele din față în torsadă, prezintă în friza ce acoperă în față şi lateral şezutul tapisat, o ornamentică asemănătoare celei de pe simeză, dar mai complicată. Speteaza, uşor înclinată spre spate, este bordată cu o bandă simplă de antrelacuri.

Simbolul bizantin al crucii, sub formă de floare cruciferă, apare deseori la toate piesele din garnitură (la capiteluri, la baza colonetelor etc.).

Concepția artistică a acestui mobilier este majoră, dovedind nu numai o cunoaştere aprofundată a stilurilor, dar mai ales capacitatea de reinventare a caracterelor operelor de artă a unor epoci revolute, din care nu ni s-a transmis mai nimic din piesele din care pictorul să se inspire. În paranteză fie spus, relicvariile şi sarcofagele nu se prea pot încadra în noțiunea de mobilier.

Artistul a întreprins un uriaş efort de documentare, fie refotografiind unele interioare ale Sf. Sofia din Istambul, fie consultând cărți rare de ornamentică, de exemplu H. Dolmetscu, *Der Ornamentenschalz* (vezi note) etc. etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezultatul: a creat o operă unică în arta europeană, reprezentând o mare valoare pentru noi, care suntem moştenitori – citând sintagma lui Nicolae Iorga – ai Bizanțului după Bizanț.

După înființarea Atelierului Academia liberă din Calea Victoriei (1913) de către soții Bednarik, artistul întocmeşte în continuare planşe acuarelate, cu perspective de interior, din care numeroase există la Biblioteca Academiei Române – Stampe (acestea erau prezentate în sala de expoziție permanentă sau comandate direct de către elita vremii).

Astfel, I. Bednarik a creat următoarele proiecte de arhitectură de interior care datează din anii 1913-1916, Elena Bednarik executând aplicațiile în metaloplastie, după ornamentica de asemenea proiectată de artist:

Biblioteca în stil bizantin, cu influențe de artă islamică (vezi arcurile de origine persană de la vitrinele laterale).

Lemn cu aplicații de ornamente în metal.[10]

Aranjament de Fumoir (dreapta jos inscripția *pt. Dir. S. Biennann*). Stil bizantin, cu influențe de artă islamică.

Lemn sculptat, cu aplicații în metal.[11]

Garnitură de Salon. Canapea, fotoliu şi masă (în fundal, piedestal şi oglindă). Stil bizantin, cu influențe de artă islamică în arcul persan din speteaza mobilierului.

Lemn cu aplicații metalice şi tapiserie piele.[12]

Remarcăm că oglinda executată a fost consemnată în cronicile vremii, menționate de noi în comunicarea de la Colocviul de Artă Decorativă de la Cotroceni din 1993.

Biblioteca, stil bizantin.

Lemn cu aplicații metalice.[13]

Garnitură de birou. Masă de birou şi fotoliu, stil bizantin.[14]

Lemn cu aplicații metalice.

Garnitură de Salon. Fotoliu, masă şi scaun.

Stil bizantin cu influențe de artă islamică (vezi arcul persan de la masă şi, uşor modificat, la speteaza fotoliului).

Lemn şi aplicații metalice.[15]

Patru planşe.[16]

Piedestalul, în lemn sculptat, este de fapt redarea unei coloane bizantine, cu capitel şi bază.

Bancheta, sculptată à jour în lemn, cu ornamente bizantine şi tapiserie; remarcăm şi unele influențe romanice.

Etajeră, lemn sculptat sau cu aplicații metalice, stil bizantin cu influențe de artă islamică (arc persan).

Birou damă, lemn şi aplicații metalice cu ornamente bizantine şi panou fustanello.

Această predilecție, precum şi înclinarea funciară către stilul bizantin – pe care îl propune de cele mai multe ori – dovedesc ataşamentul artistului pentru elementele artei culte răsăritene, cea mai chemată să transpună pe plan

https://biblioteca-digitala.ro

suprastructural, în planul esteticii unei arhitecturi de interior, valorile spiritualității româneşti.

Astfel, suntem îndreptățiți a afirma că Bednarik a creat într-un mod personal şi, în consecință, original stilul nostru neobizantin în materie de mobilier.

Preocupările şi cultura sa l-au ajutat să păşească şi mai departe – pe plan european – creând perspective de interior şi în spiritul altor țări, ca de exemplu Anglia, Olanda ş.a.

Astfel, din materialul documentar rămas de la artist sunt fotografiile unor creații ale sale pentru *Garnituri de salon englez* sau acuarela înfățişând un *Fragment de interior în stil olandez*. Două fotolii confortabile în jurul unui cămin, totul proiectându-se pe fundalul unui lambriu ornat cu motive de renaştere olandeză. Acelaşi motiv ornamental se repetă la piedestalul de alături, ce se profilează la baza unei scări.

La cele de mai sus se adaugă şi noianul de zeci şi zeci de planşe de ornamentică în desen, rămase în succesiunea artistului, care, în majoritate, tratează de asemenea stilul bizantin, îmbogățit uneori cu elemente autohtone.

Această aplicare către baza modului de exprimare al spiritualității româneşti caracterizează şi unele ancadramente bizantine ale unor opere de pictură (1914), sau frontispiciul câtorva coperte de carte (1923-1932).

În prima categorie citām compoziția creată de artist înaintea primului război mondial, în plină campanie de ieşire din neutralitate a României, intitulată *Acum ori niciodată*.

Compoziția aceasta va fi reprodusă monocrom şi publicată în format de carte poştală în Bucureşti, în editură proprie. Acuarela reprezintă, în dreapta, înaintând către centru, o tânără în costum național, încununată cu lauri. Ea cheamă ostaşii la arme ținând un tricolor cu inscripția ACUM ORI NICIODATĂ! Tot în planul I, spre stânga, un soldat sunând din goarnă. În planurile următoare, baionete ridicate la armă se zăresc pe zorile unul cer senin. În dreapta jos, *I. Bednarik/ 1914.*

Motivele bizantine împodobesc şi acuarelele artistului destinate copertelor pentru Calendarul Plugarilor, culese de P. Ispirescu, Bucureşti, Cartea Românească edițiile din 1926 şi 1932, toate semnate.

În concluzie, în cazul pictorului, avem de a face şi cu un ornamentist de excepție, unul dintre puținii din acest domeniu în Romania, iar în ceea ce priveşte pe Elena Bednarik, multitudinea operelor create şi nesemnate dezvăluie o activitate bogată, dar rămasă în cea mai mare parte anonimă.

Note

1. Informație Ignat şi Elena Bednarik – profesoară de desen şi pictură a Ioanei Perticari, fiica Elenei Perticari, doamnă de onoare a Principesei Maria – în faza de elaborare şi apariție a cărții *Crinul Vieții* (1912-1913).

2. Muzeul Național Peleş, Sinaia. Coordonator ştiințific prof. Dan P. Popa. Redactor, muzeograf principal: I. Rotărescu; 20 p. cu planşe: Biroul Reginei Maria.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Informație I. Bednarik (Avocat Alexandru Ionescu, sau Alecu Ionescu-Tramvai (deoarece era şi şeful contenciosului de la Societatea de Tramvaie), fiind fratele cunoscutului profesor de la Politehnica din Bucureşti, cunoscut sub numele de Ionescu-Bizet. Avocatul Alecu Ionescu a avut două fiice, Lucia, căsătorită Broşu, şi Florența, căsătorită Constantinescu. Florența, de o frumusețe remarcabilă, a devenit eroină de roman. Poetul şi romancierul Ovid Densuşianu i-a schițat personalitatea în romanul *Stăpânul*. Informație Lucia Broşu.
4. Un alt ansamblu de arhitectură de interior a fost creat unei alte case boiereşti a Bucureştiului de început de veac, cea a lui Niculescu Dorobanțu, tot de pe str. D. Manu.
5. Dolmetsch, H: *Der Ornamentenschatz*, Stuttgart, Verlag Julius Hoffmann, f. a., p. 2, fig. 19.
6. Cf. Dolmetsch, *op. cit.*, pl. 3, fig. 2, 9, 10, 14.
7. *Ibidem*, pl. 4, fig. 7, 8, 9 şi pl. 5, fig. 7, 10.
8. *Ibidem*, pl. 33.
9. *Ibidem*, p. 33, fig. 17.
10. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 16943, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 19.
11. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 14986, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 3.
12. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 14987, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 4.
13. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 16363, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 10.
14. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 16364, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 11.
15. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 16365, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 12.
16. Biblioteca Academiei Române – Stampe, Inv. 16434, Dosar 20 I, Bednarik, I. - 13/ 16.

https://biblioteca-digitala.ro

PIESE DE CERAMICĂ „TROIȚA“ DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL COTROCENI

Gabriela Lupu

În 24 aprilie 1921 s-a deschis expoziția cu piese de ceramică realizate în fabrica „Troița“ de la marginea Bucureștilor.[1] Ziarele vremii au menționat evenimentul, considerând creațiile prezentate un prim pas în conturarea unei producții industriale de ceramică artistică.

Olăritul, ocupație meșteșugărească de caracer local, cunoscut din vremuri imemoriale, a fost prezent pe tot cuprinsul țării. Piesele tradiționale modelate cu mâna sau cel mai adesea la roată, decorate rudimentar sau ornamentate cu rafinament și-au păstrat totdeauna caracterul de obiect strict utilitar. La sfârșitul secolului al XIX-lea, școlile de arte și meserii nou înființate au încercat să revigoreze și arta olăritului prin creații noi, pornind de la formele și decorația tradițională. Rezultatele s-au dovedit a fi destul de modeste, după cum mărturiseau contemporanii în diferite publicații ale timpului.[2]

Intelectualii vremii militau pentru dezvoltarea artelor în spiritul unui stil național. Jaloanele stilului românesc din arhitectură trasate de Ion Mincu au impus și artelor decorative o evoluție asemănătoare. Asfel, mobilerul, țesăturile, broderiile create în acest stil au început să completeze interioarele noilor case, arhitecții fiind printre primii care s-au preocupat de elaborara unor proiecte decorative unitare.[3] În cadrul saloanelor Societății Tinerimea Artistică, inaugurate în 1902, apar uneori și piese de artă decorativă, creații ale artiștilor plastici sau chiar ale prințesei Maria. Nelipsită de la cele mai importante manifestări artistice, prințesa moștenitoare făcea adesea și achiziții de piese. Astfel poate fi explicată prezența pieselor de ceramică marca „Troița“ în colecțiile Muzeului Național de Artă și Muzeului Peleș, foste palate regale.

Și Muzeul Palatului Cotroceni, fostă reședință particulară a Regelui Mihai, deține trei piese de ceramică create la „Troița“, două căni și un ceainic. Cele două căni cu dimensiuni impresionante pentru acest tip de piesă (30 cm înălțime, 14 cm diametrul bazei și 23 cm diametrul gurii) au forme foarte asemănătoare, diferențiindu-se doar prin decor și gamă cromatică. Astfel, cana cu nr. inv. 1162/ 132 c are talpa plată circulară, iar corpul este ușor turtit din lateral. Gura are un contur ovalizat, modelat cu un cioc, care este separat de restul buzei printr-un bandou lat, aplicat transversal. Toarta plină, lățită, este ușor arcuită, fiind prinsă superior sub buză și în zona diametrului maxim. Decorația este realizată în relief, prin aplicare de forme zoomorfe și vegetale, dispuse simetric (păsări cu reprezentare în profil și motive florale) sau incizată (sub cioc, motivul

https://biblioteca-digitala.ro

vegetal se reia). Vasul este realizat din argilă arsă la roşu, modelat la roată şi manual, iar motivele decorative sunt pictate în albastru cobalt, pe un fundal galben crom; interiorul este acoperit de glazură transparentă. Foarte asemănătoare cu prima piesă este cana cu nr. inv. 1163/ 133 c, având aceleaşi dimensiuni (I - 30, D - 25,5, d - 15 cm), iar decoraţia realizată în aceeaşi manieră (în relief şi incizie) este mai bogată deşi repetoriul este acelaşi. Amplasarea elementelor decorative este simetrică (câte o pasăre încadrată de crenguţe florale, iar sub cioc o corolă incizată). Sub buză, pe toartă şi la bază sunt aplicate pastile incizate cu motive cvadrilobate. Gama cromatică este mai nuanţată, etalând pe un fundal galben deschis nuanţe de brun, albastru şi verde.

Cele două piese (mai sus menţionate) au o formă comună, des întâlnită în ceramica populară, dar diferită prin dimensiuni şi ca finisare a modelajului. Cu tot aspectul lor greoi, stilizarea căutat stângace, primitivă, a elementelor decorative le conferă un farmec aparte, subliniat de gama cromatică rafinată.

Cea de a treia piesă este un ceainic (nr. inv. 1174/ 144 c) piesă disparată, ce a făcut probabil parte dintr-un serviciu. Realizat la roată, are corpul piriform, gura circulară, acoperită cu un capac plat, prevăzut cu un buton scurt. Ciocul, bombat la bază, porneşte din zona diametrului maxim şi se ridică prin arcuire uşoară aproape de nivelul buzei, iar toarta tubulară este simplu arcuită. Ceainicul este pictat manual cu motive vegetale, animaliere şi elemente geometrice, compunând frize dispuse în patru registre orizontale. Nuanţele de albastru cobalt, galben, verde, brun sunt puse în evidenţă de fundalul alb. Spre deosebire de celelalte două piese, marcajul ceainicului este uşor diferit, pe lângă însemnul grafic al troiţei, într-o casetă dreptunghiulară aparând inscripţia „Troiţa/ str. Popa Savu 44/ Bucureşti". Nici una dintre cele trei piese nu este semnată, deşi presa vremii menţionează că „după modelele lui Ressu, Toniza, Ştefan Dimitrescu, Ionescu Doru, Troteanu s-au creat vasele de flori, sfeşnice, farfurii, ceşti şi toate celelalte vase care s-au decorat cu motive lucrate după originalele aceloraşi pictori"[4].

În colecţia Muzeului Naţional de Artă al României sunt prezente mai multe piese semnate Nora Steriadi, una fiind datată 1921, iar altele sunt atribuite pictorului Ressu. Formele sunt foarte diferite: platouri, străchini, farfurii, ulcioare, căni, decorate cu motive florale, zoomorfe, antropomorfe, ideograme pictate, unele în uşor relief sau incizate. Astfel de piese apar menţionate în inventarele din 1948 şi la Muzeul Naţional Peleş alături de numeroase vase populare.

Toate creaţiile fabricii „Troiţa" păstrate până astăzi demonstrează clar influenţa ceramicii de factură populară de la care a preluat o parte din forme şi numeroase motive decorative în tratare naivă, uneori chiar rudimentară.[5]

Cu toate stângăciile inerente oricărui început de drum, creaţiile „Troiţa" s-au bucurat de o primire entuziastă a contemporanilor, care s-au grăbit să cumpere şi să-şi decoreze interioarele cu primele produse de ceramică artistică românească.[6]

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. „Izbânda", joi 28 aprilie 1921.
2. E. Grasset, *L'école Nationale des Arts Décoratifs de Bucarest Domnița Maria* în „Art et décoration" janvier – juin 1908, Tome XXII, Paris.
3. Arhitecții ca N. Ghica Budești, O. Rogreski, Gh. Lupu, Hugo Storck, Gh. Sterian, A. Clevel.
4. *Adevărul literar și artistic*, 15 mai 1921, p. 3.
5. Victor Ion Popa în „Cronica artistică" publicată în Cotidianul „Ora" din 30 aprilie 1921 menționa „calitatea de românesc putem și e necesar s-o despărțim de calitatea de primitiv de care dau dovadă lucrările de la «Mozost»".
6. „Dimineața", 27 aprilie 1921. „O lume din cele mai alese numai încăpea în sala «Mozost», unde pe mese și etajere se aflau răspândite frumoase bibelouri românești, a căror majoritate au fost reținute cu întrecere în câteva clipe".

https://biblioteca-digitala.ro

INIȚIATIVE, REALIZĂRI ŞI EŞECURI ÎN PROMOVAREA ARTELOR DECORATIVE AUTOHTONE ÎN BUCUREŞTIUL PERIOADEI INTERBELICE

Petre Oprea

Între anii 1919-1929 constatăm că artele decorative tradiționale, olărie, țesături, covoare, mobilier şi unelte casnice, care exprimau simțul artistic popular românesc, înregistrează comercial un salt cantitativ excesiv, în comparație cu anii anteriori războiului.

Impulsul este datorat creşterii vertiginoase a numărului locuitorilor Bucureştiului, devenit capitala României Mari şi al clădirilor nou construite.

Primăria Municipiului Bucureşti a avizat în anul 1920 cca 4.000 construcții de locuințe cu peste 6 camere, iar în 1938, cca 9.000. Ținând seama că în această vreme mai persista prejudecata mic burgheză anterioară primului război mondial a încăperilor cu pereții acoperiți, înțesați cu tablouri, a vitrinelor pline ochi cu bibelouri, porțelanuri şi argintărie, a numeroase mobile, ne putem face cât de cât o imagine asupra cantității necesare unui interior din acea vreme.

Cum meşterii țărani nu au putut face față acestei cerințe, produselor lor li s-au alăturat cele rezultate pe cale industrială. Dacă realizările primilor exprimau, datorită tradiției în execuție, simțul artistic popular românesc, cele din producția industrială erau de slabă calitate artistică, întrucât erau realizate grabnic şi neglijent, din preocupări mercantile.

Cum în majoritatea cazurilor comanditarii aveau o cultură artistică scăzută, ei s-au orientat spre obiectele de artă decorativă, nu cele autentice care promovau comorile țărăneşti cu caracter artistic, ci spre cele industriale, cu motive populare orăşenizate.

Pentru contracararea acestei situații n-a lipsit nici inițiativa de a se produce industrial „olărie de artă românească" cu un grad artistic ridicat.

În 1922 un întreprinzător, Armand Naumescu, realizează un atelier de olărie, numit Troița, propunându-şi să producă ceramică decorativă inspirată din cea populară.

Pentru reuşită şi-a asigurat concursul mai multor pictori renumiți ai vremii, care militau pentru păstrarea artelor decorative tradiționale. Cei mai cunoscuți erau C. Ressu, I. Theodorescu Sion, N.N. Tonitza, Şt. Dimitrescu, Tr. Cornescu, P. Troteanu, Ionescu Doru, Nora Steriadi, ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro

Ei au dorit să reînvie „ornamentele din tradiția națională" într-o realizare modernă de mare valoare artistică, de aceea şi-au şi semnat obiectele produse de ei cu sigla lor: vase de flori, sfeşnice, farfurii, ceşti etc.

Acelaşi scop a urmărit şi fabrica de ceramică „Cocioc" a Domeniilor Coroanei Regale. În 1923 Ştefan Dimitriu, care a lucrat inițial la Troița, pune bazele unui atelier de ceramică şi olărie Bucur, instalat în str. Bucovinei nr. 23 bis, care doreşte, la rândul lui, să promoveze o îmbinare între arta ceramică modernă şi cea de tradiție populară.

Nora Steriadi, care se remarcase prin broderii artistice în expozițiile personale de la Bucureşti din 1919 şi de la Paris în 1920, câştigându-şi o mare notorietate, îşi întrerupe brusc activitatea din acest domeniu dedicându-se ceramicii. Dorea să realizeze ceramică inspirată de arta populară, dar tratată într-un spirit modern, contemporan, să aducă un suflu înnoitor în această ramură artistică care decăzuse datorită unor preocupări mercantile.

După primele realizări izbutite, arse în cuptoarele fabricii Ruffer din Bucureşti, constatând că pătrunderea ceramicii sale în cercuri foarte largi de amatori nu se poate înfăptui printr-o creație manuală redusă, ci numai printr-o producție industrială, însă de serie mică, a cerut sprijinul unor financiari care s-o crediteze cu fonduri pentru a-şi realiza un cuptor propriu. A găsit înțelegerea bancherului Aristide Blank, prietenul soțului ei, care a subvenționat-o în această inițiativă.

În 1922 îşi realizează atelierul la locuința ei din Sinaia, fiind ajutată de doi meşteri olari de la Hurezu, iar vânzările se fac în magazine de artă bucureştene şi expoziții personale. Va repurta la început un mare succes mai ales cu cahle. Repertoriul motivelor de pe cahle se reducea îndeosebi la o fantezist-naivă stilizare de cocoşi, păuni, brazi, lalele.

Existența în realizarea obiectelor a unei concurențe nemiloase a condus în 1924 la o rentabilitate scăzută şi, drept urmare, la retragerea creditului. A trebuit să se mulțumească din 1924 cu o producție scăzută pe cont propriu.

În anul 1922 pictorul C. Ionescu Paşcani a înființat la Dolhasca, satul său natal, un atelier de ceramică. În cadrul acestuia a realizat numeroase forme ceramice imitându-le pe cele populare, pe care le-a pictat sau smălțuit cu motive naționale sau motive fanteziste personale. Obiectele se vindeau în magazinul de artă din Bucureşti al ceramistului Mihail Tacorian, care îl sprijinise băneşte să-şi construiască atelierul şi organizând expoziții personale precum cea din octombrie 1923 de la Maison d'Art, când a expus peste 800 de vase.

Afacerea fiind prosperă, după 1925 C. Ionescu Paşcani îşi extinde atelierul şi îşi asociază soția, pictorița Maria Ullea Mandia şi pe sculptorul Mihai Onofrei.

Colaborarea este fructuoasă şi obiectele se vând ca şi până atunci, fie prin magazinul lui Tacorian, fie în cadrul unor expoziții, ultima în februarie 1927, când au fost prezentate 300 de piese. De data aceasta se realizau, pe lângă ceramică pictată şi smălțuită şi cu basoreliefuri, medalioane.

Recesiunea economică din 1929 a dus la închiderea atelierului.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă ramură a artei tradiționale românești, care, după ceramică, a înregistrat un mare avânt în această perioadă a fost producția de covoare, țesături și broderii. Impulsul se datorează în mare parte inițiativelor și sprijinului unor doamne din înalta societate pentru revigorarea artei populare. Dintre cele mai active și perseverente citățm soțiile mareșalilor Averescu și Prezan, pe doamnele Cantacuzino, Bibescu, Pia Alimănișteanu, care, fie în cadrul unor societăți filantropice și de binefacere, fie prin ateliere proprii improvizate pe moșiile lor, sau cu ajutorul țărăncilor localnice, încearcă să revigoreze industria casnică populară, adică a covoarelor și mai ales a bluzelor țărănești (ii) pentru a păstra tradiția artei populare autohtone.

Li s-au alăturat mai multe artiste decoratoare care și-au condus ateliere proprii: Elisabeta Cosco, Maria Fălcoianu, Maria Cioarec, Viorica Steopoe, Maria Fărcășanu ș.a.

Chiar s-a înregistrat un succes răsunător în anul 1920-1921 în această direcție. Cu aportul financiar al Băncii Blank s-au vândut în cantități mari bluze din in, voaluri de mătase etc. prin magazinele deschise de bancă la Paris, Marsilia și New York. Dar nu s-a putut rezista concurenței neloiale a fabricilor de mătase din Marsilia, care le-au imitat și vândut mult mai ieftin.

După 1919 produsele fabricii Brumărescu, care înregistraseră un succes răsunător în prima decadă a veacului XX, își găsește încă numeroși cumpărători. El a impus mobila rustică, folosind în exces ca decorație de mobilier motive și crestături din arta tradițională a lemnului, executate în pirografie și pe alocuri colorate cu lacuri lucitoare, dându-se o tentă națională. Interesul pentru acest mobilier a scăzut treptat și s-a întrerupt brusc în 1924, când fabrica a fost dărâmată de Primăria de verde pentru un aliniament de urbanistică, iar proprietarul n-a mai avut posibilitatea s-o refacă în altă parte.

Constatăm că aceste inițiative, cu mari perspective la începuturi, își pierd după o vreme interesul și sunt nevoite să-și reducă activitatea, chiar să o sisteze.

Le-au fost oare potrivnici doar factorii economici? Nu. În primul rând adevărata cauză a insuccesului lor a constat în faptul că au pornit de la o idee greșită.

În olărie, prin folosirea unor motive decorative populare interpretate colorit mai strident, s-a ajuns la o pastișare a acestora, rezultând de cele mai multe ori un obiect finit hibrid. Spiritul popular a dispărut, iar pecetea modernă a artistului a fost atrofiată. Cât privește covoarele și țesăturile, și în aceste cazuri combinarea și stilizarea unor motive și elemente decorative tradiționale au dus în final la o degradare rapidă a valorii creației populare.

În privința mobilierului rustic el era de la bun început pornit pe baze comerciale, folosindu-se forme moderne de mobilier, aplicându-i o decorație fantezistă, de inspirație populară, atractivă și interesantă în studiul kitsch-ului.

Îndepărtarea acestor produse cu tentă populară din comerț – olărie, țesătură, mobilier – s-a produs începând mai vizibil după 1923, când produsele străine de mare serie, dar și îndeplinind o exigență calitativă, au fost importate în mari cantități și vândute ieftin, unele dintre ele în rate.

https://biblioteca-digitala.ro

JEAN BARAS, UN PROMOTOR AL ART-DECO-ULUI

Petre Oprea

După primul război mondial, Bucureştiul, devenit capitala României Mari, a înregistrat o creştere vertiginoasă a populaţiei, un mare avânt edilitar şi o nesăţioasă viaţa galantă şi de luxurie. Afişarea bunăstării, a opulenţei, infatuarea şi snobismul noilor îmbogăţiţi de război erau sfidătoare, dar şi cu consecinţe benefice pentru comerţul de artă, în mod special pentru cel de arte decorative.

Arhitectonic în ansamblu, stilul noilor clădiri este eclectic şi oscilează între stilurile preferate anterior, neo-clasic, Ludovic al XV-lea şi al XVI-lea, neogotic, românesc şi cel modern, constructivist, cubist. În funcţie de ele depinde în cea mai mare parte mobilarea şi decorarea interioarelor. Fie continuând pe gustul afirmat înainte de război, pentru încăperi fastuoase, cu pereţii acoperiţi supraaglomerat de tablouri, pentru vitrine înţesate cu bibelouri, porţelanuri, sticlărie şi argintărie şi pentru numeroase mobile masive, fie, mai ales din snobism, pentru un mobilier redus la strictul necesar, dar funcţional, la puţine tablouri şi obiecte de artă, acestea din urma evidenţiindu-se prin plasarea lor într-un dialog cu spaţiul înconjurător.

Dacă, în virtutea inerţiei, gusturile şi pretenţiile comanditarilor pentru interioarele de odinioară sunt conservatoare, în primii ani după război, treptat, cam din anul 1924, se remarcă şi o puternică tendinţă de preţuire a mobilierului şi artei decorative contemporane en vogue în ţările apusene. Aceasta nouă orientare este întreţinută şi susţinută cu devotament şi elan de un mănunchi de tineri arhitecţi şi artişti plastici cărora li se alătură câţiva negustori de artă, susţinători sufletişti ai noii cauze.

Discuţiile aprinse din presă asupra viitorului artei şi industriei decorative româneşti a permis să se vehiculeze o multitudine de opinii contradictorii, numeroase sugestii şi să fie evidenţiate iniţiativele practice în această direcţie pe plan industrial. Revista *Curierul artelor* în numerele sale din 30 mai, 6-12 iunie şi 12 septembrie 1920 ne face cunoscut că bancherul Aristide Blank în asociaţie cu Mercier, proprietarul celei mai mari fabrici de mobile din Paris „au cumpărat Fabrica Büchner & Durrer, împreună cu toate atelierele şi cu magazinul din Calea Victoriei". „S-au instituit două secţiuni.

1. Mobilier, ţesături, pirogravură sub conducerea tehnică a d-lui Seceni...

2. Industria olăriei, faianţă, porţelanuri etc." „Se va deschide şi la Paris un magazin". Bucureştiul mai avea două mari firme de mobilă: sucursala lui Bernard Ludwing, fabricant de mobilă de artă din Viena, medaliat în 1914 cu meritul

https://biblioteca-digitala.ro

comercial şi industrial, clasa I, cel care a realizat „întreg aranjamentul Castelului Pelişor din Sinaia" (*Reforma*, 28 septembrie 1908) şi fabrica de mobile a cehului Francisc Novak (*Curierul Capitalei*, 5 februarie 1928), venit în țară din 1908. Li se alătură numeroase mici ateliere, cum funcționa o puzderie pentru covoare, țesătură, ceramică ş.a., mai toate datorate inițiativei şi sprijinului doamnelor din lumea aristocratică în dorința susținerii artei populare româneşti.

Concomitent avem cunoştință de scurta apariție, la inițiativa unor artişti plastici, a unor ateliere de artă decorativă modernă, pentru piese unicat sau de serie foarte mică. Se remarcă Academia de arte decorative, condusă mai întâi de Vespremie, apoi de M.H. Maxy, care a funcționat între 1924-1929, organizatoare de expoziții temporare a produselor sale, Studioul Integral, Studioul Maxy, Atelierul Nora Steriadi.

Mai active în răspândirea şi impunerea gustului artistic pentru creația obiectelor de artă decorativă contemporană, provenite din centre apusene – Paris, Viena, Berlin – sunt în special magazinele de antichități. Ele tind să impună cumpărătorului ultimele producții de acest fel la modă, prevalând cele ale stilului denumit acum Art Deco, ultima cucerire a vremii.

În mod deosebit se remarcă printre acestea, magazinul de specialitate în porțelanuri şi cristaluri moderne al lui Jean Baras, din str. Paris nr. 3, deschis în 1923. Era un model de magazin, rivalizând în privința prezentării obiectelor, a iluminării lor adecvate şi a consultanței cu cele mai renumite magazine franțuzeşti în branşă şi se adresa exclusiv unei clientele foarte înstărite. Reclama magazinului, întreținută publicitar cu discreție, dar persuasiv, amintind deosebita calitate a mărfii, atrăgea în mod deosebit amatorii de artă. Aici se găseau şi se puteau cumpăra ultimele realizări în domeniul artei decorative din străinătate. În plus, în mod cert, la faima magazinului au contribuit cunoştințele de specialitate în domeniu ale proprietarului.

Cu timpul, unii arhitecți, mulți dintre ei clienți, îl solicită pe Jean Baras să le dea sfaturi, să le organizeze sau să le transforme interioarele locuințelor în spirit modern, cu mobilier şi obiecte decorative. În ce-l priveşte a făcut-o cu plăcere, cu multă răspundere profesională şi a întreținut această încredere, împărtăşindu-şi părerile şi public prin conferințe publice şi prin numeroase articole apărute în presă.

Dintre conferințe semnalăm pe cea din februarie 1931 despre bibelouri. Susținea cu înflăcărare necesitatea înfrumusețării interioarelor cu bibelouri moderne, de forme dinamice şi dimensiuni mai mari decât cele de altădată destinate vitrinelor, plasate în locuri extrem de vizibile pentru că ele reprezintă din partea posesorului nota de fantezie în ambientul încăperii. Această ingerință este de neînlăturat în casele construite din beton, material care a dat naştere la o nouă estetică în arhitectură.

De altfel, o scurtă incursiune asupra istoricului porțelanului modern o aflăm în cartea sa *Porțelanul*, cu o prefață de Al. Tzigara Samurcaş, apărută în 1927.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua carte, care s-a bucurat de acelaşi interes din partea amatorilor şi presei a fost volumul *Mobila*, unde, de asemenea, tratează şi pledează pentru cea modernă, funcţională şi utilă.

Pentru a sensibiliza amatorii de artă şi a-i face apţi să perceapă noua spiritualitate a artei decorative contemporane, Jean Baras a publicat în ziarul *Curentul* mai multe articole în anul 1933: *Ceramica românească* (30 iunie); *Antichităţi şi falsuri* (12 iulie), în care aduce la cunoştinţă că pe piaţa internaţională circulă numeroase falsuri Capo di Monte; *Arta decorativă modernă I* (21 iulie); *Arta decorativă modernă II* (2 august); *Arta decorativă modernă III* (13 august); *Afişul* (14 septembrie); *Arta religioasă modernă* (8 octombrie) unde se referă la vitrouri şi *Decorul de teatru* (11 februarie 1934).

În anul următor publică în revista *Arta şi omul* (iunie-iulie 1934) articolul *Afişul*, pledând pentru utilitatea acestuia şi rolul său pozitiv în viaţa publicitară, când are şi funcţie estetică.

https://biblioteca-digitala.ro

PORȚELANUL DANEZ – NOI DETERMINĂRI

Eugenia Antonescu

În această foarte scurtă intervenție vom încerca să semnalăm câteva date despre porțelanul danez existent la Secția de Artă Decorativă europeană a Muzeului Național de Artă al României, referindu-ne la cele peste 50 de piese, majoritatea provenite din Colecția regală a României, transferate Muzeului nostru în 1948 de Ministerul Artelor, cu Decretul 905 al Consiliului de Miniştri.

Respectivele piese au intrat în inventarele Muzeului sub denumirea generală de „porțelan de Copenhaga" unele datate secolul al XIX-lea, altele secolul al XX-lea. Acest fapt ne-a determinat să canalizăm cercetarea pe două coordonate: apartenență şi cronologie.

Pentru că în Copenhaga au existat mai multe manufacturi şi fabrici de porțelan (Manufactura Regală de porțelan danez din 1779, Manufactura Bing şi Groendahl, 1853, Manufactura Dahl-Jensen, 1825, Manufactura P. Ipsen Enke SA 1830) considerăm că este necesar să precizăm care este paternitatea precum şi perioadele de creație a respectivelor obiecte, nu înainte de a face câteva aprecieri de ordin istoric despre existența şi evoluția producției manufacturilor din Copenhaga.

După vechi şi repetate încercări de producere a porțelanului în fabrica „Turnul Albastru", din cartierul Smallegadee (Cristian-Haven din Copenhaga, fondată între anii 1754 şi 1760) când, de fapt, se obținuse porțelan tandru (artificial), Franz Heinrich Müller şi von Lang (transfug din Furstenberg) descoperă în 1773 procedeele fabricării porțelanului adevărat pe bază de caolin. În această perioadă fabrica se măreşte, devenind în scurtă vreme (în 1775) trust subvenționat de rege, iar din 1779, Manufactura Regală.

După 20 de ani, în 1779, trece în proprietatea statului tot ca manufactură regală şi durează cam 88 de ani până când devine în proprietatea particulară a lui A. Falck.

Meritul lui Falck, pe lângă multe altele, este acela că, deşi deține manufactura ca proprietate particulară, obține dreptul „să-i păstreze numele şi marca", lucru foarte important de reținut, mai ales că acest fenomen se prelungeşte şi în 1884, când Philipp Schou (1838-1922) îi devine proprietar şi o transferă în cartierul Fredericsburg, reunind-o cu fabrica de faianță Aluminia, „care funcționează şi astăzi sub acelaşi nume", se scria în 1973.

Avându-i în conducere pe Philipp Schou şi pe Arnold Krog şi bucurându-se de aportul creator al unei serii de artişti decoratori de mare renume ca F. August Hollin, Bing şi Groendahl, cărora li se adaugă sculptorii Erik Nielsen şi Christian Thomsen, producția cunoaşte în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea o perioadă de „renaştere" modernă şi o „recunoaştere publică.

https://biblioteca-digitala.ro

Acum se introduce pictura sub glazură, cu subiecte inspirate din natură, forme simple cu linie severă, cromatică delicată, tandră, pe o pastă albă acoperită cu o glazură perfect translucidă. Tot acum apare un stil nou, cu o tehnică perfecționată, realizându-se lucrări care au fost premiate în mai multe expoziții internaționale de după 1885 (Expoziția nordică de la Copenhaga din 1888 sau Expozițiile de la Paris din anul 1889, când ia Marele Premiu şi cea din 1900) prilej cu care se bucură de aprecieri deosebite.

Astfel, manufactura îşi dobândeşte faimă în lume şi datorită lui Arriold Krog (1856-1931) care, în calitate de director artistic, arhitect, pictor, grafician şi ceramist, introduce mari reforme.

Vorbind despre progresele tehnice şi artistice, Xenius Rostock în lucrarea sa „The Royal Copenhagen porcelain Manufactory Aluminia post and present" spunea: „Cu alte cuvinte stilul, glazura şi perfecțiunea tehnică, toate la un loc au creat strălucirea şi au aşezat manufactura regală de porțelan Copenhaga, printr-un verdict unanim, printre cele mai deosebite în ceea ce priveşte producția nouă a tuturor manufacturilor".

Referindu-ne la obiectele din colecția muzeului, majoritatea provin din Manufactura Regală de porțelan din Copenhaga, reprezentând plastică mică, cu figuri zoomorfe, la care se adaugă câteva vase, o figurină (beduin) şi un platou.

Cercetând colecția constatăm că pe şapte statuete apare lângă marca de Manufactură Regală semnătura lui Erik Nielsen, a celui care a introdus modelele animaliere şi tehnica ornării sub glazură. Este vorba de grupul de statuete reprezentând „Pisică" (inv. 17572); de trei statuete reprezentând „Câine pechinez" (inv.17586, inv.17599 şi inv.17600); „Câine techel" (inv.17605), „Purcel" (inv. 17603), la care se adaugă o bomboniera în formă de pisică (inv. 17559).

Xenius Rostock tot în lucrarea mai sus amintită adaugă: „Cam pe la 1900 sculptorul Christian Thomsen a desfăşurat o mare şi folositoare activitate producând figurinele sale rustice cu meticulozitate şi acuratețe şi grupuri cu animale domestice şi copii, un gen care s-a bucurat de o mare preferință datorită apelului său sincer şi uman".

Pe alte câteva lucrări din muzeu, pe lângă marca de Manufactură Regală, apare semnătura întreagă sau monogramată a acestui autor, Cr.Thomsen sau Cr.Th. – „Bufnița" (inv.17565), „Grup de maimuțe" (inv. 17581), „Vulpe" (inv. 17598), „Faun jucându-se cu un urs" (inv. 17601).

Tot manufacturii regale îi mai aparține o lucrare semnată F. Herold, „Peşte" (inv. 17563), una M. Hobs, „Ceainic" (inv.17615) precum şi alte câteva statuete cu semnături monogramate (H.H., G.H., şi A.B.).

Ca o trăsătură generală, toate lucrările acestei manufacturi sunt realizate într-o gamă coloristică restrânsă, formată din 1-3 culori, se ştie că în pictura sub glazură nu sunt permise mai mult de trei culori, motiv pentru care, la începutul secolului al XX-lea, se va reveni la pictura peste glazură.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-o destul de recenta lucrare „Keramikaus Historismus und Jugendstil" (Kassel 1981), Horst Makus ne informează că în Copenhaga a existat fabrica Bing şi Groendahl înfiinţată în 1853 de modelatorul Frederik Groendahl (1819-1856) şi de negustorul Meyer Hermann Bing (1818-1896).

Pietro Krohn (1840-1905) care rămâne până în 1897 în această manufactură, întemeiată în stilul modern, foloseşte pictura sub glazură, formele naturale în modelaj şi decor şi practică plastica mică la fel ca în Manufactura Regală.

„Până astăzi (adică 1881) – spune autorul – manufactura a rămas în proprietatea familiei."

În colecţia muzeului există trei statuete care aparţin respectivei fabrici: „Pisică" (inv. 17558), „Raţă" (inv. 17573) şi un „Boboc de raţă" (inv. 17574), realizate dintr-un porţelan alb, strălucitor, într-o cromatică discretă reprezentată doar prin câteva accente de culoare. Din manufactura Bing şi Groendahl mai există şi două vase cu decor vegetal (inv. 17623; 17613), ultimul de o rară delicateţe. În toate aceste lucrări porţelanul este extrem de alb şi pictura, cu excepţia vasului mare, este delicată.

Varietatea figurilor zoomorfe uimeşte în această manufactură. Numeroase statuete reprezentând animale şi păsări sunt semnate Dahl Jensen, un nume cunoscut, preluat şi de o manufactură înfiinţată în Copenhaga în 1925.

Colecţia noastră deţine astfel de statuete realizate în fabrica Bing şi Groendahl, unde se ştie că a lucrat Dahl Jensen.

De altfel, ele poartă pe bază ambele mărci: Bing & Groendahl şi Dahl Jensen. El a reuşit să surprindă în lucrările aflate în muzeul nostru şiretenia „Leopardului la pândă" (inv. 17604), cumînţenia şi gingăşia celor „Trei cobai" (inv.17561), siguranţa şi măreţia „Hipopotamului" (inv. 17611), veghea „Bufniţei" (inv. 17601) modelând cu precizie sau pictând delicat şi nuanţat sub glazură, în tonuri cenuşii, ocru, brunuri deschise.

Cât priveşte istoricul lucrărilor, presupunem că unele au fost achiziţionate de Regina Maria, care îndrăgea atât de mult arta decorativă. Ipoteza aceasta este susţinută de câteva figurine care poartă pe bază etichete de hârtie cu firma unor magazine europene, probabil sucursale ale fabricii pentru desfacere (Frankfurt A/M Kaiser str. A. Inv. 17586 şi inv. 17600). De altfel, Diana Fotescu în comunicarea „Proprietatea particulară în Palatul Cotroceni" ţinută la Colocviul de Artă Decorativă din 24-25 septembrie 1992 arată că: „Maria va realiza remodelări ale interioarelor şi noi decoraţii. Prima sa intervenţie o reprezintă crearea «Salonului Orange», situat la etajul II astăzi, varianta «Salonului Oriental»". În descrierea salonului vorbeşte despre inventarul ce-l deţinea şi cum era el amplasat: „printre obiectele de artă decorativă sunt şi cele 16 diferite figuri şi obiecte «Copenhaga» mai mici".

Această informaţie este preluată în comunicarea respectivă din documentele existente în Arhivele Statului – Fond Casa Regală, Castele şi Palate, Palat Cotroceni, s. 171 şi 172/ 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

Am vorbit în introducere despre istoricul manufacturilor cu scopul de a arăta că există o diferență între perioada de început şi perioada sfârşitului de secol al XIX-lea şi începutul secolului XX, când sunt remarcate în lume progresele obținute în realizarea unui porțelan de bună calitate, când se lansează o artă în stil „Secession" recunoscută şi apreciată în lume. Ne interesează această perioadă pentru că, analizând trăsăturile tehnice şi artistice ale obiectelor din mica şi interesanta colecție deținută de muzeu, studiind mărcile şi semnăturile pe care le poartă, am putut face precizarea că majoritatea sunt realizate în Manufactura Regală de Porțelan din Copenhaga, iar cea mai mică parte, în manufactura Bing şi Groendahl, unele de către Dahl Jensen, din aceeaşi localitate şi aceeaşi manufactură.

Plastica porțelanului danez existent în muzeu reprezintă o bogată varietate de viețuitoare din fauna Danemarcei, este realizată cu mare ştiință anatomică şi se bucură de o execuție îngrijită şi o prospețime care te fascinează. Figurile apar precis modelate, fără detalii, pictate la foc jos, obținând nuanțe foarte fine şi o gamă cromatică destul de largă cu culori puține. În ceea ce priveşte periodizarea ele se înscriu la sfârşitul sec. al XIX-lea şi începutul secolului XX.

https://biblioteca-digitala.ro

MAESTRUL OLAR ŞTEFAN DUMITRU

Petre Oprea

În pragul secolului XX olăria, care era o îndeletnicire casnică de veacuri la poporul nostru şi exprima, datorită tradiției în execuție, simțul artistic popular românesc, începe să se realizeze şi industrial şi implicit, din preocupări mercantile, să-şi diminueze calitățile artistice.

Această abdicare de la valoarea artistică ia proporții imediat după primul război mondial, când, pentru pomenirea religioasă a celor morți pe front, obiectele ceramice sunt cerute în cantități foarte mari şi, drept consecință, industria olăriei încearcă s-o satisfacă fără preocuparea estetică.

Primii care protestează public în presă împotriva acestei situații sunt artiştii plastici bucureşteni. Mai mult, câțiva reacționează şi cu înflăcărare patriotică se implică în realizarea unor obiecte de ceramică de mică serie cu certe calități artistice, preluând în spirit modern motive din tradiția populară. Unii, pe o perioadă scurtă – Camil Ressu, N.N. Tonitza, Ştefan Dimitrescu, Petru Troteanu, Ion Theodorescu Sion, Ion Marinescu Vâlsan, Constantin Petrescu, Traian Cornescu, G. Ionescu Doru – alții, ani îndelungați, având şi cuptoare proprii: Nora Steriadi, C. Ionescu Paşcani şi Ştefan Dumitru. Dacă primii doi, în special Nora Steriadi, sunt cunoscuți în literatura de specialitate, ultimul este încă ignorat. De aceea ținem să facem cunoscută activitatea lui, fiind foarte productivă şi cu realizări demne de semnalat.

Ştefan Dumitru s-a născut în Bucureşti la 11 noiembrie 1897. A urmat mai întâi Şcoala superioară de artă şi meserii, secția modelaj, timp în care, cu sprijinul unui prieten care lucra la Muzeul de etnografie, a studiat colecțiile de ceramică din patrimoniul acestuia, apoi Şcoala de belle arte cu întrerupere în anii războiului[1]. Fiindcă era încă elev al acestei şcolii, în 1921 a organizat prima expoziție personală într-un pavilion din Parcul Caro I, sub pseudonimul Bucur[2], după care, încurajat de nivelul vânzărilor, alte două, până în 1924 – la Maison D'art şi la Mozart[3].

În anul 1925, semnând cu numele propriu de această dată, organizează o expoziție la Capşa cu diferite obiecte de ceramică cu motive româneşti şi altele cu compoziții persane, egiptene, romane şi greceşti vechi. Expoziția înregistrează un succes neaşteptat.

În primul rând regele Ferdinand şi regina Maria i-au văzut lucrările şi nu numai că i-au cumpărat un mare număr dintre ele, dar i-au şi comandat pentru palatul regal de la Cotroceni un şemineu în stil românesc.

În al doilea rând directorul fabricilor de porțelanuri din Sèvres (Franța), venit la Bucureşti pentru a participa la Congresul internațional de chimie, i-a cumpărat un lot de 25 de vase de ceramică cu motive româneşti, expuse ulterior în Muzeul de artă orientală din Paris.

https://biblioteca-digitala.ro

În al treilea rând, principele moştenitor al Japoniei, care ne vizita ţara, a achiziţionat cca 15 vase, pe care le-a expediat Muzeului imperial nipon din Tokio.

Răsunătorul succes a fost urmat de invitaţia de a participa la expoziţia de artă decorativă din Milano. A prezentat cca 100 de obiecte ceramice cu modele româneşti, toate fiind solicitate de amatorii italieni[4].

În anul 1931 are o expoziţie personală în care prezintă pictură şi ceramică[5].

În anii următori s-a mulţumit să vândă doar din atelier, preocuparea principală constituind-o, cercetările asupra culorilor smalţurilor şi a modificărilor aduse cuptoarelor folosite.

După ani de cercetare, ajuns la realizări artistice deosebite în olăria de inspiraţie populară, Ştefan Dumitru îşi organizează în 1937 o expoziţie, la Mozart (6 noiembrie - 30 decembrie). Cu acest prilej va mai expune „în afară de ceramică de artă şi picturi pe ceramică (sub smalţ) şi picturi (de şevalet) în ulei şi acuarelă", cum ne informează cronicarul D. Stănescu Deteste[6]. Este ultima manifestare publică despre care avem cunoştinţă până în prezent.

Cele câteva imagini din presă ale lucrărilor, cât şi cele câteva oale şi farfurii văzute de noi, nu sunt în măsură să ne permită o apreciere corectă asupra creaţiei artistului, fapt pentru care ne mulţumim să semnalăm doar o prezenţă în domeniu.

Note

1. D. Stănescu Deteste: *Pictorul ceramist Ştefan Dumitru*, în „Viitorul", 25 august 1937.
2 C.M.: *Ceramica românească*, în „Presa", 11 octombrie 1923.
3. O.Gr. Ioan, *Expoziţia atelierului de ceramică şi olărie Bucur*, în „Lupta" 20 martie 1924; Tom. *Expoziţia olăriei Bucur*, în „Rampa", 12 aprilie 1924; Il. Ştefănescu, *Prin expoziţii*, în „Aurora", 2 mai 1924; Fulmen, *Expoziţia M. Vâlsan. Olăria artistică „Bucur"*, în „Dimineaţa" 23 martie 1924; O.Gr. Ioan: *Expoziţia de ceramică „Bucur"*, în „Lupta", 12 decembrie 1924.
4. D. Stănescu Deteste, *Pictorul ceramist Ştefan Dumitru*, în „Viitorul" 25 august 1937.
5. Expoziţii anunţate, în „Seara" 29 octombrie 1931.
6 D. Stănescu Deteste, *Pictorul ceramist Ştefan Dumitru*, în „Viitorul" 25 august 1937; G. Oprescu, *Alte expoziţii din luna noiembrie*, în „Universul", 14 noiembrie 1937; B.H.L., *Les expositions*, în „L'indépendance roumaine", 21 noiembrie 1937; N.I.L., *Pictura de la „Mozart"*, în „Sfarmă Piatră", 25 noiembrie 1937.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III

Artişti decoratori, tehnici şi obiecte de artă decorativă

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TÂMPLA LUI ŞERBAN CANTACUZINO DE LA CURTEA DE ARGEŞ

Anca Fleşeriu

În 1682, domnul Şerban Cantacuzino – aşa cum este menționat şi în pomelnicul mănăstirii Curtea de Argeş – prin boierul său Dona Pepano şi apelând la iscusitul sculptor în piatră, moldoveanul Grigore Cornescu, a făcut prima mare renovare a bisericii mândrei ctitorii a marelui domn Neagoe Basarab din Curtea de Argeş[1]. Cu această ocazie, Şerban Cantacuzino împodobeşte mănăstirea şi cu o nouă catapeteasmă. Lucrare de excepție, de o mare valoare artistică (atât în ceea ce priveşte partea de pictură, cât şi partea de sculptură şi de aurire a lemnului de tei) „tâmpla lui Şerban" este produsul acelor mari maeştri ai perioadei de renaştere manieristă românească ce au lucrat spre finele secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea pentru Cantacuzini şi pentru Constantin Brâncoveanu, meşteri chemați din lumea italo-cretană, dar şi localnici români, care, împreună, au atins în această epocă culmea expresiei artistice medievale româneşti.

Secolul al XVIII-lea, după căderea lui Constantin Brâncoveanu, s-a dovedit însă un secol impropriu continuării programului edilitar monastic domnesc sau de restaurare şi întreținere a vechilor monumente. Biserica mănăstirii Curtea de Argeş va cunoaşte ani negri de restrişte, chiar de ieşire din circuitul monastic. De abia în ultima parte a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea remarcăm câteva intervenții de reparații la nivelul bisericii, dar, din păcate, cu meşteri nu de prima mână, fapt datorat şi decăderii rangului pe care îl avea la acea dată mănăstirea. Aceste vremuri şi-au lăsat amprenta şi asupra frumoasei tâmple donate mănăstirii de Şerban Cantacuzino. O parte din icoanele tâmplei au fost în 1785(?) înlocuite. Pe lângă diferitele jafuri ale armatelor ce au ocupat în această perioadă teritorii întinse din Țara Românească şi care nu au ocolit ctitoria lui Neagoe Basarab, sărăcind-o de prețioasele sale odoare, se adaugă marele cutremur din ziua de Sf. Dumitru, 26 octombrie 1802, cutremur ce a adus mari prejudicii mănăstirii Curtea de Argeş. Harnicul episcop Iosif I al Argeşului va începe reparațiile la biserica mănăstirii, „ostenitoriu fiind la lucru Kir Meletie iconomul".[2] Acestora, vechea tâmplă a domnului Şerban, trecută prin răutățile vremurilor (şi căreia, din 1785, i s-au adus o serie de schimbări la nivelul icoanelor) nu li s-a mai părut a fi destul de măreață pentru noua față ce doreau să o dea mănăstirii. În 1811 episcopul de Argeş ctitoreşte o biserică din zidărie, la 3 km depărtare de mănăstire, în Valea Danului. În această ctitorie Iosif I va muta vechea tâmplă cantacuzină, în biserica mănăstirii Curtea de

https://biblioteca-digitala.ro

Argeş ridicându-se o tâmplă nouă. Mutarea tâmplei lui Şerban în bisericuţa din Valea Danului cunoaşte o dublă semnificaţie: prima şi cea mai importantă este că a însemnat însăşi supravieţuirea acestei minunate opere cantacuzine[3]; cea de-a doua se referă la întreruperea existenţei tâmplei ca un întreg. Pentru a încăpea în noul spaţiu s-a tăiat din registrele de margine (în lungimea frizelor rămânând doar 11 icoane), iar friza cu cinul proorocilor a fost despărţită de restul tâmplei, fiind aşezată în pronaosul bisericii, în altar rămânând doar icoanele şi uşile împărăteşti, frizele cu icoanele prăznicar şi cu cinul apostolilor, precum şi crucea şi moleniile.[4]

Când tâmpla lui Şerban Cantacuzino a fost mutată în Valea Danului, în 1811, pe lângă splendida dantelărie în lemn aurit şi policrom, lucrare a meşterilor cantacuzini, destul de puţine icoane mai puteau vorbi încă de marea artă a meşterilor iconari italo-cretani care au lucrat în acea epocă de aur a culturii renaşterii româneşti medievale: una-două icoane din cinul apostolilor (până la noi a mai ajuns doar icoana Evanghelistului Matei), uşile împărăteşti, icoanele din friza proorocilor. Restul icoanelor erau deja înlocuite.

Icoanele ce alcătuiesc altarul cantacuzin la ora actuală sunt produsul a patru pictori diferiţi, care au lucrat în etape istorice distincte.

Icoanele rămase din etapa cantacuzină (1682) – cele mai valoroase icoane ce împodobesc tâmpla lui Şerban – ne demonstrează, fără dubii, mâna unui fin portretist şi bun cunoscător al încadrării în peisaj a personajelor, resimţind influenţa nord italiană, probabil veneţiană. Această încadrare în peisaj a temei religioase rupe icoana de canonul strict bizantin, încă foarte puternic în reprezentarea iconografică la nivelul Ţării Româneşti a acelei perioade, aducând un aer de înnoire, de influenţă occidentală. Icoanele lucrate pe o preparaţie foarte fină a grundului au un desen aproape miniaturat, manierist, iar tonalităţile romantice, bine dozate, care nu merg pe contraste de culoare, ci pe complementaritatea între foiţa de aur şi tonalităţile de rozuri, verzuri şi de alburiu creează o atmosferă de intimitate umană în somptuozitatea bizantină a tâmplei sculptate în lemn de tel aurit. Pictorul, de influenţă nord italiană, este un bun exponent al şcolii atonite a acelei perioade. El foloseşte o preţioasă grafie greacă, superioară în acurateţea liniei scrierii româneşti în caractere chirilice (şi aceasta foarte frumos realizată), lucrată de un pictor zugrav local, în paralel, pe icoane. Această diferenţiere a scrierii de către doi autori (unul în limba greacă după ductul liniei, este vorba de însuşi autorul icoanei, şi celălalt în limba română, cu caractere chirilice) o remarcăm în medalioanele de pe uşile împărăteşti şi în icoana evanghelistului Matei.

O a treia mână intervine în scrierea acestor icoane, probabil în raport cu caracterul literelor, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, când scenelor şi personajelor din vechile icoane cantacuzine li se dă câte un titlu. Aşa se întâmplă cu icoana cantacuzină a evanghelistului Matei care, în grafia greacă, dublează consoana T (folosită atât în cadrul cuvântului, cât şi în prescurtarea de deasupra

https://biblioteca-digitala.ro

literei M), dublare uzitată în grafia iconografică a secolelor XVI şi XVII. Curioasă, pentru pictorul de sfârşit de secol XVIII ce intervine, scriind, în culoare albă pe aceste icoane, este predilecţia acestuia în însuşirea acestei dublări (ce nu se mai practică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), care schimba sensul fonetic al cuvântului: astfel MATTEI din grafia greacă devine, prin citirea caracterelor chirilice MATFEI, numire pe care acest pictor şi-o însuşeşte în denumirea propriei icoane a evanghelistului Matfei, cât şi, după cum vom vedea, în propia sa iscălitură.

Opt din douăzeci de icoane ce aparţin aceluiaşi autor sunt semnate Matfei. Cele douăzeci de icoane ce aparţin acestui pictor fac parte din friza icoanelor praznicar (unsprezece icoane) şi friza, cu cinul apostolilor (nouă icoane).

În mod direct nu există documente care să facă referire la înlocuirile şi intervenţiile pe icoanele tâmplei lui Şerban. În 1785 aflăm că arhimandritul Partenie, egumen al Argeşului, a dat 1.000 de taleri pentru îmbogăţirea patrimoniului mănăstirii pentru ca să se „dreagă zugrăveala altarului şi a bisericii peste tot până la pragul tinzii, cu aur, cu văpsele bune, precum şi icoanele cele mari împărăteşti şi altele mai mici cu praznicele peste an şi alte odoare[5]. În urma ocupaţiei austriace (1788-1790) mănăstirea a fost din nou prădată de turci, astfel că, episcopul Iosif I al Argeşului comanda lui Pafnutie monahul patru icoane din artica bisericii, aşa după cum sta scris în pomelnicul mănăstirii din 1798.

Comanda de înlocuire, parţială, a icoanelor vechii tâmple cantacuzine s-a făcut, deci, în 1785. Pentru ultimul sfert al secolului al XVIII-lea sunt menţionaţi în documente doi zugravi Matei: unul care a lucrat cu Danciul, Radu şi cu Nichita la zugrăvirea bisericii din Preajba-Dolj[6] şi al doilea, Polcovnicul Mateiu, cel care în 1803 a redeschis şcoala de zugravi de la Căldăruşani[7]. Neavând obiect de comparaţie, opera celor doi zugravi nemaiexistând, înclin să atribui cele douăzeci de icoane ce au înlocuit în 1785 tot atâtea icoane cantacuzine din tâmpla lui Şerban, operei de tinereţe a acelui dascăl de viitori zugravi ce s-a afirmat la începutul sec. XIX, Polcovnicul Mateiu. Spre această atribuire m-am îndreptat în urma discuţiei stilistice pe care am făcut-o asupra icoanelor şi care reliefează un zugrav iconar tânăr, încă incomplet format ca pictor, care are scăpări în paginarea personajelor şi care îşi simplifica temele de execuţie. Acest Matfei este însă un ambiţios, tocmai prin acceptarea unei astfel de comenzi ce-i pune în paralel lucrările cu cele ale înaintaşului cantacuzin; totodată, conştient fiind de superioritatea sa în raport cu alţi iconari contemporani lui îşi semnează lucrările şi, ca un tradiţionalist în pictură ce se vrea, preia în iscălitura sa vechea formă, în transcriere chirilică, a numelui de MATFEI. Cu certitudine acest iconar nu trebuie confundat cu Matei zugravul, cel ce a dominat viaţa artistică din Gorj şi Vâlcea în deceniile trei şi patru ale sec. al XIX-lea şi în a cărui operă artistică se remarcă „începutul influenţelor academismului occidental în pictura noastră religioasă".[8]

https://biblioteca-digitala.ro

MATFEIU, zugravul icoanelor puse de noi în discuție (și cel de al doilea pictor ce intervine pe tâmpla lui Șerban) ca iconar de sfârșit de secol XVIII face parte din acel curent „popular" de pictori ce practicau o scriere prețioasă, în frumoase litere chirilice, în text românesc, scriere practicată de iconarii ce au lucrat în această a doua jumătate a sec. XVIII.[9]

În ansamblu, cele unsprezece icoane praznicar ale lui MATFEI, deși simplificate tematic, respectă erminiile de factură bizantină, tradiționale. Zugravul MATFEI se dovedește un bun copist al iluștrilor iconari ce au lucrat cu un secol înaintea lui, așa după cum o arată în praznicarele: Nașterea Preacinstitei, Buna Vestire, Nașterea lui Christos, Întâmpinarea lui Iisus, Botezul, Schimbarea la față, Duminica Floriilor, Răstignirea și Înălțarea lui Iisus. Prezentarea însă a scenei Învierii cu străjerii romani – scenă nou intrată în iconografia acelei vremi – este o inovație pe care iconarul MATFEI a preluat-o. Înclinația pictorului de a picta această temă, nu în mod tradițional în maniera erminiei bizantine, ci sub influența reprezentării ei catolice ne demonstrează un iconar tânăr, receptiv la noile curente ce își fac loc, începând cu sec. XIX în icoana tradițională. Să nu uităm însă de marea circulație ce există în zona Curții de Argeș a pictorilor transilvăneni în această a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, familiarizați cu pictarea acestei teme de influență occidentală ce apare des în pictura bisericilor atât ortodoxe, dar mai ales a numeroaselor biserici greco-catolice ridicate în Transilvania acestei perioade.[10] Mai mult, este cunoscut faptul că, parțial, biserica mănăstirii Curtea de Argeș a fost pictată în 1761 de meșteri aduși din Rășinarii Sibiului.[11] Iar scena Învierii cu soldați romani apare, spre exemplificare, în fresca Bisericii din Deal, din Sălișteа Sibiului (1739) și în fresca bisericii din Rășinarii Sibiului (1785).

Icoanele, în compunerea lor, sunt narative, iar MATFEI pune un accent deosebit în gestica mâinilor personajelor sale, subliniind caracterul declamatoriu al acestora. Tipologic, figurile personajelor au ca sursă de inspirație fresca Bisericii Domnești din Curtea de Argeș, dar tipuri asemănătoare de figuri le găsim și în caietul de schițe al lui Radu Zugravu, ce a trăit și a lucrat în aceeași perioadă și în aceleași locuri cu pictorul MATFEI.[12]

Din păcate calitatea picturii, a liniei îngrijite în realizarea în sine a portretului lasă de dorit în cele nouă icoane din cinul apostolilor. Mai ales din rândul acestor icoane s-a păstrat și splendida lucrare a pictorului cantacuzin de la 1682, evanghelistul Mattei, care, prin comparație, dă o notă de totală inferioritate icoanei cu aceeași temă a pictorului MATFEI. Meșterul cantacuzin al icoanei evanghelistului este un promotor al iconografiei cultice, de influență italo-cretană; icoana are o preparație foarte fină a grundului, partea ei superioară este acoperită, în câmp, în foiță de aur, aureola evanghelistului este marcată, punctiform, prin ștanțare, iar linia desenului are o acuratețe și o siguranță ce par a se desprinde din vechile miniaturi de carte, titlul icoanei este scris într-o frumoasă grafie greacă, pe când textul de pe rotulus este în limba română, cu caractere chirilice.

https://biblioteca-digitala.ro

În schimb, icoana evanghelistului lucrată un secol mai târziu de MATFEI este o copie a primeia, mult mai puțin reușită: scrisul, blicurile figurii sunt neîngrijit lucrate, iar acuratețea liniei desenului lasă de dorit; MATFEI pictează călimara, dar nu este în stare să mai pagineze și ramura cu îngerul ce ține călimara din icoana cantacuzină; câmpul icoanei nu mai este acoperit în prețioasa foiță de aur, ci este înlocuit cu culoare, iar poziția personajului este lipsită de dinamism.

Ilustrând o scoală de pictură inferioară celei a predecesorului său cantacuzin, MATFEI se pare că a acceptat, pentru înlocuirea vechilor icoane, o comandă relativ săracă. MATFEI s-a străduit să realizeze un grund bun, dar culorile nu sunt de cea mai bună calitate și lipsește în totalitate foița de aur, ceea ce conferă ansamblului o notă de sărăcie. La rândul său, MATFEI s-a dovedit a fi un pictor încă nedeplin stăpân pe tehnica desenului; deși el s-a străduit să estompeze contrastul dintre umbre și lumini la nivelul portretelor pe care îl realizează personajelor sale, rezultatul final este cel al unei asprimi, al unor figuri muncite, departe de finețea fizionomiilor realizate de vechiul pictor cantacuzin. Gestica personajelor lui MATFEI, deși este declamatoare, nu reușește să dinamizeze scena iconografică, iar în câteva icoane remarcăm chiar disproporții anatomice în redarea personajelor.

Aceste evidente scăderi ale pictorului MATFEI ne fac să ne îndoim că el este și autorul icoanelor împărătești ale tâmplei lui Șerban. Acestea (Iisus Pantocrator și Maica Domnului cu Pruncul – tipul Hodiihidriei) sunt pictate corect, rafinat realizate cu o pastă subțire ce dă și irizările pentru adâncimi, în maniera academistă. Întreaga îmbrăcăminte a personajelor este pe o pensulație de aur peste care s-au pus tușe de culoare. De altfel, icoanele, de mari dimensiuni, debordează în folosirea foiței de aur. Chenarele-medalioane ce mărginesc numele și inițialele personajelor ne conduc spre aprecierea că cele două icoane împărătești au fost lucrate în aceeași perioadă cu icoanele lui MATFEI, dar desenul, scrisul elevat în limba greacă și întreaga realizare a acestora sunt net superioare icoanelor lui MATFEI. Găsim și elemente comune în cele două categorii de icoane, dar acestea sunt doar de suprafață, demonstrând, eventual, că MATFEI a lucrat sub îndrumarea pictorului grec, autorul celor două icoane împărătești, poate monahul Pafnutie, sau Ioan zugravul de la Cozia, sau, mai degrabă acel pictor grec din Bucureşti, foarte vestit, pe care și-l disputau, în acea perioadă de sfârșit de secol XVIII, în corespondență, comerciantul mecena Hagi Popa din Sibiu și entuziastul episcop al Argeșului, Iosif I.[13]

Între elementele ce figurează un ansamblu dorit unitar al icoanelor celor doi pictori, observăm redarea asemănătoare a pavilionului din icoana cu Iisus Pantocrator în pavimentele icoanelor apostolilor realizate de MATFEI. Gama cromatică a celor două icoane împărătești este complementară cu cea realizată de MATFEI (mai puțin foița de aur), dar acest lucru nu duce la atribuirea icoanelor împărătești zugravului MATFEI.

https://biblioteca-digitala.ro

O ultimă intervenție în pictarea altarului cantacuzin, datată 19 octombrie 1907, aparține pictorului Constantin Bunescu, care a pictat icoana apostolului Iacov aflată în friza cu cinul apostolilor. Din păcate icoana, de o calitate net inferioară, nu cadrează cu restul ansamblului pe care îl formează tâmpla lui Şerban.

Nicolae Iorga, în 1923, a rămas profund impresionat de ceea ce a văzut în biserica din Valea Danului: „La intrare, ceea ce loveşte, este marea frumusețe a tâmplei de la biserica din Argeş, care a fost înlocuită... Nu s-ar putea fixa cu siguranță data acestei foarte îngrijite lucrări în lemn: ea nu e, fără îndoială, din vremea lui Iosif, ci simțitor mai veche..."[14] Şi marele Iorga, ca întotdeauna, a avut dreptate. Lucrarea sculptată în lemn de tei, aurit, aparține sfârşitul secolului al XVII-lea, având o valoare artistică cu totul remarcabilă. Ea impune prin abundența ornamentației sculptate (parte în tehnica à jour, parte în tehnica altoreliefului) în care predomină elementul vegetal, lăsând însă loc şi elementului figurativ (motive heraldice, heruvimi şi chiar un splendid Jeseu cu barba albă, culcat, ce-şi ține o mână la tâmplă, personaj din care porneşte vrejul viței de vie ce se dezvoltă într-o decorație de o fantastică bogăție pe o întreagă friză).

Bogata decorație sculptată capătă prin aurire o strălucire deosebită, creând un cadru fastuos, de-a dreptul imperial, pentru remarcabilele icoane. Uşile împărăteşti au un bogat decor sculptat cu motive vegetale aurite şi încadrează patru medalioane pictate. Şase stâlpi cu câte două fațete sculptate, figurând motivul torsadei (partea vegetală este aurită, iar canelurile despărțitoare sunt vopsite în roşu cinabru centurat cu negru) dau suplețe catapetesmei. Sculptura catapetesmei incorporează trei frize de icoane. Fiecare registru iconografic este despărțit de către o traversă bogat ornamentată în altorelief: în prima friză, dispuse geometric, se regăsesc motivul vrejului, al frunzelor şi florilor de acant; în a doua friză, este sculptat şi pictat Jeseu dormind, din care se dezvoltă motivul viței de vie într-o sculptură de mare finețe; în a treia friză, capete de heruvimi sculptați, având fețele pictate, sunt despărțite prin motive vegetale: flori, ştiuleți de porumb sau fructe de rodie, îmbrăcate în strălucitoarea foiță de aur impresionează prin efectul său decorativ. Icoanele praznicar sunt despărțite prin stâlpi sculptați ce au la bază un motiv floral, continuat cu motivul solzilor, finalizat în partea superioară într-un capitel floral. În timpanul arcadelor sculptate deasupra praznicarelor sunt capete de heruvimi cu aripile desfăşurate ce impresionează prin delicatețea ovalului imberb al figurii. Cea de-a doua friză, a apostolilor, este diferit sculptată de cea a praznicarelor: deschiderea cadrului icoanei nu mai este dreptunghiulară, ci în semicerc, ajurat, amintind de sculptura orientală; icoanele sunt separate între ele de stâlpi decorați cu motive vegetale, iar la bază au vulturul bicefal cantacuzin.

În cel de-al treilea registru, cele unsprezece medalioane ale proorocilor sunt despărțite de ornamente florale terminate în partea superioară cu un splendid coronament.

https://biblioteca-digitala.ro

Altarul lui Şerban Cantacuzino de la Argeş se impune, prin întregul său ansamblu (atât partea de sculptură, cât şi partea iconografică) ca o lucrare de referinţă a artei medievale româneşti.

Bucurându-se de mai puţină atenţie în literatura de specialitate până astăzi, în raport cu suratele lui (altarul lui Şerban Cantacuzino de la Cotroceni sau tâmpla bisericii Sfântul Gheorghe cel Nou din Bucureşti), lucrarea meşterilor de la 1682 ne apare ca fiind o capodoperă complexă care, în ciuda vicisitudinilor, a străbătut până la noi din acel secol de aur al artei româneşti.

Note

1. G. Dincă, *Biserica mănăstirii Curtea de Argeş*, în „Glasul Bisericii", anul XXVI, nr. 7-8, iulie-august, p. 734.
2. *Ibidem*.
3. În 2 decembrie 1867, într-un incendiu de mari proporţii, arde tâmpla comandată pentru mănăstire de episcopul Iosif I, precum şi toate odoarele din altar.
4. Gh. P. Nedelcu, *În legătură cu pictura bisericii episcopale din Curtea de Argeş*, în SCIA, tom 20, 1973, p. 143.
5. Idem şi G. Dincă, *op.cit*.
6. V. Brătulescu, *Zugravii de biserici din sec. XVIII şi XIX*, în „Glasul Bisericii", an XVIII, nr. 3-4, 1959, p. 271.
7. St. Metes, *Zugravii bisericilor române*, în Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania, 1926-1928, p. 180.
8. A. Panoiu, *Matei Zugravul, un premergător al picturii româneşti*, în „Revista Muzeelor", an IV, 1967.
9. Nicolae Iorga, *Les Arts Mineurs en Roumanie*, Bucureşti, 1934; V. Drăghiceanu, *Catalogul Colecţiilor Comisiunii Monumentelor*, 1923.
10. St. Metes, *op.cit*.
11. Idem. Zugravii bisericii de la 1761 sunt fiii popii Radu din Răşinari.
12. T. Voinescu, *Radu Zugravu*, Bucureşti, 1978.
13. St. Metes, *op.cit*. p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

CERAMICA DE BATIZ ÎN COLECȚIA DE ARTĂ DECORATIVĂ A MUZEULUI CIVILIZAȚIEI DACICE ŞI ROMANE DEVA

Doina Antonescu
Doina Ionescu

Începând din primul deceniu al secolului al XIX-lea, faianța fină, datorită calităților sale, elimină din ce în ce mai mult, în menajul burghez, utilizarea vaselor scumpe de argint precum şi a celor de cositor. În țările Europei de vest, în cele ale monarhiei habsburgice, se ridicau una după alta, manufacturi de faianță fină, care, speculând interesul mereu crescând pentru aceste fabricate, căutau să-şi difuzeze produsele, mai cu seamă cele de pe teritoriul monarhiei habsburgice, şi înspre piețele din Țările Române. Produsele aduse însă de la mari depărtări se vindeau la prețuri ridicate. Organizarea producției de faianță fiind autohtonă, bazată pe valorificarea materiilor prime locale, putea asigura pieții interne aceste produse la un preț mult mai accesibil. Toate încercările care au loc în perioada amintită în țara noastră rezultă din tendința de a specula conjuctura favorabilă creată prin creşterea interesului, a necesităților pentru produsele de faianță, fiind, prin recunoaşterea posibilității valorificării imenselor resurse autohtone de materii prime, adecvate fabricării faianței fine, cu scopul realizării unui câştig cât mai apreciabil[1].

Pe lângă conjunctura favorabilă creată, începând din primul deceniu al secolului al XIX-lea, fabricarea faianței fine autohtone a întâmpinat prin natura ei şi unele greutăți. Una din principalele cauze era faptul că începerea producției necesita investiții de capital relativ mari. Trebuiau amenajate încăperi de lucru, construite cuptoare de ardere, trebuia asigurat un număr relativ însemnat de brațe de muncă. Materia primă pentru faianța fină era compusă din amestecul a două sau mai multe feluri de argilă, care rareori se găseau impreună în acelaşi loc, obişnuit ele trebuiau aduse din diferite regiuni[2].

Examinând cazul manufacturii de la Batiz, se conturează următoarea situație: capitalul necesar înființării manufacturii era furnizat de unul dintre cei mai înstăriți proprietari din Comitatul Hunedoarei. În calitatea sa de stăpân al domeniului Batiz, baronul Joseph Nalaczi dispunea şi de forța de muncă a iobagilor din sat, utilizați la construirea clădirilor manufacturii, iar din exploatarea domeniului şi de materiale necesare construcției (cărămizi, lemn de construcție etc. Rezultă că pornirea acestei inițiative era extrem de mult uşurată. Manufactura de faianță fină din Batiz a fost înființată într-un loc unde materia primă, ce se exploata din carierele de argilă, era asigurată de la început). Pe domeniul Batiz şi în hotarul domeniului învecinat, Băcia, exista argilă albă, gălbuie şi

https://biblioteca-digitala.ro

roşie, precum şi un nisip fin de excelentă calitate. La câțiva kilometri depărtare, localitățile Călan şi Sântămăria de Piatră asigurau alabastrul necesar preparării ghipsului.[3]

Înființarea manufacturii de la Batiz, de către Georg D'Andre, trebuie să fi avut loc între anii 1805-1810, mai precis după iulie 1805. Lucrul a început întâi cu specialişti germani, dar D'Andre a luat în acelaşi timp în ucenicie băieți şi fete dintre locuitorii români ai satului, cărora le-a transmis cunoştințele practice şi teoretice necesare. În anul 1844, cei 50 de muncitori erau exclusiv localnici, dintre care cei mai mulți au ajuns la o adevărată iscusință. Pentru îndrumarea muncitorilor, pentru confecționarea modelelor noi, D'Andre a adus modelatori la roată şi decoratori de la o fabrică de porțelan de renume european din Viena. Manufactura dispunea, prin persoana lui Georg D'Andre, de specialistul necesar începerii şi organizării producției, înzestrat cu cunoştințele tehnologice corespunzătoare. În acest sens, el poate fi considerat drept organizator al producției de faianță fină de la Batiz, una din cele mai mari manufacturi de acest fel din Transilvania.

Activitatea productivă de la Batiz se poate împărți în mai multe perioade: prima perioadă, căreia îi sunt caracteristice vasele galbene, cu materia primă şi emailul foarte bine lucrate, se încheie la începutul deceniului al treilea al secolului al XIX-lea. Produsele acestei perioade au forme destul de variate, destinații multiple, distingându-se: farfuriile, tăvile şi fructierele cu model ajurat. Tot la începutul acestei perioade a fost elaborată o variantă a tehnologiei vaselor de culoare roşie. Materia primă era argila roşie de la Batiz. Ceramica de culoare roşie, fabricată în această perioadă de început, era de o calitate mai slabă decât cea a vaselor de culoare galbenă, fiind destul de friabilă, aproape tot atât de rezistentă ca şi produsele simple din pastă de lut.

În cea de a doua perioadă a existenței manufacturii (1820-1835), D'Andre acordă atenție deosebită producției calitative, făcând pentru aceasta diferite amenajări. Acum are loc elaborarea tehnologiei vaselor gălbui, a celor de culoarea osului, bazată pe un amestec special între argila galbenă şi cea albă şi a tehnologiei vaselor albe.

Cea mai însemnată perioadă a istoriei manufacturii de faianță fină de la Batiz începe la mijlocul deceniului al patrulea ținând până în anul 1848. Această perioadă este caracterizată prin activitatea lui Franz D'Andre, fiul lui Georg D'Andre. Franz D'Andre a lucrat timp, de câțiva ani în calitate de chimist la fabrica de ceramică întemeiată de Josiph Wedgwood în Anglia. Tinzând să producă un material asemănător celui al ceramicii negre de la Wedgwood, ajunge la realizarea ceramicii negre de la Batiz. Vasele cu luciu puternic, cu aspect negru profund, având pereții subțiri ca porțelanul, au devenit cunoscute în toată Transilvania sub denumirea de „porțelan negru".

În 1845 manufactura de la Batiz realiza următoarele produse:

1. Vase galbene de faianță fină pentru masă;
2. Piese ornamentale, cu sau fără decorații de cobalt;
3. Vase albe de masă decorate cu flori albastre sau alte culori;

https://biblioteca-digitala.ro

4. Vase negre de faianță fină ce concurează în calitate cu orice produs străin;
5. Vase roşii pentru gătit ce suportă temperaturi ridicate;
6. Piese ornamentale de culoare brună.

Ceramica neagră de Batiz realizată de Franz D'Andre era pe vremea aceea unică în genul ei, în rândul fabricilor de faianță fină atât din Transilvania cât şi din Europa centrală. Nu este deci de mirare că „porțelanul negru" a cucerit dintr-o dată publicul cumpărător. În scurt timp, aceste produse au devenit atât de căutate încât fabrica abia reuşea să satisfacă cererea. Câteva piese de faianță neagră se află şi în colecția Muzeului Civilizației Dacice şi Romane din Deva.

D'Andre tatăl şi fiul au obținut frumoase succese cu vasele negre la expozițiile industriale organizate în străinătate, precum şi în Transilvania între anii 1845-1847.

Fabrica a luat parte în anul 1842 la prima expoziție maghiară de artă industrială, despre care Ludovic Kossuth relatează astfel: „Aceste vase sunt unice în felul lor; materialul lor aminteşte de vasele fastuoase ale vechilor romani, diferitele vase expuse: de masă, spălat, dejun, scris etc. sunt într-adevăr cu mult gust fabricate. Vizitatorii expoziției de artă industrială le-au apreciat într-o aşa măsură încât nici un vas nu a rămas fără cumpărător".[4] La expoziția industrială din Budapesta din anul 1846 obiectul de lux al celor doi D'Andre a fost un vas fastuos în formă de amforă. Pe suprafața ovală a vasului negru smălțuit se poate citi următoarea inscripție: „De Georg D'Andre şi fiul său Franz din Batiz din județul nobil al Hunedoarei". Vasul a fost premiat cu medalia de argint şi cumpărat. El se păstrează la Muzeul de Artă Industrială din Budapesta.[5]

La expozițiile de la Sibiu şi Braşov manufactura de la Batiz a expus vase negre ornamentate cu aur şi argint. Publicul vizitator a fost atras mai ales de vasele mari, negre, destinate decorării interioare a locuințelor. Acest interes deosebit se explică prin faptul că produsele manufacturii prin decorația lor artistică, prin formele elegante, fine, prin destinația lor funcțională erau fie piese de artă decorativă de decor interior, fie de uz casnic. În ceea ce priveşte decorul, aplicarea acestuia se făcea prin două procedee tehnice: prin pictare şi prin ornamente decorative în relief.

În decorarea faianței fine s-a aplicat, în general, pictura sub smalț, acesta având un colorit şi un decor mai fin, apropiindu-se de efectul porțelanului. Pe lângă pictura sub smalț, la Batiz se folosea, îndeosebi în cazul ceramicii negre, şi pictura pe smalț. La decorarea vaselor se folosea exclusiv pictura manuală, posibilă în primul rând datorită existenței forței de muncă ieftine, sigure şi permanente a localnicilor. Păstrând linia caracteristică Europei centrale, manufactura de la Batiz tinde să elaboreze un profil artistic bine determinat.

Decorarea exclusiv cu albastru de cobalt constituie o predilecție la manufactura din Batiz. Se cunosc farfurii, sosiere şi supiere, făcând parte din servicii de masă, care sunt decorate în chipul cel mai simplu, cu linii paralele mai groase şi mai subțiri.

https://biblioteca-digitala.ro

În cea de a doua perioadă a activității manufacturii, pe lângă obiectele cu pereții netezi, masivi, având marginea în manieră barocă, începe la Batiz modelarea farfuriilor, tăvilor, coşurilor de prăjituri, fructierelor şi a coşurilor de pâine cu pereții ajurați, cu marginile dantelate. Motivul decorativ specific Batizului la farfuriile ajurate, ornamentate cu albastru de cobalt, este rozeta în mijlocul adânciturii farfuriei şi steaua în 6 sau 8 colțuri. Tot la farfuriile cu marginea ajurată, pe lângă decorul liniar, se utilizează şi aşa numitul buchet vienez, format dintr-un trandafir şi frunze.

Serviciile de cafea, de desert şi de prăjituri erau ornamentate cu floricele albastre simple şi cu buchete formate din roze, lalele, flori de nu-mă-uita şi frunze. Cele mai artistice piese dintre cele ornamentate cu albastru de cobalt sunt acelea reprezentând portrete şi peisaje. Decorarea cu peisaje s-a utilizat începând din perioada timpurie a activității manufacturii de la Batiz, aşa cum sunt cele două farfurii cu marginea ajurată, de culoarea osului, aflate în patrimoniul Muzeului din Deva. În adâncitura uneia dintre ele este înfățişată, într-un cadru aproape pătrat, axat cu vârful în jos, clădirea unei mori de apă sau chiar clădirea morii de pisat pasta, iar cealaltă farfurie reprezintă o a doua variantă a clădirii amintite, adăpostind probabil atelierul central al fabricii de la Batiz.[6]

În cea de a treia perioadă a activității sale, 1835-1848, manufactura de la Batiz a început să producă, pe lângă vasele de uz casnic şi piese ornamentale cu caracter decorativ, şi obiecte ce puteau fi folosite în unele ramuri industriale. Astfel, la Batiz se confecționau cărămizi rezistente la foc pentru monetăria de la Alba-Iulia. Există date şi despre transportul în primăvara anului 1848 a circa 2.000 creuzete de la Batiz la Hunedoara.

Manufactura de la Batiz îşi încetează activitatea în 1865, când domeniul Batizului este vândut. Marea productivitate a manufacturii este dovedită şi de cantitatea impresionantă de produse aflate în muzee şi colecții particulare, ca şi de extrem de numeroasele resturi ieşite la iveală în cursul săpăturii la fața locului. Aceste materiale dovedesc încă o dată că în prima jumătate a secolului al XIX-lea Batizul era unul din cele mai importante obiective industriale de acest gen de la noi şi chiar din sud-estul Europei.

Câteva piese aparținând celor trei faze de activitate ale manufacturii de faianță fină de la Batiz se află în colecția de artă decorativă a muzeului din Deva.

Note

1. M. Bunta, P. Gyulai, *Batiz – monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, p. 41.
2. M. Bunta, P. Gyulai, *Batiz – monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, p. 42.
3. M. Bunta, P. Gyulai, Batiz – *monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, pp. 42-43.
4. K. Csanyi, *Geschichte der ungarischen Keramik, des Porzellans und ihre Marken*, Budapest, 1954, p. 47.
5. K. Csanyi, *Geschichte der ungarischen Keramik, des Porzellans und ihre Marken*, Budapest, 1954, p. 47.
6. M. Bunta, P. Gyulai, *Batiz – monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, p. 133.

https://biblioteca-digitala.ro

UN SERVICIU DE VOIAJ DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULui AL XIX-LEA ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

Cristina Anton-Manea

Numai printr-o obstinată parcurgere a documentelor Casei Regale a României, se poate reconstitui istoria „nécessaire"-ului cu vase de argint aurit şi semicristal, montate într-o structură din lemn neobişnuită. Asupra prezentării lui intenționez să mă opresc în rândurile ce urmează.

Acest serviciu de masă, transportabil datorită unul suport care permite şi menținerea mâncărurilor calde este semnat de argintarul parizian Biennais şi poartă inițialele primului proprietar, un „S" surmontat de o coroană ducală.

După un secol şi jumătate de la executarea lui, „nécessaire"-ul se afla în dotarea studioului cinematografic Buftea, într-un lot de piese din Fondul Casei Regale, care a fost predat Muzeului de Istorie în 1970.

Cele mai multe dintre aceste piese au fost identificate în inventarele întocmite la naționalizarea din 1948, dar nu am găsit nici o mențiune despre cea care ne interesează.

Pentru reconstituirea unui secol şi jumătate de istorie a piesei propun să ne întoarcem la creatorul ei, Martin Guillaumme Biennais (1764-1819).

Alături de Henri August şi Jean-Baptiste Odiot, Biennais a fost unul dintre cei trei argintari iluştrii ai Directoratului şi Primului Imperiu, apoi ai țarului Alexandru I şi Marelui Duce Mihail Pavlovici.

„Nécessaire"-urile sale erau deosebit de apreciate de ofițerii superiori şi înalții demnitari ai imperiului. Dintre personajele cu inițiala „S" al căror rang nobiliar le-ar fi permis să dețină un serviciu atât de bogat, realizat de un artist atât de căutat ne-am oprit la Stéphanie de Beauharnais, fiica contelui Claude de Beauharnais, nepoata primei soții a împăratului.

Fiica Stéphaniei de Beauharnais, ducesa de Baden, Joséphine de Baden, s-a căsătorit cu Carol Anton de Hohenzollern, bunicul regelui Ferdinand. Aceasta ar putea să fie calea pe care nécessaire-ul a parcurs-o până pe meleagurile româneşti, şi care rămâne o ipoteză deschisă cercetărilor ulterioare.

Caracterul particular al serviciului nécessaire m-a obligat să-i descriu piesele componente paralel cu diversele porțiuni ale structurii suportului în care se înscriu şi cu care se transporta, deoarece, împreună, ansamblul creează, mai degrabă, impresia unei piese unice ce se desface în mai multe componente, decât a unui set de piese individuale, înrudite prin decor.

https://biblioteca-digitala.ro

Postamentul circular din lemn şi furnir de mahon (D: 47 cm; I: 7,8 cm) cu două torți laterale din argint aurit, profilate, ce se rotesc pe o placă aşezată pe patru picioare reduse format gheară de leu, poartă recipientele pentru mâncare şi suportă construcția în elevație cu vasele auxiliare.

În casetele practicate în acest postament au fost aşezate cele cinci vase acoperite cu capace ce se ridicau deasupra postamentului: un bol în mijloc şi patru în formă de sector de jur împrejur.

Între vasele dispuse circular, în postament, simetric, sunt două deschideri oblice pentru tacâmuri, şi două mici, cilindrice, în care s-a păstrat numai dubloul din furnir negru.

De o parte şi de alta a bolului central, în dreptul torților, se înalță două colonete-herme cu cap egiptean înaripat care suportă un platou circular din lemn uşor, adâncit la mijloc, pentru cele şase farfurii ale serviciului.

Deasupra platoului de farfurii, despărțite prin două plăcuțe de metal cizelat în formă de coş cu flori, un alt platou poartă în mijloc, pe un ax ce le desparte şi pe care se rotesc, încă două platouri de lemn. Platoul superior are opt deschideri diferite pentru pahare, cărora le corespund adâncituri circulare marcate în furnirul negru din platoul inferior.

Întreaga construcție a suportului are 42 cm înălțime, din care 28,5 cm o reprezintă structura superioară cu herme.

Întorcându-ne la postamentul suportului, trebuie să menționăm că în fiecare din cele cinci cavități pentru vasele cu capac se înscrie câte o cuvă din metal argintat pe patru picioruşe fixe.

În flecare cuvă intră câte o placă din fontă pe care se aşterne fundul aplatizat al vasului.

Plăcile de fontă au în mijloc o deschidere tăiata fluture, în care intră cheia cu ajutorul căreia puteau fi manipulate fierbinți.

Cele patru vase în formă de sector de tor, ca nişte cuve, au capacul uşor bombat, ramă îngustă şi buton format vultur, fixat deasupra unei rozete ajurate.

Pe rama capacului este o bordură cu feuille d'eau, de jur împrejur, pe porțiunea bombată, o friză cizelată pe fond matissat cu Cupidoni înaripați, uniți prin ghirlande cu fructe şi flori.

Pe cele patru ghirlande din față sunt câte doi păuni şi două veverițe, din profil, pe cele laterale câte o floare a soarelui, iar pe cele din spate, câte o lebădă cu aripile desfăcute. La colțurile capacului este cizelat câte un candelabru.

Uşor conic, cu ramă îngustă cizelată cu ove, capacul bolului central poartă un buton dispus pe o rozetă ajurată, reprezentând un Dionissos copil, aşezat pe o buturugă, cu un ciorchine în mâna dreaptă.

Porțiunea bombată a capului este cizelată cu un relief plat pe fond matissat: copii cu brațele desfăcute au câte o cupă în fiecare mână din care bea câte o lebădă ce se înalță dintr-un corn al abundenței şi circumscrie un medalion oval cu păuni.

https://biblioteca-digitala.ro

Sub bolul cu capac, în cavitatea centrală, s-a păstrat încă un bol, dar mai larg, simplu, care nu pare să se înscrie în structura stativului.

Toate cele şase vase descrise au pe capac şi pe cuve câte un „S" încoronat.

Dintre tacâmuri s-au păstrat numai două linguri mari şi o furculiță, cizelate cu volute pe mâner şi un „S" în scut pe spate, medalion cu păuni pe față.

De postamentul decorat cu volute al celor două herme se sprijină câte un recipient fix, în formă de scoică pectiniformă cu capac şi piciorul în formă de delfin.

Cele şase farfurii sunt simple, cu o bordură de *feuille d'eau* pe margine şi un „S" încoronat.

Deschiderile circulare ale platoului din vârf, de patru dimensiuni, grupate câte două, sunt întărite cu câte un inel din lemn negru.

Patru pahare mari şi patru mici, deşi intră în aceste deschideri, nu ajung să sprijine fundul pe placa inferioară, rămânând suspendate deasupra ei, la diferite înălțimi.

Paharele sunt uşor tronconice, cu buza evazată şi tăiate diamant aproape pe toată suprafața. Cele mai mici au baza uşor îngustă şi fațetată. Fiecare pahar are tăiat, pe un medalion rezervat în decor, „S"-ul încoronat.

Serviciul posedă cinci flacoane de sticlă mici, uşor diferite ca înălțime şi diametru, cu dopuri de sticlă, suprafața tăiată diamant şi acelaşi „S" încoronat. Paharele şi flacoanele provin de la un alt serviciu al aceluiaşi proprietar, pentru că nu se înscriu deloc în construcția judicios elaborată a suportului.

Deasupra, suportul era acoperit cu un capac în formă de cupolă, care proteja vasele şi înlesnea transportul, dar care nu s-a păstrat.

Pe suprafața interioară a capacelor a fost săpată inscripția: „Biennais, orfèvre de S.M. L'Empéreur et Roi à Paris", marca argintarului, celebra „Maimuță violet" şi litera B înscrise în romb, poansonul argintăriei Franței şi a Parisului între 1797-1809, cocoşul cu capul întors spre spate şi cifra 1, marca de garanție a argintului 950‰, capul de bărbat din față înscris în oval şi un marcaj fără valoare din punct de vedere al garanției, folosit după 1794 încă 50 de ani.

Pe tacâmuri, alături de marcajele oficiale, cel al meşterului, rombic, cu un păun minuscul şi inițialele P.B.L., îl desemnează pe Lorillon, unul dintre numeroşii colaboratori ai lui Biennais.[1]

„Nécessaire"-ul a fost lucrat deci între 1805, de când Biennais putea să se intituleze bijutier al împăratului şi regelui şi 1807, când Stéphanie de Beauharnais, adoptată de Napoleon, s-a căsătorit cu ducele de Baden şi a primit o mulțime de cadouri frumoase şi costisitoare de la noul ei părinte.[2]

Prezența simbolică a acestuia prin emblemele sale: vulturul şi lebăda, sunt noi argumente pentru a considera „nécessaire"-ul o comandă a curții imperiale. Iar prezența lui Dionissos copil să reprezinte o comandă destinată unei doamne, deoarece, tot pentru o doamnă, Hortensia, regina Olandei, fiica Joséphinei, a fost aşezat el de Biennais pe capacul unei chisele de dulceață, confituriers dintr-un serviciu comandat de Napoleon.[3]

https://biblioteca-digitala.ro

Meseria inițială a lui Biennais, aceea de „tablétier", şi-a pus amprenta eficientă şi ingenioasă la producerea „nécessaire"-urilor cu despărțituri multiple în care se înscriau perfect sfeşnice demontabile, reşouri pliante, ceainice, cafetiere şi şocolatiere cu torțile înşurubate, cutii de cafea, ceai de China şi Ceylon, casete cu fundul dublu şi ascunzători secrete care fac din cercetarea unui astfel de cufăr deliciul unei investigații polițiste.

Dintre serviciile sale de voiaj cele mai valoroase unele au fost lucrate pentru împărăteasa Maria Luisa, țarul Alexandru şi Paulina Borghese, la comanda împăratului.[4]

Toate se închid într-un cufăr de lemn îmbrăcat în piele, ale cărui compartimente iau forma pieselor conținute, servicii de ceai şi de cafea pentru micul dejun precum şi garnituri cu flacoane şi obiecte de toaletă.

Cunosc numai două „nécessaire"-uri la care compartimentele se adaptează construcției arhitecturale a suportului ce înlocuieşte cufărul, iar vasele iau forma compartimentelor: cel pe care l-am descris mai sus şi cel pe care, conform tradiției, Napoleon l-a dăruit surorii sale, Paulina Borghese, la întoarcerea din Elba, aflat într-o colecție particulară.

Suportul acestor „nécessaire"-uri, adevărate „mobilier d'orfèvrerie", înrudite cu un „surtout" sau „centre pièce", trăiesc în sine. Spre deosebire de toate nécessaire-urile din secolul al XVIII-lea cunoscute mie şi de celelalte lucrate de Biennais, cele două au fost concepute să păstreze şi să înlesnească un prânz copios, cu mai multe feluri de mâncare şi nu să agrementeze un ceai monden. Ele sunt aproape identice ca aspect, dimensiuni, număr de piese, diferind numai prin detaliile ornamentale. Cel al Paulinei Borghese, mai complet, are cele două vase mici, cilindrice, din argint de lângă vasele scoică, toate piesele de sticlă, respectiv patru cupe cu picior şi trei flacoane borcan cu dop, înscrise perfect în spațiul dat, şi un bol larg din argint între ele, precum şi capacul în formă de clopot ce-l acoperea.

Mai puțin simbolizante, sculpturale şi monumentale decât cele ale colegilor săi, Henri August şi J.B.C. Odiot, piesele lui Biennais se caracterizează printr-o oarecare standardizare a formelor, dar se deosebesc şi prin motivele decorative.

Astfel, în timp ce serviciul Paulinei Borghese este sobru, fără decor, numai cu cifra împăratului, celui din colecția noastră nu-i lipseşte aproape nici unul dintre motivele decorative ale epocii sale, folosite în argintărie, mobilier, panouri murale şi textile, caracteristice stilului Empire. Percier a fost creatorul stilului Empire, dar şi-a exercitat influența mai ales asupra argintarilor, iar dintre aceştia, Biennais i-a reprodus desenele cu mare fidelitate şi minuțiozitate. Multe dintre acestea au fost create înainte de-a fi publicate în „Recueil de décoration intérieure" din 1812.

Biennais a preluat de la Percier mai ales frizele pe fond matissat, florile de nu-mă-uita, *feuille d'eau*, fără accentuarea efectelor, menținându-se mai aproape de stilul Ludovic al XVI-lea şi al Directoratului. Singura concesie au

https://biblioteca-digitala.ro

fost capetele de egipteni înaripate pe care le-a folosit nu numai la hermele suporturilor şi la o uriaşă „fântână de ceai", dar le-a imprimat chiar şi pe frontispiciul firmei sale „Maimuța violet".[6]

Dar, în cazul celor două servicii menționate mai sus, tabletier-ul Biennais a fost copleşit de arhitectul Percier, care îi desenase multe dintre piesele produse în atelierele sale. La serviciul din colecția Muzeului Național de Istorie el a epuizat stilul Empire în formă şi spirit, înscriind prin acesta, perioada barocă a genului.

Dimensiunile „nécesaire"-ului
Suportul din lemn: l totală = 42 cm, D max. = 47 cm, l bază = 7,8 cm, l porțiunii centrale = 28,5 cm, l blat = 22 cm.
Bolul cu capac: l fără buton = 10,5 cm, D bază = 9,5 cm, D buză = 17,7 cm.
Bol simplu: l = 3,8 cm, D bază = 12 cm, D buză = 18 cm.
Vas în formă de tor: l = 6,5 cm. L max. = 28,8 cm, l latură = 13,5 cm.
Farfurie: D = 22 cm.
Lingură: L = 19,5 cm.
Furculiță: L = 19 cm.
Cheie: L = 6,5 cm.
Pahare mari: l = 8 cm, D buză = 7,4 cm, D bază = 5,5 cm.
Pahare mici: l = 21 cm, D buză = 5,2 cm, D bază = 2,8 cm.
Flacoane: l între 9 şi 10 cm, D max. între 3,7 şi 4,4.
Numărul de inventar 66141/ 1-28

Note

1. *Les Grands Orfèvres de Louis XIII à Charles X*, Préface de Jacques Helft, Hachette, 1965, p. 276.
2. Frédéric Masson, *Napoleon et les femmes*, Paris, 1907, pp. 160-161.
3. *Les Grands Orfèvres de Louis XIII à Charles X*, p. 283.
4. Idem.
5. *Ibidem*, vezi şi *Borghese Travelling Service*, în National Museums of land, First Report, October 1985 – March 1987, pp. 24-25.
6. Henri Vever, *La bijouteries française au XIX siècle*, I, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro

COSTUMUL DE CURTE ILUSTRAT ÎN PICTURA SECOLULUI AL XIX-LEA DIN MOLDOVA

Lucia Ionescu

Începutul secolului al XIX-lea, marchează în Moldova, ca şi în Ţara Românească de altfel, datorită condiţiilor politice, pierderea, treptată a autorităţii otomane şi o creştere a influenţei occidentale subliniind, aşadar, momentul ieşirii Ţărilor Române de sub influenţa Turciei şi angrenarea lor în ciclul evolutiv al ţărilor europene.

Acest fapt este ilustrat în arhitectura şi arta vremii, dar şi în artele decorative, costumul fiind deosebit de semnificativ din acest punct de vedere. Bătrânii boieri conservatori păstrează încă confortabilul costum de modă orientală la care vor renunţa cu greu, în timp ce tineretul şcolit la academiile din Franţa, Austria, Germania, Italia va fi principalul receptor al modei occidentale,

Definitoriu în alcătuirea unui repertoriu al costumului de curte din Moldova, din pragul secolului al XIX-lea şi evoluţia sa stilistică în decursul acestui secol, este portretul de aparat, realizat de pictorii contemporani pământeni (moldoveni), precum şi de pictorii străini, stabiliţi la Iaşi.

Excelentele portrete de domni, mari boieri şi dregători şi ale familiilor lor, existente în patrimoniul Muzeului de Artă din Iaşi, ne redau cu fidelitate moda acelor vremi.

Astfel, portretul lui Dimitrie Ralet, realizat de un pictor anonim la 1783, se constituie ca un exemplu tipic de costum bărbătesc în stil oriental, dominant în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Capul, încadrat de o barbă mare, tunsă pătrat, este acoperit cu un işlic cu pernă, specific boierilor de rangul II. Hainele, mai multe suprapuse, sunt compuse dintr-un antereu roşu înflorat din calemcheriu, care este închis în talie de un şal numit taclit. Peste antereu, un biniş larg, de postav tivit cu blană, întregea ţinuta.

Artiştii epocii, precum Balomir, Schoefft, Mişu Pop, N. Livaditti, G. Schiavoni, Stawski, Rosenthal, Chladek, Aman, ne-au transmis portrete de domni şi de doamne elegante, care, pe lângă valoarea lor artistică se constituie într-un valoros material documentar privind costumul acestei epoci.

Costumul oriental bărbătesc, relevant pentru moda secolului al XVIII-lea, se va menţine şi în prima jumătate a secolului următor: Logofătul Frederic Bals, este reprezentat de pictorul Ion Balomir (1794-1835), cu o barbă lungă, tunsă pătrat şi işlic înalt de blană, de mare logofăt. Costumul este tipic oriental: antereu, taclit şi caftan garnisit cu blană. Costumul este pus în valoare de calităţile plastice, în special de rafinamentul cromatic al artistului.

https://biblioteca-digitala.ro

Semnificativ din acest punct de vedere este şi portretul realizat de un pictor anonim la începutul secolului al XIX-lea, al lui Constantin Costaki Talpan, care pozează în costumul oriental cu işlicul din blană de samur, de mare dregător.

Pictorul de origine italiană Nicolo Livaditti (1802-1860), devenit artistul atitrat al boierilor moldoveni – Ghiculeştii, Mavrocordaţii, Cantacuzino-Paşcanu, Alecsandri – este reprezentat în Pinacoteca ieşană prin portretul Logofătului Alexandru Ghica, al Principelui Grigore Ghica şi a familiei vornicului Alecsandri.

În cazul portretului lui Alexandru Ghica, tradiţionalul costum oriental apare îmbogăţit prin prezenţa cepchenului, purtat peste antereul din mătase cadrilată cu verde şi auriu, încins în talie cu taclitul din gear înflorat şi foarte colorat, peste care este pus caftanul amplu, de mare dregător, garnisit cu blana de samur ca şi subara înaltă, din blană, de formă caracteristică. Portretul este plasat pe un fundal de draperie verde, cu cute adânci, tivită cu ciucuri aurii. Pitorescul costumului este completat prin prezenţa la gât şi pe piept a unor distincţii şi ordine.

Aceeaşi monumentalitate degaja şi portretul Principelui Grigore Ghica, surprins ca sef al oştirii moldoveneşti în uniformă de paradă: tunică neagră, strânsă pe talie, la un rând, cu guler înalt şi manşete asimetrice, brodate cu mătase roşie şi fir de aur, prinse în butoni aurii; epoleţi din fir de aur cu franjuri brodate pe umeri, un şnur auriu legat în dreapta cu ciucuri atârnând, peste care este prinsă sabia; diagonala din panglică albastră prinsă în fundă cu egretă în talie; în stânga, ordine şi decoraţii „în brianturi"[1] strălucesc pe piept. Pe fondul compus dintr-o coroană dorică având ca pandant o draperie bogată roşie cu ciucuri aurii, se detaşează figura mândră a tânărului principe, cu părul buclat adus în faţă „à la Chateaubriand", şi mustăţi subţiri.

Portretele vornicului Alecsandri cu cei doi fii, Vasile şi Iancu, realizate de acelaşi autor, au o semnificaţie iconografică deosebită, întrucât ilustrează în aceeaşi imagine costumaţia contradictorie a epocii: cea tipic orientală purtată de bătrânul vornic, cea de tânăr ofiţer, purtată de Iancu şi moda nouă, de factură occidentală, reprezentată de poetul Vasile Alecsandri, care pozează în redingotă neagră, lungă, cambrată pe talie, la două rânduri, cu un guler lat, scurt, peste cămaşa de mătase albă, cu papillon negru.

Dacă costumul bărbătesc evoluează spre forme severe, rigide, culori închise, sobre, în contrast cu acesta, cel feminin are o evoluţie spre somptuos, cu volume enorme (crinolină), încărcat cu numeroase ornamente: fronseuri, volane, funde, broderii şi foarte multe bijuterii,

Astfel, costumul feminin este ilustrat de portretul Postelnicesei Safta Cantacuzino, operă a pictorului de origine germană Ludovic Stawski (1807-1887). Bătrâna boieroaică poartă o crinolină albastră de tafta „changeante", care-şi cunoaşte acum perioada de glorie în Europa: decolteul oval, „en bateau", acoperit cu voal alb drapat, închis la gât printr-un guler învoalt, dantelat, după moda englezească; mâneci căzute, foarte ample „en gigot",

https://biblioteca-digitala.ro

prinse în manşetă; nelipsitul şal cu un decor floral bogat, căzut pe braţe; părul despărţit simetric printr-o cărare, cu mănunchi de bucle pe urechi şi cercei lungi, păstrează încă la bătrâne boneta de dantelă albă decorată cu flori.

Un costum mai puţin sofisticat, de bătrână boieroaică conservatoare, dar în care influenţa occidentală este prezentă în mai mare măsură decât la bărbaţi, prezintă portretul Elenei Caragea, realizat de pictorul de origine cehă Anton Chladek (1794-1882). Părul este acoperit cu boneta de dantelă cu o fundă în stânga şi capetele atârnându-i pe umeri, lăsând să se vadă buclişoarele de la urechi.

Rochia sobră, de culoare neagră, croită pe lângă gât, cu mâneci strâmte, are ca unică decoraţie o garnitură din dantelă albă la guler şi manşete.

Şi costumele soţilor Elena şi Scarlat Miclescu, realizate de un pictor anonim din această perioadă, sunt relevante pentru ilustrarea costumului bătrânilor boieri moldoveni din prima jumătate de veac XIX. Similitudinile costumului Elenei Miclescu cu cel descris mai sus sunt evidente. Apare în plus, mantila de catifea cu guler de blană, după moda europeană. Scarlat Miclescu este îmbrăcat în obişnuitul costum oriental cu işlicul redus ca înălţime, în concordanţă cu rangul său boieresc.

Tot unui anonim de la începutul secolului la care ne referim îi aparţine şi portretul lui Alexandru Gh. Ghica, Mare Ban, înfăţişat tot după moda orientală: işlic înalt de samur; antereu şi biniş verde cu blană de hermină, având pumnalul înfipt în taclit.

Pictorul de origine maghiară Josef Schöfft (1778-1860), „portretar", după cum se autointitula, este prezent în Pinacoteca ieşană cu portretele soţilor Constantin şi Caterina Ghica, născută Cantacuzino, pictate în 1835 şi respectiv 1836. Costumul oriental al soţului exprima rangul său de mare boier şi dregător, iar costumul sofisticat al soţiei ilustrează moda europeană, cu crinolină de tafta gri, foarte decoltată, împodobită cu fronseuri, funde şi voaluri şi şal înflorat pe braţe; bijuteriile şi bogata decoraţie a capului acoperit parţial de boneta ornată cu trandafiri albi întregesc aspectul de eleganţă şi lux excesiv.

Tot Schöfft, realizează în anul următor un „Portret de bărbat cu fiul"; de data aceasta însă, costumul bărbătesc ilustrează moda occidentală de influenţă franceză, care era mai receptată de tineret decât cea englezească de tip sportiv. Portretul tânărului nobil, având plasat, în dreapta jos, portretul redus ca dimensiuni al fiului său, reprezintă tipul romantic, foarte la modă în capitala Franţei: pieptănătura, atitudinea meditativă, costumul foarte elegant alcătuit din cămaşa albă cu gulerul tare şi fundă lată, dublă, de mătase la gât şi vesta de aceeaşi culoare, cambrată pe talie având prins la butonieră nelipsitul lanţ cu ceas; pardesiul negru, de forma redingotei cu guler şal din blană, şi despicat pe mâneci. Fiul este îmbrăcat într-o jiletcă neagră, cambrată pe talie, cu poalele evazate şi mâneci despicate, cu guler lat şi manşete albe brodate.

Decorul, convenţional, constituit dintr-un fotoliu roşu plasat pe un fundal de draperie bogată, cu ciucuri aurii, întregeşte atmosfera romantică ce o degajă lucrarea.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă lucrare din categoria analizată este „Femeie pe terasă", de italianul Giovanni Schiavoni (1804-1848). Plasată pe o terasă cu baluştri, într-un fundal de peisaj, cu nelipsita draperie cu ciucuri, tânăra femeie este îmbrăcată în conformitate cu moda occidentală: părul strâns, cu cărare la mijloc şi mănunchi de bucle la urechi: cercei lungi, panglica cu cruce la gât, brăţări, inele; crinolina „sau malakoful"[2] în dungi, decoltată „en coeur", strânsă pe talie cu şnur, mâneci foarte largi „en gigot", căptuşite cu mătase; fusta foarte largă, rigidă; şalul, ce acoperă braţele este tot în dungi, creând un interesant joc de linii.

O variantă masculină a acestui portret de Schiavoni este cel care-l reprezintă pe tânărul cu părul adus în faţă, cu favoriţi lungi şi mustaţa subţire, răsucită, care poartă costumul tipic jumătăţii de secol: guler alb înalt, panglică roşie cu medalion la gât, vestă strâmtă, în dungi, cu lănţişor la butonieră; redingotă neagră, cambrată pe talie, la un rând, cu umeri înguşti şi guler lat, poale evazate.

Acest tip de tânăr, aflat poate la studii la Viena, contrastează flagrant cu tipul de boier în costumul oriental, care apare în portretul colectiv al familiei Bucur, pictat de Ludovic Stawski. Tipurilor cunoscute de costum ale adulţilor, li se adaugă aici un costum de fetiţă: rochiţa de muselină albă, cu garnituri de dantelă, decolteu „en coeur" şi mâneci scurte, este strânsă în talie; părul personajului este strâns, cu cărare la mijloc şi bucle lăsate pe spate. Toaleta este îmbogăţită de neaşteptat de multe bijuterii: cercei, medalioane, colier, broşe, brăţări.

Replici ale aceluiaşi tip de costum bărbătesc de modă occidentală sunt prezente în „Portretul de tânăr" al lui C.D. Rosenthal (1820-1851), cu varianta sa feminină, „Portretul de tânără", în care peste crinolina roşie este aruncată o eşarfă de hermină, iar părul este ornat cu flori de câmp roşii, dispuse asimetric, şi în „Portretul lui Mişu Popp" (1827-1892).

Costumul militar românesc mai este ilustrat în pictura din Moldova secolului al XIX-lea de către Karol Viale, în portretul lui „Alexandru D. Ghica Domnul Munteniei 1834-1842, Kaimakam 1850-1858", după cum suna inscripţia de pe lucrare.

Reprezentat trei sferturi, pe un fundal de coloană dorică, rezemat de un fotoliu cu spătarul încununat de o pajură cu aripile desfăcute, domnitorul poartă costumul de paradă cu toate accesoriile sale: uniforma de general cu tunica la un rând, strâmtă, evazată din talie, cu epoleţi şi galoane brodate cu fir de aur şi de mătase roşie; marginile sunt tivite cu un galon lat, cu aceeaşi broderie; diagonala roşie este prinsă în fundă cu o egretă. Multitudinea de ordine şi decoraţii, sabia cu ciucuri roşii, împodobesc costumul. Apare în plus o pelerină neagră aruncată pe un umăr, în falduri mari, căptuşită cu atlaz şi panglica, pe umărul drept.

Figura impunătoare a domnitorului este încadrată de un păr buclat, pieptănat liber, barba scurtă şi mustaţa după moda europeană.

Spre sfârşitul secolului, Th. Aman (1831-1891), realizând portretul Generalului Manu, ne prezintă costumul militar complet de general: tunica

https://biblioteca-digitala.ro

încheiată pe piept cu brandenburguri aurii şi pantalon strâmt albastru cu lampas şi supieuri; ca detaliu, apare aici casca metalică cu panaş prins cu egretă.

Munteanul Sava Henția (1848-1904), în „Portret de femeie" ne redă un ultim ecou al gloriei crinolinei. Caracteristicile costumului şi accesoriile sale rămân neschimbate până la 1870, când crinolina dispare.

Diferită este doar coafura, în ton cu moda europeană: părul ondulat are prinsă o diademă, iar buclele mari sunt lăsate libere pe spate.

Ultimele decenii ale secolului vor aduce costumului schimbări esențiale, în concordanță cu evoluția mediului social şi politic din țară, în contextul european.

Note

1. Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1971, vol. II, p. 177, cf. *Cărturar Timotei Cipariu*, călător, 1836.
2. Adina Nanu, *Artă. stil, costum*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1976, pp. 171-172. „La noi crinolina a fost cunoscută mai ales sub numele de malakof, de la numele bastionului de apărare a Sevastopolului (Crimeea), cucerit de trupele franceze în 1855.

Dicționar

conform Al. Alexianu *Mode şi veşminte din trecut*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1971, vol. II, pp. 351-365.

ANTEREU - haină boierească pusă peste cămaşa lungă până la glezne. Antereul se încingea cu brâu ori cu taclit şi deasupra lui se îmbrăca giubeaua şi apoi binişul.
BINIŞ - haină lungă şi luxoasă de ceremonie şi paradă, din postav, fără mâneci sau cu mânecile despicate şi îmblănite pe margini.
CAFTAN - haină domnească şi boierească largă, de culoare albă, cu mâneci lungi şi despicate, atârnând până la pământ ca la şubă, având două „guri" sub umeri prin care cel care o îmbracă îşi scotea mânile.
CALAMCHERIU - stofă scumpă orientală, cu țesătură înflorată în multe culori, din care în Principate se făceau antereele.
CEPCHEN - haină scurtă de postav sau catifea cu mânecile despicate împodobită bogat, cu găitane cu fir şi cu înfloriturі de mătase.
GEAR - stofă scumpă de şal, înflorată de mână, țesută în India, din fire din lână şi mătase, adusă din Țarigrad.
IŞLIC - căciulă orientală lucrată din harsie de miel, din catifea sau blană de samur.
SUBARĂ - un fel de işlic de o formă caracteristică, ce se purta în veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea de către boieri, lucrat din catifea sau postav, în formă mitrelor arhiereşti.
TACLIT - stofă sau mătase vărgată cu care boierii îşi înfăşurau mijlocul şi cu care slugile lor se legau la cap.

https://biblioteca-digitala.ro

PIANUL REGINEI

Michaela Pupeza

În Enciclopedia română „Minerva" apărută în anul 1930 la Cluj se spune: „între actualii constructori de piane celebre numim: Bechstein, Bosendorfor, Bluthner, Steinwel în America şi Germania".

Regăsim toate aceste nume în inventarele palatelor regale din România: Peleşul, Palatul regal din Bucureşti (azi Muzeul Naţional de Artă), Goleştiul sau Cotroceniul, etalând exemplare de o inestimabilă valoare. Realizate la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, unele din ele mai conviețuiesc şi astăzi alături de vechi clavecine şi clavicorduri, cum ar fi cel din 1621 semnat de Rukers din Anvers, aflat la Peleş sau cel din 1767, semnat Pascal Taskin de la Muzeul Naţional de Artă, existența lor demonstrând interesul aparte acordat de casa regală artelor în general, muzicii în special.

În memoriile sale (vol. II), I.G. Duca, vorbind de cea care purtase mai bine de 40 de ani coroana cu toată cinstirea pentru țara ce i-o încredințase – regina Elisabeta – ne-o descrie astfel: „Muzica, care îi era mai dragă decât artele plastice, s-a dezvoltat la noi sub directa ei înrâurire. Concertele simfonice le-a patronat cu cel mai viu interes. Cel din urma cântăreț, ca şi cea din urmă cântăreață, găsea la ea o vorbă bună, o bursă pentru străinătate sau ajutorul pentru a-şi organiza un concert reuşit. Wachman întâiul, Dinicu pe urmă erau toată ziua la dânsa. De Enescu nici nu mai vorbesc. În cea mai mare parte ei i se datorează dezvoltarea talentului lui Enescu. De îndată ce a descoperit neobişnuitele sale daruri muzicale, nu numai că s-a interesat de el, dar l-a şi adoptat ca un fel de copil al casei. La Peleş ca şi la Bucureşti, Enescu avea odaia lui şi când venea era sărbătoare. Îl încuraja, îl răsfăța, îl admira".

Este un fapt bine cunoscut că i-a plăcut să trăiască în mijlocul muzicienilor. La rândul ei, cânta bine la pian şi la orgă, în fiecare zi, o dată, uneori şi de două ori, se făcea muzică în apartamentele sale. Operele lui Bach, Beethoven, Mozart şi Schumann, ca şi cele ale compozitorilor moderni erau executate de ea şi de cercul de artişti ce o întovărăşeau pretutindeni.

Astfel, este explicabil interesul manifestat de regină pentru tot ce era legat de muzică, instrumente de excepție, comandându-le la cele mai de vază firme şi manufacturi.

Unele din ele, puține la număr din păcate, au ajuns până în zilele noastre.

Astăzi noi încercăm să le redescoperim, făcând acel act necesar de justiție, obiectele ca şi oamenii revendicând un drept la cunoaştere şi adevăr, la dezvăluirea oricărui mister datorat unor timpuri ostile.

https://biblioteca-digitala.ro

În martie 1992, muzicologul Carmen Florian a lămurit enigma unui pian, despre existența căruia știa încă de pe vremea studiilor făcute la Conservator. Informațiile orale, dar bine documentate şi credibile, au condus-o printr-un adevărat labirint la capătul căruia, acorderul Academiei de Muzică, domnul Atanasiu, i-a confirmat prezumția: „acel pian a fost salvat de mine, el există, chiar dacă după cutremurul din 1977 fusese dat la casat". Elev al lui Tiellman, care ani de zile slujise Conservatorul şi Filarmonica George Enescu, dar care fusese şi acorderul Casei regale, domnul Atanasiu, bazându-se pe informațiile maestrului său, a adus pianul de la I.A.T.C., l-a adăpostit în pivnița Conservatorului, el supraviețuind, în final, într-o simplă sală de curs, marcat de timp şi cu patina vremii aşternută peste el.

Pianul şi-a regăsit acum locul, acolo unde domnul Tiellman, chemat în tinerețe ca să-l acordeze, şi-l amintea: în „salonul de aur" al Palatului Cotroceni, cameră numită în zilele noastre „salonul florilor".

El poartă marca celebră a unei manufacturi americane de piane, fondată în anul 1853 de un mare fabricant de instrumente muzicale, germanul Heinrich Eugelhard Sreinweg, născut în 1797 la Wolsagen, mort în 1871 la New York. A avut ca asociați, în faza inițială, doi dintre fii săi: Henri (1831-1865) şi Charles (1829-1865), decedați amândoi timpuriu). Se va asocia în continuare cu primul său născut, Theodor (1825-1889) care, împreună cu un frate al său, William (1836-1896) vor revoluționa concepția despre pian şi comercializarea lui.

Din 1866 până în 1890, cei doi frați au deschis la New York propria lor sală de concert (Steinway Hall), unde mari virtuoşi ai pianului – Rubinstein, Paderevski – făceau adevărata reclamă prestigioaselor modele.

Devenită celebră, manufactura s-a extins, în paralel cu ea apărând alte două sucursale în Europa: la Londra, în 1875 şi la Hamburg, în 1880.

Casa Steinway a dăinuit până în urmă cu 21 de ani, în 1972 ea fiind cedată altei firme.

Date suplimentare privind manufactura ni le oferă chiar pianul. În mod cert, el este realizat la Hamburg, patentul lui gravat în cutia de rezonanță ce poartă data de 31 octombrie 1876 - 4 iulie 1878 fiind însoțit de numele manufacturii *Steinway and Sons*, dar şi de numele oraşului Hamburg. Or, filiala din acest loc a fost deschisă, după cum am mai spus, în anul 1880. În mod logic, începând cu anul respectiv, se poate vorbi de exemplare executate în Germania, în paralel cu cele americane – aparținând însă aceleiaşi firme.

Numeroase înscrisuri gravate pe toate componentele instrumentului – pe placa de bronz, corzi, fixarea pivoților de acordare – demonstrează patentarea autorizată de bună funcționare a mecanismului.

Alături de ele, apar emblemele caselor regale sau ale altor personalități, cărora manufactura le-a livrat asemenea piese – regelui Prusiei, împăratului Germaniei, reginei Spaniei, împăratului Austriei, regilor Ungariei, Italiei şi Angliei etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Desigur, următoarele exemplare ale Casei de piane vor fi adăugat şi emblema Casei regale din România (merită cercetat pe mai departe).

Medaliile primite de firmă, dintre care una cu prilejul centenarului Independenţei S.U.A., gravate şi ele pe placa de bronz, demonstrează o dată în plus celebritatea ei.

O problemă delicată este cea a manierei artistice, şi anume a picturii ce acoperă cutia de rezonanţă (corpul pianului, capacul mare sau cel mic al claviaturii). Având ca punct de plecare pictura franceză a secolului al XVIII-lea, adaptată însă la gustul secolului căruia îi aparţine pianul (privit de data aceasta ca piesă de mobilier), se pot face din acest punct de vedere unele similitudini generale de ordin stilistic cu piese din colecţia Muzeului Naţional de Artă – clavecinul lui Pascal Taskin. În ambele exemplare se constată abordarea unor motive tematice strâns înrudite, exemplificate prin amoraşi. Spre deosebire de clavecin, unde personajele sunt integrate în peisaj făcând un acord strălucit cu supleţea formelor rânduite pe specificul rococo-ului, în pianul de la Cotroceni, pictorul, din păcate imposibil de identificat până în prezent, F. Vodak, evident mai puţin rafinat şi avizat, recurge la accentuarea elementelor de pură decoraţie în conformitate cu uzanţele vremii. De altfel, aceste zone picturale cu o abundenţă de ghirlande, panglici invadate, atribute muzicale, rustice (păsări) şi sentimentale – motive predilecte stilului Ludovic al XVI-lea, trădează un plus de facilitate în execuţie, chiar o anume măiestrie în comparaţie cu modul în care rezolvă tratarea proporţiilor şi a fizionomiilor îngerilor.

Sub titlul de ipoteză, ne hazardăm să afirmăm că n-ar fi exclus ca pictorul, posibil ceh după nume, să fi cunoscut clavecinul lui Pascal Taskin, fie la Paris, de unde a fost cumpărat de un colecţionar de artă, domnul Chambert, fie la familia Moruzzi sau Dona, în a cărei proprietate a fost până în 1949. Cert este că după semnătură, în două locuri pe corpul pianului, apare inscripţionat anul 1910*.

În mod ciudat, dar explicabil, deşi mărturiile orale dovedesc existenţa pianului la Cotroceni, inventarele omit înregistrarea lui. O explicaţie ar putea fi numeroasele deplasări ale pieselor dintr-un palat într-altul, chiar de la un sezon la altul, aceste inventare făcându-se la intervale mari, uneori depăşind 15-20 de ani. El apare, însă, mult mai târziu, în procesul verbal nr. 1 din 11 August 1949, dosar 6431 „Pian acoperit cu husă – Steinway and Sons" – în Palatul regal, azi Muzeul Naţional de Artă – în salonul verde.

Din fericire, el nu a avut soarta unui alt pian de concert, negru, cu coadă, aceeaşi manufactură aparţinând tot familiei regale, căruia, prin procesul verbal din 19 iulie 1950, îi era menit să fie transferat în locuinţa unui anume tov. Alexeev.

În faţa unui asemenea act care, din păcate, nu a fost singular, regăsirea unui plan al reginei înseamnă mult mai mult decât regăsirea unui instrument muzical, înseamnă, poate, speranţa regăsirii noastre.

Notă

*F. Vodak a fost pictor decorator, cunoscut pentru înfrumuseţarea unor case bucureştene. La Castelul Peleş a contribuit la refacerea unor lucrări, degradate în timp, ale echipei Klimt - Matsch (M.C.)

https://biblioteca-digitala.ro

MODUL DE DECORARE A ARMELOR DIN SECOLELE XV – XVII ÎN COLECȚIA MUZEULUI PELEŞ

Aurelia Geantă

Despre armele medievale occidentale şi orientale s-a vorbit făcându-se referință nu doar la latura tehnică, ci şi la cea artistică, sub diferitele ei aspecte, cu deosebire în cazul comenzilor speciale (arme ale personalităților, de paradă etc.).

Armele din evul mediu, mai ales unicatele, chiar şi cele mai simple, s-au remarcat prin frumusețea formei lor. Profilurile şi efectul de suprafață, ornamentele şi decupările de bun gust însufleteau lucrările în stilul artistic al vremii.

Următoarele categorii tipologice sunt interesante de urmărit, în ordine: spadele, armurile, puştile, pistoalele, halebardele etc., pentru că acestea suferă modificări la intervale scurte, în funcție de dezvoltarea tehnicii militare.

La confecționarea unei săbii lucrau 3-4 meşteri diferiți – fierarul, făuritorul de lame, meşterul călitor, un meşter ce finisa mânerul, gravorul. În Renaştere se fac săbii mai lungi, mai înguste, mai rezistente. În oraşe mari ca: Nürenberg, Köln, Ausburg, meşteşugul armelor era diferențiat. Aici găsim meşteri de săgeți, de platoşe, de zale, de coifuri, de mănuşi de armură, lustruitori de arme, meşteri de pinteni, de arcuri, turnători de tunuri, făuritori de țevi şi alte feluri de armurieri[1].

Între secolele al XIV-lea – al XVI-lea, în multe oraşe, armurierii îşi marcau armele cu mărci (Nürenberg, Söllingen): inscripții (Cominazzo), făurarii lamelor de Passau marcând lamele spadelor cu un lup încrustat din alamă.

O dată cu dezvoltarea tehnicii militare, elementele decorative apar cu deosebire în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, când deprinderea de a decora atinge punctul culminant.

Sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea este dominat de rapiera, o piesă deosebit de ornamentată în zona gărzii.

Rapiera are garda completată cu o cupă compactă sau ajurată.

La rapierele spaniole, cupa este ajurată, dând aspectul unei dantele din oțel (ex. rapiera spaniolă, sec. al XVII-lea, nr. inv. 10586 (7)).

Rapierele italiene au cupele adânci, la partea superioară având un cordon roşu ornamentat. Francezii vor adapta rapierele spaniole care apar în vremea lui Carol Quintul, au lama de Toledo sau de Sevilla şi se folosesc în şcolile de scrimă, din ele derivând floretele moderne[2].

Daga de mâna stângă este asociată în lupta cu rapierii. Cele mai frumoase sunt cele cu apărătoarea ajurată sau filigranată. În colecția Peleşului se află o daga pumnal de mâna stângă cu lama ondulată, garda cu brațele în torsade

https://biblioteca-digitala.ro

terminate cu butoni (ex. daga spaniolă de la sfârşitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea – 10419/ 4). Apărătoarea gărzii de formă triunghiulară, lipită de corpul mânerului este ornamentată prin ajurare cu motive florale în spirală.

O piesă interesantă a colecţiei este spada de execuţie (10397) germană de la începutul secolului al XVI-lea.

Spada are lama lăţită la vârf. Pe talon şi primul sfert al lamei se află incizii cu motive florale şi este gravată inscripţia „Când ridici spada, aşa să dea Dumnezeu viaţă veşnică păcătosului". Pe faţa cealaltă a lamei apare marca, două capete de vulturi şi emblema.

Pistoalele – din sec. al XVI-lea – se caracterizează prin terminaţia patului în formă de bulb. Patul şi ulucul sunt ornamentate cu plăci de sidef, os şi fildeş, gravate cu desene geometrice, figuri de animale. Garda trăgaciului este şi ea ornamentată cu motive în torsadă.

La armele de foc orientale se remarcă monturile cu plăci de os şi sidef şi abundenţa de corali (pistol vitrina – pat şi uluc prevăzut cu monturi de corali, brăţările de susţinere ale ţevii fiind filigranate.

Săbiile de curte se recunosc după talonul puţin mai lat, au lamele scurte şi uşoare, iar mânerul este executat după fantezia meşterului. Astfel, o sabie uşoară de curte, franceză, din sec. al XVIII-lea, are mânerul din porţelan, pe care sunt reprezentate personaje de la curte în costum de epocă şi scene galante în spiritul rococo-ului. Arcul de împreunare, garda şi capul mânerului sunt din bronz aurit.

Săbiile şi spadele de vânătoare erau folosite doar pentru ucidere. Mânerul lor era din os simplu, gravat sau pictat, şi de corn care imita coaja de copac, în timp ce garda are braţe reprezentând capete de câini sau de vânat. Lamele sunt gravate sau încrustate cu aur înfăţişând scene cinegetice. Există în colecţie (10510/ 2) o sabie franceză de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Pe lamă are gravată o corabie de al cărei catarg se sprijină un personaj având în stânga o stea şi în dreapta semilună, gravată, sub care apare o inscripţie în limba franceză „SI JE LA PERD: JE SUIS PERDU".

Armele de foc, ca şi cele albe de vânătoare, poartă amprenta acestei preocupări având platina, mecanismul de dare a focului şi anumite părţi metalice gravate cu scene de vânătoare, pe care le întâlnim şi pe lama săbiilor.

Exemplificăm cu puşca de vânătoare occidentală de la sfârşitul sec. al XVII-lea (10474/ 5), cu patul şi ulucul din lemn încrustat cu plăcuţe de os şi de sidef, având motive florale şi zoomorfe.

Dintre piesele de armament, cele mai ornamentate sunt halebardele şi derivatele lor. Dintre ele amintim o halebardă germană din garda împăratului Ferdinand I, cu ornamente florale incizate în chenar, pe fond închis perlat.

Pe cârlig este marcat anul 1563 şi pe secure iniţialele „K.F.", însoţite de vulturul bicefal cu aripile deschise (10392).

https://biblioteca-digitala.ro

O varietate a halebardelor sunt pertuizanele, care devin arme de paradă încă de la sfârşitul sec. al XVI-lea, dar ca armă de gardă la palat se folosesc până la începutul sec. al XIX-lea.

Din categoria pertuizanelor (10388) o prezentăm pe cea din garda episcopului de Salzburg, datată 1620, cu fier lat de suliță şi aripioare cu margini ovale, pe care sunt ornamente florale.

Pe aripa din stânga are cifrul 16 şi pe cea din dreapta 20, încadrând un blazon oval cu un leu în profil stânga stând pe labele dinapoi.

În timp, aceste arme vor câştiga prin eleganță şi uşurință.

Ele au fierul ajurat, gravat, aurit, damaschinat, suflat cu argint pe fond de culoare închisă, cu ornamente ce încadrează date, devize, cifrul suveranului; un sprijin prețios pentru datarea lor îl oferă tehnica ornamentării şi costumele care figurează pe ele.

Arbaleta va deveni frumos decorată când va fi folosită exclusiv la vânătoare. Partea artistică intervine la gravarea osului care plachează corpul arbaletei.

În privința armurii trebuie să spunem că acest nume se dă numai îmbrăcăminții compusă în întregime din plăci metalice asamblate şi nu îmbrăcăminții din zale sau mixte.

Armura albă sau completă este definitiv adoptată în sec. al XV-lea.

Un rol deosebit în domeniul artei armurierilor au îndeplinit meşterii de armuri care produceau pentru nobilimea bogată armuri artistice. Secolul al XVI-lea aduce modificări importante în ornamentația armurilor.

Caracteristică stilului epocii a fost introducerea formelor groteşti cu reliefuri şi gravuri. În această manieră avem o cuirasă venețiană din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Pe pieptar, de o parte şi de alta a nervurii mediane este gravat un tigru înaripat cu capul spre dreapta şi o carte deschisă pe care se citeşte „PAX MOB TIBIM sau ARCE GELLIS" (10419/ 1 Posada). Pe partea stângă, un scut şi marca atelierului COIS şi GAYDI, sub care este o flamură în unghi, unde este înscris numele maistrului armurier Piero Trehomania & Dagedi. Cuirasa se completează cu o cască de tip „armet" cu mască.

O dată cu adoptarea generală a armurii, şcolile din nordul Italiei şi Germaniei încep să-şi dezvolte, stilurile proprii. Milano şi Nürenberg vor ajunge să lucreze pentru toată Europa.

Casca constituie, începând din sec. al XV-lea partea cea mai ornată, în comparație cu restul pieselor de armură.

La ornamentele gravate, damaschinate, ciocănite, cizelate, se adaugă materiale scumpe.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea călăreții sunt îmbrăcați în armuri.

Scuturile de paradă erau incizate sau încrustate cu scene mitologice, istorice, cu motive aurite.

În colecția muzeului, reprezentativ este un scut italian din a doua jumătate a sec. al XVI-lea cu marginea zimțată şi chenar marginal prevăzut cu butoni

https://biblioteca-digitala.ro

ornamentali. Câmpul este medaliat cu elemente de armură şi coifuri. În mijloc se înscrie o scenă de luptă între călăreți occidentali echipați cu armură şi luptători orientali (10522/ 12).

În tehnica picturii pe metal, menționez un scut „rondasa", având în câmp, pictat în roşu şi galben pe fond închis, un semn heraldic: 3 brațe dispuse paralel, cu palmele în afară şi îmbrăcate cu mâneci închise cu nasturi bombați.

Este datat 1570 aşa cum reiese din inscripția înscrisă în exerga (10579/ 1).

Putem concluziona că de la sfârşitul secolului al XV-lea se face simțită deprinderea de „a executa lucrări artistice pe arme pentru a le împodobi şi a le desăvârşi aspectul exterior"[3], care atinge punctul culminant în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi primele decenii ale secolului următor, continuând şi în zilele noastre în centre ca Salingen şi Toledo.

Note

1.Cristian Vlădescu, Carol Konig, Dan Popa. *Arme din muzeele din România*, Ed. Meridiane, 1973, p. 49.

2. Cristian Vlădescu, *Încercări asupra periodizării şi tipologiei armelor albe sau medievale occidentale* (sec. XV – XVIII), în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", 1968, p. 84.

3. Cristian Vlădescu, Carol Konig, Dan Popa. *Arme din muzeele din România*. Ed. Meridiane, 1973, *op.cit.*, p. 59.

https://biblioteca-digitala.ro

LEGĂTURI DE CARTE ARTISTICE DIN SECOLUL AL XX-LEA ROMÂNESC

Ana Andreescu

Comunicarea de față este susținută de o evidentă apartenență a legăturii de carte la domeniul artelor decorative şi este prilejuită de descoperirea unor exemplare interesante într-o colecție particulară din Bucureşti.

Legătura de carte, ca element de artă decorativă, se aşază prin forța împrejurărilor la intersecția dintre dorință şi gustul posesorului cărții şi gustul şi măiestria legătorului, amândouă fiind supuse gustului epocii în care destinul i-a plasat pe cei doi. „La reliure parle de l'époque, du relieur, parfois du proprietaire du livre. En autre, la reliure est un témoin estetique de son époque: le plus souvent en effet, n'est elle pas l'expression du style qui l'a inspirée, qu'il soit Louis XII, Arts Decoratifs ou fraudrement contemporain, et le reflet du goût d'un grand relieur ou d'un atelier réputé (Pierrette Rigant, *La reliure et ses techniques, Dessin et Totra*, Paris, 1973).

Legătura de carte este expresia clară a stilurilor diverselor epoci până în sec. al XIX-lea, în care se practică şi legături în stilurile tradiționale (Gascon-milles points, Senil-à l'evantail, Derôme etc.) dar se foloseşte cu fervoare cartonajul. În sec. al XX-lea, fenomenul se perpetuează.

Există nume mari în arta legării cărților, dar acestea se referă cu precădere la execuția tehnică, fără caracteristici definitorii în decorație, cu câteva excepții (Trouvenin în Franța – decorul à la plaque – romanție, Champs, – demireliure à champ levé – hârtie fantezi).

Bibliofilii moderni preferă în această situație exemplarele nelegate, netăiate, necusute, păstrate în casete de editură sau brodate şi atunci când se hotărăsc să le lege o fac cu multă atenție. Octave Uzanne în „La réliure moderne", 1887, considera că „De même que le vêtement et non seulement l'habillement du corps mais encore des idees, l'enveloppe des livres ne peut que réflecter la personnalité de leur possesseur [...] un sincère passionné doit rever à la décoration de ses chers volumes."

Astfel, un sincer pasionat va căuta cu grijă legătorul, apoi, cu el, va alege materialele potrivite, culorile şi decorul blaturilor şi cotorului.

Am întâlnit în Bucureşti un astfel de pasionat pe care cu toții îl cunoaştem, poate, însă, mai puțin sau deloc sub aspectul pe care-l voi releva acum.

Este vorba de domnul Nasta, cunoscutul colecționar care, după aproape 15 ani de când am pătruns pentru prima dată în prețioasa domniei sale colecție, tot mai scoate câte un obiect frumos şi tot mai relevă cu parcimonie câte o

https://biblioteca-digitala.ro

latură a personalității sale de fin cunoscător de artă. De această dată vom prezenta din colecția domniei sale cărți legate într-un atelier din Bucureştii Noi, în anii '40, legături executate, îngrijite de Comarnitki, după o concepție cu totul originală în ceea ce priveşte decorația, şi semnată Dan Nasta.

Sunt legături din categoria celor numite „alegorice" sau „emblematice" care vorbesc despre conținutul cărții înainte de a citi numele ei sau autorul.

Legătura executată în plein-veau marvon-roseat are pe coperta 1 imaginea Bucureştiului medieval cu banderolă cu text „Bucureştii – cetate domnească a valahilor aşa cum arătau în veacul al XVII-lea şi tipăritu-o-au acestea de către Dan Nasta". Pe coperta 2 este semnătura celui care a avut ideea unei astfel de decor – Dan Nasta şi anul 1940. Legătura protejează volumul „Bucureştii vechi – documente iconografice" nr. 1 editat de Arhivele Bucureşti în,1936.

Un bibliofil pretențios din categoria celor numiți manierați ar fi recomandat pentru un volum de condiția acestuia, adică de tiraj obişnuit, o legătură, mai puțin pretențioasă poate un demireliure în chagrin sau chiar un cartonaj în pânză pe ideea ca blocul cărții şi legătura să fie compatibile ca grad de prețiozitate.

Dar, iată că elementul de subiectivism are teren liber în acest domeniu şi prețuirea pentru un asemenea volum, primul într-o serie necesară duce la înnobilarea lui printr-o legătură plein-veau. Tehnic, legătura este dintre cele bine realizate, cu uşurință la deschidere, un capital bande este asortat perfect cu tonul pielii (galben auriu cu maron), forzațul este din hârtie albă. Legătorul Cormarnitki îşi făcuse ucenicia în atelierul lui Kernescher şi tehnica maestrului este vizibilă în execuția legăturii.

Pe legătura din fața nr. 2 tot în plein-veau verde are un ornament la prima vedere pur decorativ, dar pe laturile copertei 1 este gravat la rece, ca de altfel şi ornamentul, versul „un singur nai, dar câte ecouri în păduri", şi iată, dintr-o dată, această cascadă care se dezvoltă dintr-un punct plasat în colțul dreapta sus până a ocupa toată lățimea copertei îşi dezvăluie simbolul.

Cotorul are titlul şi autorul imprimate în aur, iar pe coperta 2 este semnătura lui Dan Nasta, 1940 (avea atunci 21 ani).

Cotorul este patinat, mai exact culoarea verde inițială a cedat sub forța luminii şi este maronul (natural) pielii.

Forzatul este maron, legatura are mobilitate acceptabilă, iar volumul pe care-l protejază este un frumos, exemplar nr. 108 din 500 ale *Poemelor* într-un vers ale lui Ion Pillat editat de Cartea Românească în 1936. De această dată simbioza între bloc şi legătura este pe gustul oricărui bibliofil cârcotaş cu excepția poate a pielii de viței care nu e dintre cele mai prețioase. O legătură mai prețioasă tot un plein-veau foarte lustruit, maron deschis, uşor obosită, fără alt ornament decât un blazon imprimat la rece pe centrul cap. I. Cotorul are 3 binduri care marchează spații pentru numele autorului şi titlu. De obicei blazonul amplasat pe legătura unei cărți vorbeşte despre posesorul cărții.

https://biblioteca-digitala.ro

De această dată, însă, el este marca unui scriitor, acel scriitor pasionat de heraldică, de bună seamă Mateiu Caragiale, iar cartea este volumul său de *Opere* de la Fundație din 1936 cu numărul de control al tirajului 1939. Pe cap. 2 este semnătura celui care a avut ideea unei asemenea decorații, de altfel şi posesor al cărții, Dan Nasta şi anul execuției, 1940. La prima vedere lucrarea surprinde deosebit de plăcut prin proporția ei, proporție desigur în strânsă legătură cu proporția fericită a blocului cărții, dar şi cu faptul că legătorul a avut buna ştiință de a nu ajusta în nici un fel dimensiunile filelor oprind tăierea lor, aşa cum s-a întâmplat din păcate în multe situații care au dus la multiplicarea exemplarelor.

Poveştilor Reginei Maria editate la Cartea Românească cu ilustrațiile lui N. Grossmann-Bulejghin, vol. 2, creatorul ornamenticii le-a hărăzit o compoziție în genul „miniaturilor persane" după chiar afirmația domniei sale, cu păsări în zbor şi misterioasele lumini imponderabile ieşind dintr-o posibilă lampă a lui Aladin. Compoziția este susținută de temeiul versului lui Ion Pillat „Zburau fazani de aur în focul din cămin" imprimat şi el la rece în pielea legăturii, în partea inferioară a primei coperte, pe care de fapt este amplasată compoziția.

Coperta 2 nu are ornament, iar pe cotor, în partea inferioară, sunt imprimate două inițiale, D.N., ale posesorului vremelnic al acestei cărți, a cărei legătură a fost realizată de Comarnitki după concepția d-lui Dan Nasta. În timp, iată că lucrarea a ajuns în biblioteca domniei sale ca o ilustrare a ceea ce înseamnă perseverența unui adevărat colecționar.

O legătură în spiritul romantic „reverie galante" este realizată la volumul de *Poezii* al lui Cincinat Pavelescu, editate în 1911. Forzațul este de moar şi cap. 2 poartă semnătura Dan Nasta.

Acelaşi Octave Uzanne, evocat aici, remarca aspectul tineresc al legăturilor moderne şi afirma că „la reliure moderne doit être expressive, riante, chaude et bigarrée, extravagante même". Aceste afirmații erau făcute la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar valabilitatea lor a fost certificată de evoluția legăturii şi în secolul nostru, care, sub influența stilului art nouveau, a oferit libertate nebănuită decorației legăturilor de carte.

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ACTIVITĂȚII SCULPTORULUI EMIL W. BECKER

Virgiliu Z. Teodorescu

Printre multe omisiuni regretabile, care s-au statornicit în deceniile ce au urmat celui de al doilea război mondial, s-a înscris o voită ignorare a celor care au creat valori integrate în patrimoniul artistic. Cele câteva excepții au definit pe privilegiații care, prin tăcerea aștemută asupra altora, s-au impus în conștiința contemporanilor ca singurii reprezentanți ai artei românești din perioada interbelică. Legea Patrimoniului Cultural Național a reclamat o largă campanie de inventariere a valorilor cărora urma să li se acorde cuvenita atenție. A fost un moment de șoc pentru tânăra generație care, în fața obiectivului supus cartografierii, nu deținea informații despre creator și opera sa, astfel că multe valori susceptibile de a fi inventariate au fost neglijate. Grav este și faptul că dispariția fizică a acestor creatori neglijați a dus deseori la distrugerea sau dispersarea arhivelor care le defineau viața și activitatea, situație care perturbă activitatea celui pornit pe drumul reconstituirii unor repere ce pot evidenția această creație și îl vitregesc de posibilitatea unei exhaustive prezentări a celui evocat. Mai mult, în deceniile anterioare anului 1990, tocmai din lipsa acestor informații minimale, s-au făcut deseori atribuiri și datări eronate, semănând pe această cale regretabile confuzii preluate și perpetuate în unele publicații ulterioare. Se impune, ca atare, o acțiune de amploare pentru depistarea mărturiilor trecutului care, coroborate și analizate critic, pot oferi jaloane în elaborarea unor studii care vor conduce în prima fază la mici monografii pentru fiecare artist, mijloc eficient și indispensabil pentru o viitoare apreciere reală și nepărtinitoare, menită să permită o adevărată cunoaștere a contribuției acestor creatori de artă.

Unul din cei care a fost pe nedrept ignorat este și sculptorul Emil W. Becker. El s-a născut la 21 iunie/3 iulie 1881 în casa părintească din Calea Griviței nr. 31, București, tatăl fiind August Becker, de profesie tinichigiu, iar mama Frederika Becker.

O primă mențiune referitoare la el o găsim în anul 1905, când este consemnată activitatea sa ca sculptor în lemn. La timpul respectiv, adresa sa era pe str. Popa Tatu nr. 35. O primă realizare a lui Emil W. Becker, care a reținut atenția publicului bucureștean, a fost contribuția adusă la finalizarea lucrărilor impunătorului edificiu din calea Victoriei nr. 141, construcție comandată de Gheorghe Grigore Cantacuzino, („Nababul") arhitectului Ioan D. Berindei. Lucrările declanșate la sfârșitul secolului al XIX-lea s-au finalizat în primii ani ai

https://biblioteca-digitala.ro

secolului al XX-lea. Fotografia integrată, în anul 1906, în lucrarea de prezentare a Bucureştiului anului Expoziției Jubiliare redă fațada clădirii cu elementele decorative deja amplasate. Este remarcabil că arh. Ioan D. Berindei a recurs la colaborarea cu tânărul sculptor care, în acei ani, îşi desăvârşea studiile în marile centre culturale ale Europei. Presupunem că ele sunt rodul muncii prestate în vacanță, în timpul ce-l petrecea în țară. De la modelajul componentelor, a compozițiilor preconizate pentru decorarea edificiului, la transpunerea lor în piatră, examenul pentru tânărul artist a fost definitoriu relevându-l ca o persoană care stăpânea artistic şi tehnic această artă. Considerăm că se poate face o paralelă între anii de început ai carierei artistice a lui Karl Storck şi cei ai lui Emil W. Becker, fiecare contribuind la înzestrarea unor edificii cu piese decorative pe care le-au modelat conform modei timpului, cerințelor şi posibilităților financiare ale comanditarilor.

În cazul edificiului din calea Victoriei, atenția artistului s-a îndreptat prioritar în tratarea intrării principale, realizând un fronton impozant menit să definească obârşia comanditarului. Stema princiară a familiei Cantacuzino domină compoziția. Această stemă este susținută de către un putti dispus lateral, având deasupra şi o flamură susținută şi ea de alți trei putti. Ansamblul compoziției este dominat de o mişcare degajată a personajelor.

În partea superioară a edificiului, în zona ferestrelor centrale ale mansardei, se află, în dreapta, compoziția „Muzica" evocată printr-un personaj feminin care cântă la o liră, ea fiind încadrată de doi putti ce dansează. Tot la fațada principală, în stânga, este plasat un alt grup alegoric redând o tânără încoronată cu lauri ținând cu mâna stângă o sabie. Şi acest personaj este încadrat de doi putti. Ca şi stema, şi această compoziție face referință la trecutele generații, cu contribuții majore la soarta atât a Imperiului Bizantin, cât şi a Țărilor Române, mulți din cei ce au fost reprezentanții acestei familii fiind părtaşi la evenimentele cruciale ale timpurilor trecute.

Proporțiile tuturor componentelor acestor compoziții relevă că artistul a acordat o atenție deosebită înălțimii la care urmau să fie amplasate aceste lucrări. Compoziția „Muzica" a fost de bun augur, definind pentru posteritate viitoarea funcționalitate a edificiului.

O a doua contribuție a lui Emil W. Becker la decorarea unor edificii bucureştene este prezentată în studiul amintit care face referință şi la clădirea Camerei de Comerț din Bucureşti, cunoscută timp de decenii ca Palatul Bursei, până când metamorfoza economiei româneşti a impus, după 1948, atribuirea altor funcționalități localului, inclusiv Biblioteca Centrală de Stat. Clădirea a fost realizată între anii 1907-1910, după proiectul arh. Ştefan Burcuş, fiind amplasată pe vatra fostului local al serviciilor Telegrafului Poştal, care a funcționat aici în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, edificiu de mari proporții, ridicat la intersecția străzilor Doamnei, Ion Ghica şi Smârdan, cu fațadele laterale care încadrează monumentala intrare principală, dominată

https://biblioteca-digitala.ro

de un impozant fronton semicircular, în compunerea căruia, zona centrală, este dominată de un scut care se află apărat de capul unui leu. Scutul este încadrat de două personaje: în stânga este plasată „Industria", redată printr-un personaj feminin care ține mâna sprijinită pe un ciocan, iar cel din dreapta „Comerțul" (zeul Mercur) ținând în mâna stângă caduceul, iar cu dreapta o ancoră. Artistul a realizat şi o serie de alte elemente decorative ce completează ornamentarea edificiului. Menționăm că personajele dăltuite în piatră se constituie în reuşite altoreliefuri. Prin proporții şi distribuție în cadrul compoziției Emil W. Becker a reuşit să realizeze o lucrare unitară şi cu sens definitoriu pentru funcționalitățile inițiale ale imobilului.

În anul 1913, sculptorul îşi desfăşura activitatea artistică în alt cartier bucureştean, fiind menționate atelierul şi locuința pe str. Bateriilor nr. 56. O renumerotare a definit pentru ani de zile adresa la nr. 56. Casa a dăinuit până la demolarea clădirilor din zona afectată de sistematizarea, în deceniul al IX-lea, pentru construcția Palatului Parlamentului României.

În anii '60-'70, trecând adeseori pe str. Bateriilor, am remarcat şi apreciat în curtea din fața casei o serie de lucrări de sculptură şi mozaicuri realizate de artist.

Una din primele lucrări despre care avem informații, realizată pentru Expoziția jubiliară din anul 1906, a fost macheta monumentului roman de la Adam Clisi, ale căror componente fuseseră expuse, prin preocuparea lui Grigore Tocilescu, în incinta Palatului Artelor la loc de cinste. Această machetă evidenția gradul de cunoaştere a monumentului, stabilit în urma studiilor întreprinse de amintitul arheolog pe teritoriul Dobrogei. Ulterior, lucrarea a fost integrată în patrimoniul Muzeului Militar Național.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, Emil W. Becker a participat la o serie de concursuri pentru adjudecarea realizării de monumente în diverse localități. Machetele sale s-au bucurat de aprecieri, fiind recompensat cu premii şi chiar atribuirea executării monumentelor. Amintim în acest sens participările la concursurile de la Vaslui, Turnu Severin, Bucureşti, Ploieşti, Constanța ş.a.

O primă lucrare de proporții a fost generată de initiativa ofițerilor din tabăra de la Frumoasa, din 1913, care, dorind să marcheze momentele de sacrificii în luptele de la sudul Dunării, au inițiat ridicarea unui monument. Preşedinte al comitetului de inițiativă a fost desemnat col. Victor Radovici. Într-o primă etapă, s-a preconizat şi realizat în anul 1924 ca acest simbol de cinstire, să fie amplasat pe calea Griviței, în fața Şcolii de Artilerie, Geniu şi Marină. Concursul pentru adjudecarea lucrării a reunit 34 de machete. În luna mai 1914, inițiatorii se adresau conducerii Societății Ateneul Român arătând că „din dorința de a imortaliza avântul armatei române din 1913 şi a cinsti pe cei căzuți..." au lansat un concurs care să permită amplasarea în Bucureşti a unui monument alegoric. Rezoluția lui D.I. Ghica atribuia spațiul de expunere al machetelor pentru 5 zile, în perioada 15-19 iunie 1914. Solicitau permisiunea ca să fie expuse cele 34 de machete ale concurenților pentru ca publicul bucureştean să aibă prilejul

https://biblioteca-digitala.ro

de a le aprecia, dar şi juriul să decidă cui să încredinţeze lucrarea. Juriul format din dr. Constantin I. Istrati, generalul Vasile Zottu, sculptorul Frederic Storck, pictorul Gheorghe (Demetrescu) Mirea, Arhitectul Nicolae Nenciulescu şi colonelul Victor Radovici s-a oprit iniţial la trei lucrări realizate de sculptorii Horia Boambă, Ioan C. Dimitriu Bârlad şi Emil W. Becker. În această situaţie, s-a cerut artiştilor situaţi pe primele trei locuri să facă o serie de modificări la machetele realizate. Au prezentat noi variante sculptorii Horia Boambă şi Emil W. Becker. Noile machete au fost jurizate în luna octombrie a anului 1914. Alegerea juriului i-a fost favorabilă lui Emil W. Becker, căruia, în octombrie 1915, i-a fost comandată realizarea monumentului. Pentru finanţarea lucrării, Primăria Municipiului Bucureşti a participat cu suma de 9.000 de lei, iar prin subscripţie publică au fost strânşi 27.000 de lei. În anul 1915 mai erau necesari 4.000 de lei. S-a decis ca numele donatorilor a peste 1.000 de lei să fie gravat pe o placă fixată pe soclul monumentului. Totodată a fost organizat balul Cameliilor în sala Teatrului Carol cel Mare.

Lucrarea fiind realizată prompt de către autor ca modelare, s-a procedat după primul război mondial la turnarea ei în bronz. Ca şi în alte cazuri, au existat mai multe variante de amplasare a monumentului ajungând în cele din urmă în Piaţa Valter Mărăcineanu, în imediata apropiere a zonei unde, după înlăturarea fostului edificiu al Ghiculeştilor, care a adăpostit începuturile activităţii Societăţii Ateneul Român, apoi tribunale, ca, în ultimă instanţă, înainte de demolare, după cutremurul din anul 1940, să fie gazdă a Teatrului Liric, a fost ridicată clădirea ce ani de zile a adăpostit Ministerul Apărării Naţionale. Monumentul „Avântul Ţării", anteriorul anului 1941, a fost mutat din scuarul din faţa Corpului 11 Armată din Calea Griviţei, colţ cu strada G-ral Angelescu, în piaţa Valter Mărăcineanu, fiind în directă relaţie cu edificiul care adăpostea Ministerul Apărării Naţionale. Reacţia presei a fost promptă; Henri Stahl, referindu-se la statuile Bucureştiului, definea acest monument ca „statuia vagabondă". El a intrat în conştiinţa bucureştenilor şi este o valoroasă realizare şi o fericită amplasare, bucurându-se de o bună ambianţă peisagistică oferită de vecinătatea Grădinii Cişmigiu. Rod al colaborării sculptorului cu arh. Arghir Culina şi turnătoria în bronz, monumentul se constituie dintr-un piedestal placat cu travertin de Deva pe care se află amplasată compoziţia ce redă o femeie, simbolul Patriei, care ţine în mână un drapel fluturând, iar alături se află un ostaş român cu arma în mâna dreaptă, în cumpănire, surprins în momentul atacului. În compoziţie a fost introdus şi un vultur cu aripile desfăcute. Facem menţiunea că, în ultimele decenii, s-a atribuit eronat acestui monument simbolul cinstirii Eroilor din primul război mondial.

La începutul deceniului trei, împlinirea a 100 de ani de la declanşarea şi desfăşurarea revoluţiei din Ţara Românească, condusă de Tudor Vladimirescu, a antrenat mulţi oameni de bine care au realizat şi au finalizat o serie de iniţiative mai vechi şi mai noi de cinstire la adresa Domnului Tudor. Revista *Datina*, cu

https://biblioteca-digitala.ro

sprijinul mehedinţenilor şi al *Societăţii Cultul Eroilor căzuţi în război*, a iniţiat ridicarea pe câmpia de la Padeş, în apropierea apei Motrului, a unui monument. Lucrarea de ansamblu a fost încredinţată spre realizare arh. State Baloşin. Acesta a conceput memorialul ca un trunchi de piramidă, placat cu piatră fasonată, pe care a amplasat un baldachin cu patru colonete ce încadrează firidele în care au fost plasate reliefări turnate în bronz. Deasupra baldachinului a fost ridicată o imensă cruce dăltuită în piatră. Pentru elementele artistice arhitectul s-a adresat pictorilor D. Stoica şi Costin Petrescu, care au realizat schiţele viitoarelor reliefuri. Modelarea acestora a fost încredinţată sculptorilor Gheorghe Tudor şi Emil W. Becker. Ansamblul monumentului, prin proporţiile sale (10x10 x9,50m), este impunător, putând fi remarcat de la distanţă. Urcarea treptelor care conduc pe platforma de pe trunchiul de piramidă oferă posibilitatea remarcării celor patru reliefuri. Relieful de pe latura nordică prezintă acţiunea de la Padeş – proclamarea revoluţiei în ianuarie 1821. În zona sudică a fost amplasată scena depunerii jurământului de supunere a boierilor în faţa Domnului Tudor. Al treilea relief redă chipul lui Tudor Vladimirescu precum şi stemele, simbolurile heraldice ale Olteniei şi ale Munteniei, respectiv leul şi vulturul. Al patrulea relief redă textul Proclamaţiei lui Tudor Vladimirescu adresat participanţilor la 7 ianuarie 1821, în momentul pornirii spre Bucureşti pentru izbăvirea ţării.

În condiţiile deceniului al treilea, care impune numeroase restricţii financiare şi drămuirea banului, artistul a fost constrâns să-şi valorifice posibilităţile în lucrări de mici proporţii, chiar miniaturale. Executate prin dăltuirea în marmură, turnarea sau baterea în metal, lucrările au reliefat talentul său de modelator, expresia acurateţii fiecărui detaliu din compoziţia realizată. Astfel, în perioada anilor '20-'30, a realizat miniaturi care au devenit reliefuri, medalioane, medalii şi plachete, insigne, decoraţiuni pentru interioarele şi exterioarele unor valoroase construcţii. Exemplificăm cu realizările pentru casa juristului Toma Stelian, unde a executat pentru curte ornamentele puţului şi vasele de pe terasă.

Societatea de construcţii din Cernăuţi, care a câştigat licitaţia pentru realizarea lucrărilor de construcţie preconizate de S.O.N.F.R. pentru etapa I la Biserica Neamului de la Mărăşeşti, şi arhitecţii proiectanţi Constantin Pomponiu şi George Cristinel l-au recomandat pe Emil W. Becker să execute lucrările de specialitate. Ca atare, el a realizat placa comemorativă pentru galeria de onoare care conduce în incinta mausoleului, menită să prezinte istoricul edificiului, decoraţiunile de la capela mausoleului (catapeteasma, stranele, tâmpla, uşile, iconostasul, tetrapodul, sfeşnicele, jilţurile de piatră din zona centrală), precum şi modelarea şi turnarea în gips a pieselor care urmau să fie turnate în bronz la turnătoria D. Teodorescu din Bucureşti, elementele sculpturale ale celor două sarcofage, unul în centrul mausoleului, în care au fost depuse rămăşiţele pământeşti ale generalului Eremia Grigorescu, deshumate din cimitirul localităţii, iar al doilea sarcofag, în care S.O.N.F.R. a preconizat depunerea rămăşiţelor

https://biblioteca-digitala.ro

pământeşti ale generalului Constantin Cristescu, realizatorul concepției de apărare a zonei Mărăşeşti în vara anului 1917, sacrificat prin înlăturarea de la comanda acestei armate pentru a se încerca o cooperare cu armata rusă. Familia defunctului general Eremia Grigorescu a respins această inițiativă a S.O.N.F.R. de a-l înhuma în incinta mausoleului. După anul 1945, în cel de al doilea sarcofag au fost depuse rămăşițele pământeşti ale unui general rus, participant la campania de pe teritoriul României. Lucrări din etapa I de construcție au fost sfințite în anul 1924.

Localnicii din Breaza de Jos i-au comandat un monument pentru cinstirea Eroilor din anii 1916-1918. Lucrarea de 4x4x4 m a reclamat o investiție de 60.000 de lei, implicând şi contribuția *Societății Cultul Eroilor*. Festivitatea de sfințire a avut loc la 28 iulie 1928 reunind în centrul localității o numeroasă participare.

La Salonul Oficial de arhitectură şi artă decorativă, organizat în anul 1931, Emil W. Becker a participat cu o candelă cu piedestal, o uşă împărătească şi o candelă mică, toate turnate în gips. Juriul Salonului i-a acordat premiul II.

La Salonul artiştilor de la Ateneul Român, organizat în perioada februarie - martie 1932, Becker a participat cu două lucrări intitulate Eva şi Elsa.

La decesul lui Vintilă Brătianu a fost chemat să realizeze masca mortuară. Piesa turnată în gips, peste ani, a fost donată de Emil W. Becker Muzeului Alexandru Saint Georges.

În cadrul Societății Numismatice Române, Emil W. Becker a desfăşurat o complexă activitate. Menționăm câteva asemenea participări. La 8 ianuarie 1933, în cadrul şedinței comitetului de conducere au fost discutate acțiunile de realizare a expoziției din cadrul Congresului numismatic şi arheologic cu caracter internațional organizat de S.N.R. şi care urma să aibă loc în Capitala României, prilej cu care Becker s-a angajat să realizeze un bust Mihail C. Şutzu, preşedintele S.N.R. şi a modela o medalie comemorativă care să marcheze evenimentul, precum şi alcătuirea planurilor interioarelor sălilor unde urmau să fie prezentate exponatele.

La 14 martie 1933, împreună cu ing. Urziceanu primea din partea comitetului S.N.R. şi a comitetului de organizare a expoziției misiunea de a întocmi un plan al celor trei săli din incinta Fundației Dalles. Ei urmau să prezinte şi proiectul pentru mobilierul necesar genurilor de exponate.

Încă de la înființarea S.N.R., conducerea țării a fost antrenată în viața acesteia. Atât regele Carol I cât şi regele Ferdinand I au fost preşedinți de onoare ai societății. În anul 1933 au fost făcute demersurile pentru ca regele Carol al II-lea să primească preşedinția de onoare. La primirea răspunsului afirmativ, S.N.R. a preconizat la 23 aprilie 1933 să realizeze, pentru solemnitatea învestirii, o medalie care să consemneze acest eveniment. Modelarea ei a fost încredințată lui Emil W. Becker. Medalia a fost bătută în argint şi bronz. Cu acest prilej au fost confecționate şi 500 de insigne. Atât medalia, cât şi insignele,

https://biblioteca-digitala.ro

au fost realizate în atelierul R. Fässler din Bucureşti. Realizând modelarea viitoarei medalii, Emil W. Becker a supus atenţiei conducerii S.N.R. macheta la 7 mai 1933 şi a primit aprobarea pentru baterea ei. Cu acest prilej, el a adus la cunoştinţă că a realizat gratuit această lucrare.

În anul 1934 a realizat pentru Partidul Naţional Liberal două simboluri pentru cinstirea memoriei celui răpus la sfârşitul anului 1933 pe peronul gării Sinaia. Medalia Ion G. Duca, cu diametrul de 52mm, a fost bătută în bronz. A doua piesă a fost o plachetă. Ambele piese au fost bătute în atelierul R. Fässler din Bucureşti. Au fost realizate şi insigne reproducând aversul medaliei.

La expoziţia Societăţii Tinerimea Artistică, organizată la Bucureşti în perioada 3-30 aprilie 1934, Emil W. Becker a participat cu un bust dăltuit în marmură şi o medalie comandată de Asociaţia Română pentru înaintarea ştiinţelor care îşi avea sediul în Bucureşti. Ambele lucrări au fost reproduse în catalogul expoziţiei. În acelaşi an, a mai realizat o medalie, oferită participanţilor cu cele mai remarcabile produse în cadrul Expoziţiei Târg a Industriei Româneşti, organizată toamna de Ministerul Industriei şi Comerţului în Parcul Carol I din Bucureşti. Lucrarea, cu un diametru de 52 mm, a fost bătută în bronz argintat. Totodată, a modelat şi insigna care a fost oferită tuturor participanţilor.

În anul 1934, în urma decesului lui Mihail C. Şutzu, s-a trecut la alegerea unui nou comitet de conducere a S.N.R. Ca membru, a fost ales şi Emil W. Becker.

La începutul anului 1934, în şedinţa din 29 ianuarie, au fost acordate diplome de onoare pentru contribuţia la prosperitatea S.NR. Printre membri beneficiari s-a numărat şi Emil W. Becker.

Colecţionarul Emil W. Becker a participat la Congresul şi expoziţia de numismatică şi arheologie organizat la Craiova la 28 septembrie 1934. În cadrul expoziţiei a expus medalii şi plachete româneşti, iar în cadrul congresului a vorbit despre tezaurele monetare descoperite pe teritoriul Olteniei, accentul punându-l pe cele de argint emise de împăratul Constantin şi monedele din anii domniei lui Mircea cel Bătrân.

La Salonul Ateneului Român, organizat în perioada 18 mai - 18 iunie 1935, ca manifestare în cadrul Lunii Bucureştilor, Emil W. Becker a participat cu un panou pe care au fost expuse medalii, plachete şi insigne realizate în ultima perioadă. Pentru organizatori a modelat o medalie care a fost oferită ca premiu participanţilor. Medalia cu diametrul de 52 mm a fost bătută în bronz.

La împlinirea a 100 de ani de la înfiinţarea, prin actul domnitorului Alexandru Ghica, a oraşului Alexandria, autorităţile locale au iniţiat o suită de manifestări pentru a marca acest centenar.

Cu ocazia centenarului, organizatorii au iniţiat şi realizarea unor busturi care să-i evoce pe cei care au contribuit la întemeierea oraşului. Ca atare, i-au comandat lui Emil W. Becker modelarea busturilor Mihăiţă Filipescu şi Alexandru Dimitrie Ghica. Ambele piese au fost turnate în bronz, în anul 1934. Printre

https://biblioteca-digitala.ro

altele, i-au comandat lui Emil W. Becker modelarea unei medalii comemorative. Autorul a înaintat Primăriei două variante.

În anul 1935, a realizat pentru societatea Mica o medalie, care a fost oferită directorului general al acestei instituții, ing. Ioan Gigurtu, în anul 1936, la jubileul naşterii sale. Au fost bătute exemplare în aur, argint şi bronz având diametrul de 52 mm.

Pentru sărbătorirea centenarului înființării unităților de pompieri militari, a realizat, în anul 1935, după un desen al pictorului Gheorghe Chirovici, modelarea unei medalii având dimensiunile de 81x35 mm. Medalia are pe avers, în centru, un medalion cu un pompier cu cască purtând pe brațe un copil salvat din incendiu. Medalionul este încadrat de două ramuri de laur, pe care sunt două plăcuțe cu anii 1835 şi 1935. Sub medalion este redată scena luptei din Dealul Spirii, având în stânga, foarte vag menționată data: 13 septembrie 1848. Jos este scris textul: „Sărbătoritu-s-a astăzi 13 sept. 1935 / 100 ani de la înființarea pompierilor / militari în prezența / M.S. Regele Carol II / a familiei regale şi demnitarilor țării". Jos, în stânga şi în dreapta, sunt menționați autorii: Gh. Chirovici, E.W. Becker.

Pe reversul medaliei este înscris textul: „Gh. Tătărăscu / prim ministru / gen. de corp adj. P. Angelescu / ministru Ap. Naționale / Ion Inculeț / ministru de interne / Alex. Donescu / primar gen. al Mun. Bucureşti / Osvald Racoviță / primarul Municipiului Iaşi / col. Gh. Pohrip <corectat prin pansonare: Pohrib> comand. Pompierilor militari / maior Pante Popescu / comand. pomp. Bucureşti / căp. Ion Angelescu / comand. comp. pomp. Iaşi / şi delegații / tuturor pompierilor militari / din țară".

Emil W. Becker a participat la Congresul național de numismatică şi arheologie, care s-a desfăşurat între 30 septembrie – 3 octombrie 1935, expunând în Muzeul Regele Carol al II-lea monede antice şi moldoveneşti din colecția sa, iar în cadrul lucrărilor a susținut o comunicare, în care a analizat mai multe monede moldoveneşti aflate într-un depozit găsit la Rădăuți. A fost prilejul de a face referință la stilul monedelor din diverse epoci. Modul de redare a bourului, a scutului, este un prilej de evidențiere a cunoştințelor heraldice ale gravorilor, buni realizatori şi din punct de vedere artistic şi al finețiii metalului pus în operă.

Pentru a marca împlinirea a 5 ani de la preluarea prerogativelor de Suveran, cei din anturajul regelui Carol al II-lea i-au comandat lui Emil W. Becker medalia Restaurației. Piesele au fost bătute în bronz, cu diametrul de 50 mm. În cadrul şedinței S.N.R. din 8 iunie 1935, Emil W. Becker a prezentat medalia comemorativă a Restaurației pe care a modelat-o. Aceluiaşi eveniment i-a dedicat şi S.N.R. o medalie pe care a încredințat-o spre modelare tot lui Emil W. Becker. Exemplarele au fost bătute în bronz, având diametrul de 50 mm.

În anul 1935, Emil W. Becker a modelat o medalie dedicată reînființării Monetăriei Naționale, inaugurării noului edificiu ridicat în zona platformei

https://biblioteca-digitala.ro

industriale din apropierea gării C.F.R. Filaret. Lucrarea a fost bătută în bronz având diametrul de 52 mm.

Pentru aceeaşi întreprindere, a modelat o medalie dedicată producerii la Monetăria Națională a monedelor de 50 şi 250 de lei, modelate de Ion Jalea. Medalia are diametru de 50 mm.

Actul menit să popularizeze activitățile culturale desfăşurate în Capitala României s-a concretizat în deceniul al patrulea prin organizarea manifestărilor reunite sub genericul Luna Bucureştilor. Pentru anul 1935, i-a fost comandată modelarea unei medalii.

Centenarul naşterii lui Eugeniu Carada, sărbătorit în anul 1936, a fost marcat la Bucureşti şi Craiova prin variate forme de exprimare a gratitudinii față de acest înaintaş cu reale contribuții majore la propăşirea României moderne. Printre altele, personalul Băncii Naționale a României a comandat lui Emil W. Becker modelarea unei medalii comemorative cu diametrul de 62 mm, care a fost bătută în bronz şi bronz argintat.

În perioada interbelică, în procesul de sistematizare urbanistică a Capitalei României au fost preconizate, printre altele, ridicarea de localuri corespunzătoare pentru primării. Pentru o asemenea realizare, în anul 1927 a fost achiziționat de către primarul Nicolae Lupu terenul necesar construirii localurilor unei primării şi a unui liceu. În cartierul Banu Manta, în anul 1928, a fost pusă piatra de fundație a palatului primăriei, a cărui construcție a durat până în anul 1936, după proiectele întocmite de arhitecții Nicolae Georgescu şi George Cristinel.

Pentru festivitățile inaugurării localului Primăriei sectorului IV Verde i-a fost comandată lui Emil W. Becker modelarea unei medalii. Comanditarii au avut pretenția să considere acest eveniment de importanță națională şi, ca atare, au revendicat ca pe avers să fie redată efigia regelui Carol al II-lea privind spre stânga, iar pe exergă să fie inscripția „Carol II regele românilor". Reversul este însă efectiv dedicat evenimentului, având în zona centrală redată fațada principală a edificiului, pe fundal se află amplasată stema Municipiului Bucureşti. În partea de jos, în exergă este inscripția „Începutu-s-a în 1928 şi terminatu-s-a în 1936 primar fiind Al. D. Matek". Medaliile au fost bătute în bronz patinat având diametrul de 51 mm.

Colaboratorii şi prețuitorii activității omului politic şi de cultură prof. Alexandru I. Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani, în anul 1936, au organizat sărbătorirea acestuia, oferindu-i şi o medalie modelată de Emil W. Becker. Au fost exemplare bătute în argint şi altele în bronz, toate având diametrul de 60 mm.

Pentru neobosita activitate desfăşurată timp de mai multe decenii de către Alexandrina Gr. Cantacuzino, preşedinta generală a S.O.N.F.R., apropiatele colaboratoare au inițiat baterea unei medalii a cărei modelare au încredințat-o lui Emil W. Becker.

În cadrul şedinței S.N.R. din 16 februarie 1936, Emil W. Becker a prezentat o fotografie a unui important relief funerar roman găsit în anul 1935 în Ardeal.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot cu acel prilej, a prezentat ca noi realizări medaliile Ion Gigurtu şi moneda națională, modelate în anul 1935.

În anul 1936, a participat la Congresul Național de Numismatică şi Arheologie, organizat la Cluj în zilele de 25-28 octombrie. În calitate de profesor sculptor, a susținut în ziua a doua a lucrărilor o comunicare despre monedele dace relevând modul de execuție, tehnica folosită şi calitățile artistice ale unor serii, considerând că anumite caracteristici pot contribui la datarea şi stabilirea proveniență lor.

La începutul anului 1937, în cadrul şedinței S.N.R. din 17 ianuarie, Emil W. Becker a prezentat câteva din medaliile pe care le-a modelat în anul 1936.

La şedința S.N.R. din 11 aprilie 1937, Emil W. Becker a prezentat o monedă găsită la Mangalia, vechiul Callatis. Era o monedă romană având pe avers efigia lui Marc Aureliu, iar pe revers efigia lui Lucius Verus.

La Salonul Oficial din anul 1937, Emil W. Becker a participat cu un panou cu medalii dedicate regelui Carol al II-lea.

O recunoaştere internațională a calităților sale artistice, Emil W. Becker a obținut-o prin încredințarea realizării Memorialului de la Liège din Belgia. Dorit ca un loc de cinstire a foştilor luptători din rândurile aliaților din primul război mondial, a fost conceput ca un ansamblu în care au fost reunite sarcofagele cu osemintele combatanților fiecărei țări. Evenimentul inaugurării monumentului interaliat a fost marcat şi prin elaborarea a două medalii realizate după modelarea lui Emil W. Becker. Prima a fost dedicată monumentului ostaşilor aliați, bătută în bronz argintat şi bronz, având diametrul de 62 mm. Cea de a doua a fost dedicată sarcofagului ostaşului român din cripta memorialului. Medalia a fost bătută în bronz, având diametrul de 50 mm.

În şedința S.N.R. din 21 noiembrie 1937, preşedintele societății, Constantin Moisil, a prezentat o lucrare modelată de Emil W. Becker pe care o considera o reuşită a medalisticii româneşti. Ea a fost comandată pentru a fi sinteza participării României cu un pavilion propriu la Expoziția Universală de la Paris din anul 1937.

În anul 1937, i-a fost comandată şi modelarea medaliei oferită participanților la Congresul de antropologie şi arheologie preistorică. Medalia, cu diametrul de 60 mm, a fost bătută în bronz.

Tot în anul 1937, Emil W. Becker a modelat medalia şi placheta jubileului prof. Constantin Kiriţescu şi medalia omagială dedicată lui Octavian Goga.

Pentru aniversarea lui Nicolae Stoenescu, prețuitorii lui i-au oferit o medalie modelată de Emil W. Becker. Pe avers a fost redat în profil bustul privind spre dreapta, încadrat de inscripția „Agregat doctor Nicolae Stoenescu Medic legist", iar pe revers au fost redate: emblema justiției – balanța, o carte cu legi având pe ele înscrise „Lux – Lex", cupa cu şarpele încolăcit şi un toporaş folosit la disecții. Aceste simboluri sunt însoțite de textul „La împlinirea vârstei de 70 de ani şi 45 ani de activitate medico legală", jos inscripția „Elevii şi admiratorii 1937" şi ramuri de lauri. Medalia a fost bătută în bronz patinat având diametrul de 60 mm.

https://biblioteca-digitala.ro

În cimitirul Bellu, la cavoul familiei Emil N. Lahovary, sculptorul Emil W. Becher a realizat basoreliefuri dăltuite în piatră, iar la cavoul familiei Gheorghe Ghermani a realizat 4+2+4+2 personaje feminine, altoreliefurile fiind plasate în firidele unei construcții care sugerează un templu cu coloane dorice.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, Miron Cristea, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, preşedinte al Societății Cultul Eroilor şi preşedinte al Consiliului de Miniştri, primea din partea lui Emil W. Becker, artist statuar şi medalist, urarea formulată astfel: „Măria Voastră, îngăduiți-mi să urez de împlinirea vârstei de 70 de ani: să trăiți ani mulți cu sănătate spre binele poporului român".

Apropierea finalizării lucrărilor din etapa a II-a de la Mausoleul de la Mărăşeşti a impus pentru inaugurare alcătuirea unui amplu program al manifestărilor ce aveau caracter național. Printre cele preconizate de S.N.O.F.R. s-a aflat şi realizarea unei medalii comemorative. Modelarea ei a fost încredințată lui Emil W. Becker. La 31 mai 1938, el a prezentat preşedintei S.O.N.F.R. machetele medaliei spre avizare. Pe avers a fost redată fațada estică (principală) a clădirii Mausoleului, având partea superioară concepută de arh. George Cristinel şi decorată la exterior cu marea friză dăltuită în piatră după modelajul realizat de sculptorii Ion Jalea şi Corneliu Medrea. Textul menționează data inaugurării: 18 septembrie 1938. Au fost bătute exemplare în argint şi bronz având diametrul de 52 mm.

În anul 1938 i-a fost publicat lui Emil W. Becker studiul *Monete şi Ponduri inedite din Kallatis şi Dionysopolis*.

În anul 1938 a modelat şi medaliile: „Miss Aberden"(?), lucrare bătută în bronz, cu diametru de 50 mm; „Jubileul profesorului A.C. Cuza"; „Semicentenarul Casei G. L. Schmidt"; „Uzinele de Fier din Reşița", bătută în bronz cu diametru de 60 mm.

O valoroasă medalie a fost dedicată de lumea ştiințelor medicale din România, în anul 1938, cinstirii profesorilor doctori Minovici: Mina, Ştefan şi Nicolae. Respectiv, în acel an, prof. Mina Minovici a fost sărbătorit de către colaboratorii şi elevii săi. Modelarea acesteia a fost încredințată lui Emil W. Becker. Pe avers sunt redate busturile în profil ale celor trei privind spre dreapta. În exergă este inscripția: „Frații profesori doctori Minovici Nicolae, Ştefan, Mina". Reversul redă fațada Institutului Medico Legal prof. Mina Minovici. Medalia a fost bătută în bronz având diametrul de 60 mm.

Pentru stimularea cultivatorilor de cereale din România, în vederea obținerii de producții superioare calitativ şi cantitativ, a fost constituit un concurs național al grâului. Câştigătorilor le-a fost oferită şi o medalie, a cărei modelare a fost acordată lui Emil W. Becker. Ea a fost bătută în metal argintat şi bronz având diametrul de 50 mm.

Propăşirea culturală a României interbelice a fost şi în atenția Uniunii Fundațiilor Culturale Regale (U.F.C.R.) care a organizat numeroase acțiuni prin care toate genurile de manifestări au fost stimulate şi prin acordarea de

https://biblioteca-digitala.ro

medalii. În anul 1938 i-a fost comandată lui Emil W. Becker modelarea medaliei Pavilionului Cultural al U.F.C.R.. Medalia a fost bătută în bronz argintat, având diametrul de 60 mm.

Un eveniment de o importanță deosebită pentru înlesnirea legăturilor între Transilvania nord-estică şi Bucovina a fost finalizarea lucrărilor la linia de cale ferată între stațiile Ilva Mică şi Vatra Dornei. Pentru solemnitatea inaugurării traficului Feroviar, i-a fost comandată lui Emil W. Becker modelarea unei medalii în diametru de 61 mm, ea a fost bătută în bronz.

La începutul anului 1939, cu ocazia alegerilor noului comitet de coordonare a activității S.A.F., colegii l-au ales ca membru, apreciindu-i astfel seriozitatea şi capacitatea sa organizatorică.

Momentul pensionării profesorului Constantin C. Moisil a antrenat la acțiune pe cei care s-au format sub directa lui îndrumare în decursul anilor de activitate. Pentru a aminti de modul cum şi-a onorat misiunea de membru, secretar general şi preşedinte, S.N.R. au hotărât să realizeze o medalie care să-i fie oferită cu prilejul banchetului organizat la 19 februarie 1939. Medalia a fost comandată pentru modelare lui Emil W. Becker. Acesta a conceput aversul surprinzându-l pe Constantin Moisil în momentul examinării unei monede antice. Fundalul camerei de studiu sugerează o bibliotecă cu cărți şi manuscrise. În exergă a fost plasată inscripția: „Prof. dr. Constantin Moisil". Reversul are în centru un grup de monede şi medalii încadrat de inscripția: „40 de ani de activitate didactică, 15 ani arhivistică şi 30 ani numismatică", jos inscripția: „Omagiul Societății Numismatice Române" şi anul 1939. Medalia a fost bătută în argint, bronz argintat şi bronz având diametrul de 62 mm.

În cadrul şedinței S.N.R. din 5 martie 1939, Emil W. Becker a prezentat mai multe medalii vechi româneşti dintre anii 1852-1858 bătute la Viena, modelate de sculptorul Steinbock. Cu alt prilej, în şedința din 26 martie, participând la audierea comunicării lui Corneliu Secăşeanu, care a prezentat unele pietre gravate din colecția sa, a intervenit la discuții precizând rolul important care l-a avut familia Pichler din Viena pentru arta modernă a gravării în pietre fine şi cu pastă de sticlă după modelul antic.

Pentru a comemora un an de la adoptarea Constituției „Carol al II-lea" (februarie 1938) cei din anturajul Suveranului i-au comandat lui Emil W. Becker modelarea unei medalii care a fost bătută în bronz având diametrul de 60 mm.

În anul 1939 a realizat modelarea unei plachete jubiliare dedicată împlinirii, în anul 1940, a 50 de ani de către omul politic Mitiță Constantinescu. Lucrarea, având 93x60 mm, a fost bătută în bronz.

Lui Emil W. Becher i-a fost încredințată în anul 1939 modelarea unei medalii jubiliare dedicată dr. Stoenescu(?). Piesele au fost bătute în bronz având diametrul de 50 mm.

Uzinele de Fier din Reşița i-au solicitat modelarea unei medalii care să fie acordată ca premiu. Ea a fost bătută în bronz având diametrul de 50 mm.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru Academia Ronsard a modelat în anul 1939 macheta unei medalii jubiliare. Piesele, cu un diametru de 50 mm au fost bătute în bronz.

La a patra expoziție organizată de S.A.F. în perioada 5 noiembrie – 1 decembrie 1939, Emil W. Becker a participat cu macheta medaliei „Stella Maris" şi un bust dăltuit în marmură.

În anul 1939 a mai realizat modelarea medaliei dedicată semicentenarului bisericii din Buşteni.

S.A.F. a cumpărat în anul 1937, în blocul Algiu de pe bulevardul N. Bălcescu nr. 36, un apartament pentru birouri şi expoziții. Inaugurarea acestui sediu a fost marcată de o ceremonie patronată de preşedinta sindicatului, Cecilia Cruțescu Storck. Ea a dorit ca pentru această solemnitate să fie realizată şi o medalie care a fost încredințată spre modelare vicepreşedintelui sindicatului Emil W. Becker.

După odiosul asasinat al preşedintelui Consiliului de Miniştri, Armand Călinescu, a fost constituit un concurs pentru realizarea unui monument care urma să fie înălțat în apropierea locului unde a fost răpus de legionari. Printre cei care au participat la concursul de machete a fost şi Emil W. Becker. Conform prevederilor regulamentului întocmit de inițiatori – Preşedinția Consiliului de Miniştri – concurentul avea obligația să prezinte în scris şi un memoriu de activitate în care să enumere realizările anterioare. Evoluția trepidantă a evenimentelor politice după începerea celui de al doilea război mondial, concursul a căzut în desuetudine, ajungându-se ca în septembrie 1940, la venirea la conducerea țării a regimului legionar, machetele să fie distruse ca necorespunzătoare.

În anul 1940, după machetele modelate de Emil W. Becker, a fost bătută medalia „Stella Maris" în argint şi bronz având diametrul de 60 mm. A fost executată în atelierul Fässler din Bucureşti înainte de septembrie 1940. Medalia „Stella Maris" a fost hărăzită a aminti dorința reginei Maria ca, la decesul ei, inima să-i fie înmormântată în bisericuța pe care a realizat-o pe domeniul regal de la Balcic, lângă țărmul Mării Negre. Artistul modelator a conceput-o având pe avers pe regina Maria într-o clipă de odihnă, şezând pe o bancă, ținând în mâna stângă, în dreptul inimii, chivotul bisericii. În fundal, peste valuri, a fost surprins un apus de soare. Ca text, au fost înscrise vertical cuvintele: „Regina" (stânga) „Maria" (dreapta). Reversul are înscrise circular cuvintele: „În Balcic pe Coasta de Argint veghează inima de aur – Stella Maris". În câmp a fost redată crucea reginei Maria şi inscripția: „Inima mea" (vertical) „Țara mea" (orizontal), cifra regala „M" încununată. În contoarele crucii este o ramură de crin cu flori.

Acțiunea de protejare a litoralului de la Balcic a impus realizarea unui dig. Inițiativa a aparținut regelui Carol al II-lea. Lucrarea s-a finalizat în anul 1940. Pentru solemnitatea inaugurării a fost comandată lui Emil W. Becker modelarea

https://biblioteca-digitala.ro

unei medalii care, pe avers, a redat în profil bustul regelui privind spre stânga având inscripția „Carol II regele românilor". Pe revers, circular, a fost înscris textul: „Digul regele Carol II Balcic 1940", în centru este o vedere generală a digului şi a unui cartier al oraşului. Medalia cu diametrul de 60 mm a fost realizată în atelierul Fässler din Bucureşti. Centenarul naşterii lui Titu Maiorescu a fost marcat în anul 1940 printr-o serie de manifestări, între care şi realizarea unei medalii comandată lui Emil W. Becker spre modelare de către comitetul organizatorilor. Pe avers a fost redat bustul în profil având în exergă inscripția: „1840 Titu Maiorescu 1917". Reversul a inclus o compoziție redând o femeie cu mâna stângă rezemată pe un soclu de piatră (un altar antic) pe care se află un opaiț, simbol al ştiinței, iar în mâna dreaptă ține mai multe pergamente. Aici este plasată legenda laconică, dar pilduitoare: „Biruit-au gândul". Pe fețele soclului sunt înscrişi anii „1840 – 1940" şi cuvintele „Logica – critica – politica". Medalia a fost bătută în bronz patinat, având diametrul de 60 mm.

În anul 1940 a fost prezentată de către Emil W. Becker în cadrul şedințelor S.N.R. activitatea Monetăriei Naționale în anii 1935-1940 pentru baterea de medalii şi plachete. Cu acest prilej amintea de cea pe care a modelat-o ca premiu pentru concursul grâului.

Medalia aniversării a 10 ani de domnie a regelui Carol al II-lea a fost realizată din inițiativa primarului general al Municipiului Bucureşti, generalul V. Dombrowski. Pe avers, artistul modelator Emil W. Becker a redat pe regele Carol al II-lea călare, spre dreapta, în uniformă de gală cu coiful pe cap şi bastonul de mareşal ținut în mâna dreaptă. Jos, într-o ramură de laur şi o alta de stejar, textul: „6 iunie 1940". Pe revers textul: „Aniversarea a 10 ani de domnie 1930-1940", stema oraşului Bucureşti între doua brâie paralele, unul de laur şi alta de stejar. Textul plasat în zona centrală conține: „Monumentul regelui Carol II / Parcul regele Carol II/ Asanarea lacurilor / Planşeul peste Dâmbovița / Uzinele Dobreşti şi Arcuda / Monumentul regelui Ferdinand I / Piața 8 Iunie / Piața Palatului Regal / Gara Regală / Noul plan de sistematizare". Jos, în exergă, este înscris textul: „Primăria Municipiului Bucureşti – Primar general G-ral V. Dombrowski". Medalia a fost executată în atelierul R. Fässler din Bucureşti.

Aceluiaşi eveniment S.N.R. i-a dedicat o medalie modelată de Emil W. Becker.

Pentru preconizata inaugurare a monumentului cinstirii regelui Ferdinand I, i-a fost comandată lui Emil W. Becker modelarea unei medalii. Ideea monumentului a fost formulată în anul 1928, constituindu-se chiar un comitet de inițiativă care trebuia să facă toate demersurile pentru ca, în capitala României, să fie ridicat un impunător monument, concomitent cu elaborarea şi a unor monumente dedicate lui Alexandru Ioan I Cuza şi regelui Carol I. Inițial se considera că aceste lucrări vor fi încredințate spre realizare unor artişti români, câştigători ai concursurilor ce urmau să fie lansate. Deceniul al patrulea a fost martor la

https://biblioteca-digitala.ro

ampla tevatură iscată de lansarea concursurilor pentru monumentele regele Carol I şi regele Ferdinand I. În ultimă instanţă, lucrările au fost încredinţate artistului Ivan Mestrovič. Dacă statuia ecvestră a regelui Carol I a ajuns în forul public în anul centenarului naşterii sale, fiind unul din obiectivele înscrise de organizatorii manifestărilor din 1939, cea a regelui Ferdinand I în anul 1940 se afla în căutarea unui amplasament corespunzător, cel iniţial din Piaţa Victoriei dovedindu-se impropriu. La momentul reamplasării în zona primului rond de pe Şoseaua Kiseleff au intervenit evenimentele care au bulversat viaţa statului român, inclusiv abdicarea regelui Carol al II-lea, şi, ca atare, n-a mai avut loc dezvelirea monumentului.

Medalia a fost executată în atelierul Fässler din Bucureşti şi n-a fost difuzată, existând numai câteva persoane care au obţinut exemplare ale acestei emisiuni medalistice. Pe avers este redată efigia regelui Ferdinand I, încadrată de o ramură de laur (stânga) şi una de stejar (dreapta), sus textul „Ferdinand I", iar jos „ 1865-1914-1927". Reversul are înscris textul „Sub domnia M.S. Regelui Carol II s-a ridicat monumentul marelui Rege Ferdinand I". În centru este dispus textul şi stema oraşului astfel: Primăria Municipiului / Bucu (stema) reşti / 1940 / Primar general G-ral V. Dombrowski.

Impresionat de actele de fapt impuse României în lunile iulie, august şi septembrie 1940, a realizat lucrarea „România august 1940" pentru a o expune la Salonul Oficial din anul 1941. Organizatorii i-au respins această lucrare care, de fapt, era o luare de poziţie de înalt civism.

În cursul anului 1941 a făcut o serie de demersuri pentru a-şi plasa la instituţii muzeale din lucrările realizate anterior. Astfel, la 1 aprilie a oferit pentru achiziţionare basorelieful „Regele Ferdinand I", lucrare turnată în bronz. Ulterior, a revenit şi cu alte oferte. Comisia permanentă de achiziţii din Muzeul Militar Naţional a analizat atât oferta din 1 aprilie, cât şi cea din 10 decembrie hotărând preluarea lucrărilor „Leul rănit" evaluată la 50.000 de lei, basorelieful „Regele Ferdinand I" evaluat la 30.000 de lei, basorelieful „Tudor Vladimirescu" evaluat la 20.000 de lei. El oferise şi macheta monumentului „Avântul Ţării" turnat în gips.

Membrii/comisia au considerat că nu este oportună preluarea acesteia.

Trecătorul pe fostul bulevard Elisabeta (astăzi rebotezat Mihail Kogălniceanu) poate remarca la nr. 95A, la parterul edificiului prezenţa unei plăci de marmură de culoare închisă, ce are în centru adosat un medalion turnat în bronz. Pe placă a fost dăltuită următoarea inscripţie: „în această casă a vieţuit / E. Lovinescu/ şi în al 62 din ani s-a stins aici la 13 iulie 1943 / tot aici s-au ţinut şedinţele Cercului Literar „Sburătorul"/1881 (efigia) 1943". În colţul din stânga jos sunt plasate iniţialele: „E.W.B.".

La 31 decembrie 1940, Emil W. Becker este menţionat în rândurile membrilor activi ai S.N.R. Este regretabil că lista publicată ulterior în Buletinul S.N.R. îi ignoră existenţa.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca modelator de monede, Emil W. Becker a fost un privilegiat, dar şi un dezavantajat. A fost chemat să modeleze suita de monede bătute în aur în perioada anilor 1939-1940.

Emisiunile au fost „tezaurizate" de cumpărători, lipsa circulației, iar după anul 1947 teroarea instaurată la adresa deținătorilor de „cocoşei" n-a permis o largă cunoaştere a acestora de către public. Unele din cele 10 emisiuni jubiliare au pe avers efigia regelui Carol al II-lea, iar altele îl redau călare având înscrise cuvintele: „Carol II regele românilor". Reversul este mai variat, cuprinzând vulturul cu aripile desfăcute ținând în gheare stema țării sau scena primirii de către țăranca Mudura, după aterizarea din 6 iunie 1930, a prințului Carol Caraiman, sau panglica cu deviza „Nihil Sine Deo", sau cosaşi în lan de grâu, sau Arhanghelul înaripat în picioare cu spada în mâini având în față un scut cu stema țării. Unele dintre aceste monede au menționată valoarea de 20 sau 100 de lei (evaluare simbolică), altele sunt fără nici o mențiune valorică. Au fost emise monede de 6,5 g cu diametru de 21 mm, monede de 32,5 g cu diametru de 35 mm şi monede de 42g cu diametrul de 41 mm. Toate emisiunile poartă numele modelatorului: E.W. Becker.

În cadrul adunării generale a S.N.R. din 27 aprilie 1941 a fost ales noul comitet de conducere, Emil W. Becker fiind reales ca membru.

La 15 noiembrie 1942, în cadrul şedinței S.N.R., Emil W. Becker a prezentat două monede rare. Una a fost descoperită la Tomis, fiind o emisiune a împăratului Nerva, iar cea de a doua descoperită în Tesalia are redat capul lui Heracles.

Atent la ceea ce comunicau alți participanți, la 29 noiembrie 1942, audiind prezentarea studiului lui Alexandru Saint Georges, a intervenit la discuții cu observația că cei 60 de şilingi poloni, găsiți în anul 1937 în Bucureşti, n-au fost falsificați în Țara Românească, probabil la Snagov, afirmând că o serie de caracteristici determină atribuirea acestor falsuri teritoriului Moldovei.

Varietatea preocupărilor de colecționar, avid de a analiza ceea ce deținea dar şi de a le face cunoscute altora, l-au determinat ca pe parcursul anilor să le prezinte în diverse expoziții sau comunicări ştiințifice. Astfel, la 13 decembrie 1942, a prezentat „trei înalți pioni" de lemn ce se utilizau în sec. XVII-XVIII la jocurile de dame sau de table. Subiectul i-a permis să facă referință la tipuri monetare sau medalistice contemporane, putând să afirme că asemenea pioni au fost realizați chiar cu ajutorul unor ştanțe folosite la baterea de monede sau medalii. Considera că pe teritoriul românesc au circulat predilect pioni care reproduceau scene de pe medaliile dedicate victoriilor repurtate de către armatele austriece împotriva celor otomane.

La 20 februarie 1944, conform statutului S.N.R., s-au reunit membrii într-o adunare generală care, după audierea rapoartelor comitetului, au trecut la alegerea unui nou comitet. Şi în acest caz Emil W. Becker a fost ales membru.

A decedat la 5 iunie 1952, fiind înmormântat în cimitirul protestant din Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

INDEX

A
Aaron, Florian 115
Abrudan, Ioan Rus 179
Adam Clisi 454
Adămeşti 100
Adrianopolul 72
Africa 306
Afumaţi 76, 79
Ahmed III 72
Alba 284
Alba Iulia 297, 299, 431
Albanese, Albanio 57
Albania 272
Albert al Belgiei 247, 349
Albert de Altenburg 148, 157
Albrich, Martin 57
Alecsandri, familia 438
Alecsandri, Vasile 139, 176
Alecu, căminarul 116
Alep, Paul de 78
Alexandria 458
Alexandrovna, Maria 247
Alexandru al II-lea, ţarul 140, 146, 157
Alexandru al Serbiei 262, 268, 287, 349, 350, 366
Alexandru II Mircea 77, 80
Alexandru I al Rusiei 306, 432, 435
Alexandru, ţareviciul 145
Alexeev 251
Alexis Alexandrovici 148
Aloisi, Pompeo 272, 274, 275
Alpi 179
Alupka 368
Aman, Theodor 437, 440
America 174, 262, 265, 349, 361
Anchialos 66
Anderson, Henry 264, 265, 268
Andre, Franz D' 429, 430
Andre, Georg D' 429, 430
Andrei, Petre 291
Angelescu, Constantin 217, 218, 291
Angelescu, generalul 189, 198, 209, 210
Angelescu, Ion 459
Angelescu, P. 459
Anglia 57, 174, 185, 189, 213, 217, 221, 253, 263, 264, 265, 268, 300, 308, 341, 361, 365, 375, 429, 443
Ankara 219
Antonescu, Ion 227, 281, 282, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311
Antonescu, Mihai 305, 312
Antonescu, Petre 228
Antonescu, Victor 258, 265, 266, 274
Antonio dell'Acqua 57
Apostoleanul, Sinesie 121
Arad 109, 285, 298
Arbănasi 68
Ardeal 184, 263, 297, 299, 306, 460
Argeş 283, 323, 324, 423, 426, 427
Argeşeanu, Gheorghe 300
Argetoianu, Constantin 139, 172, 205, 207, 218, 225, 260, 277, 278, 294, 349
Aricescu C.D. 115
Arion, generalul 158
Arnăut Kioi 68, 69
Asia 157, 321
Assan 149
Astor, Pauline 362
Astor, Waldorf 266, 362
Ataturk 189
Atena 220, 272
Athos 66, 89, 91, 94, 99, 100, 120, 225
August, Henri 432, 435
Ausburg 445
Austria 57, 184, 437, 443
Austro-Ungaria 182, 183, 184, 185, 187, 241, 245, 246, 248, 252, 375
Autrand 265
Averescu, Alexandru 206, 257, 258, 273, 275
Avrig 108
Azuga 377

B
Bacău 256, 283, 288
Backer 265, 267
Bacovia, George 291
Baden, duce de 434
Baden, Joséphine de 432
Baia 283
Baia Borşa 295
Baillie, Scott Mackay Hugh 336, 337, 338, 339, 340
Balcani 217, 264, 265, 268, 309
Balcic 188, 349, 350, 351, 352, 359, 370, 464, 465
Balfour, Arthur 265
Baliff, Ernest 254, 256, 257
Balomir, Ion 437
Baloşin, State 456
Bals, Frederic 437
Baltazar, Abgar 375, 376
Banat 251, 285, 299
Barabas, Vasile 347
Barac, Ioan 108, 109
Barclay, George 266
Bârlad 258
Barotzi 158
Barreris, Antonio 364
Barthou, Louis 265
Basarab, Matei 77, 78, 96, 334
Basarab, Neagoe 421
Basarabia 198, 273, 275, 280, 284, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 303, 304, 306, 321

https://biblioteca-digitala.ro

Basarabi, familia 76
Basset, Louis 245, 246, 247
Batiz 428, 429, 430, 431
Battenberg, principele de 157
Bauernfeind, Johann 325, 326, 237
Băcia 428
Bălăceanu, Constantin 110
Bălănescu, Alexandru 288
Băleanu, Grigore 80, 100, 114
Bălcescu, Nicolae 334
Băleanu, Smaranda 80
Băleni, familia 95
Bălți 284
Băneasa 180, 181
Bărbăteşti 100
Bărcănescu, Ecaterina 109
Beatrice, prințesa 249, 265
Beauharnais, Stéphanie de 432, 434
Becker Emil W. 54, 55, 56, 57, 59, 458, 452-457, 459-467
Becker, August 452
Bednarik, Ignat 339, 340, 341
Beirut 190
Beldiman, Al. 183, 246, 248, 249
Belgia 271, 273, 275, 349, 461
Belgrad 197
Belina, A. Mlochowski de 146, 147
Bellanger, Eugène-Stanislas 341
Benarş, Ernst 226
Beneş, E. 263
Beneşiu, Scarlat 128
Berdar, Vasile 295
Berdoulat 265
Bereson 364
Berindei, generalul 158
Berindei, Ioan D. 452, 453
Berlin 133, 161, 183, 184, 216, 218, 219, 239, 240, 244, 246, 248, 249, 304
Bernhart, doctor 142
Berthelot, Henry 256, 259, 265, 266
Bianchi 140, 146
Bibescu, George Valentin 171, 180
Bibescu, Martha 171
Bibescu, Valentin 179
Bicaz 173, 176
Biennais, Martin Guillaumme 432, 434-436
Binder 295
Bismarck 154, 240
Bistrița 324
Bitolia 141
Bizanț 50, 66
Blackwell 340
Blaga, Lucian 291
Blériot 180
Boambă Horia 455
Boemia 184
Boerescu 156
Boerescu, Vasile 241
Bogdan III 67
Bogdan Sarai 67, 71
Boilă, Zaharia 277
Boissy, Gabriel 363
Bolintin 98, 114
Bonaparte, Napoleon 108, 154, 258, 306, 434
Bonvicinus, V. 57
Borca 173, 176
Borghese, Paulina 435
Boris, marele duce 365
Bosfor 66, 68, 71
Bossel, R. 128
Botoşani 283
Bourbon, Beatrice de 247, 249
Boureanu, Radu 289
Boyle, Joe 262, 266
Bran 354, 355, 359, 367, 370
Brâncoveanu, Constantin 50-53, 56, 58, 68, 71, 72, 73, 78, 82, 96, 114, 226, 324, 421
Brâncoveanu, Grigore 100
Brâncoveanu, Răducanu 51
Brâncoveanu, Ştefan 51
Braşov 57, 68, 72, 263, 284, 298, 316, 324, 353, 377, 430
Brăila 251, 283, 316
Brătianu, Vintilă 195, 197, 198, 252, 273, 274, 457
Brătianu, C. 195
Brătianu, C.I.C. 296, 299, 300
Brătianu, Dinu 156, 279
Brătianu, Elisa 166
Brătianu, familia 189, 244, 245, 249, 263, 271, 275, 315, 316
Brătianu, Gheorghe 278, 280
Brătianu, Ion C. 154, 155, 158, 173, 178, 197, 238, 241, 260
Brătianu, Ion I.C. 168, 183, 186, 205, 206, 252, 264, 266, 270
Brătianu, Ionel 262, 280
Brebu 141
Brest-Litovsk 258
Briand, Aristide 265
Broşteanu 210
Brukenthal, Michael von 325
Brukenthal, Samuel von 325, 326
Bruxelles 224, 273, 275, 303
Bruzesi, Fr. 128
Bucegiu 90
Buchman, George 189, 195
Buckingham 266, 342
Bucovina 183, 198, 251, 253, 284, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 303, 304, 306, 463
Bucul 96
Bucureşti 51, 52, 69, 70, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 96, 98, 100, 104, 109, 111, 113-117, 119, 121, 130, 131, 132, 140, 145, 146, 148, 150, 155, 156, 158, 173, 176, 185, 188, 189, 190, 191, 195, 198, 200, 203 205, 210, 213-220, 224, 225, 226, 227, 229, 240, 245, 246, 249, 251, 253, 254, 259, 260, 262, 264, 267, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 278,

https://biblioteca-digitala.ro

281, 283, 288, 290, 291, 294, 298, 299, 303, 304, 305, 307, 313, 316, 329, 331, 332, 334, 341, 342, 357, 375, 425, 427, 442, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 460, 465, 466, 467
Budapesta 184, 218, 325, 430
Budişteanu, generalul 158
Budişteni 90
Buftea 244, 248, 432
Bughia 141
Buhara 331
Bulei, Ion 182
Bulgaria 141, 151, 213, 215, 216, 229, 253, 296, 315, 338, 349
Bunea 72
Bunescu, Constantin 426
Burcuş, Ştefan 453
Burton Y. Berry 313
Buşteni 176
Butler, Pat 366
Buzău 283
Buzdugan, Gheorghe 205
Buzdugan, Ştefan 288

C
Cadogan, Al. 214
Cadrilater 296, 300
Cahul 284
Caliacra 283, 296
California 288
Calimachi, Ana Maria 162, 363
Callatis 461
Callimachi 244
Câmpineanu, Ion 241, 334
Câmpineanul, Drăghici 71
Câmpulung 284
Cantacuzino Măgureanul, Pârvu 77
Cantacuzino Şaitanoglu, Mihail 66
Cantacuzino, Alexandrina Gr. 460
Cantacuzino, Casandra 97
Cantacuzino, Constantin 50, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 71, 76, 78, 81, 97, 106
Cantacuzino, Drăghici 77
Cantacuzino, Dumitraşcu 50
Cantacuzino, Elina 90
Cantacuzino, familia 50, 53, 56, 66, 76, 77, 78, 79, 84, 170, 421
Cantacuzino, G.M. 335
Cantacuzino, Gheorghe Grigore 452
Cantacuzino, I.C. 176
Cantacuzino, Ilinca 97, 103
Cantacuzino, Ioan 147, 149
Cantacuzino, Ioan VI 66
Cantacuzino, Iordache 97, 106
Cantacuzino, Jean 254
Cantacuzino, Maria 77, 97
Cantacuzino, Matei 97, 106
Cantacuzino, Mihai 52, 53, 71, 77, 92
Cantacuzino, Radu 97, 106
Cantacuzino, Ruxandra 97
Cantacuzino, Safta 438, 438
Cantacuzino, Smaranda 97
Cantacuzino, Smărăndiţa 106
Cantacuzino, Stanca 97, 103
Cantacuzino, Şerban 50, 51, 52, 68-73, 76-80, 83, 84, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 105, 107, 119, 120, 125, 126, 129, 147, 421, 422, 423, 425, 427
Cantacuzino, Şerban Drăghici 81
Cantacuzino, Ştefan 53, 71, 78, 81, 82, 84
Cantacuzino, Toma 51, 71, 72
Cantacuzino-Paşcanu, C. 186
Cantemir Dumitraşcu 73
Cantemir, Antioh 72
Cantemir, Dimitrie 67, 69, 70, 72, 73, 80
Carada, Eugeniu 460, 460
Caragea, Elena 439, 439
Caragea, Gheorghe 100
Caragea, Ioan 99, 110
Caragea, Ioan Gh. 341
Caragea, Vodă 121, 331
Caragiale, Mateiu 451
Caramanlâu, Dumitraşcu 72
Caraş 285
Carlos, Don, duce de Madrid 147
Carmen Sylva 160, 167, 168, 176, 191
Carol al II-lea, regele/principele 189, 195, 204-207, 214, 218, 226, 248, 252, 277, 278, 280, 281, 282, 287-291, 294, 296, 297, 298, 299, 304, 322, 359, 457, 459, 460, 463, 461, 464, 465, 467
Carol Anton de Hohenzollern 148, 154, 157, 432
Carol Caraiman 467
Carol I, regele 21, 23, 25, 29, 34, 45, 46, 47, 49, 55, 56, 64, 67, 68, 69, 92, 126, 152, 158, 161, 163, 165, 173, 175, 176, 183, 184, 188, 191, 193, 224, 225, 231, 237-242, 246, 247, 251, 279, 292, 300, 322, 336, 337, 338, 342, 349, 350, 351, 365, 368, 369, 457, 458, 466
Carol Quintul 445
Carp, P.P. 186, 239, 240, 244
Carpaţi 68, 111, 185, 187, 253
Cârstieneşti 95
Cart, Ioan 123
Cartagina 306
Castaing, Louis 237
Castriotul, Gheorghe 51
Catargi, Henry 245
Catargiu, Barbu 241
Catargiu, Lascăr 122, 154, 155, 156, 238, 239, 242
Catihet, Mihail 140
Cavour 271
Cazaban, Alexandru 289
Călan 429
Căldăruşani 423, 423
Călinescu, Armand 214, 217, 218, 219, 220, 226, 278, 279, 282, 464
Călinescu, George 291, 375

https://biblioteca-digitala.ro

Cătărău, Ilie 288
Ceauşescu, Nicolae 224, 231, 323
Cecill, Robert 265
Cehoslovacia 213, 221
Celebi, Evlia 331
Cepturile 90
Cerchez, Grigore 180, 226, 231
Cerkes Mehmed paşa 73
Cerkez, Nicolae 149
Cernăuţi 284
Cernica 288
Cetatea Albă 284, 295, 323
Cezarevici, Marele Duce 157
Chalmers 216
Chiaro, Anton Maria del 58, 82
Chicago 263
Chinopsi, Ioniţă 115
Chirot, Daniel 344
Chirovici, Gheorghe 459, 459
Chisthull, Edmund 92, 104
Chişinău 295
Chişinevski, I. 231
Chitila 180, 181
Chladek, Anton 437, 439
Churchill, Winston 266
Cihoschi 210
Ciobanu, Mircea 303
Cioculescu, Şerban 291
Ciorogârla 114, 324
Cipru 52, 350
Ciuc 284
Ciuceanu, Radu 329
Ciurel 103
Clanţa 95
Clémenceau, G. 262, 265, 268
Clement XI, papa 55
Cloşca 108
Cluj 108, 284, 290, 298, 461
Coandă, Henri 291
Coburg, ducesa de 161
Coburg, Maria de 364, 365, 367
Cocioc 173, 176
Codreanu, Corneliu Zelea 277, 278, 279, 281, 282, 288
Coffin, C.A. 267
Cohen 140
Coltescu, Alexandru 178
Comarnitki 450
Comăneşti 100
Comnen, Ioan 51, 58
Connaught, ducele de 262, 265
Constantin al XII-lea Dragasses, împăratul 66
Constantin cel Mare 61, 66
Constantin, împăratul 458, 458
Constantinescu, Alexandru 205
Constantinescu, Barbu 146
Constantinescu, Ion 289
Constantinescu, Mitiţă 463
Constantinescu-Iaşi, Petre 314
Constantinopol 52, 57, 61, 66, 69, 90, 104, 157, 191, 196, 197, 199, 202, 253, 364
Constanţa 190, 283, 290, 296, 298, 454
Copăceni 188, 202, 359
Corbea, David 51, 52, 53, 68
Corbea, Teodor 68
Cordoba 356
Cornescu, Grigore 421, 421
Cornul de Aur 66, 67, 69, 73
Corydaleu, Teofil 56
Costaforu, generalul 156
Costa-Foru, Gheorghe 239
Costin, Miron 323
Costin, Nicolae 67
Cothunios, Ioan 56
Cotroceni 69, 76, 77, 89-100, 103-109, 113-117, 119-126, 128, 129, 132, 133, 134, 139, 145-152, 156, 157, 158, 162, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 188, 191, 207, 208, 209, 218, 224-230, 232, 251, 254, 271, 321, 324, 339, 340, 342-346, 359, 361-367, 369, 370, 427, 442, 443, 444
Coţofăneşti 257
Covurlui 283
Cozia 425
Craiova 115, 155, 176, 247, 288, 316, 458, 460
Craioveşti, familia 324
Crampton, Robert J. 287
Craven, Elisabeth 341
Crémieux, Adolphe 238
Cremonini, Cesare 56
Creta 52, 56
Cretzianu, Al. 215
Creţulescu, E. 122
Creţulescu, Iordache 71
Crimeea 368
Cristea, Miron, patriarhul 205, 214, 227, 282, 462
Cristescu, Constantin 457
Cristinel, George 456, 460, 462
Crişan 108
Crişana 285
Crivez, Al. Th. 227
Cromei 152
Crutzescu 219
Culina, Arghir 455
Cumbria 340
Curtea de Argeş 106, 165, 210, 246, 421, 424
Curu-Çeşme 68, 69, 71
Curzon, lord 266, 268
Custusov 342
Cuza, Alexandru Ioan 100, 121, 122, 126, 128, 129, 139, 146, 147, 154, 155, 224, 225, 239, 280, 290, 342, 465
Cuza, Elena 122, 139
Czemin, Ottokar 248

https://biblioteca-digitala.ro

D
Dalmaţia 350
Dâmboviţa 76, 77, 89, 90, 98, 103, 113, 116, 119, 133, 139, 147, 283
Damon, Cornelia 364
Danciul, zugravul 423, 423
Danemarca 244, 307
Darmstadt 336, 337, 340
Dârzeanu, Ion 331
Davila, Ana 140, 141, 142
Davila, Carol 139, 146, 152, 155
Davila, Petre 288
Delavrancea, Cella 366
Dennis, Lawrence 274
Derby 265
Deschanel, Paul 265
Desplaces, Philippe Viguié 303, 305
Detcoi 89
Detten, căpitanul von 246
Deva 430, 431, 455, 430, 431, 455
Dimitrescu, Vasile, preotul 124, 125
Dimitriu Bârlad, Ioan C. 455, 455
Dionisie Plumbuiteanul 100, 121
Dionisie, mitropolit 226
Djuvara 220
Dobrescu, Ioan 114
Dobroeştii de Jos 90
Dobrogea 253, 283, 296, 454
Dobrovăţ 173, 174, 176
Dodge, C. H. 190
Dodge, Elizabeth W. 190
Dolder 246, 247
Dolj 283
Dombrowski, V. 465, 465
Domniţa 173, 176
Doncea, Constantin 313
Donescu, Alex. 459, 459
Dorohoi 283, 294
Dositei, patriarhul Ierusalimului 52, 90
Doudeauville, ducele de 265
Drăgăşani 324
Drocan, Petre 231
Drugănescu 324
Drugăneşti 324
Duca Vodă 79
Duca, Constantin 68, 332
Duca, familia 67, 149, 272, 274, 275, 280
Duca, Gheorghe 68, 69, 78, 79, 80, 83, 263
Duca, I.G. 162, 182, 186, 244, 252, 258, 262, 264, 270, 442
Ducky/Victoria Melita, principesa 336, 337, 366
Dudescu, Radu 71
Dudeşti 117
Dunăre 68, 113, 115, 147, 148, 253
Durostor 283, 296
Düsseldorf 154, 155
Duşan, Petru 351

E
Edinburgh, ducele de 361
Edirne 68, 70, 71
Edward al VII-lea 266
Egipt 197
Elena, principesa 205, 365
Elena, regina 228, 272
Elisabeta a Greciei 140, 146, 147, 149, 150, 151, 193, 205, 228, 360, 365
Elisabeta, împărăteasa Austriei 160
Elisabeta, regina 141, 145, 160, 164, 167, 174, 176, 189, 191, 194, 200, 272, 322, 351, 368
Elsberry, Terence 263
Elveţia 221, 247
Enescu, George 171, 291, 366, 442, 443
Enescu, I.D. 291
Engels, Friedrich 232
Epureanu, Manolache Costache 238, 239, 241, 242
Ernest, Ion 226
Ernst Ludwig de Hessa, Marele Duce 336
Ethridge, Mark 315
Eugeniu, Marele Duce 157
Europa 122, 158, 187, 189, 190, 191, 195, 198, 202, 213, 217, 221, 251, 253, 257, 262, 266, 267, 292, 303, 315, 317, 342, 354, 361, 367, 428, 431, 443, 447, 453

F
Fabricius, doctor 217, 300
Fanar 67, 68, 69, 70, 71, 72
Farmache, căpitan 116
Făgăraş 284
Fălciu 72, 283
Făurei 90
Ferdinand, regele 100, 106, 129, 134, 158, 166, 168, 183, 186, 189, 191, 195, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 210, 225, 226, 227, 231, 232, 244, 245, 246, 248, 251, 252, 253, 255, 259, 260, 262, 264, 268, 272, 338, 345, 347, 349, 351, 353, 359, 360, 363, 364, 367, 432, 446, 457, 466,
Ferechide, M. 186
Filderman, Whilhelm 278
Filip de Flandra 154
Filip, Luis 334
Filipescu, Mihăiţă 458
Filipescu, N. 186, 252
Flondor, Iancu 227
Fleurs, Amédée de 265
Fleurs, Robert de 265, 266
Floci 96
Florea, Pelmuş 257
Florenţa 91
Florescu, Caterina 147, 148
Florescu, general 171
Florescu, Ioan Emanuel 239, 241
Foch 265

https://biblioteca-digitala.ro

Focşani 258
Fonkiç, Boris 51
Forman 180
Fournier 265
Franasovici, R. 219, 280
Francisc, arhiduce 248
Franck, Nicolette 303
Frankland, Charles Colville 342
Franklin, Martin 270, 271
Franța 57, 174, 179, 180, 213, 215, 218, 221, 251, 254, 258, 259, 263, 265, 271, 275, 300, 342, 356, 359, 375, 437, 439, 449
Franz Josef, împăratul 158, 183
Frederic cel Mare 289
Frederic, Charles 341
Fredric-Eitel 248
Fredric-Wilhelm, prințul 248
Freywald 115
Friedrich de Hohenzollern 149
Füller, Lois 262, 266
Fundeni 76, 334
Fundenii Doamnei 76

G
Gafencu, Grigore 214, 215, 217, 220, 226, 291
Galata 67
Galați 288
Gâlea, Stoian 124
Ganay, marchizul de 265
Gane, Nicolae 237
Gardiner 364
Gârleanu, E. 178
Gemil, Tahsin 68
Geneva 213, 247, 268, 271
Genova 323
Gentile 292
George al Greciei 189, 193, 194, 366
George al II-lea 272
George al V-lea 253, 266
George, David Lloyd 265, 266
George, Regele Angliei 366
Georgescu, G. 141
Georgescu, Nicolae 460
Georgescu, Teoharie 230, 231, 315, 316
Georgia 190
Germania 57, 156, 182, 184, 213, 216, 217, 219, 221, 226, 239, 240, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 294, 297, 298, 299, 301, 308, 311, 312, 336, 356, 361, 375, 437, 443, 447
Gheorghiu-Dej, Gh. 316
Gherghița 173, 176
Ghermani, Gheorghe 462
Ghica, Alexandrina 147, 148, 149
Ghica, Alexandru 68, 121, 334, 438, 458
Ghica, Alexandru Dimitrie 440, 458
Ghica, Alexandru Gh. 439, 439
Ghica, Aurélie 341, 343, 344
Ghica, Caterina/Ghyca, Catherine 171, 439
Ghica, D. 156
Ghica, D.I. 454
Ghica, familia 67, 335
Ghica, Grigoraşcu 331
Ghica, Grigore 57, 68, 78, 89, 331, 332, 334, 341, 438
Ghica, Grigore al IV-lea Dimitrie 109, 329, 330, 332, 342
Ghica, Grigore, VIII 332
Ghica/Ghika, Ion 149, 155, 158
Ghiculeşti, familia 330, 331, 334, 438, 455
Ghidigeni 257
Ghidionescu 123
Ghyca, Emil 170
Giacometti 330, 333
Gigurtu, Ion 219, 459, 461
Giurgiu 116, 316
Giurgiuleşti-Reni 295
Glykys 91
Goff, Frederick 267
Goga, Octavian 178, 280, 461
Goleşti 210
Goldiş, Vasile 227
Golescu, Dinicu 130
Golescu, familia 140, 158
Golescu, Iordache 110
Golescu, Nicolae 122, 154, 155
Golescu, Zinca 155
Goleşti 155, 442
Golicenkov, A.A. 231
Golovkin, Feodor Alexievici 52
Gorciakoff, prințul 149
Göring 219
Gorj 115, 283, 423
Gorschi 210
Gottereau, Paul 224, 225, 345, 361, 369
Goyon, Chassaigne 265
Grad, Cornel 296
Grahame, George 268
Granada 364
Grădişteanu, Bunea 71
Grădişteanu, Scarlat 114
Greaca 97
Grebena 141
Greceanu, Radu 71, 80
Greceni, familia 77, 82
Grecia 193, 194, 272, 294
Green, Joseph C. 265
Greenly, generalul 266
Grigoratu, Vasile 128
Grigorescu, Eremia 257, 258, 456, 457
Grivița 152
Grossmann-Bulejghin, N. 451
Groza, Petru 228, 229, 313, 314, 315, 317
Grozăveşti 76, 89, 95, 103, 120
Gruia, I.V. 290
Gudju, Eraclie 288
Gustaviensk 335
Gusti, Dimitrie 125, 289, 291
Guştinari 116

https://biblioteca-digitala.ro

H
Habsburg, Arhiducele Anton de 188
Habsburg, Casa de 238
Haga 220
Hahn, Erdmann von 241
Halifax 219
Halippa, Pantelimon 227
Hall, Oden 216
Hamburg 443
Hangerli, Constantin 83, 99
Hanibal 306
Hann, Sebastian 91
Haralambie, Nicolae 154
Harcourt, vicontele d' 265
Haret, Spiru 291
Hariton 114, 121
Harris, Ray Baker 188
Hasnaş, Zefirina 141
Hefft, Anton 130, 131
Helena 351
Heliade Rădulescu, Ion 110, 111
Henţia, Sava 441
Herăstrău 95, 98
Herrick, M.T. 267
Herţa 294
Hessa, ducele de 339
Hessen, Friederich Carol von 248
Hettingen, Carol 155
Hezel, Ludwig Christian 325, 326, 327
Hill, Samuel 267
Hios 52
Hiott, Constantin 204
Hitler 299, 300
Hoare, R. 214, 215, 219, 220
Hobdari, K. 231
Hohenzollern (Sigmaringen), familia 241, 247, 248, 249, 272
Honceşti 295
Hoover, H. 265
Horia 108
Horneşti 256
Horstmann 249
Hortensia, regina Olandei 434, 434
Hossu, Iuliu 227
Hotin 284
House 265, 307, 308, 309
Hughes 197, 198
Hunedoara 284, 428, 430, 431
Huntington, Elisabeth 192, 201, 202
Huntington, George Herbert 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 364
Hurez 226

I
Iacob 104
Ialomiţa 95, 98, 283
Iaşi 51, 72, 73, 237, 255, 256, 284, 298
Ibrăileanu, Garabet 291
Ilarian, Alexandru Papiu 111
Ilarion, episcopul Argeşului 115 116
Ileana, principesa 188, 189, 259, 272, 351, 363, 366
Ilfov 95, 98, 283
Iliaş, Radu 334
Iliescu-Brânceni 181
Ilva Mică 463
Imperiul German 240
Imperiul Bizantin 66, 453, 453
Imperiul Habsburgic 108, 109
Imperiul Otoman 52, 66, 68, 323
Inculeţ, Ion 459, 459
Ingram, B. 214
Inonu 218
Ioachim, prinţul 248
Ioaniţiu, Mircea 307
Ionachi 89
Ionaşcu, Aurelian 290
Ionescu, Take 170, 186, 252, 264
Iordanovici, Vasile 128
Iorga, Nicolae 205, 206, 217, 218, 259, 262, 263, 264, 281, 287, 291, 304, 321, 332
Iosif, Şt.O. 178
Ipsilanti, Alexandru 99, 122, 132
Ipsilanti, Casa 68, 123
Ismail 284
Istanbul 66, 67, 68, 69, 72, 81
Istrati, Constantin I. 455
Italia 57, 185, 251, 265, 270, 271, 272, 292, 294, 297, 298, 306, 437, 443
Iugoslavia 214, 221, 268, 350
Iurenev, Konstantin 273
Iusupov, Felix 161
Ivăneşti 295
Ivireanu, Antim 81
Iznik 323

J
Jalea, Ion 462
Japonia 197, 265
Jay, ambasadorul S.U.A. 196, 197
Jehay, van den Steen de 273
Jitianu 210
Joffre, Joseph 251
Johnson, senator 267
Jomini, baronul 149
Jones, Cornwall 216

K
Kalinderu, Ioan 168, 173, 174, 175, 176
Karl, Matei 133
Kars 148
Kemzly 307
Kennedy, Leo 265
Keppel 267
Kimenites, Sevastos 51
Kiril, prinţul Bulgariei 248
Kiriţescu, Constantin 186, 461
Klosh, Thomas 91
Knape, Carol 128
Knechtl 152

https://biblioteca-digitala.ro

Kogălniceanu, Mihail 156, 158, 241
Köln 57, 445
Kozlov 295
Kretzulescu, Nicolae 239
Kühlman 249
Kupullunis 350
Kutahia 323

L
Ladurie, Emmanuel Le Roy 126
Lahovari/Lahovary, familia 274, 322
Lahovary, Alexandru E. 176,272
Lahovary, Emil N. 462
Lapedatu, Al. 263
Laubespine-Sully 147
Laurian, A.Treboniu 156
Lazăr, Apostol 77
Lazăr, Gheorghe 108-111, 115, 176
Lazăr, Ilie (Onu) 111
Lăpuşa 284
Lăpuşna 295
Lăzăroaie, Gheorghe Eustatie 108
Lee, Arthur Gould 303
Lelong 216
Lenguceanu, N.N. 288
Lenin 232, 257
Leonte, Virgil 289
Leopold, prinţul 158
Leţcani 330
Levi 128
Liège 461, 134, 461
Ligaridis, Lihudi 50
Ligaridis, Paisios 50, 51
Liguria 323
Lihudi, Ioanichie 51
Lihudi, Sofronie 51
Liman, Karel 226, 340, 345, 353, 363
Lindley, Mr. 267
Litvinov, Maxim 273
Livadia 368
Livaditti, Nicolo 437, 438
Lombardia 354, 356
Londra 215, 216, 218, 219, 220, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 273, 303, 314, 336, 443
Luca, Vasile 231, 316
Luca, vistiernicul 73
Lucius Verus 461
Ludendorff, E. 248
Ludovic al XVI-lea 334
Ludovic XV 345
Ludwig al IV-lea, Marele Duce 149
Lunea 103
Lupescu, Elena 189, 204, 300
Lupeşti 76, 89, 95, 103
Lupu, Dionisie 110
Lupu, Nicolae 296, 460
Lupu, Petre 231
Lupu, Vasile 68, 323
Luţk 72

M
Macedonia 141
Macedonski, Prodan 117
Machiavelli, Niccolo 56
Mackensen 253
Mackintosh 336
Mackmurdo 336
Macnab 215
Madgearu, Virgil 279, 296
Madrid 273, 275
Maiorescu, Titu 158, 184, 237, 238, 239, 322
Malborough, ducesa de 161
Malta 272
Mamaia 359
Mamulea, doctor 256
Mangalia 461, 461
Maniu, Adrian 291
Maniu, Iuliu 277, 278, 279, 282, 288, 297, 298, 300, 309, 315, 316
Mannheim 339
Manoliu, Petre 287
Manzoni, Gaetano 273
Maramureş 285, 295
Marc Aureliu 461
Marcillac, Maria de 139
Marcovici, Simion 110
Marea Britanie 161, 251, 265, 266, 271, 303
Marea Marmara 69
Marea Neagră 216, 251, 464
Marghiloman, Al. 186, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 254, 260, 262, 264, 267, 268, 322
Margot, Theodore 324
Maria Luisa, împărăteasa 435
Maria, regina 100, 106, 129, 151, 156, 161, 162, 163, 165, 172, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 200-203, 205, 231, 249, 251-260, 263, 264, 266, 267, 322, 336, 337, 339, 340, 345, 348-355, 357, 359-364, 367, 369, 370, 464
Marinescu, Constantin 353
Marinescu, Corneliu 181
Marinescu, Gabriel 278
Marsilia 287
Martin, William 265
Martinus III, Hermann 91
Marx, Karl 232, 290
Mary 266
Mârzescu, George 205, 241
Matei, zugravul 423
Mateiu, Polcovnicul 423
Matek, Al. D. 460
Matfei, zugravul 424, 425
Maurras, Charles 292
Mavrocordat Exaporitul, Alexandru 56
Mavrocordat, Constantin 97, 98
Mavrocordat, familia 56, 438
Mavrodis, Madame 194
Mavrogheni 149
Mavrogheni, Marioara 341
Mavrogheni, Petre 176

https://biblioteca-digitala.ro

Max, arhiduce 248
Maximilian, împăratul Mexicului 152
May, Georgius 91
Mayer, Wilhelm 133
Mazar-Paşa 241
Mazaryk, T. 263
Mazzini 271
Măcărescu, Ieremia/Irimia 122, 123, 125
Măgurele 89, 175
Mălini 173, 174, 176
Mărăşeşti 256, 456, 457
Mărăşti 256
Mărdărescu 210
Mărgineni 58, 92
Mătăseşti 90
Mc Michael, William 341
Medieşul Aurit 359
Medrea, Corneliu 462
Mehedinţi 113, 115, 283
Mehmed II, sultanul 66
Melbourne, Roy 315
Meletie 121, 122, 123, 125
Mestrovič, Ivan 466
Miclescu, Elena 439
Miclescu, Scarlat 439
Mignon/Mărioara, principesa 268, 351, 365
Mihai Viteazul 96, 115
Mihai, regele 189,195, 204, 205, 206, 207, 208, 226, 227, 228, 300, 303, 304, 305, 306, 309, 313, 314, 315, 317, 351, 365
Mihail Pavlovici, Marele Duce 432
Mihail, Gheorghe 300
Mihalache, Ion 279
Mihăescu, Gib 291
Mihăileni 294
Mikussios, Panaiotis 56
Milano 447
Milescu, Spătar 176
Mills, James 265
Mina, Ştefan 462
Minovici, Mina 462
Minovici, Nicolae 462
Miramar 152
Mircea 106, 351
Mircea cel Bătrân 458, 458
Mircea Vodă Ciobanul 77, 82
Mirea, Gheorghe (Demetrescu) 455
Mironescu, George 217, 218
Mişu, Nicolae 266, 272, 274
Mocsony-Styrcea, Ioan de 307
Moisil, Constantin 461
Moisil, Constantin C. 463
Moldova 50, 56, 67, 69, 73, 92, 109, 122, 125, 186, 237, 238, 249, 257, 260, 280, 284, 311, 322, 323, 330, 332, 437, 467
Moldoveanu, Corneliu 289
Molla, Michel 180
Molotov 219
Moltka 244
Montagu, Irving 150
Morărescu-Baldomir, Ştefan 290
Moritt of Rokeby, John B.S. 324, 331
Morris, William 340
Morţun, Vasile 178
Moruzi, Alexandru 96, 99
Moruzi, Constantin 342
Moruzzi, familia 444
Moscova 51, 52, 73, 218, 220, 231, 273, 294, 295, 305, 306, 313, 315
Moşoiu, Ioan 353
Moxa 60
München 213, 214, 364
Muntenia 69, 253, 283, 440, 456
Mureş 284
Murgoci, G. 263
Muscel 90, 95, 98, 283
Mussolini 271, 272, 273, 274, 282, 287, 299, 308
Mustafa II, sultanul 72
Mustafa, Aga 81
Muşatescu, Tudor 291
Muthesius, Hermann 336
Mutu, Pârvu 94

N
Nalaczi, Joseph 428
Napoleon al III-lea 154
Nasta, Dan 449, 450, 451
Năsăud 284
Neamţ 284
Neculce, Ion 50
Nedelcovici, V. 133
Negruzzi, Iacob 237
Negulescu, Paul 290
Nenciulescu, Nicolae 455
Nenitescu 244
Neofit, patriarhul 68
Neuwied 156
New York 263
Nichita, zugravul 423
Nicholas, Ph. 215
Nicolae al Greciei 161, 360
Nicolae al II-lea 255
Nicolae Nicolaevici, Marele Duce 145, 146, 147, 157
Nicolae, principele 176, 205, 208, 210, 272, 353, 365
Nicolae/Nicolau, Ilie 123, 125
Nicolaescu Plopsor, Ct. 329
Niculescu-Buzeşti, Grigore 307
Nicussios, Panaiotis 50
Nistru 304
Noailles, contesa de 265
Norman, van 189, 196, 198
Norvegia 244
Notara, Hrisant 50, 51, 53, 58
Noüy, André Lecomte du 337
Nürenberg 445, 447
Nuri Aga 116, 117
Nyllos, arhimandritul 121, 122, 128

https://biblioteca-digitala.ro

O
Ocna Telega 97
Odessa 295
Odiot, Jean-Baptiste 432, 435
Odorhei 284
Odriu 71
Oituz 256
Olănescu, C. 186
Oldenburg, principesă de 145, 157
Olt 283
Oltenia 117, 253, 283, 456, 456, 458
Oman paşa 334
Omer paşa 71
Oneşti 256
Onicescu, Octav 289
Oradea 298
Orăşan, Geani 114, 115
Oreanda 368
Orhei 284
Ortaköy 70, 72
Oteteleşanu, Elena 175
Oteteleşanu, Ioan 174, 175
Oth, Moritz von 115
Owen 267
Oxford 189

P
Paderevski 443
Padova 51, 55, 56, 57, 58, 62
Pafnutie, monahul 425, 425
Pakula, Hannah 160, 263
Paleologu, Grigore 147, 149
Palmer 190
Panaitescu 210
Pappasoglu 114
Paris 51, 52, 146, 154, 215, 218, 220, 224, 238, 258, 262, 264-268, 272-275, 297, 303, 306, 342, 364, 444, 461
Partenie, arhimandritul 423, 423
Pârvulescu, Constantin 313
Pas, Ion 229
Pauker, Ana 231, 295, 313
Pavelescu, Cincinat 451
Pătrăşcanu, D.D. 178
Păuna, Doamna 81, 82, 83, 84
Peleş 182,193, 208, 225, 336, 362, 367, 368, 369, 370, 442, 445
Pelişor 162, 339, 359, 367
Pencovici, Constantin 130
Penescu, Nicolae 315
Pepano, Dona 421, 421
Pera 67
Petala 210
Petrescu, Camil 291
Petrescu, Cezar 287, 289
Petrescu, Costin 456
Petrescu, D. 141
Petrescu-Comnen, N. 213, 214
Petritzis, Ignatiu 57
Petrovitz, Ladislaus Eugen 146, 147
Petru cel Mare 50, 51
Petru cel Tânăr 82
Petru Rareş 67
Petru, ţarul 53, 349
Phipps, Eric 216, 219
Pichon, Stephen 265
Pietrile 90, 96, 97
Pillat, Ion 450, 451
Piteşti 95, 155, 210
Pivarov, S.A. 231
Plevna 152
Ploieşti 145, 148, 149, 155, 157, 209, 299, 316, 454
Poartă (Imperiul Otoman) 52, 68, 73, 79, 115, 116, 156, 332, 334
Poenaru, Petrache 110, 115
Pogor, Vasile 237
Poincaré, Raymond 265
Policahas, Georgios 51
Polk 267
Polonia 265, 270
Pomponiu, Constantin 456
Pop de Szathmary, Carol 342
Pop, Valer 300
Popa, Hagi 425
Popescu Lumină 334
Popovici, Mihail C. 296
Popp, Mişu 437, 440
Poratt, Clayde 267
Portugalia 300, 316
Posada 447, 447
Potarca 210
Poteca, Eufrosin 110
Potsdam 314
Prahova 70, 95, 98, 283
Preajba 423, 423
Predeal 299
Prezan, generalul 210, 254
Procopie Iviritul 121
Procopiou, Madame 191, 192, 193, 200
Prusia 154, 443
Prut 295
Pupezeni 90, 96
Puricescu, Ilie 128
Putna 284, 323
Pylarinos, Iacob 51

R
Racoviţă Golescu, Anica 139
Racoviţă, Mihail 53, 68
Racoviţă, Osvald 459, 459
Raczynski 215
Radovici, Victor 454, 454
Radu, zugravul 423, 424
Ralet, ban 120
Ralet, Dimitrie 437, 437
Râmnicu-Sărat 283
Ramsay, contele 265
Rattingan, Frank 263, 264, 266
Raven, Margareta von 364

https://biblioteca-digitala.ro

Răcăciuni 248
Rădăuţi 459, 284, 459
Răducanu 56
Rădulescu, Andrei 290
Rădulescu, colonelul 194
Rădulescu, Pavel 128
Rădulescu-Livezi, Gh. 288
Răşinari 424
Răteşti 141
Reiss, Carl 339
Renan, Ernest 263
Reşiţa 463
Rigant, Pierrette 449, 449
Robescu, F. 186
Rocca, Peretti de la 272, 274
Rochefort, contele de 265
Rolo, Umberto 346
Roma 56, 61, 216, 219, 270, 271, 273, 274, 275, 304
Roman 256, 284
Romanaţi 283
România 126, 145-148, 150, 153-156, 158, 162, 163, 164, 166, 169, 170, 174, 178, 179, 182-191, 195, 197, 198, 200, 202, 207, 213-219, 221, 224, 227, 240, 244-249, 251-260, 262, 265, 266, 267, 268, 270-274, 277, 279, 281, 287, 289, 294, 296, 297, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 312, 314, 315, 322, 336, 340, 361, 366, 367, 377, 432, 444, 457, 460, 461, 462, 465, 466
Romanovi 322
Roosevelt, Franklin D. 190, 289
Rooth, Martha 263
Rosenberg, von 246
Rosenthal, C.D. 437, 440
Rosetti, Al. 289
Rosetti, C.A. 149, 156, 158, 176, 338
Rosetti, Dimitrie 329
Rosetti, Radu 256
Rosetti, Th. 173, 237
Rossetti, Dante Gabriel 337
Roşu, Nicolae 287
Roulle, Jules 128
Roznov 330
Roznoveanu 239
Rubinstein 443, 443
Rudescu, Constantin 290
Ruftat 247
Ruptura 90
Rusciuk/Rusciuc 116, 231, 346, 347
Rusia 50, 52, 53, 73, 149, 183, 185, 198, 218, 246, 251, 253, 254, 257, 264, 266, 271, 300, 331, 342, 361
Ruşetu 173, 176

S

S.U.A. 189, 190, 197, 263, 274, 303, 308, 314, 317, 348, 361, 366, 367, 444
Saac 98
Sabasa-Farcaşa 173
Sacerdoţeanu, Aurelian 289
Sadova 173, 174, 176
Sadoveanu, Mihail 291
Saint Georges, Alexandru 467
Saint-Aulaire, Contele de 254, 258, 262, 263, 264, 265, 266
Salingen 448
Salonic 141, 253
Samsonovici, general 210
San Francisco 288
Sân Nicolau Mare 323
San Remo 271
San Stefano 68
Sandra, principesa 366
Sandro 351
Sântămăria de Piatră 429, 429
Sârbi 90
Sargent, Orme 214
Sassu, Vasile 296
Satu-Mare 285
Savoia, Casa 272
Savona, Giuseppe 272
Saxa Coburg Gotha, Maria de 226
Saxa-Altenburg, ducele de 147, 148
Sazonov, C. Diamandy 183
Sălaj 284
Săliştea Sibiului 424
Sănătescu, C. 305
Schiavoni, Giovanni 437, 440
Schneider, I.M. 134
Schoefft 437
Schöfft, Josef 439
Schönberg, Johann Nepomuk 150
Schönburg, prinţul 248
Schuyler, C.V.R. 313, 314, 316
Scipione 306
Scodrea 210
Scott, Walter 324
Scroviştea 188, 197, 202, 359
Segarcea 173, 174, 176
Selim I 67
Semionova, Lidia 51, 52
Sena 265
Serbia 116, 157, 193, 253, 267, 268, 269, 349
Serghiescu, Marin 110, 122
Sergiu, Marele Duce de Leuchtenberg 148, 157
Seton-Watson, H. 287
Severin 285
Sevilla 445
Sibiu 108, 109, 284, 298, 324, 325, 326, 327, 430
Sidorovici, Teofil G. 303
Sigduri, Anastasie 91
Sigmaringen, casa Hohenzollern de 246, 300
Silistra 116
Sima, Horia 282, 294
Simionescu, Ion 294

https://biblioteca-digitala.ro

Sinaia 182, 189, 204, 205, 208, 209, 213, 226, 227, 251, 304, 316, 369
Sinescu 210
Siruni, H. Dj. 68
Slavici, Eleonora 175
Slavici, Ioan 141, 175
Snagov 467
Soleiman paşa 66
Someş 285
Soroca 284
Sourd, Le 240
Spania 147, 249, 265, 271, 275, 281, 300, 306, 356, 443
Spee, contele 246
Spreckler, Alma 263
Sprekels 267
Sreinweg, Heinrich Eugelhard 443
St. Moritz 218
Stahl, Henri 455
Stalin 232
Stalingrad 306
Stan, Teodor C. 287
Staroste, Iorgu 77
Stawski 437, 437
Stawski, Ludovic 438, 440, 438, 440
Stănileşti 73
Stătescu 158
Steinbock 463, 463
Stelian, Toma 456, 456
Stoenescu 463, 463
Stoenescu, Nicolae 461, 461
Stoica, D. 456, 456
Stoica, Vasile 219
Storck, Cecilia Cruţescu 464, 464
Storck, Frederic 455
Storck, Karl 453, 453
Störk, Karol 156
Storojineţ 284
Strat 147, 149
Stroussberg 238, 240
Stuart 149, 267
Sturdza, Alice 299
Sturdza, D. A. 156, 175, 176, 241
Sturdza, Dimitrie 169, 170
Sturdza, Grigore 239
Sturdza, Ioan Sandu 332
Sturdza, Mihail 239
Suceava 284
Suedia 221, 244
Superba 323
Susaikov 314, 315, 316
Şerban, Radu 76
Ştefan cel Mare 67
Ştefănescu, Ion 228
Ştirbei, Barbu Dimitrie 129, 130
Ştirbei, Constantin 71
Ştirbei, principele 119
Ştirbei/Ştirbey, Barbu 132, 133, 183, 205, 244, 246, 247, 262, 264, 265, 267, 271, 366
Şutzu, Mihail C. 457, 458, 457, 458
Şuţu, George (Iorgu) 237
Şuţu, Iorgu 238
Şuţu, Mihai Vodă 331

T
Tabai, P. 128
Talavera 298
Talpan, Constantin Costaki 438, 438
Tarabia 68
Tardieu, André 265
Târgovişte 57, 78, 155
Târgovo 141
Târgu Jiu 115
Târgu Mureş 277
Târnava Mare 285
Târnava Mică 285
Taskin, Pascal 442, 444
Taube 244
Tauffer, Johann 327
Tănase, George Ioan 124
Tătărescu, Gheorghe 217, 218, 278, 279, 280, 294, 459
Tăutu, Ion 67
Tecuci 284
Telega 140
Teleorman 98, 100, 283
Tell, Christian 110, 111, 239
Tenescu, Florea 295
Teodorescu, colonel 210
Teodorescu, D. 456, 456
Teodorescu, Paul 300
Teofan Dohiaritul 121
Thierry 215
Thomson 265
Tighina 284
Tilea, V.V. 215, 219
Timiş Toront 285
Timişoara 210, 298
Tindal, N. 73
Tissot, Charles 237
Titu 210
Titulescu, N. 213, 218
Tocilescu, Grigore 454, 454
Tokyo 304
Toledo 445, 448, 445, 448
Tolstoi, Alexandrina 166
Tomis 467, 467
Torino 275
Transilvania 53, 56, 57, 108, 109, 110, 198, 251, 253, 285, 287, 296, 298, 299, 306, 311, 325, 424, 429, 430
Trei Scaune 285
Trianon 297
Truman, Harry 314
Tudor, Gheorghe 456
Tuilleries 342
Tulcea 283
Turcia 116, 189, 218, 294, 307, 332, 437
Turda 285, 307
Turnu Severin 454

https://biblioteca-digitala.ro

Tutova 284
Tzigara Samurcaş, Alexandru 377
Tzympe 66
Ţara Românească 51, 53, 55, 56, 57, 58, 62, 67, 69, 71, 73, 76, 82, 98, 100,109, 110, 113, 115, 116, 122, 130, 196, 198, 332, 334, 342, 421, 422, 437, 455, 467
Ţarigrad 61, 68, 73, 91, 335
Ţările Române 50, 52, 66, 67, 70, 71, 342, 428, 437, 453
Ţenescu, maior 255
Ţepeş, Vlad 77
Ţigăneşti 95, 96

U
U.R.S.S./Uniunea Sovietică 216, 217, 218, 219, 230, 273, 303, 308, 311, 316
Ubicini, A.H.J. 111
Ungaria 57, 184, 213, 215, 216, 217, 296, 297, 298, 299, 325, 443
Ungro-Vlahiei 125
Urdăreanu, Ernest 300
Urdăreanu, N. 217
Urziceni 96
Uzanne, Octave 449, 451, 449, 451

V
Vadu Siret 295
Vaida-Voievod, Alexandru 217, 227, 263, 279
Vâlcea 423, 283, 423
Vancea, Matei 287
Vasile, preotul 123
Vaslui 284, 454
Vatican 221, 272
Vatra Dornei 463
Văcărescu, Barbu 330
Văcărescu, Ianache 71
Văcărescu, Iordache 71
Văcăreşti 331
Văleni 90
Văitoianu, Arthur 217, 257, 258
Veneţia 52, 55, 57, 58, 91, 204
Venrich, Georg 108
Vergo 72
Veszprém 325
Viale, Karol 440
Vicşani 295
Victor Emmanuel al III-lea 272
Victoria, regina 161
Vidin 116
Viena 51, 52, 70, 108, 109, 131, 171, 184, 224, 240, 248, 252, 273, 275, 297, 298, 299, 300, 306, 325, 327, 342, 364, 429, 463
Vinogradov 219
Visarion 99, 100, 107, 120, 121
Viţicheşti 95, 96
Vladimir, Marele Duce de Leuchtenberg 145, 148, 149, 157
Vladimirescu, Tudor 100, 108, 110-117, 119, 129, 331, 332, 455, 456, 466
Vlah Sarai 67, 69, 71, 72
Vlaicu, Aurel 178, 179, 180, 181
Vlaicu, Romulus 178
Vlaşca 95, 98, 257, 283
Vlădescu, Nicolae 120, 231, 224, 347
Vodak, F. 444
Voiculescu, N. 230
Voineşti 256
Vopeka 197
Vopicka, Charles J. 263, 266
Vorniceni 256
Voysey 336

W
Waldeck, R.G. 282
Wales, prinţul de 267
Wallerstein, Immanuel 344
Wangerheim, mareşalul 246
Washington 218, 314
Wedgwood, Josiph 429
Wells 290
Weltz 330
Weygand 215
Wied, Elisabeta Otilia Luiza de 145, 156, 157
Wied, principele de 156, 272
Wied, principesa de 140
Wilhelm al II-lea 183, 248
Wilhelm, împăratul 154, 184, 246, 245, 247
Wilhelmshöhe 249
Wilson, W. 265
Windsor 322

X
Xenopol, A.D. 120
Xenopol, Coralia 176

Y
Yalta 314
Yedikule 68

Z
Zano 306
Zimnicea 149
Zimnicele 90, 123
Zotov, A.V. 231
Zottu, Vasile 455, 455
Zürich 246
Zwiedinek, Eugen 263

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

I.S.B.N. 973-649-045-9

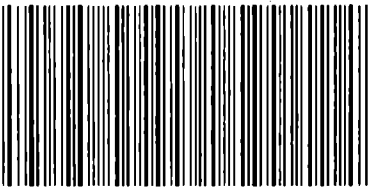

Volumul apare cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor

https://biblioteca-digitala.ro